Ф 75
М34
34

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE
herausgegeben von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.
Bd. XIX—XX.

МАТЕРІЯЛИ
ДО
УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛЬОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XIX—XX.

ЛЬВІВ, 1919.
НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

12

5473 КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Т5; М34 Инв. № 2481305

Автор

Название Матеріали до української етнології.

Место, год издания Львів, 1919.

Кол-во стр. IV, 389, 1 с.

-"- отд. листов

-"- иллюстраций

-"- карт

-"- схем 12 л. табл.

Том 19-20 часть вып.

Конволют

Примечание:

27.04.90г Поля

2004

Ну/ш - Басенко.

Бп12860-19-20 Т5 М34

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE
herausgegeben von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.
Bd. XIX—XX.

МАТЕРІЯЛИ
до
УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛЬОҐІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XIX—XX.

2478015-7
2481305

Державна Республіканська Бібліотека УРСР
Харків

ЛЬВІВ, 1919.
НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Державна ордена Трудового
Червоного Прапора
Республіканська бібліотека
УРСР імені КПРС
-3-

Від редакції.

Отся книжка мала вийти при кінци минулого року з трохи відмінним пляном та воєнні події, що розляли ся на ново гураґаном по всій нашій земли, не тілько здержали сей вихід, але й приневолили змінити трохи плян, бо деякі автори, відрізані від Львова, не змогли передати обіцяних праць.

Зробивши відповідні зміни, випускаємо сю книжку як подвійний том і завершуємо ним дотеперішню серію. Дальші томи, відповідно до ухвали Етноґр. Комісії з минулого року, будуть виходити під трохи зміненою назвою і, маймо надію, серед прихильнійших обставин, як в останніх пятьох літах, не тілько для нашої науки, але й для всього нашого народа, що стілько витерпів за час війни.

Закінчуючи сю серію, вважаємо своїм обовязком згадати хоч коротенько про сих робітників, що працювали на поли нашої етноґрафії та відійшли від нас у часі воєнної заверухи туди, звідки воротя не буває.

Розпочав сей ряд:

1. Михайло Павлик (1853—1915), письменник, що помер 26 січня, 1915 р. у Львові. В перших роках істнованя Етн. Комісії належав до неї та брав участь у її працях. Він був ініціятором зібраня й виданя фолькльорних праць М. Драгоманова, які вийшли в чотирох томах у його ж перекладі та під його редакцією в „Збірнику фільольоґічної секції« і через те стали доступні ширшим кругам. Жаль тілько, що деякі праці полишили ся таки поза сим виданєм. Він оголосив також працю про інтермедії Я. Ґаватовича та переводив коректу деяких видань комісії (пр. »Гуцульщини« В. Шухевича).

2. Володимир Шухевич (1850—1915), професор реальної школи, помер 10 цвітня, 1915 р. у Львові. Був членом комісії від самого її заснованя та надрукував у »Матеріялах« свою »Гуцульщину« в чотирох томах, в якій перший раз зібрано дуже богатий матеріял про незвичайно симпатичне та романтичне племя гуцульське. В окремім томі видав іще своїм накладом гуцульські оповіданя.

3. Іван Франко (1856—1916), письменник, помер 28 мая, 1916 р. у Львові. Був членом основником комісії, заступником голови і головою. Полишив цілий ряд праць із поля фолькльору й етнольоґії,

як: Наливайко в мідянім биці; Пісня про Правду і Неправду: Притча про сліпця і хромця: Козак Плахта: До історії україн. вертепа, й инші, та велику працю: Студії над народніми піснями. Видав найбільший доси в нас збірник пословиць у шістьох томах, який на довгі часи буде жерелом для всїх, що схотять у сїм обсягу працювати.

4. Федір Вовк (1847—1918), доцент унїверситету й кустос музея у Петербурзї, помер 29 червня, 1918 у Гомели в дорозї до Київа. Ф. Вовк був основником »Матеріялів до укр. етнольоґії« і першим їх редактором та містив у них свої археольоґічні (Передісторичні знахідки на Кирилів. ул. в Київі, т. I: Знахідки у могилах між Веремєм і Стретівкою, т. III: Вироби передмікенського типу у неолїт. становищах на Українї, т. VI), етнольоґічні (Українське рибальство у Добруджі, т. I) та антропольоґічні (Антропометричні досліди укр. населеня Галичини, Буковини й Угорщини, т. X) працї. Крім того надрукував багато праць у французьких та російських виданях. Був членом основником комісії, заступником голови і головою.

5. Михайло Зубрицький (1856—1919), парох і декан у Берегах Долїшних (пов. Лїско), помер там на початку цвітня с. р. Хоч усе житє прожив на селї, переважно в горах, далеко від усяких культурних центрів і бібліотек, усе інтересував ся науковим рухом і працював, кілько міг, у своїм маленькім світї. Був членом комісії і помістив у »Матеріялах« цїлий ряд праць: Народній календар (бойківський), т. III: Годівля, купно і продаж овець у Мшанцї, т. VI: Верхня вовняна ноша укр. народа в Галичинї, т. X: Селянські будинки в Мшанци: Ходаки, обув селян Старосамб. і Турч. пов., т. XI. Крім того оголосив працї: Про рекруччину (Записки): Пачкарство бакуну в горах, і инші. Для сеї книжки ладив статю про ткацтво, але через воєнні події не вспів прислати.

6. Микола Сумцов (1854—1919), професор харків. унїверситету, згинув у січни с. р. при занятю Харкова большевиками. Хоч у виданях комісії не брав участи, але має визначні заслуги для укр. етноґрафії, з поля якої оголосив коло сотнї ріжних праць, переважно по російськи. Найважнїйші з них: Культурныя переживанія: Розысканія въ области анекдот. литературы: Современная малорус. этнографія: Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ: Очерки исторіи малор. апокриф. сказаній, і инші.

Честь їх памяти!

Львів, 6. V. 1919.

Володимир Гнатюк.

Українські весільні обряди й звичаї.

Весільним описам пощастило ся в нашій етноґрафічній літературі доволї добре. На них звернено увагу ще в XVIII ст., а на протязї XIX ст. записано їх і оголошено друком значне число. І хоч записувачі не всї визначали ся відповідним підготованєм тай руководили ся при записуваню не однаковими цїлями, хоч одні звертали більше уваги на обрядність, другі на піснї, а зовсїм мало було таких, що бажали представити весільний обряд у найповнїйшій цїлости, то всеж на основі оголошених матеріялів можна сконструувати собі вже вповнї ту весільну драму, якої пробу мали ми доси тілько в одних »Трудах« П. Чубинського. Отсе бажала осягнути й етноґрафічна комісія, коли близько десять лїт тому ухвалила приступити до виданя такого реконструованого повного опису весільного, опертого на матеріялах з усеї нашої етноґрафічної території та поручила кермаництво у працї дослїдникови весільних звичаїв дру Вол. Охримовичови. І хоч зібрано для сього багато нового рукописного матеріялу, то справа на жаль не посунула ся до нинї нї трохи на перед. Можна одначе надіяти ся, що чи швидше, чи пізнїйше дійде до такого виданя та що воно буде представляти велику наукову вартість, бо буде що до весільного обряду творити такий самий корпус, як творять його видані комісією приповідки, гаївки, колядки, байки, міти, леґенди і т. д. Поки одначе се станеть ся, не можна здержувати ся цїлковито з оголошенєм дальших весільних описів, бо: 1) Всї описи служать для порівнуваня з собою і лише на підставі порівнаня можна доходити до трівких наукових висновків. 2) Кождий опис, хочби як незначний, приносить нові подробицї, тому і заслугує на оголошенє.

До подаваних понизше описів належить у першій мірі порівнати:

1) Опис із Городенщини: O. Kolberg, Pokucie, т. I, ст. 224—285 (пять описів, а саме з Жукова, Чортівця, Городницї, Городенки - села і Ясенова Пільного. Є й мельодії).

2) Описи з Київщини: В. Верховинець (Костів), Українське весїлє (зі Шпичинець, Сквирського пов.), з мельодіями (Укран. Етноґр. Збірник, т. I, Київ, 1914, ст. 71—121 + 44 ст. мельодій).

3) Опис з Полтавщини з описами з Борисполя (з мельодіями М. Лисенка) та зі Жданівки у П. Чубинського: Труды, т. IV, ст. 553—592. Хоч опис Ів. Брюховця, друкований тут, зладжений з памяти, тому й дуже неповний (так само як і инші записи від полонених вояків) то всеж і в ньому подибують ся подробиці, що представляють цікаві культурні пережитки, як прим. кріпость, якої опис доволї докладний, або варенє кандиби.

5) Опис П. Коломийченка з Чернигівщини з дуже докладним описом П. Литвинової-Бартош із Землянки, Глухів. пов. (Матер. до укр. етн. т. III, ст. 70—173), та з описом весїля в с. Британах (Б. Гринченко, Этногр. матеріалы, т. III, ст. 423—457).

4) Описи з Вороніжчини з описом Т. К. Луценка (М. Дикаревъ, Воронежскій этногр. сборникъ, Воронежъ, 1891, ст. 287—301).

Поза сим належить приняти до порівнаня в першій мірі ті описи, що містили ся в виданях етноґр. комісії (Матеріяли, т. I — з Полтавщини; т. V — з Гуцульщини (з мельодіями); т. X — з Бачки та з Бойківщини), далї величезне виданє П. Чубинського (Труды, т. IV) а по них описи, міщені також по инших збірниках.

В. Г.

1. Весїлє

в Далешеві, Городенського пов.

Записав Ів. Волошинський.

Звичайно парубок ходит до дївки перед заручинами, але буває чєсто, що зачинає ходити аж по заручинах. Як ходит до дївки перед заручинами, і дає ї дарунки: перстїнь (варт найб. 30 с.) або ковтки (за 40 с.) або фустину до носа (6. н. — 20 с.), то вона не може сї нікому тими дарунками фалити, хіба що скаже нени або дєдеви. Лиш парубок може сказати за них якомус парупкови, якби го перебігав, — що він уже коштенний...

Дївка не дає парупкови дарунків перед заручинами. Парубок борше озме богацку дївку погану, хотьби і калїку, ніж бідну файну, хотьби вона і не знати яка файна була. Звичайно парубок бере тоту, котру хоче єго дєдї й ненї. Заки парубок засватає, іде віддана сестра єго або вуйна до дєдї дївки і відає, чи дадут вони свою дївчину за него. При тім гостє сї. В два або три дни по тім йде ненє дївчини до хати парупка і умавляє сї з єго дєдем та ненев, кілько дадут донцї посагу, та коли мают

іти старости. При тім також гостє сї. В назначений вечір іде вуйко і стрий, а як нема, то 2 инчі найблищі с фамілії парупка, і він сам з ними — сьвєточно убрані сватати дївку. Оба старости уходє до хати, а парубок лишєє сї на дворі, — тай кажут: „Слава Йсусу Христу“. — Їм вітповідают: „На віки слава“. — Тепер як старости молотші, то цїлюют дєдю й неню у руки, як рімнї віком, то подают собі руки або цїлюют сї у руки, а як старші, то їх цїлює у руки дєдї і ненє. Дївчина цїлює старостів у руки. Звитали сї тай дєдї каже: „Сїдайте, проше“. — „Дзїнькуєм, най усьо добре сїдає.“ — Посїдают старости на лаву тай зачинают балакати про инчі справи, звичайно за погоду, роботу, а вітак кажут: „Ви сї нас не питаєте, чо ми прийшли, то ми мусим казати сами. Нас прислав (імярек), абисти дали свою дївчину за єго сина“. — Дєдї тай ненє кажут: „Будемо ще видїти, а може вам хто наговорив, що ми даєм свої дївчинї велике віно, а ми лиш то дамо, щосмо вже казали.“ — А старости кажут: „Ви собі будете за посаг ще говорити з дєдем та с ненев, а ми вас питаєм за дївку.“ — Або кажут старости: „Ми прийшли питати у вас прєхи для нас, ци би сти нам не дали.“ — „А ми знаємо, ци ми маємо прєху для вас, ци нє?“

Ґаздиня застелює білов скатертев стів, кладе флєшку з горівков, сметану, гишки, а ґазда бере хлїб тай кроїт кільканацїть кусників; тимчєсом уходит до хати парубок, цїлює дєдю і неню в руки, а дївцї подає руку.

Тепер дєдї каже: „А проше за сків, звольте“. — Старости сїдают за стїв від вікна, за ними по праві руцї парубок, а коло него дївка, а дєдї і ненє на лавцї на хатї. Дєдї наливає горівки в порцїю тай каже до першого старости: „Дай Боже здоровє“. — Тай пє. Староста каже: „Пийти здорови, дай Боже, абим в добрий чєс зачєли, а в лїпший скінчили.“ — Дєдї каже: „Дай Боже.“ — Наливає горівки, дає старостї порцїю тай цїлює єго в руку, у ту, що староста бере нев порцїю, або не цїлює, лиш каже: „Проше“, і дає. Перший староста пє до другого і наливає, другий пє до ненї і наливає, а ненє пє до парубка, парубок до дївки. Дївка пє лиш трошки, або цїлком не пє. Тепер дєдї каже: „А проше, звольте закусити.“ — Усї зачинают їсти, а дєдї й ненї усе припрошуют і наливают горівки. Як їдє, балакают, а оден староста каже до дївчини: „Ци підеш ти за него?“ — А другий каже: „Вони вже собі сами будут балакати“. — Дєдї чєстує горівков, але парубок і дївка уже не пют, вони трохи попоїли, устают, хрестє сї, цїлюют дєдю, неню і старостів у руки

та ідут собі у кут тай тихо балакают; а ті за столом їдє, пют, курє, говорє, забавєют сї до пізної ночи. Як відходє, цїлюют сї так, як перше, гості кажут: „Бувайте здорови“, а ґазди вітповідают: „Ідїт здорови“. — Старости ідут вітак до дому, а парубок стоїт ще з дївков на дворі або у сїнех тай балакає.

Тепер вже каже сї, що парубок засватав дївку. Віт тепер парубок що вечера приходит до дївки, сидит у неї в хатї, а як вітходит, вона виходит за ним і ще довго балакают с собов у сїнех або на дворі. Парубок приносит дївцї дарунки, перстїнь, ковтки, фустину, тай вона уже сї може фалити тими дарунками. Парубок купує собі торбину (дзьобеньку) тай дївка єму ї пітшиє полотном та зробит китицї до неї тай до капилюха. На танци танцуют найбільше обоє с собов. По засватаню ідут звичайно у суботу до ксьондза до протоколу у вечір: обоє молодї, оба дєдї, а як нема, то ненї тай оба старости. Несут попови по двоє хлїба і по курцї від обоїх, а молодий платит 2 кор. за заповіди. При протоколї віпитує ся ксьондз, ци не є вони собі кревнї, ци їх не силуют, чєсом питає молитви, катехіс, а як не уміют, то чєсом каже сї навчити. Від протоколу ідут усї до молодої тай забавєют сї там чєсом і цалу нїч.

Тепер лагодє сї до весїлє: старают гроший, шиют кожухи та сирдаки, шматє, мелє муку, білє хату і мастє будинки. День весїлє залежит від молодої, бо вона мусит сама ушити і вишити сорочку молодому.

Перед 25 лїтами було ще „слово“. То значит, тиждень або 2 недїлї перед весїлєм запрошували дєдї тай ненї молодої дєдю тай неню молодого з фамілїйов, 10—20 осіб, і свою фамілїю до себе і умовлєли сї о дари, кілько має бути боярів від молодого (усе мало бути не до пари, найменше пєтнацїть); дєдї молодого мав дїстати сорочку, ненє, сестра віддана, зєть і син жонатий по перемітцї, брат нежонатий фустку, старости і всї бояре по рушникови, дружба 2 рушники, молодий фустку, а родина молодої мала дістати ножики (по 10 с.) — тілько ножиків, кілько гостий у весїлю прийде з молодим. Сорочка була варта 4 срібнї (8 к.), перемітки по 2 срібнї (4 к.), фустки для молодого і брата по 1—2 срібних; рушники 1 м. довгі, а 17 цм. широкі білї, в червонї паски, робили ткачі умисно на весїлє в однїм кавалку кільканацїть метрів, а жінки дома роскроювали і пришивали по обох кінцех тороки, віткитї віт полотна; вартість рушника була 30 с. На сїм „слові“ гостили сї цїлу добу — чєсом і з музиками. Як уже день весїлє

назначений, годє музики, звичайно скрипки і цимбали за 6 корон, або троїсті т. є. скрипку, цимбали і бас за 10 кор., 2 колачі, курку і четверо хліба. Намість цимбалів грає чєсом решето. Музики годє звичайно на 2 добі, чєсом на довше, чєсом на коротше. Музикам тра давати добре їсти і пити, аби добре грали. Як уже весілє ни далеко, купуют горівки, найменче 2 ведрі по 20 літрів, літра по 1 кор., для великих гостий гараку, а для тих, шо ни пют ні горівки, ні гараку — пива. Нарешті ріжут барана, або пацюка, або телє, чєсом обі сторони на співку. На весілє мусит также бути наймлена кухарка, звичайно за 3 коронї. Вона приходит уже 2 дни перед весілєм, пече, варит та лагодит страви.

День перед слюбом називає сї коровай. Молода устає рано, миє сї борзо, ненє ї чеше і заплїтає поплїтки (червону волочку уплїтає сї в коси так, що волосє майже не витко, лиш волочку) тай іде до тої дївчини, що ї вже запросила за дружку. Дружков може бути тїточна або стриєчна сестра, або инча кревна, але не може бути рідна сестра. Так само дружбов не може бути рідний брат. Разом з дружков іде молода рвати бервінку, приносє до молодої у фустцї і шиют собі з него затички; вікроюют маленькє колїсце з грубого паперу і нашивают барвінок, а зі споду пришивают зо 2—3 пера і за ті пера привєзуют затички ґерданом коло обох ух по одні і з заду голови по обох боках по одні [1]) у кіски. Бервінок мастє білком і наліпюют позлїтков. Широкість затички 5 цм.

Тимчєсом натходит молодий з дружбов тай молода з дружков шиют їм обом до капелюхів затички з бирвінку такі, як їх, лиш о 1 цм. ширші, позолочуют позлїтков і пришивают. Чєсом пришивают затички молодому і дружбі у молодого і він не йде рано до молодої. Тепер іде молодий з дружбов у село просити на весілє. Оба мают палиці, прикрашені так, що на пєдь від горішного кінцє вірізаний 3 рази докола крутий рівчик, широкий на $^1/_3$ чєсть центиметра і в той рівчик запущено олово; палиці є кантасті, мают 4 канти округлаві і є в долинї заковані.

Такі палиці є умисно зроблені лиш для молодого і дружби; вони переховуют сї у когос в селї і можна їх позичити за колач. Молодий ходит з дружбов хата від хати, цїлює молотших в лице, а старших цїлює у руку, кланєє сї в пояс і каже: „Про-

---

[1]) або одну, лиш більшу.

сили вас дєдї і ненї і я вас прошу, аби сти були ласкави на вісїлє". — На по вітповідают: Дєкуєм, най Бог даст щісливо, веселїт сї здорови". — До попа, до двора і до школи іде просити о благословенство. Приходит молодий тай каже: „Прошу божої волї і отцє духовного о благословенство". — Єму вітповідают: „Най Бог благословит." — Звичайно так просит всу родину ксьондза, професорє і пана. Жидів просє так само на весїлє, як хлопів, але мало хто йде до Жида до хати, лиш просє, як здибают на дорозї. Так само просє кождого чужого, навіть дїда, як здибают на дорозї. Молодий йде все вперед, а дружба за ним; дружба просит і цїлює в руку старших. Жидів не цїлюют. Як входє до хати, кажут вперед: „Слава Йєусу Христу", — а як відходє: „Бувайте здорови"; — їм вітповідают: „Слава на віки", а при вітходї: „Ідїт здорови та веселїт сї здорови". — Так обходє вони цале село. Як женит сї вдовец з дївков, то посилає просити в село дружбу, парубка, а як з удовицев, то посилає якогос ґазду кревного просити, або свою дитину, а як нима, то дитину с фамілїї; та дитина просит так: „Просили вас дєдї, абисти були ласкаві завтра до церкви на слюб". — Молода і дружка сшили собі тимчєсом затички, позакладали у волосє, ненє їм налїпила позлїтков коси тай вони йдут у село так само просити, як молодий і дружба. Жінки з фамілїї обдаровуют молоду повісмом і дружка носит тї повісма піт пахов, а як уже богато назбирає, лишєє у які хатї, а вітак з дому посилає когос за ними. Як сї віддає вдовицє за парупка, то посилає за себе просити у село дружку — дївку, а як за вдівцє, то посилає молодицу або дитину просити до церкви — лиш фамілїю. Друшка дївка має затички, а дружка молодицє 3 листки бирвінку над чолом, позолоченї.

Покритка завиває сї в перемітку, пришпилює собі 3 листки бирвінку над чолом, а дружка ї такі у перемітцї і з трома листками бирвінку позолоченими, і так просит, як дївка. Фамілїю „на сторонї" (на другім селї) просє звичайно тиждень перед весїлєм і прибирают сї так само у затички, як у себе у селї.

Молода іде просити до молодого, а молодий до молодої — на весїлє і їх приймают снїданком.

Тимчєсом прєчут у хатах, скіни прикрашуют кольоровими паперами, образи тай стріху замаїли, як лїто, зїлєм, а в зимі лиш образи прибирают папером; обору позамітали тай усуда попрєтали, сків, лави, вікна тай двері вішурували і землю змастили вже день перед короваєм. Кухарка уже спекла колачі тай

хліб тай варит гишки, душенину (мнєсо краєне з запрашков), капусту, борщ з мєсом бураковий, тай робит голупці с капустіного листє тай с кукурудзіних крупів. Староста відносит ксьондзови по четверо хліба від обоїх молодих, а чєсом і гроші за слюб: від молодого 10 кор., від молодої 4 кор., за то мав ще піп відправити одну службу Божу за молодого, а одну за молоду. Обоє молоді мусє відробити ксьондзови по 6 день, або віорати кавалок полє, або заплатити по 2 к. 40 сот. кожде. Вдовец і вдовицє не відробєют і ни платє, бо вони вже раз відробили.

Дєк дістає 1 к. 20 с. і пару хліба. Несут также хліб тай гроші — прихід, — але перед самим слюбом. Молоді мусє сї перед вісїлєм вісповідати. Вісїлє робит сї окроме у молодого, а укроме у молодої, хіба як він або вона сирота, то робє разом.

Як молода пішла в село просити, посилає ї ненє за 3 жінками с фамілії у первині (такі, що за першим чоловіком), аби прийшли росчинєти коровай, а 7 жінок має прийти вітак пізніще, як уже коровай кисне.

Жінки приходє тай кажут: „Слава Йсусу Христу". — „Слава на віки." — „Дай Боже щісливо, здорово, весело у добрий чєс зачєти, а у ліпший ще скінчити". — Дєкуєм, дай Боже". — Як ненє старша, то цїлюют ї в руку, а вона їх у лице, а як ненє молотша, то вона цїлює їх у руку, а як рімні собі віком, то подают собі руки, а старші цїлюют сї у руки. Ті жінки називают сї коровайчінки. Ненє засаджує їх за сків, дає горівки тай закуску: гишки або що. Як поснїдали, розчинєют коровай з білої муки. Розчинили коровай, поклали, аби кис, а сами знов засїли за стїв тай гостє сї; тимчєсом поприходило і тих 7 жінок, погостили сї, коровай підкис, тогди 3 жінки місє тай усї співают:

Ци чули ви з раю,
Що в нашім короваю?
Водиці с кирниці,
А масло с крамниці,
А яйці с Підгайців,
То наші коровайці.
Череваті коровай місили,
Їм ангели води доносили,
Їм ангели води доносили,
А жоночки теренки робили.

Як ті 3 місє коровай, другі берут 2 галуски черешневі або вишневі по 3 парости (довгість галузок 25 цм.), обвивают стрі-

пато кістом, то значит, берут кавалок кіста такий, як палец, росплїскуют, з одного боку вірізуют зубки так, гий у гребени, і тим обвивают галузки, присушуют до вогню і вітак кладут на коровай у піч пичи. Се називає сї теренка і пичут їх дві.

Як коровай вімісили тай піткис, віробєє усї 9 жінок: Наперед кладут у круглу блєху паланицу с того кіста на 2 пальцї грубу, а на ту паланицу хрест, на палец довгий і грубий, на саму середину, а вітак кладе кожда жінка одну качку тай гу́сок і теремочок тілько, кілько сї влїзе. Качка так сї робит: робит сї 9 пилюсток з кіста, кожда груба, як малий палец, а довга на пєдь, кладе сї на купу вздовж, вітак бере сї їх пальцєми одної руки на половинї, а другов руков скручує сї трохи до сиридини, наперед одну половину, а вітак другу, складає сї обі половини до купи рівно, кладе сї на коровай, а докола обкладає сї дисєтов пилюстков с кіста — таков самов. Гуска то маленька булочка, завбільши як пів великого пальцє, с пєтьма грубими, коротенькими ріжками, з неї вікигненими. Теремочка та такі така кругла, маленька булочка, як гуска, лиш що горов є вирізувана, стріпата. Робит сї ї так: розтачує сї кавалок кіста на палец довгий, а на 2 цм. широкий тонко, повірізує сї з одного боку ножем зубки і звиває сї кісто кругло. Теремочка і гуска є 2—3 цм. висока і широка. Теремочки кладе сї на кінцї хреста. Коровай є коло 9 цм. високий, а коло 30 цм. широкий.

Як віробєют коровай, співают:

1. Кухарочко любко,
А звихай же сї прутко!
Коровай настигає,
А в печи не вігарає.

2 Короваєва пара
У піч зазирала,
Аби найти місце,
Де короваєви сїсти.

Як віробили коровай, саджєют 3 жінки, а як усадє, віддают кухарцї єго в опіку, а сами ідут на обору і перекидают лопату ту, що нев саджєли коровай, через хату 3 рази на другий бік хати, а як не можут, то кличут якогос чоловіка, аби перекинув.

Коровай віймає с печи кухарка, запихає у него обі теренки і кладе го на жертку або на поскіль. Тепер чєстує дєдї коровайчєнки горівков, а ненє дає закуску. Як поснїдали, бере ненє, а як нема, то тета колачи у решето перед коровайчінки тай каже: „Прошу вас, жіночки, на роботу“. — Вітак бере 3 листки бирвінку, шовкову нитку тай глу тай зачинає шити вінок на обручи, сплетенїм с пшинишної соломи (плетенє в зубцї так, як на капелюх).

Ненє стоїт, а коровайченки посїдали докола стола; як нені 3 листки сшила, дає найблисші с фамілії жінці в первині (за першим чоловіком, як за другим, не буде шити), а сама вітходит, і вона цїлий вінок шиє, а другі складают листки тай ї подают тай усї співают:

1. А жєли бервін,
Бервінковий він....
Благослови, Боже,
І отец і мати,
Віночок зачинати.
Ой дай, ненько, голку
Тай ниточку шовку
Тай будем жіночок просити,
Щоби тобі віночок красно вшити.
Ший сї, віночку, гладко,
Та як винненькє яко:
Ти підеш межи люде,
А нам слава с тї буде.

Варіянт:

... Благослови, Боже,
І Пречиста Мати!
Входит нам до хати,
І отец і мати
Своєму і т. д.

2. Ой ізза гори, зза високої
Зійшло три зорі ясні,
А ізза гори, зза ще вищої
Їде три сестрі (братї) красні.
Ой одна іде, бирвінок несе,
Бирвіночок на віночок,
А друга іде, чисничок нисе,
Чисничок до китичок,
А трета іде, шовчечок несе,
Шовчечок до китичок.

Крім сих співанок співают, які хто хоче. Вінок є широкий на три пальцї, а розложений, довгий коло 40 цм. і має 4 китиці с червоного шовку, завбільши волоского горіха або малого яйцє. Як сї пришиває китиці, бере сї зубок чиснику, роскроює сї на четверо і пришиває сї під кожду китицу оден кавалочок чиснику до вінка так, що китицє закриває чиснок. Вінок наліплюют позлїтков, а китиці нє. Позлїтка то така гийби зотота блєшка, але може 10 раз тонша від найтоншого папірка́ до дзиґарів.

Вінок дружки такий, як молодої, лиш без китиц. Вінок молодого робит сї так: Бере сї таке саме плетенє, як на вінок молодої, сшиває сї обручик, 9 цм. широкий, в серединї обручика пришиває сї ще плетенє навхрест і на то нашиває сї бирвінок, а на бирвінок 5 китиц с червоного шовку, трохи менчих, як при вінку молодої; барвінок позолочує сї, а китиці нє.

Вінок є цїлком заднений, і пришивают до шєпки. Вінок дружби такий, як молодого, лиш биз китиц. Наперед шиют вінок молодої, а як віддадут молоді, шиют вінок дружки і дают сховати або нени або молоді. По вісїлю кладе друшка свій вінок коло образів роспростертий, бо кидати гріх.

Як уже сшили вінок, кличут молоду, дєдю і неню тай співают:

Гой де сї дїв. (= ла),
Гой де сї подїв (= ла)
Молоденької дєдик?
(Або: Ненька, гой наші молоденька)
Чому не ввійде (2)
До нової світлоньки?
Чом не приступит (2)
До тисового стола?
Чом не вікупит (2)
Віночок від жоночок?

Так співают по три рази дєдиви, нени і молодї, а вітак співают:

Анї сріберцем,
Анї золотенцем
Віночок вікупяти,
Повнов повничков,
Медом, горівков,
Жіночки чєстувати.

Співают тай кладут в решето фустину, на фустину барвінок, на барвінок колачик, а на колачик вінок, а решето на новий кожух, зложений вовнов на верх, той сам, що у нїм має брати слюб, тай дают молодї тай співают три рази:

Вінчуєм тебе
Щіским, здоровєм
Іс сим вінком,
І довгим віком,
Абис так красна,
Як весна,
А здорова,
Як вода,
А богата,
Як осїнь.

Молода цїлює коровайчінки у руки, бере кожух з решетом, цїлює усї штири китиці у вінку і дає дєдеви і нени; вони берут то від неї разом тай вінчуют ї обоє, вперед дєдї, вітак ненї три рази так само, як коровайчінки, але не співают. Молода цїлює їх у руки, в колїна і в ноги, ненє кладе решето з вінком на поскіль на подушку, а кожух на жертку, тай дєдї йде до комори по чєстунок. Доси співали коровайчєнки сумно, тепер плещут у долонї, сміют сї, кішє сї тай кажут до молодої: „Буди космата як вівцє, а до року баранцє...“ Нени співают:

„Я гадала, що на старість,
Захопилам трошки радість.

Як сшили вінок, співают:

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсажена виноградом довкола:
Ой стерегла молоденька, заснула,
Тай як прийшов її дєдик, не вчула.
Зрубав би я винограду, не вмію,
Збудив би я свою доньку, не сьмію.

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсаджена виноградом довкола:
Тай стерегла молоденька, заснула,
А як прийшла її ненька, не вчула.

Урвала бим впнограду, не вмію,
Збудилабим свою доньку, не сьмію.

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсаджена виноградом докола.
Тай стерегла молоденька, заснула,
А як прийшов її братчик, не вчула.
Зрубав би я винограду, не вмію,
Збудив би я свою сестру, не сьмію.

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсаджена виноградом докола.
Тай стерегла молоденька, заснула.
А як прийшла її сестра, не вчула.
Урвалабим винограду, не вмію,
Збудилабим свою сестру, не сьмію.

Ой до Львова дорожечка, до Львова,
Обсаджена виноградом довкола.
Тай стерегла молоденька, заснула,
А як прийшов її милий, тай учула.
Зрубаю я винограду, бо вмію
Ой збуджу я свою милу, бо сьмію.

Як дєдї пішов до комори, співают:

Дєдику наш, дєдку,
Не ма с тї порєтку.
Ми віночки пошили,
Тай горівки не пили.
Куколю, пшенице,
Горівка на полици,
Вітріщєла очищі
Та на тоти жінчищі.
Та як би ненька знали,
Вони би знєли тай дали.

Як одні коровайчєнки шиют вінки, другі берут вже злагоджений вершок с сосни, або с черешнї с кілька паростками, великий на локоть (принесли братї або инчі хлопцї — с цвинтарє не мож брати, бо то мертве місце — і за то дістали від молодої почесне), кладут на разовий хлїб колач, що умисно спекла кухарка (той хлїб і колач забирают собі музики по вісїлю) тай застромлюют ту гилю у колач тай у хлїб, привєзуют до гільців овес, калину, пірє с курки тай бервінок.

Се називає сї деревце. Вітак, як уже деревце готове, кличут коровайчінки молоду і музику; як вже є, берут деревце у руки тай співают:

Ой Марійко серце,
Вікупи деревце,
Ци за гріш, ци за два,
Ци за флєшку вина.
Нї за гріш, нї за два,
Лиш за флєшку вина,

Так співают три рази, музика грає, дают деревце молоді, вона дає кухарці, а кухарка кладе на поскіль. Тимчесом дєді віносит з комори флєшку горівки і порцію і дає молоді, а вона налє порцію, як пє, то надіпє, діллєє тай дає найстаршій коровайчєнці, цілює ї у руку, кладе флєшку на сків, а сама йде собі. Коровайчєнки пют, ненє насипає, а кухарька дає вечерю. По вечери співают:

А жели бервін,
Бервінковий він....
Встаньте, коровайчінки, підведіти сї,
Наперед Богу поклоніте сї,
Ґосподареви і ґосподаринци
І кухареви і кухаринци
За хліба поставлїнє,
За пива уношінє,
За студеную воду,
За добрую злагоду.
Нема того й у Львові,
Що у молодої на столї:
І пшенишний хліб
І солоткий мід
І зелененьке вино.
Зелененькє вино
В гору сї вило.
А ми їжмо тай пиймо
Тай веселинько жиймо.
Найстарша коровайчінко,
Подиви сї в віконце,
Ци ще високо сонце.
Як буде з ранє,
То будем ще в забаві.
Віведи коровайчінки с хати,
Най си йдут погуляти.

Музики зачинают грати, поприходили вже чоловіки коровайчєнок, тай декотрі з жінок віфачуют сї зза стола і зачинают гуляти бо вже пітпили собі, а другі віходє зза стола, цілюют сї з ґаздами або подают руки тай кажут: „Дєкуєм, дай вам Боже здоровє, дай Боже, аби сти дочикали від першого до послїдного“. — Тепер гуляют коровайчєнки, а за сків засїдают їх чоловіки тай вечеріют. Як смеркне сї, сходє сї хлопці і дївчєта і гуляют у сїнех, а по вечери вводє музики до хати тай гуляют чоловіки і жінки.

Молодий приходит до молодої у вечір з дружбов тай чєсом з музиками тай дорогов співают усєкої. Як лиш молодий прийде, звитає сї тай зайде за сків, ненї молодої кладе на єтів на тарели велику фустку, чирвону у квіти, нову, куплену за 3—10 кор., а молодий кладе на фустку 2—5 кор. Тогди молода бере тї корони і ховає, фустку засилює молодому попід ремінь с правого боку і він ходит с тов фустков, аж доки молоду по слюбі не завют. Як молода засилит фустку молодому, поцюлюют сї обоє тай сїдают за сків з музиками і гостями молодого, пют горівку і їдє закуску, а коровайчєнки співают:

Коло млина яворина, коло млина явір,
Типер уже люди видє, котре мій кавалїр.
Коло млина яворина, коло млина сосна,
Типер уже люде видє, кому я віросла.

Коло млина яворина, коло млина ліска.
Тепер уже люди видє, кому я нивістка.

Ой я хату замітала, тай сї засміяла,
Моя ненька здогадлива, тай сї здогадала.
Ой я знаю, моя донько, усї твої гатки,
Та що ти сї не забавиш до чужої хатки:
Ой віддам сї, моя ненько, піду за нивістку,
Бо вже буду замикати миленького ліску.
Буду ліску запирати, буду їму прати.
Як нї буде, ненько, бити, буду я тїкати.
Буду їму, ненько, прати, буду їму шити,
Як ми не даст дров палити, буду сї сварити.

Бо в милого на оборі віросла тополє,
У милого привикати, бо то моя долє.
Лиху долю нї продати, анї заміняти,
Лишень собі з лихов долев свій вік коротати.

Давно ішли з молодими у коровай до молодої свашки тай несли когута, а когутови клали на шию позолочений вінок з бирвінку, а як ішли назад, то їм давали курку за когута. Як попоїли, музики грают тай молоді обоє гуляют тай хто хоче, вітак він іде з тими, що прийшов, до дому. З молодов цїлює сї, як приходит і як вітходит. По дорозї музики грают, а вони співают. Давно приходили з молодим до молодої і два старости, тай як молода засилила молодому фустку за ремінь, клала перед одним, а вітак перед другим старостов по рушникови на тарели тай казала: „Просили вас дєдї тай ненї тай я вас прошу на цес дар“. — А старости казали: „Дзїнкую дєдеви і нени за дар і тобі за послугу“. — Вітак брали старости рушники і пиривєзували собі їх на праве плече під лївов пахов, а як ішли до дому, то ховали в торбину, тай на другий день перед корогодом у молодого знов сї перевєзували і ішли з боярами до молодої. Як молодий відійшов, посилає єму молода через двох хлопців (як є, то братів) сорочку, що сама вшила і він у тї сорочцї бере слюб. Ненє молодої спекла маленький колачик і пришила до вущінків тої сорочки той колачик і три листки барвінку, три листки васильку і три колоски жита — васильок, аби му все пахла, як васильок, бервінок, аби му була мила, як квітка, колоски, аби їм було житє, а колачик, аби не жєдали хлїба. Як молодий убере сорочку до слюбу тай всьо сховає під курточку (кіптар) під шийов, а як вийдут по слюбі с церкви, він той колачик розломит на двоє тай одну половину

даст молоді, вона іззїст, а другу сам ззїст. Як молода вісилає сорочку, співают:

Ой зза гори високої
Там сонечко сходит,
Там наші молода ходит,
Фусточку в руках носит,
Свою ненечку просит:
Ой ци много братів брати? (2)
Бери, синку, як найбільше,
Щоби було як найлїпше.

Оден хлопец несе під пахов сорочку, а другий колач; приходє, дают нени молодого сорочку і колач і кажут: „Просили вас сват тай сваха і молода на цес дар“. — А вона каже: „Дєкую сватови і свасї і молоді за сес дар, а вам за послугу“, — бере від них, засаджує їх за стів тай приймає. Хлопці попоїдє тай ідут до дому.

Так само, як у молодої, відбуває сї коровай і у молодого. Просити ходит молодий і дружба у капілюхах, а до слюбу ідут у шєпках баранкових і у кожухах, чи зима, чи літо.

Як женит сї вдовец з дївков, або парубок з вдовицев, то є ко́ровай у него і в неї; як женит сї вдовец з вдовицев, то нема короваю нї у него, нї в неї. Як женит сї удовец з дївков, то має такий вінок, як парубок, а як з вдовицев, то нема вінка. Вдовици закладают намість вінка квіточку с кількох листків барвінку, позолочену — за циби в перемітці. Від кількох літ коровай уже занехуют; спечут лиш два колачі і молода їх забирає до себи; у вечір зійдут сї, сшиют вінки, зробє деревце, або й нє, тай по всему. Музики приходє аж у вечір і гуляє молодїж. Тепер зачинают сї уже рахувати, аби вісїлє як найтанше коштувало, але ще однако пют багато. Як гостї в коровай в ночи розійдут сї, кухарка варит страви на весїлє, засуває в піч, затикає, замащує піч глинов — і отвирає аж по слюбі. У коровай пішли пізно спати, тож у весїлє не встают дужи рано, ідут до слюбу аж „у обіда“, то є коло девєтої години, або пізнїще.

До слюбу йдут наще. Рано приходє до молодої коровайчєнки і друшка, тай молоду причісує і убирає ї ненє, а друшку коровайчінки. Вінки привєзуют з заду червонов стончков. Молоду і друшку не росплїтают і не росчісуют, лиш причісуют. Затички закладают ти самі, що у коровай.

Як молоду і друшку убирают, співают:

А станьжи ти, молоденька, на столец,
Та досєгни я с полиці гребенец,
Ти росчеши росу - косу під вінец.
Ой кудаж ти, молоденька, ходила,
Та що твоя головочка зацвила?

Нікуда я ни ходила, лише в сад,
Тай на мою головочку ввес цьвіт спав.
Ой деш ти сї, молоденька, збираєш? (2)
Збираю сї, моя ненько, до суду,
Поведут мнї добрі люди до слюбу.
Збирают нї добрі люди до слюбу,
Вже я більше дївчиночков не буду.
Подиви сї, молоденька, за собов,
Та як плаче твоя ненька за тобов.
Зайшло сонце за гай, за гай тай за калиновий,
Закладают на дївчину вінок бирвінковий.
Зайшло сонце за гай, за гай тай за калиночку,
Якаж ненька веселенька, що донька в віночку.
Не жєль минї, моя ненько, на теби,
Не сходила я віночка у теби;
Купив минї молоденький у Львові,
Дав за него три червонї готові.

Ци вогонь горит (2), ци сонечко палає,
Ци на наші молоденькі ясний вінок сняє?
Нима цьвітку на всїм сьвітку понад калиночку,
Та як ненци виселенько, що донька в віночку!

Сиротї співают:

Надлекіли білї гуси я з броду,
Я встань (2), рідний дєдю, я з гробу,
Та віпровадь свою доньку до слюбу.
Як у поли зазуличка ни кує,
Так рідного мого дєдї нїхто не вчує.
Комуж ти сї, Ганусичко, кланєєш,
Що ти свого тай дєдика ни маєш?
Поклони сї, Ганусичко, чужому,
То так буде приємненько, як свому.
Я встань (2), рідний дєдю, я с суду,
Тай віпровадь свою доньку до слюбу.
Прилетїли лебідоньки до мене,
Ой віправє чужі люди без мене.

Як уже молода зібрана до слюбу, сїдає дєдї тай ненє, а як нема, то опікун, вуйко, віддана сестра або тета, — на лаву, а на колїнах кладут новий кожух, зложений вовнов на верх, пару колачів і топку соли тай перед ними стає староста з молодов, уса фамілїя тай староста говорит: „Слава Йсусу Христу!“ — „Слава на віки.“ — „Сє дитина вступає в стан малженский тай просит вперед Господа, а вітак мене яко слугу, аби я вас просив, бо вона не може до вас промовити слова, — жеби сти ї прощєли і благословили. Ви дєдю, ви ненько, і ви стриї (почи-

тує гет усу родину).“ — А вони всї кажут: „Най Бог благословит.“ — Тепер староста зачинає співати, а з ним усї:

Та желп бервін,
Бервінковий він
Тай ружевії квіти,
Кланєют сї вам діти,
Вітцеви і матїнонцї.
Всї свої родинонцї.

Так просє прощі три рази, а дєдї і ненї берут обоє разом колачі у руки тай кажут: „Дарую тї щієтєм та здоровєм та сим даром божим, абис така була красна, як сей дар божий, а здорова, як вода, а весела, як весна, а богата, як осїнь“. — Тепер молода цїлює дєдю і неню в руку, в колїно і в ногу, бере колачі і іде до воріт, а ненє борзо встає з лави, бере кварту води, перебігає молоду, віливає воду перед молодов на воротах від слупа до слупа, відбирає від молодої колачі і сїль тай іде назад до хати, а молода іде до слюбу. Перед нев ідут музики і грают, з нев друшка, фамілїя і дєдї — ненї лишєє сї дома. Як молода не хоче мати дїтий, бере за пазуху замкнену колотку, як іде до слюбу і носит, аж верне до дому, але то — кажут — гріх. Так само збирає сї і йде до церкви молодий. Оба з дружбов ідут з палицєми тай кладут палиці і шєпки у церкві в кут. Дорогов звичайно не співают, лиш грают музики. До слюбу іде окроме молодий, а окроме молода, перед церков сходє сї, молодї сї цїлюют тай гостї витают сї. Попови несут перед слюбом курку і пару колачів. У церкві дає палямар дружбі, друшцї, свашкам і старостам засвічені воскові, великі сьвічки тримати, як ксьондз дає слюб; як тоти свічки горє всї однако, то обоє будут довго жити, а як котрого темнїще, то то борше умре. По слюбі молода кєгне трохи за ногу до дверий той столик, що перед ним слюб брала, аби сї і другі дївчєта віддавали — ї просє дївчєта, аби тєгла. Як котре з молодих має яку слабість або болєчку, то аби си погадало за то при слюбі, тай го лишит. По слюбі віходє на дорогу перед церков, молодї цїлюют сї, молодий дає молодї половину колачика ззїсти, другу сам їст, а вона дає єму цукру тай сама їст. Староста чєстує молодих і усїх горівков, дає закусити колачем, музики зачинают грати, молодї цїлюют сї тай ідут с своїми гостєми до дому. По дорозї співают:

Дєкуймо попонькови
Та як рідному татонькови,

Що не довго нас тримали,
А на віки слюб нам дали.

Перед воротами співают:

Гоя, моя ненько, гоя,
Тепер я уже не твоя,
Але тогом пана,
Щом му присєгала.

Як ідут с церкви, мало співают, бо ще не їли і не пили. На воратах чєкає ненє с колачєми і с топков соли; молода бере від нені колачі і сіль, іде до хати і кладе на столї. Ще у короровай вібирає дєдї молодого 2 жінки з найблищої фамілії (таки в первині) на свашки. Свашки, як ідут до слюбу, закладают собі по три листки барвінку за перемітку с переду. Свашки і старости пилнуют, аби сї весїлє відбувало у порєтку.

Старостів двох вібирає дєдї молодого з фамілії, як іде сватати, а дєдї молодої, як ідут до протоколу.

Як прийшли від слюбу, засїдає молода, старости, свашки і хто ще є, до обіду, а дєдї чєстує усїх горівков і зачинає від молодої. Від постелї коло молодої сидит друшка. Як молода не хоче мати дїтий, то тра, аби присїла пальцї правої руки, як засїдає до обіду; кілько пальців присєде, тілько лїт не буде мати дїтий але то — каут — гріх. До обіду дают хлїб, дєдї або староста кроїт малї кусники і кладе оден коло другого на краю стола; ріткі страви їдє лишками, а голупцї пальцєми. Пют однов порцїйов — по черзї. Ґазда, ґаздиня або старости припрошуют: „А проше, а звольте, озьміт, живіт сї“, тай наливают горівки по кожді страві. Тїтюну не дают. Музики як попоїли, зачинают грати, а гостї відходє зза стола і гуляют; як тепло на дворі або у сїнех — молодїж не іде на весїлє. До тепер була сама найблисша фамілія і сусїди, тепер натходє гостї с села. Іти може, хто хоче на весїлє, лиш молодїж нє. Хто йде, несе: миску муки, пару хлїба або колачів тай курку; чоловік іде вперед і несе у фустцї колачі, а жінка з заду несе курку тай муку з мисков у фустцї, у другі руцї. Приходє тай чоловік каже: „Дай Боже здорово, щісливо, весело, в добрий чєс зачєти, а в лїпший скінчити.“ — Дає ґаздї колачі і згинає сї перед ним, а ґазда бере колачі, підносит до єго голови тай каже: „Дєкуєм, дай Боже, аби сти були такі чеснї та величнї, як сей дар божий.“ — Вітак цїлюют сї; від жінки бере ґазда курку, пускає під поскіль, і муку, і такі цїлюют сї у руки, як старші, молотші у писки, або подают собі руки.

Державна ордена Трудового Червоного Прапора Республіканська бібліотека УРСР імені КПРС -3-

2481305 2480167

Як вже ті, що приходє, звитали сї з ґаздами, витают сї з другими тай їх засаджуют за сків до обіду. Хто з родини або с сусїдів спішив сї рано на весїлє і не приніс „прихід“, т. зн. колачі, муку і курку, приносит тепер. Як встают від обіду, хрестє сї, кажут ґаздам: „Дєкуєм вам за обід“ і поцїлюют сї, або подают собі руки — як ще тверезї.

По обідї співают:

1.

Кухарка сї замастила, а староста впив сї,
Шкода того ґазди хлїба, що на них спустив сї.

2.

Ой кухарька молоденька та кухарька біла,
А капуста нимащена, вона шкваркі ззїла.

Вітак гостї гуляют, а вітак є корогід: Оден староста бере деревце, а другий коровай с теренками тай віходє на обору; брат молодої бере за оден кінец фустини (фустина біла, купив ї молодий за 10—20 с. і дав молодї ще перед вісїлєм), а молода за другий тай ідут за старостами, він вперед, вона за ним; за ними іде друшка, братї молодої і найблисші кревнї — самі чоловіки. Музики стают на серед обори тай грают, а ти йдут у тїм порєтку, що війшли с хати — гусаком в колесо по обор докола музиків тай співают:

1.

Ой під чим, під одним,
Під горіхом зеленим;
Ой на чім, на однїм,
На горісї зеленїм.

2.

Ой чигор, лобода,
В кого жінка молода?
Ци в попа, чи в дєка,
Ци в простого мужика?
Нї в попа, нї в дєка,
Лиш в простого мужика!

3.

Ой їхала баба в лїс
Биз сокири, биз колїс;
Зачіпила в сухий пень
Тай сидїла цалий день.

4.

Ой їхали ковалї,
То великі, то малї,
А старого ковалє
Вісадили на конє;
А молоду молодицу
Вісадили на лошицу.

5.

Ішла баба с торгу,
Найшла х...в торбу;
Мала дївок вісїмнацїть,
Дала кождї по пєтнацїть.

6.

Ой гук, вісїлє,
Зарізали рака,
Кому хвіст, голова,
Молодому с...ка.

7.

Хто на бабу не полїзе,
Тому баба п...ку вріже;
П...ку вріже, я...ї вкусит,
А на бабу лїзти мусит.

9.

Корогід — мушка
Мотузова п...ка,
Гарбузові я...ї,
Віддає сї Гандзьп.

Ішла баба з ринку,
Найшла чипиринку.
. . . . . .

Так опходє обору три рази, а все як ідут попри двері від хати, ненє кропит корогід сьвіченов водов, кухарка кидає овес, а свашка[1]) сушиниці. Як три рази обійшли, стают перед порогом тай старости співают:

Тай жели бервін,
Бервінковий він
Тай ружевії квіти,
Кланєют сї вам діти,
Вітцевп й матіноиці,
Усї свої родиноиці.

Тепер уходє всї до хати, дєдї і ненє сїдают на лаві тай молода просит прощі три рази так, як перед слюбом. Вітак молода стає за столом, коло неї с правого боку друшка, перед молоду кладут флєшку горівки, порцію тай мищинку з вівсом; вона завиває праву руку червонов фустинов, бере порцію у ту руку, друшка наливає горівки і молода „витає". Наперед приступає дєдї, вітак ненї, вітак фамілія і чужі гет, де хто є. Кождий кидає ї в мищину гроші, дєдї і ненє по 1—2 кор., фамілія 20—80 с., а чужі 3—10 с. — кілько хто хоче, а вона дає єму порцію горівки; як же хто не пє, то пива — кожде бере порцію не голов руков, але через свою фустину, або такі с фустинов молодої. Кождий, що приступив до молодої, як кинув гроші у мищину, каже: „Дарую кі щіским, здоровєм і сим червоним; від мене мало, від Пана Бога більше". - А молода каже: „Дєкую, дай вам Боже здоровє". — Як молоде приступило до молодої, то сї з молодов цїлює у писки, а як старше, то молода єго цїлює в руку, а він ї в голову. Так цїлюют сї, як приступит до стола раз, а як вітходит другий раз. Так само є обід і корогід у молодого і так само „витає" молодий, лиш що до корогоду вибирає собі молодий боярів — чоловіків с фамілії — все не до пари, звичайно 15; вони ідут у корогоді по оборі, а вітак, як молодий „повитає", ідут з ним до молодої. Перед корогодом у молодого прибирают „сьвітивку"; сьвітивков може бути мала дївчина і вісїмлїтна, рідна сестра молодого; як нема, то може бути і старша і с фамілії. Ї кладут на голову такий вінок

[1]) У молодого, а у молодої жінка з фамілії.

*

як друшки, лише менчий, ушитий тогди, як молодому; затичок сьвітивка не має. Сьвітивка іде у корогоді за дружбов, а як молодий „витає“, то стоїт коло него за столом від постелї, або сидит на постели коло свашок. Як ідут по „витаню“ за молодов, сьвітивка несе лойову свічку за 6 сот. незасьвічену, а як у молодої сєдут вечеріти, привєзує староста молодого ту сьвічку до полиці або до жертки над столом, або таки тримає сьвітивка в руці, і засьвічує, а сьвітивка сидит за столом коло друшки. По вечери сьвічку гасє, як ще не вігоріла, а свашка здоймає у сьвітивки вінок і вона бере собі єго до́ дому і кладе розпростертий коло образів, бо кидати гріх. Вітак колис палит у печи. Перше діставала сьвітилка перемітку або рушник. Як женит сї удовец з дївков, має сьвітивку, а як з удовицев, то нє. Разом з молодим і з боярами ідут до молодої оба єго старости, один несе у решеті коровай с теренками, а другий деревце. Також два братї молодого, парубки, ідут і несут для молодої оден колач, а другий рантух. Колач є перевєзаний на 4 чєсти червонов заполочев і у всїх 4 чєстех запхано в колач по ґрейцарови. Кріз дєрку у тїм колачи дивит сї молода на молодого зза стола, як уходит по ню до хати. Рантух, то є крамскє, біле, тонкє полотно, широке на локоть, а довге на три метри, куплене за 2 кор. Рантух є зложений у трикутник і перевєзаний навхрест червонов волочков тай брат кладе на рантух штири ґрайцари один коло другого, як дає молодї.

Також ідут до молодої з боярами свашки і несут два колачі в торбі, а на оборі у молодої дают молодому і він дає дєдеви або нени молодої. Дорогов музики грают, а молодий співає:

Ой не я сї, брате, женю, але біда моя,
Як нї схоче жінка бити, головочко моя.
Як нї схоче жінка бити, сарачі, сарачі,
Та як озму бучок в руки, буде повне гачі.

Бояре співают:

Краєм Дунаєм староста конєм грає,
Їму калинка дорогу залєгає.
Взєв він топор, став калинку рубати,
Взєла калинка до него промовляти:
„Ой не для тебе, пане старосто, калинка посаджена,
Но для молодого, пане старосто, молода наріджена“.

Крім цих співанок співают бояре і молодий через цїлу дорогу, які хто хоче.

Як прийшли до молодої тай парупки спирают, стали на воротах тай ни пускают і молодий мусит дати окуп — ґарнец горівки тай колачі. Як молодий прийшов на обору, бояре співают:

Ой бирвін, бирвін,
Бирвінковий він,
Бирвінковіє!
Не дайте зетеви стояти,
Пустіт зете до хати.
Бо на зете митіль віє,
Тай на коні воронії,
Тай на свашки молодії.

С хати віходит дєді і ненє молодої і оден староста с короваєм, а другий з деревцем тай музики, а молода сидит за столом і коло неї на постелї друшка. Молодий витає сї, дає колачі, а тимчєсом єго два братї входє до хати і кажут до молодої: „Просили дєдї і ненї і пан молодий і ми тебе просим на сей дар.“ — Тай кладут колач і рантух перед молоду на сків. А вона каже: „Дєкую дєдеви і нени і пану молодому за цес дар, а вам за послугу“. — Ґрейцарі молода ховає. На оборі перед хатов старости уклонили сї собі короваєми і деревцєми тай заводє молодого до молодої. Тимчєсом коло молодої від вікна сїв ї брат і обіймив ї руков за шию. Наперед ідут бояре гусаком і лїзут від сторони друшки поза плечі друшки і молодої і брата лавов поза сків і сїдают коло брата так, що остатний сидит коло брата; за боярами ідут старости; кладут коровай і деревце молодого на сків, а молодої на поскіль, або дес на бік і стают на хатї; за старостами йде молодий з дружбов; дружба лїзе поза молоду вперед, а за ним молодий.

Як болото, то відсувают сків, молода і друшка при тулє сї до стола тай бояре перейдут поза них, але вітак сїдают, сків пересувают, тай молодий мусит лїсти по лаві поза молоду. Вони сидє лиш на половинї лави. Молодий вілазит на лаву за молодов, але брат ї держит за шию і не пускає; жєдає окупу; перед братом стоїт таріль і молодий кидає в него братови гроші; як кине від разу 1 кор. або 3 кор., то брат пускає молоду тай віскакує через сків, а як молодий дає по трохи, брат каже: „Як не даш більше, то сї не уступлю“. — Молодий знов докине шустку — дві, братї знов кажут: „Давай ще, бо не дамо молоду; ти шо за молодий, що так мало гроший маєш? Наші молода дорога“. — Молодий знов докине, братї молодої кажут: „Давай ще.“ — Бояре кажут: „Доста.“ — І так торгуют сї тай молодий иноді докине, і до ринского, а як бідний, то лиш кілька шусток, — але той торг іде жєртом. Нарештї брат пустив молоду, бере гроші з мищини і перескакує через сків на хату. Як брат торгував сї, бояре співали:

На дворі хмарно,
Перед порогом харно;
Як би нам приступити,
Братчика я скупити.

Ой будь, брате, ласкав,
Лишеєм тобі застав,
С під пана молодого
Конпка вороного.

Як уже пустив брат сестру, співают:

Татарин братчик, татар,
Продав сестричку за таляр.

Як брат уже перескочив, молода схилює голову на руки на ків, а молодий стає коло неї з лївого боку, піднимає ї у гору від стола, поцїлюют сї і сїдают обоє. Тогди брат роскладає рантух, бере два вишневі однолїтки - прутики — він вже собі їх наперед злагодив, оден однолїток бере в одну руку, а другий у другу, на ти однолїтки бере рантух, а молодї схилюют сї до себи головами тай він їх рантухом накриває і каже: „Дарую вас щіским, здоровєм, сим завивалом, вічним покривалом“. Вітак кладе однолїтки на ків, стисне молодих рантухом за шию і голови до купи, ударит молодих однолїтками три рази позауш, і вітак здоймає рантух, кладе молодї на шию, завєзує ї на грудех навхрест попід пахи у гудз на плечех, і вона в нїм ходит аж до віводу. Бояре не дают братови бити молодих однолїтками, віривают, ломє і кидают на землю. Молодий як уходит до хати, не скидає шєпку з голови, аж доки молодої брат ни завєже рантух; тогди кладе шєпку на клинок коло образа, так само дружба.

Сьвітивка сїдає зараз коло друшки, а коло неї свашки. Дружба сїдає коло молодого, а коло дружби бояри.

Тепер дає староста молодого на тарели одну теренку дєдеви молодої, а другу нени тай каже: „Просив вас сват і сваха і пан молодий і я вас прошу на сес дар.“ — Вони кажут: „Дзїнькуєм сватови і свасї і панови молодому за сес дар, а вам за послугу.“ — Берут теренки і ховают на полицу. Вітак по вісїлю дают кісто с теренок дїтем, а прутики ховают тай берут коло себи, як ідут на ярмарок, аби їм сї добри ярмаркувало. Як нема дєдї або ненї, то дают теренки вуйкови або вуйнї, тим, що сидїли на „посагу“, що від них просили „прощі“ перед слюбом. Тепер бере дружба коровай молодого, кроїт на малї куснї, кладе на таріль, а староста вікликає по одному фамілїю тай гостий молодої тай дає тай каже так, як до сватїв с теренками. Прикликаний дєкує так, як свати, бере коровай с тарелє тай або їст, або ховає для дїтий. Блисші фамілїї дают гуски і качки і теремочки. Так покроїт і роздїлит цїлий коровай.

Давно, як ще давали рушники, нені молодої клала купов на сків зложені рушники, а староста роздавав боярам, казав: „Проше панове бояре і старости, прикрасіт сї нашими рушниками“. І давав кождому рушник на тарели. Вони перевєзували сї тими рушниками через праве плече під лївов пахов, а по вечери або ховали у торбину, або ішли перевєзані аж до молодого. Як котрий перевєзав через лїве плече, казали, аби заплатив лїтру горівки, сьміяли сї з него і мусїв перевєзати. Як вже по усїм, бояре посїдали за сків тай співают:

Та лижєли бирвін бирвінковії...
Та заходє нас вісти. (2)
Хотє дати нам їсти.
С перцємп, с шафранамп,
З дорогими заправами.

Сю співанку співают 2—3 рази, аж доків не дадут вечеріти. Зараз дают вечеріти, а молоді їдє окроме обоє з одної мищини і однов лишков; вперед молодий озме лишков страви раз, два рази тай дає лишку молоді, вітак вона озме раз - два тай дає єму лишку і так цїлу вечеру.

При вечери бояре співают:

Ой в лози, братя, в лози,
Вірубаймо занози,
Будем бояри запрєгати
Тай на гречку піткидати.

Фалила сї кнїгинє,
Що дарів повна скринє:
Підїте, принесїте
Тай боярів прикрасїте.

Отом собі, наші братї, файно посїдали,
Кобим собі наші гарнї піснї заспівали.

Співалибим співаночки, коби її вдати.
Ой бо чужа стороночка, буде сї сьміяти.
Тай чужа стороночка тай чужії люди,
Як не удам співаночки, сором минї буди.

Сором дївцї при горівцї межи парубками,
Сором минї молодому межи старухами.
Ой засвіти мила сьвічку, най перейду річку,
Ай засьвіти, мила, обі, най перейду д тобі.

Ой чо сидиш, чо думаєш?
Сидит люпка коло тебе,
Чо не обіймаєш?

Ой чо сидиш, чо сумуєш?
Сидит любка коло тебе,
Чому не цїлюєш?

По вечери бояри співают:

Встаньте, бояре, встаньте.
Честь Богу й хвалу дайте,
Господареви й господинци
І кухареви і кухаринцї

За хлїба поставлїнє,
За пива уношінє,
За студену воду,
За добрую злагоду.

По вечери давно були друщини: Друшка стояла за столом, засилила червону фустку в колач тай махала колачем понад голову, а бояр держєв у пальцях два нові або більши, махав ними собі над головов, ішов від порога до друшки, підскакував то на одні нозї, то на другі, а як прийшов до стола, пускав тими ґрейцарами у сків, дрочив сї з друшков, показував ї ти ґрейцари тай нїби давав і не давав ї їх тай хотїв ї відобрати колач, а вона ховала поза себе, али чєсом ї вірвав тай розломив на двоє, тай собі узєв половину, а половину давав ї тай ти два нові кидав у таріль перед нев, а вона мусїла брати другий колач. Але як була швидка друшка, то си не дала вірвати колач тай бояр поплєсав, поскакав тай ї кинув ти ґрейцарі в таріль і йшов гет, а за ним зачинав плєсати другий бояр і так переходили усї бояре. Як котрий бояр не хотїв плєсати, давав другому гроші, аби за него плєсав. При тїм музики грают, а жінки співают:

Ой плїши, плїши,
Ти калїцуне,
Дай сороківцє,
Най сї посуне.
Кинь сороківцє,
Кинь червоного,
Най сї посуне
Від молодого.

Ой плєшу, плєшу,
Знаю до кого,
Даст минї дружба
Пів червоного.
Дружичка файна,
Дружка хороша,
Даст минї бояр
Богато гроша.

На самім кінци плєсав дружба; він кидав дружцї у мищину кілька шусток (1 кор.), а вона єму давала печену курку або ї ненї принесла з дому душенини і голупцїв і горівки і приймала бояр та дружбу. Гроші тї брала друшка собі; плєсали лиш бояре. По друщинах гуляют молодї тай гостї. Вітак кладут другий стїв під вікном тай плєшут молодї. Вона стоїт за столом с колачем в руцї, а він перед столом с шєпков в руцї тай вона потрісає колачем до него коло свого чола, а він до неї шєпков так саме і пітскакуют раз на однї, а другий раз на другі нозї по кілька разів так одну або дві мінути; вітак він бере від неї колач [1]), а ї дає шєпку на голову і знов пітскакуют; вітак він кидає ї на сків корону або дві (жінки кажут, аби більше), бере з неї шєпку, уклонє сї собі тай він ї відводит за руку на хату тай гуляют або нє. Як плєшут, музики грают, а жінки співают:

---

[1]) Молода плєше тим колачем, що ї приніс брат молодого: крізь колач є пересилина чирвона фустка; молодий як поплєсав с колачем, кладе колач на сків, а як даст молодї корону, бере в неї шєпку і кладе на голову, а по гуляню на клинок.

Ой пливе качур долї водою.
Єму затичка за головою:
Затичко моя, затичиная.
Дївчино моя заручиная.

По плєсаню стає молода за другим столом тай ї „даруют“; наперед ненї кладе ї на шию перемітку тай каже: „Дарую тї щіскєм, здоровєм і сим завивалом, вічним покривалом“. — А молода каже: „Дєкую“. — І цїлює неню у руку, а ненї ї у голову. Вітак ненї здоймає с шиї перемітку і складає на сків тай приступают жінки с фамілїї і так само кладут перемітки, як ненє і так само кажуг, а ненє все перемітку здойме с шиї і кладе на сків. Молода дєкує, старша цїлює у руку, з молотшими цїлює сї в лице і кожду чістує порцїйов горівки. Як уже усї жінки с фамілїї молоду перемітками обдарували, бере молода таріль тай кладе на таріль порцїю, а свашка бере засвічену свічку і флєшку з горівков і ходє по хатї, свашка наливає, а молода чістує кождого, хто є в хатї і в сїнех, а ї кидают у таріль, по кілько хто хоче. Наперед чєстує дєдю і він дає найбільше тай вона єго і старших цїлює в руку, а з молотшими цїлює сї в писки. Чєсом „даруют“ молоду аж у молодого. Як даруют, музики грают, а жінки співают:

1. Ой родеж мій, роде,
Даруй же мнї добре,
Абим сї добре мала,
Абим тї згадувала.

2. Ой у поли овес рісний,
Молодої ввес рід красний,
Молода го прикрасила,
Усї цноти доносила.

Як уже молоду дарували, гуляют ще, а вігак кладут третий сків у сїнех, при нїм молодї, бояре і дєдї й ненї пют тай закушуют. Гостї співают:

„Сїдай, сїдай, коханє моє,
Вже ти не поможе плаканє твоє.
Штири конї стоя в возї,
Нїчо ти плач не поможе,
Бо ти вже моя.“ —
„Як я буду с тобов сїдала,
Я ще свому таткови не дзїнькувала.
Дзїнькую вам, мої татку,
Що пітпирали хлопцї хатку,
Тепер не будут.
Сїдай, сїдай, коханє моє,
Вже ти не поможе плаканє твоє!
Штири конї стоя в возї,
Нїчо ти плач не поможе,
Бо ти вже моя.
Як я буду с тобов сїдала,
Я ще свої ненци ни дзїнькувала.
Дзїнькую вам, моя ненько,
Що сте мили мнї з раненька.
Тепер не будете.
Сїдай і т. д.
Як я буду с тобов сїдала.
Я ще своїм братєм не дзїнькувала.
Дзїнькую вам, мої братї,
Щом вам була на завадї.
Тепер не буду.
Сїдай і т. д.
Як я буду с тобов сїдала,
Я ще своїм сестрам не дзїнькувала.
Дзїнькую вам, мої сестри,

Щом в вас була усе перша,
Тепер вже не буду.
Сїдай і т. д.
Як я буду с тобов сїдала,
Я ще своїм скінам не дзїнькувала.
Дзїнькую, вам мої скіни,
Мої руки вас мастили,
Тепер не будут.
Сїдай і т. д.
Як я буду с тобов сїдала,
Я ще своїм порогам не дзїнкувала.
Дзїнькую вам, мої пороги,
Що втирали хлопцї ноги,
Тепер не будут.
Сїдай і т. д.
Як я буду с тобов сїдала,
Я ще своїм приспам не дзїнькувала.
Дзїнькую вам, мої приспи,
Що сїдало хлопцїв триста,
Тепер не будут.
Сїдай і т. д.
Як я буду с тобов сїдала,
Я ще своїм подружкам не дзїнькувала.
Дзїнькую вам, ви подружки,
Що носили хлопцї грушки,
Тепер не будут. [1])

Ти казала, ненько моя, шо мнї сї не збудеш,
Ти ще мене, моя ненько, візирати будеш.
Згадаєш нї, моя ненько, і в першу суботу,
Як не зможеш поробити всу свою роботу.
Згадаєш мнї, моя ненько, я в першу нидїлю,
Як не зможеш постелити біленьку поскілю.
Згадаєш мнї, моя ненько, в нигїлиньку зранку,
Та як будеш убирати нетачіну дранку.

. . . . . Донюж моя, доню,
Ще сорочка ни тачіна, вже до церкви дзвоне.

А я хатку замітала, тай сї засміяла,
Моя ненька здогадлива тай сї здогадала:
А знаю я, мій синочку, я всї твої гадкі,
А ти сї вже ни забавиш до чужої хаткі.

Не жель мнї, моя ненько, на тебе,
Лишєє сї моє зїлечко я в тебе.

В мої неньки гори, гори, гуляти до волї,
А в милого всюда рівно, гуляти не вільно.

Чомуж ти, молоденька, не плачеш,
Бо ти вже своє заплїтанечко утратиш.
Суботнїшне заплїтанечко,
А негїльне гулянечко.

Заплети мнї, моя ненько, ще в дрібнї дрібницї,
Не будеш мнї заплїтати лишень до петницї.

---

[1]) Варіянт: Дзїнькую вам, мої отчи,
Шом ходила доси в злотї,
Тепер не буду.

Дзїнькую ти, панї матко,
Щос чесала косу глатко,
Тепер не будеш.

До пєтниці я в дрібниці, а в суботу як так,
А в нидїлю на подвірю дрібні слози як мак.

(Сю пісню співають також при завиваню молодої в перемітку по виводї. Ув. зап.)

Сидит сова конец стола, бервінком сї ввила,
Деж ти мене вирідженєш, ненько моя мила?
Ой ти мене гудувала з малої дитини,
Тепер мене віріджєєш нічної години.
Нагадай си, ненько моя, чи не жаль ти буде,
Що ти мене віріджєєш межи чужі люде?
Ой якби я, мій синочку, тибе желувала,
Я бим тебе межи чужі люди ни давала.
Згадаєш мнї, ненько моя, рано у суботу,
Ци ти зможеш поробити всу мою роботу?
Згадаєш нї, ненько моя, у недїлю зранку,
Як ти будеш убирати нетачену дранку.

Як уже в сїнех віпили і закусили, дєдї молодої налє ще молодому порцію горівки, він віпє і порцію ховає собі у торбину тай бере до дому. Тепер сїдає дєдї і ненє на лаву у сїнех, молодї стают перед ними і староста молодої — просит „прощі“ так, як перед слюбом три рази; дєдї і ненє підносє у гору колачі тай кажут: „Най вас Бог, дїточки, благословит тай аби сте не жєдали нї хлїба, нї соли; тай їдїт в божий чєс на свій кавалок хлїба“. — Молодї цїлюют їх у руки, старших з фамілїї также, молотших у писки, тай староста каже: „Ну, забирайте сі в божий чєс“ тай молодий бере за оден конец білої фустини, а молода за другий, тай так він ї веде до дому і не вільно їм фустину пустити з рук. Свашка бере ти колачі і печену курку у нову скатерть, у торбу, і іде за молодим; староста молодого бере деревце, каже: „Бувайте здорови“, так таки йде, а перед ними ідуг музики. Як молодї мают уже вітходити, співают гостї:

Рости, спорпшу, рости, спорпшу.
Стели сї при дорозї,
Ой ґидику мої, бувайте здорови,
Бо я вже на порозї.
Рости, спорпшу (2).
Стели сї при дорозї,
Ненечко мої, будьте здорови,
Бо я вже на порозї.

Рости, спорпшу (2).
Стели сї при дорозї,
Братя мої, сестри мої, бувайте здорови,
Бо я вже на порозї.
Рости, спорпшу (2).
Стели сї при дорозї,
Роди мої блискі, далекі, будьте здорови,
Бо я вже на порозї.

Ци я би ти була, ненько, сорочку не прала,
Абис була мене, ненько, від себе не дала.
Ци я би ти була, ненько, хлїба переїла,

Абис була сим старостам сей раз вітповіла.
Годувалас мене, ненько, з малої дитини.
Тепер мене віправлєєш нічної години.

Давно бояре забирали від молодої до молодого, що могли: лишки, миски і що будь з надвору — от жорна, але так, аби домашні не виділи; вітак староста уже пильнував, аби не брали. Як молодий пристає до молодої (іде в прийми на ї ґрунт, до ї хати), то также бере вперед ї до себе, а вітак вертає у ночи назад до неї. Дорогов музики грают, молодий і бояре співают, якої хто хоче. Друшка і сьвітивка пішли собі уже до дому. Як молоді приходє вже до воріт молодого, бояре співают:

Утворей, нене, ліску,
Ведемо ти невістку:
Корови ти не здоїт,
Бо сї фоста боїт.

А хліба ти не спече,
Бо си руки попече:
А миски ти не помиє,
Бо си руки повалєє.

Нені молодого вже заздалегідь вістелює полотном стежку від стола до надвірного порога тай віходит з дєдем тай гостєми напротив молодої на поріг. Перед самов хатов дає свашка молоді колачі у фустці тай вона з ними йде до дєді і нені тай каже: „Слава Йсусу Христу.“ — Ї відповідают: „Слава на віки, приходи, синку, здорова“. — Вона цілює їх у руки, входит у хату по полотні, витає сї з усїма тай засїдают за сків; свашка віймає з торби курку і флєшку горівки від нені молодої, тай молода чєстує дєдю тай неню, тай фамілїю. Давно гості валєли полотно, робили збитки; накришє сирого гарбуза, або принесут снїгу або сїчки тай кладут перед молоду, тай припрошуют, аби їла; вона висипле під сків, а вони кажут: „Ади, яка голодна, ззїла“. Або прибіжут жінки перед молодими до дому молодого, озмут куделю, віпрєдут ниток тай почіпєют від одного ківка до другого у хатї, а на нитку зачіпют люльку, пускают люльку по нитцї тай кажут: „Це йде телєграф до Коломиї, а це до Чирновец“.

Трохи згодї, так може з годину по тїм, як молодий узєв з боярами молоду, іде до молодого „пропій“, або ідут „с пропойом“. Кладут на фіру скриню молодої, нову, мальовану на вишнево, куплену за 4—10 кор. або куфер. Тай віно: два кожухи, два сардаки, три сорочки, три перемітцї, три фустки, чоботи, дві подушки, дві скатерти, дві фоти, дві вереті, полотно, прєдево, пару колачів, міх жита і дари для фамілїї молодого. То всьо склали на віз, зверха сїдає фамілїя і везут кіньми або волами. Вартість кожухів 80 к., сардаків 40 к., сорочок по 8 к.,

переміток по 6—10 к., фусток по 4 к., скатертий по 5 к., фот по 6—12 к., веретів по 6—12 к., запаски 4 к., пояса 4 к., жита 15 к. Бідний дає менче.

Музики ідут наперед і грают, за ними ідут оба старости с короваєм і деревцем, дєді і ненє молодої і решта гостий, а віз їде з заду. По дорозї співає, хто якої хоче. Дома лишив сї хто с фамілії, чєсом гості, або лиш діти. Як прийшов „пропій“ на обору молодого, співают:

1. Роспихай, свату, хату,
Бо йде великий пропій в хату.
А роспихай, свату, сїни,
Аби пропійчинки сїли.

2. Гой у нашого свата
Під ґонтами хата,
Сверликами полачена,
Ялинов поверчена.

3. Гей учера я з вечера
Перепилонька наша сфачена:
Коби ми ї на слїд упали,
Ми би її відшукали.

4. Гой ви, свашечки, Подоляночки,
Бог в вас,
Ой полекіло наше гусятко
Тут межи вас:
Ой вини его не бійте, ни лайте,
Лиш єму їсти дайте.

5. Та ни дайте нам стояти,
Пускайте нас до хати.

Дєді молодого віходит с хати, з ним ненї і молоді і старости з деревцем; свати витают сї тай дєді молодого каже: „Прошу до хати“. Старости уклонє сї собі деревцєми три рази тай тогди всї розривают оба деревця на кусники і вікидают на хату. Чєсом дєді чістує вже на порозї горівков. Пропій уходит в хату, а молодий і дружба або братї молодої заносє віно молодої до комори, або до другої хати. Дари бере с собов сваха. Як лиш прийдут „с пропойом“, бере молодий і дружба дві довгі жертки, привєзуют на конец одної жертки оден конец червоної фустки, а на конец другої жертки другий конец фустки, на фустку засилюют колач, вітак оден бере одну жертку в руки, а другий другу, стают оден з одного боку воза с скринев, а другий з другого боку тай ідут вздовж воза і коний там й назад три рази і махают колами над возом; за третим разом бракі молодої або музики ловє той колач тай ділє сї ним.

Чєсом як прийде пропій, тай зносє віно молодої, свашки зробє борзо с сорочки такє гий дитину, завют у запаску, несут у хату тай кажут: „Адїт, молода вже має дитину“. — Приговорують, сьміют сї....

Тепер засїдают до вечері: молодї, свати, фамілїя, тай співают:

Свату, горівки (2),
Було не брати у нас дївки:

У нас ґівка прошена.
Ведром горівка ношена.

Ой я люблю (свого) свата тай сватові діти,
А я люблю в свого свата за столом сиґіти.
Сватку, кажи, сватку, продайже ми хатку,
І садочок, городочок тай цибулї грядку.

А я любю, що ни роблю, лиш напиваю сї,
На милої роботичку лиш позираю сї.

Ой були ми на пропою,
Там їли ми бараболю;
Тай гречіну паланицу,
А вівсєну кіселицу.

Ми казали, що свати в жупа-
А свати в кожухах; [нах:
А кожухи с китицєми,
А в них вуши копицєми.

Та ни скій під вікном,
Та ни махай рукавом.
Та ни моргай бровами,
Та шукай си з волами.
Шукай собі богачок,
Що по сорок сорочок:
А у мене лиш одна,
Що неґілї білая:
У вечір ї намочу,
В опівночи полочу,
Скоро день убиру сї,
Тай до хлопцїв засьмію сї.

Оженю сї, мій ґедику, оженю й оженю.
Приведу ти нивістицу, с хати тї віжену.
Приведу ти невістицу с кіньми ой з волами.
А сам сєду конец стола, вмию сї слозами.
Приведу ти нивістицу с кіньми тай вівцєми,
А сам сєду конец стола, вмию сї слїзцєми.

По вечери гуляют тай ненє молодої каже: „Проше, сєдьте за сків, бо будем давати дари“. — Свати і фамілїя сїдают, гостї співают:

Та не скійте поза груби,
Не вівалюйте зуби,
Бо ми чим будем мати,
Тим будем свати дарувати.

Тепер кладе ненє молодої на таріль сорочку для свата (дєдї молодого), а староста молодої кладе таріль перед него тай каже: „Просив вас сват тай сваха тай я вас прошу на сес дар.“ — Сват бере тай каже: „Дєкую сватови і свасї за дар, а вам за послугу.“ — Вітак сваха знов кладе на таріль дарунок тай каже, кому дати, а староста дає тай так само говорит, а той так само відповідає. Нарештї дає ненї молодої сватови і свасї теренки, так само і брат молодої кроїт коровай, а старосга роздає так, як у молодої. Бувало, як сї не сподобав дарунок, то приходило і до сварки. По розданю дарів питає староста молодої: „Цисте контентї з дарів?“ — Тай як уже скажут, що контентї, тай сваха віймає с торби флєшку горівки і колач, тай чістує їх

горівков, а сват кроїт колач і дає закусити. Тепер дарів дают вже менче, а бідні таки цілком не дают. Ножики, що давно діставали брати молодої від молодого, тепер ніхто не дає.

Вітак пропійчинки співают:

Ходит свекруха по нових сїнех
Тай все собі воркоче:
„Ой спит нивістка, спит ледащице,
Бо робити не хоче.
Ой спи, невістице, спи ледащице,
Та бодайжес не встала,
Подій корови, віжени в поле,
Шос від дєдї пригнала.“ —
Я подоїла, в поле вігнала,
Щом від дєдї пригнала,
Поґій корови, в поли віжени,
Щом у тебе застала.“
Миленький ходит по нових сїнех
Та в сопівочку грає:
„Ой спи, миленька, чорнобривенька,
Ще на день ни свитає“. —
Дайже ти, Боже, милий здоровє
Тай минї попри тебе,
Я ще ни знала таких гараздїв,
Як типер знаю в тебе.

Та ви, дєдю тай ви нене, не сваріт на мене,
Де хочете, вісватайте дївчину за мене.
Вісватавім, мій синочку, в Городенцї в віта,
Хорошая тай убрана, лишень ни робітна.
Ой щож минї, мій ґєдику, із її красою,
Та як вона ни завєже разом снїп зо мною?

Вітак забавєют сї, пют, гуляют, співают аж до ранє, а вітходє звичайно пєнї тай так, аби не виділи ґазди тай аби не затримували — чєсто биз капілюха. Рано вертає сват і сваха з музиками і тї гостї, що ще сї ни розійшли — до дому, а лишєє сї лиш молода. Рано бере молода коновку тай іде перший раз по воду, а з нев іде дружба. Вітак молода замітає хату, а гостї роскидают смітє тай кажут: „Ади, заспала, хату не замела, не годна хату замітати.“ — Сміют сї тай співают молодї:

Ходит молода по ґанку,
Візпрає свої неньки снїданку:
А то ненька заснула,
Тай за доньку забула.

На другий день по вісїлю в обіда або під полудне веде свашка молоду до церкви „до віводу“; перше йшов ще й староста с приносом попови і дружба. Ксьондзови несе свашка курку, двоє хлїба або колачі, корону тай перемітку, або 12 шусток (2 к. 40 с.) за перемітку. У церкві розвєзує свашка рантух, а ксьодз читає молитву і накигає рантух с шиї на голову. По виводї свашка здоймає вінок, завєзує попід пахи на плечах у ґудз тай з верха кладе на голову вінок. І так ідут до дому. Дома знов зачинают забавєти сї, музики грают, пют, співают. Вітак над вечір посилают до дєдї молодої, аби хто ішов завити молоду. Тай приходє дві жінки від дєдї в первинї, берут моло-

дих до другої хати, кладут на серед хати столец, на столец кожух, зложений вовнов на верх, на кожух сїдає молодий, а єму на колїнах молода (розгорнені). Здоймают вінок тай рантух, росплїтают вітак ї дївоцкі коси з волочки, сплїтают волосє у дві коси у три пилюстки, а в кінцї вплїтают білу нитку — червону не мож — тай тї листки і колоски, що молода прислала молодому с сорочков тай глу. Вітак ти листки тай колоски зашивают у подушку зараз з вінками. Коси складают в обруч докола голови, на коси кладут кичку, а на кичку чипец. Кичка то є такий обруч, сшитий с полотна, а у серединї віпханий леном; купує го свашка у Жидївки за 40 сот. Ширший бік приходит над чоло, а кінцї завєзуют сї над карком.

Чипец з білих ниток таки гий сак, купує свашка у Жидївки за 40 с. На чипец кладут бавницу. Бавницє то платок 40 цм. довгий, а 7 цм. широкий, одним крайом обшитий червонов стончков на $1^1/_2$ цм, широко, на кіньцєх є шнурки до завєзаня.

Бавницу завєзуют над чолом так, що с під перемітки витко лиш край червоної стончки.

На бавницу завивают перемітку. Польки не завивают сї у перемітки, лиш у фустки, а під фустку не кладут анї кичку, анї бавницу, лиш чипец.

Перемітка то кавалок тонкого полотна (робит сї дома у ткачє, або купує сї у склепі, грубші дома, тончі в склепі), довгости 2 м., а широкости 40 цм., і по обох кінцєх вішитий на 10 — 12 цм. широко; то вішитє називає сї забір. Забори віроблєє ткач с перемітков за 3—10 к., або окремо забір за 1—2 к., або сї вишиває дома і пришиває до полотна. Забір є в ріжнї взори і вироблений шовком, звичайно на заполочи (бавовна до вишиваня; ув. зап.).

При завиваню є і свашки і другі жінки, а чоловіків нима. Як завивают молоду, співают:

1. Ой чирвоний бурачок, а зелена гичка,
Вчерам була дївчиночка, нинькам молодичка,
Вчерам була дївчиночка межи дївочками,
А нинькам вже стара баба, бо межи бабами.

2. Ой спало котє в плотї,
Будеш, молода, в роботї:
Будеш ти наметати,
Як то сї віддавати.

3. Ой плакала дївчиночка, тай казала гоп - гец,
Та продала поплїточки, купила си чипец.

4. Ненько моя старенькая, та якже вас прошу,
Купіт мині поплїточки, най ще одни зношу.
Гадалам ти, мій синочку, купити, купити,
Коло краму густо було, не мож доступити.
Коло краму густо було, ни мож доступити,
Най тї завют в перемітку тай будеш ходити.

5. А вже ми сї бинди згидли,
А вже ми сї бинди згидли:
Кобп ми сї той ґід народив,
Щоби мене в чіпчик нарідив.

6. Ой зродили пітпенички коло колодочки,
Лїпші були заплїточки, як переміточки.
Заплїточки закрашені добре заплїтати,
Перемітки замащені встидно завивати.

Як молоду завили, вона встає, цїлює сї з молодим тай з молодицєми, вікигає молодому зза ременю фустку, а від шєпки відрізує вінок тай ховає з рантухом і з затичками і с своїм вінком у скриню. Вітак бере флєшку горівки (від свої нені) тай чістує всїх. У вечір по віводї посилає дєдї молодої сина або когос с фамілїї до дєдї молодого просити на „сьмінїни“. Той перевєзав сї жоночим поясом через плече, приходит тай каже: „Просили вас дєдї тай ненє тай я вас прошу, абисти були ласкаві на „сьмінїни“. — Звичайно почитує тих усїх, котрі мают іти. Тай молодї берут по пару колачів, а свашка когута с позолочуваним вінком на шиї, тай дєдї тай ненї тай гостї запрошені тай музики, як ще є, тай ідут до дєдї молодої на „сьмінїни“. На сьмінїнах гостє сї тай забавєют сї аж до днини. На сьмінїнах співают:

Ой дєдю мій, кажи, дєдю, дєдю мій богачу,
Не дай мене за оґівцє, бо я тї проплачу.
Ой бо вдовец, не молодец, буде мене бити,
Буде мене до ґидика за віном гонити.
Ой прийшла я до ґедика: Дайте, ґидю, воли,
Я ни можу догодити свої лихі доли.
Ой прийшла я до ґедика: Дайте минї вівцї,
Я не можу догодити свекрушинї ґівцї.
Ой прийшла я до ґедика, ґидї йдут орати,
Покидают воли вірні, сами йдут до хати.
Ой прийшла я до ґидика, на припічок сїла:
Бери, синку, обідати, може ти не їла.

Ой прийшла я тай до брата, брат тік умітає,
А нивістка йде по воду: хату замикає.
Ой нивістко, нивістице, нивістко нибого.

Ни замикай тоту хату, бо то ґиді мого.
Ни замикай тоту хату, ни запирай ліски,
Я ходила за ґидика, піду й до нивістки.

Як уже над раном мают сї розходити, гуляє і кухарка, тай тогди співают:

Звертїли сї за старостов, де староста дїв сї,
А староста на кухарцї аж зачирвонїв сї.

У бідного, як не стане уже горівки, складают сї гостї на горівку, а ґазда дає лиш хлїб, огірки, капусту, — що має. Як гостї сї росходє, вінчуют молодим: „Дай вам, Боже, щісливе мешканє, схід щісливий тай доробок, а дєдї і ненє аби дочикали внуків вінувати.

На другий день по „сьмінїнах“ приходит ненї молодої і зашиває в подушку у пірє вінки і затички і на тї подушцї молодї спє.

Зап. в 1910—1913 р. від Миколи Мокрицького, Микити Панькова, Гафії Паньків, Параски Тимрик, Савки Круца, Леся Шеремета і Михайлихи Курчак.

2. Весїлє

в с. Гордашівцї, Уман. пов. в Київщинї.

Оповів полон. Захар Ганюченко.

Коли хлопиць і дївчина полюблять ся, то вони думають побратись і дають згоду одно другому. Тодї хлопиць посила до дївчини свого батька з хлїбом і горівкою.

Батько хлопця приходить до батьків дївчини, роблять поміж собою згоду, пють могорич і роблять договір, — коли зробити сватаня. Коли зроблять договір, тодї росходять ся і на умовлений день готують ся та ззивають свою родину; тодї молодий іде до молодої і просить всю їхню родину до себе; всї вони збирають ся і їдуть до сватів.

Коли приїдуть, то їх садять за стіл і починають гуляти; коли погуляють, то родина молодої у свою очередь забирає до себе всю родину молодого і там кінчають свою гулянку, дарують подарками одні других і роблять договір, коли має бути весїля, потім розходять ся до дому. На другий день сходять ся батьки і обидва разом їдуть до попа годити шлюб, після того починають готовитись на весїля. Коли приходить пят-

ниця перед весілям, то молодий із боярином їде до молодої (так говорить ся) „торочити рушники“. Молода закликає дружок і вони ріжуть рушники; чіпляють торочки і вечерають, потім розходять ся до дому. В суботу рано молода ходить і просить на коровай свою родину, а молодий сам не йде, але посилає кого инчого, систру, або кого другого. Коли зійдуть ся родичі, то молоді жінки начинають робити коровай; пють горівку і приспівують до короваю:

1. А ми коровай місили,
З Дунаю воду носили;
Ни так з Дунаю, з криниці,
Зробили коровай сестриці.

Після цеї співають другу:

2. Рости, короваю,
Ширше від Дунаю,
А вище від плота,
Краще срібла, злота.

3. Коровайниців пара,
По припічку грала,
Та в піч заглядала.
Колиб мині сїсти
На щасливім місті.

4. А в нашої печі
Золотії плечі,
А срібнії крила,
Щоб нам коровай гнїтила.

5. Сходьтесь, молодиці, коровай
Замісим тугенько, [місити!
Спичемо гарненько,
З холодної водиці,
Для нашої сестриці.

Молодиці роблять коровай в суботу і вбирають молоду у квітки; молода їде просити дружок. Набирає шишок у платок і їде до своєї ста́ршої дружки, а тоді з нею їде до всїх. Коли вона входе в хату до дружки, то вона кланяєть ся всїм, хто є в хаті, три рази. Коли попросить всїх дружок, вони приходять до неї з хлїбом. Входять в хату і цїлують батька і матїр у руку, а хлїб кладуть на стіл. Коли зійдуть ся всї, дружка іде рубати гильце, вносить його в хату і ставить на стіл, а дружки бируть квітки і починають убирати гильце в квітки. Тодї батько дає їм по чарцї горівки і вони починають співати:

1. Не ідїть, молодиці, до нас
Гильце вити,
Звиємо ми самі
Краще як із вами.

2. Чорнявії гильце вили,
Білявії дивили ся;
Білявії дивили ся,
Тай собі навчили ся.

Коли уквітчають гильце, то начинають плести вінок і співають до вінка:

Ой вінку мій, вінку,
Хрещатий барвінку,
Купувала тебе в Криму,

Замикала тебе в скриню,
А тепер носю,
На висїля просю.

Коли кінчать плести вінок, то ждуть молодого, поки прийде розплїтати молоду і сидять за столом, а батько і мати прибирають ся, готують закуску і горівку для молодого і боярів та світилок і свашок. Дружки тодї співають молодій такі пісні:

1. Ой де ж бо ти, Наталю, походила,
Що ти свою головоньку убілила?
Ой ходила, подружбоньки, у вишневий сад,
А на мою головоньку білий цвіт упав.
Треба мінї свого братїка попросити,
Щоб він поміг цей білий цвіт обтрусити.

2. Ой як тобі ж, Наталко, ни жаль буде,
Як зелений барвіночок цвісти буде?
Будуть з нього всї дївчата вінки плести,
Через твоє подвірячко будуть нести,
А ти будеш у віконце дивити ся,
Будеш свого чоловіка просити ся:
Пусти, пусти, мій миленький, погуляти,
Хочу свої подружбоньки побачити.

Молодий так само прохає боярів як молода дружок і збираєть ся з боярами і з музиками у себе дома. Тодї іде розплїтати молоду; музики дорогою грають. Коли дружки почують музик, починають співати пісні:

1. Горіхове зернятко в стїну бє,
Молодий Василько на дворі їде:
Ни так на дворі, як за двором,
Ось скоро буде за столом.

2. Скрипки гудуть, бояри ідуть:
Прибирай ся, прибирай ся, дївко Наталко,
Бо возьмуть тебе.
Прибиру ся, не бою ся, не возьмуть мене,
Єсть у мене рідний батько, то ни дасть мене.
Цимбали гудуть, а свашки ідуть:
Прибирай ся, прибирай ся, дївко Наталко,
Бо возьмуть тебе.
Приберу ся, ни бою ся, не візьмуть мене,
Єсть у мене рідна мати, то ни дасть мене.
Бубон гуде, молодий іде,
Прибирай ся, прибирай ся, дївко Наталю,
Бо возьме тебе.
Я убралась, заквітчалась, він візьме мене,
Єсть у мене рідний братїк, одвезе мене.

3. Ой у лузї, в лузї,
Ходило два друзї,
Носили топорцї,
У правії руцї.
Тисали, рубали, дерево - ожину,
Чи вирне, чи пірне, дерево добірне?
Чи любить, чи возьме, той Василь Наталю?
І вирне і пірне дерево добірне
І любить і візьме той Василь Наталю.

Приходить молодий до молодої з боярами і з музиками розплїтати косу так у три, або в чотирі години вечера; тодї дружки виходять ізза стола, а за стіл сїдають бояри; брат молодої ставить по серединї хати стільця і на стілець кладуть кожухи або подушки; на стілець сїдає сестра молодої, а старший боярин викупляє тодї того стілця і коли викупить стілець, бере молоду і садить на него, а вона ни хоче, опираєть ся; дружки співають бояринові, а молодий сидить,або стоїть у хатї.

Співають такої піснї:

Як тобі, боярине, не стидно,
Що ти такий високий, як явір,
Посадити молоду не годен?

Коли молода бачить, що її посадить, то вона пирикидає стільця ногою, а дружки ховають його у себе в гуртї і співають:

1. Ой дай, мати, стілця,
До стілця гребінця,
До стілця кожуха,
Щоб сїла молодуха.
Ни зробили стілця,
Ни купили гребінця,
Не пошили кожуха,
Ни сяде молодуха.

2. Ой у городї два василички,
Обидва рівнесенькі,
А у Наталї, аж два братїки,
Обидва ріднесенькі.
А один братїк стільчика [носить,
А другий сестру просить:
Ой іди, сестро, з саду до хати,
Час косу росплїтати!
Ой ни час, ни час, ни час, не [пора,
Ще рожа ни розцвіла.

Коли боярин посадить молоду на стілець, тодї молодий і брат молодої підходять до молодої і начинають розплїтати коси, а дружки співають:

1. А брат сестрицю розплїтав,
Де ж він виплїтки подївав?
Поніс ю місто, ни продав,
Менчій сестрицї подарував.
На тобі, сестрице, цей виплїт,
Щоб ти діждалась таких лїт.

2. Що ти думала, дївко Наталю,
Як рушнички давала?
А я думала, моя матїнко,
Що то в карточки грати;
Вони садять ся, благословлять ся
Косоньку розплїтати.

3. Ой дай, мати, щітки,
До щітки грибінки,
Рощесати русу косу,
По червоному поясу.

4. Ой дай, мати, масла,
Яж тобі корови пасла,
Гонила на росу....
Дай масла на косу.

5. Як тобі, матїнко, ни жалко,
Що розплили твоє рідне дитятко?
Пустили виплїтки на ріки,
Розплили дитятко на віки.

Як розплетуть молоду, тодї дружки і бояри і молодий і молода сїдають за стіл. Батько дає всїм по чарцї горівки і закуски. Коли закусять, виходять зза стола і збирають ся йти на вечерню до церкви. Дають молодій у руки маленький рушничок, з котрим вона має ходити цїле весїля. Тодї батько і мати беруть образи, обстиляють їх вишитими рушниками, мати і батько нисуть образи за ворота, а молодий і молода ідуть поруч з ними. Коли станутъ, то молодий і молода кланяють ся і цїлують образи та батьків у руки, забирають образи і ідуть до церкви, а дружки співають такі піснї:

1. А любила мати дочкою посилатись:
Тепер люби, мати, на село виражати.

2. Впраджай мине, мати, на село,
Готуй минї вечерати весело:
Ни задля мене самої,
Задля меї челядоньки молодої.

Коли дружки кінчать цї піснї, тодї ідуть тихо до церкви. Батько і мати виртають ся до дому і починають із родиною готовити вечеру для молодого, молодої і всенької їхньої челядї. Коли приходять у церкву, то ставлять образи, а самі слухають богослуженя. По скінченю богослуженя виходять з церкви молодий і молода, старший боярин і старша дружка і ідуть до попа і дяка просити на весїля, а всї дружки збирають ся на дорозї і співають:

1. Ой місяцю ріжку,
Світи нам доріжку,
Щоб ми не зблудили,
Молодої не згубили.

2. Місяцю ріжкатий,
Дороги не знати:
Бідна наша головонька,
Де ми будем ночувати?
Чи в рутї, чи в мятї,
Чи в дружчиній хатї?
Підемо до дружечки
На білії подушечки.

Коли попросять молодий і молода попа на весїля, тодї молодий іде до молодої, а молода до молодого просити на висїля всїх родичів. Молодий іде тільки з одним боярином,

а молода іде з усіма дружками. Коли вони приходять, кланяють ся і цілують ся з усіма, кого тіко застануть у хаті. Їх садять за стіл, дають по чарці горівки, але поки ще молода іде дорогою і наближаєть ся до молодого хати, то дружки співають:

1. Зеленая рута, кучерява мнята,
Покажіте, бояре, де Василькова хата.

2. Ще ми в Василя ни були,
З медом горівки не пили:
Як ми до нього добєм ся,
З медом горівки напєм ся.
Напєм ся, ни напєм ся,
А до нього добєм ся.

3. Чорнява Наталя, чорнява,
Чорнявих дружечок набрала,
До Василя дороги питала.
Хіба ти, Наталко, ни знаєш,
Що ти до нього дороги питаєш?
Ни знаю дружечки, ни знаю,
Хіба піду, Василя спитаю.

Приходить молода до молодого, сміливо заходить до хати і начинає просити на весіля, дружки співають:

Добрий вечир тому,
Хто є в цьому дому:
Старому, малому,
Вбогому, багатому.

Коли молода попросила всіх, тоді садять її і дружок за стіл, дають по чарці горівки й закусити. Вони теж довго не сидять, а зараз ідуть до молодої (молодий теж вертає до своєї хати); дорогою співають:

1. А стоїть братїчок на терні,
Виглядає систриці з вечерні;
Місяць зірочку минає,
Систриці з вичерні ни має.
Місяць, зіронька заходить,
Систриця з вечерні приходить.

2. Котило ся яблочко з Китай-города,
Підкотило ся під ворота:
Вітер мої ворітечка хитає,
Десь мого батечка ни має;
Десь моя матїнка заснула,
Що за мене молодую забула.

Коли молода прийде до дому, сїдає за стіл з дружками і тоді дружки співають, а батько й мати і всї родичі частують молоду. Кожден із родини підходе до столу, пє по чарці горілки до молодої і кидає на таріль гроші; те саме роблять і у молодого. Коли скінчать частувати, то молодий з музиками і боярами іде до молодої і там вмісті вечеряють. По вечері лягають спати.

Другий день.

В неділю рано встають і вбирають молоду в цвіти. Молода з молодим разом ідуть до вінця. Коли пан отець має їх вінчати, то вперед запитує, чи вони мають поручителїв. Поручителї виходять до пан отця і він дає їм книжку, де вони роз-

писують ся за шлюб молодих. Потім стелять рушник і молода з молодим стають по заді держати вінець. В те время співає хор. Коли повінчають ся і скінчить ся богослуженя, тоді молодий з молодою бируть із церкви образи і їдуть до молодого обідати; дружки збирають ся коло церкви і дорогою їдучи, співають такі пісні:

1. Ой були ми в церкві,
Молили ся Богу,
Святому Миколї,
Що стоїть на престолї.

2. Січаная, калинонька, січаная,
А вже наша Наталя звінчаная;
Червоний чобіт на нозї,
Золотий перстінь на руцї,
Що купив Василь в дорозї.
А у дорозї купував,
А у Київі торгував.
На тарілцї Наталї дївцї
Подарував.

1. Свикрушичко та голубочко,
Подиви ся у віконце,
Чи митїль мите,
Чи нивістка їде?
Митїль мите стежичками,
Їде нивістка з дружечками.

Коли їдуть дорогою, то парубки перепиняють молодого з молодою столом із хлїбом-сілю і водою; молодий і молода цїлують хлїб, дякують хлопцям, молодий дає їм гроші на могорич, а хлїб забирає із собою. Тодї хлопцї приймають стола з дороги і молодий їде знову до дому, а дружки співають:

Ой батьку, батьку, рідний наш,
Одчиняй ворітечка проти нас:
Звінчав пін дїтки однолїтки
В добрий час.

Коли приходять до хати, стають перед порогом і ждуть, поки вийде мати із хлїбом просити їх до хати, а дружки співають:

1. Прилитїла пава, серед двору впала,
Вийди, мати, з хати, павоньку витати.
Це твоя нивістка!
Розчесана кіска,
В рутьванім віночку,
Склонила головочку.

2. Схилила ся вишня,
Як свикруха вийшла:
А ще луче схилить ся,
Як нивістка вклонить ся.

Виходить мати з хлїбом, син і нивістка кланяють ся і цїлують хлїб і матїр в руку, мати каже: Просю до хати. Входять у хату. В них забирають образи, а молода начинає з усїма цїлувати ся; коли вона цїлуєть ся, то дружки співають одну пісню тричі:

Помагайбі тому,
Хто є в сьому дому;
Старому й малому,
Вбогому й богатому.

Коли молода з усіма цілуєть ся, тоді молоду і молодого просять сідати обідати, а також і боярів і дружок. Те місце, де має сідати молодий і молода, застеляють рядном або кожухом. Дружки співають:

Благослови, Боже, і отець і мати,
Своєму дитяті обідать сідати.

Коли посідають, батько і мати підходять до столу і пють по чарці до молодого і молодої та бажають їм довгого і щасливого віку. Коли випють по чарці, тоді дають всім горівки, хто обідає. Дружки співають:

1. Голубчик сивесенький,
Батинько ріднесенький,
Шапочку в руках носить,
Нас обідати просить:
Голубка сивесенька,
Матінка ріднесенька,
Хусточку в руках носить,
Нас обідати просить.

2. А пливали лебеді
По воді,
Жовтії карасї
По росї:
Зеленая питрушка у грядці,
Дайти боярам по чарці:
Ми самі не хочемо,
Для бояр просимо.

3. Спасибі кухарочці,
Добрий борщ ізварила:
Буряки покипіли,
По зубах ни рипіли.

4. А в лебедя ножки біленькі,
А в Василя ложки новенькі.
Ви бояри молоденькії,
Обідайти здоровенькії!

5. Бири, Василю, ложку,
Покажи нам дорожку;
Нихай ми будем знати,
С ким сїли обідати.

Дружки їдять і співають. На обід варить ся борщ, мясо, затірка, капуста з мясом, вареники і смитана. Коли поїдять борщ, то дружки співають таку пісню:

1. Ми ни вмієм по тину лїзти,
Ми ни вмієм борщу їсти:
Приймїть від мене борщик,
Поставте затїрки горщик.

2. Не гнївай ся, свикрушко, ти на мене,
Що привела чилядоньку я до тебе:
Ни прийшла я, свикрушко, обідати,
Тїко прийшла родиноньку одвідати:
Дай же мої чилядонцї обідати.

Коли обідають, то до кождої страви, як вона міняєть ся,

дають по чарці. Коли кінчають обідати і хотять уставати зза столу, то до цього співають дружки пісень:

1. Горох молотили, шага заробили,
Тра старості дати, щоб вивів нас з хати:
Щоб вивів нас з хати,
На двір погуляти.

2. Зробили ми славу,
Поломили лаву,
Будуть лаву справляти,
Вивидуть нас з хати.

Тоді встають зза стола і виходять на двір, а молодого і молоду дружка виводить на двір за рушник і викрутює їх перед музиками. Музики на дворі грають, дружки і бояри танцюють. Тоді богато сходить ся у двір з села дівчат, хлопців, молодиць і дітий. А в хаті в той час батько і мати садять обідать своїх родичів і самі з родичами обідають.

Дружки з молодою гуляють до двох, або до трох годин у молодого, а потім збирають ся до молодої. Молода з старшою дружкою ідуть до свикрухи і кажуть, що вони хотять іти до дому. Свикруха бире хліб, а батько пляшку з горівкою, хто з рідні пирогів і инчої закуски. Свикруха бире молоду за рушник і виряжає її до дому з музиками, проводить за ворота. Музики грають дуже весело, а дружки співають:

1. Дружечки голубочки,
Сходьте ся до купочки,
Сходьти ся до одної,
До своєї молодої.

2. Спасибі вам, мамо,
За ваше вповало,
Що ви мині догожаєте,
З музиками виряжаєте.

Коли за ворітьми стануть, мати пє по чарці до молодої, за нею пє молода, а потім дають дружкам по чарці, вони пють, закусюють і разом співають:

1. В дорожку, Наталю, в дорожку,
Пий горілочку потрошку:
Пий горілочку, не впий ся,
Низенько свикрусї вклони ся:
Юклони ся їй низенько,
Подякуй їй гарненько:
Спасибі тобі, матінко,
Що ти мине проводиш гарненько.

2. Свикрушичко та ни гай мине,
Свикрушичко, виряжай мине;
В мене ненька старенька,
А систриця маленька;
Нима кому затопити,
Вечеряти наварити.

3. Панове сватове, просимо вас,
Ни баріте молодого, шліте до нас:
Та кажіте боярам,
Щоб був молодий зараз:
Та наказуйте двічі,
Щоб були бояри в вічі.

Коли молоду мати випровадить до дому, то зараз виртаєть ся і садить молодого за стіл з боярами, сідають свашки

і світилки, тоді пришивають квітки або ленти боярам до шапок, а батько і мати з родичами частують молодого горівкою і кидають молодому на тарілку гроші. Коли кінчать частувати, а світилки пришиють боярам стрічки, тоді бояри викупляють свої шапки у світилок. Викуплять шапки, випють по чарці, встають зза стола, беруть гильце, тоді молодий бире хліб під руку і дають йому в руки платочок, а за другий кінець платка бере сестра і з музиками їдуть до молодої. Мати, коли вийде молодий з хати, то в слід обсипає вівсом, цукорками і грішми; тоді молодий не спиняючись, їде до молодої; дорогою грають музики і співають світилки, свашки і бояри такі пісні:

1. Ой попід лїсок битая доріженька,
Ой туди ішов той Василь з боярами,
Йому калина дорогу заступила:
Виняв шабельку, став калину рубати,
Йому калина та стала промовляти:
Ни рубай мине гострою шабелькою,
Обяжи мине білою китайкою;
Ни задля тебе я тутки посадяна,
А задля тебе Наталя спорядяна.

2. Як мати сина до тещі виряжала,
То вона його хорошенько научала:
Ой ни пий, сину, першої чарки в тещі,
А вилий, сину, коникові на гриву,
Щоб у твого коня грива кудрава [була,
Щоб твоя теща все ласкава була.

3. Не гнївай ся, теще, що я опізнив ся
Та ни був же я в дома,
Був же я в короля:
Ріжного письма вчив ся,
Там же я опізнив ся.
Вчив ся я писати,
Щоб Наталю взяти.

Вернїмо ся до молодої, поки молодий їде. Коли молоду свикруха випроводить, то вона їде з дружками до дому. Дружки дорогою співають, а молода, кóго здиба на дорозї, цїлуєть ся з ним і просить на весїля. Дружки співають такі пісні:

1. Лети, лети, соколику, попереду нас,
Та занеси вісточку перше за нас,
Нихай вийде стара ненька з калачом,
Вінчала ся її дочка з паничом:
Ни так з паничом, як з мужиком,
Як зязала білі ручки рушником.

2. Ти ж матїнко моя,
Вже ж бо я не твоя,
Вже бо я того пана,
С ким до шлюбу стала.

Коли приходять ближче до молодої хати, то співають таку пісню:

Соловейку маленький,
В тебе голос тоненький:
Дай мої матінці знати,
Що я є коло хати.

Коли приходе молода перед поріг, то стає на порозі і жде матері, поки вийде просити її до хати. Коли виходить мати з хлібом, то дружки співають таку пісню:

Ни пізнала мати
Своєго дитяти,
За русими кісоньками,
За дрібними слізоньками.

Коли попросить мати до хати молоду, вона ни сідає за стіл, але з дружками гуляє на дворі, а тим часом у хаті готовлять вечеру для молодого і молодої, дружок і бояр і для всеї родини, яка тіко є на весілї. Як дружки почують, що грають музики і знають, що вже їде близько молодий, то ідуть до хати і сідають за стіл коло молодої; з правої сторони сідають дружки, а з лївої брати. Брати засідають місце молодого і коли він увійде у хату, ни пускають його сідати коло їхньої сестри, а хотять, щоби заплатив їм за систру подарками. Молодого, коли він приходе до воріт, перепиняють парубки з хлїбом і сілю, він дає парубкам горівки і гроші, а коли парубки хотять з нього більше могоричу, а він ни хоче дати, то буває так, що і сварять ся, а то і до кулаків доходить. А коли обидві сторони не здають ся, то парубки бируть з стола хлїб, ріжуть його на двоє і шматки віддають собаці; це вилика обида молодому, тому він стараєть ся до цего не допустити. Коли у воротях помирять ся, то перед порогом його перепиняють другим столом; на столї стоїть хлїб, сіль і вода, а молодий зі свашками і з боярами стає перед тим столом. Свашки співають:

Ой свату наш, свату,
Пусти нас у хату,
Ни багато нас наїхало:
Сїм боярів кіньми,
Два братїки рідних,
І свашки, світилки,
Вся наша родинонька.

Коли співають другу пісню, то начинають сміяти ся зі свата і співають таку:

А в нашого свата
Соломяна хата,
Та боїть ся пустити,
Щоб ни розвалити.

Коли проспівають цю пісню, то теща виходить з хати і міняє у молодого хліб, дає молодому свій, а у його бере його, а молодий дає їй подарок, чоботи, і каже, що він кланяєть ся молодої братам; цим він хоче придобрити ся до братів, щоби пустили його до молодої і посилає своїх старостів до хати. Коли старости входять у хату, то їх перевязують рушниками. Вони ни дають ся і кажуть до братів, що їм кланяєть ся молодий, а брати кажуть, що молодому кланяєть ся кицька. Потім вони пошутять і начинають дарувати боярів, свашок і світилок платками або рушниками. Коли подарують, то молодої родичі — молоді жінки — виходять у сїни, бируть решето і співають таку пісню:

Решето тороточе,
Чого воно хоче?
Півтора золотого,
Від князя молодого.

Бояри кидають у решето гроші. Коли все скінчить ся, то приймають стола і молодий входе в хату; сїдає на лавці, а його старости підходять до стола і начинають торгуватись з братами; дружки співають:

А біжи, братїку, у лавку,
Та купи, братїку, нагайку,
Зажини зятинька під лавку:
Нихай буде знати,
Як жінку купувати.

Коли дружки проспівають пісню, тодї свашки співають їм на відворот:

Та біжи, зятиньку, у вишневий сад,
Та виріжи, зятиньку, вишневий прут,
Та зажини братїка в тїсний кут,
Нихай буде знати,
Як сестру продавати.

Тодї зять дає гроші і подарки свому шурину. За тим пють по чарцї горівки і цїлують ся, а дружки піснею лають брата:

Татарин братїк, Татарин,
Продав сестрицю за таляр,
А русу косу за пятак,
Біле личенько віддав так.

Тодї брат виходить зза стола, а на його місто сїдає молодий коло молодої. Коли молодий сяде, тодї батько і мати підходять до столу і частують. Коли кінчать частувати, тодї дають полуднувати, але буває, що полудень готовить старша

дружка і то називаєть ся „дружчини“; коли старша дружка справляє, то вона забирає молоду і молодого, боярів і дружок з музиками до себе полуднувати; тоді дружку перевязують рушником і боярин веде її за рушник до її хати, а музики дорогою грають і дружки співають:

1. До дружки ми йдемо,
Подарки несемо
З зеленої мяти
До дружки до хати.

2. А дружчина ненька
Ввесь день веселенька;
Цілий день увиваєть ся,
Гостий сподіваєть ся.

Пополуднують у дружки, поспівають, погуляють, пограють музики і вертають ся до молодої. Приходять до молодої і гуляють на дворі, а в хаті в те время варять вечеру; перед вечером молода з старшою дружкою ховаєть ся де нибудь і ни хоче, щоби з неї знімали вінки і квітки. Старший боярин шукає її. Коли найде, то бере її за рушник, котрий молода носить з собою цілу сватьбу. Приводить молоду до порога і дає її руки молодому. Тоді сходять всї дружки, бояри, свашки, світилки і музики. Дружки починають співати в самий перед таку пісню:

Ще ж бо ми не грали,
Ще ж бо ми не гуляли;
Позвольте заграти,
Підемо гуляти.

Свашки і бояри, світилки з музиками їм відспівують:

Ой грали ми, грали попід небисами,
Скрипками з цимбалами, з молодими боярами.

Це все співають перед порогом. А в хаті готують лавки. Горівку ставлять на стіл і коли все готово, мати бере хліб і світить свічку та іде просити молоду і молодого до хати. Вони входять і зараз сїдають за стіл. Тоді свашки беруть ся покривати молоду. Вони приносять на стіл хустку на тарілці і залазять за стіл до молодої. Коли вони залїзли за стіл і вже хотять знїмати стрічки з молодої, то просять благословеня у старости. Вони говорять такі слова:

Пані старости, пані підстарости. Благословіть з молодої квітки зняти та надїти платок!

Староста каже:

Бог благословить!

І так три рази. Свашки співають:

Благослови, Боже,
І отець і мати,
Твоєму дитяти
Віночки скидати.

Дружки — коли побачать, що свашки хотять знімати квітки з молодої, співають такі пісні (молода ніби плаче):

1. Коріни ся сухий дубе, коріни ся,
Молодая Наталю, борони ся,
Ни дай свої кісоньки ломати,
Луче було дівкою гуляти.

2. Десь у тебе, Наталю, батїка нима,
Десь у тебе, Наталю, і мати не [рідна,
Десь твої братїки на войнї,
Десь твої сестриці в чужі сторонї,
Нима кому боржити кіски тобі.

3. Зайся, свашечко, зайся (зась),
До коси не совай ся,
Ни ти її кохала,
Щоб ти її ломала;
Кохала її мати,
Нихай іде ломати.

4. Стидай ся, Наталю, стидай ся,
Покривати ся не дай ся,
Бо в хатї є люди,
Стидно тобі буде.

Коли свашки знімають вінки з молодої, вона не дається ся, закрутює коси і стрічки в руки і їм приходить ся довго з нею боротись, а коли молода кріпка і хоче посміятись зі свашок, то буває, що їх перекидає через стіл. Коли знімуть квітки, тоді бирутъ платок і покривають молоду з молодим і співають:

Покривайниця плаче,
Чого вона хоче?
Кінчика кибалочку,
На свою головочку.

Коли кінчать покривати, тоді молодий дає свашкам по чарці горівки; вони цїлують ся самі і приспівують:

Цїлуванячко, милуванячко,
Від молодости до старости,
Дай, Боже, дай.

Випють по чарці, дають чарку горілки молодій і молодому і надївають платок молодій на голову. Коли покінчили це, тоді подають вечеряти. Підходе до столу батько і мати і поздоровляють дочку й зятя з новим житєм і дають молодому і молодій горівки та пють самі, а молода розділя ті стрічки і квітки дружкам, що зняли з неї свашки; дружки співають:

1. Ой ти, мати, на що ти мине бариш?
Ой ти, мати, на що мене бариш?
Чом ти минї вечері не вариш?
Я в свикрухи вечеряти буду,
Я в свикрухи вечеряти буду.
Я в свикрухи обсудяна буду.

2. А брат сестри все питаєть ся,
Куди сестра вибираєть ся:
Чи до Турків, чи до Татарів,
Чи да панів, чи до генїралів?
Я з панами буду панувати,
А з Турками буду воювати.
До свикрухи дорогу топтати,
Через гори крімінистії,
До свикрухи химиристої.

3. Прощай, прощай, товаришко наша,
Ми не твої, тепер ти не наша.

Коли покриють молоду, тодї начинають дарувати коровай і подарки родичам і ламають гильце; тодї дружка бере ця різати коровай, а дружки йому співають таку пісню:

1. Наш друшко прибрав ся,
Сїм год не вмивав,
Перевеслом підперезав ся,
До коровая взяв ся.

2. Як прийшли бояри,
Взяли дружка, вмили,
Серпом підголили,
Поясом підперезали,
До короваю вбрали.

Тодї молодушина мати дає старшому боярину дві тарілки, а сама з батьком бере подарки; дружко тодї начинає різати коровай; дружки знову співають:

Дружко коровай крає,
Золотого ножа має:
А з того золотого,
Ни має нїякого:
Бігає попід хати
Ножа позичати.

Коли дружко наріже шматків з короваю і по куску кладе боярину на тарілку, а на другу мати кладе подарок, хустку, або що инче. Тодї боярин піднїмає тарілку в гору і говорить:

„Десь тут є князя молодого і молодої брат, або сестра, або дядько, або тїтка, а просить молодий і молода на цей дар божий.“ Це він говорить, — доки не роздарує подарків всїй родинї.

Коли кінчать дарувати, тодї з дружком танцюють і тарілки в них в руках і хотять, щоби тарілки в них викупили, а коли не викуплять, вони коли потанцюють, нарочно побють їх і на цїм кінчаєть ся даровизна та починають вечеряти. Коли кінчать вечеряти, тодї дружки прощають ся з молодою і молодим і їдуть до дому, а молода і молодий сидять за столом; тодї коло них сїдають родичі молодої і вечеряють з ними, а також вечеряє батько і мати.

Коли кінчать вечеряти, тодї мати дає подушки боярам і бояри визуть подушки до молодого. Привозять подушки, стелять з них постелю, лягають на нїй і ждуть молодого. Коли з подушками випроводять боярів, тодї збирають ся виряжати мо-

лоду і молодого до дому. Батько і мати знімають образок і благословлять їх; того образка віддають молодій. Тоді свашкам дають рушники і одяг для молодої і вони їдуть до молодого. В те время музики цілу дорогу грають, їдучи до молодого. Коли приходять до молодого хати, стають перед порогом і свашки співають таку пісню:

А встань, матінко, засвіти.
А що ми тобі привели?
Чи вівцю, чи ярку,
Чи нивістку панянку.

Мати вдягає кожух на верх вовною і виходе до молодого і молодої, накрива полою голову молодої і веде до хати. Входять в хату молода і молодий і свашки, котрі звуть ся приданками; тоді приданок садять за стіл, а молода з молодим виходить з хати і їдуть туди, де їм постилили бояри, в коморі, чи де инде. Тоді молодий викупляє постелю в боярів і бояре виходять звідти; остаєть ся молодий сам з молодою і роблять те, що їм належить.

Свашки ждуть у хаті. Коли молодий кінчить свою роботу, тоді молода переодіваєть ся в другу сорочку і оддає її молодого матері; коли молода чесна, вона входить в хату і цілуєть ся з ріднею, а родина співає таку пісню:

1. Калина, мати, калина,
Доброго роду дитина.
Калина буде родити,
Нивістка свикрусї годити.

2. А в калиночки дві квіточки:
Тобі, мати, ни журити ся,
Тобі, мати, висилити ся.
Твоя дочка добра,
Та піймала вона бобра
В зеленому житї,
Дай її Господь жити.

Тоді входить в хату молодий і вгощає родину горівкою, закускою, чим тіко зможе і виряжає приданок до дому з музиками. Приданки їдуть до молодої і коло воріт начинають співати:

Калина, мати, калина,
Доброго роду дитина;
Калина буде родити,
Нивістка свикрусї годити.

Батько і мати і всї родичі, що були в дома, почують пісню, виходять проти приданок з горівкою і дають їм пити по чарці, потім лягають спати.

Понедїлок.

В понедїлок рано встають і збирають ся до весїльного батька, як до молодого, так і до молодої. У ранцї бояри беруть

у молодого рядно і хто не вспіє прийти з ранку на весіля, вони ідуть до нього і той мусить їм поставити могорича. У годині десятій збирають ся всї до молодого і молодий бере хлїб, забирає музики, бояр і їде просити до себе тещу і тестя і всю родину. Коли він приходить до них, його садять за стіл і всїх його родичів, що прийшли з ним. Дають їм по чарцї горівки і закусити; тодї молодий встає зза столу і просить батька і матїр до себе і всїх їх родичів. Мати взуває ті чоботи, що він їй купив і збираєть ся іти до него, а їх родина — молодицї, бо дївчат уже не бува, співають таку пісню:

1. Дочка воду носить,
Зять тещеньку просить:
Ой теще, теще, мати моя,
Ой є у мене бочка вина,
Та ходїмо, тещенько, зо мною,
Випємо мед-вино с тобою.

2. Ой хоч ми підемо,
Заберемо коновочки,
Посїдаємо коло бочки;
Доти не підемо,
Доки вина не випємо.

Тодї збирають ся всї і йдуть до молодого. Молодий бере попід руки батька і матїр і виде до себе, а музики дорогою грають. Коли приводе перед поріг, стають і ждуть, поки вийде їхня дочка просити їх до хати. Виходе молода, кланяєть ся батькові і матері і просить у хату. Входять в хату, здоровлять ся свати і тодї садять їх за стіл та начинають гуляти, а молоду садять за столом у сиридинї коло батька і матері. Коли вони сидять за столом, тодї староста ріже коровай і дарують його молодого родичам, там бувають і подарки-платочки або що инче.

Роздарують коровай, тодї молода виходе зза столу, бере тарілку, ставе на тарілку чарку, молодий бере пляшку з горівкою і начинають частувати всїх родичів, в самий перід батьків і матерів, а вони кидають на тарілку гроші, дарують скотину: корови, або воли, або конї, а другі родичі дарують гроші і инчі подарки.

Коли кінчать частувати, тодї встають зза столу і виходять танцювати. Молода стелить рядно для батьків, щоби вони танцювали на рядні. Коли вони танцюють, кидають на рядно гроші. Коли потанцюють, тодї сїдають другий раз за стіл і гуляють до вечера, потім розходять ся.

Вівторок.

У вівторок рано молодушин батько знову спросює свою родину, а молодиків также. Тодї молодушин батько посилає

кого небудь з родини до молодого і просить їх до себе. Коли вони приходять до молодої, ідуть разом всї родичі, а молодий з молодою приходять послї. Коли прийдуть, їх садять за стіл і вони гуляють там цїлий день, але тодї нїчого нїхто не дарує.

І таке весїля буває цїлий тиждень, одні ходять до других.

3. Весїлє

в містечку Дубовій, Уман. пов., в Київщинї.

Зап. Маркил Брижко.

І. Весїля у нас справляють ся в більшій части в осенї, коли покінчені хлїборобські роботи, і в зимні мясницї, після водохреща аж до мясницї, в другіж часи року рідко коли бувають, або й зовсїм не бувають.

Давних весїльних звичаїв тепер у нас мало зістало ся і тільки у старих віком і то заможних селян, коли вони женять сина, чи віддадуть дочку, можна бачити дещо із давних старих звичаїв тай то дуже мало. Таке занеханє давних весїльних звичаїв стало ся через теперішнї недостатки, як кажуть старі люди, а також і через те, що як і тепер хто справляє весїля зо всїма старими обрядами й звичаями, які ще зістали ся в памяти людий старих, то молодь сїльська дуже кепкує з сього. Однак не дивлячись на все це, ще багато дечого давнього увидиш на наших весїлях. Весїля у нас є одно, або як кажуть, є одна стать, а вінчанє є друга стать, і навіть чимало є таких, що придають більше значіня весїлю, як вінчаню. Як хто звінчавшись не справляє хоть якого будь весїля, то про його кажуть: „Звінчатись звінчав ся, а весїля чорт ма!“ Або: „То вже не хазяїн, що вінчатись вінчає ця, а весїля в него не справляє ця!“ і т. и. Весїля ранїще у нас зачиналось від суботи і знов аж до суботи, але тепер найбільше починають з ранку в недїлю й кончають в середу і тілько заможні селяни справляють аж до суботи. Бувають випадки, хоць і рідкі, що живуть без вінчаня.

То буває, як батьки парубка або дївки не хотять їх подружити, або як дївка парубкові доводить ся двоюродною сестрою, чи він їй двоюродним братом і піп не хоче їх вінчати. Такі випадки бувають часті у вдівців і вдів, а найбільше у старих дїдів, які тій дївцї, чи молодицї, чи покритцї завіщають кілька

*

сотинь гроший, чи кілька десятин поля, або і ціле майно, як що він бездітний, і ті дуже радо йдуть жити до таких дідів. Буває частенько і так, що діди опісля і самі не раді таким жінкам, бо вони чуть не кожин вечір справляють вечирниці, а ще й так буває, що дід спить на печі, а його приймачка в подушках зі своїм коханим. Однак хоч такі люди і не вінчають ся, але весіля хоч і без музик справляють. Скликають своїх родичів, сусідів, товаришів, а иноді, як вони ще в молодім віці, то й музик наймають, але це трапляє ця дуже рідко.

II. Допити.

Коли парубок покохає дівку і хоче на ній женитись і коли сього бажають і його батьки, але коли ні він, ні вони не певні, що батьки дівки погодя ця одружити свою дочку з їх сином, то засилають до рідних дівки свата або сваху, яка вивідує у них, чи віддалиб ті свою дочку за такого то парубка й що вони за нею далиб в придане. Коли батьки дівки не против такого подружа, то кажуть прямо, що віддалиб, або: „Нехай пришле старостів, то побачимо тоді“. Після сього батьки парубка й дівки старають ся, щоб як небудь зійти ся вмісті. Найчастійше буває так, що їх зводить до купи той самий сват чи свашка в пивні або в шинку. Тут за чаркою вони й доводять це діло до кінця, назначають день, коли приходити старостам за рушниками, договорую ця за придане і т. и. Иноді при сьому бувають й матері парубка та дівки, але не завше і це для них не обовязково. Буває й так, що парубок наперед сам визнає від батьків дівки, чи віддадуть за його дівку свою і коли ни годя ця, то тоді ані сват, ані сваха не потребую ця, а сходять ця батьки самі з одної і з другої сторони і ведуть договор. Після договору вони звуть себе уже сватами.

III. Сватаня.

Коли парубок йде сватати дівку, то кажуть: Пішов такий то свататись, або пішов такий то рушники брати. Сватаня буває звичайно в мясоїд і тілько в скоромні дні. В призначений для сватаня день батьки парубка запрошують двох старостів; раніще запрошувалось чотири і навіть шість. В старости запрошую ця люди поважні, розумні, найбільше із близьких родичів, дядьків з батькового, чи й материного боку, але бувають випадки, що за старостів просять й сусід, чи й так знайомих лю-

дий, аби тільки вони були розумними людьми. Старости ці приходять в хату парубка, здоровлю ця з його ріднею; їх запрошують до столу, частують і дають чого небудь перекусити. При сьому инша мама каже: „Їжте й пийте, бо як там вам не дадуть ні їсти, ні пити, то будете голодними!“ — Посидівши трохи за столом і побалакавши за се, та за те, старший староста каже: „Ну що-ж, пора, або час, благословити в дорогу“ — встають всї ізза стола. Мати тодї бере хлїб, застромляє в його з верху грудочку соли, а батько здіймає з стїни образа і стають коло столу, чи посеред хати, або сїдають так, щоб батько був з правого боку, а мати з лївого. Парубок стає перед ними на колїна і з початку звертаєть ся до батька з такими словами: „Благословіть, тату! — благословіть в другий раз! — благословіть в третїй раз!“ — Батько на всї три рази відповідає: „Нехай тебе, сину, Бог благословить“ — і хрестить його всї три рази образом. За кождим разом парубок стає, цїлує образ й батька в руку, а батько й мати цїлують його в голову. Потім вони міняю ця: Батько бере хлїб, а мати образ і также само, як і батько, з такими ж словами благословить парубка і хрестить його тричи образом. Парубок так же само за кождим разом встає з колїн, цїлує образ й матїр в руку, потім хлїб й батька в руку, а вони знов цїлують його в голову. Иноді парубок батьків в руку не цїлує, а цїлує тільки образ та хлїб. Буває, що парубок цїлує ця ще й із старостами, але не завше. Иншим разом благословляють ще й так: Образ ложать на стіл, а в руки бере ця тілько хлїб. З початку бере хлїб батько, а потім мати. Парубок стає перед ними на колїна, його так само і з такими же самими словами благословляють по черзї, батько першим благословить, а потім мати.

Він хрести ця, бє поклона, цїлує образ, потім хлїб, потім батьків в руку. В цей час, коли благословляєть ся парубка, старости стоять або коло столу, або з боку серед хати, абож коло порога. Після благословенства мати обгортає хлїб гарною білою хусткою й передає його старшому старостї. Старости приймають хлїб цїлують його, стають серед хати, хрестя ця до образів і одібравши привітанє батьків парубка: „Йдїть здорові! Щасти вам, Боже!“ — дякують і зі словами: „Господи, або: Боже поможи!“ — виходять з хати.

Сватаня буває по більшій части у вечері і рідко коли у день. На сватаня старости старають ся так прийти з молодиком, щоб нї з ким не стрічатись. Це робить ся для того, щоб

як случайом дївка піднесе гарбуза, менше людий бачило та менше було сорому. Але завше буває так, що старости ще сидять у хатї молодого, як хлопцї уже знають про сватаня і збірають ся недалеко від хати дївки. В хату до дївки входять або всї вмістї — старости й молодик, або тільки старости, а молодик остає ця з хлопцями на дворі і його вже кличуть до хати аж тодї, коли має дївка чіпляти старостам рушники, або коли його хотять бачити батьки дївки, як що він їм мало знайомий. Коли молодик входе в хату, то цїлує перш усього батьків дївки в руки і стає коло порога. На запроханє сїдати він дякує, але не сїдає, а остає ця стояти до тої пори, поки батьки дївки не скажуть, що віддадуть за нього дївку і не поблагословлять їх обох. Але тепер частїще всього буває так, що парубок на дворі не остає ця, а входить в хату вмістї з старостами. Дївка в сей час завше буває в хатї, але коли вона не знає, що до неї прийдуть старости, то иноді трапляє ця, що її в хатї не має.

Війшовши в хату старости кажуть: „Добри вечір, будьте здорові з недїлею — чи з понедїлком!“ — Називають взагалї той день, який тодї є. Далї кажуть: „Пришли ми до вас в гостї, як раді, то приймайте нас!“ — „Дякуємо, дуже раді, просимо сїдати!“ — відповідають батьки дївчини. Старости не сїдають, а проводять далї: „А чи ж ви знаєте, чого ми до вас прийшли?“ — „Як скажете, то будемо знати!“ — кажуть ті. Як би дїтей своїх прислали, то ми б питали, чого вони прийшли, але коли ви прийшли сами, то вже мабуть скажете, що за дїло маєте до нас!“ — Але старости зразу не висказують, по що вони прийшли, а з початку ріжними околочними стежками натякають, що вони прийшли сватати дївку. Такі натякуваня і балачки загадками инколи тягну ця з пів години, аж нарештї старости отверто кажуть: „Чули ми, що у вас є красна дївиця, а у нас є красний молодець, так от чи не поміг би Бог поєднати їх до купи, та чи не бути б нам сватами з вами!“ — Кладуть хлїб на стіл, здіймають з него хустку й сїдають на лавцї, а парубок стоїть коло порога, або тож сїдає на лавку коло старостів.

Инший же раз старости як тілько зайдуть у хату, поздоровлять ся, то зразу ж й кажуть: „Ми чули, що у вас є дївка, а у нас є парубок, то чи не сполучитиб їх до купи, тай бути нам з вами сватами! Прийміте ж від нас сей хлїб і сіль святий!“ Кладуть хлїб на стіл, а самі або стоять, або коли їх припрошують сїдати, сїдають. Батьки дївки на це відповідають: „Дївка то у нас є, але треба її поспитати,

що вона на це скаже сама!“ — Коли дївку хотять віддати, то мати приймає хлїб і кладе його на полицю, або в кутку на столї і як старости ще стоять, їх ще раз запрошу́ють сїдати. Як в сей час нема дївки в хатї, то за нею посилають, а як є, то вона або стоїть коло комина, або сидить де небудь у куточку й щось шиє, чи друге що робить. Буває й таке, що вона з парубком зазналась ще раньше й любить ся з ним і коли знають про це її батьки, то поки там приймає ця хлїб та балакають необхідні при сьому речі, парубок сїдає близенько коло дївчини і вони про щось собі шепчуть ся. Коли мати питає дївку, чи хоче йти за такого то парубка, дївка потихенько на вухо матері заявляє свою згоду. Як же про це запитають старости, вона, коли хоче йти за того парубка, відповідає: „Як тато й мама скажуть, так і буде!“ — Як же вона не хоче того парубка, то каже: „Не хочу йти за нього!“ — або ж мовчить. Коли ж батьки не хотять віддати свою дочку за того парубка, то кажуть старостам: „Ми дуже булиб раді бути з вами сватами, але ж дївка наша ще молода, нехай ще трохи погуляє!“ — Або кажуть: „Віддавати нї з чим, ще не придбали приданого, нехай зачикає ще!“—Коли старостам відказують батьки чи й дївка, то мати чи дївка віддає їм хлїб і вони йдуть із хати, инший раз навіть не попрощавшись. Як же дїло полагоджене, то батьки дївки благословляють їх обоїх, і парубка і дївку образом і хлїбом. Батько бере образ, мати хлїб, парубок і дївка стають перед ними на колїна і просять їх благословити: „Благословіть нас, тату й мамо!“ — „Хай Бог благословить, дїтки! Дай Боже вам щастя!“ і т. и. — Парубок і дївка встають з колїн, цїлують образ, хлїб і батька й матїр в руку. Після благословенства дївка перевязує парубкові руку хусткою, але це не завше буває, а старостам чіпляє через плечі рушники. Хлопцї в сей час дивлять ся через вікно в хату і як тілько рушники повяжуть на старостів, зараз же заходять в хату й требують рушникового. Молодик чи староста дає їм пляшку горілки або два карбованцї гроший. Перевязавши старостів рушниками, їх запрошують за стіл, ставлять прижарене сало, яєшню, чи друге, що є лїпшого. Старости виймають горілку, яку приносять із собою і начинають всї вмістї запивати сватаня. З сього часу парубок і дївка считають ся молодиком і молодою і він ходить до неї спати аж до самого весїля. Через деякий час старости йдуть до хати молодого, а він остаєть ся у молодої ночувати. Як сватаня буває на

чужому селї, то старости, виходячи з хати, запрошують батьків молодої на розглядини.

IV. Розглядини.

На розглядини йдуть, а як є конї, то їдуть батьки молодої і кілька жінок із її рідні, замужня сестра, тїтка, чи двоюродні замужні сестри. Як розглядницям відомі достатки молодого, то вони й не роздивляють ся пильно, а так тілько для блїзиру; як же нї, то розглядниці до всього придивлять ся дуже уважно. Коли рідня молодої приїздить у двір до молодого, батьки його зараз запрошують їх до хати на перекуску з дороги, але ті не заходять у хату, поки не роздивлять ся на все майно й обістя своїх сватів. Частенько буває й так, що як достатки молодого за малі, то він позичає на сей день у своїх родичів, чи й сусїдів чимало ріжних річей: кінську збрую, борони, плуга, воза, санї, зерно в мішках, а навіть худобу, коний, корову, вівцї, зо дві, зо три штуки свиней; в мішки насипають каміня, грудок, позичають битих коноплїв і т. и. Як що родичі молодої задовольня ця розглядинами, тодї заходять в хату (до дому) і бенкетують там часом до пізної ночи.

Колиж вони розглядинами не задоволені, то їдуть зараз же, не заходячи в хату, до дому і вертають принятий хлїб. Инколи трапляєть ся так, що вже після розглядин сама молода приносить принятий хлїб, але це буває тілько тодї, коли вона не любить молодого, а має надїю, що її посватає той парубок, якого вона любить і якого хоче.

V. Запоїни або договор.

Через нидїлю або й через кілька день після сватаня батьки молодої з близькою своєю рідне́ю, на запроханє батьків молодого, приходять на запоїни або договор. За ними обовязково мусить йти сам молодий. На договорі свати змовляють ся, на коли призначити весїля, визначають придане молодому й молодій і взагалї рішають справи, що до будучого хозяйства молодих. Коли рідня молодої йде на договор, то батько бере з собою хлїб. Увійшовши в хату вони здоровлять ся, хлїб батько кладе на стіл, цїлує його, потім цїлуєть ся зі сватами. Так само робить мати й вся рідня молодої. Батьки молодого також цїлують хлїб. Цїлують ся також і зо всїма присутними в хатї. Після сього їх запрошують сїдати за стІл, молодик частує їх горіл-

кою, цілує тестя й тещу в руку і цілуєть ся зо всею ріднею молодої. На стіл подаєть ся приготовлена страва: смажена на салї капуста, борщ, печеня, пиріжки чи вареники, або млинцї. Почастувавши всїх гостий, молодик сам, чи зі своїм не жонатим братом, чи з товаришом, який має бути старшим боярином, йде до молодої. Там збірають ся товаришки молодої, а часом і товариші молодого і забавляють ся до пізна, иноді аж поки не вернуть ся батьки молодої з договору. На другий чи третий день батьки молодої уже запрошують до себе рідню молодика. Батько молодого так же само бере хлїб, так же само, коли входить в хату, кладе його на стіл, так же само цілують хлїб усї і самі цілують ся. Молода також частує їх горілкою, цілує свекра і свекруху в руку і цілуєть ся зо всїма. Молодик часом тож буває тут, але найбільше є так, що він з молодою виходе на двір, чи в другу хату, або в комору, і тілько як тодї буває зима, то молодик з молодою сидять в хатї. Після договору молода запрошує до себе кількох товаришок приходити до неї помагати шити придане й вишивати молодому сорочку.

Сорочку молодому вишиває й шиє молода сама без нїчиєї помочи. Для шитя приданого вона кождий вечір справляє вечерницї, на які приходить і молодик зі старшим боярином, чи й сам. За деякий час до весїля молодик їде чи йде з молодою на базар і купує їй там вінок, бинди й квітки; для тещі купує чоботи, для тестя рукавицї, шапку або пояс.

Як молодик заможний, купує подарки всїй близькій рідні молодої. Тодї ж купують і образ, але не молодик, а батьки молодої.

Куплений образ несуть до попа, щоб освятив.

VI. Згода з попом і оглас.

Годити попа йде батько молодого або обидва батьки, і молодого і молодої. Коли йдуть, то бируть з собою пляшку горілки й паляницю. Як батько молодого селянин заможний і поважний, то піп запрошує його до покоїв, а як що нї, то виходить до нього в присїнки або запрошує на кухню. Далї піп розпитує, за чим він прийшов й поздоровляє його. Той же розкубрує пляшку, наливає горілку, дає попові, як тут є матушка, то й матушцї, а потім уже пє сам. Як піп людина гарна й гостинна, то велить подати закуску і тут уже за чаркою і закускою договорюєть ся, кілько піп візьме за вінець. Платить ся попові

за вінець ріжно, від двох до пяти і від пяти до двацяти пяти карбованців; це залежить від того, який достаток у батьків молододих. Буває так, що гроші дають ся попові від разу, а иноді тільки половина, задаток. Задаток дається, щоб піп зробив оглас у церкві, що такі то вступають в законний брак. Оглас робить ся не більше трьох раз, — кождої неділї по разу. Від попа батько йде до дяка, з яким тож пє могорич. Дякові платять від 50 коп. до двох й пяти карбованців. Як батьки молодих хотять, щоб при вінчаню гарно співали, то ще годять півчих, а також годять старосту, щоб засвітив панїкадило, за що платять на церкву кілька карбованців.

VII. Дївич вечір.

Ввесь час аж до пятниці перед весїлєм, молода справляє з своїми товаришками, яких має просити за дружок до себе, своє придане і нїякої другої роботи майже не робить. В пятницю вечером вона справляє свій дївич вечір, або як кажуть, „торочить рушники“.

На дївич вечір молода збирає всїх своїх товаришок - дружок, приходить молодик з кількома боярами, приносять з собою горілку, кладуть на стіл, а молода готує закуску, але за стіл ще нїхто не сїдає. Далї молода виймає з скринї кілька рушників, при помочи молодого розрізує їх на кусники і дає кождій дружцї й бояринові по куснику, щоб вони торочили. Молодик також бере кусок і кожде з них виторочує по кільканадцять ниток. При сьому дружки співають:

1. „Рушники торочимо,
Боярів морочимо.
Бояри, бояри,
Ви нам не до пари:
Треба нам вас бити,
Що ви ни навчились
Рушників торочити.“

2. Наші бояри стараю ця,
На горілку задивляю ця:
Рушники торочуть,
Бо горілочки хочуть.

3. „Ти (імя молодої) їсти неси,
Бо бояри поспускали носи: [неси,
Під носами втирають,
Та слинку ковтають,
На стіл поглядають!
На стіл поглядають,
На горілку чекають!“

Крім таких пісень, ще багато співають таких, в яких прощають ся з своєю товаришкою молодою і наказують молодому, щоб він шанував молоду. Співають ще піснї, в яких оспівуєть ся доля дївчини, що вийшла заміж, де свикруха злая. Після тороченя рушників сїдають за стіл, молода подає закуску: сало, яєшницю, пиріжки, млинцї чи пампушки з колотухою

або сметаною, а молодик, чи й сама молода, частує всїх горілкою. Забава тягнеть ся аж до пізного вечера. Коли скінчить ся дївич вечір, то де які дружки й бояри розходять ся до дому, а деякі роздїлившись на пари, йдуть в другу хату, чи в клуню спати. Молодик також лягає з молодою або в хатї, або вмістї зо всїма в клунї.

Коли справляють дївич вечір, то всї, хто старший віком, не приймає в ньому нїякої участи.

VIII. Коровай.

Коровай у нас печуть тілько в дома молодого чи молодої і деколи буває так, що молодому, чи молодій пече коровай тїтка, замужна сестра, дядина, чи хто инший із родичів. Купувати ж нїхто нїколи не купує. Печеть ся коровай найбільше в четвер, тодї-ж печеть ся і инший весїльний хлїб: шишка, подарки, колачі і т. и. Пекти зачинають з ранку і печуть з піснями й особливим обрядом — і у молодої і у молодого.

До „весїльної“ хати збирають ся в ранцї „коровайницї“ і кожда приносить з собою по десятку або й більше яєць. Раніще „коровайницї“ приносили й муку з собою, але тепер сього не має. Увійшовши в хату, коровайницї поздоровившись, питають: „Чи є у вас борошно?“ — „Є“ — відповідає мати молодого чи молодої! — „То давайте ж та будемо зачинати!“ — Мати молодої чи молодого показує, де стоїть борошно, коровайницї вносять його в хату, сїють і учиняють тїсто. Борошно на коровай береть ся або з пшеницї, змеленої на вальцї, або ж купуєть ся на базарі в лавцї. За коровайниць кличуть родичок і молодих сусїдок. За свою працю кожда з них пече собі качку, а инший молодик чи молодуха дарують їх якими небудь подарунками. Коли замісють тїсто і вбивають в нього яйця, то співають:

„Коровай місити йшла,
Копу яечок несла.
Передибали хлопцї
Та побили яйця в коробцї.“ і т. д.

Колиж домісюють коровай, співають:

„Нїхто не вгадає,
Шо в нашому короваї:
Три хунти мучицї,
Три ложки водицї,
Та хунтів три масла,
Та яєчок півтораста.“ і т. д.

Тїсто на коровай місять чотири коровайниці. В діжу застромлюють з верху, чи поза верхній обруч чотири свічки на вхрест; в кождому промижуткові стає коровайниця і так місять; як ці потомлять ся, то стають других чотири. Коли тїсто замісить ся, діжу ставить ся на теплому місті, щоб воно сходило, а як зійде, чи як кажуть, підросте, тоді вироблюють коровай. Для короваю роблють великий, круглий хлїб, не дуже високий, але й не низький. Дно, або як кажуть, підошву в короваї, иноді роблять з житнього тїста, але найбільше є так, що й підстава робить ся з такого самого ж тїста, як і увесь коровай. В підошву коровая, часто буває так, що заліплюють по кілька серебряних монет. Вироблений коровай кладуть або на застелену скатиркою подушку, щоб він сходив, або кладуть на посипане мукою віко від діжі, або ж на широку й здорову сковороду, на якій він сходить і на якій вже й печеть ся. Навкруги коровай обмотуєть ся великим обручем з тїста для того, щоб не роспливав ся. З верху на коровай наліплюють шишки, голубки, убирають цукерками ріжними і т. и. Коли коровай спечеть ся, але не дуже вдасть ся, то його, як виймуть з печи, підкрасюють ще червоною фарбою, мастять міцним чаєм, змішаним з розбитим яйцем, обліплюють кругом гарними цукерками, убирають в квітки, очіпляють прапорцями і т. и. Коли наліплюють голубки парами, то кажуть: Дай Боже, щоб наші діти жили як голубки в парі й нїколи не розлучались!“ — Коли коровай підросте, його беруть дві коровайниці і сажають з піснями в піч:

„Піч наша регоче,
Короваю хоче;
Припічки осміхають ся,
Короваєм потїшають ся.“

Посадивши коровай до печи і вимивши діжу, всї коровайниці сїдають до столу перекусити, або як кажуть вечеряти. Скінчивши вечеряти, молять ся Богу, виймають з печи коровай, иноді вбирають його в квітки й прапорці, обгортують рушником і ставлять на стіл. Коли коровай й увесь весїльний хлїб запечений і прибраний, коровайниці забирають кожда свою качку і йдуть до дому.

IX. Запроханє на весїля.

Просити на весїля і молодик і молода зачинають в суботу раненько; коли є родичі по других селах, то тих запрошуєть ся в пятницю або ж і в четвер. В суботу раненько старша

дружка приходить до молодої, а старший боярин до молодого. Дружка помагає молодій убирати ся, заплїтає її дрібненько косу, убирає в вінок, квітки й бинди, забирає подарки і йдуть просити родичів і сусїдів. Увійшовши в хату, молода вклоняєть ся насамперед господарам і каже: „Просили вас тато, мама і я вас прошу на весїля!“ — і цїлуєть ся з ними тричи, а дружка в сей час кладе на стіл подарок. Вклонившись господарам, молода також вклоняєть ся і всїм присутним в хатї, цїлуючись з кождим тричи. Коли молода запрошує свою товаришку, то каже: „Прошу тебе за дружку!“ — Таким же самим порядком запрошує на весїля й молодий. Буває ще й так, що молода, чи молодик кождого, кого стрітить на вулиці, навіть незнайомого, запрошує на весїля, цїлуючись тричі. Коли молода просить на весїля, пісень нїяких не співаєть ся. Молодик крім боярів, запрошує ще 3—4 світилок, із котрих одна є старшою. В світилки молодик просить самих близьких родичок, двоюродних сестрів, чи племенниць, які мусять бути ще „невинні“.

X. Поїзд, або розплетенє коси.

В суботу перед вечером молодик збирає поїзд, який складаєть ся з старостів, свахів, старшого боярина і кількох бояр, світилок і музик, і всї йдуть до молодої. У старостів беруть найбільше дядьків, з батькової, чи з матириної сторони, або й инших родичів, чи й навіть близьких сусїдів, як нема дядьків. Старости здебільшого люди старі, поважні, степенні; вони йдуть сватать з молодиком молоду, їм же належить більша пошана на весїлї. Староста на весїлї грає велику ролю, без його нїчого не робить ся, він всюди слїдує за молодиком і благословляє все, що дїєть ся не тілько в хатї молодого, а і все те, що дїєть ся також в хатї молодої, де нема свого старости. Раніще ще просилось одного чи двох молодих, але жонатих дружків, які вели розпорядок на весїлї, просили у старости благословити, начинати яке нибудь дїло і т. и. Тепер же дружка́ молодий не має, а має дружка́ тілько молода. Обовязки, які належали до дружка́ молодого, справляє тепер старший боярин. Бояри мусять бути молоді і нежонаті. — Вони скрізь ходять за молодим, а старший боярин не відступає від нього й на хвилю. Він же держить й вінця над ним в час вінчаня. У бояри завше кличуть братів, молодих родичів й близьких приятелїв. Світилки, а особисто старша світилка, мусить бути чистою, ще не соблазненою,

а тому за світилок просять молоденьких, ледво дорослих дівчат. За свахів просять жінок, тіток, замужних сестрів чи дядинів молодого. Вони роздягають молоду в коморі, роздивляють ся на її сорочку після того, як молодик добуде у неї „калини“ і співають тоді ж пісень. У молодої нема ні старост, ні бояр, а є тілько дружко, брат, або як нема брата, то близький родич, який продає молоду, та малі хлопці, тож родичі, які помагають молоду продавати і боронять її від молодого й бояр. Має вона ще дружечки, — дівчата родички та приятельки молодої, із них вона вибирає собі старшу дружку. Дружка старша не відходить від молодої, як старший боярин від молодика. Вона ходить з нею просить на весіля, заплітає її косу, убирає в вінок і держить в час вінчаня вінець. Батьки молодого з поїзжанами не їдуть. Перед тим як поїзжани мають рушати в дорогу, на стіл кладуть коровай, але не завше, инший раз кладеть ся він аж у неділю рано і подають вечеряти. Повичерявши староста бере хліб, старший боярин колач і поїзд рушає до молодої. Увійшовши до молодої в хату, молодик тричі кланяєть ся тестеві й тещі і цілує їх в руку, потім цілуєть ся зо всіма, хто є в хаті. Старости, бояри, свахи, й світилки також зо всіма цілують ся, а музики в сей час грають. Поїзжан частують і садовлять за стіл перекусити. Перекусивши всї виходять зза стола, а молодик зі старостами або остаєть ся за столом, або сїдає на лавці коло стола, але найбільше є так, що він виходить зза стола, старший боярин становить посеред хати стілець, застїляє його кожухом й садовить молоду, а свахи, дружки й світилки співають:

„Ой дайте нам стільця,
Дайте нам кожуха,
Дайте нам кожуха,
Щоб сїла молодуха,
Щоб сїла серед хати,
Косу росплїтати“ і т. д.

Музики стоять коло порога, а як тепло на дворі, то в сїнях і грають цю саму пісню. Посадовивши молоду, старший боярин каже: „Старости й пани підстарости, благословіте молоду розплїтати.“ — „Бог благословить!“ — відповідають ті три рази, а дружки й свахи співають:

„Благослови, Боже,
І отець і мати,
Своєму дитяти
Косу розплїтати.

Розплїтати починає первим молодий, потім брат молодої (він же й дружко) і сестри і на конець дружки. При сему дружки співають:

Брат сестрицю розплїтав,
Деж він оплїтки подївав?
Панї на торжок не продав,
Меншій сестрицї подарував.

Розплївши косу дружки убирають молоду у вінок й старший боярин підіймає її зі стільця. Молода опираєть ся, не хоче, але він підіймає її силоміць, а дружки, як боярин підійме молоду, швидко сїдають на столець. На кожух, де сидїла молода, кидають гроші.

Як перезвонять до церкви, молодий і молода кланяєть ся батькові і матері молодої, мати бере хусточку, подає один кінець молодій і молодому і виводить їх за ворота. Музики й свахи, а часом і старости, випровадивши в церкву молодих, вертають ся прямо до молодого. З церкви молоді з старшим боярином і дружкою й подарунками йдуть просити на весїля попа й дяка; дружки, світилки й бояри і взагалї вся челядь жде їх коло церкви. Коли уже всї зберуть ся, йдуть від церкви до молодого вечеряти; дорогою співають:

Були ми у церкві,
Молили ся Богу
Й святому Миколї,
Щоб дав щастя й долї,

Співають багато і других пісень. Прийшовши до молодого хати, стають перед порогом і ждуть, поки мати вийде стрічати їх. Мати молодого стрічає їх з хлїбом на порозї:

Вийди, мати, з хати,
Нивістку стрічати і т. д.

Молоді кланяють ся тричи, цїлують хлїб і матїр в руку. Мати подає їм платочок, вводить за платочок їх в хату і обводить три рази кругом стола. За третим разом садовить їх за столом, а сама виходить. Коли мати вийде, за стіл сїдають всї. Старша дружка сїдає коло молодої, старша світилка коло молодого, старший боярин коло світилки, а решта сїдають, як хто попав, але так, щоб бояри сидїли окремо, а дружки окремо. Після вечері старший боярин каже: „Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодим погуляти!“ — „Бог благословить!“ — відказують старости три рази. Дружко виводить на двір зза стола під руку молоду, а старший боярин молодого.

Музики грають і начинають всї гуляти. Танцюють тропачка, польки, я летїв жук, журавля і т. и. Коли досить нагуляють ся, молоду з дружками закликають в хату, дають чого небудь закусити і молода откланявшись всїм, хто є в хатї, йде з дружками до дому, а молодий остаєть ся в себе. Молоду провожають з музиками. Дружки співають:

1. Бувайте здорові,
Панове сватове,
Та накажіть гаразд,
Щоб були музики зараз.

2. Спасибі вам, мамо,
За вашу повагу,
Що ви нас поважали,
З музиками виряжали.

По уходї молодої бояри, світилки й свахи вють молодому гильце. Перед витєм гильця вони як провидуть молоду, коли входять в хату, співають:

Ой дайте нам гільця,
Дайте нам барвінку,
Дайте нам калини,
Щоб ми гільце звили.

Староста вносить до хати гільце й ставить його на стіл. Старший боярин каже: „Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодому гильце вити.“ — „Бог благословить!“ — відказує староста тричи. Молодий бере кілька житних колосків, а як нема колосків, то кілька квіток і чіпляє на верху гільця. Як молодий привяже колоски, тодї бояри, світилки й свахи співають:

Як ми гільце вили,
Мед - горілку пили;
Як гільце розвивали,
Мед - горілку розливали.

І всї разом начинають заквітчувати гильце. Коли гильце уже звите, староста викупляє його у старшого боярина за горілку, яку обидва вони й випивають. Після сього старший боярин каже: „Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодому на „почесну“. — „Бог благословить!“ — тричи каже староста. Молодик бере тарілку, ставить на тарілку чарку, старший боярин наливає в чарку горілки і викликає родичів молодого, починаючи з батька: „Десь тут є нашого молодого тато рідний, просить молодий на „почесну“ — прошу!“ — Батько підходить, бере чарку, здоровить молодого, і випиває горілку. В цей час світилки й свахи і всї молоді жінки, які є в хатї, співають:

Таточку в перепою
Перепий щастя, долю;

Як я багатий буду,
То вас не забуду;
Як буду горе знати,
Буду своїм плугом горати.

Після батька старший боярин випиває так само ж, матїр так само молодий частує, тілько співають вже:

Мамочко, в перепою і т. д.

Почастувавши батька й матїр молодий частує всїх родичів, які в хатї. Свахи й світилки співають:

Ви, родичі, не лякайте ся,
Поза двері не ховайте ся;
Ідїте до хати,
Молодого частувати.

Почастувавши родичів, вечеряють і молодий забирає свою челядь і йде до молодої. У молодої в цей час теж само робить ся в хатї, що і в молодого. Так же само вють гильце, так же само співають, так же само частує молода своїх родичів, тільки у неї родичів визиває дружко або старша дружка. До молодої заходять молодий з челядю прямо до хати, нїхто їх не стрічає. В хатї молодий вклонившись тестеві і тещі, сїдає за стіл коло молодої. Бояри і всї, хто прийшов з молодим, тож сїдають. Дружки співають:

Ой дайти нам шапки,
Пришити вам квітки і т. д.

і пришивають боярам квітки, чи букети. Ранїще пришивались квітки чи букети до шапок. Бояри за букети платять дружкам гроші. Молодикові пришиває букет молодуха; а старшому бояринові старша дружка.

Буває так, що весїля починають з ранку в недїлю, тодї букети пришивають в недїлю рано перед вінчанєм. Як в недїлю починаєть ся весїля, тодїж рано в недїлю і косу розплїтають молодій. Пришивши квітки, дружки співають:

Сїдайти за стіл, сїдайте,
Вечеряти нам давайте і т. д.

На стіл подають вечерю, після вечері йдуть на двір танцювати. Уже пізно перед півночію розходять ся всї до дому. Молодик зістаєть ся ночувати у молодої і до дому йде аж раненько. Бояре йдуть до дому, або йдуть з дружками спати. Як весїля начинаєть ся в недїлю, то молодик ночує в себе дома.

XI. Вінчанє.

В неділю рано до хати молодого приходять бояри, світилки й свати, а часом тільки один старший боярин. Поздоровкавшись, свати питають, чи все вже готове і кажуть благословити молодого йти до шлюбу. Батько й мати благословляють молодого образом, хлїбом і сілю і він з боярами, світилками й сватами йде до молодої тільки з старшим бояриним і навіть без благословенства батька й матері, а тільки вклонить ся їм і всїм старшим родичам в хатї, але це трапляєть ця дуже рідко. Прийшовши до молодої, молодий йде туди, де вбираєть ся молода. Тут молода дає йому вишиту сорочку, в яку він вбираєть ся. Старша дружка убирає молоду, надїває їй вінок на голову, чіпляє бинди й квітки. Коли зазвонять до церкви, батько й мати молодої благословляють до вінця йти. Батько бере образ, мати хлїб і сіль, сїдають обоє на ослонї або стільцї, молодик з молодою до них підходять, кланяють ся тричі батькові, цїлують образ і батька в руку, потім так само кланяють ся матері, цїлують хлїб і матїр в руку, а батьки кажуть: Бог нехай вас благословить, дїти! Йдїть щасливі!— Поблагословивши молодих, мати передає їм той самий образ, яким їх благословляла і бажає їм щасливо йти до вінця і щасливо вернутись.

Принявши образ, молоді йдуть до церкви; музики їх проводять до половини дороги, часом до самої церкви, а потім вертають ся й ходять по родичах молодого й молодої грати на добрий день. Їм дають за це грошей і хлїб. В церкві староста чи старший боярин передає образ церковному старостї, а той ложить його на аналої. Молоді стають окремо: молодий з боярами поміж чоловіків, а молода з дружками поміж жінок. Батьки молодих на вінчанє йти не повинні.

Перед вінчанєм старша дружка стелить серед церкви, перед налоєм, рушник, а на налой ложить хустку. Хусткою піп звязує молодим руки в час вінчаня і після шлюбу забирає собі, а рушник забирає церковний староста. На заклик попа молодих підводять і становлять на рушник. Старший боярин подає молодим свічки, бере одну сам, дає одну старшій дружцї і стає по заду молодого, а старша дружка по задї молодої. Церковний староста виносить вінцї і ставить на аналої. Піп виходить, благословить молодих, читає необхідні при вінчаню молитви, бере вінцї, благословить їх вінцями, кладе на голову молодого, потім молодої; старший боярин і старша дружка перебирають

вінці і держуть їх над головами молодих. Прочитавши євангеліє, піп дає молодим його цілувати, кладе на аналой і знімає з рук молодих перстені, ставить їх рядом на євангеліє і прочитавши ще кілька молитов, бере хусточку з аналоя, звязує нею молодим руки і обводить кругом аналою три рази. Обряд обводу одбуваєть ся так: По переду іде церковний староста, чи сторож зі свічкою, за ним веде піп молодих за звязані руки, а старший боярин і старша дружка йдуть по заді молодих і в правих руках держать над головами молодих вінці, а в лївих свічки. Обвод молодих навкруги аналою відбуваєть ся три рази. І за кождим разом, коли піп приведе молодих на рушник, вони й піп тричи вклоняють ся. Обвівши три рази молодих, піп ставить їх на рушник і розвязує руки, накладає їм перстені так: перстень молодого накладає на руки молодої, а перстень молодої на руки молодого. Потім поїть їх вином з посуди, призначеної для сього обряду. Після сього піп читає ще кілька молитов і обряд вінчаня кінчаєть ся.

Після обряду вінчаня піп образом, з яким прийшли молоді, благословить їх і передає їм його на руки. Принявши образ, молоді хрестя ця і виходять з церкви. При виході з церкви молодих переймає церковний причт: церковний староста, дячок, поломар і церковні сторожі. Розквітавшись з переймачами, зо всею челядю йдуть до молодого. Буває тоді так, що молодих, коли вони виходять з церкви, переймають ще й хлопці, але це є не завше. Хлопці найбільше переймають тоді, коли молодий йде до молодої.

Дорогою дружки молодої співають:

1. Були ми в церкві,
Молили ся Богу,
Її святому Миколї,
Щоб дав щастя й долї і т. д.

2. Звінчалась я з паничом,
Ни так з паничом, як мужиком,
Звязав піп руки рушником і т. д.

Як до хати молодого вже не далеко, дружки співають:

Соловейку молоденький,
В тебе голосок тоненький;
Дай моїй неньці знати,
Нехай вийде мене зустрічати.

Коли приходять до хати молодого, то стають перед порогом, а дружки співають:

Вийди, мати, з хати,
Невістку витати, і т д.

Мати молодого виходить з хлїбом і запрошує їх до хати. Молоді по черзї, вперед молодий, потім молода тричі вклоняють ся матері, тричі цїлують хлїб і матїр в руку і мати вводить їх за хусточку в хату. Ввійшовши в хату, старший староста перебирає від матері хусточку і подає один кінець молодим, за другий бере сам, заводить їх за стіл і там садовить. За молодими сїдає і вся челядь по старшинству, коло молодого сїдає старша світилка, коло світилки старший боярин, далї старости і за старостами бояри й родичі. Коло молодої сїдає старша дружка, а за нею і всї менші дружки. Коли всї розсядуть ся, дружки співають пісню, в якій кажеть ся, що вже пора подавати обідати. В самий перед на стіл подають смажену капусту. При сьому дружки співають:

Їжте, бояри, капусту,
Їжте, капуста тлуста:
Комара задушили,
Капусту помастили.
Їжте капусту ложками,
В нас капуста дїжками;
Як буде не хватати,
То підемо до сусїд позичати.

Після капусти жарене мясо, борщ з мясом, тїсто з молоком, або вареники з смитаною, часом подають пшоняну кашу з молоком, пиріжки і т. д. За обідом старшому бояринові дружки співають:

Старший боярин як баран,
Сидить за столом як болван;
Перевеслом підперезав ся,
На весїля поспішав ся.

Багато співають ще й других пісень, в яких кепкують з бояр, дружки з світилок, а світилки з дружок; в яких виспівують положіня дївчини, що розстаєть ся з своєю дївочою свободою. Наказують в піснях молодому, щоб шанував свою жінку, співають про жаль розставаня батьків з своєю дочкою і дочки з ненькою і батеньком і т. д.

По обідї староста виводить зза стола молодого, а дружко молоду на двір до музик і там їх під музику викручують. Викручуванє робить ся так: Як тілько молодих виводять на двір, музики починають грати танець: „Як ходив журавель, журавель“, або який инший. Староста подає кінець своєї хусточки молодому, а дружко молодій і пройшовши так кілька кругів танцю, роблять над головою молодих круг справа на лїво; староста

і дружко роблять круг, а молодий і молода тричі перекручують ся так, щоб за кождим разом стояти лицем до старости й дружка. Як молодих викрутять, вони начинають танцювати польку, при чім анї дружки, анї світилки, нї бояри не танцюють в цей час, коли молоді танцюють, аж як кончать танцювати молоді, тодї вже танцюють всї, хто хоче. Молода гуляє у молодого до самого полудня. В полудень молоду з дружками закликають до хати і дають полуднувати. По полуднї молода, вклонившись всїм, хто є в хатї, починаючи від старших, йде з дружками і зо всїма своїми родичами до дому. В час, коли вона вклоняєть ся, дружки співають:

Благослови, Боже,
І отець і мати,
Своєму дитятї
Низенько вклонятись.

Молоду провожають аж за ворота музики, світилки, бояри, вся челядь і мати молодого. Дружки співають пісню, в якій прощають ся з сватами і наказують, щоб ті скорше прислали музик. Мати бере хусточку, подає один кінець молодій і так виводить її аж за ворота. За матїрю сваха, чи хто инший, несе на тарілцї пиріжки, а староста в пляшцї горілку. Горілка мусить бути гарно заправлена ріжним корінєм. За ворітьми мати частує молоду і всю її челядь. Почастувавши, вона вертаєть ся до хати, а остальні з музиками ще трохи провожають, а потім також вертають ся. Дорогою дружки, що їдуть з молодою, співають:

Були ми в молодого,
Добре нам було в його;
Було наїстись й напитись,
Ще й гарно повеселитись.

Коли молода приходить до дому, то її нїхто не стрічає, а йде вона просто з дружками до хати. Раньше було так, що її стрічала мати, а тепер хоч і буває иноді так, але дуже рідко. Через деякий час, як молода піде до себе, молодий збирає всю свою челядь і тоже йде до молодої в супроводї музик. Музики йдуть по передї і грають, за музиками йде молодий, старша світилка йде і веде його за руку коло себе рядом, з молодим старший боярин з гильцем, коло старшого боярина другий боярин з короваєм, по другий бік йдуть старости з горілкою в кишенях і з хлїбами під пахвою, а по задї йде вся остання челядь. Світилка й свахи дорогою співають; де які свахи виходять по переду музик і танцюють до самої хати молодої. Коли

молодий має виходити зі свого подвіря, баба молодого, чи друга яка із старших родичів, обсипає його вівсом, орішками і цукерками, й свахи й світилки, а також і инші бояри співають:

Сїй, мати, овесек,
Щоб наш овесек рясний був,
Щоб наш (імя) красний був, і т. д.

Коло воріт молодої хлопцї переймають молодого з хлїбом і сілю. Старший староста инший раз довго торгуєть ся з хлопцями і стараєть ся викупитись, як можна дешевше. На кінець довгих торгів дає їм одну-дві пляшки горілки, або карбованців два гроший і ті пропускають. Перед порогом хати родичі молодої ставлять стола на стіл, ставлять хлїб і відро з водою, в яке насипають трохи вівса. Молодий стає перед столом і чекає. Молода в сей час сидить уже за столом і жде на молодого. Старости заходять до хати, здоровають ся, частують родину молодої своєю горілкою, ті дають їм щось закусити і запрошують за стіл. Вони закуску хоч і приймають, але за стіл не сїдають, а закусують стоячи і як можна швидче і коли закусять, ще раз частують всїх горілкою і напоминають, що пора вже стрічати молодого. Баба чи тїтка молодої або й старша замужна сестра чіпляє старостам на руки подарки, найбільше хустки, набирає таких подарків в решето, виходить з старостами на двір до молодого і обдаровує всю челядь молодого. Тепер буває частїще так, що обдаровуєть ся тілько молодий, староста і старший боярин. Обдаривши всїх, та сама тїтка чи баба, яка дарувала, ходить поміж челядь молодого з порожнїм решетом і приказує:

Решето тороточе,
Чогось воно хоче!

а ті складають в решето гроші. Як вже всї обдарують, то запрошують до хати. Молодик заходить і вклонившись найстаршим родичам і молодій, сїдає коло неї за стіл. На стіл подають обід, після обіду вся молодїж виходить до музик гуляти, а за столом остають ся тілько свати, свахи і другі старші родичі.

Гуляють до вечері, коли вже час покривати молоду. Перед вечерою молода з старшою дружкою де небудь заховуєть ся від молодого; тодї молодий сам сїдає за стіл, а старший боярин з иншими йде шукати молоду і як найдуть, ведуть до хати і усажують коло молодого.

Світилки й свахи в цей час співають:

Дружечки, голубочки,
Сходїть ся до купочки.

Сходіть ся до хати,
Молодих покривати.

Усадовивши молоду за стіл, дві свахи, одна зі сторони молодого, а друга зі сторони молодої, здіймають з неї вінок і бинди, передають все це старшій дружці, яка вбираєть ся в цей вінок і бинди; накривають голову молодої каптуром або маленькою хусточкою, чи косиночкою, беруть велику квітчасту хустку і починають під спів покривати молоду. Молода обовязково перед покривалом і в час покритя мусить плакати, бо як не буде плакати, то кажуть, що вона не любить своїх батька й матері і що її не жаль за ними. В час покритя ті свахи, що покривають, співають таку пісню: Сваха молодого співає:

Я тебе, братіку, покриваю,
Щастєм, здоровєм наділяю,
Щоб ти богатий був,
Щоб ти щасливий був, і т. д.

А сваха молодої співа тож таку саму пісню, тілько замісто слова „братіку“, каже „сестрице“. Як покриють молоду, дарують всїх родичів короваєм і подарками, а молода в цей час обдаровує дружок і світилок биндами. Короваєм дарують так. Старший боярин встає й каже до старостів: „Пане старосто й пане підстаросто, благословіть коровай дарувати.“ — Ті тричі відповідають: „Бог благословить“. — Поблагословивши старший староста ріже коровай на куски, а старший боярин бере тарілку, кладе на тарілку кусок коровая і подарок чи два, як коли, стає коло стола і викликає тих родичів і знайомих, яких йому підказують. По переду начинають від батьків молодої. Старший боярин каже: Десь тут є батько чи мати нашої молодої; прошу на цей дар божий, прошу. — Батько, а потім мати молодої підходять і забирають свої подарунки. Вмісті с ко́роваєм дарують ся тещі чоботи, чи хустка, а тестеві шапка. Після батьків визивають ся всї родичі і знайомі. Як визиває дядька і тїтку, то каже: Де то тут є дядько (імя) і тїтка (імя)? Прошу на цей дар божий і т. д. — Після даруваня короваєм молоді з дружками, світилками, боярами й музиками йдуть вечеряти до старшої дружки і співають:

До дружки ми йдемо,
Вечерять будемо і т. д.

У дружки вечеряють, а по вечері дружка всїх частує й виходить на двір до музик танцювати.

Від старшої дружки всї инші дружки і деякі бояри розходять ся до дому, а молодик, молода з старшими і з тими, що зістались, боярами, йдуть до молодої. Батько молодої садовить їх за стіл і дають вечерю. По вечері молоді відкланявшись всїм родичам, які в хатї, йдуть до молодого з музиками і з своєю челядю. Старший боярин забірає постїль: Верети й подушки і йде раньше молодих, щоб поки ті прийдуть, приготовити їм постїль. Всю дорогу, від хати молодої аж до хати молодого, грають музики, бояри, світилки й свахи співають і танцюють. У хатї молодого молодих ще раз засажують за стіл, а потім ідуть в комору, де постелена постїль, спати. Свахи самі укладають подушки і при сьому співають:

Стелимо гарненько,
Щоб було мякенько:
Стелїте околоти,
Щоб лекше було проколоти.
Стружіте дишля,
Щоб „калина" вийшла, і т. д.

Коли постїль готова, свахи до гола розбирають молоду і надївають їй чисту сорочку. Старший боярин лягає загрівати місце, а свахи вимагають від молодого, що він викупив від боярина постїль і молоду. Молодий дає їм пляшку горілки, яку вони тут же всї випивають, і лягає з молодою спати. Старший боярин їх замикає, забирає ключ з собою і йде або до дому, або лягає спати у молодого сам, чи навіть із свахою, як вона молода, гарна і також остаєть ся у молодого ночувати. Буває ще й так, що коли молодий добуває калину, то свахи стають коло замкнених дверий комори і співають:

Мамо голубко,
Вже очкур іспустив!
Ой цить, доню моя люба,
Це ж так Бог повелїв,
Мамко, голубко,
Вже ж у руках несе,
Як погляну я на його,
То аж трясця трясе.
Мамко, голубко,
Вже на вколїшки став,
Як приклав його до неї,
То аж жаль мене взяв.
Мамко, голубко!
Чогось донька кричить.
Як прицре її він з верху,
То вона аж тріщить.
Мамко, голубко,
Вже калина тече!
Як натисне він на його,
Коло серця пече.

Дальше в цї піснї говорить ся, як він уже добув калину, як їй легко стало після того і як вона молодого просила, щоб він ще хоч трохи збив масла. Цю пісню хоч і співають, але дуже рідко, а в послїдні часи то майже перестали співати. Коли

молоді ідуть спати, старші родичі, а також і бояре, ще деякий час забавляють ся, а потім також розходять ся до дому і приходять аж в понеділок раненько!

В понеділок рано до хати молодого приходять свахи й старший боярин, а потім сходять ся і всї родичі. Старший боярин і свахи ідуть до комори і старший боярин відмикає її, а молоді виходять. Але до сього, що свахи й боярин здіймають з молодої, а їй дають чисту сорочку, тамтуж беруть і несуть матері молодого. Старший боярин вносить молодим води для умиваня, помагає їм убірать ся і т. д. Після сього вони заходять в хату снїдати. Коли молоді заходять, вони кланяють ся всїм, хто є в хатї і потім сїдають за стіл. Свахи в цей час несуть показувати сорочку ще матері молодої. При тому, як молода була не соблазнена, то вони повязують пляшку червоною стрічкою, боярам перевязують через плечі червоні пояси, обвязують червоним поясом колач і так ідуть оповіщати рідню молодої, що їх дочка була чесна. Там їх запрошують до хати, частують, дають перекусити і перекусивши вони йдуть до хати молодого. Коли свахи прийдуть, то з музикими й боярами ведуть молоду по воду. Молода несе відро, а старший боярин дає їй один конець хусточки, а другий сам держить і так йдуть до самої криниці. Музики з свахами йдуть по переду і грають, а свахи танцюючи з боярами співають:

По воду ми йдемо,
Молоду ведемо;
Молода як ялина,
Червона як калина і т. д.

Прийшовши до криниці, молода набірає води, а свахи і бояри беруть цю воду і обмивають одно другого. Потім молода набирає води в друге і старший боярин знову дає їй кінець хусточки, а за другий сам держить, веде до хати молодого. Свахи ж тодї співають:

З водою ми йдемо,
Молоду ведемо;
Молоду як ялину,
Червону як калину.

Коли молода прийде з водою, молодий з музиками, з сватами і свахами іде за тестьом і тещою. Коли вони прийдуть, їх запрошують за стіл, частують і дають перекусити. Потім молодий забирає тестя й тещу і веде до себе. Тесть бере під руку хлїб, а молодий бере тестя і тещу під руки. Музики

граючи йдуть по переду і в такому порядку йдуть до хати молодого.

У вівторок дружко забирає батька й матір молодого і веде до родичів молодої. Там вони гуляють ввесь день, але це буває звичайна гулянка і весіля кінчаєть ся на цьому.

В другу неділю бояри з музиками беруть по пляшці горілки і йдуть до молодих дякувати за все, чим їх приймали на весілї і там гуляють майже до вечора і ніяких обрядових пісень, або звичаїв тут уже не буває.

4. Весїлє

з Прилуцького пов., Полтавської ґуб.

Записав полон. Ів. Брюховець 1917 р.

Коли батько й мати задумають женити сина й про це узнають дївчата, то на церших вечерницях вони йому співають:

„Карп коникі, кари, нема у (імя) пари,
Треба нічки не доспати, йому пари пошукати...“

Потім батько й мати починають підшукувати свойому синові дївчину, звичайно їм добре знайому. Головно звертають увагу на те, щоб вона була морально витревала й матеріяльно забезпечена, не дивлячись на те, чи вона до вподоби синові, чи нї. Женять сина рідко за його згодою, а більш усього без його згоди й відома. Батько куда захотїв, туда й пішов у свати.

Коли він збираєть ся у свати, то кличе собі чоловіка такого, котрий умів би добре говорити з ріжними приказками та приповідками.

Перед тим, коли вони відходять до будучої молодої, то спершу добре випють і закусять, а мати тимчасом кладе їм у хустку хлїб, спеціяльно випечений для того. Хустка також мусить бути кужільна, т. є. зроблена по домашньому і також спеціяльної форми. Крім цього вони беруть з собою ще горілку і все це починають благословить, причитуючи ріжні молитви. В той час, коли мати читає молитви над хлїбом і горілкою, свати повинні брати ся за комин біля печи, це для того, щоби та дївчина липнула до сина, як та глина до комина. Війшовши в хату тої дївчини, вони здоровкають ся і кладуть хлїб і горілку на стіл. Батько тої дївчини уже знає, чого вони прийшли і закликує їх за стіл; свати сїдають і перша їх розмова начинаєть ся ріжними приказками, як то:

„Ми люди німецькі, ходили по землї турецькій“ і т. д.

Як що дївчина охоча йти за того хлопця, то вона просить сватів, аби його привели до неї.

Коли він іде до неї, то бере також з собою пляшку горілки. Ту горілку пють молодий і молода, при чім, коли молодий починає пити, звертаєть ся до неї з словами: „Будь здорова“, а вона йому відповідає: „На добре здоровячко“; свати тимчасом міркують уже, як би зробити запоїни і коли на це є згода, тодї вони привозять на другий день відро або двоє горілки, близьких родичів та знайомих і в такий спосіб зачинають закладати першу фундацію весїля.

Потім коли запоїни уже кінчають ся, і люди починають розходити ся, то свати одні і другі радять ся між собою, на коли визначить весїля. Як що вони згодились, то назначають його на якийсь день. Теща тодї дає молодому такуж кужільну хустку.

Перед вінчанєм, коли молодий має їхати до тещі, то він одягаєть ся у нову чемерку, вишивану ріжними візерунками, потім підпоясуєть ся червоним або зеленим поясом через обоє плечі і через черево так, що ще й кінцї висять. На кінцях пояса також виглядають вишиваня ріжних форм.

Також прибираєть ся й молода, уся уквітчана стяжками намистом.

В суботу перед весїлєм молода з дружками, а молодий з боярами ходять, або їздять по хатах знайомих і чужих і закликують на весїля. Увійшовши в хату молоді звертають ся з проханєм до хазяїна й хазяйки, аби вони приїхали до них на весїля і в той час подають хлїб з сілю, приказуючи при тім:

„Просили батько й мати і я прошу“.

Коли прийшов день весїля, молода пара їде до церкви вінчать ся; коли входять у церкву, хор їм співає:

„Гряди, гряди от Лївана, невеста моя.
Гряди добра, добрая моя і т. д.“

Увійшовши у церков, молода пара зостановляєть ся аж за кілька кроків перед вівтарем, потім під ноги кладуть їм килим, а під нього гроші, звичайно срібні, це значить, щоби у молодої пари водило ся хозяйство, а далї їх вінчає піп із перевязаними рушником правими руками. Вінчаючи піп приспівує ріжні молитви і нарештї заставляє їх, аби вони поцїлували ся між собою. По виходї з церкви їх жде на дворі музика, котра головно скла-

дається з місцевих музикантів і таким чином проводить їх до дому. По дорозі співають дружки:

„Та рано, рано та ранесенько . . . . .

Прийшовши до хати молодого, вони сідають обідать; перед тим, коли вони доходять до дверей, мати виносить діжу і дрібок соли і от діжі веде їх із звязаними руками в хату, це значить, щоби ця цара по вік не розрізняла ся; потім сипле їм за комір жито, це значить, щоби їм добре жило ся. Коли вони увійшли вже в хату, мати сажає молоду пару на кожух, вивернутий, на верх вовною, це значить, щоби любов їх була так тепла, як той кожух. На тому ж місті молодому і молодій підносять по чарці горілки, при чім до чарки молодого привязують пучок червоної калини, це значить, що молода є чесна, або як у нас кажуть „певна"; потім випиває молодий, а за ним молода, це є символ обоюдної любови. В той час, коли відбуваєть ся вся та процедура, везуть поїздом в скринях худобу от молодої до молодого. Поїзд складаєть ся з 4-х свах, 2 дружок 1 возниці; вони їдуть і співають:

„Кучерявий возниця, поганяй коний швидче:
Як не будеш поганяти, тут будемо ночувати.
Скриня моя, та дубовая, залїзом та обкованая!
Куда це ти нарядила ся, чи в ліс, чи в діброву,
Чи до свекра у комору?"

Ця пісня вислювлює собою жаль, що мовляв, ця худоба увозить ся раз на завжди і що вона уже більше не повернеть ся. З цїми піснями довозять скриню до свекра; потім виходить батько молодого з паляницею і чаркою і поїзд поштує. Потім починають продавати ту худобу, торгують ся — купує старший дружок; потім починають видавати її свекрові, перераховуючи всю, а далї ставлять у комору. Після цього сїдають обідать. Після обіду таким же поїздом їдуть до молодої. Поїзд складаєть ся з двох дружків, старшого й меншого, 2-х старостів, 4-х свах і двох світилок, старшої й меншої. Старша світилка має шаблю, зроблену з васильків; по середині васильків стирчить скоринка з хліба, кругло урізана, а в неї застромлений хрест; це значить, що вони є православної віри. Так вони їдуть з музиками та співами до молодої. В цей час у молодої парубки строять на воротах кріпости. Ця кріпость складаєть ся так:

Ворота зачиняють, приносять довгі жердки, кріпко звязують їх соломяними перевеслами, до них привязують горшки з попелом, потім затикають зверху соломою; по середині цїх

горшків ставлять велике барило, без дна з обох боків, туда вставляєть ся як найбільший горщок, напихаєть ся також попелом, в те барило стромляють дручок, потім (коли все готове) старший дружок іде оглядати ту кріпость; коли вона готова, тоді старший дружок розставляє по два чоловіки до кождого горшка з добрими дручками для того, щоби стрінути поїзд, котрий приїде до молодого. Коли прийшов поїзд до воріт, то він налягає, аби цю кріпость зламати; тоді противна сторона починає стріляти бючи дручками по горшках; попіл вибухає ніби порох і поїзд жахаєть ся і відступає назад. Потім обидві сторони висилають дружків на переговори; між ними іде умова і нарешті противна сторона згоджуєть ся пустити їх за горілку, і тоді дружки молодого свобідно проходять через кріпость.

Кріпость ця значить, що молодої не хочуть відступити, бо вона їм така дорога, що без відкупа не віддадуть. Коли дружки молодого увійшли у двір, то молода сидить уже на покуті за столом; і як молодий входить в хату, то його також сажають за стіл, рядом з молодою, а рід молодої сідає за другий стіл. Потім починають співати дружки молодої, приспівують світилкам, боярам, та свахам молодого:

„Старша світилка при стіні,
А на їй сорочка не її;
А на їй сорочка сестрина,
Виведіть світилку з за стола.“

Це поясняєть ся тим, що рід молодого є бідний, що мов і сорочка на світилці чужа.

Після цього світилки молодого відповідають на пісню дружок молодої:

1. „Дружечки лободу їли,
Пердячи до води бігли“.

2. „Під столом калюжа,
Там свиня не здужа,
Дружечки припадали,
Свиню в с..ку цїлували.“

І так довго докоряють піснями одна сторона другій.

Ще дружки співають боярам:

„Старший буяр, як балван,
Перевеслом підвязав ся,
У буяри прибрав ся....“

Потім співають ріжні пісні свахам.

Під час обіду і пісень молода значить поїзд, убираючи дружків червоними поясами і перевязуючи рушниками через плечі, а свах, світилок і боярів — хустками. Далї старший дружок бере молодого і молоду, виводить їх ізза стола й підводить до батька й матері молодої. (Молоду й молодого ще називають князем і княгинею).

Батько бере хлїб і дрібок соли й починає отклонять молодих, кажучи при цїм, щоби вони любили один другого, й щоби вона поважала його, як старшого.

Потім передає хлїб матері й мати так само отклонює з такими словами.

Після цього поїзд виходить з хати і знову з піснями та музиками ідуть до молодого. Коли прийдуть до хати молодого, там їх знову не пускають без відкупа. Коли поїзд відкупить ся, тодї іде в хату, а коло дверей у хатї на ослонцї стоїть діжа, накрита хустиною, на діжі хлїб і сіль, мати молодого виходить у вивернутому кожусї на верх вовною й в шапцї, також вивернутій, це для того, щоби нїби налякати молоду, щоби вона не бояла ся, що така чужа мати страшна.

Після цього мати бере жито з квартуха й обсипає поїзд, потім наливає горілки в чарки, ставить їх на полумисок, подає дружкові, а дружок розносить уже всьому поїздові. Далї мати звязує рушником молодому й молодій праві руки й обводить їх кругом діжі три рази, потім заводить за стіл і там сїдають знову їсти. Тут гуляють вони аж до вечера.

Родина молодого надїляє рушниками рід молодої.

Після їжі князь і княгиня ідуть в комору спати, веде їх старший дружок, з ним іде звичайно сестра молодої, це для того, щоби узнати, чи молода певна.

В коморі послана біла постїль; дружок пильно оглядає, щоби не було чого небудь підробленого, щоби не було на нїй крови; (бо це буває, коли вона не певна, то підкроплює постїль кровю з зарізаної курицї, або голуба).

Коли постїль чиста, то дружок виходить звідти, а молоді заходять туда. Через $^1/_4$ години дружок стукає у двері, і питаєть ся, чи можна зайти; коли йому скажуть, що можна, тодї він заходить з сестрою молодої, оглядає постїль і сорочку, котру вона скинула; коли молода певна, тодї дружок вивішує червону стяжку на паличцї, потім забирає молодих і знову веде їх в хату. В хатї за столом сидять „придани“ (рід молодої). На чолї „придан“ є батько й мати молодої. Тодї дружок підходить

до них і дякує їм, що вони викохали і доглядїли дочку, так як слїд того є; в доказ цьому показує їм червону стяжку. Тодї дружко просить за стіл родину молодої і ставить на столи найлїпшу їжу, горілку. За столом родина приспівує так:

„Ой калина, матїнко, калина,
Добра в батенька дитина.“
„Купували купцї, не продала,
А просили хлопцї не дала,
А все тому (імя) держала“.

Під час вечері „придани“ починають дарувати; ст. дружба подає приданам коровай, той коровай вони забирають, а кладуть гроші, або що инше. Коровай лежить на печі, його ріжуть на дрібні куски, кладуть на полумисок і потім підносять батькові й матері з такими словами:

„Кланяють ся вам хлїбом сват і сваха й молоді дїти“.

Батько й мати приймають той коровай і кажуть так:

„Дякуємо сватові й свасї й молодим дїтям“. Далї дарує батько так: „Дарую вам, дїтки, 1000 карбованцїв гроший“; а мати: „А я вам, дїтки, корову і 3 коп. на налигач“ і кладе на полумисок; тодї дружок бере той полумисок, обертаєть ся до людей й каже:

„Молодої батько дарує 1000 карб., щоби за цї гроші придбати хозяйство, а мати дарує корову і 3 коп. на налигач!“ — Коло порога стоять писарі з дручками і все те записують на стїнї. Цї гроші подає дружок молодому та молодій, а полумисок знову кладе на піч і там накладає коровай. Дружок бере той коровай і підносить його родинї молодої й каже: „Кланяли ся вам сват і сваха!“ — Тай бере назад і каже:

„Дякую сватові і свасї й молодим дїтям, а крім того дарую вам ще білу кобилу, щоб їздили в с...ку по глину; ще, дїтки, дарую вам клубок валу, щоб любили ся до отвалу; а тобі, синку, дарую чорну свиню, щоб любив не чужу, а свою“, а це ще й на покришку і брязне кілька гроший, а писарь це все пильно записує на стїнї доброю ломакою так, що й глина з кирпичинєм вилїтає. На цьому кінчаєть ся первий день весїля у недїлю.

В понедїлок родина молодого й молодої зносять в хату молодого снїданя, молодїж головно посуду, а старі їжу; молода за це нагорожує їх червоними стяжками. Вся ця процедура називаєть ся „перезвою“. Потім з „перезви“ кожна пара зно-

сить по курці і починають варити „кандюбу“, або вовчу вечеру. Кандиба варить ся звичайно на дворі під доглядом старшого дружка.

Перед тим, коли начинають варити кандибу, то ідуть з піснями та музиками на город, варять її в казанах на триножках. Коли кандиба вже пристроєна, тоді старший дружок іде до батька за горілкою з такою промовою: „Татусю, поки донесли кашу, то розлили половину і нема чим долити; дайте води, а то кандюба не буде зварена“. — Батько тоді його питає: Скільки ж тобі? — Він відповідає: Бочку, або дві. — Під бочкою треба розуміти четвертину. Під той час, коли варить ся каша, вони пють горілку, випивають і потім знову йдуть до батька з такимиж проханями. Коли каша вже зварить ся, тоді її несуть на довжезній тичині аршин в 15-ть, на неї надівають всї казани й беруть її на плечі людий стільки, скільки вмістить ся під тою тичиною.

Вся ця вовча вечера іде величавим походом в супроводї пісень та музиків прямо в хату. Підходячи до хати старший дружок питає батька: „Благословіть вечеру внести! — Батько каже: Бог благословить, раз і в другий раз і в третий! (тричи по тричи, щоб було девять); тоді заносять ту вечеру, аж доки лата не впреть ся у стїну і більше нема куда йти; тоді старший дружок знову отзиваєть ся до батька: Тату, благословіть стїну розламати! — Йому відповідають: — Бог благословить! І вони начинають ламати, а батько почувши це, кричить: „Стойте, не ламайте, я відкуплю ся! — І потім торгують ся за горілку; нарештї батько уступає їм бочку, або дві горілки. Потім старший дружок починає пиляти ту лату, аж по самі двері й так до того часу, поки вся вовча вечера з латою не влїзе.

Коли ту кандюбу розливають в миску, то батькові не дають миски для того, щоби він знову відкупив ся.

Коли ж вони випили все і поїли, а їм ще хочеть ся випити, то тоді вони знов шукають зачіпки.

Старший дружок звертаєть ся до челядї з такими словами: „Старости й підстарости, батько був у нас добрий, поїв нас і годував, злим словом не нарікав, а ми йому зробили хату пусткою, пообдирали її та пооббивали; батько старий, а дїти ще молоді, не знають що зробить тепер з хатою, то давайте йому побілим. — Тоді вони беруть ранїйше приготовлений цебер з попелом і сажою і починають білити стїни, а батько знову відкупляєть ся, даючи їм на горілку, при чім каже: Дякую

вам, дітки, за вашу добрість до мене, але я бачу, що ви перетомили ся, сідайте за стіл, випийте, та закусіть, а стіну вже після вибілим! — І так на протязі цілого тижня пють і гуляють.

5. Весїлє

в селї Прохорах, Борзен. пов., Чернигів. ґуб.

Зап. П. Коломийченко 1912 р.

Опис весїля і піснї, записані од Марії Коломийченкової з села Прохорів, Борзенського повіту, на Чернигівщинї. Так відбувалось весїлє і співались піснї в 80 роках XIX столїтя, отже і тепер не все те перевелось.

Марія Коломийченко неграмотна, має добрий розум, до записів відносить ся уважно. За часи дївуваня вона була перша співачка на всї села. Всї і рідні, і чужі, багаті і бідні дуже просили її бути у їх на весїлї, щоб весело було. Марія Коломийченко була 30 раз у дружках, 16 раз у світилках, 15 раз у свахах і 26 раз у перезві. І тепер вона, на 60 роцї житя, має ще добрий голос.

Прохорська мова значно відріжняєть ся од мови сусїднїх сїл. Так у сусїднїх селах кажуть: „кінь, віл, сіль, пішов“, а в Прохорах — „кунь, вул, суль, пошов“ — власне не „у“, а щось середнє між „у“ і „и“.

Ноти до пісень записали дд. В. М. Лащенко і В. Г. Дмитріїв.

Петро Коломийченко.

Сватанє.

В суботу, в недїлю, або в празник батько й мати питають сина, до кого посилать старостів. Син каже посилати до тиєї, яка йому до вподоби. Батько й мати кличуть 2 старостів. Вибирають таких, щоб уміли посватать. Сватать ся ідуть, або їдуть у вечері, у трох — 2 старости і молодий. Старости входять у хату, а молодий остаєть ся у дворі, або в сїнях. Старости подають батьку хлїб у хустцї, тай кажуть: „Кланяємось вам хлїбом; оце нас прислали до вас, у вас, кажуть, є уточка приблудна, а в нас є селешок, то як би нам їх зпарувать до купи?“ — Батько бере хлїб і питає, од кого. Як люде не підходящі, батько кладе на стил хлїб у хустцї тай каже: „Ми ще не думаєм одда-

вать, вона в нас ще молода, шукайте собі з Богом“, бере з стола хліб і оддає старостам. Получивши „гарбуза“, старости і молодий ідуть до дому, або сватать другу. Як же люди підходящі, то батько просить старостів сідать, розматує і кладе хліб на стил. Старости дякують, сідають, тай кажуть: „Седи, Боже, все добре.“ — Мати посилає за дівкою — вона гуляє на улиці. Дівка приходить і становить ся кулї печи. Батько й каже їй: „От тебе сватає такий-то, чи согласна ти за його? — Дівка одвічає, що согласна, а бильше того, що каже: „Як ви, тату, да мамо“. — Батько розмовляє з старостами, дочка біжить за горілкою, а мати ставить на стил — сметану, ковбасу, кладе паляницю, тай каже: „Хай легко згадаєть ся й вашим“. — Батько начинає частовать, а потім питає: „А деж ваш молодий?“ — Менший староста взиває молодого. Увишовши, молодий здоровить ся і становить ся кулї порога; батько просить його сідать за стил. Всї випивають і закусують. Пуслї закуски мати міняє хліб, заматує у свою хустку і дає старостї. На другий день приходить до молодої батько молодого з хлїбом; увишовши в хату, каже: „Драстуйте, кланяємось вам хлїбом. — Батько молодої бере хліб, розматує, цїлує, кладе на стил і просить сїдать. Батьки сїдають за стил, а мати з дочкою подають закуску. За закускою йде розмова про те, що є в молодого, яке придане буде за молодою. Хліб молодого міняють у другий раз: Мати дає хліб, а молода кладе на хліб білу хустку. На прощанє мати каже: „Хай же й молодий приде“. — Молодий починає ходить що вечора, його шанують. Через тиждень приходить знов батько молодого і радять ся про змовини і весїлє. Змовини бувають пуслї цього через 2 тижнї.

Розгляди.

Як молодий з другого села, тодї батько й мати молодої їдуть до молодого подивитись, що в його є — се називаєть ся „розгляди“. Чесні люди показують усе по правдї; а не чесні часто роблять так: Приводять і привязують до ясель чужих волив, насипають у засїки полови, накривають рядном і зверху присипають трохи житом, показують все це буцїм-то їхнє.

Змовини.

Молодий приводить до молодої свого роду душ 10 і приносять барило (ведеркове) горілки. Як приде рид до молодої,

батько благосляє свою дочку іти кликати на змовини свій рид. Молода без рушника з однією дружкою іде скликать свій рид, а рид молодого сїдає за стил, випивають і закусують. Молода увишовши до родичів, кланяєть ся й каже: „Просить батько й мати і я прошу, приходте на змовини.“ — Рид молодої зараз приходить до неї, сїдає за стил, всї пють і закусують. Скликавши увесь рид, молода приходить до дому. Рид співає:

Клади, клади, Марусенько,
Білу руку
На заруку.

Молода й мати часто плачуть, а рид співає:

Положила
Білу руку
На заруку.

Як випють горілку молодого, батько молодої ставить і своє ведро. Рид співає, танцює і росходить ся опивночи. Парубки і подруги молодої сходять ся у двир до молодої і як тилько рид розидеть ся, парубки правлять з молодого на кварту. Молода запрошує в хату подруг і садовить за стил. Подруги випивають, закусують і співають:

Прощай, прощай, Марусенько,
Сестро наша,
Ми не твої подруженьки,
Ти не наша.

Молода стоїть перед столом, шанує і плаче. Плачуть і вірні подруги. Розходять ся, як геть зверне з опивночи.

Приготовленє до весїля.

Через тиждень пуслї змовин батько молодого приходить до свата (батька молодої) з хлїбом; радять ся, коли буде весїлє. Весїлє буває пуслї змовин через 2, 3 і 4 тижнї. Назначивши день весїля, приготовляють ся до його: кравцї шиють молодий одежу, молода шиє наволочки, сорочки молодому, а старий дбають про те, щоб було чим принять гостий — колють свиней, ріжуть гусей, уток, купують горілку.

Вінчанє.

В пятницю.

Вінчанє буває частїйше в пятницю вранцї. Батько й мати сїдають за стил. До їх пидходить син і наклоняє голову. Спершу батько кладе на голову сина ікону, а потом мати хлїб і силь, тай

кажуть: „Благословляєм тебе щастєм і здоровєм, віком довгим і розумом добрим.“ — Молоду також благословляють її батько і мати. Буває сумно.

У молодої тїтка, або сестра приспівує:

Ой до вінця, Марусенька, до вінця,
Не забудь ся, Марусенька, гребенця.
Ой упав гребенець пид столець,
Да подай, Марусеньці, гребенець
І пидемо із тобою пид вінець.

Молодий з одним боярином і 2 присяжними і молода з однією дружкою, 2 присяжними й батьком ідуть до церкви, — кожнє з свого дому. У церкві дружка молодої стеле рушник пид ноги молодим, а присяжниї росписують ся. Пид рушник кладеть ся копійка, щоб багато жили. В день вінчаня молодиї нїчого не їдять. Як на вінчанї, ходючи кругом стильця, у молодої, або молодого потухне свічка, то це гидкий признак — теє скоро помре.

Пуслї вінчаня.

Пуслї вінчаня молода й молодий, взявшись за білу хустку, ідуть до молодої. За ними ідуть — боярин, дружка і присяжні. Люде, як зустрічають молодих, кажуть: „Хай вам Бог помагає“, а молодиї кланяють ся й кажуть „Спасїба“. У молодої молодий і молода сїдають за стил — у первий раз у парі. Коло молодої сїдає дружка, а коло молодого боярин. Тут же сїдають батько і присяжні.

Тїтка, або сестра молодої знов приспівує:

Ой матюнко моя,
Вжеж я не твоя,
Вже ж я да того пана,
З ким шлюб шлюбувала
І пид вінцем стояла,
Золотий хрест цїловала.

Скоро випють, закусять і скоро росходять ся.

В суботу.

В суботу опивднї молода одягаєть ся у первий убир (найчастїйше надїває красну юпку), пидязуєть ся рушником, кладе за пазуху маленький, нарочито спечений хлїбчик, друбок соли, а на голову, пид хустку, 2 колоски жита і йде по старшу дружку, що держала вінця. Молода з старшою дружкою іде по селу і скликає родню і дружок. У хату родичив уходить молода і душ

10 не співучих дружок. Молода кланяєть ся у пояс і каже: „Просить батько, просить мати і я, приходте на хліб, на силь, на весїлє“.—Як зустріте молода кого на улиці, то становить ся і кланяєть ся у пояс.

Дружки, зобравшись, як коли душ до 100 і більше, ходять за молодою і співають по порядку такі пісні:

1. Ой не гай ся, Марусенько, не гай ся,
В червонії чоботочки обувай ся,
Да за дружечками шатай ся.

2. Ой ходила молодая по дуброві,
Да просила дружечок да й до себе:
Ідїть, ідїть, да дружечки, да й до мене.
Ой первий раз да дружечок собираю,
Більше в мене дружечок да й не буде.

3. А в городї черешенька, за городом дві,
Да й зацвіли білим цвітом, да й усї три.
Туда ишла молодая із посаду,
За єю йшов да батенько на пораду.
Не йди, не йди да, батеньку, да за мною,
Не буде в нас порадоньки із тобою. } приспів
А в городї черешенька, за городом дві,
Да й зацвіли білим цвітом да й усї три.
Туда ишла молодая із посаду,
За єю да йшла матюнка на пораду.
Не йди, не йди да, матюнко, да за мною,
Не буде в нас порадоньки із тобою. } приспів
А в городї черешенька, за городом дві,
Да й зацвіли білим цвітом, да й усї три.
Туди йшла молодая із посаду,
За єю молоденький на пораду.
Іди, іди, молоденький, да за мною,
Да буде в нас порадонька із тобою. } приспів

4. Ой кувала зазуленька
Сидя у саду,
Ой казала Марусенька:
В замуж не пойду.

Що сухая рибка не треть ся,
А багатий, ненько, не шлеть ся,
А убогий, ненько, не сміє,
Тулько моя кусочка марнїє.

5. Що на Дунаєчку
Павинеє да перо плило,
Туди ишла молода Маруспнька,
Павинеє да перо знайшла.

Да й у вилечко звила:
І красуй ся, вилечко,
Як я в батька красовала ся,
Що суботи все чесала ся.

Що суботи все чесала ся,
Що недїлї прибирала ся;
Що суботи да й у віночку,
Що недїлї да й у таночку.

Як молода ходить по селу, до її хати приходять молодиці вить вильце і пекти коровай.

Вильце.

Вєть ся вильце так: Береть ся з дерева гилечка, кругленька і гольовата; ріжуть ножицями білий, красний, голубий і зелений папір довгими полосками; з одного боку полосок вирізують ся зубчики, полосками обмотують гілечки у здовж, од низу до верху так, щоб гилечки не видно було і щоб зубчиками полоски були до лиця, на перед. Полоски привязують до гилечок нитками. Скилько гилечок, стилько робить ся і мачків. Мачка робить ся так: З білого паперу вирізуєть ся кружалка, з пивчетверти, кругом кружалки вирізують ся зубчики, на білу кружалку кладуть менчу красну, вирізану также, на красну — ще менчу голубу і на голубу ще менчу зелену. Кружалки зшивають ся ниткою і виходить род маковки — мачок. Такий мачок привязують до кожної гилечки, до лиця.

Як вють вильце, молодиці співають:

Ми вілечко вили,
У хліб устромили,
На столї да поставили,
Щоб було на столї повно,
Щоб нашим молодим гарно.

Разом з короваєм печеть ся невеликий хліб; вильце стромляють по середині у хліб і становлять на стил. На столї вильце стоїть до неділї, до вечора.

Коровай.

Зробивши вильце молодиці тулять коровай. Короваєм зветь ся великий хліб, що кругом обкладаєть ся шишками, а по середині котрого ставить ся хрест. Печеть ся із купованої, доброї муки.

Як тулять, то співають:

Коровайниці пяни,
Короваю ще не зобгали;
У печі погасили,
А короваю не посадили.

Піч вимітаєть ся не кочергою, а віником, що роблять нарошно — щоб молодиї багато жили. Вимітаючи піч, молодиця співає:

Піч вимітаєть ся,
Коровай да сажаєть ся...

Посадивши коровай, коровайниці становлять посеред хати ослин, носять на руках кругом ослона порожню діжу і співають:

Ой піч стоїть на стовпах,
А діжу носять на руках.
І цілуйте ся, і милуйте ся,
Хорошиї коровайниці.

Становлять діжу на ослоні і через діжу цілують ся навхрест. З діжою кругом ослона обходять 3 рази і 3 рази цілують ся.

Разом з короваєм печуть і шишки. Одна з коровайниць шишки у решеті виносить у сіни дітям. Дітей збираєть ся багато — з разних кутків — це називаєть ся „хватають коровай". Діти кидають ся до молодиці і достають шишки, а молодиця піднимає решето і не дає. Рідко яка молодиця устоїть на ногах, а то її повалять і шишки розхватають.

Замічають, що як репнеть ся коровай, то одно з молодих скоро помре.

У вечері молода з дружками заходить до молодого; всї входять у хату. Дружки співають:

о в сїнечки голубець гуде,
А в світлоньку голосок іде,
Там Хведорок умиваєть ся,
Хустиною утираєть ся,
З матюнкою поряджаєть ся:
„Порадь мене, моя матюнко,
Скилько мині да бояр брати,
Скилько мині світилок сажати".

Ой синочку - челядиночку,
Бери свою всю родиночку,
І близькую, і далекую,
І богату, і убогую.
Що багата да напити ся,
А вбогая пожурити ся;
Що багата все пити, гуляти,
А вбогая порядок давати.

Малодую і дружок шанують вареною горілкою. За стил не сїдають. У сїнях грають музики (скрипки й бубон, а як нема, то гармонїя, або свистїлка). Молода йде вперед танцювать, а за нею дружки. Танцюють трохи і молода веде до себе дружок вечерять. Як підходять до молодої під двир, дружки співають:

Вимітай, братїку, чисто двир,
Застїлай, матюнко, тисовий стил;
Зповняй, батеньку, кубочки,
Уже ж ваші недалеко дружечки.

Увишовши у двир, співають:

Не познала мати,
Да свого дитяти
За малими дружечками,
За дрібними слїзоньками.

Сонечко низенько,
Дружечки близенько,
Сонечко у розї,
Дружечки на порозї.

Пришовши до молодої, дружки знимають верхню одежу в другий комнатї, як є, а то у сусїда за стил і зараз співають:

Брязнули ложки, тарілки,
Насипано пива, горілки,
Маруспна челядь
Садовить ся вечерять.

Дружки вечерають, молода стоїть коло стола, кланяєть ся і просить вечерать.

Як у молодої умер батько, то трохи згодом співають:

Ой ходила Марусенька
По крутій горі,
Загледіла сіре утя
На тихній воді.

Пливи, пливи, сіре утя,
Тихо по воді,
Прибудь, прибудь, мий ба-
Тепер ид мині. [теньку,

Ой дай мені порадоньку
Бідний сироті.
Поклони ся, дитя моє,
Чужий чужині.

Поспла Маруся соловейка
Да до батенька,
Соловейко не долїтає,
Вже батенько да промовляє:

Да за чим, соловейку,
Да за чим, маленький,
Із якими
Да пісоньками?

Із твоєї хати,
Од твого дитяти,
Щоб ти ишов
Порядок дати.

Не можу я встать
І пораду дать,
Спра земля
На груди налягла.

Дорогеє суконечко
Заслонило оконечко,
Склепили ся карі очи,
Ще й уста мої.

Лети, лети, соловейку,
Та до домоньку,
Скажи, скажи, соловейку,
Моєму дитяті,

Нехай її ізрядять
Як паньську дитину,
Посадять,
Як сиротовину.

Повечерявши і одягнувшись на прощанє співають:

Прощай, прощай, Марусенько,
Сестро наша,
Ми не твої подруженьки,
Ти не наша!

і росходять ся. Молода скидає первий убир і надїває худший.

Молодий в суботу з півдня в синьому жупані, пидперезаний красним поясом, з ціпком, у двох з старшим боярином обходить свий рид і просить на весїлє, як і молода. У вечері з старшим боярином і з двома дружка́ми, як розидуть ся од молодої дру́жки, молодий з боярином приходить до молодої. Молодиї у сїнях беруть ся за білу хустку, старший дружок каже з сїней: „Панове старости, благословіть молодих за стил завести“. — Старости з хати кажуть: „Бог благословить.“ — Дружко́ 3 рази ціпком хрестить двері, 3 рази обводить молодих кругом стола і там, де сїдать молодим (за столом), кажний раз присїдають.

Послї 3 рази молодиї сядають за столом у парі, кулї молодої сядає старша дружка, а кулї молодого боярин, і вечерають. Пуслї вечери ідуть до дому — дружко зараз, а молодий трохи згодом, порадившись про весїлє.

Недїля.

В недїлю зараз пуслї обід од молодої везуть до молодого худобу. Везе близька ридня: брат молодої і, як є, зять. Везуть на одному возї, а як багачча, то 2 і на 3. Од багатої везуть: скриню, подушок великих штук 5 і маленьких шт. 6, кожухів (байбаракив) 2, кожушанок суконних 2, юпок білих суконних шт. 4 (тепер уже вивелись), сорочок вишитих шт. 30, плахот 6, юпок легких 6 (шовкова, шерстяна, байка красна з чорними ковтунами, каврова, кумачева і ситцева з цвітами), чобит 2 пари, черевиків 2 пари, хусток головних 10 (шовкових 3, шерстяних 3, гарусова зелена 1, червона 1, каврова 1 і прохорова 1, карсеток 4, запасок 6 (шовкова, парчева, шерстяна — красна й голуба і бурячкова), намиста доброго кар. на 40, полотна шматків 15, рушників 30, хусток 20, настулникив 12, лужикив 3. Худибчикив добре шанують і вони скоро вертають ся до дому.

В цю пору молодий з паляницею, заматаною у білу хустку, ходить по роду і просить у поїзд. „Просить батько, мати і я, приходте до нас у поїзд.“ — Як уходить у хату, паляницю дає роду, а як іде з хати, то йому оддають і дякують. Роднї молодого сходить душ 50. У молодого на столї стоїть тарілка деревяна. Зкликана ридня кладе на тарілку по копійцї, а дружко щитає, щоб не набралось поїзду більше, як посовітовались із батьком молодої. Ридня, що буде в поїздї, росходить ся і убираєть ся у первий убир; дївки надївають вишиті сорочки, плахти, красні запаски, лїтом — карсетки і черевики, а зїмою — юпки і чоботи, цвітки, намисто і ленти, а парубки — синїї жупани, красні пояси і сїрі шапки. Сходять ся до молодого і всї сїдають за стил, випивають тилько по одний чарцї, трошки закусують і виходять ізза стола. Дружко каже: Панове старости, благословіть молодого ізза стола вивести“. — Молодий береть ся за білу хустку дружка і виходить за дружком ізза стола. Мати виносить печную дїжку, ставляє у дворі перед сїнешними дверима на ослонї, бере у руки тарілку з сухими грушима і овсом і накриваєть ся кожухом на виворот. Дружко 3 рази обводить молодого кругом дїжки, держучись обидва за хусту. Мати з кожухом ходить за молодим і обсїває його овсом і грушима,

щоб багатий був. Коли це робить ся, буває весело: жартують, сміють ся; менчий дружко ціпком бє по кожуху... Світилки і свахи співають:

Ой колесцем, сонечко, колесцем,
Ой сїй, мати, сина овесцем,
Щоб сей овесець рясен був,
Щоб наш увесь рід весел був.

Кожух з матери здимають. Кожух, діжку, ослин і тарілку несуть у сїни. Мати, як женить сина у своєму селї, виводить його на двир, за білу хустку, а як на чужожу, то син сїдає на віз, чи на сані, а мати за повод виводить коня за двир.

Поїзд іде за ними і співає:

Соловейко з саду вилїтає,
Хведорок з двора виїзджає:
Соловейко да по галочку,
Хведорочок по Марусечку.

Мати вертаєть ся у хату, а поїзд — як у своєму селї, то йде, а як на чуже, то їде — і з музикою співає по порядку такі пісні:

1. Біжи, біжи, кониченьку, дорогою,
Біжи, біжи, кониченьку, широкою,
Біжи, біжи, кониченьку, рубленою,
По нашую Марусеньку любленую.

2. Їхали, да гукаючи,
Три двори да минаючи,
А в четвертий заглядаючи,
Марусечку познаваючи.

3. Їхали да три милї,
Негде не вчепили,
Тут наші коники стали,
Та й свата познали.

Як поїзд підийде до воріт, співає:

Доки ми да стоятимем,
Сиру землю да топкатимем,
Пид новими да воротями,
Червоними да чоботями?
Або коню овса дайте,
Або нас привітайте.

Парубки, що гуляли з молодою, держать ворота зачинені і просять з молодого на кварту за те, що одчинять: продають молоду. Молодий дає на кварту, парубки одчиняють ворота, поїзд уїзжає у двир і співає:

Зайчичок по саду скакає,
Марусенька з сїней виглядає,
Вже ж бо вона да й ізниділа,
Що Хведорка да не виділа.

Молодий пидходить до сінешних дверей, коло його становить ся сваха (жінка з поїзду, середніх літ). Сваха держить шаблю, обмотану по середині барвінком, в барвінку горить свічка).

Поїзд стоїть за їми і співає:

Пусти, свату, в хату,
Тут же нас да не багато:
Сімсот да бояр кинних,
Два братіки ридних,
Дві свашечки в возї
Да на лютим морозї.

Перед поїздом до молодої приходить душ 5 співучих дружок. Молоду заводять за стил, вона наклоняє голову, а старша дружка білою хусткою накриває голову молодий. Дру́жки сїдають за стил. В хату входять два дружки. Батько молодої дає дружкам по чарцї горілки, а мати по рушнику. Дружки перевязують ся рушниками (через праве плече під ліву руку так, що концї рушника висять з лївого боку) й кажуть: „Спасїба свату й свасї і тобі, молода, що рано вставала, та подарки пряла“. — Мати молодої виходить до поїзду і просить у хату; з єю виходить сваха з запаленою свічкою. Свахи молодої і молодого цїлують ся через пориг сїнешних дверей, сваха молодої оддає свічку свасї молодого, а та ставить її до шаблї, у парі. Молодий уходить у хату і становить ся коло стола, за ним увесь поїзд.

Дружки молодої співають:

1. Не наступай, Литва,
Буде з нами битва,
бити да воєвати,
Марусечки да не давати.

2. Ой хоч брат, не брат, татарин,
Да продав сестрицю за термак,
русую кисеньку за пятак,
А білеє личенько оддав так.

3. Не стий, зятю, да за плечима,
Да не лупай очима,
Заглянь у кишеню,
Набери гроший жменю,
Посип на тарілку
За Марусю дївку.

4. Старший боярин, як болван,
Вирячив очи, як баран,
Що на йому за свита
Соломою вшита.
Що на йому шапка,
Шкуратяна латка;
Крутнем підперезав ся
І в бояре убрав ся.

Поїзд одвічає:

А ми роду не такивського,
А ми роду королївського;
Ви дружки пагани,
Не давайте догани.

Дружки молодої одвічають:

Старша світилка багата,
А на їй сорочка чохлата,
А за тими чохлицями,
Сидить воший копицями.

Поїзд знов одвічає:

А в нашого свата,
Да багато жита.

Да нікому жати.
Дружки череваті.

Дружки:

Ой казали свати багати,
Аж вони та й убогиї,
Їх коні та безногиї,
Сами пішком ишли,
Молодого в мішку нисли.

Поїзд:

А в нашого свата
З верби, з лози хата,
А сїни з осики,
Дружечки за..ки.

Дружки:

А світилки шпильки у стїні,
А свахи солохи у лозї,
А бояре пидсвинки в берлозї.

Дружки виходять ізза стола і співають:

Їли бояре, їли,
Цїлого да вола ззїли:
На столї да ни кришечки,
Пид столом да ни кисточки,
Остали ся роги,
Світилкам пид ноги.

З молодою остаєть ся тилько одна старша дружка. За стил сядають молодий кулї молодої і поїзд: світилки в концї столу, свахи за стил і бояре на ослонї. Дружка знимає з молодої хустку, бере шапку молодого, становить ся на лавцї, каже:

„Панове старости, благословіть молодому квітку пришить“, — бере з голови молодої квітку (робить ся з ленти) і пришиває молодому до шапки.

Поїзд співає:

Пришивала квіточку, пришивала,
Золотую голочку изламала,
І білую рученьку поколола
Для свого зятя сокола.

Батько частує поїзд тилько по одний чарцї, трохи закусують. Мати вносить із комори на правій руцї білі хустки, що напряла з молодою і 2 рушники — обдаровувать поїзд.

Світилки співають:

Да бери, мати, хустинки,
Да спорожни, мати, скриньки,
Да й обдари, мати, всю родину.

Мати дає світилкам, боярам і сватам по хустцї, а двом дружкам, що у рушниках, дає по другому рушнику. Кажний з поїзду получивши, каже: „Спасїба свату і свасї і тобі, молода, що рано вставала, да подарки пряла.“ — Дружки перевязують ся рушниками навхрест. Минут на 5 всї виходять ізза стола на сїни. Молодий і молода у сїнях беруть ся за хустку, старший дружко цїпком христить двері і каже: „Панове старости, благо-

словіть молодих на посад завести". — З хати чоловік з родні молодої одвічає: „Бог благословить." — Дружко заводить молодих за стил. Всї сїдають на свої місця.

Начинаєть ся велике угощенє. Подаєть ся сметана, горячі ковбаси, мнясні драглї, борщ, локшина, гуси жарені і кісїль. Перед кажною стравою частують: батько, мати, старший дружко, менчий дружко, сестра молодої, а як нема, то тїтка, молодий і молода. Частують однією чаркою. Молодий і молода частують разом, руки вони обматують білою хусткою і чарки дають з хустки. Частують: молода вареною горілкою (переваруєть ся мед, сахар і ягоди) з чайника, а молодий і всї — горілкою.

Знов роблять перерив минут на 5 і знов сядають на свої місця.

Співають:

Ой по двору, по новенькому,
По морогу зелененькому,
Да там Хведорко ходить,
За повода кониченька водить,
Свого тестенька просить:
Ай, тестенько, ти мій батенько,
Прошу тебе, не бари мене,
Давай же нам вечерати,
Тепер пучка да темненькая,
Доруженька да далекая,
Ой щоб же нам да не заблудити,
Молодої да не загубити,
Ой щоб же нам да не блукати,
Молодої да не шукати.

Частують і подають капусту з мясом, локшину, утки, поросята жарені і узвар.

Коровай роздають.

Старший дружко уносить із комори коровай. Несе на тарілцї і держить над головою. Одчинивши двері, каже: „Панове старости, благословіть коровай унести". — Старости ізза стола, що кулї порога, одвічають: „Бог благословить".

Поїзд співає:

Дружко коровай несе
І вілечком трясе:
Хоч трясп, не трясп,
На стил коровай несп.
Дружко пелехатий
Бігає да кругом хати:
Деж минї да шатром стати?
Чи в сїнях, чи в хатї,
Сей коровай роздати.

Старший дружко ставить коровай перед молодими, ріже на куски і кладе на 2 тарілки. Менчий дружко на тарілках подає коровай: зараз батьку, тодї матері, роднї молодої і поїзду.

Поїзд співає:

1. Дружко коровай крає,
Да назад поглядає,
Аж його да жена іде,
Семеро да дїтей веде,
Да все з кошелями,
Увесь коровай забрали.

2. Тобі, дружко,
Да не дружковати,
Тобі, дружко,
Да панувати
Із Києва воєводою,
З хорошою да й уродою.

3. Тобі дружко,
Да не дружковати,
Тобі, дружко,
Тилько свині пасти
З довгою да ломакою,
Із рудою да собакою.

Останній коровай хватають: дружко пиднимає тарілку з короваєм і хто не получив, хватає.

Усі виходять ізза стола. Батько молодої знимає ікону — благословенє молодої — благословить молодого й молоду і оддає ікону молодому, а молодий дає у білий хустці хліб і друбок соли.

Поїзд співає одну за другою:

1. Ой засвіти, братіку, свічку
Да й проведи сестру за річку;
Ой засвіти восковую,
Да й проведи за биструю.

2. Оддаєш мене, мий батенько, да й од себе,
Зостаєть ся рута - мята у саду, у тебе.
Ой уставай, мий батенько, ранесенько,
Да поливай руту - мяту у саду, частенько.
Із раннїми і з пизнїми рисоньками
Із своїми дрибненькими слїзоньками.
Оддаєш мене, мий батенько, як сам бачиш,
Не раз, не два, мий батенько, да й заплачеш.
Шли за мною зазуленьку да й у прички.[1])
На що тобі, дитя моє, свекрушенька,
Вона сама рано встане й тебе збудить,
Ой як пийде до сусїдки, да й осудить:
Сонливеє, дримливеє, чужеє дитя,
А ще й сонце да й не зайде, да й спать ляже.
А вже сонце в гору бєть ся, не проснеть ся.
Не слухайте, сусїдоньки, свекрушеньки.
Ой вимету хату, сїнцї, да й при свічцї,
Да принесу да водицї, да при зорницї.

3. Загрібай, мати, жар, жар,
Буде тобі дочки жаль, жаль.
Да кидай, мати, дрова,
Зоставай ся здорова.

Як у молодої є брат, то ще добавляють:

Да клади, мати, тріски,
Дожидай ся невістки.

---

[1]) Слїдом.

Молодий і молода у парі, держучись за хустку, виходять з хати, за їми іде поїзд.

Поїзд співає:

Вишла мати у комору, скрині нема,
Вишла мати у сїнечки, пирини нема,
Вишла мати у хаточку, дитини нима.
Вишла мати за ворота — дорога:
Ой там заржала конина,
Туди моя повезена дитина.

Як молоду оддають на чуже село і молоди сядуть на виз, мати виводить коней молодих за двир, за пидборидє, христить молодих і дорогу, і плачучи вертаєть ся у хату; а як у своєму селї, то мати проводить молодих за ворота, благословляє і вертаєть ся.

Дружки співають:

Н...в вашому батьку молодому,
Що поїли наші галушки,
Ще й пшенишні пампушки,
Ухватили Марусеньку й подушки.

Дружки вертають ся у хату, а поїзд співає:

1. Ой пропийцї, пропийцї,
Да пропили Марусеньку на горілцї,
Да в вишневому садочку,
На солодкому медочку.

2. Гудуть бочки, гудуть,
Із погреба не йдуть:
А Марусенька плаче
Да од батька не хоче.

Що з хати помалесеньку,
А з сїней потихесеньку,
За воротечком купцем,
Да с Хведорком голубцем.

3. Що ж ви, бояре, видали?
Ой ми були у лїску,
Да й иоймали плиску,
Чорную да чубатую.
Хорошую, да богатую.

Дорогою поїзд росходить ся, чи розїзжаєть ся по домам. У молодого пид двором запалюють куль соломи. Як наблизять ся молодиї, огонь трохи притушують і через огонь переходять, як із свого села, або переїздять, як з другого — молодиї, дружки і свахи. До хати молодої пидходять молодиї, 2 дружки і 3 свахи.

Перед сїнешними дверима дружки і свахи співають:

Види, мати, з віком,
Ми до тебе з вістю,
З золотою да лелїткою,
З молодою да невісткою.

З хати виходять — батько з иконою і мати з хлїбом та житом у руцї. Молодиї нахиляють голови і їх благословляють: спершу батько иконою, потим мати хлїбом, да ще посїває. Благословляючи кажуть: Даруєм щастєм і здоровєм і віком довгим і розумом добрим.“ — Уходять у хату і сядають: молодиї за стил, а свахи — в концї стола. Дружки стоять коло стола, в рушниках. Молода трохи наклоняє голову.

Свахи співають:

1. Да на городї грушка,
Да зацвіла біленько,
Да вродила рясненько,
Скилько на грушцї дульок,
Стильки в Марусеньки думок.

2. Привезли да тетерочку
Не вчора, да теперечки.
І не кишкайте, не полохайте,
Принаду давайте,
Пшонця посипайте,
Нехай вона тут привикає,
Да до дому не тїкає.

3. Ой дають їй їсти, пити,
Вона каже не хочу,
Одчиняйте комироньку,
Зараз спати полечу.

Свахи вилазять ізза стола і йдуть у комору слать молодим подушки. Вводять молодих у комору, молоду росплїтують, надївають очіпок, і оставляють молодих у коморі. В хатї регот, шутки. Згодом дружки стукають цїпком у двері і питають молодих: „Чи вже?“

Як молода не чесна, то яка признаєть ся, а то дурить: ріже голуба і бере кров у каламарчик. Часто буває, що молодого вона одурить, да роду не проведе. Рид каже: „А нуж ми глянем, яка там кров, чи не голубяча“. Як голубяча кров, або й зовсїм нема, батьку, матері і всьому роду великий стид; батько й мати сумують, плачуть. Дружки і свахи довідавшись, що молода не чесна, беруть од молодого хамут і несуть до молодої, хамут надївають матері на шию, батька пидперезують крутнем соломи і сажають за стил. Це буває дуже рідко: я була 16 раз у світилках і 13 раз у свахах і такий, що молода не чесна, був тильки один. Тепер то вже стало частїше.

Як же молода чесна, вона в очіпку і шапцї молодого з молодим уходить у хату, кланяють ся у ноги батьку й матері і кажуть: „Простїть нас“. — „Хай вас Бог прощає“ — каже батько.

Рид зараз співає: а тодї і до ранку.

1. Ой казали превражпї люде,
Що Маруся недобрая буде:
Аж вона да добренькая,
Свойому роду веселенькая.

2. Лети, лети, зазуленько, до дому,
Скажи, скажи, зазуленько, да батеньку,
Нехай же він кониченька запрягає,
Нехай же він да донечку забирає.

Дружки знимають білі рушники і перевязують ся навхрест красним поясом (жиночими плетеними, з китицями). Мати частує усїх наливкою. Музика грає, співають, танцюють... Танцюють долї, а потим і на лавках.

Пісні співають до ранку такі:

3. Гуляй, гуляй, родино,
Щоб житечко родило:
І житечко і овес,
Щоб була роду честь.
Наша родина
Нам заробила:
Пити, гуляти,
Лавки ламати;
Пити та їсти,
На лавочку сїсти.

4. Ой наш молоденький королїв цвіт,
Червоную маківку отруспв;
Ой нашая молодая, як зоря,
Викупила родиночку з сорома,
Да не так родиночку, як сама.

5. Вареної горілочки хочу,
А спрої да не хочеть ся,
Що спрая да не добрая
І на живит не здоровая,
А вареная да добрійшая
І на живит здоровійшая.

6. Що в нашого молодого воли полови,
А в нашої молодої занози нови.
Да будемо орати да все цїлину,
Да будемо сїяти да все ярину.
Ой щоб наша яриночка зелена була,
Ой щоб наша родиночка весела була.

Росходять ся перед світом.

Понедїлок.

Перезов.

У понедїлок у вечер приходить од молодої до молодого батько, мати і роду душ 50, а то й 100. Як видуть з хати молодої, співають:

А не рий вививаєть ся,
Перезов вибираєть ся,
А все з того двора,
Де Марусенька була.

Дорогою, да і до самого конця весїля, співають останнї 6 пісень, що співали у недїлю. Молодий з молодою стоять серед хати. Молода держить шапку молодого. Сїдають за стил. Старший дружко ріже коровай, менший роздає: зараз батьку,

тоді матері і роду. Батько бере коровай і кладе на тарілку, багатий 100 кар., а убогий 1 кар. Дружко з тарілки висипає гроші в шапку і каже, що такий-то подарував стилько-то". Молода благодарить і кланяєть ся. Мати не кладе грошей, а каже: „Що батько дарує, те й я". Чоловіки дарують грошима (50 к., 1 кар.), а як нема, то житом (полушку, коробку), а жинки дарують полотном (станочок, на рукава, арш. 2, 3).

Начинаєть ся велика шаноба і весїлє: пють, їдять, співають, танцюють всю нич. Як батько молодого багатий та щедрий, а то й хвастун, то перезві дають горілки, скильки випють. Пють чарками, а потим, як напють ся, наливають горілку у миски і пють ложками. Було таке, що од пяного заберуть миску, а він дряпає ложкою по столу й питає, не росплющуючи очей: „Що це воно за знак, чи воно у мисцї дно випало, чи що?" — Випивають за вечор відер по 6. Подають: сметану, холодець, жарені гуси, поросята, ковбаси, рибу, кісїль. Хлїб печуть у суботу. Як перезва вельми розгуляєть ся і довго не росходить ся, рид молодого з надвору бє разив з 5 колком по углу хати. З хати одвічають: „Бий, а ми не пийдем, ще в пляшках є." — Через пивчаса знов бють. Горілки і закуски вже не подають. Трохи згодом бють коликом і в 3 раз. Перезва за вечор устає зза стола разив 3; танцюють — у хатї, у сїнях, у дворі, співають, шуткують і знов сїдають. Перезва росходить ся, чи розїжджаєть ся перед прогоном, а то і писля прогону. Тиї пяни ідуть і падають, тиї співають, а кому приходить ся запрягать, то вже набереть ся муки, а запрягають сами, ридня молодого, да і всї тилько сміють ся. Оце задере ногу, щоб зтягти хамут тай упаде дуга на його, а жинка з воза: „Тиб, Іване, попросив кого". — „Дак не хочуть". — Запряже з горем, виїде на улицю і заверне в чужий двир, а там кричать: „Чого ти заїхав сюди?" — „Я некуди од сюда не поїду" — одвичає перезвянин.

Молодиї, семя молодого і дружки, згадуючи, сміють ся з пяної перезви і лягають спать. Лягають у хатї — хто де попало.

Вивторок.

Потомлені у перезві люде оддихають. У молодого прибирають.

Середа.

У середу з ранку молода з сестрами молодого несуть до батька молодого вареники з грушима, та маком і печену рибу.

Вареники несуть у поливяний мисці, а рибу у деревляний тарілці. І миска і тарілка завязують ся у білиї хустки.

Їх трохи шанують своїми варениками і рибою, сестри вертають ся до дому, а молода іде до старшого дружка на бенкат (бенкет). Туди приходить і молодий, батько і мати молодого.

Бенкат.

Бенкат гуляють тілько ти, що захочуть в йому брать участь. Гуляють по черзї у кожного. Той, хто справляє бенкат, наймає музики, купує багато горілки і заготовляє всякої страви. На бенкатї буває дуже весело; співають веселі весїльні піснї (останнї 6), танцюють гопак, метелицю. Як переходять од одного бенката до другого, по дорозї танцюють і співають. Молодий молода, батько і мати молодого бувають на усїх бенкатах.

Справивши бенкат у старшого дружка у середу, у вечері всї ідуть до меншого. Гуляють до пизньої ночи.

Четвер.

У четвер справляють бенкати. За день буває 3, 4, а то і 5 бенкатив.

Пятниця.

Тиї, що бенкетують, їздять по всьому роду молодого і збирають жито, подароване у перезві. Назбирають мішкив 2. У вечері продають і купують горілки, меду, муки на вареники і риби. Мати молодого уносить свої груши і мак. Жонки з бенката товчуть груши і мак і варять багато вареників, жарять рибу. Молодиї, батько й мати і що бенкетують, сїдають за стил, а жонки, що готовили, подають...

Пють, їдять, танцюють, співають. Тягнеть ся бенкат до пизньої ночи.

Субота.

Буває 2 бенкати і переходять до молодого. Сюди приходить брат молодої і кличе до себе в гостї. Всї йдуть до його, а молода іде кликать свий рид. Сходять ся душ 30. Сїдають за стил і батько дарує молодим: як багатий — то корову, кобилу і землї, а як бідний, то теличку, або що. За батьком дарує рид, що не був у перезві.

Знов пють, танцюють, співають до пизньої ночи.

*

Неділя.

Тиї, що бенкатують, у неділю, пуслї обід приходять до молодого: випють і закусять трохи, подякують батьку, матері і росходять ся по домам.

Понеділок.

Жонки, що бенкатували, у понеділок перед обідом приносять до молодої коноплї — учить її прясти. На гребень намикають немяті коноплї, одна жинка сїдає за гребеня, пряде і співає:

Прялаб же я куделицю,
Голивка болить,
Пилаб же я горілочку,
Мили не велить.
Гоп, моя куделиця!

В ту пору, як співає, притворюєть ся, що дримає, а як проспіває: „Гоп, моя куделиця“, вона вже наче зовсїм заснула, куделиця падає, жинка прокидаєть ся, й каже: „Отак і наша молода буде дримать, як буде прясти“. Всї сміють ся.

Мати тимчасом становить на стил закуску і випивку. Жонки трохи випють, закусять. Знов одна жинка намикає коноплї, і співає і знов сїдають за стил.

В сю пору од молодої приводять до молодого придане: що подаровано — воли, корову, кобилу. Бувало так, що волив і корову уводять у хату. На волу сидить чоловік і кричить з сїней: „Панове старости, благословіть воли ввести.“ — З хати кажуть: „Бог благословить“. — Пидводять вола до стола і дають йому горівки. Волив і корову виводять з хати, а сами сїдають за стил. Всї трохи випють, закусують, дякують і росходять ся. На сьому весїлє і закинчуєть ся.

II.
МЕЛЬОДІЇ.

1. Клади, клади, Марусечко, білу руку.

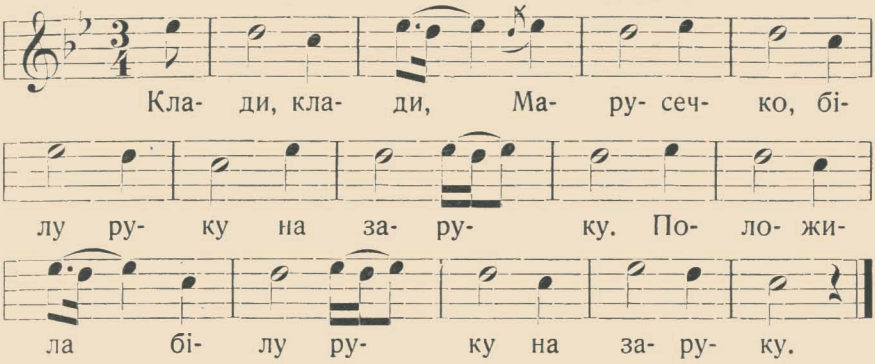

2. Прощай, прощай, Марусечко.

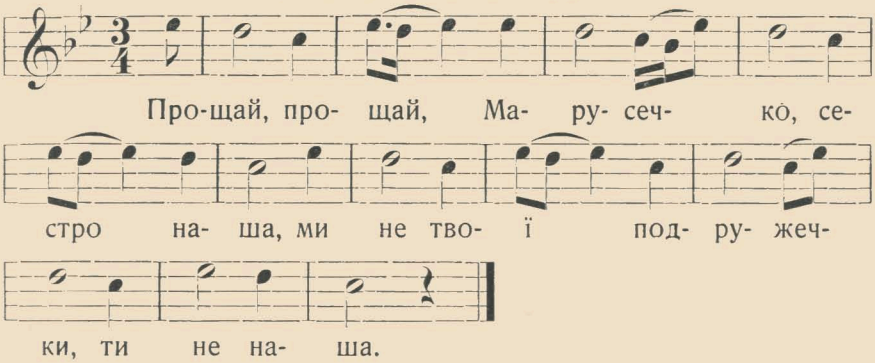

3. Ой до вінця, Марусечко, до вінця.

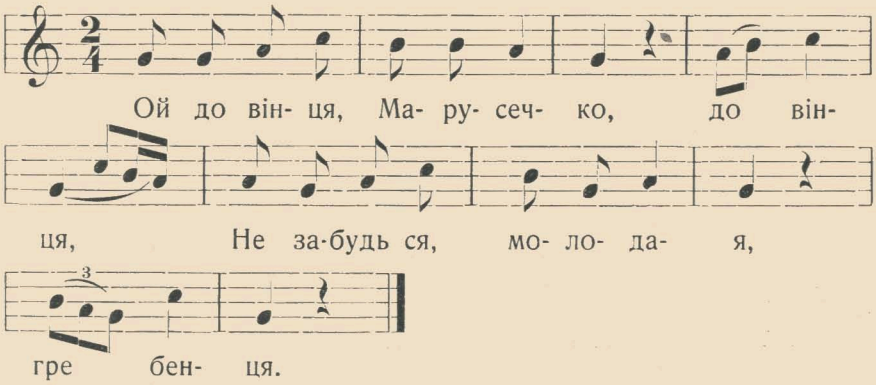

4. Ой матюнко моя, вже ж бо я не твоя.

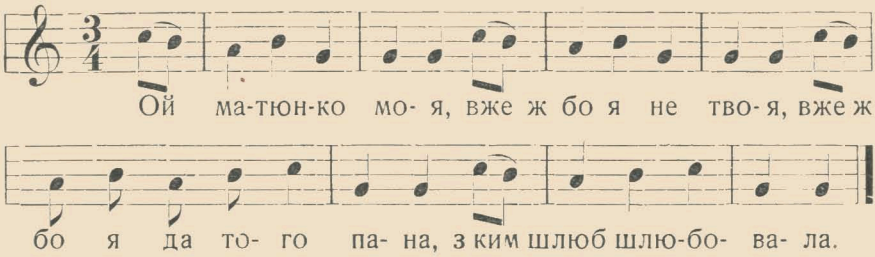

5. Ой не гай ся, Марусечко, не гай ся.

Співаєть ся так, як пісня ч. 3.

Ой не гай ся, Марусечко, не гай ся,
В червониї чоботочки обувай ся,
Да за дружечками шатай ся.

6. Ой ходила Марусечка по дуброві.

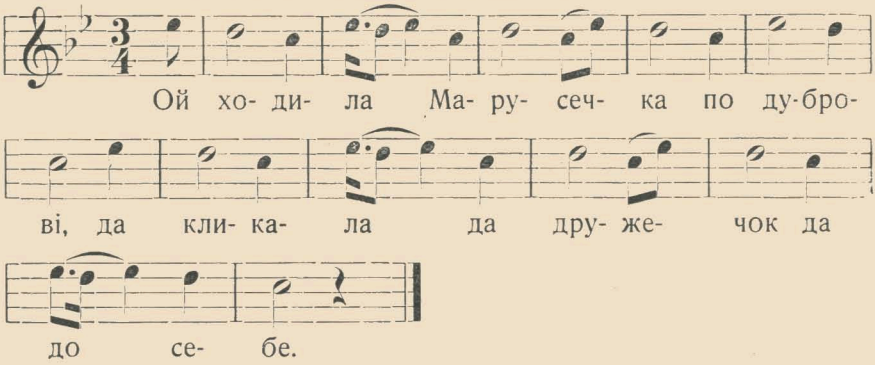

7. А в городї черешенька.

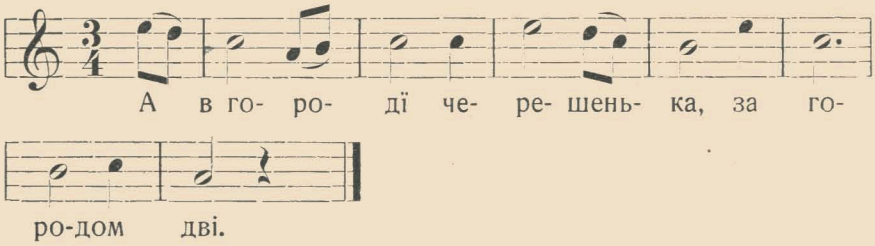

8. Ой кувала зазуленька.

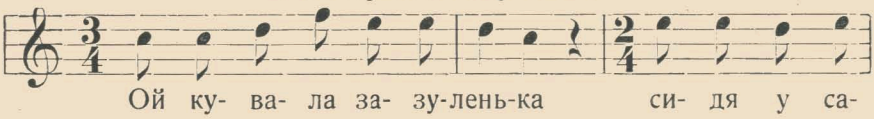

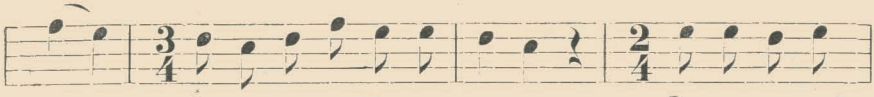

ду, ой ка-за- ла Ма- ру- сеч- ка: За муж не пой-

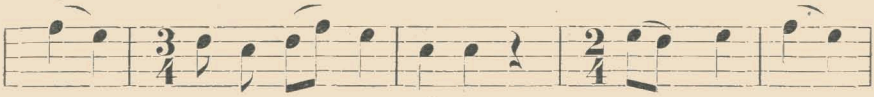

ду; що су- ха- я риб- ка не треть ся,

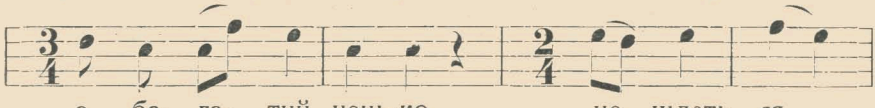

а ба- га- тий, нень-ко, не шлеть ся,

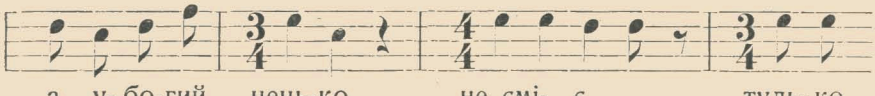

а у- бо-гий, нень-ко, не смі- є, туль-ко

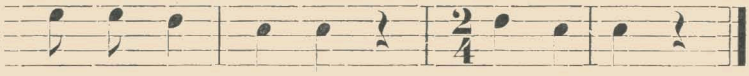

мо- я ку- сонь- ка мар- ні- є.

9. Що по Дунаєчку.

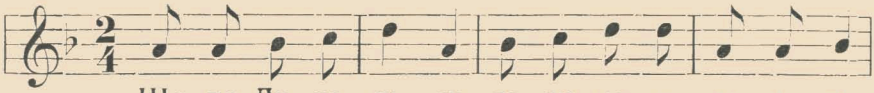

Що по Ду- на- єч- ку па- ви- не- є да пе- ро

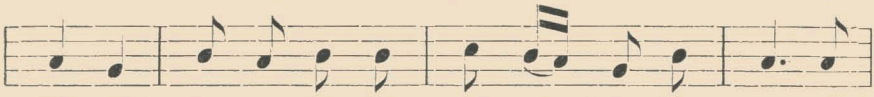

пли- ло; ту- да іш- ла мо- ло- да Ма- ру- ся,

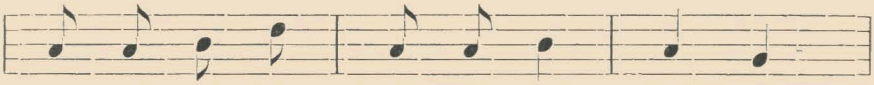

па- ви- не- є да пе- ро знай- шла,

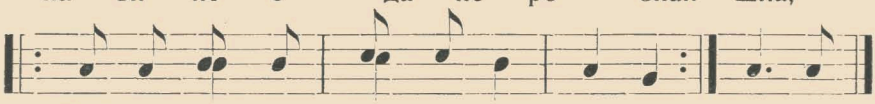

1) Дай у ви- леч- ко зви- ла.
2) І кра- суй ся, ви- леч- ко,
3) Як я в бать- ка кра- со ва- ла ся,
4) Що су- бо- ти все че- са- ла ся,
5) Що не- дї- лї при- би- ра- ла ся,
6) Що су- бо- ти та й у ві- ноч- ку,
7) Що не- дї- лї при- би- ра- ла ся.

10. Ой по малу, дружечки, ходіте.

Слїдом за 9.

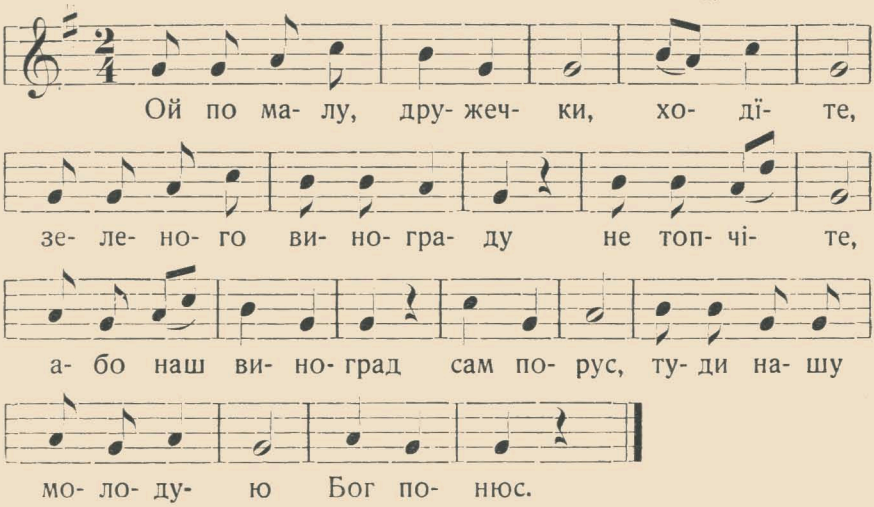

11. Ой летїв горностай через сад.

Слїдом за 10.

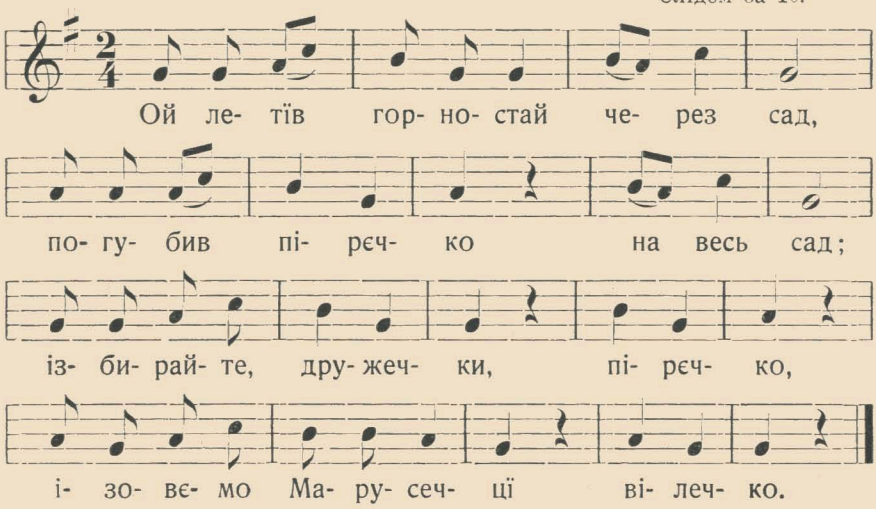

12. Да ішли ми лугами.

Слїдом за 11.

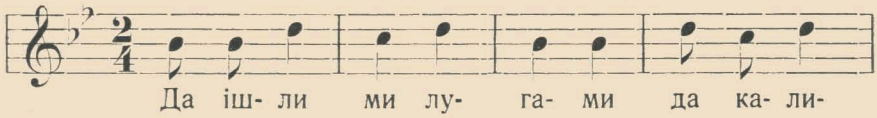

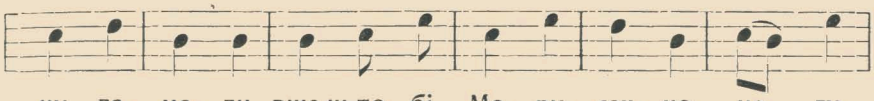

ну ла- ма- ли, вже ж то- бі, Ма- ру- сеч- ко, не гу-

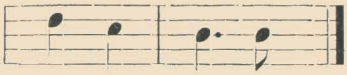

ля- ти з на- ми.

13. Ой ти попе, попе Гордію.

Слїдом за 12.

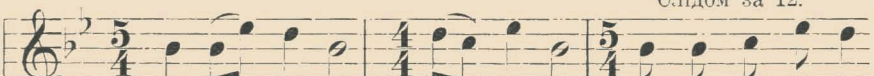

Ой ти по- пе Гор- дї- ю, да не зво- ни ра-

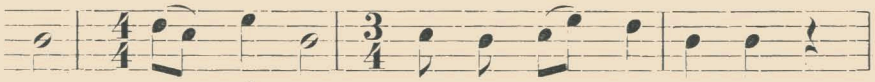

но в не- дї- лю, да за- зво- ни ра- но

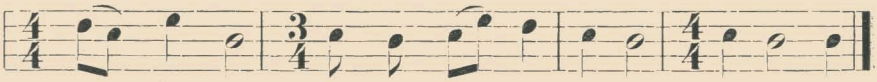

в су- бо- ту, пе- ре- бий дру-жеч-кам ро- бо- ту.

14. Да летять галочки.

Слїдом за 13.

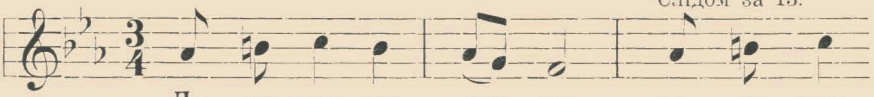

Да ле- тять га- лоч- ки да у три
Да у- сї га- лоч- ки по ла- воч-

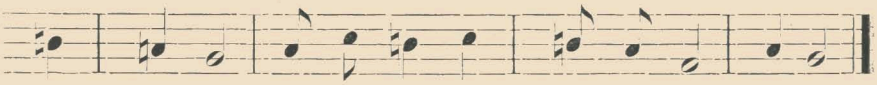

ря- доч- ки, за- зу- лень- ка да по- пе- ре- ду.
кам сї- ли, за- зу- лень- ка да на ка- ли- нї.

Да й усї галочки
Защебетали,
Зазуленька да закувала.

Да й ішли дружечки
Да й у три рядочки,
Молодая ж попереду.

Да й усї дружечки
Да й заспівали,
Молодая да заплакала.

15. Коровайницї пяні.

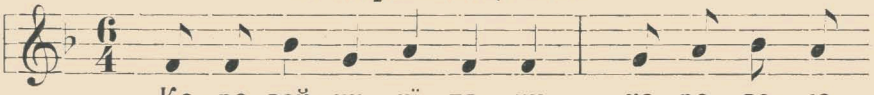

Ко- ро- вай- ни- цї пя- ни, ко- ро- ва- ю

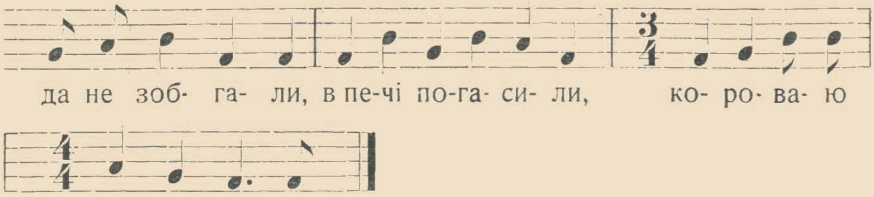

16. Ой піч стоїть на стовпах.

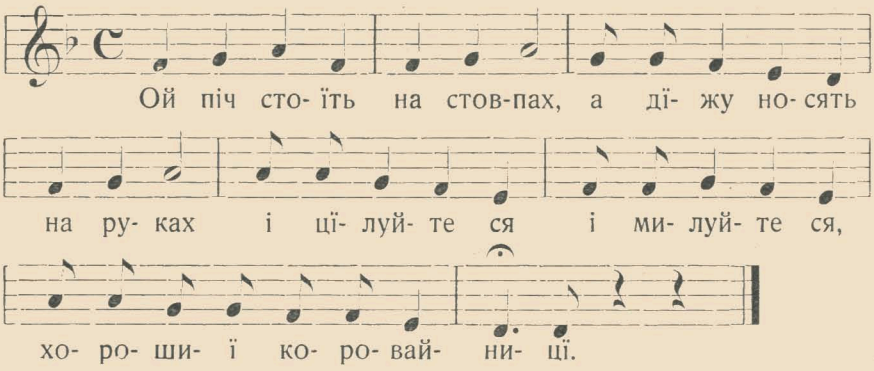

17. Що в сїнечки голубець гуде.

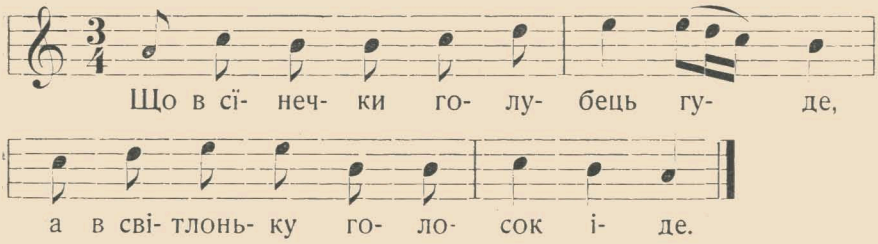

18. Вимітай, братїку, чисто двур.

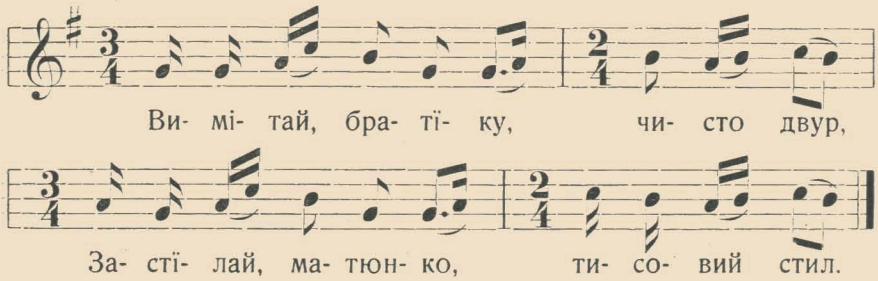

19. Не познала мати да свого дитяти.

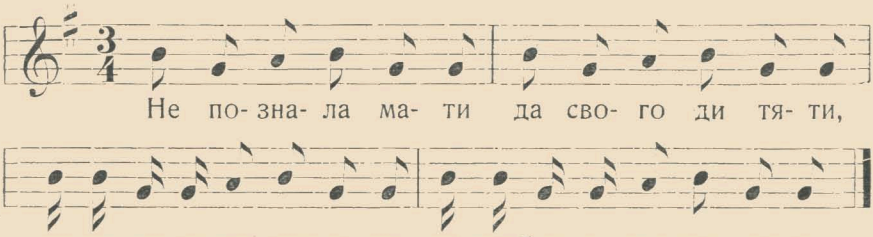

20. Брязнули ложки, тарілки.

21. Ой ходила молодая по крутуй горі.

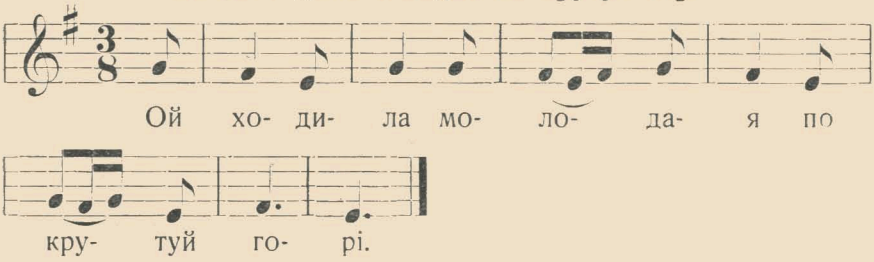

22. Ой колесцем, сонечко, колесцем.

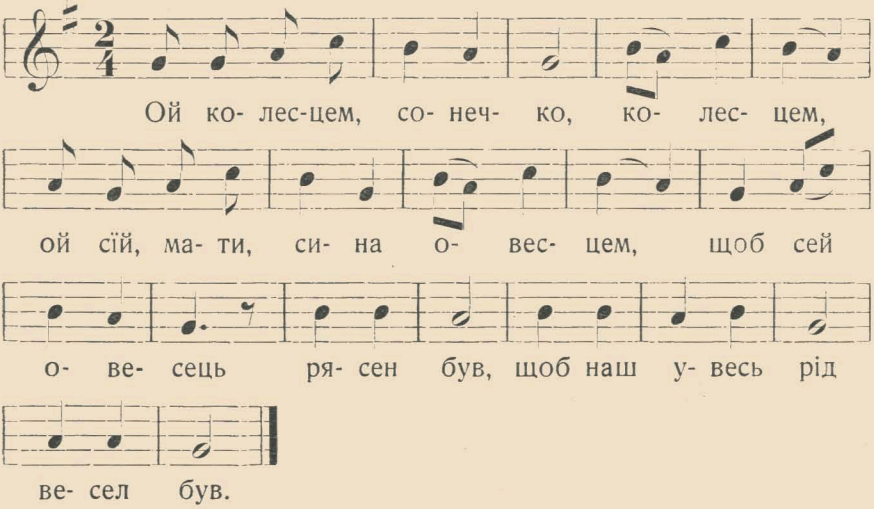

23. Посилала молодая соловейка.

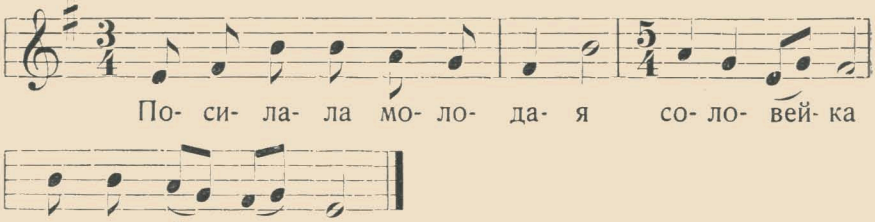

24. Соловейко з саду вилїтає.

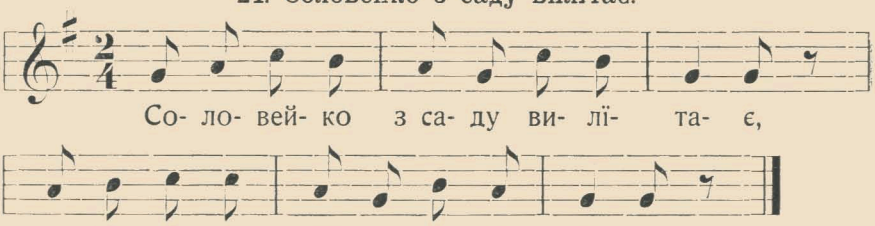

25. Бігай, бігай, кониченьку.

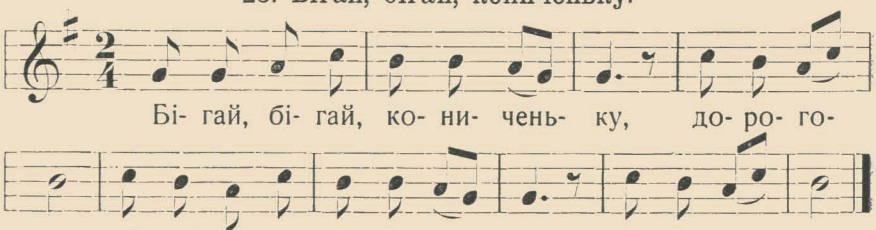

26. Їхали да гукаючи.

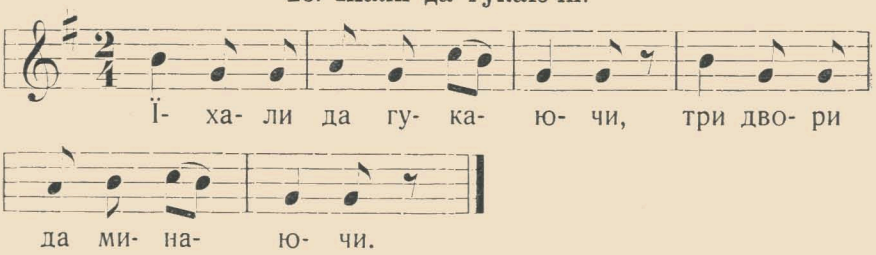

27. Їхали да три милї.

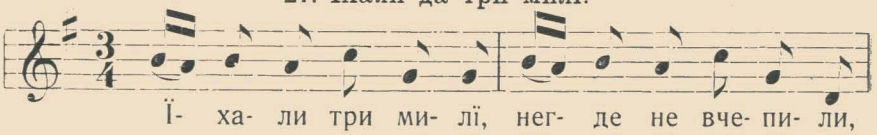

тут на- ші ко- ни- ки ста- ли, да сва- та по- зна- ли.

28. Доки ми да стоятимем.

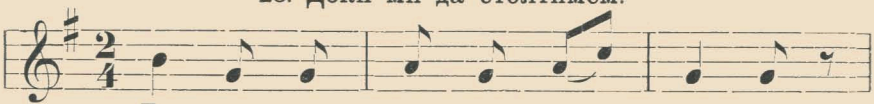

До- ки ми да сто- я- ти- мем,

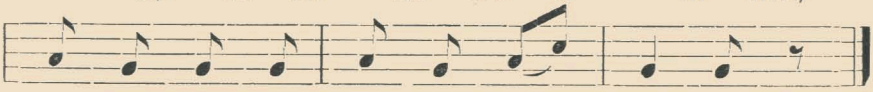

си- ру зем- лю да топ- ка- ти- мем?

29. Зайчичок по саду скакає.

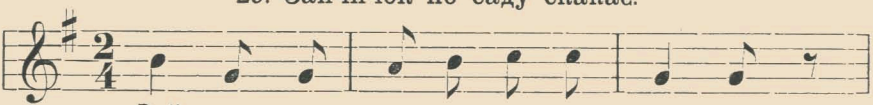

Зай- чи- чок по са- ду ска- ка- є,

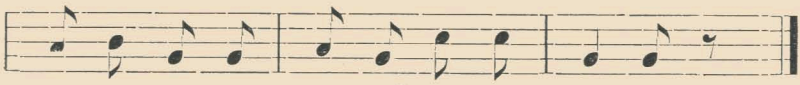

мо ло- да я з са- ней ви- гля- да- є.

30. Пусти, свату, в хату.

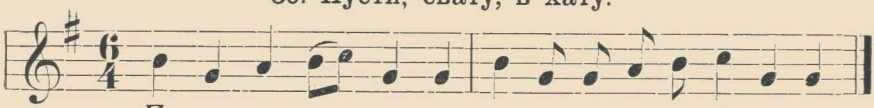

Пу-сти, сва- ту, в ха- ту, тут же нас да не ба га- то.

31. Не наступай, Литва

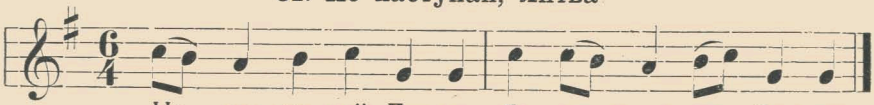

Не на- сту-пай, Лит-ва, бу- де з на- ми бит- ва.

32. Ой хоч брат, не брат.

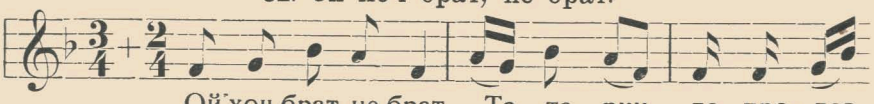

Ой хоч брат, не брат, — Та- та- рин, да про- дав

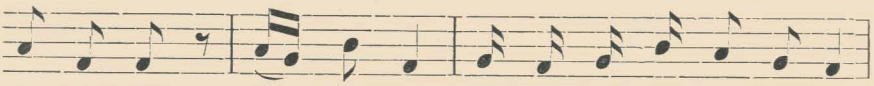

се- стри- цю за тер- мак, а ру- су- ю ку- сонь-ку

за пя- так, а бі- ле- є ли- чень- ко од- дав так.

33. Не стуй, зятю, да за плечима.

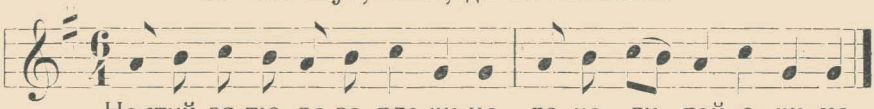

Не стуй, зя-тю, да за пле-чи-ма, да не лу- пай о- чи- ма.

34. Старший боярин, як болван.

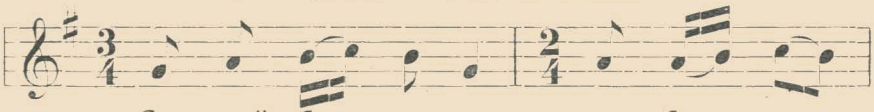

Стар- ший бо- я- рин як бол- ван,

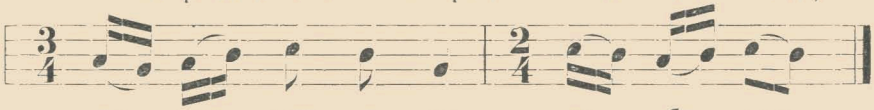

ви- тря- щив о- чи як ба- ран.

35. А ми роду не такувського.

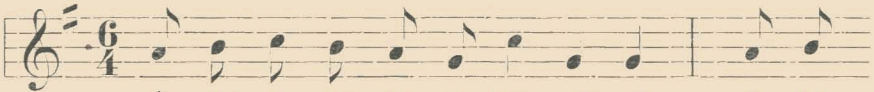

А ми ро- ду не та- кув-ско- го, а ми

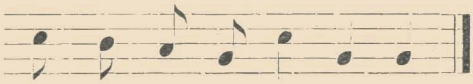

ро ду ко- ро- люв-ско-го.

36. Старша світилка багата.

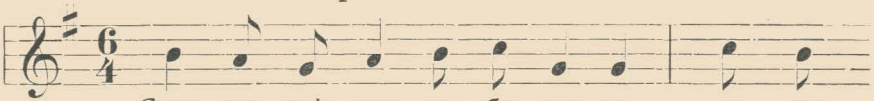

Стар- ша сві- тил ка ба- га- та, а на

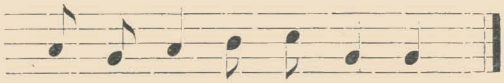

їй со- роч- ка чох- ла- та.

37. А в нашого свата да багато жита.

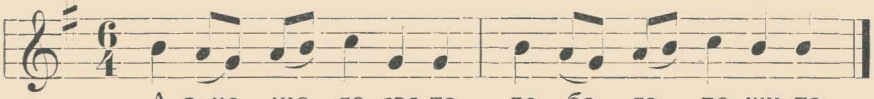

А в на- шо- го сва-та да ба- га- то жи- та.

38. Ой казали свати багати.

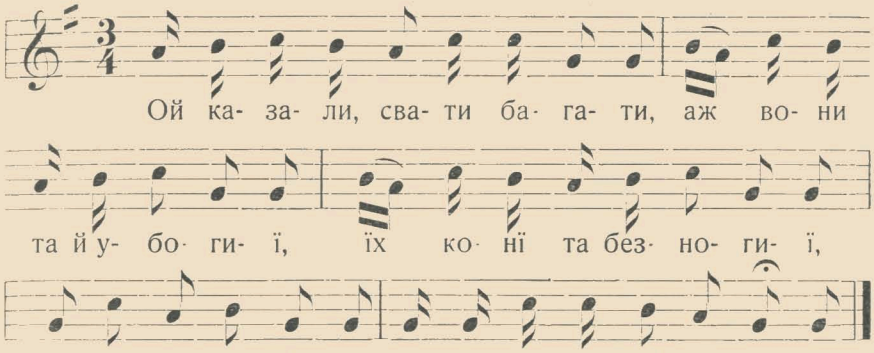

39. А в нашого свата березова хата.

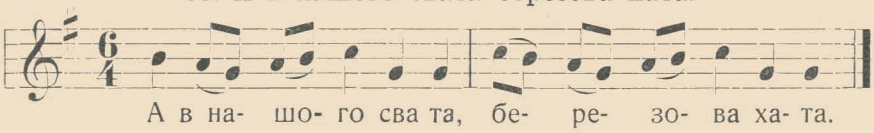

40. А світилки шпильки у стїнї.

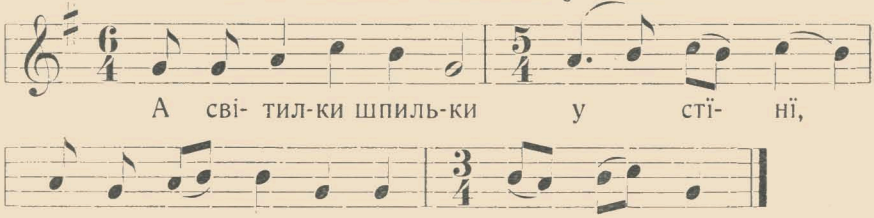

41. Їли бояре, їли.

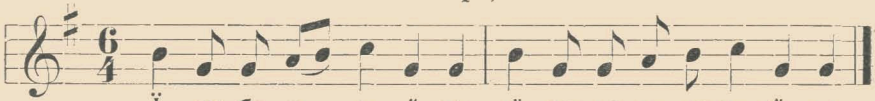

42. Пришивала квіточку.

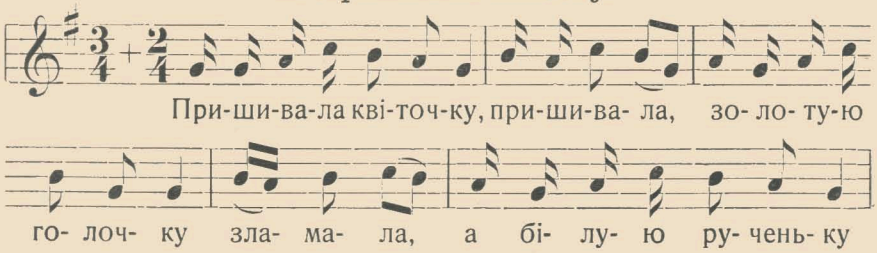

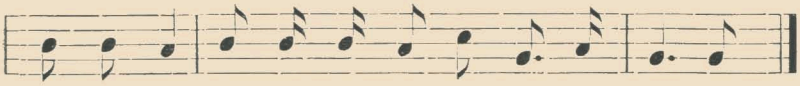

ско- ло- ла, для сво- го зя- тень- ка со- ко- ла.

43. Да бери, мати, хустинки.

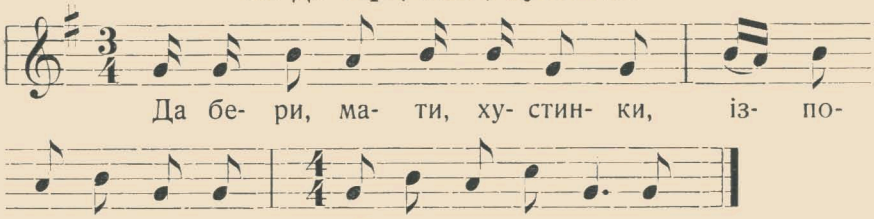

Да бе- ри, ма- ти, ху- стин- ки, із- по-

рож-ни скрин-ки, об- да- ри ро- дин- ки.

44. Ой по двору по новенькому.

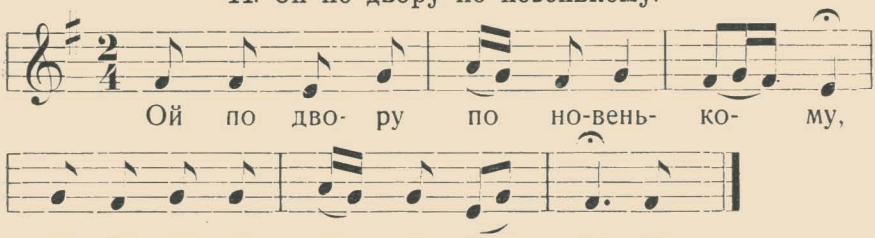

Ой по дво- ру по но-вень- ко- му,

по мо- ро- гу зе- ле- нень- ко- му.

45. Дружко коровай несе.

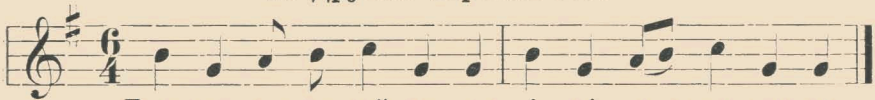

Друж-ко ко- ро-вай не- се і ві- леч-ком тря- се.

46. Дружко пелехатий.

Співаєть ся так, як пісня ч. 45.

47. Дружко коровай крає.

Співаєть ся так, як пісня ч. 45.

48. Тобі, дружко, да не дружковати.

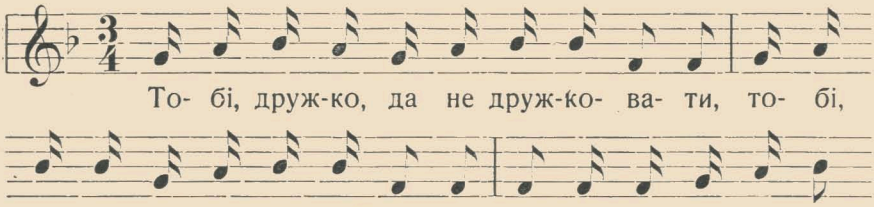

То- бі, друж-ко, да не друж-ко- ва- ти, то- бі,

друж-ко, туль-ко сви- ней па- сти, з дов-го- ю да ло- ма-

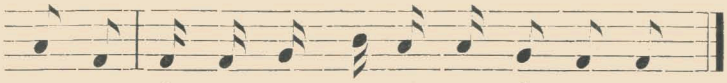

ко- ю, із ру- до- ю да со- ба- ко- ю.

49. Тобі, дружко, да не дружковати, тобі, дружко, да пановати.

Співаєть ся так, як пісня ч. 48.

50. Ой засвіти, братїку, свічку.

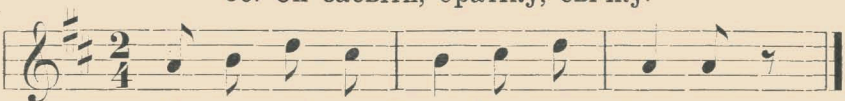

Ой за- сві- ти, бра- тї- ку, свіч- ку.

51. Ддаєш мене, муй батенько.

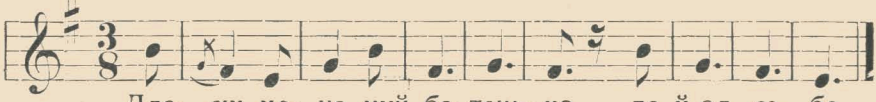

Дда- єш ме- не, муй ба- тень- ко, да й од се- бе.

52. Загрібай, мати, жар, жар.

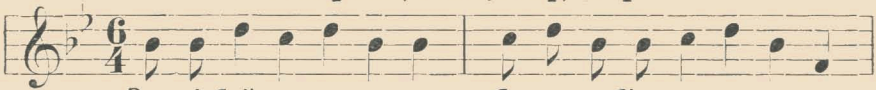

За-грі-бай, ма-ти,жар,жар, бу-де то-бі доч-ки жаль,жаль.

До-ки- дай, ма-ти,дро-ва, зо-ста-вай ся здо-ро- ва.
„ „ „ „ „ трі ски, до-жи-дай ся не-віст- ки.

53. Вишла мати у комору.

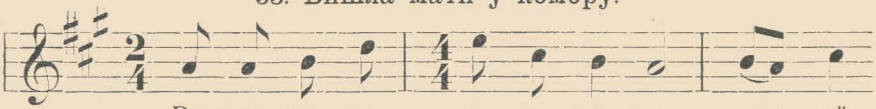

Ви-шла ма- ти у ко- мо- ру, скри- нї

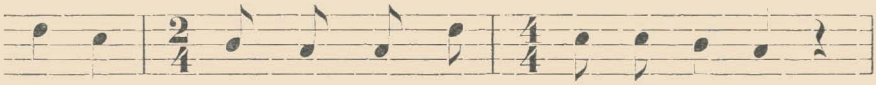

не- ма, ви- шла ма- ти у сї- неч- ки,

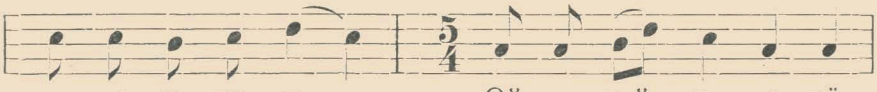

пи- ри- ни не- ма. Ой на туй до- ро- зї

ка- ли- на, Ой там за- ржа- ла ко- ни- на,

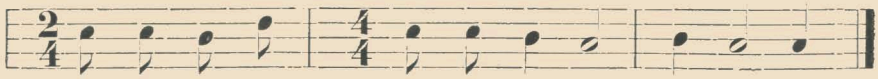

ту- да мо- я по- ве- зе- на ди- ти- на.

54. Н----- вашому батьку.

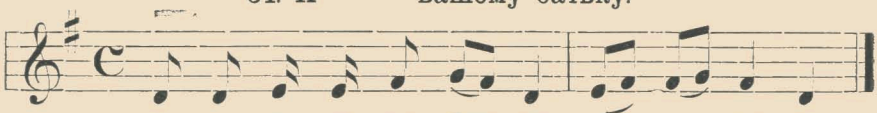

„ „ ва- шо- му бать- ку мо- ло- до- му.

55. Ой пропуйці, пропуйці.

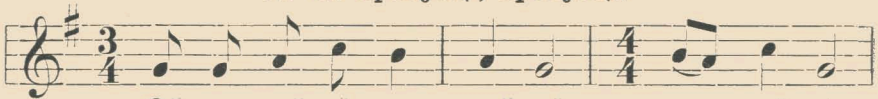

Ой про- пуй- ці, про- пуй- ці, про- пуй- ці,

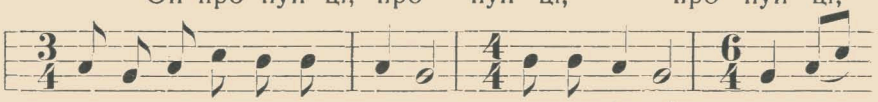

да про-пи-ли мо-ло- ду- ю на го-ріл- ці, у виш-

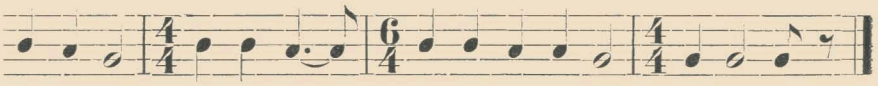

не- во- му са-доч- ку, на со-лод-ко-му ме-доч-ку.

56. Гудуть бочки, гудуть.

Moderato.

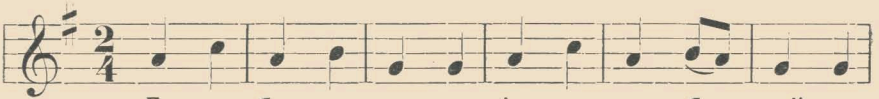

Гу-дуть боч- ки, гу- дуть, із по- гре- ба не йдуть,

а Прі- сеч- ка пла- че, од бать- ка не хо- че.

57. Деж ви, бояре, бували.

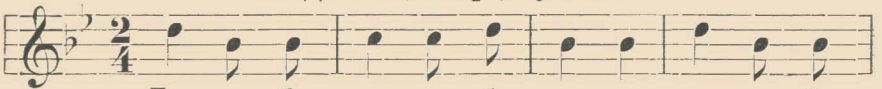

Деж ви, бо- я- ре, бу- ва- ли, щож ви, бо-
Ой ми бу- ли в ліс- ку, да й пой-

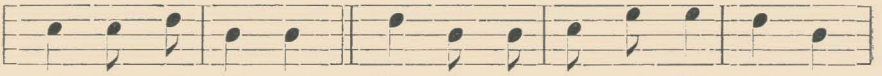

я- ре, ви- да- ли? Чор- ну- ю та чу- ба- ту- ю,
ма- ли пли-ску,

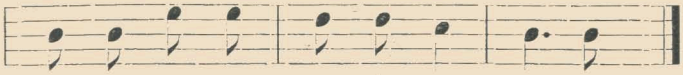

хо- ро- шу- ю да ба- га- ту- ю.

58. Вийди, мати, з віком.

Вий- ди, ма- ти, з ві- ком, ми до те- бе

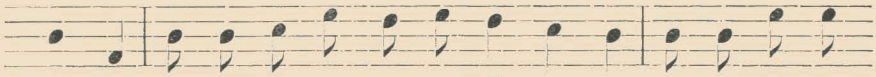

з ві- стю, з зо ло- то- ю да ле- літ- ко- ю, з мо-ло- до- ю

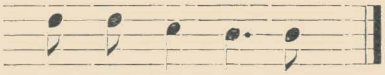

да не- віст- ко- ю.

59. Да на городі грушка.

Да на го- ро- дї груш-ка, да за- цві- ла бі- лень-ко,

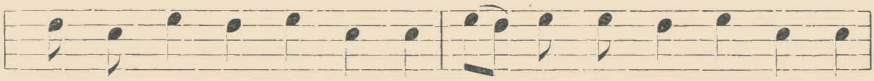

да вро- ди- ла ряс- нень- ко. Скуль-ко на груш- цї ду-льок,

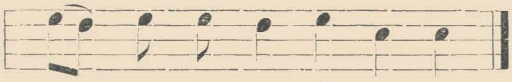

стуль- ки в Ма- ру- сї ду- мок.

60. Привезли да тетерочку.

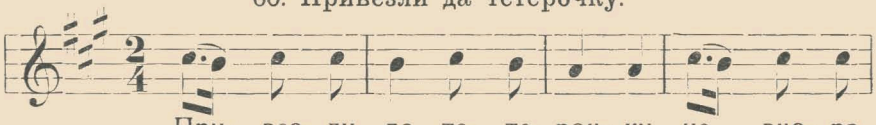

При- вез- ли да те- те- роч- ку, не вчо- ра

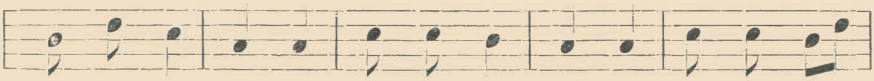

да те- пе- реч- ки, і не киш- кай- те, не по- лох-

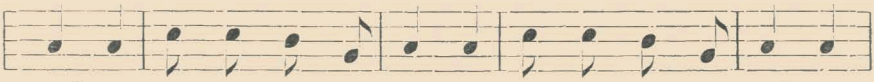

кай- те, при- на- ду да- вай- те, пшон-ця по- си- пай- те,

*

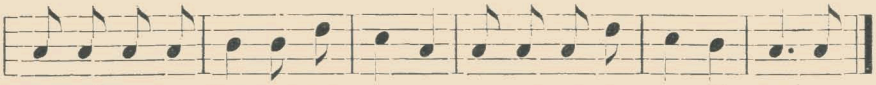

не-хай во-но тут при-ви- ка- є, да до до-му не тї- ка- є.

61. Ой дають їй їсти, пити.

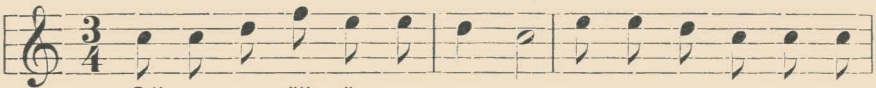

Ой да- ють їй ї- сти, пи- ти, во- на ка- же: не хо-

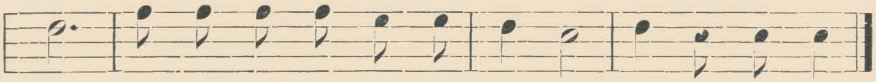

чу; од- чи- няй- те ко- му- ронь-ку, спать по- ле- чу".

62. Ой казали превражиї люде.

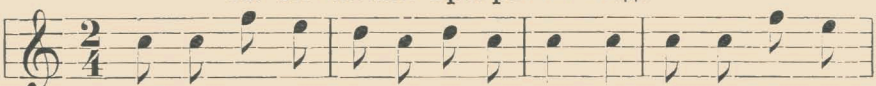

Ой ка- за- ли пре-вра-жи- ї лю- де, що мо- ло- да

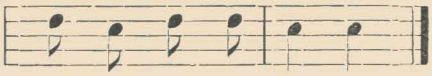

не доб- ра- я бу- де.

63. Лети, лети, зозуленько.

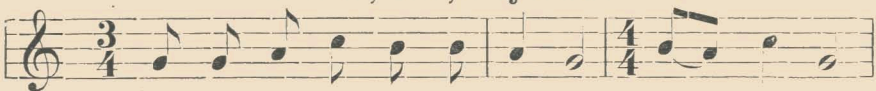

Ле- ти, ле- ти, зо- зу- лень- ко, до до- му,

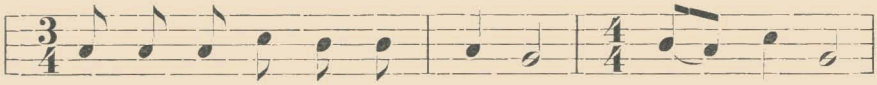

ска- жи, ска- жи, зо- зу- лень-ко, ба- тень- ку,

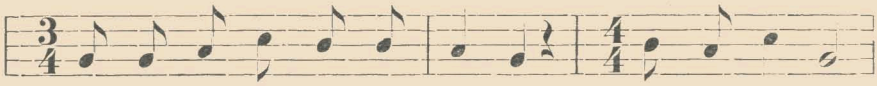

не- хай же він ко- ни- чень-ки за- пря- га- є,

не- хай ме- не до до- моч- ку за- би- ра- є.

64. Гуляй, гуляй, родино.

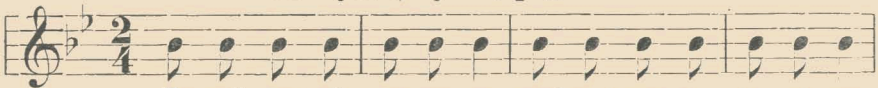

Гу-ляй, гу-ляй, ро-ди-но, щоб жи-теч- ко ро- ди-ло.

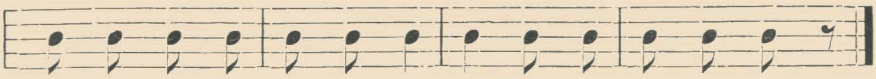

І жи- теч- ко і о- вес, щоб бу- ла ро- ду честь.

65. Ой наш молоденький, королів цвіт.

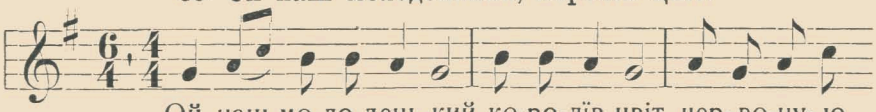

Ой наш мо-ло-день-кий, ко-ро-лїв цвіт, чер- во-ну- ю

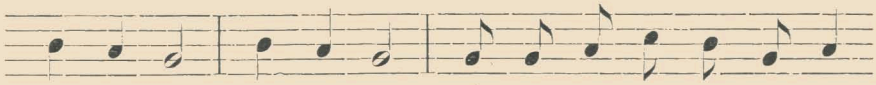

ма- ков- ку о- тру- сив, ой на- ша- я мо- ло- да-

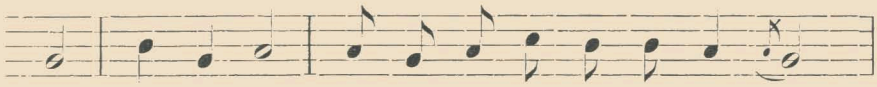

я як зо- ря, ви- ку- пи- ла ро- ди- ноч- ку

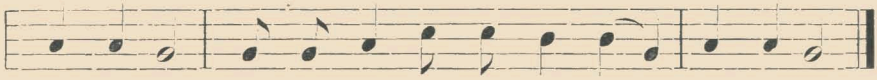

з со- ро- ма, да не так ро- ди- ноч- ку, як са- ма.

66. Вареної горілочки хочу.

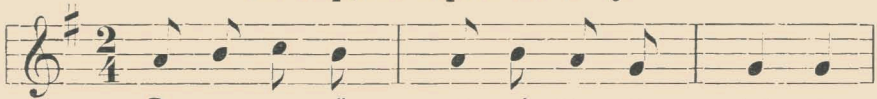

Ва- ре- но- ї го рі- лоч- ки хо- чу,

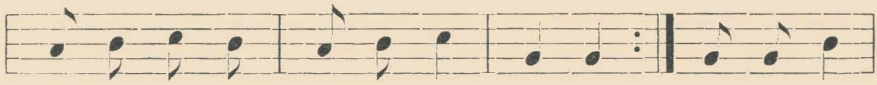

а си- ро- ї да са- ма про- шу, а ва- ре-

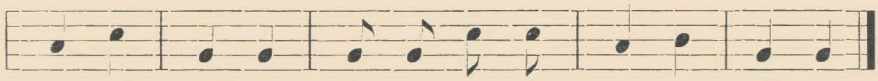

на доб- рій- ша і на жи- віт здо- ро- вій- ша.

67. Що в нашого молодого.

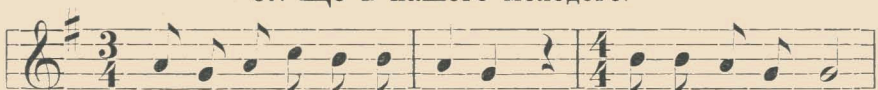

Що в на-шо-го мо-ло- до- го во- ли по-ло- ві,

а в на- шо- ї мо- ло- до- ї за- но- зи но- ві.

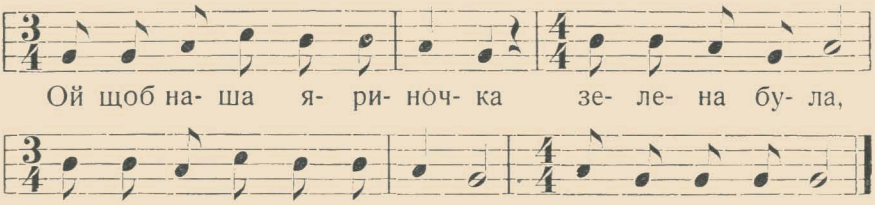

68. **Да не руй виривається.**

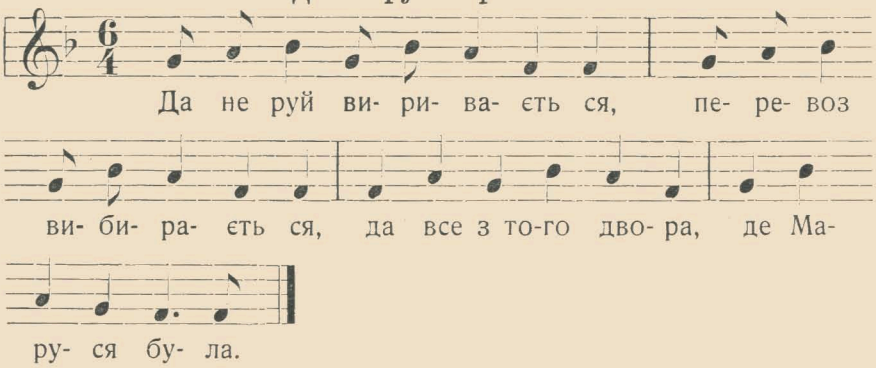

6. Весїлє

в Борисівцї, Валуйського пов., в Вороніжчинї.

Зап. Павло Тарасевський 1894 р.

Коханя і воля батьків.

1. Удівець Піддубний посватав в Симена Тарана дївчину. Він тіки прийшов сватать, а вона закапризилась: „Ни хочу! Хіба мінї ни буде парубків?“ — Так і випроводили тих старостів! Так батько як почав її возить качалкою, як почав возить, так вона завернула старостів, подавала рушники. Так як сватьба начиналась, вона сказала йому: „Ти й ни ходи, й ни ходи на дївчачі вичорини, і двора ни погань, щоб і духу твого там ни було!“ — Так він і ни прийшов. І чого тіки вона не витворяла на вичорницях. Ну, значить, ни одсила батькові та матері, батько і каже: „Чо' ж ти, бісова дочка, ни 'тсилаєш мінї?“ — А вона ка': „А я й забула парневі одослать.“ — „А, бісова дочка, в тебе й батька нима?“ — „Ви вже мовчіть!“ — Так їм баки і забє. І матирі ни отсила; вона каже: „Чо'-ж ти мінї ни 'тсилаїш?“ — „Я й забула систрі отослать!“

2. А то ще Кулинка с Плотвянки, то там така, бісова, була нидобра. Мати заріже курча, зваре і піде до церкви. Так вона верни ся, та вже повиїда й кісточки повикида. Приходить до Кулинки сватаць ця сліпий с поводатарем; глаза там такі красні, повивиртались всї. Так вона його підхватила с хати, та в плечі кулаками, поки й випроводила з двора: „Іди, идольський син, тай сліду ни поклáдай!“

3. А це Бурлака Іван треього женив, сватав Півньову Уляну. Так ни хотїла за салдата: „Як би за Никифора, так пішлаб!“ — Це був читвертий, високий та красивий, а третїй низенький, а сам собі нїчого. Так вона на його: „Нидоросток!“ А сама бісова дочка, така дрібна, суха та никрасива, шо й скіпками страм узять... Ну вкландали її старі, посватали. А хтось натолкував: „Ни йди до його!“ — Вона ж на Плотву [1]) до тїтки та й живе. Він прийде на вичирниці, а її нима. Дївчата й кажуть йому: „Ни буде твого дїла!“ — Ну нидїль дві вона там сидїла — сидїла; а Бурлака й каже: „Я з ними так ни помирюсь; нихай дадуть мінї пятьдисять рублїв: вони мінї парубка ославили. Коли ни 'ддавать, так вони б зразу казали!“ — Ну тодї вже ідеть Півень: — Давайте вже, коли посватались, дїло коньчать: нїчого на її дивиць ця!“ Поладили тай свальбу зограли.

4. А то ше Бурлака назнав, шо дївчина гарна: „Піду-ж, каже, сам побалакаю з дївчиною, а тодї вже й сватів пошлю!“ — Приходить сам, а вона шиє в хатї. Ну там поздоровкав ся, побалакав з батьком, тодї: „Ну шо, дочко, ти пішлаб за мого Петра?“ — „А то чом-же? Я вже жду вашого Питра!“ — „Шо подаєш, дочко, рушники?“ — „Подаю!“ — „Так присилать старостів?“ — „Присилайти!“ — І так він скоро посватав. Прислали старостів, вона рушники подавала скоро.

5. У Чибісовому Гайового Параска замітила, що свати в хатї сидять, вішла в сїни, палки старостів кчорту за дьвір повикидала; тодї прийшла, поздоровкалась: „Ідїть, дядьки, конї ваші подрочились, повтїкали!“ — Ті зглянулись: „Це-ж треба йти!“ Хлїб узяли і більш ни приходили. Там швидка була та гостра.

---

[1]) Вулиця.

6. У Коновалому було оце висною. В одниї не було дітей, а в другої побігулї були діти; вона в городї все нанїмалась. Ну, а се, значить, систра тиї за її плимінником. Ото побігуля оддала свою дївчонку замісто дитяти до биздїтної. Взяла вона її, возрастила і надбала її всього, як свої дитинї; і тулуп купили, і свиток, і ватянок. Вона така богатенька і він бизьдїтний чоловік. Ну, то вона зазналась с парубком, шо то в дякона Ягоровна, так її систри син: „Сватай, ка', мине, я за тебе піду!“ — Ну, то вона поладнала: „Сватай мине; може мине ни 'ддадуть, так я сама піду!“ — А ця ни зна, шо воскормила; на сватаня собираюць ця у тиї свикрухи, а та ни зна нїчого. Присилають за нею: „Іди, Захарівно, на сватаня. Твоя дочка рушники давать буде!“ — „Кому?“ — „Пашцї!“ — „Ах вона, сукина дочка! Хібаш в мене своєї хлїба - соли нема? От я піду, вчиплю її рушник!“ І так пішла, каже, с палкою; а там дружки собрані і сусїде — повна хата людей. Ввішла, помолилась, поздоровкались, гостинець дала свасї, а дочку палкою пітпиризала, хоть сміху наробила. А та: „Хоч бийти мене, хоч ни бийте, а я за його піду!“ — „Іди, сукина дочко, в чому стоїш — я тобі нїчого не дам, усе попродам, шо надбала!“ — Так та с тим узяла ся: „Ни одкажусь од його!“ — Так ото вона визвала, стала докорять: „Ти-ж со мною спать лягала, у пазуху руки клала, биз мене ни могла ни сїсти, ни лягти. Шо ти, сукина дочко, наробила!“ — А та: „Шо хочите, кажіть, а я за його піду!“ — Так і перевінчались. Любов, біс його батькові! Воно ни така любов, як зазнаїць ця з ним, та баче, шо нїкуди дїть ця, пора йти за його. Батько твій було узнає, яка ни гарна виходе заміж: „О, бісова дочка, похнюпилась під вінцем!“ А то було скаже: „Ця нїчого — висиленько дивилась!“ — Це оччаяне, бісове таке.

7. Оце ж Ляшиха так робила. Вона в первий раз за парубка як посваталась, а він її, значить, ни хотїв брать. Ну, його дядько принуждаїть (а батька ни має): „Іди, сукин син, за неї, вона дївка гарна!“ — Він же дядькові нїчого на каже, а її дорогою росказує, як їх визли вінчать: „Гляди-ж, хоч нас і звінчають, а я ни буду с тобою жить. А хоть житиму, я тебе прямо убю!“ — Ну, ото піп пита її: „Шо ти, по согласію йдеш?“ — А вона: „Нє, батюшка, ни по согласію, мине принуждають!“ — Ну, батїнька, говорить: „Коли ни по согласію, так ідїть же до дому!“ — Прославилась вона, так її нїхто й ни сватав; старий

Ляшко вже посватав її. Аби одии збракував, а то вже ни будуть сватать. А більш ни було такого.

8. А може й батько ни хоче, шо-ж ти з нею будеш ділать. У Кошіля одна одним дочка Оксана. Ходили бісові обоє на Дон с тим бісовим Соловєм та нічо' й ни принисли. Ни пускали, ни пускали в їкономію, так пішла на Дон. А Соловей бідний, батько й ни хотів оддавать, та подумали, шо вони зазнались давно: „Ше, спале, ка', як за його ни даси. Нихай уже іде, хай їх побє лиха година!... Вони бідні, хатина маленька". — „А хіба в маленькі нїзьзя жить, чи-що? Воно можно і в маленькі жить!" — „Взяв би, ка', бісові доцці руки й ноги попириломував, положив би як головешку, та тоді й годував би до самої смерти!" А цей живе нічого, всячина в його є: і хліб, і скотина навсігда. Він собі скупенький чоловік живе.

9. Іван Миколайович ж жінкою їздив в Плотьвянку до Спілника приговорить дївчину, і могарич запили. Приїхали до дому і сватів привизли, і тут запили. Потім, на другий день, Пріська Тарасова і піткинула ключку: „Вона глуха і припадошна: це ви втопили Бориса!" — А в Івана Миколайовича Мархвенко; так Іван Миколайович сказав йому: „Пиридай, шо ми більш ни приїдем." — То сватаня було, а то ни приїдим. Так мати прийшла молодої: „На шо-ж ви, каже, мою дочку опорочили? Її сватали багаті люди, а типер ославили дївку, шо її нїзьзя й за двір вийти! Дай, Боже, й вашому Борисові те, що ви нашій доцьці зробили! Ви ше ни знаїте, шо з вашим Борисом буде!" Може воно й справді їм подїлано. Отже скилько дїтей у них було, а все ни живуть, мруть! — Так мати дївчини помолилась Богу та й пішла до дому. Так вони таки в Плотьвянці оддали вже за бідного салдата. Одбили сватів, тіки насьміялись. Як уже раз откинуть ця, так кат-ма діла.

Так вони пішли пириговорить до Сїргієнка та зараз і запили могарич. А тоді саме Борисова любезна прийшла з Дону. Тут могарич запивають, а тут вона прийшла; він сьтріпавсь. А Іван Миколайович, бач, ни схотів її; вибрав, де свати гарьні. Запили могарич; присилають кравця волоконського: „Хай іде Борис!" — А він ка': „А я кого там ни бачив?" — Пішов він, запили могарич, а на другий день би сватаня. Він купив четвирть, приніс на вичорниці, оддав Оксані, а сам ше кудись

пішов. А тоді в Павла Нидайводина сватавсь, і їх вичорниці були на Плотві (вулиця коло річки Плотви). Борис і каже: „Піти ше подивиць ця на той могарич!“ — Приходе, а там його любезна; він стріпавсь. На другий день кличуть його до Сіргієнка на сватаня, а він ни хоче, пішов у клуню й ліг. Його кличуть, а він ка': „Куди ни йдіть, то йдіть, аби ни до Сіргієнка!“ — А Борис був сирдитий на Сіргієнкову Оксану. Як вони ночували на вичорницях, Оксані досадно, шо Борис ни спить з нею, взяла в ранці с печі гарячої води та під Бориса й пидлила, та тоді: „Дивіць ця, Борис усьцяв ся!“ — „Борис хотів її побить, та дівчата ни дали. Лижав — лижав він у клуні, покликала його тітка: „Іди, шо-нибудь кажи!“ — Прийшов він, а батько плаче: „От я дожив ся до чого! Чирис своїх дітей дураком буду.“ — Тоді вже Борис каже: „Ну, йдіть уже до Сіргієнка!“ — Він і Омиляна як жинив, так вибирав гарних сватів, щоб гостиць ця було гаразд; стало бить як він, так щоб було і того свата. Омилянові висватали Лукянову Уляну, а Омилян хотів Кітьлярову Уляну сватать.

Могарич і рушники.

Двоє сватів підходять під вікно с палками і ка'ть: „Добри́вічір! Чи хазяїн дома?“ — „Дома!“ — „Пустіть погріць ця!“ — Які ска'ть: „Ідіть!“, а які скаа'ть: „У нас хата тісна; ніде погріць ця в нас!“ — Отсунуть, вони в хату увійдуть, поздоровкають ця, тоді дають хліб у руки: „Приймайти хліб наш, чи сват, чи ни сват, чи так добрий чоловік!“ — Вони ка'ть: „Спасіба!“ — Беруть хліб, на стіл кладуть. Сідають та починають балакать: „Оддавайти дочку!“ — Ті одбріхуюць ця: „Ні ш чим гаразд оддавать!“ — А ті: „Та вона хоть іще годами сидітиме, то все буде ні ш чим!“ — „Та в нас і кожуха нима, свиток нима, справи, ска', нима, і хліба намалі. Та хто і-зна, порадимось, і того нима дома, і того нима!“ — Гляди, ті оставлять хліб: Так ви порадьтись, а ми завтра прийдемо.“ — Як свати йдуть, парубок може у другі хаті сидить коло близу, або загляда по підвіконю, слуха, шо кажуть.

Старости гляди разів три приходять, як дівка понаровиць ця, а ті одказують. Як на діло йде, старости виймають зза пазухи водку, могарич запивать. Коли вже ті согласяць ця дати дівку, ввидуть парубка. Молодий як увійде, стоїть біля порога. Ввидуть і дівку на согласія. Як молода війде та колупає піч, ото вже

знай — заміж оддавай. Питають їх. Парубка питають: „Чи ти любиш нашу дочку?“ А він скаже: „Як би ни любив, так і людьми б ни водив!“ — А тоді до єї; вона скаже: „Як батько та мати, так і я!“

Як діло на лад ідеть, молода побіжить хоть дружок дві або три збире. Як ідуть дівчата рушники давать, ідуть та все алільокають: Начіпляїць ця по слободі малих, — так і батюшки мої! вся улиця захрясне: і звані і не звані йдуть. Так, що й соплячка ни вміє втерти, а туди лізе. Тоді поставлять свічки, помоляць ця Богу. Молоді поклоняць ця в ноги батькові й матері (у Грушівці: свекру і свекрусї). Вони сидять, под голови їм ікону (у Грушівці хліб) диржать, поклоняць ця тричі, цїлують ікону (у Грушівці хліб), руки батькові й матері цїлують, а ті їх у губи цїлують. Тоді вже сїдають за стіл. Дівчата співають:

1. Похильчасти та дерево
Та ялина:
Покірливо та дитятко,
Та Парахна.
Поклонилась отьцю - неньці
Та в ніжечки.

2. Та кланяй ся, Парахно,
Та напрід Господу Богу,
Та кланяй ся, Парахно,
Отцю - неньці в ноги!
Та кланяй ся низенько,
Сердинько вже близенько!
Та кланяй ся ще нижче,
Та сердинько ще ближче.

Рушники дають, вони співають і с хати виходять та все співають жалібно, а молода плаче. Вона виносе рушники по одному на тарільці тай кланяїць ця по тричі (у Грушівці попереду свекрові, тоді свикрусї платок), старостам, а молодому хустку або білу або красну, — платочок боярину (в Грушівці дають таку-ж хустку, як і молодому). Боярин розгорне хустку та молодому під пояс підоткне пополам, та й боярин собі підоткне під пояс. А свекор, свикруха пиривязують ця чирис праве пличе. Як бируть, вони кажуть: „Спасибі сватові й свасї і тобі, дочко, шо рано вставала та подарочки пряла!“ — І старости цими рушниками попиривязуюць ця на праве плече.

По периду старостам дають рушники, а тоді вже молодому хустку. Молодий і боярин дарують гроші по 15 коп., по 20, а свекор дарує руб або два, — скілько йому пожилаїць ця, свикруха дарує на парочку (на юпку та на кохту) рубля два; старости скільки пожалаїць ця, хоч руб, хоч менш.

В Тишанці взяли платок шальовий, полосатий, його пиривязали дома тим платком. Як завили його за сьтіл, тоді зняли з його той платок та Альонку (молоду) пиривязали, а йому подала вже теща сьвій подарок, маленький платочок, за пояс заткнули спереду. На сватаня свикруха на кохту сицьцю подарила.

Рушники називаюць ця знаки. Це прежде було і в духовних, говорять: „Знаки побрали," а хахли ни кажуть. Як рушники дають, дівчата співають:

1. Пропівничок — пропівничок
Парахнин батенько,
Та пропив він свою дочку
На солодкім медочку,
Та на зеленому вині:
Та не треба дочку мині.
Молодої Парахни.
Як напєць ця, скаче;
Як проснець ця, плаче.

2. Даєш мене, мій батенько,
Та й сам бачиш —
Ни раз, ни два ти за мною
Та заплачеш.
Як по вісьні та садочки
Та цьвістимуть,
А дівочки тай віночки
Тай плистимуть,
Мимо твоїх ворітичок
Тай пистимуть.
Вони будуть тай до хати
Привиртати,
Вони будуть кватирочку
Одсувати.
Вони будуть подружичку
Викликати:
Чи тут наша подружичка,
Чи тут, чи нима?
Либонь її та зманула
Чужа сторона.
Ой чужая сторононька
Биз вітру шумить:
Ой чужий же та батенько
Не бє, та болить.

3. Даєш мине, мій батенько,
Та й от себе,
Остаєць ця рута - мята
Вся у тебе.
Уставай же, мій батенько,
Та й раненько.
Поливай же руту - мняту
Та частенько
І раньїми й вичірними
Зірочками,
І своїми дрібненькими
Слїзочками.

4. Ни йди, дівочко, ни йди, Парахно, в чужі люди заміж:
А в чужих людей гори високії,
А колодїзї та глибокії.
Ой сами сядуть та вечеряти,
А тибе пошлють ой да по воду:
— Іди швиденько, набірай повненько,
Вечерю застанни.
Ой тілько я зайшла та на пів двора,
Брязнули ложки с стола,
Тілько зійшла я на присїночки,
Брязнули тарілочки,
Поки сьому — тому поклонила ся,
Встали, помолили ся;
Поки сьому — тому води піднисла,
Вся вичеря одійшла.

Покотились слїзки по білому лицю
Парахнї в ложичку.
Ложки прибіраю, слїзки утираю:
То ж моя й вичеринька!
Батенько гляне, серединько вяне:
Чогось дитятко рідное плаче:
— Чи тебе бито, чи тебе лаяно,
Чи їсти ни давано?
— Мине ни бито, і ни лаяно.
Тільки їсти не давано.

Свекор дає горівки усїм дївчатам-дружкам. Тодї вивидуть молодих зза стола, вони з дружками підуть на досьвітки до кого-нибудь, а свекра і свикруху і старостів становлять за стіл могарич пить; дають їм обідать. Пообідають, помоляць ця Богу, поблагодарять і сядуть, тодї ще йдуть до молодого батька. Та й там батька та матїр та ще, хто піде з родичів молодої, садовлять за стіл тай поштують їх, водки дають та шо нибудь їсти, тодї вже росходять ця до дому.

Дївочий могарич.

Молодий ідеть на вичирницї і нисе туди горілки хоч читвирть. Там їх нашилевкаїць ця повна хата, — всїм треба піднисти. І молода з дружками туди прийде. Як їх уже забире письля водки, тодї вже скакать підуть. Скачуть хоть і тритяка, бутто молотять ни своїми ногами, стукотять та руки поростопірюють, та таке... А грають хоть комаринського.

На могаричі на дївчачому лигенька закусочка, огірки або-що.

Сватаня.

Сватаня бува так, як хто собирець ця, хто на другий день після могарича, а хто дня чирис три скаже: „Муки нима милиної!“ У Борисівцї як собируць ця всї свати, уводять молоду здоровкаць ця. Вона три́чі кланяїць ця свекрові і свикрусї, гостям та все по тричі, та все по тричі, ни в ноги, а так, і поцїлуїць ця з усїма.

Тодї начинають дарить усїх родичів молодого: миткальні рушники довгі, а ті вже, свикрусї, треба славний платок. А ті все те-ж кажуть: „Спасибі батькові й матирі і тобі, дочко, шо рано вставала та подарочки пряла!“

Як обдарять, свекор підносить по рюмцї водки усїм родичам молодої. Як старших обнисуть, тодї вже молода дружок

підводе: скільки там захоче, стільки і підвиде. Тоді вже як усїх пирипоччують, вичерять усїм дають молодої батько та мати.

Оглядини.

А як повичеряють, тоді вже той сват кличе до себе: „Милости просим до нас!“ А ці родичів собируть, сватів, кумів і сусїд ближнїх до свата на оглядини.. Тай там также дають і вичерять і водку пють, а тоді по домах. До молодого хоч і зараз пісьля могаричу, а то й пісьля сватаня приходять, подвіря оглядають, а коли в сватів погостились, треба й до себе звать.

Дївоче сватанє.

А молоді на вичирниці підуть. На могаричі на дївчачому лигенька закуска бува, огірки, або-що, а на дївчачому сватанї, — це вже ни називають вичирниці, а варениками називають, — вареники все їдять. Тут дївчата по курицї принесуть, — усяка дївка нисе. Там усього понаварюють і понапікають на вичерю, — всього. Молодий водку принесе. І парубки также: іди і полуштовх водки принеси; а як ни принисеш, і ни ходи — ни приймуть.

Повичеряють, тоді молодий з боярами остають ця, спать лягають, молода з молодим ляга. Як вона ряденце сюда принисе, він уже до самої свальби до неї ходе.

А в Тишанцї дївчата курей ни носять; там саме й вареники, а в нас у Борисівцї мало їх варять. Молодому там особлива честь: тарілку масла нальлють, вареники пирид ним стоять; він сидить, виличаїць ця, а в Борисівцї всї вмістї їдять.

У Тишанцї та Галичиному жінка й ни показуй ся на вичорницї; а то парубки зараз юпку розорвуть: шоб жінки ни було нїякої в хатї, шоб самі хлопцї були та дївчата. Як тіки покажиць ця жінка, вони її зараз любов утворять.

Вичирницї.

Дївчата кажин вечир ходять до молодої, помагають її шить молодому сорочку, шиють штани, шиють собі самі. Що вечера на вичирницї ходять. Вона вже, як просватають, так ни за холодну воду дома, весь день сидить там та повязана, та в квітках, та таке, шо....

Вінки плитуть. Дївчата сходяць ця туди, і молодий приходе. Там як кільце обмотуєць ця шовком або гарусом, а де

єсть, так оборочку роблять коло кільця, або каблучку з гнучкого дерева, де єсть таке, шо ни ламаїць ця, — так кругленько загне.

З гарусу роблять з усякого: з красного, ж жовтого, з білого, з зиленого дві квітки — молодому і молоді. Молодому пришивають до шапки у нидїлю, як за стіл заведуть отут, у молодої, а молоді надївають на лопотушку та завязують на очіпок тодї. Цї квітки називаюць ця вінець. По платку молодій завязують їх. Типер їх надївають на гарусну нитку, а прежде на шовк надївали. В шовку було красний і голубий, і типер так.

Після сватаня.

Ще таке заведенія у цих мужиків: молода веде молодого до матирі снїдать. Треба вже йому вареників, хоч блинців, хоч картох наваре та намасте, шоб горяченьке шо було.

У Тишанцї на другий день сватаня молодий катає по слободї молоду і дружок.

А молодого батько й мати ідуть до сватів поражаць ця.

Молодої батько і мати виговарюють, шоб було стілько то пар колачів, а мати каже, шоб і на конї було, як катаюць ця — гроші дай, братові пояс, систрі стрічку, тещі шоб чоботи були (ото зараз у нидїлю і визуть ті чоботи; як колачі станутъ давать, — ото й дають ті чоботи).

А ті виговорюють, шоб на нидїлю було стілько то подарків, а на понидїлок стільки — то: мужикам рушники миткальні, а жінкам платки, а хрещеній матирі платок гарний більший, а молодому шоб вінок був за двадьцять копійок.

У їх договоряюць ця, скільки подарків на нидїлю, а скільки на понедїлок. У нидїлю дарять свашок, та бояр та старостів, дружка й піддружого, а в понидїлок всю родню: і дядькові, і тїтцї, і братові там; а як ни вистаче там, у їх спорка.

А то ше скаа'ть: „Ти вже, свату, нам столового!“ — Це як Тарасового Стипана жинили, приходять свати, а сват лижить на пічі. Свати й питають: „Ну шо-ж ви, оддасте дївчину за нашого парубка?“ — А той с печі ка': „Та от шо: оце було у мене вісїм пар старостів, а ви дивяті. Коли дасте столового десять рублїв, тодї й ви наші свати.“—Ті вийшли на дьвір, порадились с Степаном, а той каже: „Хіба десять цїлкових нас родили, або наживали? Ми їх наживали!“ — Дївчина бач дуже понаровилась йому — оддав те столове, шо просили. Ну та й вибрав дїв-

чину. хоть би робить ни робила, так би двір закрасила; хоч кирпичом, так єсть по чом; огрядненька така.

Там як уже як понаровиць ця дівчина, скаа'ть: „Давай мішка там два (пів четвирьті) муки пшенишної на колачі!“ — Дають: — „Давай відро водки!“ — Дають. Як у Тишанці, так по двацять цілкових столового беруть.

Скриня.

Як у хорошого батька, молоді дають: кожух, свитку або дві, пальто там, або ватянку, юпок три або чотирі ситцових с кохтами (типер ситцеві все носять, а прежде було с полосатої нанки; типер нанкових ни носять ни дівки, ни баби), платків два або три виликих, а шовковий один, а то ше маленькі дають бомажні і ширсьтяні купують, скільки по состоянію. Хранцюські були якісь дорогі, бомажні маленькі платочки, а тепер їх шось не видно. А холодало та юпок скільки сама заробе, стіки й дадуть. Сорочок скіки дадуть. Покойний Непла на шо вже вдівець був, а як разом видавав заміж дочок, так трицять сорочок дав на двох. Це ше за панських було.

Як Альонка була дівчиною, казала: „Давайте, мамо, склад складать!“ А Маша (мати) говорить: „Бач, замуж захотіла; ще вспієш!“ А вона — таки, як попаде тоненьке полотно, так сорочку і шшиє. І вона їх шість сорочок пошила.

Два рядна дають: одним рядном подушки закриває, а другим рядном, куди нивістку пошлють, чи топлива внисти, чи чого там.

А там ше на подарки треба, як у жиниха роду багато. Платками пиривязують свашок, світилок, бояр, шоб гаразд чирис плечі стало. А мужиків перевязують миткальними рушниками, шоб краї висіли, — старостів, дружка, піддружого.

Скатирті дають в кого — одну; як до свекра привидуть, зараз своєю скатерю застилай, станови свої колачі, свою водку.

Ше такі рушники дають: скільки гвіздків, три чи чотирі, зараз вішай в понеділок, шо мати придбала. Це молода іс свашкою віша, це ще свашка правує, як іше нікого нима. Побудять їх рано, молодих, і повішають.

Рушники молодим у церкві під ноги підстилають. Прежде вони були з валу, а тепер миткальні все. Його молода стеле. І руки звязують — це од молодої все, платочки такі купують, шо копійок по двацять.

Рушники, шо питперезана молода, тонкого, хорошого полотна, по ярмарках купують їх. Вони вишивані заполочю красною; єсть цвітком, єсть орлом, або совою вишивають. А типер вишли, називаюць ця парусинні, так попиритикувані полосами, — так ті більш купують.

Коровай, шишки, брага.

Посилають звать колачі ліпить, або систру заміжню, або родичку яку. А то у ранці молода с старшою дружкою ходе кликать колачі ліпить: „Прохав батько й мати до хліба, до соли, колачі ліпить.“

Шишки (колачі і шишки все равно) пичуть родичі. Як шишилниці (а хош колашниці — як хочиш, так і назови) зійдуць ця, піднисуть їм по рюмці, дадуть закусить, тоді поліплять колачі і попичуть. Шишки пичуть, як у молодого, так у пятницю і в суботу, а в молодої тіки в суботу. Маленьких колачів пичуть багато. Иноді у молодого недостача, молодої мати своєми докладає. Як ліплять колачі, співають:

Зашуміла, зашилисьтіла
Яра пшениця в стозї...
А вже тобі ниподоба,
Яра пшениченько у стозї стояти.
А вже-ж тобі та подобонька
Та в колачики бгати.

Пирипійців пичуть ни багато, хто зна, скільки там їх. Вони так кругленькі, навхрист пирипоясані по сиредині.

Коровавай спичуть такий, як паска круглий. Їх пичуть два: один тут останиць ця, а один до свикра повизуть. Як воно висходиць ця, то й хліб, як хліб: славні, білі та пухнасті; а як ни висходиць ця, спиче, як брус — чорне та таке, що й не втнеш. Як коровай стануть ліпить, співають:

Трійця по церкві ходила,
Спаса за ручку водила:
— Іди, Спасе, до нас,
В нас усе гаразд:
Хорошії коровайниці,
Хорошенько коровай ліплять,
Спром посипають,
Маслом заливають.

А вони справді в коровай вареники кладуть навхрест та тістом покривають, та тоді вже шишки кладуть на коровай.

Коровай питпирізують обручем, а по тому обручеві химородять, птички приліплюють, шишки і вальку. А на короваєві в середину роскачуєть ця як на обруч, роскача тісно тай вплїта в його, наче як три пальця, порізане тісто. Як довгенько сплите, тодї кругло звиде його, та обручем положе на коровай, а на обручеві вже й химородять батька свого з матїрю, кладуть кругом його.

В вишнї підуть, гілку виломлять гільчасту та устромлять у коровай; гарусом попиривязують той коровай, калини натикають. Як хто — з бомаги сосну робе та в коровай встромля для краси.

А то ше лежинь пичуть. Лежинь квічають як і коровай, тіки лежинь довгий, а коровай круглий. Також кладуть птички, вальки.

Брагу варять так, як ото квас красний дїлають її. Єсть така славна брага, красна, як упариць ця, а як ни упариць ця — як сирівець, тіки шо кисле. Як варять пиво, співають:

Говорило пиво:
Як ви мине не уварите,
Так ви-ж мине ни удержите
Ни в кухвах, ни в бочках,
Ни в золотих кубочках.

Як поліплять колачі, шишілницям дадуть пообідать. Пообідають вони, Богу помоляць ця, тодї їм усїм по колачу дають.

Збіранє дружок і бояр.

Як обойде молода з дївчатами шишілниці, приходе до дому. Їм дадуть пообідать; тодї після обіда ходе дружок збірать. Прийде, як хто єсть із старих, вона зараз кланяїць ця тричі в ноги: „Прохав батько й мати до хлїба, до соли та на вичорини!“ Або: Просив батько і мати до хлїба, до соли та на вичорини, тай я прошу на вичорини. Приходти, пожалуста, приходти!“ — Просе так уже приязно. — А ті кажуть: „Спасїба! Прийдим!“ — Вона с хлїбом ходе. Прийде, на стіл положе, поклониць ця, тодї дружка дає, вона возьме, і пішла.

Як підходять до двора кожної дружки, співають:

Обмітайте двори,
Застиляйте столи,
Ісповняйте кубочки,
Ось ідуть дружечки.
Дружки панянки.

А с хати йдуть, уже кричать:

Ми в дружечках були.
Горілочку пили,
І красную і корисную[1],
Ще й із медком.

Як у свої слободі, так молода до свекра колачі нисе, пару вже. Там її посадять, попоччують, тай і віттіля колачі дають, сватові гостинці.

Як ходять по вулиці, хоть і в суботу, хоть і в ниділю, співають:

1. Та стояла Парахна при дорозі.
Чирвоні чобітки на нозі.
Шо купив молодий на торзі:
— Носи молода, здорова.
Ни мовлю тибі ні слова.

2. Пусти мине, мати,
Сей день погуляти,
Кіскою помаяти,
Личком посаяти.
Кісонька ни має,
Личенько ни сяє.
А дівуваня минає.
Пішло моє дівуванячко
По столу, по ослону,
Мед - вино попиваючи,
Дівуваня споминаючи.

3. Ни вій вітир з рожі,
Повій по дорозі,
Розмай русу косу
По волосочку,
Як жито по колосочку.

4. Скоки — скоки — сороки,
Низькі поклони — ворони,
Довгий носочок — куличок,
Далеко чути — дружичок.

Бояр бува коли два, коли три, а як багатих і пять бува, родичів кличуть. Як нима родичів, то кличуть в бояри й чужих. Молодий ходе, збира їх, як і молода дружок у суботу. В молодої бояр нима, щоб вони й робилиб там бояри?

Дружки хоч пісні співають, а їм хіба дівчат валять та пирять. На дворі хіба там мало: пирикидаюць ця, валяюць ця, ше саме малі хлопці пиряюць ця.

Старший боярин у парубка парубок; а як удовець, удовця бируть. Він зараз для молодого сіда, як заводять у молодого батька і вмісті з молодим кланяїць ця, як молодого поччують. І старша дружка вмісті з молодою кланяїць ця, як одна молода заведена. А як завидуть молодого з молодою, тоді вже старший боярин сіда напроти молодого, а старша дружка таки біля молодої сидить, а вже ни кланяїць ця, сами молоді вже кланяюць ця.

---

[1] Чи пользовита, чи — щоб то.

Як молода вдова, старша дружка бува замужня жона, молодиця.

Дружкам нима ніякої чести на посаді. Ото-ж вони обідали у молодої, а тоді ше й до старшої дружки ходили у нидїлю. Як стануть колачі роздавать, тоді свашка старшій дружці та ще якій дасть по шисьці — ото і вся їм честь. Хіба ж їх всїх обдїлиш, як їх повна хата.

І бояри також: у молодого пообідають, тоді вже у старшого боярина пообідають. Це вже, як пускають в старші бояри, готовляць ця вже.

Дружко і піддружий жонаті, кого схотять, бируть — хто родичів, а хто чужих. І в молодої піддружий. Наче і в молодої дружко є. Як він коверицъ внисе — ото його попоччували, як пирипієць внесе — попоччували. Коровай роздїлить — ото його дїло, колачі рознисти, ото його дїло; а як молоді за столом, він там і ни сїда, стоїть, топчиць ця. Він все понукує: „Швидче, — швидче, свати, а то опізнимось, нам далеко їхать!" — В дружки вибірають бойких, шоб чуть було, як кричить. Дружко як хазяїн роспоряжаїць ця скрізь.

Піддружий — його й ни видно на свальбі; коли там покличуть чарку випить.

Свашок бува дві од молодого, молоді жінки — родички, а нима родичів, так і чужих бируть. Їх тільки длятого і бируть, шоб на посаді сидїть, пришивать квітки, колачі — торбинку визе; як дарять, вона диржить полотно, на голову молодої кладе. Молодих як кладуть, свашки молоду розбірають, роздягають.

Світилка — систра жиниха або родичка, дївчина. Вона міч диржить (сидить де свашки), як болячку, і в нидїлю як заводять, так диржить. Як дїло покончають, так меч уже ни нужин. Як їде молодий до молодої, вона його диржить, і як од молодої диржить.

Вичорини в батька молодої.

До молодої батька і матирі на вичорини взивають сусїд, родичів. Старости сїдають коло стола, тіки ни на ті лавці, куди молодих заводять; це до полу лавка — сюди будуть молодих заводить; а це лавка до порогу — так вони там сидять і палки диржять, понахиляюць ця на палки. У молодої свої старости, а в молодого свої, по два. Свати рідні — молодого і молодої батько, а то й старостів називають сватами.

Як усї збируць ця гостї вечиром, дружко з жінками коровай сажають. Це вже шо ни кажи, а треба сажать його. Хоч він там ни коровай, так хоч колач істулять маленький на вікові дїжі, а бач честь йому роблять як короваєві.

Дружко питаїць ця тих старостів: „Староста пань і підстароста!“ — А ті каа'ть: „А ми раді слухать!“ — „Благословіть ви кривій бабі ніс утерти!“ — „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третїй!“ — „Бог благословить усї три рази!“ Тодї баби вимітають помилом піч і сажають коровай.

Опять питаюць ця старостів: „Староста пань і підстароста! Благословіть дїжю погулять!“ — „Бог благословить! — Тодї бігають із дїжею, носяць ця — носяць ця з нею, стукають, під стелю підкидають. Та то саме як ни стукнуть, так на шо її носить, а треба стукнуть.

Ходе піч на ногах,
Дїжу носять на руках!

Викрикують жінки, і дружко ж там. І жінки носять дїжу. Та то жінки, чотирі їх, навхрест почіпляюць ця за дїжу та навхрест і цїлуюць ця; а той так уже байдак підкида дїжу, дружко, а то баби ни достануть, та стукотить: тїки трах - трах. А баби с полу кричать: „Та легше, а то дїжу розобєш“. — Тай поставлять дїжу.

В суботу, пирид тим, шо заводить молоду, ото-ж дружка бируть, шоб за порядком глядїв; ото - ж він покрасу унисе. Витяне колоски с соломою іс снопа, у двоє зогне, на гвіздки почіпля — ото і п о к р а с а.

Затикають ше бутилку з водкою житною соломою с колосками; скруте і заткне — це к о л о с о в к а. В понидїлок її підносять. (Той сібірний Гапченко було кричить: „Тату, полусовки давайте!“) — Пирид тим як вносить покрасу, дружко пита старостів: „Благословіть с покрасою війти!“ — А ті кажуть: „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третїй!“ — „Бог благословить усї три рази!“ — Він і вносе.

Тодї опять питаїць ця: „Благословіть с коверицею війти!“ — Як благословлять, він помосте на покутї кужух — коверець ото, і він ни приймаїць ця, поки й свальба. Дружко сяде на коверицю: „Як би по чарцї дали!“ — „А ти віткіль?“ — „С Погрімця!“ — „Чи ни такий ти, шо коний водиш?“ — „Та нє!“ — „Шо ж один?“ — „Один! Оце моя вся і худоба — коверицa, оце кожушина, і на їй вовниця!“ — „А під вовницею

мабуть нима нічого? Ну та нам аби вовниця була.“ — Ото піднисуть йому, тоді він пє та кричить: „Ей, товаришу, пю я й ти будиш“. — Ото і пітходе той товариш ближче, озвець ця аж у сїнях. Це такий начал, сукиного сина, шо гостям по чарці дадуть, а їм раз-у-раз.

Тоді пита: „Благословіть молоді княгині Богу, і батькові та матирі в ноги поклониць ця.“ — Тоді благословлять. Увидуть молоду, вона помолиць ця Богу, тоді отклоня. Дружки співають:

Кланяй ся, Парахно,
Наприд Господу Богу.
Отцю й неньці в ногу!

Потом стане отклонять; кланяїць ця по тричі в ноги батькові, матирі та родичам; батько підводе родичів. А дружко, як вона тіки наміриць ця кланяць ця, платком нахиля її до зимлї, своїм платком тіко шо доторкаїць ця до голови молодої. Усїх родичів становлять: батько й мати одступляць ця, тай гляди, виходе хрищений батько з матїрю, а там дядько с тїткою, тай кланяїць ця усїм. Дружки співають:

Похилное дерево та ялина:
Покірное та дитятко та Парахна.
— Приступи, Парахно, та близенько,
Уклони ся отцю неньцї
Та низенько.

Потом, як одкланяюць ця, дружко виводе молоду у сїни, і там питаїць ця: „Господи Сусе Христе помилуй нас!“ — Старости кажуть: „Аминь!“ — „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“ — „Благословіть в сей дом вступити і добре слово говорити, молоду княгиню за стіл зависти!“ — А ті ка'ть: „Бог благословить!“ — „В другий раз і в третїй!“ — „Бог благословить всї три рази!“ (Сміялись з мірошника Оскомицького, він сказав: „Тричі разóм!“ а люди приставили: „Тричі ракóм!“

Хто як зуміє. А в Тишанцї: „Господи Сусе, помилуй нас!“ (та це й все). — „Аминь!“ Та той питаїць ця: „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“

Ото дружко диржиць ця за один край платка, а вона за другий; він і виде її за стіл. Це хоть і колачі ліплять, співають, і коли заводять молоду на посад.

Зьбірай ся, родоньку,
Та до мене в суботоньку.

Поражайте мого батинька,
Шо він мине, молодую,
Заміж отдає:
Він порядків ни знає,
І до столу та ни приступає
І родиночки та ни привитає.

А як завидуть за стіл, співають:

— Ой рясна — красна,
Калиноньна в лузі,
Рясніший — красніший
Та Парахнин посад.
— Та чи тим він красин,
Шо в свого батинька?
— Анголї сидять по віконичках,
А сам Господь — він на його дверичках,
Долиньку дає,
Щастям дарує:
— На тобі, доцинько,
Щасьтя й долиньку (bis)
І всю добриньку.

Ну, от я ни знаю: мабуть вона вся.

Чорний ворон ізбудував город,
А три стіни камняніі,
Чтвертая золотая:
А на тій стіні маківочка,
А на маківочці ластівочка...

А тут вже як, ни знаю. Що ще співають, ни знаю; як начинаєць ця:

Парахночка чи не дівочка?
Шовком заплетина,
Золотом обвидина,
Калиною оптикана,
А золотом обсипана.

Дружко на покуті сидить по праву руку молодої, а вона коло його жде, поки попоччують; а попоччують, тоді ступай вон. Попереду він здоровкаїць ця с тими старостами: „Здорови були дядьки!“ — „Здорови!“ — „Чи ни пустилиб ви мине пириночувать?“ — „А ти відкіль?“ — „С Погрімця!“ — „Чи ти один?“ — „Один“. — „Гляди, шоб ти в нас коний ни вивів!“ — А сами оглядають його: „Подивіць ця, чи кожух його гарний; а то може він такий, що коней виводе!“ — „Та ні, дядьки, я ни такий. Дайте мінї погріць ця!“ — Ну, то значить, нальлють йому рюмку; він пє й кричить: „Ей, товаришу! Пю я, й ти питимеш!“ — А ті ка'ть: „Бач який, казав, шо один, аж їх двоє!“ — Входе й той піддружий,

нальлють і тому. Попоччують їх, тоді він виходе зза стола. Тоді батько поччує саму молоду, а вона там як пошне отсилать усім родичам; ті бируть, випивають. Як усім по'тсилає, тоді вже сама пє. Тоді він дружкам піднисе. Тоді мати поччує, а молода опять отсила. Нипрошених гостей ни поччують; подивились, і пішли; вони входять і в хату подивиць ця. А в Тишанці мало ходять нипрошині; а як нипрошиний сяде за стіл, пяний попадець ця й виволоче зза стола.

А тоді вже, як попоччують, виводять молоду зза стола. Тоді дружко сяде коло неї, і опять за платок її зза стола повиде та на двір виводе, кружком обвиде та й поклониць ця всім. І дружка ходе за нею старша. Там сіни повні набєць ця парубків та дівчат, а старі в хату лізуть. Там у сінях співи та крик —крик, і ни чуть нічого. Які в сінях кричать, які співають на дворі. Тоді вона вже одорвиць ця од його, він пусте її. Вона піде туди, де обібрана хата.

А молодого ни заводять у суботу з молодою. А як молода сирота, і молодого батько бере свальбу на свій кошт, та гуляють і свальбу умісті, тоді нікуди діць ця, заводять і молодого за стіл.

Як молода вийде, старих сажають за стіл, а дружко питатаїць ця: „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“ — „Благословіть салдатів по кватирях ростановить!“ — „Бог благословить!“ — Ну, то й росклада ложки по столу. Повичеряють та тоді і росходяць ця.

Вечорини в батька молодого.

У суботу роблять меч — коник, четвирті півтори палка, наче дощечкою здїлана, на кінці наче вуха зарубано, а сюди наче носик продовговатенько здїлано. Ласкавцю натикають туди і васильків, обяжуть хусточкою, або платочком, довгу свічку ссучуть і приліплять до коника.

В суботу і молодий кланяїць ця батькові й матері та родичам; може там хрещений батько й мати, родичі єсть. Тоді заводять за стіл на посад, і сидять з ним бояри, свашки, світилки. Молодого заводять в суботу і в нидїлю з мечем, свічку запалюють. Тоді батько поччує, а вони співають, а молодий одсилає родичам. Тоді мати поччує, а він опять одсилає, а тоді й виводять його, і за ним бояри, свашки і світилки повиходять. Як скажуть, що до молодої йти, так ідуть до молодої, а то тут

у батька дадуть їм вичерять. Це коли в хуторі, так їм дадуть з боярами тут вечерять. Тай зо всіми.

Дівчачі вечорини.

З батькових вичорин молода піде туди, де хата обобрана. Туда і дівчата прийдуть, по курицї принисуть, блинців напичуть, наварять галушок або що. І молодий прийде туди, водки принесе, і парубки приносять полуштовху. Повичеряють, як є скрипки, то й скачуть.

Неділя до вінчаня.

Косу вже в суботу або в ниділю, пирид вінчанєм, як ни сирота молода, усю уквітчають; а як сирота, косу роспустять та при голові завяжуть гарусом, а кінчик коси заплитуть.

До вінчаня молода накладає на голову підбрівник, шо то роблять дівчата з купованих квіток білих, красних і розових. Як почали продавать ці квітки, лопотушки[1]) пиристали носить. З лоба шовковий платок обводять назад, а віттіль заводять краї опять наперед та на переді й завязують колачиком та шпильками зашпилюють краєчки. А то ще протягають краї платка криз обідець, тоді вже краї ни завязують, а з обох боків зашпилюють. Обідці бувають стрібні. У Тишанці з лопотушок роблять вінки тіко молоді, як вінчать висти.

У Грушівці косу молоді гарусом уквічують, пиривязують. Роспустять усю косу та по маленькому пасмичку, тонше пальця пиривязують; вона й стелиць ця по плечах і по спині. Пиривяжуть пасмичко гарусом, та нитку й пустять до краю коси. Тоді пиривязують друге пасмичко, третє і всї, стіко їх є. Гарус бируть разного цвіта. Як молода сирота, так їй усю косу роспускають, а як батько й мати є, так тіко до половини, а то сплитуть до краю, уплїтають у косу й той гарус.

А в Борисівці і в Тишанці однию гарусинкою у горі звяжуть косу та й сховають ту гарусину під спід, хоч красну, хоч зилену, і такжи с половини до краю заплїтають косу.

А так (не до вінчаня) дівчата як напинають ця, заплїтають у дві косї, а як завязують ся, в одну косу.

На голову накладають підбрівник з сахарної бумаги то-що, шоб ни марав ся платок. На голові у неї два вінки. Її як повя-

---

[1]) Лопотушки вузенькі стрічки: вони такі цупкі й лопотять, чириз те й звуть їх лопотушками.

зують шовковим платком, то й вінки надінуть, по платку положать; вони як на ленточці або на шовку і лижать обоє с правого боку. Дівчата сами повяжуть і положать вінок на молоду бис матирі. В Борисівці, як іде молода до вінчаня, підпирежиць ця рушником.

В ниділю молодий, хто приходе, а хто приїздить до молодої; її батькові й матирі поклоняєць ця. Ті благословлють їх іконами, а то так хліб возьмуть диржать. Тоді підуть туди свекрові й свикрусї кланяць ця, і ті благословлять їх.

Батько їзде в церкву, а мати нє. Їздять дружки, боярин, стариків чотирьох, поручителїв.

Як вінчають у вечирі, молодим ни вилять їсти до вінчаня. Мархву як вінчали Тарасову, так вона цїлий день ни їла, тоді вже у свикрухи їсть і то на весь рот: виголодалась, ни дуже питаїць ця.

За скільки там днів до вінчаня молодих один раз почитують у церкві, виходе піп або дякон. Тоді ка'ть: „Уже почитували в церкві, і відомость у попа взяли!“ Це як з другого приходу.

В церкві молоді стоять на рушнику. Руки їм звязують платочком копійок за двацять. Над молодим вінець диржить боярин, а над молодою дружка.

Батько схоче, там поручителям піднисе в караулки, і до дому їдуть, як в одні слободї, до свекра. Це вже як багатенькі, просять, шоб піп с христом проводив молодих; піп і провожає с христом.

Як ідуть с церкви, дружки співають:

1. Колисом, колисом
Сонічко в гору йде.
Молода спід вінчаня їде.
Своєму батиньку
Ден добрий дає.
Сей ден на вес день,
Тай до вечера,
Тай до вечері.

2. Та стояла Парахна під вінцем,
Та чисала кісоньку грібінцем:
Та впав грібінець під стілець.
— Та подай, молодий Іванко, гребінець!
— Я-ж тобі, Парахно, ни вдівець,
Щоб я тобі подавав грібінець.

А хуторські більше сирид ниділї вінчаюць ця чириз те, шоб одна заходка була; а в ниділю вже свальбу грають. Вони ж там пирид тим, як випровожають молодого до молодої, та за стіл заводять, чванять ця там, так до молодої ни вистигнить молодий.

Неділя. Обід у свекра.

Із церкви ідуть до свекра. Тут їх ни стрічають; вони сами відуть у двір, уходять у хату. За стіл сажають їх обідать, молодих, і які їдуть од молодої, і тих сажають: батько, родичі, може які дружки з нею. І сусід своїх собирають, посажають, піднисуть водки і дадуть обідать.

Попериду молодим підносять; вони одсилають батькові і матирі і всім родичам, тоді сами пють.

Як одсилають, кланяюць ця два рази; як одсилають, кланяюць ця, а тоді вже як скажуть: „Будте здорові!“ кланяюць ця. Скаже: „Коли там вони кланялись, колись будуть: треба типер понуждать, шоб кланялись.“ У Тишанці та в Галичиному ни вилять сідать молодим; та то як одсилають: „Стійте на ногах (ка'ть) та кваняйтись!“ Одсилаючи кажуть: „Вашому здоровлю!“

Тут мало шо кажуть; це вже в понеділок кричать: „Гірко!“ А вони цілують ця. Пообідають, тоді як хуторські, молоду визуть до батька; а як слобідські, молода, як скажена біжить до дому, і буде там, поки приїде за нею молодий.

Вони таки й хуторські визуть молоду до свекра, дадуть їй пообідать та й везе молодий до дому; і вона дома живе до свальби і поки свальба буде в ниділю, а молодий їде до дому. Молоді, як у будинь пиривінчають, хоть і сплять умісті, а честь видуть, поки свальби ни згуляють.

Од сватаня до весіля дві ниділі; а як в близу заговинів, то й скорій; тоді вже не дожидають.

Після вінчаня иноді батьки чим ни собируть ця, одкладають весіля на два, на три дня, а то й на ниділю. Як коли сам піп загадує: „Приходьте тоді- то вінчаць ця, а то після того мине дома ни буде.“

Поїзд до молодої.

Як випровожають молодого до молодої, просять старостів молодого за стіл зависти. Завидуть його за стіл, попоччують, та тоді свашка квітки попришивала боярам з ленточки з якоїнибудь, а старостам з бумажок с красних, і собі пришиє з ленточки з якої нибудь. Вони ше гроші кладуть за ті квітки, молодому оддадуть; хоть свашки одбируть, та йому оддадуть. Як пришивають квітки, свашки та світилки співають:

Та гадайте, бояре, гадайте,
По чирвоному складайте!
А ви, старости, сумуйте,
По чирвоному отсунте!
Та типер година ни тая,
Дорожинька слизькая:
Треба молодому чобіток
І золотеньких пітківок.

Вона як почне — почне пришивать, співа сама:

Як була я швачка,
Міщанськая дочка,
При торгу живала,
Шовки скупувала,
Квітки пришивала,
По шелягу брала.

Там же їх дві пришивають. І собі пришивають і світилці і всім боярам, старостам, дружкові. А молодому тут ни пришивають; йому пришиють з молодої вінець, як зніму́ть з неї.

Єсть, як яка свикруха захоче од себе попиривязувать бояр і свашок на славу, так попиривязує платками; а то ше у молодої пиривязують. Свикруха пиривязує, як випровожає до молодої їхать, а теща отож, як приїдуть туди.

Як за молодою їдуть, коням гриви пиривязують красними лентами і дугу красним поясом умотають; візниці пришивають квітку до шапки, коли пришивають у молодого. І в молодої дарять його, рушником пиривязують.

А молодий кланяїць ця прежде, як до молодої їде. Як його випровожають до молодої, так опсипають. Мати бере овес, там пириміша з грушами та з оріхами; а як яка, купе канхвет, та вивирне кужух, на голову, так і накине, вивирнувше, та с подола бире та на коний і кида все; тричі оббіжить кругом молодого. Молодий сидить уже із боярином на возї, чи на санях. Попиреду біжить пиддружий, а за ним дружки. Побируть дрючки, бігають з матїрю та по зимлї дрючками ляпають; той з пириду, а той з заду. Оббіжать, тодї дрючки попириломляють тай позакидають на хату або на хлїв. Хлопцї і дївчата малі збірають канхвети, груші, — вона ж сього - того наміша тай кида. Тут уже ни дивиць ця на лошадей; треба лїзти доставать. Як іде до тестя і молодий сяде з боярами, ото-ж під ним тройка з дзвониками; під свашками — пара (дві свашки і світилка сидить); під старостами — пара (сидять старости і дружко, а піддружий се в молодої). Голою рукою нїззя виводить коний, а то бідность буде. Свикруха пирихристиць ця, платочком за поводи возьмиць ця і коний з двора виводе; а там кричать: „Бирижіть — диржіть, шоб матїр ни стоптали!“

Ото кажуть, відьми цілують замок у церкві, а воно й молодий цілує замок. Як до молодої їдуть, та надїдуть проти церкви, останавляюць ця, молодий і боярин злазять з воза, входять в ограду церковну. Поклоняць ця три раза на крильцї; молодий поцїлує замок, шо церква замкнута, і копійку положе на замок. А тодї їде далї. Їм же з дому приказують, шоб замок цїлували.

Як і до молодої їдуть, світилка диржить міч, і як од молодої, так диржить.

Молодий катаїць ця з боярами по слободї. Бояри, як катають ця, ни співають; це свашки, як поїдуть, кричать. Бояри, як молоду повизуть віттїля, так кричать, понапиваюць ця, співають піснї. Молодий бире с собою водку, як їде катаць ця. Буває, з молодою стріниць ця на вулицї; він їде, а вона йде з дружками; поздоровкаюць ця. Він і поччує дружок; дружки боярам отсилають.

Обід у старшої дружки.

У Тишанцї всї обідають у старшої дружки: і молодий, і боярин, і дружко, ходять з дружком. Так там уже дружки подарок хороший — платок, такий у руб або в два купують, шоб стіл повний у неї був, і жарке і все. Дружко й пирипієць носе і музики за ним ходять, грають. (А, злидинь би вас узяв з вашою свальбою!). У нас вони катаюць ця з молодою, а в Тишанцї та ходять, ни катаюць ця, а в понидїлок уже катаюць ця в ранцї, як поснїдають дома; а до тестя ни ходять снїдать. Таке вигадують: півтора людьського. Як ходять по обідах до дружки, співають:

Я дружичку люблю,
До дружички піду,
А в дружички — голубочки
Зеленоє орішиня
На дворі.

Недїля у тестя.

Поки молодий по слободї ни покатаїць ця, поїзд не пускають до молодої у двір. Стоять за двором свашки і старости, свашки співають, а він катаїць ця по слободї, як сомошеччий. Коли й молоду возьме, як який. Уже як молодого завернуть, шоб їхав, тодї і вони вїдуть у двір.

Як вони за молодою приїдуть, брат молодої сїда на коний

молодого тай катаїць ця сам, свою канпанїю посаде. А дружко побаче: Нє, сват, ти ни мори нам коний, нам далеко їхать, а ти нам коний вимориш.“— Дружко дасть йому гроший; у їх упиред договор положино, скільки давать. Дружко дасть йому гроший, коний ввидуть у двір.

Завиденія таке кричать: „Зачиняйте, зачиняйте ворота, дрючком їх віцьціля!“ — „Бач свати які, ни пускають! Приїдьти-ж і ви — і ми вас ни пустимо! Чого ви ни пускаєти?“ — „А ви віткіля? Ми ни знаїм, віткіля ви єсть?“

На дворі у молодої стіл винисуть, стіл засланий, браги поставлять, хлїб положать.

Виходе теща, здоровкаїць ця іс свашками, цїлуїць ця, обдарить їх увесь поїзд. Виносе дари в решеті. Свашкам й світилкам дають по платку, й боярам по платочку, хоч і ни виличкі— руки пиривязують, а старостам і дружкові по рушнику дають.

Та тодї вже старости поччують родичів молодої, с собою водку привозять; вони виходять с хати, а ці підносять і підносять. А в хатї вже пирипійцями міняюць ця.

Як дожидають молодого, дружки співають якісь там дві пісні, а потім третю:

На хатї зїля.
А в хатї весїля:
На дворі бояри.
Як мак процвітає.
А в хатї дружечки.
Як золото сяє.

Як бачуть, шо бояр пішли дарить:

Ни сиди, Парахно, ни сиди.
Та одсунь віконце, поглядп.
Чи багато бояр на дворі.
Чи багато дарів дарити?
— Сорок сороків рушників.
Трицять подарків — сирпанків.
Пятьдисят локот хусточок.

У нас (у Борисівцї) теща насипе вівса у стаканчик, наллє хоть води, хоть браги, дасть молодому. Молодий чирис праве плече виллє і чирис пличе подасть стаканчик. Рюмку підхвате по задї боярин. Вона начне їх водкою поччувать.

Дружко поперед всього йде зараз с пирипійцем у хату: нисе глечик із брагою, покритий пирипійцем. Уходе, питаїць ця: „Господи Сусе Христе Сине Божий, помилуй нас!“ — А ті: „Амінь!“ — „Староста пань і підстароста, благословіть с хлїбом — солю

в дом увійти!“ — „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третій раз!“ — „Бог благословить всї три рази!“ — „Кланяв ся сват сватові, сваха свасї, а молодий князь молоді княгинї хлїбом - солю і добрим здоровєм!“ — „Ну, милости просим, свате, за канпанїю!“

А там дружки співають:

Перві дружки прийшли.
Нам вісти принесли:
Дайте їм їсти
За добрії вісти;
Дайте їм пити,
Шоб вміли говорити.

Вони пирипійцем пириміняюць ця; з глечика візьмуть на стіл положать, а свій йому дадуть опєть глечик накрить.

Він на стілцї сяде, проти стола. Тут нашнуть руки мить брагою, ну там зливають один одному. А там співають:

Мили дружки ручки,
Глянули на кілочки,
Шоб потерти ручки.

То-ж дають їм рушники, а вони утїрають їми руки тай пиривязуюць ця зараз чириз праве пличе. Цьому дружкові багато дають; йому ж таки і на дворі дадуть і в хатї. А він каже: А шо, як би за цї речі по чарцї горілки!“ — Ну це старости цї поччують дружка, а він одсила їм.

Тодї вже він їде на двір за молодим, виде його в хату; дружко стоїть у пиредї, а за ним молодий. Йому тут приготовлені рипяхи. Це молодої брати або-що наліплять рипяхів тай швиряють йому в голову. (Називають: продають систру). Рипяхи на палку понавязують, биз палки ни достаниш. Дружко задкує, а там кричать: „Бий — бий дружка! Бий дужче!“ — Він як який, так смирний, а як який, кричить: „Шо це! Це розбой! Шо-ж ми будим биць ця, чи мириць ця?“ — А систра заведина за стіл, і вони на покутї стоять. Дружко кричить: „Долой вставайте!“ — А родичі кричять: Ни слухайте його! Бийти його дужче, а то він систру возьме!“ — А той кричить: „Шо-ж це за розбой? Давайте мириць ця!“ — А ті ка'ть: „Хіба гроший дасть?“

А він довго ни дає гроший, опинаїць ця, думає колачем одбуть; вийме тарілку, кладе колач, рюмку горілки і трюшник гроший. А родичі навчають: „Ни бири впиред водки, бири попериду гроші!“

Дружки співають:

Братіку — ремисничку,
Сяд собі на крисличку.
Ни продавай сестри за руб.
За чотирі,
За два золотії:
Проси чирвоного
Од коня вороного,
Од зятя молодого,
Од поїзду його.

Скоро співають та кричать, шо хоч з пушки стріляй; вона заливаїць ця, плаче, а вони співають.

Брат гроші возьме і колач, водку випє, тоді вже ступай, а молодого сажають.

Він (дружко) тоді, як прийде до дому, так каже, як привезуть її до свекра, хвалиць ця: „Був я і миж Турками, і де я ни був, скрізь викупивсь.

Дружки співають:

Татарин, братік, Татарин,
Продав сестру за вдари: [1])
Узяв за неї тисячу
І калинову стрілочку,
За свою сестрицю дівочку,
За її русую кісочку.

Це як молодого видуть, заводить з нею. Дружко доводе молодого до стола; молода посуниць ця трохи із дружками, він сяде коло неї і поцілують ця.

Як парубок бире удову, йому все-таки парубоцька честь, його самого заводять за стіл: „Як же він буде покриваний; треба покрити його!“ — Сирпанком помахають над головою, а молода де-небудь сяде. А як уже захотять їх обох зависти, вона отхилиць ця, шоб його самого покривали, а її шоб ни покривали; вона вже покривана. Хоть і удівець жениць ця на дівчині, так його ни покривають, а її покривають.

Як сяде молодий біля молодої, коло його сїда за стіл свашка і біля себе кладе торбу ш шишками. Колачі дружко розносе, роздає, виклика: „Сват — сватушка! Кланяли ся вам сват і сваха хлїбом-солю! — А ті кажуть: „Давайте більш; у нас родичів багато!“ — „Шо-ж, нам стіки дано!“ — Ну, тоді спорять — спорять, сваха надолужа. Виговорюють же, скільки колачів, спикти і дарить. Свашка визе торбинку там з наволочки, чи ш чого; половину накладуть, визуть. Як роздають шишки, дружки співають:

Свашка — ниліпашка,
Шишок ни ліпила.

---

[1]) Зя таляр.

Дружок ни дурила:
Ізліпила з сїна,
Тай то сама ззїла.

Ото-ж і чоботи тещі дають, усе шо попривозили, роздають. Батькові нима подарків; як він ни кормив, а дулю йому під ніс. Столове батько бире на помогу. Братам — кому пояс, кому там скаа'ть панчохи; а сестрам коли ленту, або-що, як дївчина, а жінкам буваїть очіпок, який подишевши куплять; дарованому коню в зуби ни глядять. А бач жи ни говорять: „Як мати та батько“, а все ж прежде: „Як батько та мати!“

Свашка бере у світилки міч, тричі коло голови молодих обводе мечем тай ше й притуле до голов; а тодї 'ддасть міч світилцї. А молоді наклоняють голову.

Тут батько частуїть їх, а вони одсилають; батько зараз випє, мати, родичам дають. Тодї, батько піднисе, мати заходе ше, мати піднисе.

Потім іше їх виводять полуднувать, у другу хату повидуть до сусїд; а які ни виводять, тут дають.

Пополуднують, тодї опять їх завидуть. Пирид тим як покривать молоду, брат роспліта її косу. Як яка дружка, росплите сама, а йому оставе кісничок, шо у косї був, чи шовк, чи лента, чи шо там; він потягне і висмикує. А як яка нидогадлива, ни росплите, він насмиче їй косу; йому-ж далеко чирис стіл. У Борисівцї брат як скажений ухвате, шоб за волося молоду потягнуть; та так зо зла дурак, нїчого дїлать, ка': „В послїдьнїй раз хоть за волося систру порву!“ — Дружки співають:

Брат систрі косу росплїтав,
Де-ж ти ті росплїтки подївав?
— Поніс на торжок, ни продав,
Меншій систрицї даром оддав.

Як покривають, ще начинають кричать: „Давайте молодого князя шапку!“ — Тодї з молодої пришиють вінець до шапки, один ізнїмуть, а один їй оставлять; вони-ж так дїлають, шоб один знїмав ся. У нас аж коло печи вінок до шапки пришивають та співають:

Як була я швачка,
Міщанськая дочка,
При торгу живала,
Шовки скупувала,
Вінки пришивала,
По шелягу брала,
Од зятя молодого,
Од коня вороного,
Од поїзду його.

Приспівують ще:

Зятю хороший,
Готов копу гроший;
Та копою ни одбудиш,
Хіба мінї жупан купиш.

Як молодий подарує за вінок, співають:

Казали люди, що зять багат,
Та казали люди, що гроший міх,
Положив полушку як на сміх.

А дальши ни знаю. — А він дає гроші: там уже у їх договор, скілько братові на конї, а систрі, чи нивістцї на вінку.

Свашки вже бач питаюць ця (значить свашка одна, а одна з її сторони, з молодої, будить). Вони постановляць ця на лавцї, та с тиї сторони, а та с тиї сторони молодих. Цї вже так: „Староста пань і підстароста!“ — „А ми раді слухать!“ — „Благословіть молоду накрить!“ — „Бог благословить!“ — „І в другий раз і в третїй!“ — „Бог благословить усї три рази!“

Одна шапку молодого зложе та тіки на голову собі положе, а друга вінок молодої на голову собі кладе, та возьмуть у руки серпанок: та за ті краї, а та за ті краї, та махають тим сирпанком над молодими. Свашки помахають махалом, пиримінюць ця тричі, та ті шапку дасть, а та ті вінок, і тричі поцїлуюць ця, пирихиляюць ця чириз молодих.

У Тишанцї як нихорошо вийде дївчина, то надївають очіпок і покривають на смітникові. [1])

Як молоду починають покривать, дружки співають:

Бояри — боярочки,
Не рубайте жерточки!
Наша жерточка здвигниць ця,
Наша молода звихнець ця,
В тонкий сирпанок завєць ця.

А там бояри на кожній вже свальбі хто зна-де возьмуть палку, починають її ножами рубать, стук піднїмуть; у кожного

---

[1]) Катирина Писаренкова, як набігала дївчиною дитину, приходила до своєї баби (попадї) питать: „Шо мінї, матушко, робить? Кажуть люди, шо мінї очіпок носить, шо ни гаразд простоволосї ходить.“ А типер, спасибі, ни сміюць ця — байдуже. Он прошлий год у нас дївка родила, і байдуже! І скоро посватали її, парубок і посватав. Вона там десь в їкономії жила, набігала. Вона в Кісїльовому жила, а він Плотьвянський. І вона опісля вийшла заміж, і все низдорова і низдорова була, поки й умерла. Це вже давно було, ще до волї це дїло було.

боярина ножик в кармані. Поцюкають, тоді поламають, під стіл і кинуть.

Це як стануть покривать, так дружок повиганяють к сукиному сину зза стола, а старшу дружку дружко виводе, як молоду; за платочок виведе її на двір, кричать: „Виселий!“ Та то-ж вони, хоч молодих виводять, кричать: „Веселий сюда!“ — А скрипки грають, а хоч і нима скрипок, кричать: „Виселий!“

Грають дьві скрипки й бас.

Договорюють ця на два або на три дня, тоді вже с кождої хати, де будуть грать, вони беруть по паляниці і по мірці якого нибудь хліба, який є.

Дружки стоять пирид столом і співають (а баби вже стануть сїдать за стіл):

Покривалка плаче,
Покриваць ця хоче:
Ни так покриваць ця,
Як заміж сватаць ця.

Тоді віко з діжі знїмуть, коровай на віко положять, а на коровай очіпок, віко на стіл поставлять. Очіпок повязаний, а то ше по очіпку сирпанок білий; в старину ткали нарошно, а тепер видно в лавках купують ріденький. В старину було сами витчуть, вибілять і накрухмалють. Як очіпок уносять, співають:

Ой глянь, Парахно, на поріг:
Та нисуть коровай на віці,
Білое завиваня на тарілці.
Та ни вітер його ни звійне,
Ни дрібний дощик ни змоче,
Молода Парахна ізносе.

Тому дружкові багато подарків дають; як очіпок подають покривать молоду, так йому рушник дають.

С сторони молодої одна должна буть замужня хоть систра, хоть нивістка, становлять ся очіпок надївать. Голову молоді примочують хоть водкою, хоть брагою. Примочуть волося, завиртять його та нашнуть очіпок надївать. Ну вже і водяць ця з нею; вони хочуть покрить, вона крутиць ця, ни даєць ця. У Борисівці тоді співають:

На дворі дощик іде з росою.
Говорила Парахна с косою:
— Ой коса моя кохана,
Тяжко - важко здихала.

*

Що суботоньки чисала,
Що виділеньки квічала:
Як росплітали, порвали,
Під чипець клали, зломали,
Так мою кісоньку стіряли.

Тоді покриють її сирпанком, аж насунуть їй сирпанок на вічі, а з верху сирпанка повяжуть вінок по очіпкові, кінці-ж сирпанка за свитку запнуть. Вона сидить, хлипа, як дуринь на обіді; то вже вона все стукала та головою била. Як яка, ше схвате очіпок та до порога кине. А батько з матірю кричать: „Ну - ну, ни той... ни бушуй, а то ше й палки схватиш!“ — Тоді свашки в долоні бють та приспівують:

Отак ми зробили,
Як сами схотіли:
С книша паляницю,
А з дівки молодицю.

Тоді як справить ця і ка'е: „Що ви жилали, то ми зділали, а типер за ці речі, як би нам по чарці горілки!“ — Піднисуть їм, так вони встануть віттіля.

Як у молодої батька є пчоли, так тут ни покривають, а до свекра возять покривать; як зовсім одвизуть, так тоді вже покривають. А в Тишанці говорять, бутто у свекра завсігда покривають, тіки там сирпанком ни покривають, а платком виликим; платком і машуть над молодими.

Як покриють молоду, там уже дівчатам нічого ділать. Як уже покриють, дружки молоду тягнуть зза стола, цілують ця та плачуть, та прощають ця, та таке шо.... А молодий ни пуска, диржить за рушник. А вони вийдуть, ше під вікном співають:

Та ни сиди, Парахно, з бабами
Та йди (ж ти) із нами дружками;
Ми ж тибе за Дунай завидимо,
Сирпанки твої порвимо,
Скіндячки покладимо,
Ми ж тобі всю правду скажимо.

Як покриють молоду, дружко питаїць ця: „Благословіть хліб - соль розділить!“ — Як старости благословлять, він діле коровай. Розріже, тоді молодим піднисе по кусочку, положе на дві тарілки, тоді батькові і матирі, а тоді родичам. Як дає, каже: „Кланяюсь хлібом - солю!“ — А спідню шкоринку то вже візниці усю. Він сам виносе, кричить: „Візник, бири коровай!“ —

Він крає, бояри крадуть та дружкам подають, а він клює по вікові, наче руба їх по руках. А дружки співають:

Та ни бачиш ти, дружко,
Шо бояри коровай крадуть?
Хто в міх, хто в кишеню,
Батькам на вечерю:
Хто в міх, хто в рукавиці,
Дівчатам на вичорниці.

Розділять, збираюць ця їхать до свекра. Виведуть їх. Ото-ж родимиць той, дружко, для того поставлений, за платочок їх виводе. Вивиде їх на двір і там три рази обийде сирид двора, та тоді вводе в хату. Батько благословить їхать совсім. Кожух надінуть на її, образ дадуть у руки. У Галичиному у хаті молодої мужики грамотні співають там яку божественну (знають там вони батька свого): „Нынѣ отпущаєши раба твоєго владыко.“ Та там вони плитуть хто-зна-шо.

Поки сї тут поклоня ця, бояри виносять скриню, подушки, рядном застеляють скриню.

Вона, як сїда, стане там на санях чи на возї, три рази помоляць ця і на чотирі сторони поклонять ця, і ступай тодї за батьком на шибиницю.

Молодий, як уже посаде молоду визти до дому, ходе коло воза чи там коло саней та все хвось батогом; кругом обойде, разів пять хвосне то по зимлї, а то хоть раз по спинї лошадей змика.

Як поїдуть молоді, тут дадуть гостям вичерять; вовтузять ця цїлу ніч і дожидають віттїль звістки, яка буде молода: чи чесна, чи нечесна. Одряжають туди бабів з дві, родичок. Як ничесна, батько смутний і мати.

Неділя. Вечір у батька молодого.

Як молодого випроводять до молодої, зараз: „Милости просим обідать!“ — У їх же своя канпанія. Пообідають, кой-хто посходиць ця до дому, а к вечеру опять сходяць ця пораць ця: варять вичерять людям, пиріжки пичуть, це вже завиденія пиріжки всім роздавать, зараз як молоді приїдуть. Вони співають:

До купки — пиріжки, до купки,
Для нашої нивіхни голубки.

Та це вона і вся — нибагато там. Як приїдуть молоді, їх стрівають батько і мати, с хлїбом вийде батько. Там же й свашки кричать пісні:

Вийди, матінко, огляди,
Що тобі бояри привезли.
Привезли скриню й пирину,
І молодую княгиню.

Оце і все.

Вони ж ни вїжджають у двір, поки батько не вийде на двір і ни ввиде коний. Він їх бире платочком; там воно за узду чи шо биреть ся. То вже нашнуть вставать з воза, а хоть іс саний: молодий з молодою, бояри, свашки, світилки.

Молоді входять у хату, дружка заводе молодих за стіл (шось забула, чи питаїць ця він старостів). У молодої бируть з рук ікону, шо благословляв батько, і поставлять, куди слїдує. Ну, тодї батько й мати попогчують їх таки за столом, а тодї опять вивидуть їх, ска'уть: „Благословіть молодих повисти на покой!“ — Молодих видуть або в клуню, або в чулан, або в коморю. А буває так, шо й у сусїда випросять хату. Ті-ж гуляють на свальбі, а хата порожня. А бояри ждуть, поки молодих підьнїмуть; їм ще вечеря буде, а старих сажають за стіл вичерять, як молодих повидуть спать.

Тут яка дїло зна за собою, ска': „Хоть видїть, хоть ни видїть, все равно!“ — От Коломицова Горпина як виходила замуж, (а вони, значить, цїлий год сватані ходили, йому года ни виходили, а дївка славна, жалко було упустить її), так вона, Горпина, казала: „Куди я піду? Я вже виспалась!“ — Той же дружко, як хозяїн над молодими во всї свальбі, каже: „Іди ж, кланяй ся батькові й матирі!“ — А це Стихвана Івана Миколайовича жинили, вона Наталка, знала за собою. Вивили їх зза стола, вони з молодим в сїнях постояли - постояли, пошиптали - пошиптали, молодий каже: „Іди-ж, падлюка, кланяй ся батькові!“ — Матирі тодї вже ни було, хрищена мати Пріська Тарасова, матерювала, а Стипан Тарасів дружком був. Вішов Стипан Тарасів у хату та й ка': „Іван Миколайович! А повирнїць ця лишень сюди!“ — А він задом стояв до порога, з гостями балакав. Тіки шо Наташка хотїла йому в ноги, а він замахав руками, так її й збили с хати, і ни хотїв, шоб вона й кланялась.

Як повидуть молодих у коморю, дружка хоч під дверми постоє, а свашка скине сорочку. Вони несуть сорочку молодої і співають; він же (дружко) й пісні кричить як скажений:

Та спасибі та морозоньку,
Шо ни побив та калиноньки,
Не засмутив та родиноньки.

Ні близької, ні далекої,
Ні матінки та рідненької.

Та й усе. Та ще ций:

Ни бій ся, матінко, не бій ся,
В чирвоні чоботи обуй ся.
Топчи вороги під ноги,
А супостати під пяти,
Щоб ваші підковки лящали,
Вороги ваші мовчали.

Це ті-ж прихльобатилї, шо молоду клали. Як вони увійдуть у хату, і як чесна молода, так народ прямо пириказиць ця, хоть скрипок нима, так казять ця. Де вони ту дошку візьмуть, внисуть її в хату, долї положять, шоб дужче стукотїло, скачуть, стрибають чириз єї, крик, ґвалт.

Молодого батько, як гарна вже молода, посаде пиризьвяшан[1]) хоть коло порога (там значить сидять гостї, так вони їх тут посадять), попотчують водкою, закусить поставлять. Вони возьмуть ту сорочку і понисуть батькові молодої. І віццїль родичі молодого підуть: дружко, свашки, і там їх попоччують. Тут, значить, сорочку показали, до тієї матирі понисуть, там покажуть, тодї опєть принесуть її сюди. Тодї вишиють її, і носе молода.

Як ни гарна молода буде, скверної піснї співають.

Як яка мати узнає, шо ни вбиригла дочки, носе її по хатї, аж піря сипиць ця.

Титяна Нидайводина на шо вже строга, а ни вбиригла дочку; та як начала її кудовчить: І плаче і бє. Так зять каже: „Як ви так битимите, мамо, так ми до вас ни будимо й ходить.“

Одлила й Радькова Кулина, як оддавала дочку. Та Павло (батько) поччує зятя, а дочку нє: „Ни заробила бісова дочка!“

А як де, то й так скриють, так пройдиць ця все.

Як Корнїєнко жинив Яшку, в Коноваловому молоду брав, так вона ни гарна вийшла та ше й поводила довго; повили її аж у клуню до вітряків, ни скоро привили. Іде, рюма. Мати хотїла її побить, так старий Корнїєнко простив її: „Бог простить

---

[1]) Перезва — це називаїць ця, як од цього батька до того понисуть сорочку. Жінок хоч душ чотирі або пять собирець ця с цеї сторони і с тої сторони, і туди дружко с свашкою йде, а може й ще хто начіпляїць ця. Кричать, співають, скачуть: Хто-ж би їх знав, як би вони ни співали, як ідуть. А кричать, як скажені. Приданки і пиризвянки це ж вони.

тобі, дочичко! Бог простить тобі, дочичко! Я ни буду тобі нічого виговорять; ти чоловік молодий. А ти, мати, в моєму домі ни бий, ти сиди за столом, пий - їж — хліб - соль пирид тобою, і більш нічого; дома ни навчила, а типер нічого вчить уже!" — Та вони й Корнієнкови такі — звирни ш шляху, нічого ни знають.

Як ни гарна вийде молода, видірають соромне, шо ниподобно слухать. Це жінки співають, та потягають і дружко та піддружий. Нигарних, мабуть, більш молодих; типер стало таке шо... А прежде-то, звісно, гарних було більш.

За молодих надівають хамут на шию батькам та матирям. Це як Радькову Оксану видавали заміж, так хотіли тітці Масьці надіть хамут, а вона ка': „Надівайте та гарний хамут, :абор ний, шоб ни стидно було у Борисівку доїхать!"— Так вони посміялись — посміялись, ни стали надівать. Говорять, шо надівають, та я ни чула, шоб де надівали.

У ниділю, як молодих піднімуть, старі повичеряють, а молоді останутъ ця, просять водки. Як ни дають, батька вішають, в попирик його пиричеплять та до сволока й тасують його та лають: „А, стара собака, ти не знаїш, як дітий гудував!"

Як Промахнового Тишка жинили, молоді потягли Василя, розули його. Він же здоровий чоловік, голова в хаті, а ноги в сінях. А Василь Коломиців іде: „Шо ви, сукини сини, батькові робите? Та шо ви його тирзаїте?" — А вони: А, сукин сии, так ти потаччик!"— Пиричипили його самого та порисували до сволока. Він тіки кричить: „Пустіть, братці, душу на покаянія!" — „А, идольський син, покаяв ся!"

А матір, в шаплик води наносять, та зовсім і вкинуть: „Покупаїмо матір, у неї живіт болить, вона близнят родила!"

Як Промахниха Анютку оддавала заміж, казала: „Ви мене ни купайте, я хвора, — ка'. — „А коли ти хвора, так ми найдим здоровішу!" — Та попали Промахнишину систру та так її в шаплик і вкинули, повнісінький шаплик наносили молодиці, баби.

Це вже, як випроводять молодих, втасують у хату шаплик; а дві вже пішли по воду. Наносили і вкинули Василишину систру; вона така маленька була, як куборик. Вона там десь ухватила ганьчірку, чи на полу, чи на припічку, та так вмоче - вмоче тряпку та по всіх і хвисьни, вони всі біжять с хати. Повибігали, тоді вона взяла і вилізла.

Це все Промахна на ту ніч роззули та босого і повили, по

снігу поволодили. Вивили його на гору, так він туди йшов, а віттіля вже бігом біг, вирвав ся.

І Василиха хвалилась: „Дивіць ця, які чоботи мінї зять купив, з жовтими підковами!“ — Та чваниць ця, скаче в тих чоботях та гузном трусе. Так вони: „Пастой же, врагова!“ — Роззули її тай повили по вулиці босу по снїгові. Видуть, вона смієть ця. Поводили тай опять привили.

Це як скупляць ця, так вони так. А як який скаже зразу: „Нате, їжте, пийти, бирїть муку, сир, картохи! Коли хочите їсти, варїть вареники, картохи!“ — А вони й раді, осядуць ця. Понаїдаюць ця, співають, скачуть.

Це в Радька старий Нидайвода сидить і сидить: Шо тут робить? Як його вигнать с хати? Баби топлять, вареники варять то-шо. Вони взяли, верх заткалом і заткнули; дим так с печі й пішов у хату „Бач, ка'ть, бісів син россїв ся!“ — Тут закричали: „Хто там? хто там?“ — Двері отчинили, шоб дим вийшов, а Нидайвода все сидить. Бач, шоб старого ни було, шоб самі молоді.

Зачасту пяні погублять шапки та приходять до сусїд: „Чи нима в ваших хлопців зайвої шапки? Дайте, спасибі вам, я піду, хоч свою одшукаю.

Понедїлок.

На другий день у понедїлок упять сходяць ця, досьвіта посходять ця. Блинців напичуть, колосовки піднисуть по стакану уже по виликому. Тодї вже, ото як закусять старі, повилазять, увидуть молодих, посадять їх снїдать, піднисуть їм батько і мати. Як тут поснїдають, тодї до того батька повидуть снїдать ше. А тодї прийдуть до дому, завидуть їх за стіл, пошнуть подарки скривать; це дарують — називаїць ця скривать. Свашка диржить подарки і по одному кладеть молодї на голову, а батько молодого знїма палочкою з голови і дає родичам. Який дорогий родич, тому прежде й дає та й ка': „Приймай, Михайло Іванович, подарок!“ — Той бире і скаже: „Спасїба сватові й свасї й молоді княгинї, шо рано вставала, та подарочки пряла!“ — Або ска': „Хрищений батько, мати, получайти!“ — Вони бируть, благодарять, чи хлїба мішок, чи ягня, чи шо там дають. Тут хто-небудь кричить: „Де писарь? Записуй — Михайло Іванович ягня подарував!“ — Там стоїть піддружий, рогачем пише по стелї, аж глина сиплиць ця, воде рогачем та приказує: „Михайло Іванович ягня подарував!“ —

„Як у кого є, ска': „Дарую мішок гречки биз завязки, а ти сама, ка', завяжиш!“ — А ти й догадай ся, шо колодку бжіл.

Иноді після цих подарків зазивають до себе старости. Віттіль прийдуть, батька й матір посадять, починають уже молоді їх поччувать, а їх будуть дарить. Попериду молодий підносе, а тоді вже молода. Тарілку диржять, гроші туди кидають. Зараз батько свій подаре: „Дарую вам все хозяйство, воно буде ваше, беріть та хазяйствуйте та наживайте ще!“ — Молоді зараз у ноги кланяюць ця батькові та матирі, а той дружко науча: „Кланяйтесь тричі!“ — Вони поклонять ся. А як яка свикруха подарує на сорочку полотна: „Раненько вставай, ка', та до сього приробляй!“ — Та ше приказує: „Глядиж, дочко, хату хоч мити, а смітя ни винось за двір!“ — А ти вже й догадуй ся: як тибе ни лаятимуть, а ти ни винось за двір. Це й жінки, бач, як поччують їх: „Ну, дарую я щастям-здоровям і чирвоним; шо хазяїн подарив, то і я!“ — І вона положила трюшник на тарілку — оце й чирвоний. Баби по аршину полотна на рукави (дають) та приказують: „Пораньши вставай, та до сього приробляй, щоб уся сорочка вийшла!“ — А друга ка': „І, дочко, цього ни слухай; укрий ся тай спи, тай спи собі ш чоловіком!“

Як Павла Радькового жинили, на свальбу гуляв старий Нидайвода; Кулина-ж (Павлова жінка) — його плимінниця. Так Нидайвода ка': „Дарую тобі або мірку проса, або мірку гречки!“ Молоді поклонять ця йому в ноги, а він опять: на мірку проса, або мірку гречки! — Вони поклоняць ця, а він опять своє. (Сміялись, шо він пирид смертю осиледиць купе та в халяві й диржить — скупий був, дарма, шо багатий). Так та Гавричка, Кубушчина перва жінка, стоїть на полу тай каже Нидайводі: „Ти пішов би до Ляшка до Ілька порадив ся (бідний чоловік був), нихай би порадив тобі, шо дарувать!“ — А він вже тоді скорій подарував, сказав: „Ягницю!“

Воно і в нас (у духовних) колись було таке. У понеділок усім гостям дають подарки — платки. Мене оддавали, так мущинам давали рушники, гарно вишиті, а жінкам платки. Дохтирь у нас був, так дохтареві подарили шовковий жилет, чорний купували. Він таки золотого положив, і всі оддарювали. Тоді становили обід. Після 'бід уже всі гості, які були, до себе зазивали, а типер нима того нічого. Здарили рублів пятнацьцять, чи й лучче.

Як молода славна, так почеплять красний платок, або-що на дрючок і на дворі аж на кришу знесуть; там який нибудь

боярин диржить, поки люди пройдуть; там ідуть ото дарить, так народу багато. І як до кабака їдуть, почеплять його на дрючок тай визуть с собою. Це називаїць ця, чи покраса, чи прикраса. Це вже дньом у понеділок.

Як обдарять, опять сажають обідать чи вечерять людей. Як в одні слободі, так і ту пиризву піднімають сюди до свекра дарить молодих. Молодий іде до тестя і тещі, під руку виде тещу. Співають, шо ка':

Зять тещу виде за ручку,
За її чесную дочку....

Там як привидуть до порога, той батько виходе, стріча: „Здоровенькі були, сваточки! Милости просим на хліб, на соль!“ — Ото вони ідуть у хату, сажають їх за стіл, тай нашнуть усі дарить молодих, уся канпанія їхня. Ті вже, значить, як подарили, виступлять, дадуть простор сим. Після подарків вичеря. Тоді вже росходять ця. Воно той кручиний народ, крутять ця й крутять ця, хто зна поки, шоб батько підніс. Народ кричить, співають, скачуть.

Це в понеділок як який мужик іде в хату та стане зачинять двері, вони накрадуть горшків, де глиняники будуть, усі позабірають та в двері і бють та кричать. А тут у хаті ка'ть: „Уже Польша воює!“ — Це вони дньом, як зазиваюць ця. Так нічого ділать, балуюць ця.

Це от-шо примічають. Де тихо та смирно, така і жизьть буде. А то й драка буває. Єсли задирець ця хто на свальбі, вображають, шо й жизнь така буде. Хоч вони там скачуть, хоч співають, батько з матірю вже ни мішають ця, всїх принімають рівно, шоб усе прошло тихо та смирно. Ото ж як чарку пють, тай приказують: Будьте здорові! Дай же вам, Боже, шо задумали, загадали, шоб і совиршить в тихости, в мирности!“ — Як де пройде свальба без драки, тоді вже кажуть: „І, Боже мій, яка ж то гарна свальба була! І весело було і тихо!“

А бояре набють чужих курок. Ходять бісові по слободі та й бють (на то, ка', свальба), а в вечері ото вони і варять, їдять; водки принесе молодий. Це називають к у р л о м. Хоть до сусїдки упросяць ця в хату. Там і молода, бояре, там свашки, там і світилки, а дружок нима. А в батьків старі гуляють.

Це все в понеділок понапивають ця і приставляють. Як Павло Радаків оддавав дочку, а Василь Тарасів і ни гуляв у його, хоть і кумами звуць ця; він у Омиляна гуляв, хрищений

батько йому. Прийшов од Омеляна, стоїть, а йому ни підно сять; він, бісів, хитрий, по малюсінькій кому піднисе, а кого наче й ни баче. Так Василь стояв — стояв тай каже: „Замотаю бабу, хіба горілки даси стакан!“ — Ухватив стару Радчиху і начав її носить по хаті, трусить, поки той ни підніс стакана. Після того попав ше Радьчишину систру Коновалівську, і ту носив — носив, поки ни піднисли йому другого стакана, тоді й пішов.

Він Цигана присяжний приставлять. А там кого видмедем нарядять, соломою всього замотають. Він увиде того видмедя: „Кланяй ся — лишинь систрі, нихай дасть квасолї на насїня!“— Чудний діяволів чоловік!

То він у Панька, як гуляли, кобилу вводив в хату, хата просторна. „Купіть кобилицю! Тут, Боже, хороша, сими годів! А коли хочите, в зуби подивіць ця!“ — Та підніме хвіст та до стола веде. А тоді взяв, вивів, найшов Панькові штани, надів кобилї на задні ноги. Паньчиха сміялась, шо кобила штани замочила — вони замерзли.

Там діяволів чоловік до того докричиць ця, охрипне, аж хвора після свальби. Шо вгляде на дворі, і тасує в хату, аж двері тріщать. Там кричять: „Ни ниси, ни ниси!“ — Так куди там. Уніс плуг: „Орать вам треба? Я такий наймаюсь із своїм плугом!“ — „Ну, кат побири с твоїм плугом! Ниси його назад! “ — Потирив він його.

Як у Панька свадьба була, а до Павленка зазивали, так Василь Тарасів злїз на кришку на ворота та кричить: „Пожарь! Пожарь!“ — А недалеко-ж волость. Староста віхторянський прибіг з волости, пита: „Де тут пожарь?“ — А пожарю й нима.

Як по бесидах ходять, приставляють баби, аби больши сміху. Возьме гребінь з мичкою або конопель начепе, дере на той гребінь, а місто виритина палку, та ше нарошно й дріма над тим гребінем. А тут кричать: „Та й идолова пряха! Ни спала усю ніч, пряла; ця напряде!“ — Мужики вихватять у неї той гребінь та закинуть на дьвір, або на хату; а вона тоді лапа коло себе, лапа: „А, Боже мій милостивий! Деж оце гребінь мій дївсь?“

А мужики возьмуть на дворі горстку конопель, війде в хату: „У тибе, мамо, коноплї ни тїпані, так ми прийшли тїпать!“ — І почина тїпать об жінок. Та як бісові сини тїпають? Як хвосне — хвосне, так аж хто зна, куди кострица летить.

Ігнатенко вигадував у Тишанці: „У тебе, мамо, плечі померзли; дай я, мамо, зроблю тобі сирид двора піч, а то батько ни пускав тибе на піч; батько сам ляже на піч, а тобі нігди!“

Вони як ходять по биседах, де саме вода, туди лїзе скакать, у водї плюскаїть ця.

Вівторок.

У вівторок збирають ця до батька; яка канпанїя де гуляє, туди йде: та канпанїя до молодого батька, а та до молодої батька; у кожної канпанії свій батько. Батько поччує їх, дасть закусить огірків або капусти, картох. Тодї всї, хто гуляв на свальбі, зазивають до себе; хто утром зазоветь, а хто вечиром, а хто тут же купе водки, шоб ни зазиваць ця. То треба до водки хлїба й соли становить, а то він за чужим хлїбом - солю пройде. А типер повчились, двора три умісто собираюць ця зазивать, куплять три четвертї водки, ото саме в раз буває, шо дворів пяддисять гуля. Вони дня три зазивають ця, поки всї зазовуть ця.

У вівторок дїлять лежинь. Вони в обох же сватів є; той свої канпанії, а той свої. Роздїлять, та по рюмкі піднисуть.

Ото як обходять усїх, ска'ть: „Збирайтись хлїб дїлить!“ — Де ни зазивають ця, отой батькó головатий ходе с хлїбом (хоть у молодого, хоть у молодої називають головатим батьком; то-ж уся голова свальбі). І в того і в другого головатого батька свій хлїб. Вони тїко дарувать сходять ця, а то ни мішають ця; той с свою канпанїю гуля, а той с свою. Прийдуть в биседу (як хто ка': „До нас бешина прийде!“), батько дає хозяїну гостинець. Той бире, знає, шо його нїзьзя їсти, ска' бабам: „Глядїть же, баби, шоб ни зьзїли батькового хлїба! Напишіть на йому хоть крийдиною хрест, шоб значкий був!“ — Ті возьмуть, положять його на полицю, а як виходить биседа, оддають опять йому, він іде у другу хату с тим хлїбом. Як обходять усїх, тодї дїлять хлїб той; поріжуть маленькими кусочками, олїєю помастять у мисках, по рюмцї водки піднисе; вони закусять тим хлїбом.

А тодї-ж скажуть: Давайти батька продавать; він типер нам ни нужин!“ — Витягнуть колїшню (два колиса і вісь), положять на її дощичку, помостять соломи і посадять на дощичку батька з матїрю і повизуть до кабака. Як які ще будку напнуть іс соломи, аби сидїть можно. Батько в кабацї купе четвирть,

мати возьме закуски: огірків, хліба, картох, мочиних яблок, в кого є, миску набируть. Випють четвирть, тоді сами ше складають ця, четвирть бируть. А тоді як попють, поросходять ця по домах, і свальба кончилась. Це називають: кінці ховать у кабаці.

Субота.

В суботу бувають одводини; той і той батько зове, хто гуляв на свальбі. Як де, то подадуть по'бідать, і підуть до свата і там їх сажають обідать усіх гостий. А тоді вони до себе кличуть тих гостий обідать. А молоді впиред ходять до батька й матері, погостять ця, тай до дому поприходять. Все-ж гаряченьке варять і напичуть мняких пиріжків. А як де, так лишнього ни заводять; той батько своїх гостий поччує, а той своїх. Воно менш пятидесяти рублів ни обойдеть ця на цих свальбах. Отож і кажуть: „Оце в осени жинить; всячина є, чи курята, чи гусята, чи хліб, а там як піділо, то вже мало буде.“

Та це, бач, і одвод свальбі, одвидуть її зовсім. А то, бач у Тишан, у зимлянських і в миколаївських називають: зузулю вигонять, а в цих, в борисівських, одводини.

А як удівець на вдові женить ця, він привезе її до дому, покличе родичів, сусід, наваре їм, напиче, поччує їх — ото і все. Коли там хто захоче зазвать ця, зазиваїть ця, а то буваїть так, шо й ни зазива́юць ця.

7. Весілє

в м. Богучарі, в Воронїжчинї.

Зап. 1893 р. Петро Тарасевський.

1.

Розмова перед сватанєм.

— Шо-ж ви жонаті?

— Нї, не жонатий!

— Чого-ж ви ни женитесь?

— Тя, бач, я любив одну, а вона вийшла за другого, а далї і вмерла.

— Шо-ж, шукайте собі другу!

— А як я другої не буду любить, тодї шо-ж буде?

— Нє, ви ни кажіть так. Любов, то пустяки; поживите, привикните й до другої. Це вас лукавий соблазняє потому, шо коли ви жените ся, ви будете по закону жить, і лукавий там уже нічого ни поробе з вами; а коли ви нижонатий, то лукавий роставляє сіти, і воде вас то до одниї, то до другої, то до третьої і так без краю. Хібаж це по закону? Один гріх тай годї. Та холостий і пользи ніякої нікому ни може зробить. Він так тільки для свого удовольствія живе. Нима в його товариша вірного, нима подруги жизнї, нікому він не може довірить ця. Розумієть ся, коли ви ни бачите тут ніякого гріха, так вам справдї ни треба женить ця, а коли ви бачите гріх, так жинить ця й жиниць ця. Тільки слїдує жинить ця з рощотом. А то ви возьмите бідну, а вона й не буде биригтись чириз те, шо вона ни буде боять ця бідности; а як ви возьмите ни бідну, так вона биригтиметь ця, шоб ни зробить ця бідною. А шо то любов — так то одні пустяки. Буває, шо й по любві женять ця та живуть ни в согласії, а то женять ця і без любви, та живуть в согласії: загодї нельзя узнать. Це як би ви переходили з одного міста на місто, так вам було-б низручно держать сім'ю, а то ви вкорінились на одному місцї, жалованя получаїте, слава Богу, таке, шо можно сімю содержувать. Живить ця — жиніть ця, шукайте собі пару; нижонатому ніяк ни можно жить. Це вас лукавий соблазвяє.

(1892. VIII.)

2.

Жив собі чоловік богатий. Було у його хазяйствичко порядошне: кобильчина, коровячка та і 7 овечат було, так що до діла жив, но тілько того ни доставало — ни було дітей. Як ни бились, шо ни робили, но ни було і званія дитячого. От у одну нидїлю вишли, звозивши хлїб с старухою і розмовляють: „Шо ми, стара́, будим робити? Дїтий у нас нима, помримо — усе пропаде!“ — Потім глядь на ворота, аж тут лижить син — підкидушок. — „Стара!“ — чи з ляку чи з радості гукнув дїд, а потім опомнив ся, оглядїв ся тай каже: „Іди лишень, подиви ся! Журились тілько, шо дїтей нима, а ось син!“ Стара була моторненька собі, хватила хлопця, обмила гарненько, потім зібрала кумів. Кум — Марко Стипанович, кума Явдоха Василївна, повизли в сило до отця Сиргія, пирикристили, дали миння Грицько. Бач, я забув, як звали хазяїна і хазяйку, а опісля спомнив, що старого звали Питром Фодосевичом Бизобротним, а стару Феська Динисівна. Так як голубятка жили, як до-

стали собі Грицька. Так стали його кохать: то кісілю молошного зварять, то молочка свіжого у сосочку дадуть сосать, а більше коржика пшинишного спичуть і жують та і годують. Так вони били ся півтора году. Ставши ходить, і так ни шчули ся, як і пастух став свій, ни нанятий. Но що-ж за хлопиць був: моторний, за шо ни ухватить ця, те і зробе. Та іще був сибі такий, як молотком ізбитий; високого росту, широкий у плечах і на виду красивий. Та іще у його привичка була, уже такий був милостивий; старця ніколи ни оставе биз куска хліба; бо щоб він сказав: „Ни гнївай ся“ ніколи ни случало ся. Він би с сорому пропав. Так отакий-то був Грицько.

А Питро Фидосевич і Феська Динисівна? Були вони раді, шо такого помошника дождали і сами ни свої, ни чують, як ходять, як ідуть у церкву. Так він надіни каптан новий, зеленим поясом пітпережи ця, і бороду і голову маслом намаже, аж лиснїє, та йде будто староста слобідський. І вона була така баба чипурна; прибиреть ця. умиїць ця, упоравшись і піде до церкви. Так люди були вони собі божиствинні, і найдиша приучили учити. Як уберить ця до церкви, причешить ця, кумашну сорочку надіне, та ще оливою щоки помаже, щоб блищіло. Як іде по церкві, так всї дївчата і повитріщують баньки, і молодиці шепчуть: „Чий це такий пишний та бравий, ниначе пан?“ — І стануть шептать, хто що про його знає, і всї хвалять. Хто скаже, шо робочий паринь і смирний, а хто каже, шо милостивий. Так отака слава гриміла про Грицька. Даже малі знали його. От Питро і Феська стали думать, де його сватать за Грицька, а потім і подумали: „Давай, стара, підимо до удови Хавронї, там у неї хороша дївка.“ — „Шо-ж, старий, нам усе равно, а хто-і-зна, як Грицько скаже.“ — „Позвать його!“ — сказав Питро.

Позвали Грицька і стали росказувать їх пораду. Він тілько спросив, як ту дївку звать. Вони сказали, що мати Хавроня, а дївку звать Катериную. А він сказав: „Як знаїте, моє дїло таке: куди вам угодно, туди і піду.“ — От пішов Грицько за своє дїло, а старий і каже: „Чи оддасть вона за нас, що вона багата, може погребує нами.“ — „Де там, сказала стара, вона давно губи лиже, щоб вийти за нашого Грицька, а ти і ни пізнав до сього время.“ — Тут старому нїчого дїлать, одїв ся таки порядошно і пішов до сусїда, диськать, до жінчиного брата, просити його у старости. — „Здоров, Федоре Івановичу!“ — „Здоров, Питро Фидосевич!“ — „Днювали собі?“ — „Слава

Богу, як і ви! Сідайте у нас!“ — „Ні тут ніколи сідать; я прийшов просить вас у старости.“ — Бог з ним, брат, я ни знаю, як там нужно балакати.“ — „Ми по простому будим, нічого з разними приштами, по сусідськи.“ — Послухав він, убрав ся собі гарненько, видрав сіру шапку, зелений шарх і пішов к сусіду на поштуваня. Розумії ця, шо ни підмажи віз, а він і рипить, так і це діло. Зараз посадили за стіл, поставили свинячого холодцу, полуштовх водки, випили водку, поїли холодець, розкраснїли ся, аж піт проняв їх. Потім убрались і пішли так, що забули у хаті Богу помолить ця; спомнили сирид улиці, що Богу ни молили ся, шоб їм Бог помагав, тай давай сирид улиці поклони гепать. Тут челядь нидалеко була, стали на їх свистїть, тюкать, мов на звірів. Но вони лоби позаливали, то їм і байдуже. Помолили ся і пішли сибі по свої дорозї, та ідуть і разсуждають: „Знаїш що, брате? Старі люди примічали і нам говорили, що наша свальба буди весела; бач, тілько вишли із двора і зараз почули нас, бач який гомін підняли! Це діло буди наше!“ — От дойшли вони до двора, стали кислі протирать із очей. Послухали, ни чуть нікого. Потім постукали. Хаврошка схватила ся швиденько, одїла ся, в що було; вона жила порядошно, було в що одїть ця; тодї спрашує їх: „Хто стука (бо вона знала, що це старости), чи які забродяги ночю шляють ця?“ — Бо пошутила з ними, і мода була така. А їх Федір і каже: „Ні, ми не забродяги, а добрі люди, но тільки збили ся із шляху, отам уже на кряжу, і ни знаїм, куди пришли. Казать більш ни знаїм, а лишень пускайте нас та обогрійте!“ — Хавроня узнала по голосу і знала, що за люди вони, просто пустила їх у хату, більш ни стала командувать ними. Увішли у хату, пирихристились, і староста подивив ся по всїх углах, на святі і підбором оп поріг стукнув: мов заворожив, щоб с хати ни вийти, ни скакавши і водки ни пивши. Так як вони приштів ни знали, і ни стали довго думать. І каже староста: „Хівре, оддаси нам свою Катирину за Грицька?“ — Ну, тут аж жижки затрусили ся, та хотїла сказать шось, та заломала ся та чогось мов обморок з нею став, що ни знала, шо їм казать. Тут наші старости як за віточку хватили ся, привили Грицька (так убрали гарно) і Катирину на силу уволокли, бо ни хоче, і тут блима, як вова по ярмарку. Но, Грицька і спрашує Федір: „Согласний брать Катирину?“ — „Согласний!“ — сказав Грицько і покраснів, бо засоромив ся. І за тим спра-

шує Хавроня Катирину: „А ти согласна іти за Грицька?“ — Вона тоді очипила ся колїн, попала ганчірку в зуби тай каже: „Согласна!“ — а сама чуть кирпичини с коміна ни одорвала. Тут старости за відром водки. Зібрали людей: кума Макара, Гапку, та ще був свояк Василь, пожилий чоловік, і Устя, сусїдка, і Клим, чоловік богатий і знатний — і тілько всього було народу, бо на могорич багато ни кличуть.

Тут пішла потасовка: пють та їдять. Так як нїчого ни готовили, так тілько і було закуски: кавуни солоні та огурцї і капуста була пилюстка — і все. Но пяні на те не потурають, а їдять, аж тріщить. Потом стребували балабайку; він прийшов, йому лоб залили. Так він як ушкварив дудочки, бо дрібненько пальцями пирибирав. Тут як підняли ся, вся аж хата трясеть ця, скачуть та приказують. Гапка така була проворна, що плигала, як Сидорова коза, ступала, дрібно пирибирала „чириз ножку“ і приказувала:

Тра - та - та, тра - та - та!
Сїла баба на кота,
Поїхала до попа:
А попові дочки
Шиють чобіточки:
Із кози — приди,
Іс — кота халяви.

А потім каже:

А я в скоки та у боки,
Та навприсядки:
Та за днище та за гребінь,
Та на досвітки!

Потім запалила ся, що мочі нима, і заховала ся у ківнату. А там свояк Василь попав цеберку, замазану у глинї, та саде і кричить:

Ой лопну, розорвусь,
Та ще впаду, розобюсь!

А сам як вовк у казармі повиртаї ця; він був ниповоротний. І там іще квичали, но нїльзя було розобрать, що хто кричав, і кривили ся і іржали, як жирибцї, — чого там ни було. І так кончило ся; полягали спать, і тодї утихли. Це тільки могорич, що на свальбі буди — ни знаїм.

Добавленія до пословицї: Ета пісня до конця — нам по рюмцї винця; кому рюмка, кому дві, кому нїт ни одниє; кому сала кусок, кому дулю під носок.

С тим конець.

8. Весїлє

в с. Хитрівцї, Мелїтополь. пов. в Таврії.

Оповів полон. Василь Нїжжалий.

Як має бути провід свайби.

Коли задумують женить сина, то найперше приготовляють ся, щоб були гроші і був справлений молодий. Роспитують, когоб узять, коли той парубок не має знакомої дївчини. Вибирають такий день, а більше свято, і тодї батько й мати взивають сина в хату, і кажуть йому, шо ми тебе думаєм женити і думаєм узять отам то. Коли у молодого єсть знакома дївчина, то він каже: Нї, тату й мамо, я тиї ни хочу брать, а як хочите, то оттаку возьму. — Буває так, що довго торбують ся, син хоче ту брать, а мати ту і наводе таку кливиту на ту дївчину — шо в неї мати відьма і т. д. Як уже син стане на одному, то мати і батько згоджують ся і посилають за старостами молодого. Коли посилають батько і мати молодого, то приказують, щоб гарно обходив ся зі старостами, щоб вони з охотою йшли. Молодий в те время повинний буть такий поважний і дуже всїм покірний.

Приходять старости, садовлять їх за стіл, дають по чарцї. Батько обявляє, шо вони надумали, і на шо це їх призвали. Старости приказують: Нихай вам Бог помагає начате дїло скоро скінчити.

Тодї начинають виряжать і благословлять. Батько і мати беруть ікону і хлїб, син кланяєть ся до землї, а потім цїлує батька в руку і в щоку, матїр также саме. Тодї бирутъ старости хлїб от батька, у хлїбові дрібок соли. Батько і мати кажуть: Нихай вам Бог поможе.

Як ідуть старости з молодим, то коли дївка знакома, то молодий уже знає, де вона єсть, чи дома, чи на досвітках, то молодий іде на досвітки, а старости до молодої батька. Більше ідуть сватати ся у ночі. Приходять старости до молодої батька сїдають, отдають хлїб, самі сїдають на лаві і начинають балакать про хазяйство, або шо нибудь — не за молоду, а потім дають такі приміри, шо ми чули, шо в вас є такі дївчата, шо можно найняти на виликий строк. Батько і мати дають отвіт, шо ми ни наймаємо, бо ще мало нам вона зробила; і так проводять балачку, поки трохи познакомлять ця. Молодий приходе з молодою, як що вони вже знакомі, заходять в хату і мо-

лодий, де сміливий, то цілує тестя і тещу в щоку і в руку, а коли ні, то проходе й так. Молода стоїть біля комина, довбаєть ця в ногті.

Як же молодий їде в чужу слободу, то там входе в хату разом зі старостами, а коли молода дома і вона ни йде с хати, то староста посила її за водою в сіни, молода бере кухоль і іде по воду. Молодий в те время виходе за нею в сіни і там бере її в руки. Буває, шо молода ни хоче з ним і говорити, то він силою її диржить і ще виходе і староста один для помочі і у двох її уговоряють, шо: Дивись і ни думай, шо ми такі і такі. Як понаровить ця молодій, то вона дає слово: Як би де оддали, то я б пішла.

Коли староста почує от молодої такі слова, то іде в хату і просить, щоб покликать молодих до хати. Бувають такі випадки, що староста бачить, шо молода дуже охотна піти за його, а батьки не хотять віддати, то староста предупреждає молодій, що коли будуть питать батько і мати: Чи підеш за „Василя?“ — ти повинна сказати: Як оддасте, то я піду. — А то часто буває, шо батько розсердить ця, коли вона скаже, шо: Я піду! — а батько каже: Іди, в чому стоїш. — Як почує батько, що молода зверта на батька, батько стараєть ся приданого більше заправить. На придане кличуть батька молодого і батьки сходять ця.

Як зійдуть ця, кличуть і матір молодого і тоді молода обмінює хліб і в те время молодий цілуєть ся з молодою і тоді поклоняють ся обом батькам і матерям.

Дає молода старостам рушники і ідуть на розглядини до молодого. Обдивляють ся все, що є. Тоді роблять сватаня, скликаючи багато родичів. Молодого рід приходе до молодої і тут садовлять за стіл молодого рід; молода всїх цілує, а гості дарують молоду грішми, хто сціки (скільки) може дать. Після цього ідуть до молодого, весь рід молодої і молодого. А молодий остаєть ся у молодої. Приходять хлопці і дівчата і требують хлопці з молодого могорич за молоду. На сціки зійдуть ся, чи на читвиртину, чи на більше там, гуляють молодіж всю ніч.

На тому кінчаєть ся сватаня. На другий день ісходять ся свати вмісто (до купи) до якого нибудь свата, а найбільше до молодого батька на домовини (робити умови).

Тут вони домовляють ся, кому що справить на свайбу в подарок.

1. Матирі молодої повинний молодий купить чоботи або вахянки.

2. Молода повинна справить свикрусї спідницю і карман, на ту ціну, яку за чоботи.

3. Батькам молодої і молодого повинні буть сорочки з чирвоними поясами, хоть із чирвоного кумачу (китайки).

4. Батькові молодої повинна буть шишка на вид борони і барило, матирі молодої прядка, це все з кіста ліпить ця.

5. В чоботях повинний зять положить як найбільше гостинців.

6. Умовляють ця, на який день вінчать молодих і на який день свайба буде.

У нас більше принято вінчать раньше, не в той день, шо свайба.

Як привозять от вінця молодих, то світять дві свічки, молодої і молодого, і молоді обідають, а свічки горять; чия більше згорить, те скоріще помре.

Молодий от самого сватаня ходе до молодої на ніч до самої свайби.

Збори на свайбу.

Четвер. Кличуть шишки ліпить у молодого і у молодої. Ліплять шишки, співають разних пісень (котрих, не памятаю).

Пятниця. Молодий зі старшим боярином їде в чужу слободу кликать рідню і так уже молода собі їде. Дають молодому шишок, скільки родичів по щоту. Молодий з боярином їдуть; кого стрічають, молодий кланяєть ця, хоть їде, хоть іде; хто їому на зустріч, той каже: Хай Бог помагає.

Обкликавши, приїздять до дому; молодий розказує про все матері, чи благополучно все.

Субота. Приходять коровайниці і місять та ліплять коровай і шишки. При цім теж співають пісні.

В суботу молода їде чи іде, як близько, до молодого, нисе вінок з дружками. Як прийде, то посадовлять їх за стіл і дають їм снїдать. Тодї дають молодому вінок на тарільці, а боярин викупля, кидає на тарілку пядесять коп. або руб. І тодї іде молода до дому і готовить ця поїздить на бриці, або на тачанці з дружками по свойому селї. І також молодий збирає бояр і їздять по свойому селї і даже по других свайбах.

Коли їздять молоді, то як стрінуть ся молодий з молодою, чи то своєю, чи з чужою, то спиняють конї, встають, кланяють ця друг другу і цїлують ся, деб то ни було. Частують ся, бояри дружок, а дружки бояр. Потім кличуть рідню свою на дївич

вечір. Іще в суботу з ранку дівчата ліплять „дивинь“ з кіста на кістриці, наліпляють довжиною четвертий в дві і стромляють в таку малу паляницю.

На дівич вечір в суботу мало сходять ся і мало гуляють. В молодого покрасять гильце і потім ідуть до молодої. Там дають вечерять і молодого рід іде до дому, а бояри і дружки гуляють і грають. Молодому протів ниділї ні в якім разї ни можна оставать з молодою спать, ни годить ся. Теща приказує: Іди, сину (затю), до дому, щоб рідніші були завтра.

В ниділю рано ідуть молодий з боярином і молода з дружкою або з усіма дружками до церкви; ідуть більше не разом, а часто буває і разом, як вони вже вінчані, а коли не вінчані, то виряжають обох батько і мати молодої.

Іще одно в молодого повинно буть: Дві голки на спині, вткнуті хрестом в каптані, або в шо він одягнений, так же і в молодої. Це для того, щоб ніхто не зглазив, бо дуже багато на їх дивить ся в ці дні. Приходять, чи то приїжають із церкви до молодого, молодий і молода, старша дружка і старший боярин. Дають їм обідати і потім молода іде до дому, а молодий поки що собі готовить ця, щоб і в ниділю покатать ся з боярами. Коли він живе бідно, то бояри приводять по коняці, а таки поїздять по селї.

А тоді вже гості сходять ся і дають їм обідати. Обід готове кухарка; наймаєть ця на ниділю і на понеділок за руб і платок і пів кварти горілки. Варять борщі і локшу на дворі, помагають варити діди старі такі, які люблять лишню чарку випить.

Приїжає молодий із катаня і готовлять ся їхати або іти з поїздом до молодої. Назначають поїзд так, щоб ни було молодому пари.

Як складаєть ся поїзд, із скільки душ, як звать і як считають:

1. Дружко і піддружий	2	чоловіки
2. Молодий	1	„
3. Світилка і світильник	2	„
4. Дві свашки	2	„
5. Два старости	2	„
6. Два музиканти	2	„
7. Бояр	8	„
8. Візник, що одежу привозе	1	„
9. Сторож, що глядить бричок	1	„
разом	21	душа.

Це буде поїзд, сюди все беруть ся зараз із роду, а тоді і чужі.

Як назначуть всїх, сціки нада, то свашки забирають всїх членів шапки і пришивають до їх кусочки кумачу. А потім каждий викупає свою шапку. Свашка або найбільше тїтка молодого, носе сито і туди кидають гроші, скілько хто може, і забира свою шапку.

Ті всї гроші висипає за комір молодого і вони там аж до вечора хранять ся.

Дають закусювать і по чарцї і тодї виводять молодого хвусткою; виводе дружко і станове веред порогом; в те время мати набравши собі в хвартух оріхів, вівса, а часто збирають на цей день багато по пів копійки, канфети і т. і.

Дружко воде молодого то в ту, то в другу сторону, а мати сипе на всї чотирі сторони, люди і дїти з виликою товпою збирають, шо попада, дуже радісно хватають, часто буває грязь, то і на грязь ни дивлять ся. Виводе мати молодого хвусткою за двір, тут частує і перепитує: „Чи все забрали, шо кому повинно брать? В дружка повинний буть кухоль з медом і шишка з верху, у піддружого горілка і хлїб в руках, у старостів — у одного горілка і хлїб, у другого горілка; у свашок — у одної чоботи тещі, в другої — батькові борона і барило, матирі прядка і остальному родові шишки; в старшого боярина гильце в руках, у світилки світильник, щоб свічка була, і щоб шаблї ни загубила. Дружко і піддружий і старости в рушниках чириз плечі. Їдуть або йдуть весело, бережать, щоб хто дороги ни перейшов, а коли хто хоче перейти, шо ни зна, або нарошне, то його спиняють, дають чарку і просять ни проходить молодому князеві дороги.

Коли доходять або доїжають до молодої, то в молодої ворота зачинені і стоїть вилика сила хлопців і молодих мужиків. Молодий приходе, кланяєть ся їм і питає: Шо ви ни пізнали? Скільки я до вас ходив, пускали, а тепер нї! — Дає їм бутилку горілки, а коли вони ни хотять, то часто буває, шо цей поїзд береть ся пхать ворота і пхають їх ті туди, а ті відтіль.

Коли поїзд попхне, то ту горілку дають поїздові. Входять в двір і стають перед порогом, свашки, молодий, бояри. А дружко іде в хату, здоровкає ця з сватом і свахою. Свашки часто співають перед порогом таку пісню:

Чи ви свати, чи ви ни свати?
Чом ви до нас не виходите.

Хліба, соли не виносите?
Доки це ми та стоятимем,
Сиру землю та топтатимем?

Молода ховаєть ся і два боярини, або три ідуть шукать; коли найдуть молоду, то вона захова рушник той, шо ходе з ним в руках і коли бояри ни найдуть, то купують горілки. Приводять молоду. Коли входе молода в двір, то кланяє ся молодому, а він їй. Молода заходе і сідає за стіл, а молодий стоїть довго, буває більше часу. Дружко справляєть ся в хаті, і виходе староста молодої до старостів молодого з хлїбом і з кухлем; тоді обмінюють хлїб три рази і пють із кухля мед.

Брат молодої бере коня (ціпок) молодого і їде на йому в горо́д, а дружко тоді викупляє, плате по договору на домовинах руб, а то буває, шо і шапку вимовляють; коли вже (коня) ціпок викуплять, то дають ціпок молодому.

Начинають дарувать бояр хвустками; дарує тїтка або систра молодої. Обдарує бояр, а молодому ни дарує поки, а питає: Чи довольні подарками? — Повинний сказати старший боярин; що заким пєм, гуляєм, тому подарка ни маєм.

Тоді дає молодому тїтка платок гарний; як дає, то той платок бире боярин, молодий в те время кланяє ця, а боярин обводе кругом голови, коли він кланяє ця, три рази.

Тоді начинають наші свашки дарувать молодої рід. Найперве дають матері молодої чоботи і прядку (шишку), а тоді дарують шишками цілий рід. Коли подарують, тоді хто небудь надїває толуб на виворот; найбільше це робе тїтка молодої або систра, як багато старіша. Виходе вона із сїней і кланяє ця до молодого, закривши собі голову, а молодий кланяє ця до неї. Тоді дають бояринові кухоль з водою і ячменем. Тоже і тут молодий кланяєть ся, а боярин обведе зразу понад головою і за третїм разом кидає його через хату або назад себе. Поробивши все це, ще дають і тут дружкові і піддружому рушники. Вони перевязують і кажуть: Спасибі батькові і матирі, що рано вставали та „Галї“ гарні рушники дбали. — Тоді виходе батько і мати з хлїбом і просять молодого в хату, кажучи: Просимо хлїба - соли, просим вас в хату. — Бере дружко молодого хвусткою і виде в сїни. У сїнях молодий ще кланяєть ця батькові і матирі молодої і всьому родові молодої. Тоді, коли молодий уже в сїнях, то молода за столом, а старости молодої сидять біля порога. Тоді дружко пита: Старости, панї старости, розрішіть порубать двері. — Старости молодої кажуть: Бог благо-

словить. — Дружко каже: Другий раз і третій. — Старости кажуть: Бог благословить! усі три рази.

Тепер дружко платком бє по одвірках, а дружки співають:

Рубай, дружко, двері і т. д.

Упять питає дружко старостів молодої: Старости панїстарости, благословіть молодого князя в цей чесний дом увести. — Старости відповідають: Бог благословить. — Дружко: Другий раз раз і третій. — Старости: Бог благословить! — всї три рази.

Бере молодого дружко за хустку і виде до столу. Тут уже дожидають хлопцї три або чотирі; в руках у їх палки і на краю солома намощена. Хлопцї цї ширяють молодому в вічі, тодї дружко з ними розчитуєть ся, дає їм по копійцї і по шисцї і хлопцї ті виходять з покутя.

Дружко молодого веде хусткою понад полом і по лаві, дружки чуть нахиляють ся. Як поза спиною видуть молодого, молода голову положе на стіл, а старша дружка накриває платком. Молодий з дружком сїдають і молодий скидає платок, підводе молоду і поцїлує. Людей в те время повна хата, всї дивують ся, чи дружко нїде не ошибаєть ся. Дружка викупляють, дають йому чарку горілки і він вилазе зза столу, прозь молодого сїдає світилка і свашка, а с пиреду сїдають бояри. Старости молодої і молодого сидять тепер уже біля порога. Дружко і піддружий ходять за порядками. Тепер бере батько молодої і мати частувать, наливають в чарки горілки і кидають туди гроші, беруть батько і мати хвустками чарки і подають молодим і так: батько молодому, мати молодій і навпаки. Почастувавши молодого і молоду, частують весь поїзд. Дають обідать — борщ, локшу, мясо. Тодї виходять на время ізза столу, щоб вирядить візника із скринею і одежою. Візник підїжжає до будки, де одежа; бояри бирут скриню і виносять на бричку. Візник считає всю одежу. Зазнача, яка одежа повинна бути: Скриня; у скрини полотна, скільки придбає, потім мілкої одежі, як: спідницї, кохти, платки; потім іде веретя, рядна, кудрі (ковдрі) і т. и. Баби багато дивлять ся і считають. Поскладавши все це, мати молодої поштує візника і тих, шо їдуть на скринї із роду молодої.

Поїзд заходе, як виряде скриню, опять в хату і сїдають за стіл. Начинають дїлити коровай. Дружки співають:

Дружко коровай крає,
Він семеро дїтей має і т..

Поділивши коровай, молода діле дивинь, дає всім родичам. А потім брат росплїтає косу молодій; молодий плате за те пядесят копійок, або і руб. Тоді виходять всї із хати, остають ся тіки молоді, дружко і піддружий. Бере батько благословеня і благословить, а також і мати, а потім дає ікони молодим і молодому хлїб. Виводе дружко молодих із хати хвусткою і ставляє перед порогом; вони кланяють ся на чотирі сторони, тоді іде, чи їде поїзд. Молодий диржить все время молоду за руку, шоб нїхто не проскочив поміж ними, бо тоді будуть часто росходить ся. Доходять до молодого двору. Тут на воротях накладають огнище з соломи, молодий з молодою прямо переходять через огонь. Коли ввійдуть у двір, стають перед порогом, виходе батько і мати, молоді кланяють ся. Тоді заводять молодих за стіл і дають їм закусювати. Закусивши, виводе дружко і веде їх до городнїх воріт і питає, чи вони согрішили. Тут молодий повинний сказать. Коли молода уже потеряла краску і молодий ни хоче її скрить, то каже явно дружкові, шо ми вже грішні. А як нї, то заводять молоду в будку і дружко виходе, а молоді остають ся. Вони повинні роздїть ся і доставать крові. Цей час для молодої дуже страшний; часто буває, такий страх доходе із молодими, шо даже до плачу. Молодому треба зараз же достать крові, то бували такі випадки, шо приходилось прямо руками. Під двирьми всї, дружко, піддружий і свашки питають: Чи скоро? Як уже це зроби ця, то молодий каже: вже, і одчиняє двері. Молода надїва другу сорочку і тоді молоду завязують. Вона іде з свашками в хату і нисе ту сорочку на тарільцї. Уходе в сїни, мати стрічає молоду, вона подає сорочку і співає так:

Ни бій ся, матїнко, ни бій ся.
В червонї чобітки вбуй ся.

Мати бере сорочку і іде до полу, там розгортають і дивлять ся з другими жінками. Співають приданських пісень.

Це все роби ця в нидїлю в вечері; потім начинають даровать. Сперва дають батькові сорочку, потім матері спідницю, а потім дарують батька хрещеного і матїр, дядьків і тїток. Дарують так: Ріжуть коровай молодого і кладуть подарок і кусок короваю на тарілку і подають. Потім дарують чарками; коли дарують чарками, тоді обдаровують молодих чи то грішми, чи то дають тилицю, чи то ягницю, чи мішок жита, чи мірку ячменю. Горілку як пють, то находять гірку (тоб-то кричать „горька“); молоді повинні цїлувати ся. Люди всю ніч гуляють, як достатки єсть.

Молоді сплять. Боярин рано в ранці приходе і буде молодих, як що захвате в постелї, а коли ни захвате, то йому в понеділок не буде пляшки горілки. Молода входе в хату і вмиває свекра і свекруху, і хто є в те время в хатї, і утирає їх.

Бояринові дає молода кусок чирвоного кумачу, він чіпляє на палицю і вилазе на хату; сидить біля димаря цїлий ранок, аж поки йтимуть покланяти ся до тещі.

Збирають ся молодші. Дружкові і піддружому молода чіпляє чирвоні пояси через плечі. Ідуть по селї, співають, грають, молода і молодий ідуть по переду. Приходять до молодої матирі і батька, їх садовлять за стіл, дають меду, вареної. Тодї молода іде з усїм родом до молодого до дому, а зять, дружко і піддружий остають ся висти тещу. Наперед теща дуже тут начинає чванитись, зять її вбуває в ті чоботи, шо у нидїлю свашка нисла, теща ногу корче, зять цїлує в щоку; убувши тещу, зять бере її за руку і виде; молодої рід іде за тещею і часто садовлять її на землю, шоб зять поштував.

Доводе молодий до свого двору, тут заплутують ворота валом (пряжою).

Приходе ввесь молодої рід, кличуть їх до хати і садовлять за стіл, зараз же дарують. Подарувавши, дають їм обідать. Пообідають, виходять на двір і тут починають танцювать; батьки молодої і молодого кидають гроші, хто скільки може, а потім танцюють всї инші. Молодий і молода збирають ті гроші. Тепер молодий і молода викупляють у дружка пояс і у боярина, за скільки зійдуть ся. Молодої рід іде до дому.

А молодого рід сїдає обідать і потім іде до дружка в беседу. До дружка іде молода і молодий. Дружко садове всю беседу і угощає їх; потім ідуть до піддружого і т. д.

Молодий і молода ідуть от дружка до дому.

Гуляють понедїлок і вівторок, аж поки обійдуть з беседою всїх, хто гуля на свайбі.

Як кінчать беседу, тодї продають батька і матїр; їздять по селї, матїр убирають в нову одежу, і чіпляють на неї гостинцї. Продадуть батька, збирають ся на кури.

Збирають по коробцї пшеницї з пари, продають і беруть горілку, а жінки зносять по курцї. Сходять ся до молодого і тут готовлять вечерю. Повечеряють, як коли під середу, а ко-

ли під четвер. Зійдуть ся у ранці, похмилять ся і кінчилась свайба. Після цього свати сходять ся і гуляють, поки їм потрібно.

В найблищу ниділю іде зять до тещі в гості.

9. Весїлє

в станиці Шкуринській, Єйського відділу, на Чорноморщині.

Зап. Федір Гр. Півень 1894 р.

За дві неділї раньше свадьби ідуть два старости і беруть хліб і чвертку горілки і ідуть до дївчиного батька і матері, а молодий наш Андрій за ними іде. Приходять зараз до Ганиного батька і кажуть: Здорові були, хазяїн із хазяйкою, пускайте нас на кватерю.

А мати Ганина і каже: А що ви за люди?

Староста: Та ми купці — добрі молодці, шукаєм собі підхожого товару, тай підчули, що будьто у вас єсть підхожий товар, то вже ж не пощетайте за труд, покажіть його нам.

Батько каже: Що це за товар? Я його ни знаю.

А старости і кажуть: Хіба це ви не догадались?

А батько каже: А, добре, догадав ся! Ану лишинь, дочко, увійди сюди; ось щось оці людці скажуть!

Ганна убіга підтикавшись і будьто нічого ни зна, та зараз по хаті зирк-зирк: А, знаю, що це за люди, і знаю, що вони будуть казать.

Та мирщій поверни ця до коміна тай колупа цальцем глину. Батько: Ну, щож-дочко, от прийшли оці молодці тибе за Андрія сватать. Що ми їм будим казать?

Ганна: Та ще я ни знаю, що ви скажити, а я за такого парня согласна піти.

Батько зараз поверни ця до старостів і каже: Що-ж, як дасте на підпомогу рублїв с трицять, то вже-ж нихай Бог помога.

Старости і кажуть: Та за грішми діло ни стало.

Та зараз бутилку с кишенї тай каже: Ану лишинь подайте-ж мірку чи аршин, чи як його у вас звуть і переміряєм оцю воду, щоб ни було в нашім ділї переводу.

Батько зараз несе чарку на стіл, а мати пиріжків ш чечовицею, спечених раненько, бо вони цього случаю ждали давненько. Батько каже на Ганку: Ану, дочко, молись Богу.

І стають усї і разом: „Боже поможи, Мати Божа!“ А потім сїдають старости, і батько і мати за стіл, а Ганна зараз шморга в сїни, а Андрій там уже давно її ждав. Уходить Ганна, і давай там собі балакать нишком. А Андрій пита: Ну, що там ваші старі кажуть?

Ганна: Та старі так і сяк, просять трохи гроший на підпомогу.

Так що-ж, скажу своїм старим, нихай дають, бо ми нидавно одвизли ув Озов чуванів із тридцять арновки, то гроші у їх тепер єсть. Так бо моє серце за тобою мре, я і в церкві дивлюсь, деб тебе побачить хоч одним оком.

Коли це батько в хатї стук кулаком об стіл тай кричить: Ганно, ану лишинь, іди сюди.

Ганна входить: Ну що ви, тату, скажити?

Батько: Та що-ж, дочко, давай що-нибудь казать оцим людям.

Ганна: Та що-ж казать? Нихай мабуть приходять у четвер за рушниками, бо Андрій пообіщав гроший дать.

Батько до старостів: Ну, добрі люди, давайти моли ця Богу за хлїб та за сіль і за вечерю вмістї тай по домах; а в четвер, як що старі будуть согласні, то приходьте за рушниками, та раненько приходьте. А ми покличем сусїд та родичів тай побалакаєм, коли буде у нас свадьба; а побалакавши, перевяжем вас рушниками.

Старости ідуть, а Андрій в сїнях старостам на стрічу: Ану, кажіть, що у вас там за дїло.

А старости кажуть: Та все по хорошому.

Ну, слава Богу! Спасибі вам, дядько Семен і тобі, дядько Гаврило, а я тепер піду на досвітки, та глядїть, батькові не кажіть, бо я з нею там ще побалакаю.

Тим часом приходять старости до Андрієвого батька і матері, бо тут недалекий периход, тїко через один квартал. Батько і питає старостів: Ну, як ваше дїло?

Старости: Дїло наше все, Слава Богу, все гарно. Тепер нате ваш хлїб уже обміняний. Тїко сват казав так: Як дасть сват підмоги грішми-рублїв із двадцять, так у четвер приходьте.

— Молодцї! Биріть лишень самовар, настановте, а ти, стара, піди в амбарь, возьми ковбасу та сулїю з водкою та швиденько. А деж це Андрій?

Старости: Пішов на досвітки.

От чириз четвирть часа самовар готов і ковбаса піджарена, становлять його і сїдають біля його, а батько бере графин із шафи і каже: Стара, іди лишинь сюди!

Стара підійшла. Старий налив чарку, випив, потім старій дає і старостам всїм по чарцї. Потім наливають по часцї чаю. Покінчили чай, поблагодарили Богу і хазяїну за хлїб, за сіль, потім прощаю ця, йдуть до дому. В ранцї приходить наш Андрій. Очі у його красні і сам увесь будьто низдоров. Батько питає: Де це ти був?

— А ви хіба ни знаєте, де я був?

— Ну, що там сват казав?

— Та що казав? Щоб дали ви йому підпомоги грошей рублїв двацять.

— А де ми його візьмем? — батько каже Андрієві.

Андрій так увесь згорів:

— Як це так? Грицька женили, сорок руб. дали, і Данила женили, пятнацять дали, а я хіба не робив? — і пішов із хати.

Батько засміяв ся і каже у вечері Андрієві: Ану лишень причипурись трохи; завтра підеш опять до Назаря с старостами.

Андрій зрадїв, та шморг з хати до хлопцїв. Ану, хлопцї, а де ж Матвій Божко?

А Петро Кіяниця і каже: На що тобі його?

— Та треба; завтра у мени могорич буде.

— Який?

— Я Ганну засватав!

— Яку?

— Назарову. Завтра на могорич приходьте у вечері.

Ось являєть ся і Матвій Божко.

— Здоров, Андрій!

— Здоров, Божко.

— Ач, бісова нивера, чого ти тут стоїш?

— А я тебе шукаю. Де ти був?

— Дома!

— Брешиш!

— Єй Богу, дома.

— Ану ходїм зо мною, Божко, до Назарової Ганни!

— Чогож я піду? Ач який!

— Хіба ти, Божко, ни знаєш? Я оженив ся на їй.

— Музика буде, чи нї?

— Буде; іди! Я наняв гармоню і бубон.

— Ну, ходім — ходім!

Приходять до Назаря, а старі уже сидять там і балакають, коли буде свадьба. Андрій заглянув у вікно, а Ганни ни має. Питає нивістки: Де Ганна?

— Пішла до Недільчиної Катерини і до тітки Марфи разом і дівчат кликать на могорич.

Ось приходить і Ганна, приводить дівчат, а старі ідуть до Андрійового батька. Все це було діло в четвер, у вечері. Ганна зараз заводить дівчат і хлопців за стіл і становить хліб, сіль і локшину і підносить по чарці горілки. Потім становить на стіл пиріжків з чечевицею, а послі всього озвар, а на послі всього поднисла по чарці горілки. Андрій і каже: Просив на хліб, на сіль, а тепер прошу звененія.

Дівчата і хлопці встають ізза столу і всі дякують Андрієві і Ганні за хліб, за сіль. Музика начинає грать; хлопці і дівчата начинають танцювать. Ну ніхто так не танцював, як молодий, з Матвієм Божком, бо їх із хлопців ніхто не перетанцьовував. Андрій і каже: Ну, хлопці, на ту ниділю на свадьбу до мени приходьте.

Зараз всі росходя ця по домах. А старі тут у свата, кінчають діло, кому що купувать, що батькові, що матері, що на скрині, що на коні, що на покуті, коли вінчаня буде. Андріїв батько каже: Та мабуть будим вінчать у пятницю.

Свати пішли до дому. Андрій уходить у хату і каже: Ну, тату, коли віньча ця?

Батько: Та коли, у пятницю.

Андрій зараз шморг із хати та в вінбарь та вкрав од батька мішок пшениці та в лавку, та й продав за цілкового, та вечиром і однїс Ганні на стрічки. А Ганна у четвер раненько до Катерини: Ходім, Катерино, купиш мині стрічок, і ленти на банти, бо завтра будем вінчать ця.

Пішли в лавку і купили, чого треба було і ідуть до дому. Ганна Катерині каже: Ти-ж завтра приходь пораньши та підеш до церкви; ти будеш у мене вінець держать.

У пятницю Ганна і Катерина ідуть до Андрія, уходять у хату.

— Здорові!

— Здорова!

— Будьте здорові з пятницею!

— Спасибі! Сідай, дочко, бо наш женило ще не вбрав ся.

Ось приходить боярин Божко. Андрій і каже: Благословіть нас, тату і мамо, вступить в законний брак.

— Бог вас благословить, і ми благословляєм! Ідіть собі з Богом до церкви.

Кончили вінчаня, і пішли до Андрійового батька та пообідали тай по домах. А старий с старою балакають, що на свайбу готовить, бо вона ж буде на цю неділю.

— Та що-ж, старий, мабуть заріжимо куцого бузівка; він гарний, ситий. Хлопці, ріжте куце бузівя та пирісту козу, та получе його там вичищайте.

Хлопці ідуть і ріжуть. Андрій: Ну, нихай бісові сини та дочки не гнівають ця; у мого батька буде що їсти.

У пятницю пораньше Андрій іде, кличе сусідок ліпить шишки, а в суботу коровай. А у вечері всї розійшлись. Андрій іде до Божка до Матвія і кличе: Ну, Матвій, ходім, будемо їхать родичів скликати, а батько поки що сусідів поскликають. — Андрій і Божко сїдають на конї і біжать дуже здорово. Андрій одно зна, кланяє ця на всї сторони, а Матвій возить в платку шишки. І ідуть перше до дядька і дають шишку, і так вони їздять до всїх родичів і всїм дають по шишцї і бігають до вечира. У вечері прибігають до дому, а тут же і Ганна іде другим переулком, і дуже здорово співають дружки на всю улицю:

Прибірай ся, батеньку, прибірай ся,
Та до себи молодої з дружечками сподївай ся.

Уходять до Андрія у двір. Андрій з Матвієм причипурились і стоять у порога. Ганна натходить і стає біля Андрія, потім того виходить дружко і каже на молодих: Биріть ця за платочок!

Андрій і Ганна береть ця за платочок, дружко уводить їх у сїни, і одчиня хату, і кричить: Старости, панїстарости!

— А ми раді слухать!

— Благословіть молодих дїтей в сей чесний дом увести!

— Бог благословить!

— Другий раз і третїй раз!

— Бог благословить всї три рази.

— І начина́ хрестить палицею двері, і веде молодих у хату і доведе до стола і опять говорить: Старости, панїстарости! Благословіть молодих дїтей за стіл зависти!

— Бог благословить!

— Другий раз і третїй раз!

— Бог благословить всї три рази!

І молода уперед сяде за стіл, а молодого обводять кругом стола і садовлять кіля (ґля) неї. І дружки начинають співать:

Здвигнули ся сїни,
Як буяри сїли:
Ще дужче здвигнуть ця,
Як пива напють ця.

Друга:

Не наступай, Литва,
Буде з вами битва;
Будем бити, воювати,
Ганусї не давати.

А тодї Ганнин батько підносить по чарцї князеві і княгинї і всїм боярам і дружкам. Потім посидять трохи і дружко кричить: Старости, панїстарости! Благословіть молодих дїтей вивисти на прогуляня!

— Бог благословить!

І виводить їх, і вони ідуть собі гулять. Погуляють часа три і потом упять заводять їх за стіл; посидять із час, потім виводять ізза стола і накладають Ганину постїль і скриню на віз, і визуть до Андрійового батька. Поїзд приходить вечером. І садовять їх за стіл і молоду начинають покривать.

(Конець).

Ізвинїть, пожалуста, бо нїколи брихати, треба ще й на той край махати. І там люди ни гуляють, сіль на просо міняють. Оце вам казка, а минї бубликів вязка.

10. Весїлє

в селї Ілинцях, Снятинського пов.

Запис. Олена Голубовичева 1914 р.

Старости від молодого приходє до родичів молодої і витают си: „Славайсу Христу, аби слава йшла межи дїти.“ — Потому говорє: „Ми прийшли до вас запитати за куничку. Ми мали одну куничку, вна з межи нас, та тутки є в вас.“ — Родичі молодої відповідают: „Шукайте собі.“ — Старости шукают по кутах, а дївчина ховає си межи родинов. Коли староста шукає в однім кутї, хатні кажут: „Туй нема, туй нема.“ Нарештї староста бере єї за руку, йде за молодим, котрий чекає за дверми, аж покиль дївчину не зловют, веде їх серед хати, а всї, хто в хатї є, стают довкола. Тогди староста питає си молодого: „Чи ти хочеш (прим.) Марії?“ — Він каже: „Хочу.“

Тогди староста питає си молодої: „Чи ти хочеш Василя?“ — Она каже: „Єк дєдя і неня скажут.“ — Але староста каже: „Се не походит від дєді і нені, але від твої волї.“ — На то Марія каже: „Моя воля зволєє.“ — Кладут молодєтам руки до купи так, єк витают си, а старости перетинают хлїбом з долини в гору, „аби всьо росло в гору“, — так приказуют — і се є **заручини**. Потому засажуют молодєт за стів. Василь іде перший, а Марія за ним, потому родичі, родина, старости. Єк засїли за стів, родичі молодої просє пити і їсти, але старости не зволєют, бо хотє вперед знати, що Маріка дістане **в посаг**. Родичі молодої кажут, що хочут знати, що они дают свому Василеви. Старости кажут, що записуют Василеви хату, город і так далї. Маріцї дают ниву, корову, повну скриню, 100 левів і т. д. Свати домагают си ще кавалка бавок, бо кажут, що так свати хотє. Коли вже згодє си що до віна, зачинают набувати си. Пют горівку або рум та їдє храмову страву. Сего вечера годє си родичі молодої і старости, котрі заступают родичів молодого, коли мают давати на заповіди, та коли будут робити весїлє. Годє си також ще, кілько мают дати дарів (переміток, хусток) єго тїткам, сестрам, та єнчій родинї.

Звичайно в суботу або в день перед свєтом ідут молодєта до попа „на отчінаш“.

Дєдї несут по двоє хлїбів і по курцї та платє грішми після звичаю. Чєсом піп каже, що молоді не вміют отчінашу та наказує приходити другий раз. По першій заповіди родичі молодого і молодої начинают лагодити си д весїлю.

Коли першу заповідь голосє, тогди молода кличе дві дружки, але борше лиш одну. Вна вже від тепер старає си за вбранє. В недїлю в вечір заплїтают єї в кіски, а в понедїлок рано — досвіта зачинают вбирати голову в бинди, волїчки, ґірданчики, позолочену бинду, затички, рєску тай в вінок, але вузенький тай без чіснику, згардок і шовку. Єк приріндит си, ведут єї родичі до молодої, бо мают йти в село. Дружка бере колач в дар молодій. По обідї ідут просити в село.

Дружба так само несе дар молодому.

Дружбувати йдут звичєйно первий брат і перва сестра.

Дружба має також візітирувати, чи дївка правдива, аби єї не підмінєли. Дальше, чи є вна чьисна; як чьисна, то співают файні співанки, а єк нє, то погані (Сей звичай вже занеханий).

Світивка — дївчина, звичайно сестра молодого, вбирає

си так само, єк дружка. Приносит дар молодому, наколи не сестра, лиш кревна. Веде си з молодим до слюбу.

Молодий має в правій і в лївій руцї платинку. За конец одної платинки тримає дружка, а за конец другої світивка. Так йдут і від слюбу. В хатї сїдає з ним за стів. Потому їде за молодов. Там як вже молоду матка з братом покриют, а гостї з молодим заведут си за стів, світивка стає на лавици назад молодих, засвічує над ними дві свічки, тримає трохи, а відтак гасит тай сїдає коло молодєт. Тому вна називає си світивка. Коли свічки горє однако, то кажут, що вни однако любє си; коли молодої слабше, то кажут, що вна менше любит єго.

Кодаш гонит конї, як їдут за молодов, тай христит одвірки і двері патиком, а відтак перекидує ним хату.

Боярами називают тих парубків і ґаздів, шо йдут з (кнєзем) молодим по молоду. Вни мают сокотити і боронити молодого і молоду.

Матка молодого і батьтьо молодої тримают при слюбі свічки. Матка стоїт за молодим, а батьтьо за молодов. Матка і батьтьо тримают звичєйно першу дитину до христу.

Єк слюб назначили на вівторок, то вже в нидїлю робє „зачинанє“.

Рано посилают посла кликати кревних і близких сусїд на зачинанє на пополудни. Над вечір сходє се декотрі запрошені, приносє по хлїбови в дарі, а ґазда засаджує їх за стів, щоби вбирали деревце.

Матка (та жінка, що має вінчати молодих) бере подушку на лавицу коло вікна, відтак кладе єї на колїна, бере пару колачів і гуску соли, кладе на подушку і зачинає шити вінок. [1]) Вінок шиє си з бервінку шовком, вшиває си зубки чіснику, зґарди та китички з коцику. Готовий вінок золотє позлїтков. В домі молодого шиют такий самий вінок, лише менший і пришивают до шапки.

При шитю вінка співают:

На калиночцї дві ягодочцї:
Дайте, дєдику, голку,
Тай ниточку з шовку.
Тай чісночку зубочок.
Зачинати віночок.

---

[1]) Вінок і затички з бервінку (по весїлю) зашиває молода в подушку. Це робит на те, щоби єї хто це не вкрав, тай щоби шо з того не віробив (аби не вмерла, або не хорувала).

Потім співают нени:

На калиночці дві ягодочці:
Дайте, ненечко, голку,
Тай ниточку з шовку,
Тай чісночку зубочок,
Зачинати віночок.

Знову дєдеви:

Ой дав дєдичок голку,
Тай ниточку з шовку,
Тай чісночку зубочок,
Вже зачели віночок!

Ще раз нени:

Ой дала неничка голку . . . . .

Матка шиє вінок, а гості відспівали пісню до вінка, тай зачинают співати другу до „деревця“:

Віпало з перчику зеренце,
Зачинайте, мій дєдику, деревце.
Від спода до вершечка яличку,
А на самим тай вершечку косичку.
Тай привєжіт, мій дєдику, другую,
Аби вам жель не було за мною.

Єк се співают, дєдя бере два гусічі пера і звоздик тай червонов волічков привєзує до галузки малої ялички. Яличка стоїт серед стола, затикана в хлїбі або колачи. Так само співают нени, кревним і всїм гостям. Вни всї привєзуют по два пера і по звоздикови. Єк всїм переспівают, зачинают иншу співанку:

Звезено зїлє із гір на Підгірє,
А зпід Підгіря на подвірє,
А з подвіря в нові двори,
Та внесено єго на тисові столи;
Відгадайте, мій дєдику,
Ой щож бо це за зїлєчко?
Ой я, синку, не вгадаю,
Бо я старпй розум маю.

Так само співают нени, братям, сестрам, кревним, а коли всї не можут відгадати, що то за зїлє, тогди співаючи питают си молодого, хоч єго між ними нема:

Я вам відгадаю,
Бо молодий розум маю.
Ой це таке зїлє,
Що зза него є весїлє;
Щоби гості їли, пили,
Тай щоби си веселили.

Єк деревце ще не вбране, то співают дальше:

Ой летїли білі гуси — сїли в сад,
Ой чьис тобі, Марусенько (Васильку), на посаг.
А щож бо вам, білі гуси, до того,
До мойого посагочку злотного?
Є у мене дєдик, неньтя до того,
До моєго посагочку злотного.

Віріжінє в село. В понедїлок рано сходє си гостї віріжєти молоду (молодого) в село, кликати на весїлє.

Коли гостї попоїдют, сїдают дєдя і неня перед столом на ослін, перед них на землю кладут сїно, на сїно вереню і дві подушки. На то всьо клїкає молодий (молода). Дєдя і неня берут пару колачів обоє разом, верх колачів гуску соли, а на соли стоїт шьипка з вінком (або вінок молодої [1]). Кладут відтак шьипку (вінок) на голову молодого (молодої) і благословє словами: „Жичьимо тобі хлїба і соли і всього доброго". — Молодий (молода) цїлює руку дєдї і нені і каже: „Дєдю і нене, прощєйте мене". — А они відповідают: „Най Бог простит і ми прощєємо." — Так само, єк нени і дєдеви, кажут три рази гостєм; они так само відповідают разом всї: „Най Бог простит і ми прощєємо".

По благословенстві жінки співают:

Зза гори тай сонечко сїяє,
А деж наш си тай молодий (молода) збирає?
Ой у село на весїлє просити,
Найменчїй си дитиночцї вклонити.
Ой у село, мій дєдику, у село,
Щоби було всьому роду весело.

Ся пісня співає си для нені, братів і сестер. Коли переспівают, зачинают другу:

Ой за воротами бистрі річки з новими кладками.
Ой наш молодий в село їде з своїми дружбами.
Дружбочка тай стежочку промете,
Молодого бай у село поведе.

Підчас співу родичі дают дружбови (дружцї), молодому (молодій) по два колачі. Кріз колачі пересилюют платину і з ними ходє просити на весїлє.

Молодий і дружба їздят кіньми. Коням привєзуют коло вух по китици з деревця, значит си, що то конї весїльні.

---

[1]) Коли молоду заплетут під вінок у кіски і єк кіска не розплете си до тижня, то з того вороже, що не буде до року дитини. А єк би си розплела зараз по слюбі, то буде мати дитину борзо.

За холєвов від чобота мают канчуки. (Канчук, то є козєча лаба, закінчена штирма ремінцєми, сплетеними на штири грани). Кнєзь з дружбов приїздє перед ворота, привєзуют коні до плота, а сами ідут до хати. В хаті борше кладут подушки, верету або кожух на лаву, щоби молодий і молода не сїдали „на голу лаву". Трохи посидє, встают і кажут оба разом: „Просили дєдя і неня і я прошу, абисте приходили на гуски, на весїлє і просимо на хлїб, на сіль, на що Біг дав; будьте ласкаві, приходїт." — Просє насамперед сусїдів, фамілїю, батьтя, матку і попа.

В єгомосця кладе молодий (молода) на стів колач і каже: „Прошу єгомосця на благословенство". — Клїкає коло стола, а єгомосць благословит. Тогди їмость, або хто инший з родини, дає по килїшку вина і по грінцї колача свого. Молодий (молода) лишєют колачі в єгомосця, дяка, батьтя (матки).

Єк ходє по селу, то вважєют, щоби не здибали си молодий з молодов, бо вороже з того сварку в їх житю. Молодий приходит также до хати молодої. Дає дєдеви молодої колач через платину, а дєдя бере через платину, бо голов руков не годит си, аби не були голі цїле житє. Колач кладе дєдя на сволок, а їх засажуют за стів приймати. Кладут на стів на жарт сирі голубцї, обвєзані нитками і припрошуют їсти. Дают пироги з паперу з сиров барабулев: „В нас пироги з білої муки, в вас такої нема файної." — Замість вина дают борщу буракового сирого. „Просимо на вино; що ми пємо і вам даємо." — По сих збитках дає кухарка начінку, борщ, юшку (мясо). Коли так гостє си, свашки співают:

Ой казали люди,
Що в нас зєтя не буде,
А в нас зєть красний
Як той місяць ясний.
В нас молодї здорові,
Як корогви червоні.

Ми накладимо мости
З золотої трости,
Та золоте поруче,
Щоби молодий не втопив си
Від молодої йдучи.

Молодий роздєкує си, а дєдя віддає з сволока колач. Від тепер молодий називає родичів молодої дєдем і ненев. Єк відходє, оба з дружбов цїлюют си зі всїми хатними. Їдут до дому і застают вже музики. В вечір сходє си дївки і парубки у молодого і молодої тай зачинают си гуски. Данцуют на подвірю, або в стодолї. Потому засажуют за стів і приймают стравою та колачем.

Єк сидє за столом, то співают:

1. Не гнївай си, мій дєдику (неньтьо), на мене,
Не зносила такий вінок я в тебе.

Купив менї мій миленький я в Львові,
Дав за него штири леви готові.

2. Гей в саду, в саду, в саду вишневім,
Ой там молодї вино садили,
Вино садили, Бога просили:
Ой вдай си, вдай си, вино в саду,
Щоби ми си вдав свікур в дома,
Щоби не гучев на мне молоду,
Бо я молода, єк та ягода.

3. На калиночцї дві ягодонцї:
Казавес менї, кленовий листку,
Шо не меш обпадати,
Казавес менї, мій рідний дєдику,
Що не меш мене віддавати.
А тепер віддаєш, і сам не знаєш,
Чи долю ми вгадаєш!
Я тобі даю, що дома маю,
За долю ни вгадаю;
Я, синку, не Бог долечку вибирати,
Якус заслужила, якус заробила,
Таку будеш мати.

По набутку ше трохи данцуют і перед півночев розходє си до дому.

В вівторок рано збирают си до слюбу.[1]) В молодого і в молодої не мают бути завєзані защінки. (Кажут, аби їм житє не було завєзане). Дєдя і неня кладут молодій на голову вінок, а гостї співают:

1. Ой ненечко (дєдику) голубочко,
Пригладь менї головочку,
Біленькими рученьками,
Срібними гребінцями
І дрібними слїзоньками.

2. Ой в вівторок рано
Море си розіграло,
Ой не так то море грає,
Як молода потапає.
Молоденьтя потапає,
На дєдика покликає:
Ой, дєдику, ваша воля,
Віратуйте з сего моря.
Ой як буде божа воля,
Виратую тебе з моря.

Коли молоду вберут в квітки, співают:

---

[1]) Чоловік несе пару хлїбів, кварту горівки, а жінка курку або кусок солонини і хлїб або колач. Дар приносє по слюбі і чоловік дає чоловікови, а жінка жінцї. Коли входє з даром, віншуют: „Славайсу Христу! Дай Боже весело тай охочо вашим дїтям, аби Бог дав шєстє та здоровє, та щісливо з роси, з води, аби вони не жідали нї від кого нї хлїба, нї до хлїба, поки вони будут жити.“ — Подают в платинї тай говорє: „Просимо на дар“. — А родичі кажут: „Дєкуємо, абисти були такі чьпсні та виличні, єк дар божий.“ — Дар кладут родичі на стів, цїлюют си і чьпстуют си порцієв горівки.

Ой куди ти, молоденьтя, ходила,
Шо так твоя головоньтя зацвила?
Я ходила, мій дєдику (неньтьо), в вишневий сад,
Тай на мою головочку ввесь цвіт впав.

Коли молода приріндит си, бере си вна з дружков за руки через платинки. Єк одна дружка, то другов руков веде си з братом. За ними музика, за музиков гості і так ідут до церкви до слюбу.

Гості дорогов співают, а музика грає. Перед брамов музики лишьиют си на дорозї, а молодєта входє до церкви. Перед слюбом матка молодого кладе рантух на престол, а по слюбі кладе єго на шию молодїй і перевєзує попід пахи. (Се значит, шо вна вже жінка). З церкви молодий іде до свого дому, а молода до свого в такім порєдку, єк до слюбу[1]). Музика грає, а гості співают:

1. Ой ми в церкві були,
Ми шьос там виділи:
Два вінцї на престолцї,
Молоденьким на головцї.

2. Ой на горі бай церковця стояла,
Ой там Єва із Адамом слюб брала.
На вінчастім бай рушнику стояли,
Над головков дві свічечцї палали,
На престолї два ангели співали,
Ой там наші молоденькі слюб брали.

3. Ой на горі фіялочки зацвили,
Ой всї гори тай долини покрили,
Лишень одну бай стежечку лишили,
Ходит туди молоденьтя з тихоньтя,
За нев, за нев єї дєдик з близоньтя.
Ой не ходи, мій дєдику, за мною,
Не мила ми бесїдочка з тобою.

Так само співают нени, кревним, а потім молодому:

. . . . . За нев, за нев єї милий з близеньтя.
Ой ходи, мій миленький, зі мною,
Люба менї бесїдочка з тобою.

Недалеко коло хати співают:

Ой ненечко моя,
Ой я вже не твоя.

---

[1]) Єк в той день падає дощ, то кажут, що буде проливати слози. Колибы в церкві при слюбі впав з голови вінець, то кажут, що вна борзо вмре.

Да вже того пана.
Що я з ним слюб брала.

Коло самої хати співают:

1. Чому, нени, не віходиш,
Чому нас си не питаєш,
Чи ми добре тай згостили,
Чи молоді слюб узели?

2. Ой ми гаразд ізгостили,
Бо молоді слюб узели.
Ой ми гаразд, неньтьо, гаразд,
Будеш мати зетя зараз.

3. Вийди, нене, против мене,
Із крутими колачами,
Із добрими гадочками.

Неня виходит до хорім, стелит молоді під ноги полотно і разом з дєдьом бере пару колачів і гуску соли та стают на хоромнім порозї. З подвіря виходит насамперед молода, дружка, гості, музики. На порозї молода клонит голову, дєдя і неня благословє єї тими колачами і кажут: Жичу тобі хлїба і соли і всєкого добра, якого собі в Бога жєдаєш."—Тим полотном входит лиш молода і зараз то полотно забирают. (Се робє на то, шоби не була в житю бідна). Входє до хати та засїдают за стів до обіду. Їдє насамперед печінку з юшков, потому голубці, а на кінци борщ бураковий. По обіді кладе дєдя коло молодої два тарелї. В один накрає повно колача, а другий кладут порожний на гроші.

Гості співают насамперед молодому:

Ой там в Дунаю рибочка,
А в молодої повночка.
Озьми, молода, повночку,
Почєстуй свого дєдичка:
Даст тобі дєдик не много,
Лиш золотого одного.

Дєдя приступає до стола, кидає кавалок колача, або хлїба разом з грішми до тареля. Молода дає кавалок накроєного колача і цїлює руку. Так співают нени, сестрам, братям і всїм гостям. Всї кидают в таріль, що хто може і дістає букатку колача. Се називає си повниця. По повници віводє молоду на двір і співают:

Ой з загіря місяченко, з загіря,
Віводимо молоденьтю з застїля.

На дворі гості данцуют та приспівуют всєкі коломийки.

В домі молодого бавє си всї так, єк в домі молодої.

Понад вечір збирає си молодий за молодов, а єго гості співают єму:

Куда ти си, Василику збираєш,
Шо шовкову сорочечку вбираєш?
Ой до дївки, мій дедику, до дївки.
Ци ти маєш, Василику, приборки?
Ци ти маєш коника стригунця?
Ци ти маєш старосточку брихунця?
Ци ти маєш маточку голубочку?
Ци ти маєш свашочку голубочку?
Ци ти маєш світивочку панночку?

По сїм ломлют свашка і матка по косици з деревця і кому затичут за капилюх, той має йти молодому в бояри. Решта гостий лишєє си дома. Лагодє фіру, обтикают конї, а гостї співают:

Труби трубє на чверть милї, гей рано, рано.
Труби трубє на чверть милї та ранесеньтьо.
Дают вісти до молодої, гей рано, рано.
Дают вісти до молодої, та ранесеньтьо.
Дедя сина виріжєє, гей рано, рано.
Дедя сина виріжєє, та ранесеньтьо.
Та наказує: Не пий, сину, першої чарки, гей рано, рано,
Та наказує: Не пий, сину, першої чарки, та ранесеньтьо.
Перша чарка зчарує тя, гей рано, рано.
Перша чарка зчарує тя, та ранесеньтьо.
Вісни, синку, коневи в гриву, гей рано, рано.
Вісни, синку, коневи в гриву, та ранесеньтьо.

Коли вже віз і конї злажені, берут два старости деревце, кладут на віз. Під деревце сїдає матка, світивка, свашка. Кодаш гонит конї. Молодий з дружбов їдут на конях на переді. За фіров йдут музики і гостї. Коли всї наближє си д хатї молодої, гостї молодої на збитки запирают ворота, а сами данцуют. Молодий тогди вібирає з межи своїх боярів двох парубків і дає їм на платину колач дивун[1]) (позолочений позлїтков та прибраний шовком, або волїчков). Післанцї обходє з тим колачем

[1]) Хлїб печут житний с пшеничним. Колачі пшеничні, а **„колач видкий“** (дивун: перед 30-ма роками називали „дивуном“, а тепер „видкий“) найбільший, позолочений на всї чотири чести і перевезаний шовком або червонов волїчков, также на штири чести. Називає си так тому, що молода дивит си кріз него, єк їде вже до молодого.

Хлїбом, або колачами витают молоду і молодого, єк приходє від слюбу і коли молодий привезе молоду до свого дому. В хлїб або в колачі затикают деревце. Колачі дарують попови, дєкови, батьтьови, матцї, музикам, та кухарцї.

молодого на кони і фіру три рази і йдут до хати. Єк входє до хати, гості співают:

Перші після прийшли,
Ніжки би їм росли:
Напийти си горівки
До нашої дівки.

Посли передают дивун молодій і кажут: „Просив пан молодий панну молоду на колач". — Вна кладе колач перед себе, а послів приймают. Ці трішки їдє, тай хотє йти д молодому, але хатні не пускают. Після просє молодої, щоби вна віддала дар молодому так, єк він єї дав. Молода бере свій дивун з клинка з під образів і дає їм, а той від молодого вішєє на клинок. Коли після ще в хаті, гості молодої підпирают лїсу, не хотє пустити молодого з гостєми, бо кажут, шо вни заблудили, що їм не сюда дорога тай співают:

1. Не стій, зетю, за вороти,
За чирвоні папороти,
Най на ті дощ не йде, —
Най на ті метіль не мете.

2. Ой впали, впали снїги, морози на лози,
Гей зморозили тай молодого тай коня.
Гей єк учула горда молода зза стола,
Вінесла єму флешочку меду, дві вина,
Відтановили тай молодого тай коня.

А в хаті співают:

Ой до Львова дороженьтя, до Львова,
Обсажена виноградом довкола.
Ой там наша молоденьтя заснула,
Прийшов же єї дєдик, не вчула:
Ломив би я винограду, не вмію,
Будив би я свою доньтю — не смію.

Так само співают нени, кревним і всї не сміют будити молодої — аж нарештї співают молодому:

. . . . . .
Прийшов молодий, вна вчула.
Ой ломлю я винограду, бо вмію,
Ой буджу я молодую, бо смію.

3. Ой в городци самівря,
А за городцем шельвівря.
Ой там я піду тай си сховаю,
Нїхто мене не найде.

Прийшов дєдичок, не найшов,
Урвав квіточку тай пішов.
Ой, синку мій, дитинко моя,
Кому ти си допадеш?

Співают нени і хатним, а потому молодому:

. . . . . .
Прийшов молодий тай найшов,
Узєв за рученьтю тай пішов.

Тепер після віходє з хати, а старости молодої вводє дружбу скуповувати дружку, котра сидит коло молодої:

Тріси, дружбочко, тріси,
Доста нам гроший неси:
Посїгни в кишеню,
Вітєгни гроший повну жменю.

Дружба кидає грейцїр, а гостї кажут: „Ви си не встидаєте давати по грейцїрови? Вни по селу ходили, чоботи пірвали і т. д.“ Він кидає більше гроший, а дружка привєзує єму платину до дзьобенки, віходит зза стола і йде з дружбов переданцувати оден данец. Гостї співают:

Ой з загіря, місяченьтю, з загіря,
Віводимо друженьтю з застіля.

Тепер молодий лагодит си заводити з своїми гостями до хати. Молода сидит за столом, а єї дєдя стає на хоромнім порозї з флєшков горівки і чєстує кождого боярина, а на кінци молодого. Він перший килїшок вісипає поза себе, а пє аж другий. З молодим пют: світивка, матка, свашка і кодаш, що має в руках добрий патик або полїно. Тим патиком або полїном хрестит двері, одвірок на штири чєсти, а коли перехрестит, кидає почерез хату. Коли перекине, то знак, шо молода не верни си вже від свого чоловіка, а коли не перекине, то зле з сего вороже, шо молодєта розведут си, а молода верни си до свого дєдї.

Коли молодий зайде до хати, гостї співают:

Стелит си зєть, стелит,
По надвірю хмелем,
А в сїнях амбером,
А в хатї васильком,
За столом соколом.

Брат розвиває двома патиками рантух з молодої і кладе єї на голову, а матка завєзує попід пахи так, шо єї не видко лиця. Гостї молодого співают:

Фалила си кнїгиня,
Що дарів в неї повна скриня;
Прийшло си дарувати,
Нема що кому дати.

А гості молодої співают:

Ой у нашого Пилипа,
Перед хатов липа:
Будемо липу драти,
Тай боярів дарувати.

Коло молодої сидит брат. Молодий має єго скупити. (Дає єму ножик, гроші). Він тогди вступає си, а молодий сїдає коло молодої. [1])

Гості молодої співают:

Татарин, братчик, Татар,
Продав сестричку за таляр;
Срібний віночок за шустак,
Румене личеньтьо такі так.

Дєдя молодої дарує старостам, дружбови, кодашеви, молодому по платинї, матцї, свашцї і світивцї по перемітцї, тодї співают:

Наша молода вгідненьтя,
Раненьтьо вставала,
Тоненьтьо попрідала,
Усїм рідним дари дала.

За столом засїли гості молодого, вони співают:

За все нам гаразд,
Лиш за одно гидно,
Що кухарки не видно.

Їх приймают свіжов стравов. Вни набувают си, а гості молодої співают:

Казали нам люди,
Що в нас зєтя не буде,
А в нас зєть краснпй,
Єк той місєць ясний.

Молодий і молода нїчо не їдє. За столом довго не сидє. Молодї з гостями віходє на двір, в і в о д є с и. Перший данец данцує молодий з молодов. Потому неня молодої заводит молодєт до комори і вони їдє там печену курку. По сїм збирає си молода до молодого. Ріхтує тайстру, в ню бере колачів, перемітку для свої свекрухи, а свікрови фустку. Неня молодої лагодит дві подушки, 2 скатерти, 2 вереті, 2 рушники і складає коло стола на сїно, з верх того сїдає молодий і дружба, скуповуют

---

[1]) Одно другому старає си присїсти полу з сорочки. Котре котрому борше присєде, того буде верх. Коли молодий присєде молодій, то він буде мати над нев верх.

брата. Він встає, дружба бере подушки, несе на фіру, а гості співают:

Сорока кістку носит,
Теця зетя просит:
Ой зетю, зетечку,
Не бий мою донечку!

Не бий єї в ночи,
Бис не вибив очи:
А бий єї в днинку,
В щісливу годинку.

Бояри молодого, свашка, матка, світивка, співают на фірі:

Не бійти си, добрі люди,
Вашій донці добре буде:
Бо в нас наймит воли пасе,
А наймичка хату мете,
Наймит воли поспускає,
А нивістка спати має.

Коли молода вгортає си, в хаті співают:

1. Ой не плачте, мій дєдику, за мною,
Бо не все я забираю с собою,
Лишьню вам дрібні слози по столу,
А дрібніщі, желїсніщі по двору.

2. Летит, летит зазулечка тай кує,
Молоденьтя дєдикови дєкує:
Дєкувать вам, мій дєдику, за ваш хлїб,
Бо я їду на вечеру в чужий дім,
Дєкувать вам, моя нене, за тото,
Що ви вбрали головочку у злото.

Молода віходит на двір. З всїма цїлює си. Молодий вісасажує єї на фіру. Вна стає на фірі, бере дивун і дивит си через него на всї штири чєсти світа і хрестит си ним. Молодий оббігає з дружбов три рази довкола фіру і тогди легоньтьо бє молоду по голові канчуком, аби вна єго не покинула. Єк віїхуют,[1]) то гості молодого співают:

1. Їде нивістка, їде,
Шовкові дари несе;
Усї дари шовковії,
А тороки золотії.

2. Ристю, бояри, ристю,
Ми їдемо з користюв,
З користев, з користею,
З панною молодою.

Єк підїдут вже добре на дорогу, співают:

1. Кобила вербу везла,
А молода в п . . . змерзла,
А молодий забігає,
Тай шепочков накриває.

2. Ой я йшов, тай найшов
Клубочок з нитками,
А в нашої молодої
П . . . . з вірітками.

---

[1]) Коли кнєзь з сусїдного села, а з місцевими парубками в добрій злагоді, то мусит їм дати склєнку горівки і два колачі. Єк він з ними не в злагоді, то єму витїгают заколесники тогди, єк він везе молоду так, що в дорозї вни перевертают єп. Чєсом обтинают коням гриву і фіст тай робє всєкі збитки.

В долоні плещут тай ригочут си. Подібних пісень співают більше. Єк молоду привезут, то заводє си до хати. Дєдя і неня молодого благословє молодєт на порозї та віншуют їм щістя і добра. Заводє си за стів,[1]), а невістка роздає дарунки: дєдеви платину, а нени - свикрусї перемітку. Дружба складає на постїль подушки і верені, а молода кладе на жертку скатерти і рушники, а на клинок зеркало і кварту або горнец.

Коли дєдю дарує, співают:

Ввійшла молода в нові двори,
Плеснула в долоні:
Ой шос на мене мій свекур гнївний,
Що до мене не говорит!
Я за ним хожу, фустку ношу,
Може си перепросит.

По вечери віводє си на двір. Сходит си молодїж і данцуют. Ся забава називає си приводини тому, шо молодий привів молоду. Зараз по вечери розбирают молоду з рантуха і вінка, а завивают в платинку по молодицки. І вна вже молодиця. Берут єї в данец і приспівуют:

Ой зза гори високої
Вілетїла гуска,
Дївка би си не віддала,
Та кортїла и . . . .

Подібних співанок співают більше. По опівночи, або аж над раном гостї розходє си. Молодий з молодов спют окремо самі двоє або в коморі, або в хатчинї. Рано знов деякі гостї сходє си. Свашки тачєют рантух, завивают молоду, верх рантуха кладут вінок і співают:

Ой повіяв буйний вітер із за гори,
Тай ізвіяв всї квіточки з голови.
Ой повіяв буйний вітер із долу,
Тай навіяв білий рантух на голову.

Молодєта з музиками і кількома свашками ідут до віводу. По дорозї свашки співают:

Ой зраднику понедївку,
Ой ти зрадив у нас дївку.
Вчера була у віночку,
А сегодни в рантушочку.

---

[2]) Єк молоду привезут до молодого, єк завидут си за стів, тогди гостї молодого дают молодій колиску. В колисцї лежит лялька, зроблена з шмат — свашки регочут си тай кажут: „Ти вже таки прийшла з дитинов? А фе, а встидала бис си, а нам треба заплатити за то, шо ми будемо бавити тобі дитину.“

По віводї приходє до дому, заводє си за стів, обідают, а потому гостї ідут за батьтьом, тай по дорозї співают:

Ледом до батьтя, ледом,
В батьтя горівка з медом;
Наша маточка вгідна,
Цїлу ніч не спала,
Горівку заправляла.

Батьтьо приймає їх їдов і напитком, збирає си і йде з ними до молодого. Они співают:

1. Ой були ми на Підгірєчку на винї,
Не булиж бо ми в такім гонорі як нинї,
В нашого батьтя добра горівка з перцями,
З шафранами, з дорогими корінями.

2. Куда наш батьтьо ішов,
Туда васильчик зійшов:
Куда маточка ішла,
Туда руточка зійшла.
Васильчик зелененький,
А наш батьтьо молоденький.

Коли приведут батьтя, засїдают за стів, а молодий крає видкий колач (дивун) і роздає кождому по гріночцї. Свашки співают:

Ой батьтю, батьтю, батьтю наш,
Розкрій колачик на всїх нас:
Тай по тоненькій гріночцї,
Щоби стало найменчій дитиночцї.

Коли він роздає, ті що не дістали, співают:

Ой жьиль нам, жьиль,
Наш батечку на тебе,
Не їли ми колачика
Від тебе.

Коли роздав ввес колач, віводє си всї на двір тай данцуют. При данци приспівуют всєкі пісні, найбільше коломийки, як приміром:

Ой кувала зазулечка на плотї, на плотї,
Ой мала си цеї ночи молода в роботї.

Над вечір приходє від родичів молодої свахи і молодої брат. Стают перед воротами і співают:

1. Де тота, людп, хата,
Що від нас дївка взята?
Перед хатов калиночка,
А там наша родиночка.

2. Ой добрий день вам, сватови, ми до вас,
Вілетіло біле гуся з межи нас.
Або хоть нам біле гуся вертайте,
Або хоть нас тай за гості приймайте.
Ой ми вам то біле гуся не вернемо,
Але ми вас тай за гості приймемо.

Свашки ідут до хати. Засажуют їх за стів та приймают. Свашки трохи посидє, відтак йдут з молодов до комори. Скидают з неї рантух і завивают єї в перемітку. Верх перемітки вже не кладут вінка. Перемітку принесли від нені молодої. Вертают з молодов до хати, трохи ще набувают си тай вертают до родичів молодої. Єк відходє, співают:

Ой булиж ми на Підгірєчку на вині,
Не були ми в такім гонорі як нині.
В нашого свата кінвами вина ношено,
Ой тож бо нас дуже у свата прошено.

Сего дня гості борше розходє си.

Четвер. Молода вбирає си в перемітку і йде з своїм чоловіком в гості до свого дєді. Молодий бере в дарунку родичам пару колачів. В дєді сходє си лиш самі рідні. Трохи погостє си тай йдут до дому. В вечір родичі молодої кличут родичів молодого з дітьми (без молодєт) на вечерю. Потім розходє си.

В пєтницю нема нічо.

В суботу родичі молодого прибирают дружбу в червоний пояс, затикают єго квітками і посилают до родичів молодої, щоби прийшли в вечір на відгризини.

На цім кінчит си весілє.

Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині.[1])

Записав І. Волошинський.

І. Звичаї.

1) Як сова свище, то хтос умре (М. Курчик). Як на Сьвітий Вечір пообсідают сків, то котрому лишка упаде на землю, то кают, що зле — може умерти (Г. Паньків). Як ворона летит селом, а кричит, то хтос має вмерти (Шт. Шпильчук). Як має шо умерти, шос гримне на поду, або у скіні, двері лускают, лава, вікна, полицє (Ів. Луцик). Як рівчик на праві долони доходит до краю, то чоловік буде вмирати (Л. Шеремет). Як снит сї ничиста вода, то буде смерть (Анна Воробец). Як нибошик мав умерти тай образ упав на землю с скіни і не розбив сї (Анна Воробец).

Як ґіти алилуйкают, носє процесію, робє хрестики, то буде в хаті вмерлец; як слабий до скіни сї оберне, або почорніє, то умре; як сї в хаті на земли сами робє хрести з соломи, з ріщє, то буде вмерлец (Гр. Луцик).

---

[1]) Отсей опис похоронного обряду і голосіня записав пок. І. Волошинський в Далешеві, Городен. пов. на мою просьбу у відповідь на „Квестіонар у справі записуваня похоронних звичаїв і голосінь“ (Хроніка Н. Т. ім. Ш., ч. 39, ст. 37—39), тому поодинокі уступи відносять ся до поставлених там питань. Велика збірка похоронних голосінь та звичаїв і обрядів видана окремою книжкою (Етногр. Збірник, т. XXXI–XXXII). Опис І. Волошинського добре порівнати також з иншими описами з Городенщини: O. Kolberg, Pokucie, т. I, ст. 214–223.

В. Г.

На велике пущінє як лєгают спати, кладут на сків кавалок свічки і засвічуют і вона має сї вся спалити, а якби загасла, то буде мертвец, бо сама загасла. Як сї снит, що зуб віпав, або корови, або хата, або як сї хлїб переверне з лопати сподом до гори, то буде смерть у родинї. Як слабому освітє в хатї єлей тай як дим с сьвічок буде іти с хати, то слабий не забавит сї вмерти (Л. Шеремет).

Як в хатї газда має умирати, то часом шос с худоби мусит заревіти, сумує (Ів. Мокрицький).

Як сова на хатї кричит, а обертає сї головов на північ, то там хтос умерти мусит (М. Паньків).

Як нибіщик дєдї слабували тай курка піяла; піє до полуднє і від полуднє. А вітак як уже умерли тай їх поховали, курка в рімний тиждень вийшла на двір тай як запіяла, стріпала крилами — тай лиш сї перевернула... І їх вітпіяла і сама здохла (Ан. Воробец).

Як сова кричит або крук на оборі, то кажут, що буде смерть у родинї, а як понад село летит крук тай краче, то кажут, що будут люди мерти в цїлїм селї (А. Трачук).

Як кому снє сї вмирлї, то кажут, що тому снє сї, що хотє с собов когос узєти з родини; як снит сї, що хтос з родини оре на своїм ґрунтї, то мусит шос умерти; так само, як снит сї, що копає на своїм ґрунтї яму (Н. Мокрицький).

Як слабому ніс сї заострит, або ніхтї синї, або жили посинїют, дужи вїступє, то кажут, що умре (М. Курчак).

2) До близького смерти приступає кожде, хто є в хатї, по черзї і говорит: „Прощєйти минї". — А той вітповідає: „Най вам Бог простит, на щістє, на здоровє, на гріха отпущеніє, на многа лїта." — Так 3 рази. Тепер умираючий каже: „Прощєйти минї". — А той відповідає: „Най вам Бог простит на гріха отпущеніє, най вам Бог даст царство небесне." — А умираючий каже: „Най вам Бог даст здоровє." — Так 3 рази. Тепер як умираючий старший, то цїлюют єго у руку, а він у голову, як годен; як рімнї віком, молотші, то подают собі руки, а старші цїлюют сї в руки, а як умирає молотший, то цїлює старшого в руку.

Як умирає, плачут; але тому кишко умирати, за ким плачут, тому берут тих, шо плачут, на бік.

Кажут, що смерть віглєдає, як жінка, має лиш шкіру і кости, і с косов у руках, зуби закушенї. Той, що умирає, видит тай чєсом каже, що в головах смерть стоїт кланцата, зубата.

Як хто заслабне, кличут попа сповідати го.

Аби хорий або поздоровів, або лекше, борше умер, наймают у ксьондза маслосвятіє. Мищинку з воску робит або хто домашний, або дєк, оливу з церкви приносит ксьондз, наливає у ту мищинку з воску, посвєчує і помазує хорому чоло, груди, руки, долоні і ноги, повтирає то, що намастив, прєдивом і то прєдиво разом з тов мищинков зараз мусит сї спалити в печи. За маслосьвятиє платит сї попови 1—4 кор., а дєкови 20—40 сот., за сповідь — нїчо не платит сї.

Як хто умирає, дают му тримати в руки засвічену воскову сьвічку.

Кажут: „Відійшла душє, тому умер".

Як лиш хорий умер, іде ґазда або ґаздиня до ксьондза дати знати, до паламарє, аби подзвонив і до старшого брата (церковного), аби дав с церкви хрест, ліхтарі (2—6) і аби продав сьвічок.

Як умре молоде, дзвонит сї у малї дзвони, а як старше, то у всї; за то платит сї паламареви 20 сот.; як хто хоче ховати с парадов, то дзвонит сї рано, в полудне і у вечір у всї дзвони і за то платит сї 60 сот.

Як хто в хатї умре, обертают зеркало до скіни склом, аби сї не дивити в зеркало, бо ходив би мертвий.

3) Нибощика миют теплов водов, милом, у цибрі — чужі, а з родини лиш як нима чужого. Кревний не може принести води. В печи палит хто будь. Нїхтї не обтинают. Нибіщика підстригают і голє, волосє кидают у піч. Воду с цебра віливают дес, аби нїхто не ходив — у кут.

Чоловіка убирают у нову сорочку і портки і пітпирізуют жоночим поясом; ноги обвивают онучєми з білого полотна і обвєзуют шнурками с прєдива. Богачів убирают у пончохи і черевики нові. На голову дают баранкову шєпку, а як нема, то шиют с сукна с чорного сардака. В лїтї накривают богачеви голову орґантинов, аби муха не сїдала. Чоловіка миют і убирают і біднї жінки, жінку можут мити лиш жінки, у хатї можут бути всї.

Солому с постелї забирают, лиш як хто умер на заразливу слабість, і кидают на гнїй, або палє.

Хату замітают, як кладут нибіщика на лаву, а вітак аж по погребі і то сьмітє з мітлов вікидают дес за город у фосу, аби то не було у своїм ґрунтї.

Закім принесут с церкви сьвітло, засьвічуют у головах нибощика трійцу.

4) Нибощика кладут на лаву під вікном головов до образів; на лаву стелє скатерть (вуский, грубий обрус — білий с червоними пасками), під голову кладут подушку з барвінку і пахнючого зїлє, а як нема, то яку будь подушку, а вітак кидают у трунву під голову гиблївок та накривают тов скатертев, що на нї лижєв. Як є подушка з зїлє, то кладут у деревище ту подушку і скатерть. На лаву у головах кладут позичений у церкві хрест, а коло лави свічки у великих ліхтарєх с церкви. Богачє кладут на лаві посеред хати.

5) Жінку миют, чешут, заплїтают, завивают у перемітку, убирают у нову сорочку, обортку, крайку, пацьорки — зо 4 шнурки чорних великих перлїв — пацьорок. Ноги так, як у хлопа.

Дївку убирают як до слюбу: Заплїтают у поплїтки (червона волочка в коси вплетена), убирают у бинди, гирдани, на голову кладут вінок з бервінку, а коло вух ружі, зроблені з бервінку і наліплені так, як вінок, позлїтков. На шию дают зо 4 шнурки червоних великих перлїв - пацьорків, бо кажут, що там сї россипают на тїм сьвітї, та не може візбирати, як дрібнї.

Парубкови пришивают вінок до шєпки як до слюбу (з бирвінку наліплений, позлїтков) та дают червону велику фустку за пояс с правого боку — так як від молодої у коровай.

Малу дитину убирают в нову сорочку, а як нема готової, то шиют з бамбаку (перкаль с склепу), пітпирізуют крайков, на голову кладут вінок з барвінку, наліплений позлїтков; ноги завивают як у старих.

На середний палец правої руки дают старим той перстень, що в нїм слюб брали, а як нема, то робє з воску, або купуют новий за кілька сотиків. Молодим і дїтем дают з воску.

Руки складают на грудех, пальцї межи пальцї, дают у руки восковий хрестик, а дївцї ще й квітку.

Як вмерлец на лаві дивит сї одним оком, то не забавит сї хтос другий умерти в родинї.

6) Деревище робит хто будь з білої дошки ялової (можна і в сьвєто); за роботу звичайно не платит сї, лише дают горівки, закуску тай дєкуют майстрови.

7) Як умре ґазда, то збіжє у міхах треба порунтати, бо не зійде (Л. Шеремет).

Як хто умре, не вільно нї мастити, нї мити, нї шити, нї прати у хатї — лише для мерцє.

Як має старий умерати, то син має обійти перед смертев

єго ще цілу ґосподарку, бо би му сї зле вело, ґосподарка би завмирала, нїчо би не було веселе єго.

Каут, що не вільно, аби сї хто подивив до хати через вікно, як іде до мерцє, бо буде незабавком другий мертвец, або дістане мертву кістку.

Як умре хто в силї тай як сидит в кого квочка, то якби яйцї ни помішєв, то би і одного курєти ни вілїзло (Шт. Хімєк).

8) До родини на сторону (на друге село) посилає сї, аби прийшла віпровадити до гробу, а сусїди як лиш учуют дзвони, одни від других довідуют сї. Хату не значит сї нїчим.

9) До мерцє може іти кождий, коли хоче. Приходит, клєкає, говорит оченаш, вітак встає і каже ґаздам: „Слава Йсусу Христу“ і витає сї. Ґазда або ґаздинє вітповідає: „Слава на віки“ і дає му порцію горівки і закусити хлїбом і фасулев толоченов або з огірками, або с капустов. Горівки дают лиш одну порцію, а закуски бере сї лиш 2—3 лишки, хоть є повна миска. Як закусив, сїдає і балакає за небощика, або за що нибудь. Приятїль або кревний приносит до мерцє сьвічку і кладе коло него, а як вігорит сьвічка у лїхтари, тогди закладают тоту.

10) Хто хоче, сидит цїлу нїч коло мерцє, а як нима нїкого, то домашнї просє. Говорє байки, співают сумнї, побожнї піснї, грают у карти в гроші, сьміют сї, росказуют веселї каски — як дєк не читає псалтирю. Давнїще, перед 10 роками, бавили сї „в лубок“: Оден хлопец сєде за пана на столец, другий зігнув сї і кладе голову єму на колїна, а третий ударит го прутком лехко з заду тай він має вгадати, хто, і тогди той іде на єго місце.

Дєк читає псалтирю через цїлу нїч або через 2 ночи і за то платє му 2 кор., а за співану 4 кор.

Хто має звітки, платит ксьондзови — як уже умовє сї — і ксьондз приходит у вечір до мерцє на парастас; дєк приносит апарат, кадильницю і книжку, кладут 3 боханцї хлїба на сків, ксьондз убирає сї і правит парастас. Вітак 2 боханцї несут ксьондзови, а 1 бере собі дєк.

11) Чєс похорону назначує „оґльондач“, що пише карту посмертну. За то дают му 40 сот., порцїю горівки і закуску. С картков від оґльондачє іде сї до попа і годит сї погріб. Звичайно платит сї за погріб дитини малої з службов 6 кор., а без служби 2 к.; за старшого зі службов 10—20 кор. — з великов парадов більше — без служби 6—16 кор. Також говорит піп прощу перед хатов або на цвинтари — як хто окроме заплатит; хвалит ни-

бощика, що був добрий тай побожний тай каже: „Прощєйти єму.“ — А люде вітповідают: „Най му Бог простит“. — Як хто ни може сї с ксьондзом погодити, або ни має вітки заплатити, то іде лиш сам дєк с хрестом і без хоругвів, провадит мерцє просто на цвинтарь, поховає, а піп за 1 кор. „запичєтає“ гріб вітак, як ховає когос другого; се називає сї покроплїнє.

За погріб платє дєкови 40 сот., с службов 80 сот.

Як мертвец лежит, не вільно сї дивити у вікно, бо би вірослa мертва кістка на голові або на руцї, або на шиї.

Процесію: хрест, 2—4 корогві, а як заплатит 80 с., то і 2 фани, приносє для старших ґазди, а для молодїжи парупки, запрошенї ґаздов. Як берут процесію с церкви, паламар дзвонит. Як озмут процесію, приходит ксьондз з дєком, дєк несе апарат, евангелиє, кропило і кадилницу. Як болото, посилают по них фіру. В хатї ксьондз убирає сї в опарат, дают му в руки засьвічену сьвічку, завинену в кавалок полотна і він правит погріб. Людем дают великі воскові сьвічки, позичені в церкві по 6 с. штука; як нибощик був у брацтві, то не платє за ти сьвічки. По вітправі в хатї над мерцем, піп віходит на обору, а люди кладут кіло у диривище і забивают віко цьвиками.

З мерцем не прощєют сї.

Деревище накривают полотном і кладут на полотно боханец хлїба. То полотно берут с цвинтарє попови, а хлїб паламареви. Як хто бідний, або не має полотна, зичит у церкві „дзївадло“ (чорне сукно, опшите білим паском). Деревище віносє ґазди, а як умер парубок або дївка, то штири парупки. Парупкам причіплюют малї фустинки білї з квітками червоними до кожухів або сардаків на грудех, а на фустинцї пришпилюют шпильков 2 листки барвінку навхрест. Той барвінок кидают у яму на деревище, а фустинки берут собі. Старших несут чужі.

Трунву з дитинов несе піт пахов котрий будь чоловік з родини, старших несут на церковних марах, а як болото, то везут возом, кіньми.

Кажут, шо хто мерцє несе, тому сї дерево ни прийме, як нащіпит або як пересадит (Ш. Хімєк).

Як погріб с парадов, піп читає дорогов евангелия, а перше, як вінесут диривище с хати на обору — такі на оборі. Наперед іде процесія, вітак ксьондз з дєком, за ними диривище, а вітак фамілія і чужі. Як сьвічки погаснут, не сьвітє — аж у церкві. Як погріб приближит сї до церкви, паламар дзвонит, так само як віходит с церкви.

Як ховают мерцє і дзвонє, а на послїтку великий дзвін бамкне, то умре великий, а як маленький, то мале (М. Курчак).

Процесїю лишєют на дворі, а диривище кладут з марами серед церкви, а мале на землю. На тетрапод кладут 3 боханцї хлїба, а по вітправі несе паламар 2 ксьондзови, а 3-тий бере дєк. Диривище спускают у яму на полотнєних пасах, що стоє з марами піт церквов. Як піп скінчит свою вітправу над ямов, кожде кидає у яму грутку землї „на прощанє", а решту засипає той, хто копав яму.

12) Як нибощик служив при воську і мав менделї, то дают єму у диривище всї єго воськові папері і менделї.

Як віносє деревище с хати, махают ним на порозї 3 рази в бік і 3 рази в гору — робє ним хрест у повітрю, але ни ударєют ним в поріг, анї в одвірки. Вікна ни отвирают.

13) Як деревище везут, кладут на віз трохи соломи.

14) Яму копає хто будь чужий, на сєжінь глубоко; звичєйно не платє, хіба як прикра робота або мороз, то платит сї 1 кор. найбільше.

15) Тимчєсом кладут на гробі деревєний хрест за 60 сот., а вітак хто може, камінний. Бідний садит лише коло деревєного хреста деревину яку будь. Дехто старає камінний хрест для себе ше за житя. На гріб не кидают нїчо.

16) По погребі просит сї богатїщих на обід, а біднїщі і самі йдут. Дают їсти ріжнї страви, а до кождої страви по порції горівки. Молє сї перед обідом, серед обіду і по обіді, а як додаст горівки статком, зачинают сї сварити, а навіть і бити.

Девєтого днє наймают службу с парастасом (попови платє 3 кор., а дєкови 60 сот.) тай справєют обід, як по погребі. Просити ходит ґазда, або дитина, або наймит. Сторонцкі несут хлїб на парастас і сам ґазда, а більше нїхто. В рік по погребі так само. Каже сї: „Дивєтий день віддати і рік віддати". — Чєсом упивают сї на обідї. У бідного по обідї складают сї ше гостї на горівку, а він дає лиш закуску. У великодний вівторок ідут с процесїйов на гроби і піп правит парастаси, за то платє му по 1 к. і 2 боханцї (перепічки) з білої муки, а дєкови 20 с. і перепічку. Жалоба по дєдиви і нени є через рік; не гуляют і не убирают сї так: дївки не заплїтают якис чєс поплїтки, а парупки ни носє пер коло капілюхів. Як є умерлец, не вільно сїяти, бо не буде рости; квочку не вільно пітсипати, бо позавмирают куріта; борщ, капусту і огирки не вільно квасити, бо будут биз смаку; в день не вільно лєгати спати, бо буде сї мати корчі;

дитина як сї тогди вродит, як є вмерлец в селї, то борзо умре (Гр. Луцик).

По погребі сьвітє сьвічку цїлу нїч, кладут на платок на вікно у кєлїшок горівки і кавалок хлїба — кают, жи мертвец прийде і буде їв. І вони вітак рано дивє сї на то, чи він їв і пив, чи нє? Чєсом є, шо стоїт ни повний килїшок і тогди кажут, що приходив їсти й пити.

17) Давно казали, що хто умре, то іде під землю, там є другий сьвіт; ти, що умирают, то вони там жиют усї (Л. Шеремет).

Душє іде, де си заслужила, до неба, до пекла, або до чистилищє. Однї кажут: „Аби шос пристарати і на той сьвіт, аби бідному дати, то буде і там мати.“ — А инчий каже: „Як не маю, то що дам? От помолю сї Богу, тай буде з мене тїлько“.

В небі сидит сї тихо тай сї Богу молит.

Від облаків ше кілько до неба, як від зимлї до облаків; облаки то кают, шо то такий мур синий, такий плїт, — значит, заслона така тверда, як землє (Гр. Луцик).

Небо, кажут, з леду (Р. Курчак).

Пекло то вогонь, біда, нужда, мусит кипіти, поки сонцє тай сьвіта. Пекло є дес на сїм сьвітї. Є дес така велика грань, що одна панї, як їхала, тай мусїла сї вернути, бо не могла вітримати 7 миль перед пеклом; там є чорти, а найстарший Луципир є на ланцуху привєзаний, а тамтї ходє людей скушувати.

Чистилище, кажут, що дужи горєчий там дух тай там буде сидїти до страшного суду, як котре мало грішне.

О тїм сьвітї мало собі хто що думає.

О вмерлїм говорє: „Він на правдї — ми на кривдї.“ — І не годит сї зле говорити за небощика, аби був і який злий.

18) Як вмерлец ходит: шукают сьвічки, аби 12 раз була коло паски, як сї сьвітит; засьвітє під макітров, аби не видїв, а як надійде, то роскриют тай він не годен втечи тай каже, що більше не буде ходити, поки тої хати — розїст сї, всердит сї дужи.

Опирь природжує сї, має фіст, може сї перекидати котом, псом, клубком, ситом. Коло Івана і Юрє відбирає коровам молоко. Опирь може чоловікови такє зробити, шо умре. Перед Іваном збирає колоски тай ворожит, аби у него був лїпший хлїб. Він може і відробити то зло, шо зробив комус. Опирь женит сї, знає помагати худобі, бо він планетник, то є чарівник. Має богато молока. На Великдень першого днє мож пізнати

опирє по дійници на голові — старі люди спрактикували. На рокові сьвита мож го зловити коло коров. По смерти ходит тай може покити когос биз ножє так, що він умре, бо пускає порошки кріз вікно. Кров пє вмерлий опирь.

Перелет — планета: Як є яка пуста хата, що ніхто не сидит з рік, зо два, тай яка планета літає тай залетит, а вітак, як хтос там прийде сидіти, то вона єго вже зараз пуджіє, ніхто там уже не може мешкати у ті хаті, аж мусє наймити посьвіщінє, жиби ксьондз посьвітив ту хату, вітправив 4 парастаси — аж тогди воно сї забере і там сї добре сидит.

Страччє - перелет: Як якас дївка має с парупком дитину тай стратит, тож воно у 7 рік оживає тай вилїтає на сьвіт тай кричит, каже: „Хреста прошу". — А як хто учує тай урве який знак або якої фустини кавалок, або най буде й онучка тай перехрестит тай кине єму тай каже так: „Як ти хлопец, то будь Василь, а як дївчина, то або Анна, або як," — тай воно вітак, як ухопит, укішит сї, полетит до Бога, тай вже воно є хрещенє, бо вже дістало знак і воно тогди у Бога зістає — вже „глухим анголем". — А як лїтає, лїтає, тай ніхто му не даст знака ерщеного, тай стає сї злим духом, тай тогди, де воно є вже закопане, там ніхто вже ходити не може, бо пуджіє.

19) Нехрещених дїтий ховают на цвинтари при боцї в окопі — баба або тато.

Жінки, що лишили малї дїти — кажут — що приходє чєсом їх плекати.

20) Потопелників ховают с ксьондзом так, як других, а самоубійцїв „так як пса" — сами люде з боку на цвинтари. Кажут, що вони ходє тай пуджіют вітак.

II. Голосїня.

1) За вмерлими голосє.

2) Голосит фамілїя.

3) Голосє звичайно тї, що мнєкого серцє, а хто твердого, то не хоче; без порєтку.

4) Мущини не голосє.

5) Як нема фамілїї, то ніхто не голосит.

6) Плачок нема.

7) — — — —

8) — — — —

9) — — — —

10) Не вміти голосити, то встид, а файно голосити, то гонор.

11) Голосє звичайнов мовов.

12) Краще є тихо, а довго голосити.

13) Голосє з жєлю за нибощиком або для гонору.

14) Зачинают плакати зараз по смерти; голосє, як лежит на лаві, як берут, несут, ховают, а на гробі часто уже ни мают сили та голосу від довгого плачу.

15) Голосє лиш доки не поховают.

16) Жартовливих голосінь нема.

Мати за дитиною.

(Над гробом).

1. Синку мій, синку, я подивлю сї в кутику, а тибе нима. Нима кому їстки дати. Нима с ким нї на пичи сидїти, нї балакати. Нема кому постелити, нема кого вже вбувати, Павлику мій, синку мій. Я прийду до дому, подивю сї, шо тибе нима — мине головонька болит, серце минї млїє, шо я буду робити? Нима кому вже по лаві бігати та жибонїти, Павлику мій, Павлику. Нима кому вже булочку принести, нї цукру, нї їстки дати, нима кому водиці подати, нї до кого забалакати. Як сї поросходє з дому, а я собі с тобов балакала — тепер не буде с ким. Боже мій, Боже, Павлику мій, Павлику. Ни буде сї кому у головку подивити. Синку мій, синку, устань, подиви сї на мене, як я дуже плачу. Увійду до хати тай хоть тїкай. Суда... подивю сї, туда, а їго нима, нима... Божи мій, Боже. Вже нима кому на вікнї щідрувати і дивити сї на двір. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Питруню мій, Питруню, чому ти нас покинув тай пішов собі від нас? Божичку мій, Божичку. Дитинко моя, дитинко, як прийду до хати, подивю сї на піч, чи нима мого Питрунє, Божичку мій, Божи. Питруню мій, Питруню, встань та подиви сї на свою пічку, шо така пуста стоїт, бо нима Питрунє, аби по нї лазив. Божичку мій, Божи, дитинко моя, дитинко, нима кому принести булочку, анї кому лазити по припічку тай казати: „ненько“, — тай гримати в комин. Дитинко моя, дитинко. Нима кому побічи з збаночками по воду і принести водиці. Божичку мій, Божи. Питруню мій, Питруню, нима кому цицки дати. Якби ти знав, то зараз бис устав. Питруню мій, Питруню, Божичку мій, Божичку. — *Далешів, п. Городенка.*

3. Дитинко моя, дитинко, хто тобі там водиці подаст, хто тебе там обійде, хто тебе там підойме, аби ти там так була, як тутечки? — *Далешів, п. Городенка.*

Мати за донькою.

1. Дитинко моя, дитинко, на кого ти мене лишила? Хто мині водиці подаст, як я сї постарію? Хто мене обійде в старости? Ти то, дитинко, була добра. Я то сї тїшила тобов, а ти пішла тай мене полишєєш. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Донечко моя, донечко, я то гадала, що я тебе віддам, прийму зєтє, або як сї вже трафит, а ти вмерла тай мене лишєєш. Не буде вже кому за мене до кирниці піти, віпрати шматє. Ни буде кому мині сорочку сшити. Ти то нераз віпалила, обід зварила, тай мині на піч подала: „Нате, мамко, їжте. — Хто мині тепер старенькі злагодит? — *Далешів, п. Городенка.*

3. Доню моя, доню, я тебе годувала, я тебе голубила, ночи ни досипєла. Я сї с тебе надїяла потїхи, а ти мене сиротов лишила. То я тобі, моя доню, річи постарала, а ти мині, моя доню, так туги завдала. Дитинко моя, дитинко, коли ти до мене прийдеш, де я тебе уздрю, де я сї с тобов здибаю? — *Далешів, п. Городенка.*

4. Марійко моя, Марійко, що я буду робити, що тибе нима? Нима ми кому віпрати сорочечки, нї вишити плечика. Божичку мій, Боже, Марійко моя, Марійко. Нима кому стачєти сорочичку і на постили постелити, анї кому хату позамітати. Доничко моя, доничко, шевкине моя, шевкине. Нима кому мисочки помити, анї водиці принести. Марійко моя, Марійко, робітнице моя, робітници, хто мині буде так робити, як ти мині робила? Донечко моя, донечко! Як прийду до хати, така ми буде сумненька, що хоть бери та назад з неї вертай сї. Божичку мій, Божичку. Марійко моя, Марійко, устань та подиви сї на свою хатку, що така сумненька, що нима ї кому помастити і файно підвести. Божичку мій, Божи. Як прийде ми сї давати обідати, а мине не бире сї обід, бо мині в голові, що нима кому робити. Марійко моя, Марійко, така бис теби постїль буде сумненька і мисочки не миті. Марійко моя, Марійко, доничко моя, доничко. Уже до тебе приходили й сватати, а ти пішла собі на той сьвіт. Доничко моя, донечко, Божичку мій, Божичку. — *Далешів, п. Городенка.*

5. Дитинко моя, дитинко, я то мала надію, шо я буду мати пошіновок зза теби, а ти така молоденька тай вмерла. А я то гадала, шо ти мене будеш віпроваджєти, а я тебе борше віпроваджєю. А вітки я тибе тепер буду візирати, дитино моя, дитинко, надійо моя. Аж тепер по надії тай по всьому. А до кого я типер промовлю, а с ким я сї типер пораджу? А хто минї миски помиє тай до криниці піде тай попере тай вшиє, тай потачєє, тай хто минї хату замите? Дитино моя, роспуко моя. Я то велику нагію мала на тебе, а типер ти вмерла, та я мушу робити сама. Дитино моя, пітпоро моя. А я мушу наймати тай чужа минї ни зробит так, як ти зробила. Я тибе ни заставєла і добре було, а я то чужу найму і заставлю, і ни зробит минї так, як ти. Як ти де пішла, тай минї зробила, так як я сама собі зробила. Доничко моя, зазулько моя, а коли я тибе забуду? Яж то тебе сплоха не забуду, бо ти минї великов пітпоров була; де ти йшла, що зробила, то минї ни траба вже йти було туда. Волїлаж би я загинути, нїж се виґіти, шо я тибе віпроваджєю до гробу, шо ти минї була така покірна і послушна на всїм, а я тибе віпроваджєю до гробу. А хто мине типер буде віпроваджєти, шо я такої дитини вже ни буду мати! — *Далешів, н. Городенка.*

6. (В хатї). Доничко моя, зазуличко моя, кудаж, кудаж ти сї від мене забираєш, на когож ти свою неньку лишєєш? Доничко моя, доничко моя, та я тебе так гіренько плекала при мої груди. Доничко моя, доничко моя, а хтож твою типер головочку тобі змиє і розчеши без мени, шо ти будеш робити без мени? Божи мій, Божи, за щож ти мене так тяжко покарав? Чим я тибе, Боже, прогнївала? Ци я тибе коли, Божи, не домолила? Я казала, що я сї дочикаю помочи, поратунку, а ти на то ни вважєєш тай мене стару саму лишєєш. Дитинко моя, дитинко моя, деж ти сї забираєш, чомуж ти до мене словичка не промовиш? Доничко моя, зазуличко моя, встань, подиви сї, що посходили сї роди блискі і далекі до теби в гостї. Встань, погости їх, чим маєш, щоби ни віткáзували вітак на тебе і на мене. Чомуж ни встаєш, тай сї ни обзиваєш? Божи мій, Божи мій, Ісусе Христи, Мати Христова, за щож ви мине так покарали? Я гадала, що я тебе в вінку буду виґіти, а я того ни дочикала. Хоть я тебе виджу у вінку, али ни в такім, як я гадала. Божи мій, Божи. Чогож я сї дочикала, що ти лижиш тай сї ни обзиваєш. Відей ти сї загнївала на мене, відей я чимос тобі ни догодила. Я гадала, що підем колис обидві прати, а тибе будут

вже завтра с хати брати. Я гадала, що я буду тибе до слюбу випроваджєти тай буду сї веселити, співати, а я тепер за тобов мушу плакати, гірко ридати. Я гадала, що тибе я за мужем видїти дочекаю, а я типер гіркими слезами сї вмиваю. Я гадала, шо до теби поприходє люди з колачєми, а до теби поприходили з плачєми. Я гадала, що до теби прийдут люди з шустками, а вони поприходили з свічками. Я гадала, що ти сї віддаш тай будеш в хатї сидїти і робити, а тобі зробили хату з сєжнї землї і дошки. Доничко моя, доничко, колиж ти до мени прийдеш побалакати? Доничко моя, зазуличко моя, встань, подиви сї, що ми тобі купили, шо ми тобі постарали. ци тобі сї сподобало то всьо? Доничко моя, встань, погикуй свої ненци за тото, що я тибе так файно зібрала, доничко моя. А попрощєй сї з гидиком своїм і з неньков і с усев родинов, бо вже нїхто тебе не буде видїти. Щож ти в такі чорнї та темнї хатинї будеш робити? Чиж не лїпше було тобі в мене, нїж вже йти від мене так борзо? Шож ти там будеш їсти? Нїхто тобі ни схоче нїчо принести. — Божи мій, Божи, щож я типер сама буду робити? Вже прийшли мою доничку, мою голубочку від мени забирати. Доничко моя, доничко, ни дай сї цьвиками в дошки забивати. За щож ви, людоньки, мою доничку в деревище забиваєте, щож вона вам злого зробила? Доничко моя, доничко моя, я такі тибе ни пущу, аж доків минї не скажеш, коли ще до мене прийдеш, поків до мени ни заговориш хоть одно слівце щиренькє. Доничко моя, любочко, колиж я тибе вже буду на своїм віку вигіти? Божичку мій, Божичку, за щож ти мене так тяжко покарав? Волїла би я була за ню покласти сї на її місци, нїж що вона буде в так темненькім гробі лижєти, сьвіта божого нїколи не вигіти, нї співу пташків нїколи ни чути. Доничко моя, щож ти тогди зробиш, як тебе земленьков привалє. — *Далешів, п. Городенка.*

7. Донечко моя, донечко дорога, я то думала, що я тибе вігодую, а ти будеш опходити весїлє такє нисподїване. Хтож минї гостї тоти спросив, що я за них ни знала, анї видала? Колиж ти ходила за тими гостєми просити, шос минї не мильдувала? Я то гадала, що я тибе віховаю тай буду мати при кім голову склонити, а я сї нинї биз нагії лишила. Божи, Божи, що я такого прогрішила, шос ми взєв таку дорогу дитинку? — *Далешів, п. Городенка.*

8. Донечко моя, донечко, я на тебе мала надїю, що ти мене

будеш опходити, як я буду стара, а ти тепер умерла, а мині хто подаст лижичку воду? Лєглас з добров долев і злов, не будеш до мене ходити, що тебе буде доля прогонити. Донечко моя, донечко, я на тебе мала всу нагію, що я тебе подружу і ти будеш ґаздувати, а я буду мати коло кого голову притулити. Доничкож моя, донечко. — *Далешів, п. Городенка.*

Мати за сином.

1. Синку мій, синку, дитинко моя, на кого ти мене лишив? Що я буду бідна робити така стара, нищіслива? Хто мині буде в поли робити? Хто мині дровец привезе? Хто мині водиці принесе? Хто мині в млині змеле? Хто мене бідну обійде таку стару? Хто мині худібку обійде? Погодує? Моя то ґосподарка вже відай сї роскапує. Нема коло неї кому ґаздувати. Відай і я старенька мушу за тобов низабавки піти с цего сьвіта з біди та нужди. Я то гадала, що я тебе оженю, що ти мині нивістку приведеш, та все мене буде, стару, бідну заступати, а ти вмер тай вже всьо умерло. Вже я сї нічо не маю надіяти. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Синку мій, синку, що я буду робити? Нима кому іти в поле. Божечку мій, Боже, синку мій, синку. Нима кому йти в ліс заробити дров, нима кому молотити, анї водиці принести, анї куму худоби напоїти. Божичку мій, Божи, умилосирди сї надомнов. Як прийду до хати, подивлю сї на хату, така ми сумненька, що хоть бери тай назад з неї вертай сї. Божи мій, Боже. Як прийде сї давати обідати, а мині не хоче сї обідати, а як прийде сї спати, а я не можу спати, бо мене не бере сї сон, бо мині в голові, шо я ни маю с ким сї порадити, анї до кого забалакати, синку мій, синку. Синку мій, встань та подиви сї хоть на свою хатку і садочок і на дєдю, що він так ни може. Як прийде сї в поли орати, або сїяти, нима куму йти. Синку мій, синку, устань та подиви сї на мене, що я так плачу. Боже мій, Боже. — *Далешів, п. Городенка.*

3. Синку мій, синку, змолотнику мій, орачу мій та ти мині орав і молотив і всьо робив, шо так, як тато самий, синку мій, дитино моя. А хто мине рано збудит: „Нене, уставайти, тай обідати варіт, бо я іду в поле орати, шобим сї ни спізнив, щобим віорав“. А ти, дитино моя, тепер умер тай вітки я такого орачє буду візирати. На теби сї тато спустив — шо ти робив —

так як він сам і ще і татас пригонив, аби тато ни дармував, аби то живенько було. Синку мій, дитино моя, дорогий робітнику мій, господарю мій, дитинко моя. Умерла всє нагія наша. Ти то дбав, ти то робив, а тато старий робити не годен. А наймем слугу, то нам слуга не зробит так, бо за слугов треба дивити сї і росказувати слузї, а ти зробив так, як траба, шо ни траба сї було дивити за тобов, бо всьо добре було. Дитино моя, дитино, вітки я тибе буду візирати, ци з гори, ци з долини? Такої я сї дитини коли дочикаю. Дитино моя, рідна моя, велика нагійо моя. На кого я свій маєток лишу, чужий мине ни поратує так, як ти був минї. Ти то минї в поли робив і в дома робив тай коновки уфатив тай води приніс тай дров врубав тай до хати уніс, тай: „Нене, варіт обід скоро, шоби мож шо зробити тай доробити сї.“ — А с ким я сї тепер дороблю? Дитино моя, зазулько моя. Хто минї дров урубає, хто минї води принесе, робітнику мій, західнику мій. По мої дитинї тай по мої надії.. — *Далешів. п. Городенка.*

Жінка за чоловіком.

1. Ґаздо мій, ґаздо, на кого ти мене лишєєш? Шо я буду бідна робити? Боже, на кого ти мене лишив? Шо я з такими дрібними дїтьми буду робити? Де я сї з ними притулю? — *Далешів. п. Городенка.*

2. Ґаздо мій, ґаздо, що я буду робити, що тебе нима. Як прийде ніч, а я сї сама бою. бо ни маю нї сина, нї доньки, що я буду робити, ґаздо мій, ґаздо? Анї куму дров урубати, анї куму худобу обійти, анї кому сїяти, орати. Божичку мій, Божи. Робітнику мій, робітнику, хто минї буде так робити, як ти минї робив? Анї кому обору замести, анї кому в стодолї позапрєтувати, ґаздо мій, ґаздо. Так на дворі бис теби сумно, як на які пустини. Нима кому запрічи конї тай поїхати тай вівести кому з лїса, тай заробити пару шусток і принести до хати. Ґаздо мій, ґаздо, мушу наймати тай переплачувати, аби минї хто засїяв і склав в оденочок снопи. Ґаздо мій, ґаздо, устань та подиви сї на своє обістє, що воно бис теби таке сумне, та як яка пустинє. Ґаздо мій, ґаздо, голубчику мій, подиви сї на мене, що я так плачу, бо минї жєль, що я ни маю с ким сї порадити тай до кого забалакати. Ґаздо мій, ґаздо, Божичку мій, Божи. — *Далешів. п. Городенка.*

3. Ґаздо мій, ґаздо, а вітки я тибе буду візирати? Хто минї даст, шо минї треба. Орачу мій, орачу, а хто минї віоре нивку? А хто минї засїє тай заволочит? А хто минї вікосит та звєже тай до дому привезе. А хто минї вмолотит тай до млина відвезе? Я то сего ни знала, лиш дивила сї готовому. Ґаздо мій, ґаздо, робітнику мій, робітнику, я то ни знала, я то сї ни журила сим. А типер мушу знати і журити сї сим. Віорати й посїяти й привизти і змолотити і до млина відвезти і змолоти, ґаздо мій, соколику мій. Шо я твую усу роботу мушу робити, а свою уже ни маю аш коли робити, бо твою роботу мушу в днину, а свую вже в ночи мушу робити. Спичи і зварити і ґіти вбійти і до ґаздової роботи знов сї взєти, бо бим рада ни впустити сї, щобим робила і ґаздову роботу й свою мушу, бо якбим мала спосібність, то би мнї хтос взєв, а я маю ґіти, то нїхто мі ни схоче. Ґаздо мій, ґаздо, вітки я тибе буду візирати? Куда ходжу і думаю і робю й працую і тибе ни виджу вже. — *Далешів, п. Городенка.*

4. Ґаздо мій, ґаздо, с ким я буду типер свою годину заходити, с ким я ти сироти годувати? На шос мине до того допровадив? Дєкую тобі, шос ми поміг дїти підгодувати, дружино моя. Віткиш я тибе буду візирати? Коли ти прийдеш до мене? Остатна нам днина, остатна година. Щіслива тобі дорожечка, бо вже сї більше видїти не будим. — *Далешів, п. Городенка.*

5. Доле моя, доле, на що ти мене лишєєш с такими дрібними ґітьми? Як я буду ґаздувати, що ти мене лишив таку бідну вдову? Анї до тої скіни, анї до тої скіни — нема с ким сї порадити, бо ґіти малї, дрібні, траба на них робити. Ґаздо мій, приятелю мій, робітнику мій, с ким я типер буду що робити? Як тибе нима, тай я ни знаю, до якої роботи сї брати? Косарю мій, робітнику мій, нї годжений, нї плачений, змолотнику мій. Такі смо сї обоє розлучили, гийбим на сїм сьвітї ни були. — *Далешів, п. Городенка.*

Донька за татом.

1. Дєдику, дєдику, на кого ви нас полишєли? Шо ми самі будем такі малї робити? Хто на нас буде робити? Хто нас буде годувати? Хто на нас буде сї старати? Як ви вмерли тай нас лишили? Боже, шо ми будем робити такі біднї типер та нишісливі. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Дєдику мої, дєдику, ви то вмерли, на кого ви мине лишили? Шо я буду робити бідна? Ви то казали, що мене будете віддавати, ви то казали, що мині весілє зробите. Ви то мене вчили, ви то на мине сї старали. Я то вже такого дєдика не буду мати добрóго. Типер то вже нема на мене кому сї старати. Типер то вже нима мене кому учити. Я то сї вже типер лишила бідна сирота та нещіслива. Я то вже типер мушу по службах бідна капарити. Типер то вже ни буде кому нам нїчо робити. Типер то будут наші будинки роспадати сї. — *Далешів. п. Городенка.*

3. Ґедику мій, ґедику, що я буду робити, що вас нима? Як прийде сї спати, я сї сама бою, бо ни маю анї сестри, анї брата, анї неньки. Божичку мій, Божи, ґидику мій, ґидику мій, яка биз вас студола сумненька і обора ни метена. Ґидику мої, ґидику! Нима кому анї худоби обійти, анї поїхати в ліс і вівезти дров з ліса. Божичку мій, Божи. Ґидику мій, ґидику, хто ми так буде робити, як ви робили. Так биз вас на дворі сумно, так як на які пустини. Божичку мій, Божи, ґидику мій, ґидику, як ви за мнов пирипитували, де я сї діваю, а типер хто буде пирипитувати? Божичку мій, Божи, ґидику мій, ґидику, хто нам буде сїяти і орати і молотити і в оденок снопи класти? Божичку мій, Божи, ґедику мій, ґидику, устаньти та подивіт сї на мене, що я така бідна сирота лишила сї. Ґидику мій, ґидику, як прийду до хати, подивю сї на піч, що нима ґидика, Божичку мій, Божи. Як ще жили ґидик, то я собі де схочу, там піду, а тепер нима як. Ґидику мій, ґидику, ци ви на нас сї загнївали, що ви взєли тай нас покинули? Божичку мій, Божи. — *Далешів. п. Городенка.*

4. Татку мій, татку, голубчику мій, ви нас згудували і за нас сї старали, що ми типер будем биз вас робити? Татку наші старенькі, хто вас, татку, там буде таких стареньких опходити, що ви такі старенькі і такі слабенькі. — *Далешів. п. Городенка.*

Донька за мамою.

1. Ненько мої, ненько, на кого ви мене лишєєте? Ви то мині нераз сшили сорочечку тай головку змили, оборточку купили. Ви то мене нераз убрали файно. Я то нераз війшла мижи люди так, як люцка дитина. Я то вже тепер пропала бідна сирота та нищіслива. Мамко мої, мамко, верніт сї до мене ше хоть раз в гості. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Ненько мої, ненько, що я буду робити, що ви взєли тай нас покинули. Чи ви не хтїли з нами бути, чи ви нас ни любили, ненько мої, ненько, Божичку мій, Божичку. Що я буду робити, що нима кому вітопити, анї припічок замастити, а типер я мушу сама, бо нима мої ненькі, аби зробили. Божичку мій, Божи. Ненько мої, ненько, встаньти та подивіт сї на свою хату, що така сумненька, бо нима в нї кому робити. Божичку мій, Божи. Ненько мої, ненько, хто нам так буде робити, як ви робили? Як ви ще жили, то минї в голові ни була та робота, а типер я мушу ї робити, бо нима мої ненькі, аби мнї пожєлували. Ненько мої, ненько! Встаньти та подивіт ся на мени, що я така бідна сирота лишила сї. Божичку мій, Божи. Як мої ненька ще жили, то я собі у нигілю війду, де схочу, а типер нима мої ненькі тай нїгде не війду. Божичку мій, Божи. Ненько мої, ненько! Як прийду до хати, така ми буде сумненька — бо нима в нї кому зробити порєтку, бо нима мої ненькі. Божичку мій, Божи. — *Далешів. п. Городенка.*

3. Ненечко моя, ненечко моя, ненечко дорогі, на шо сти мине таку нищісливу лишили? Ненечко мої, ненечко, якаж я сирота вічна тепер! Хто моє волосєчко буде чесати, хто минї сорочечку буде шити? Ненечко мої, ненечко, хтож мене сї спитає, ци я їла, ци я ни їла? Якжи я собі раду буду биз вас давати, коли я така мала, коли я така сирота бідна, нищіслива. Ненько мої, ненько, на шо сти мине лишили, просїт Бога, абисти мине взєли с собов, бо я собі ради ни дам биз вас. Ненько мої, ненько, нищіслива минї година, волїли сти мнї не вродити, які сти мнї мали лишити, бо я уже гаразду ни буду, мати, бо мій гаразд уже умер! Ненько мої, ненько. — *Далешів, п. Городенка.*

4. Ненько мої старенькі, що ми тепер будем биз вас робити? Ми прийдем тай вас сї порадим, що будем робити. Ненько мої старенькі, тай такі дуже слабенькі, хто вас там обійде? Хто вам водиції подаст? Хто вас оберне, що ви такі дуже слабі? Ненечко наші, рибочко наші, ви то як умирали, то сьти казали, аби ми сї так любили, як до тепер. Ненько мої, ненько. — *Далешів. п. Городенка.*

Сестра за братом.

1. Братчику мій, братчику, я то гадала, що ти сї будеш женити, що я буду у тебе на вісїлю, а ти вмер тай я уже ни

буду видіти твого весіля. Ти то був мій братчик добрий, а ти сї забираєш. Ти то нераз за мене робітку зробив, послухавїс мене, водиціс приніс, січкис врізав. Ти вмер, забравєс сї. Аж тепер минї уже тєще буде, уже я мушу сама робити то, шо ти робив. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Братчику мій, братчику, що я буду робити, що тебе нима. Божичку мій, Боже. Братчику мій, братчику, устань та подиви сї на мени, що я так за тобов жєлую. Братчику мій, братчику, як ти за мнов пирипитував, де я сї ґіваю, хто типер буде за мнов перепитувати? Божичку мій, Божи, братчику мій, братчику. Що я типер буду робити, що ни маю до кого піти порадити сї, що на кім поли посїяти, а на кім? Божичку мій, Божи, братчику мій, братчику. Як прийде нигілинька, а я ни маю до кого піти погостити сї, анї с ким сї порадити, бо нима мого братчика. Божи мій, Божи, братчику мій, братчику. Нима до кого піти тай запитати сї: Ци підеш завтра на ярмарок? Братчику мій, братчику. — *Далешів, п. Городенка.*

3. Братчику мій, явірчику мій молоденький, на що твоє вісїлє таке сумне? Де твоя кнїгинє, шо ми ї ни можем вітпитати, куди ти за нев ідеш? — *Далешів, п. Городенка.*

4. Братчику мій, голубчику мій, ти як умирав, тос ни казав, що будеш умирати, але що сї будеш женити, та що ти дєдї таких музиків найме, що таких нїгде нима. Братчику мій, братчику, нас ни було лишень троє, а типер буде лишень двоє. — *Далешів, п. Городенка.*

Сестра за сестрою.

1. Сестро моя, сестро, чи ти сї на мене загнївала, чи ти мене не любиш, що ти узєла тай мене покинула. Божичку мій, Божи, сестро моя, сестро, де я типер піду, аби минї сї хто у голову подивив? Де я типер піду погостити сї і с ким порадити сї. Сестро моя, сестро, устань, та подиви сї на мене, що я так за тобов жєлую. Божичку мій, Божи. Сестро моя, сестро, як прийде нигілинька, а я ни маю де піти, анї погостити сї, анї порадити сї. Божичку мій, Божи, сестро моя, сестро. Нима кому прийти до мене і запитати сї, ци завтра підем на ярмарок. Сестро моя, сестро. Як ти ще жила, то я піду, тай тибе закличу тай підем обі у поле сапати. Божичку мій, Божи. Як ти за мнов

пирипитувала, де я сї ґіваю, а типер хто за мнов, буде перепитувати? Сестро моя, сестро, Божичку мій, Божи. — *Далешів, п. Городенка.*

2. Сестро моя, зазулько моя, нас було лиш дві, як дві оцї в голові, типер ми сї розійшли, типер я уже ни маю сї с ким зійти, анї побалакати, анї сї порадити, бо ни маю рідної сестри. Я так, як та билина в поли, або пташка — сама... Сестро моя, зазулько моя, коли ми сї зійдем, аби ми сї порадили обидві? Сестро моя, сестро. — *Далешів, п. Городенка.*

Зап. в 1911—3 р. від. Ант. Трачука, дяка, Гр. Мокрицького і инших у Далешеві, п. Городенка.

Народні хрести в Коломийщині.

Зібрав і зрисував *Гнат Колцуняк.*

Слово від автора.

Сею статею зачинаю працю, що має містити в собі по можности повну збірку народніх хрестів галицької України. Хоч невелика та неповна ся перша проба, але дати може новий доказ, що народня творчість розвинена й на сім полї, до якого не забирав ся ще нїхто у нас, на галицькій Українї. Се повинні мати на увазї шановні читачі, та признати, що зібранє такого матеріялу труднїйше, як иншого подібного. З другої однак сторони буду дуже вдячний, коли читачі заінтересують ся сею новою збіркою та стануть присилати менї свої уваги і спостереженя (до етноґрафічної комісії), що безперечно причинить ся до лїпшого виданя дальших випусків.

В липни 1918 р.

АВТОР.

I. Форми хреста до наших часів.

Первісну форму хреста творив вкопаний в землю пень (властива назва *стих*), що на нього привязувано засудженого на муки, чи смерть. З часом приняв ся звичай прибивати до горішного кінця пня перехресницю, до якої прикріплювано отверті рамена мученика. Се найдавнїйша форма, знана вже старинним Єгиптянам. Подібна вона до друкованого „Т“, тому у нас мала назву „твердо“-хреста (гл. порів. табл. 7). Потім прибивано перехресницю не на самім горішнім кінцї пня, лиш трохи низше так, що на горі пня, понад горішною лїнією ра-

мени, лишало ся місце на прибиванє таблички. Так власне мав виглядати хрест, на якім умер Христос.

З часом коли хрест став символом нової віри і почато його вводити як знак і окрасу, повстала й гадка представляти те знамя в як найкрасшій та найособлившій формі. Так повстали хрести в ріжних стилях, з найріжнороднїйшими відмінами.

Найголовнїйші основні форми хреста такі: 1) Грецька (порівн. табл. рис. 1 — 5); 2) латинська (тамже 6 — 12); і 3) андріївська (тамже 13—15).

В грецькім хрестї віддаленє кінців рамен, початку і кінця пня від точки пересїчи осий пня і рамен, є рівне. Сю форму можна вписати в квадрат. Кажемо, що всї чотири рамена хреста рівні. Кінцї формують ся ріжно, але всї чотири однаково. 2-ий хрест сеї таблицї називаєть ся млинковатий, 3-їй хрещатий, 4-ий котвичний, 5-ий мальтезерський.

Латинський хрест має долїшний конець пня довший від рамен та горішного кінця. Кінцї рамен і пня мають також ріжнородні форми, при тім і число поперечниць збільшуєть ся часами. І так бачимо на рисунку 8 лапчастий, на 9 льотаринський з двома рівними раменами. На 11 рис. горішне рамя коротше, хрест називаєть ся кардинальський, або патріярший. В т. зв. папськім (10) хрестї є три рамена, а коротшають вони в напрямі кінця пня. Православний хрест (12-й) ціхуєть ся тим, що долїшне третє рамя не стоїть рівнобіжно до обох горішних, але перетинаєть ся скісно з пнем. Звідки взяло ся се скісне рамя, можна пояснити. Розпятє представлювано так, що крім таблички в головах уміщувано також підніжну поперечку, на якій мав Ісус опирати кінцї ніг. На давнїйших образах можна бачити прибиті ноги двома цвяхами і тодї підніжна дощина прибита рівнобіжно до головного горішного рамени. Пізнїйші рисунки Розпятя ріжнять ся тим, що ноги Ісуса зложені одна на другу, прибиті лиш одним цвяхом, наслїдком чого рівновага переходить в одну сторону і підніжне рамя клонить ся на бік. Так повстає скісне рамя.

Андріївська форма хреста (13, 14) не приняла ся нї давнїйше в практицї, нї пізнїйше в церковній штуцї. 15-й хрест називаєть ся вильчастий, або розбійницький.

Мотив вильчастого хреста подибуємо на монетах та грамотах гетьмана Мазепи.

II. Замітки про хрести в Коломийщині.

Вербіж Нижний, Вербіж Вижний, Воскресінці, Добровідка, Киданчі, Ключів Малий, Ключів Великий, Коломия, Корнич, Мишин, Печеніжин, Пядики, Сопів і Турка, се місцевости Коломийщини, в яких зібрав я матеріял, до поміщених у сій збірці рисунків.

Хрест, то безперечно найбільш розповсюднений та люблений мотив, що повторяєть ся в народнім будівництві, артистичнім промислї, а особливо в народнім орнаменті. Його значінє дуже важне та ріжнородне.

Красші взори деревляних хрестів, про які тут мова, виробляють спеціяльні теслї, рисуючи наперед на вигладженій стороні бажану форму, а потім вирізуючи її пилкою, або видовбуючи долотом. На декотрих цвинтарях можна подибати богато ріжних хрестів, на яких крім особлившої, ціхуючої різьби, нема жадної написї. Свідчить воно про те, що часом лиш по формі, чи по різьбі пізнають, де лежить сей, або той небіщик.

Говорити будемо про отсї роди:

I. Придорожні хрести.

Їх ставлять або на памятку якогось важного діла в родині, громаді, чи навіть у цілім народї (пр. знесенє панщини), або „за відпущенє гріхів“. Придорожні хрести Коломийщини в значній части камяні, подібної форми, як на 93-їм рисунку IX-ої таблиці. На кінцях рамен і горішнім кінці пня є різьблені „ружі“, на долїшній части пня, що ширшає д'долї, уміщена напись, а над нею звичайно різьблений хрест або Розпятє. Цїлий хрест стоїть на камяній підставі кубоватої форми, і мальований олїйними красками (синьою, жовтою, зеленою, червоною і золотою). Над горішним кінцем пня до кінців рамен прикріплений часто бляшаний дашок каблуковатої форми (гл. XII, 132). Деревляні придорожні хрести складані, високі 3—4 метри, а на їх пни і раменах бувають поприбивані знаряди Христових мук (молот, клїщі, драбина, копія, тростина з губкою — гл. XVI, 168) або й фігура самого Христа (XV, 157; XVII). А тодї називають ся такі хрести „фігури“. Крім Розпятя (crucifixus) уміщені по боках і голови ангеликів, а над головою Провидїнє і Святий Дух у видї голуба (XVII), під ногами знак смерти і т. и. Фігури бувають простїйші, зн. Розпятє прибите до звичай-

ного високого хреста латинського строю, або більше скомбіновані та стилїзовані. Над хрестом прибивають дашок або з дощок від кінця пня до рамен і тоді дашок буває трикутний, або з бляхи, що заокруглює цїлість „фіґури“ з гори. Причина сего додатку: охорона перед атмосферичними опадами. Щоби прикрасити фіґуру, роблять береги бляшаного дашка зубчасті, а цїлий хрест розмазують яскравими красками, що дуже гарно відбиваєть ся на підкладї золотистого жита, або темної зелени дерев, серед яких звичайно уміщена „фіґура“. Також прибивають із противної (лївої) сторони деревляну стїну, якби підклад для плястичнїйшого вигляду Розпятя і довкружних різьб. Горішний берег тої стїни прибирає вид лїнії форм дашка (трикутник XV, 157, або півколо XVII,), а долїшний або звужуєть ся і лучить ся з пнем в однїй точцї на оси, або спадає від кінцїв рамен прямово і кінчить ся поземою, рівнобіжною до рамен лїнїєю, що для ріжнородности буває повитинана в зубцї. На тій стїнї малюють святих. На вершку дашка стоїть викроєний когут. В долї пня в висотї чоловіка, уміщують табличку з написею, а під нею поличку на свічки, цвіти і т. и. Написи на придорожних хрестах бувають такі:

„Се знамя святого Христа поставлене на памятку знесеня панщини 3-го мая 1848 року“ — або: „Сей хрест жертвувала Марія Гуменюк за відпущенє гріхів“ і т. и. Написи зложені староцерковною, або чистою народньою мовою.

2. Надгробні хрести.

Їх закопують „у головах“ похороненого. Коло гробу засаджують овочеві, або звичайні дерева, що по лїтах надає цвинтареви лїсового вигляду. Ріжнородність форм хрестів мимоволї насуває на думку переконанє, що про небіщиків дбають, та старають ся утримати память про них тим способом, що вигадують усе нові форми, нові різьби памятників, зн. у сїм випадку хрестів. Сим способом зазначуєть ся ріжницю індівідуальности небіщиків. Хрести як пр. I, 9; III, 36; IV, 44; V, 62, 63, 64; VII, і т. п. роблять дуже маєстатичне вражінє дїйсних памятників та надають цвинтарови ще поважнїйшого вигляду. Не на всїх надгробних хрестах подибуємо написи.

3. Нацерковні хрести.

Роблені з зелїзних квадратних прутів, дроту та вирізків бляхи. Круглі пуклї на кінцях рамен і в перехрестю бувають

золочені. Здавало би ся, що ті хрести не належать властиво до народнїх, бо їх роблять більше фабрично і то не прості селяни, але вишколені ремісники. Коли однак приглянемо ся їх викінченю, де часами видно на зелїзї знаки простого ковальського молота, та мотивам, з яких зложена цїлість, то мусимо признати, що й на них видно вплив народньої творчости.

4. Ручні хрести.

Давнїйше вироблювано для церковного ужитку на тетраподї дуже гарно різьблені малі хрести з держаками. Форма їх звичайно трираменна зі спідним рівнобіжним, або і скісним раменем (III, 37, 38). Обі сторони хреста богато різьблені, призначена до цїлованя — фігурами, а друга, якою хрест лежить на столї, ґеометричним орнаментом. В новійших часах уживають більше купованих емалїованих хрестів.

Лишаючи історичну сторону (гл. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 82: Кость Широцький: „Надгробні хрести на Українї") та віруваня, що вяжуть ся з хрестами, на боцї, звертаю увагу головно на форми і укладаю збірку відповідно до того, як розвиваєть ся лїнїя форм хреста.

Порядок представить ся так:

I. Одноцїльні хрести. (Таблицї I—XIII і XX). Входять тут придорожні, надгробні (камяні і деревляні) і ручні (деревляні). Відповідно до того, з яких ґеометричних елєментів творить ся цїлість поодиноких взорів, дїлить ся сей віддїл на: 1) прямокутно раменні; — 2) трикутно-раменні; — 3) круглораменні.

II. Складані хрести. (XIV—XIX.) Належать тут деревляні придорожні і надгробні та зелїзні нацерковні. По части впорядкований і сей віддїл відповідно до попередної системи.

III. Поясненя до таблиць.

Властива часть сеї статї, се таблицї з рисунками. Рисунки розміщені на порівнуючій таблицї 13/9 ст. (числом 15) і на 21 таблицях коломийських хрестів (числом 198). Всїх рисунків є 213.

На порівнуючій таблицї подані ріжні форми хреста для порівнуваня з народнїми хрестами Коломийщини.

До инших таблиць подані двоякі поясненя. Подана місцевість, з якої походить дотичний хрест, евент. і рік (в скобках),

в якім його поставлено, а також і примітки що до форми поодиноких хрестів. Римськими цифрами подані числа таблиць, арабськими числа рисунків.

На XX таб. є розміри трьох ріжних хрестів у сантіметрах. Було би вказане подати ті розміри при кождім рисунку. Тому, що рисунки не роблені одною „скалею“, не можна би її подати загально (зн. нема спільного масштабу), але треба би до кождого рисунку подавати окрему міру. На разї сього не роблю, тілько даю рисунки так, як є.

Загально можна сказати про розміри таке: Одноцїльні хрести, різані з дубових гладких тертиць, або довбані в подібних (трохи грубших) брусах: Довгота (висота) 1—150 ст., ширина 30—60 ст., грубість 15—35 ст.

Складані деревляні роблені зі стовпів прямокутного або квадратного перекрою. Пропорції висоти і ширини ріжні: 1—4 м. довгота пня, 50—160 ст. довгота рамен.

На ріжнородність форм впливає крім вродженого народнїм творцям потягу до новостий, ще й якість матеріялу, з якого будують ся хрести.

Хрест вкопаний корінем у землю, над землею зносить ся прямово пень, що долом розширений в стопу, а закінчений на горі головою. Перехресниця се рамя. Подумані лінії, що пробігають симетрично серединою пня і рамен, то оси пня і рамен. Точки, в якій оси перетинають ся, се точки пересїчи осий або перехрестя.

Одноцїльні хрести.

I Таблиця. Прямокутнораменні.

1 Коломия; 2 Ключів Великий; 3 Мишин; 4 Сопів; 5. Сопів; 6 Сопів; 7 Киданчі; 8 Киданчі; 9 Корнич; 10 Киданчі; 11 Вербіж Вижний; 12 Сопів; 13 Сопів; 14 Сопів (1843); 15 Ключів Великий (1894); 16. Вербіж Нижний.

Найпростїйшу форму бачимо на рис. ч. 1. Можливо, що се властиво не форма хреста, лиш копія, бо був давно звичай крім надгробного стовпа вбивати ще побіч і дощину, вирізану в формі копії (С. Руденко Чувашскіе надгробные памятники. Матеріалы по етнографіи Россіи, т. I. Спб., 1910), а сей звичай міг дістати ся і до нас. Подібну, лиш видовжену додатком ще трьох

рамен, форму має і хрест 6. Инші хрести сеї таблиці — се досить вузкі, прямокутнораменні хрести, яких пні кінчать ся головами иншої форми як кінці рамен. Закінченє пня має подвійну задачу: Охоронити спідну часть від опадів, зн. гнитя, і дати стрункому виглядови цілости естетичне завершенє. Найбільш оріґінальні голови то дашковаті закінченя. (8, 12, 13, 14). Крім одного (3) всї хрести „різані". 3 „довбаний" у дубовім „круглєку", закінчений також дашковато. Поверхні та береги різьблені часто (гл. XXI). Хрест на 14 рис. має на кінцях рамен повбивані кілки, остро закінчені. Так само як голови, цікаві і споди, чи стопи хрестів; бувають вони або прямо (4, 5, 12) або трикутно (2, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15), півкулисто (9) або грушковато (16) стяті.

II Таблиця. Прямокутнораменні.

17 Корнич (1902); 18 Корнич; 19 Вербіж Вижн.; 20 Вербіж Вижн.; 21 Сопів; 22 Киданчі; 23 Сопів (1910); 24 Киданчі (1890); 25 Сопів; 26 Киданчі (1888); 27 Сопів; 28 Корнич; 29 Вербіж Вижн. (1884); 30 Сопів; 31 Сопів (1884).

Форми ріжнороднїйші. Пні так само вузкі. Пень 28 хреста уріжнороднений коловатими виступами коло голови та межи раменами. Голови еліпсоваті, півкруглі, круглі на коротких та на довших (22) шийках. Кінці рамен або прості, або розгалужені та ріжні одні від других, або зростають ся і творять якби таблиці межи раменами (18, 19) або на долїшній части пня (21).

III Таблиця. Прямокутнораменні.

32 Печенїжин; 33 Ключів Великий; 34 Печенїжин (1900); 35 Печенїжин (1915); 36 Мишин; 37 ручний підгірський хрест (Гуцульська вистава в Коломиї); 38 так само.

Пні вузкі з трикутними стопами. На 35 рис. бачимо, що стопа переходить у півмісяць. Голова 32 хреста трикутно закінчена з острим кілком; 33 конюшинова; 34 стіжковата, якби ростинна. Рамена прості, але мають у відступах додатки, або стіжковаті (32), або округлі (33, 34, 35). В кутах перехрестя 35 хреста бачимо понасаджувані кружки, мотив, який подибуєть ся на хрестї монети Святополка. 36 рисунок представляє довбаний хрест із трьома раменами. Середне з них ширше, лучить ся з пнем стятими кутами, закінчене трикутно. Долїшне і горішне рамя вузші мало що від пня. Стопа півколова. Дуже удатне

злучене голови з пнем півколовим, дашковатим задовбанєм. Голова кінчить ся високим, стрімким чотироплатовим дашком. Хрест сей довбаний з обох сторін і має на собі на осях пня і рамен різьблений, випуклий, вузкий хрест. На 37 і 38 рисунку малі тетраподні дуже ніжно різьблені хрести.

IV Таблиця. Трикутнораменні.

39 Вербіж Вижн.; 40 Турка (камяний); 41 Ключів Великий; 42 Коломия; 43 Коломия; 44 Коломия; 45 Воскресінці (1876); 46 Сопів; 47 Сопів (1908); 46 Сопів (1854); 49 Сопів; 50 Сопів (1913); 51 Воскресінці (1885); 52 Киданчі; 53 Киданчі (1896); 54 Киданчі (1896, 1897); 55 Киданчі (1899).

39, 42, 43 і 44 зроблені тим способом, шо цілий рисунок форми містить ся в самім пни і рамена не виходять поза крайні його прямові береги. Пні закінчені дашками на шийках. Стопи хрестів сеї таблиці подібні як на попередній таблиці. Рамена трикутні зливають ся з пнем вершками, а підставами творять крайні лінії. Відступи між раменами менші і більші, число рамен доходить до шістьох. Деякі рамена постинані на припідставних зубах (53, 54) або позаокруглювані там і в кутах перехрестя, зн. де сходять ся трикутники з пнем (55). Тоді і стопа і голова лучать ся з пнем так само лагідною лінією. Подібний до хреста 40 був суботівський хрест із першої половини XIX віку.

V Таблиця. Трикутнораменні.

56 Сопів; 57 Сопів; 58 Печеніжин; 59 Воскресінці; 60 Воскресінці; 61 Воскресінці; 62 Мишин; 63 Ключів Великий; 64 Ключів Великий („**б**“ вид з боку.)

В першій лаві хрести з раменами прямокутно, трикутно- і круглаво-закінченими. Пні вузкі; в однім випадку (59) в долині пень ширший, в иншім (60) горішна часть розширюєть ся та лучить ся зубчиком із головою. 61 хрест подобає радше на орнаментаційний мотив, взятий з будівництва, або надгробну дошку, чи таблицю. — Друга лава містить три довбані з обох сторін хрести. В першім з ліва (62) хрест латинського, трираменного типу з раменами і пнем рівної ширини. Другий більшого розміру має на собі инший мотив; се був би радше грецький трохи видовжений хрест, що повтаряєть ся ритмічно. Цілість робить поважне вражінє і нагадує різьблений в хрести пасок, або вишивковий мотив. Дуже вдатно збудована голова, яку творить

двоскаповий дашок, що зносить ся на стіні о двох похилих дашковатих зарубах. — Подібного типу є й остатній, і ріжнить ся тим, що рамена лучать ся зі собою не острими кутами, лиш каблуковатими вирізами. По осях пня і рамен перебігає різьблений вистаючий хрест із хрещатими раменами. Голова дашковата, ширша від цілости; (64 б вид з боку). Орнаменти до 63 і 64 нарисовані осібно на XXI таблици **в** і **г**.

VI Таблиця. Ручний „безконечний“.

Рисунок роблений з хреста поміщеного на „Гуцульській виставі“ в Коломиї 1912 р.

Назвати сей хрест можна би „безконечнохрещатий“. Цілість вирізана з одної дошки, а складаєть ся з чотирох грецьких хрещатих хрестів (гл. рисунок Б.) Осевий уклад цілого хреста (чотири рази менший) нарисований на А. Грубшими лініями назначені оси складового хреста Б — $ОК_1$. Кільця — се точки пересічи осий. Число осий виносить 2 головні і 4 побічні, разом 6 у кождім складовім хресті Б. Всї чотири кінці головних осий $ОК_1$, $ОК_2$, $ОК_3$, $ОК_4$ сходять ся в осередку О, що на рисунку назначений подвійним кільцем. Виходить, що всїх осий сего хреста є 24, а згл. 22, бо $К_1$ $ОК_4$ і $К_2$ $ОК_3$ творять дві головні оси з точкою пересічи О. Який є фіґуральний склад, видно з рисунків В, Г, Д, на яких складові мотиви назначені чорно. На першім з них (В) головним є грецький квадратно-лапчастий хрест, а на продовженю його осий кінцеві такі самі, лиш не чисто квадратні, але з трикутними зарубами хрестами. На другім і третім (Г, Д) назначені вузкі паски, що творять рамена, на яких ще понасаджувані квадратики, згл. прямокутники. Рисунок Е маркує лиш вирізи межи формами рамен, що дає також цікаві взори.

VII Таблиця.

66 Коломия (1881).

Сим хрестом, що уважаю його за найвдатнїйший, кінчить ся громада прямо- і трикутнораменних. По формі се грецький видовжений хрест (гл. XX, 66а, б). Береги мережані зарубами (на рисунку се чорні квадратики), як горішна часть на рисунку А XIV таблиці. На чоловій стороні видовбана напись: „Тут спочиває Р. Б. Василь Ґоянюк господарь Испаскій урод. 1809. А упокоил ся 1881. год. Вічная память“. Напись наводить нас

на місце походженя хреста, а саме на село Іспас, Коломийського повіту. Сей тип хреста повинен послужити як взір до запроєктованя памятника.

VIII Таблиця. Круглораменні.

67 Ключів Великий; 68 Мишин; 69 Коломия; 70 Ключів Великий; 71 Сопів (1902); 72 Сопів (1867); 73 Ключів Великий; 74 Сопів (1907); 75 Печенїжин (1902); 76 Мишин; 77 Мишин (1911); 78 Ключів Великий; 79 Ключів Малий; 80 Ключів Великий (1886); 81 Ключів Великий; 82 Ключів Великий; 83 Ключів Малий (1887).

Ся нова громада ціхуєть ся тим, що раменами є кола, або їх комбінації. Пень подібно як попередно досить вузкий, але високий. Рамена або зовсїм короткі (якби заниклі) і тодї кола лучать ся безпосередно з пнем, або видовжені, а тодї кругла форма насаджена на кінцях. Замітне, що круглораменні хрести більше орнаментовані, чим хрести попередних громад.

Мало який хрест VIII таблиці робить вражінє властивого хреста; се все радше надгробні стовпи, чи таблиці, і аж різьблені на них хрести наводять нас на думку, що то народнїм способом формовані хрести. Часто рамена зливають ся в певні форми, що злучені з пнем дають вражінє ростинних мотивів (75 і 78). Стопи по більшій части трикутної форми, бувають і прямокутно закінчені (78) або з круглавими вирізами (71, 72), півколясті, або не назначені, лиш творять цїлість із пнем, що в тих випадках ширшає до споду (67, 68, 77). Різьба рамен і стопи 83 хреста гл. XXI долїшна мережка **а** і „рожа“ **и**.

IX Таблиця. Круглораменні.

84 Ключів Великий; 85 Мишин; 86 Ключів В.; 87 Ключів Вел.; 88 Ключів Вел.; 89 Ключів Вел. (1913); 90 Ключів Вел. (1886); 91 Ключів Вел.; 92 Ключів Вел.; 93 Коломия; 94 Воскресїнцї (1893); 95 Воскресїнцї; 96 Ключів Вел.; 97 Коломия; 98 Мишин (1897).

84—91 мотиви придатні до будівництва, на закінченя (84, 85, 86) або балюстради (87—91). 93 се тип камяних придорожних, але дуже часто різаний також з дубового дерева. Рамена на взорах 92—98 довші як на попередних, висше нарисованих. Стопи ріжної форми (трикутно і грушковато стяті).

X Таблиця. Круглораменні.

99 Коломия; 100 Вербіж Вижний; 101 Мишин; 102 Вербіж Вижн. (1870, 1871); 103 Коломия; 104 Вербіж Нижний; 105 Ключів Вел.; 106 Вербіж Вжн.; 107 Коломия; 108 Мишин (1895); 109 Вербіж Вижний; 110 Вербіж Вижний; 111 Вербіж Вижний (1888).

Пні вузкі, стрункі, на стопах трикутних, грушковатих або круглавих (104, 109). При чотирох (99, 102, 106, 107) вони розширені до долу. Голови закінчені так само, як рамена або відмінно. Рамена ширші від пня переходять навіть у ширину „щита“ (107, 109), закінчені коловато і еліптично. З пнями лучать ся прямими кутами за виїмком 105, що зливаєть ся з пнем та має в кутах кола. Рамя 108 хреста творить у полученю з пнем чотири „кучері“. 101 і 104 мають ростинний вигляд, а то при першім понад стопою виходить два листочки, загнені в кучер, а другий має кінці рамен і голову як триплаткові листи. Рамена бувають хрещаті (103, 110, 111).

XI Таблиця. Круглораменні.

112 Сопів; 113 Вербіж Нжн. (1866, 1878); 114 Вербіж Нжн.; 115 Вербіж Нжн.; 116 Сопів; 117 Коломия; 118 Сопів (1831) (камянний); 119 Ключів Вел.; 120 Вербіж Вжн. (1891); 121 Вербіж Вжн. (1876); 122 Вербіж Вжн.; 123 Сопів (1904); 124 Сопів (1864); 125 Сопів; 126 Сопів.

Перші шість се однораменні одного типу, що ріжнять ся від себе лише формою стіп. Найбільше штучний однораменний хрест маємо на 121 рисунку. Крім листковатого рамени бачимо ще і яйцеваті наростки, що служать до прикраси тонкого пня. Остатня лава занимає пять двораменних хрестів, перший з листковатим, инші з хрещатими кінцями рамен. Пні 123—126 кінчать ся лише півколом так, що не творять осібної значної голови.

XII Таблиця. Круглораменні.

127 Мишин (1893); 128 Сопів; 129 Вербіж Вжн. (1876); 130 Киданчі (1907); 131 Вербіж Вжн. (1878); 132 Киданчі (1906); 133 Ключів Великий.

Хрести з двома, трома і чотирма раменами. Горішне рамя 127 хреста звужене і так близько голови, що творить властиво

одну цілість із нею. Кути, під якими лучать ся рамена з пнями, не все прямі, часом тупі (131) або заокруглюють ся та лучать рамена коловою або елітичною лінією (128, 132, 133).

XIII. Таблиця. Круглораменні.

134. Сопів.

Довбаний, лапчастий (конюшиновий) однораменний хрест, з прибитим трикутним дашком і півколовою стопою. Він виставлений на церковнім подвірю і подобає на капличку.

Складані хрести.

XIV Таблиця. Гранчасті кінці рамен.

135 Печеніжин (1909); 136 Коломия (1889); 137 Мишин; 138 Добровідка; 139 Добровідка; 140 Добровідка; 141 Добровідка; а) конець рамени хреста; б) цілий хрест; 142 Коломия; 143 Корнич; А. Подробиці зарізів із задовбанєм.

Рамена і пні сих хрестів усе тої самої грубости і ширини та перекрою. Кінці рамен і голова однакової форми, майже все рівно віддалені від точки пересічи осий. Долїшний конець пня сильно видовжений. На 141 **б** видно, як виглядають хрести того типу. Форми кінців рамен представляють ся ріжно. На гладких прямокутних або квадратних стовпах уміщені на кінцях або самі мережки (135—138) без виступів, або кінці ширші з виступами (140, 141) і орнаментовані зарізами і зарубами (А). Крім того мають кінці ще й инші окраси, а то різьблені кілки, які вбиті як на 141**а**, 138, 140. Найбогатше орнаментований хрест 143. Пень і рамя з дубового гладкого дерева, квадратного перекрою. В певних віддаленях обігають зарізи (на рисунку лінії), що разом із зарубами (середний ряд рис. А) творять як би мережки. На полях межи пасочками різьблені хрестики, як на рис. Ґ XXI табл.

XV. Таблиця. Гранчасті кінці.

144 Коломия; 145 Коломия; 146 Коломия; 147 Киданчі; 148 Коломия; 149 Вербіж Вижний; 150 Ключів Малий; 151 Воскресінці; 152 Киданчі (1912); 153 Сопів; 154 Печеніжин (1892); 155 Коломия (1910); 156 Ключів Вел.; 157 Ключів Малий (1911).

В середині (157) „фіґура“ (гл. розділ про придорожні хрести). Розпятє й инші фіґури на раменах, повикроювані з бляхи і мальовані. Задна стіна також мальована. Під дашком зубчики з дзвониками. По боках сього середного рисунку кінці рамен і два цілі хрести. Форми закінчень приходять загально в будівництві (балюстради, ґанки і т. д.).

XVI Таблиця. Круглаві кінці.

158 Коломия; 159 Мишин; 160 Ключів Вел.; 161 Коломия; 162 Коломия; 163 Вербіж Вижн.; 164 Сопів; 165 Печеніжин; 166 Ключів Вел.; 167 Коломия; 168 Печеніжин (1918) (на церковнім подвірю).

Найкрасші взори сеї таблиці то 165 і 168, особливо сей остатній. То твір найновійшого часу (1918) і дає доказ, що народня творчість іще не заникла. Хрест із дубового дерева, мальований червоною олійною краскою. Кінці рамен різані і різьблені.

XVII Таблиця. Фіґура.

169 Сопів.

Гл. розділ „Придорожні хрести.“

XVIII. Таблиця. Зелїзні нацерковні.

170 Мишин; 171 Печеніжин; 172 Воскресінці; 173 Вербіж Вжн.; 174 Сопів; 175 Добровідка; 176 Добровідка; 177 Ключів Малий.

Будова сих зелїзних хрестів полягає на споєню зелїзних прутів вужеватими пасками бляхи, а дальше і пуклями в перехрестю та по кінцях рамен. З перехрестя виходять острокінчасті язики, а також і подібні кучері, як при пуклях на кінцях рамен. Рамена все хрещаті. Крім чисто ґеометричних мотивів, додавані все і ростинні, як галузки з листочками та цвітами.

XIX Таблиця. Зелїзні нацерковні.

178 Ключів Малий; 179 Коршів; 180 Коршів; 181 Воскресінці.

Останній хрест так само, як на попередній таблиці з хрещатими раменами, на кінцях яких самі хрестики. Перші три ри-

сунки сеї табл. ріжнять ся тим, що розгалуженя рамен уже не все під прямим кутом (179) і не все хрестики, але також і зірки (178), або цвіти з простими (180) кучерявими платочками (179).

XX Таблиця. Розміри.

44**а** вид з переду; **б** вид з боку (гл. IV, 44); 103 так само (гл. X, 103); 66 **а** вид з переду; **б** вид з боку; **в** переріз через **г—д.** (гл. VII, 66.)

Розміри подані в сантіметрах. Як висше сказано було, пропорції поодиноких складових частий хреста не все однакі, бо рідко коли можна подибати два хрести о тих самих вимірах і пропорції, а то саме через наклін творців до ріжноманїтности.

XXI Таблиця. Орнамент хрестів.

а′ трикутні і півколові зубчики; вид з переду; а″ прямовий перекрій 1—2.

б′ вужик; б″ поземий перекрій по лїнії 1—2.

в′ зубчики; вид з переду;

в″ поземий перекрій 1—2.

г′ жолобки; вид з переду;

г″ поземий перекрій 1—2.

г′ хрестики; вид з переду;

г″ поземий перекрій 1—2.

д′ хрестики; вид з переду;

д″ поземий перекрій 1—2.

е цятки; **і** хрест; **є, и, з** „рожі“.

Орнаменти **а—д** різьблені долітцями, звичайними і півкруглими (2). Різьби станутъ виразнїйші, коли приглянемо ся перекроям. Рис. **а** передний вид із подвійного рода зарубами. На горі пасок трикутних зубчиків; на долїшнім паску сї заруби півокруглі. З прямового перекрою по лїнії 1—2 видно, як виглядають ті заруби. Горішні зубчики творять рівну площу з долїшною частиною, трикутники, що вершками звернені до гори, видовбані скісно від підстави до чорного вершка. Долїшні півколові заруби продовбувані скісно в березї. Подібні заруби, як горішний, є на **б, в, г, д.** Темнїйше тїньованє означає глубший заруб, що йде по скісній лїнії, як на перекроях видно. — При орнаментах **е—з** уживаєть ся циркля і долітця. Найпростїйший мотив то **е**, коло подїлене на чотири рівні части,

а в кождій чвірці кругла цятка. **Ї** грецький хрест зачеркнений тим самим лучем, що коло, в яке він вписаний. **Є** проста „ружа“, **и** і **з** різьблені ружі, перша на полях межи листками, у другій листки жолобковані трикутним задовбанєм. На подібних, як тут подано, мотивах орнаменту різьблені хрести, розуміється, що той орнамент усе в иншій комбінації.

II. Таблиці.

Порівнуюча таблиця.

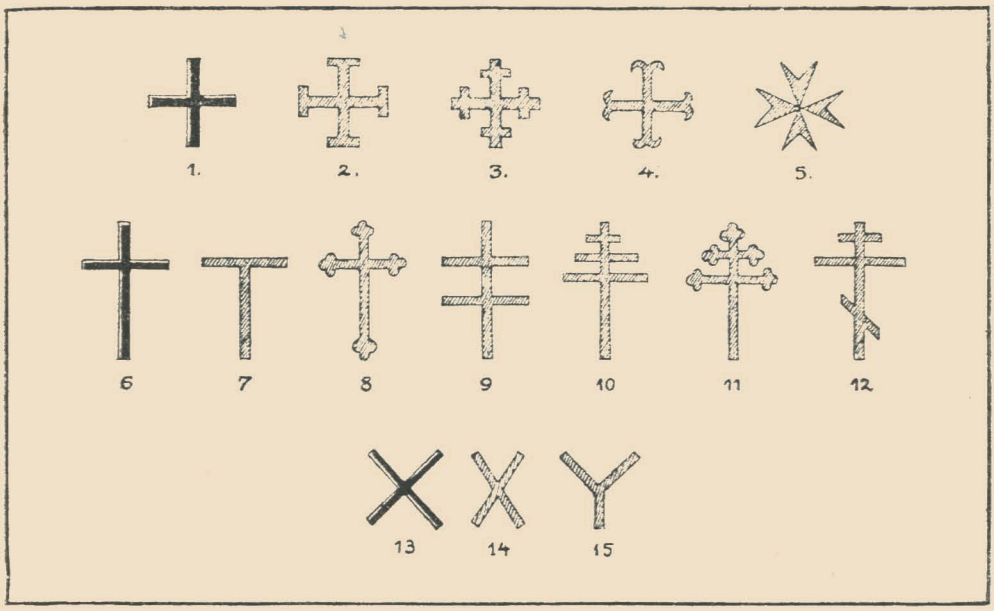

I. Таблиця. Числа: 1–16.

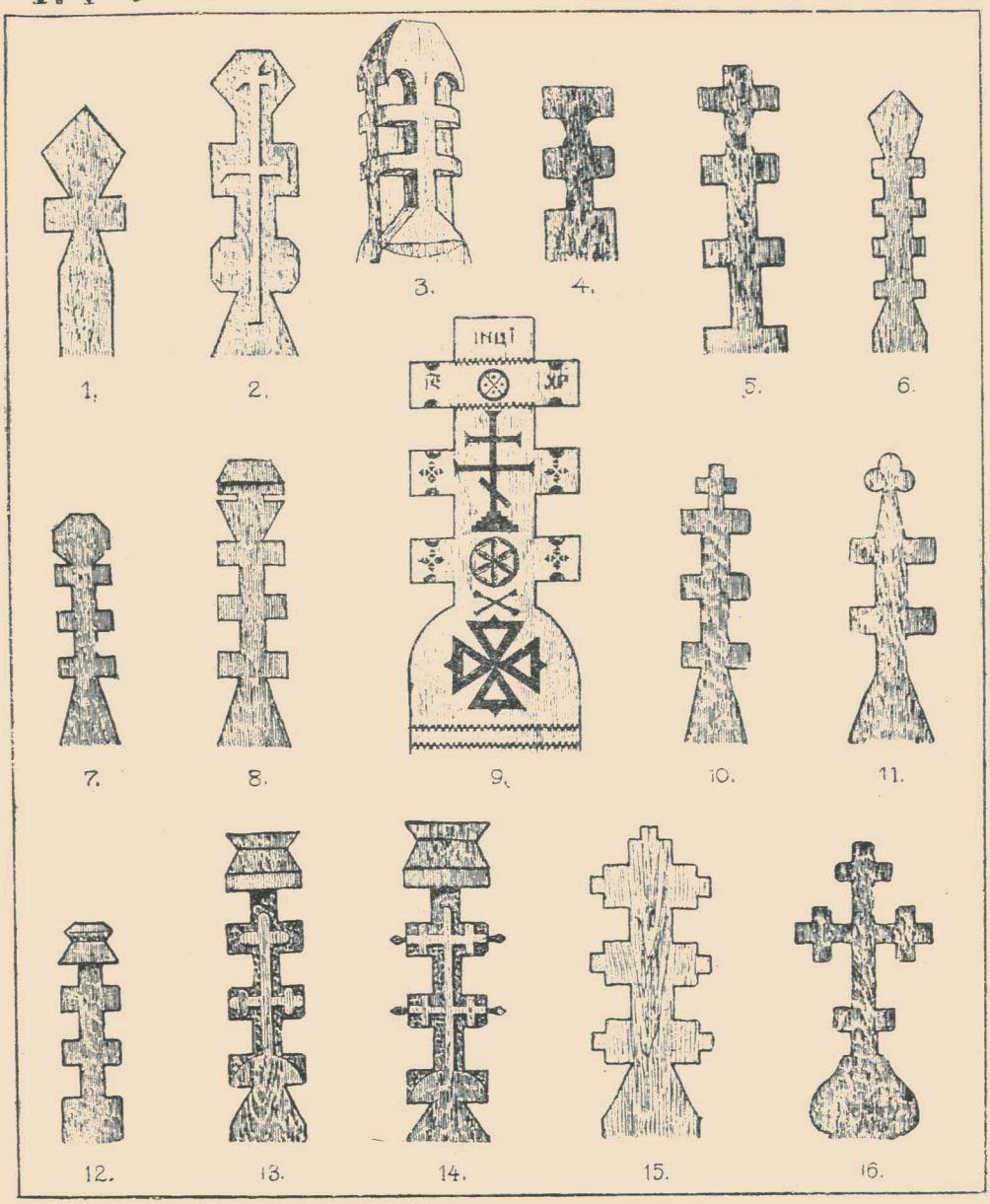

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

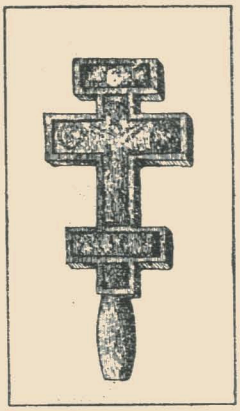

37.

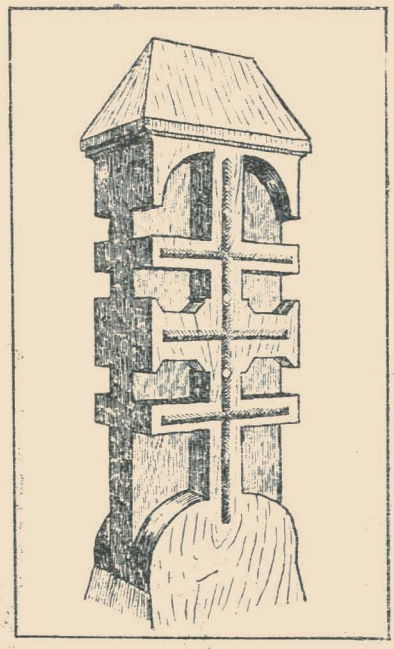

36.

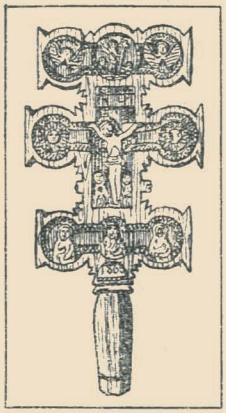

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

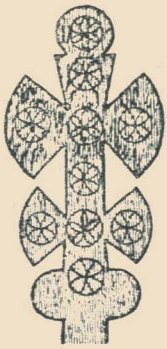

60.

61.

62.

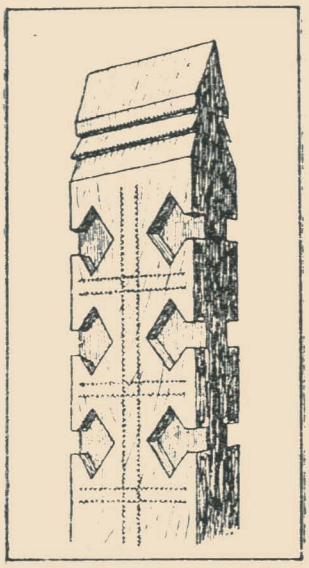

63.

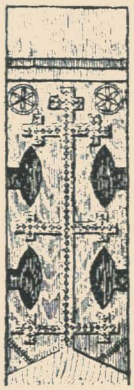

64.a.

b

Библиотека имени Гоголя

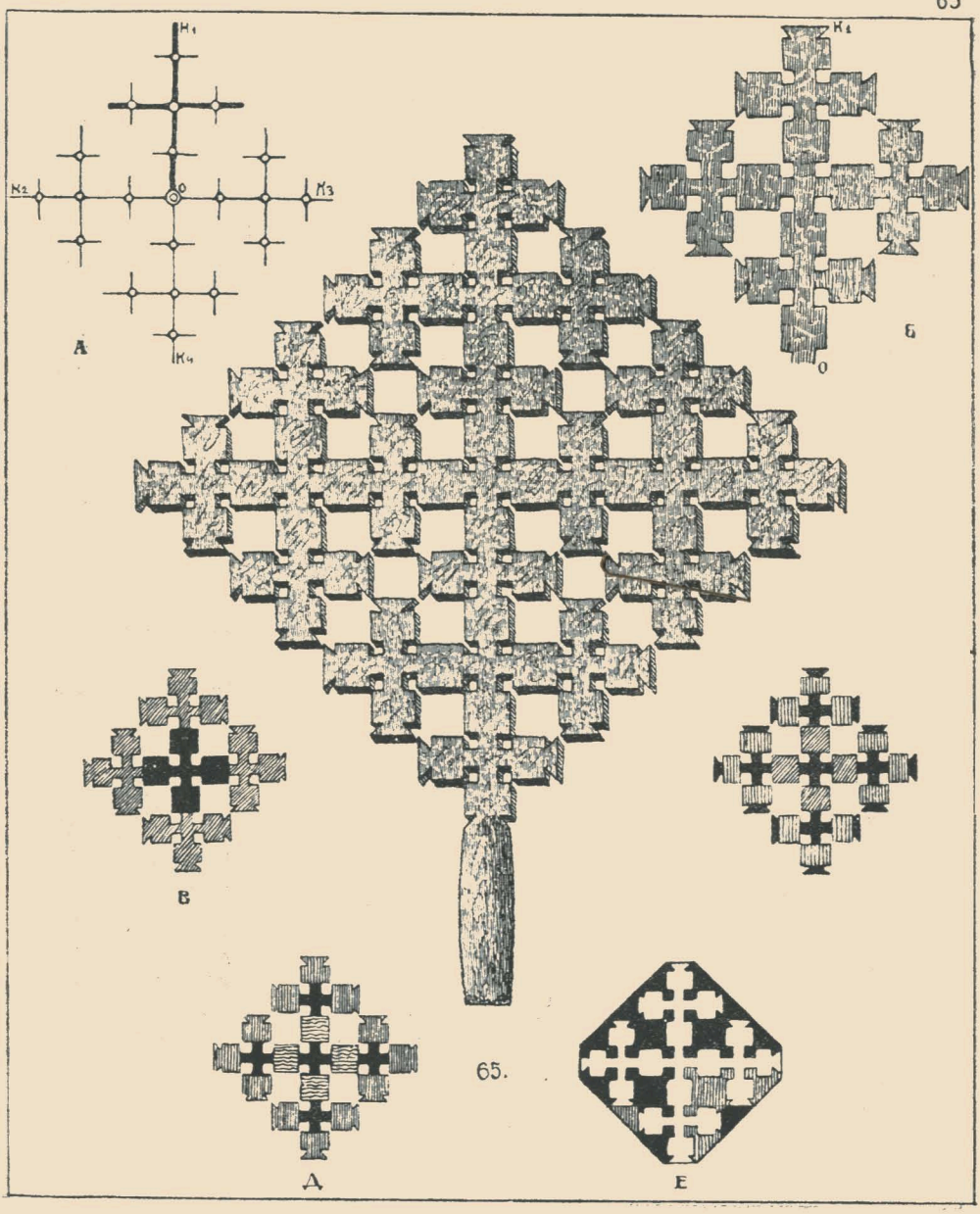

65.

66.

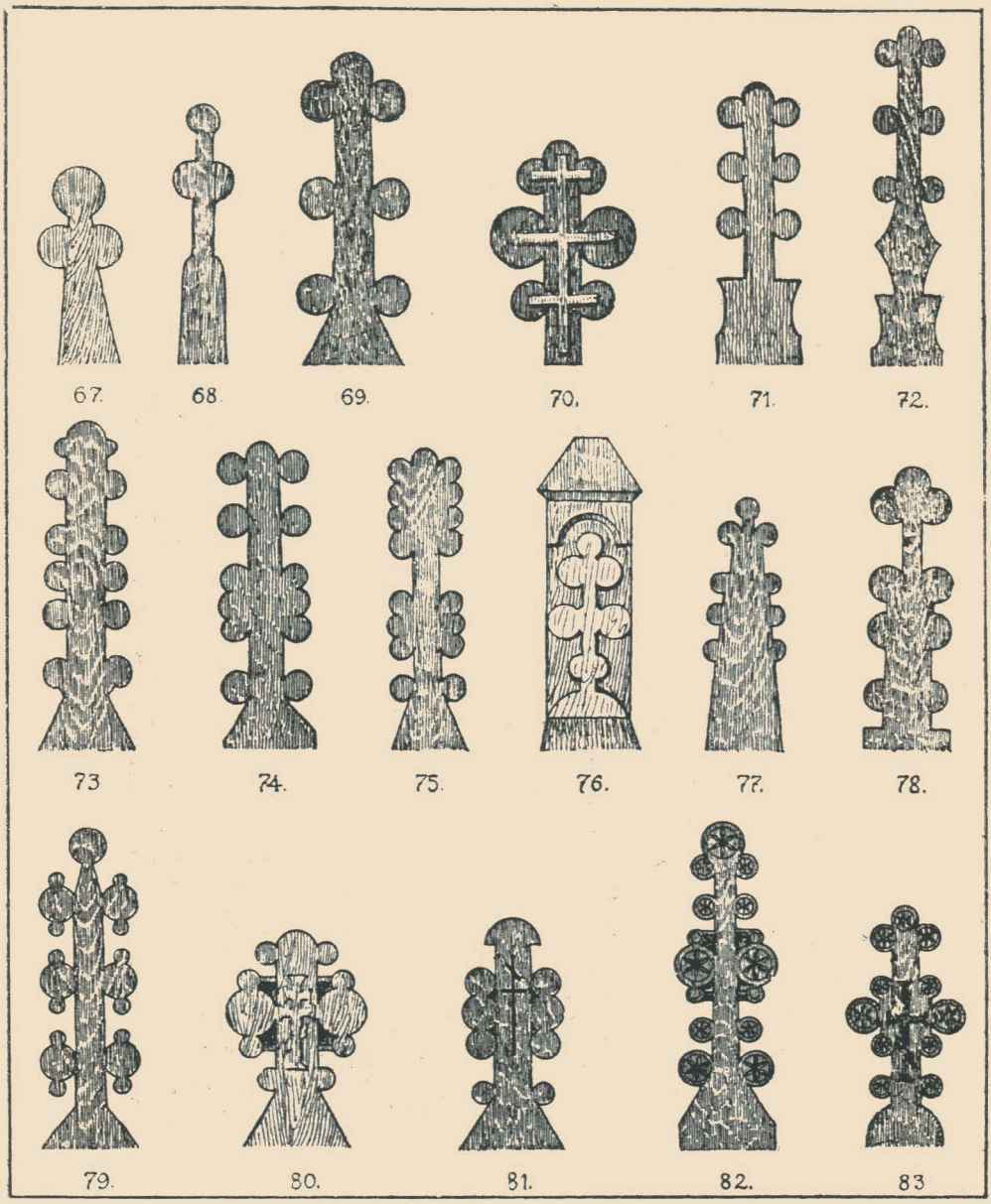
67.
68.
69.
70.
71.
72.
73
74.
75.
76.
77.
78.
79.
80.
81.
82.
83

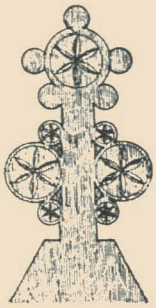

84.

85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

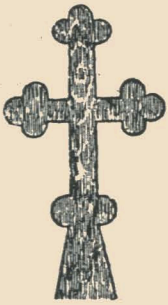

95.

96.

97.

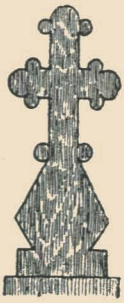

98.

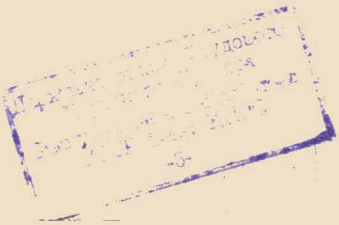

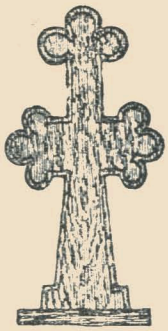

99.

100.

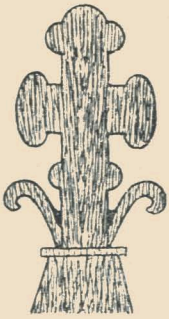

101.

102.

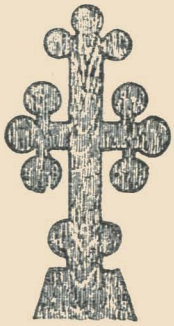

103.

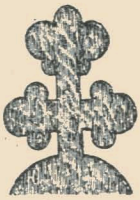

104.

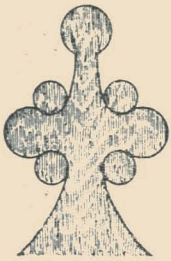

105

106.

107.

108.

109.

110.

111.

XI.

112.

113.

114.

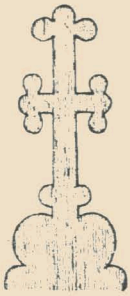
115.

116

117.

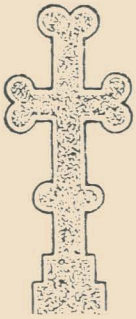
118.

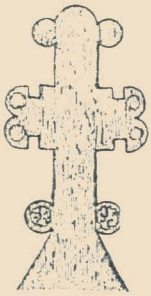
119.

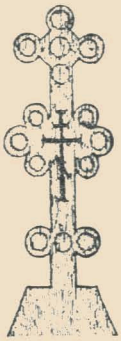
120.

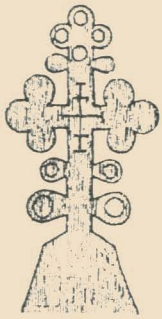
121.

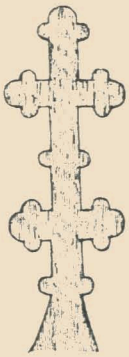
122.

123.

124.

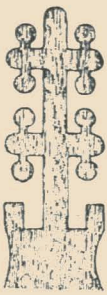
125.

126.

Державна
Республіканська бібліотека
УРСР
-8-

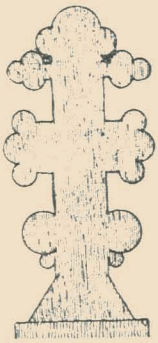

127.

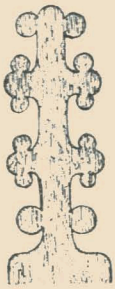

128.

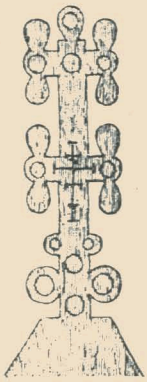

129.

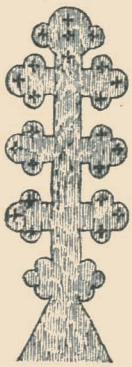

130.

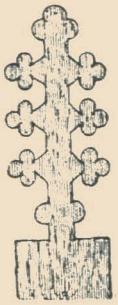

131.

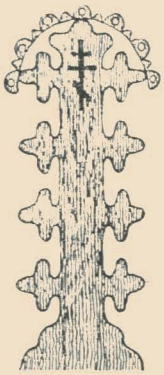

132.

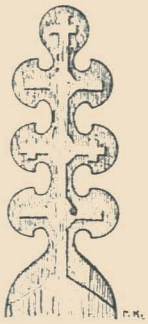

133.

134.

Державна ордена Трудового
Червоного Прапора
Республіканська бібліотека
УРСР імені КПРС
-3-

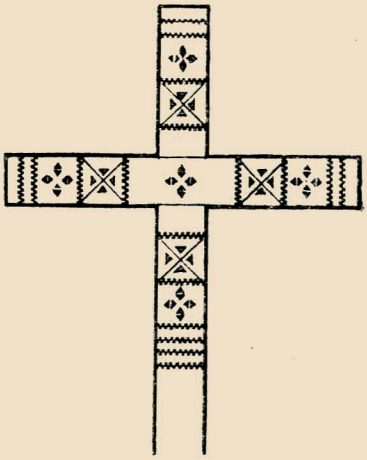

143.

135.

136

137.

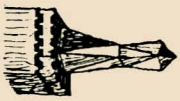

138

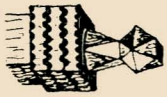

141a

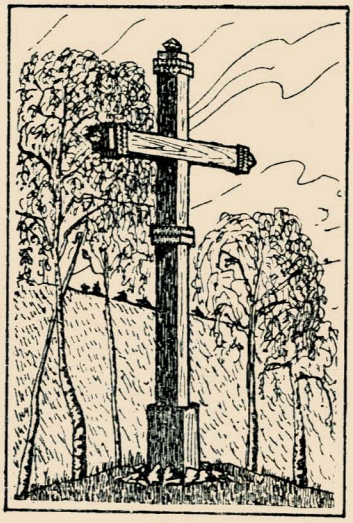

141b

140.

139.

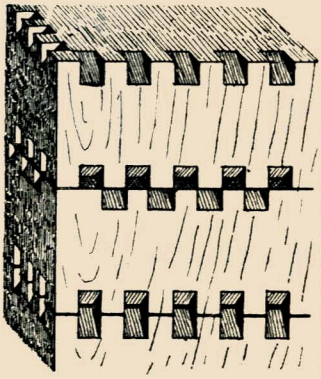

A.

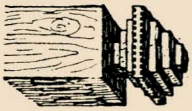

142.

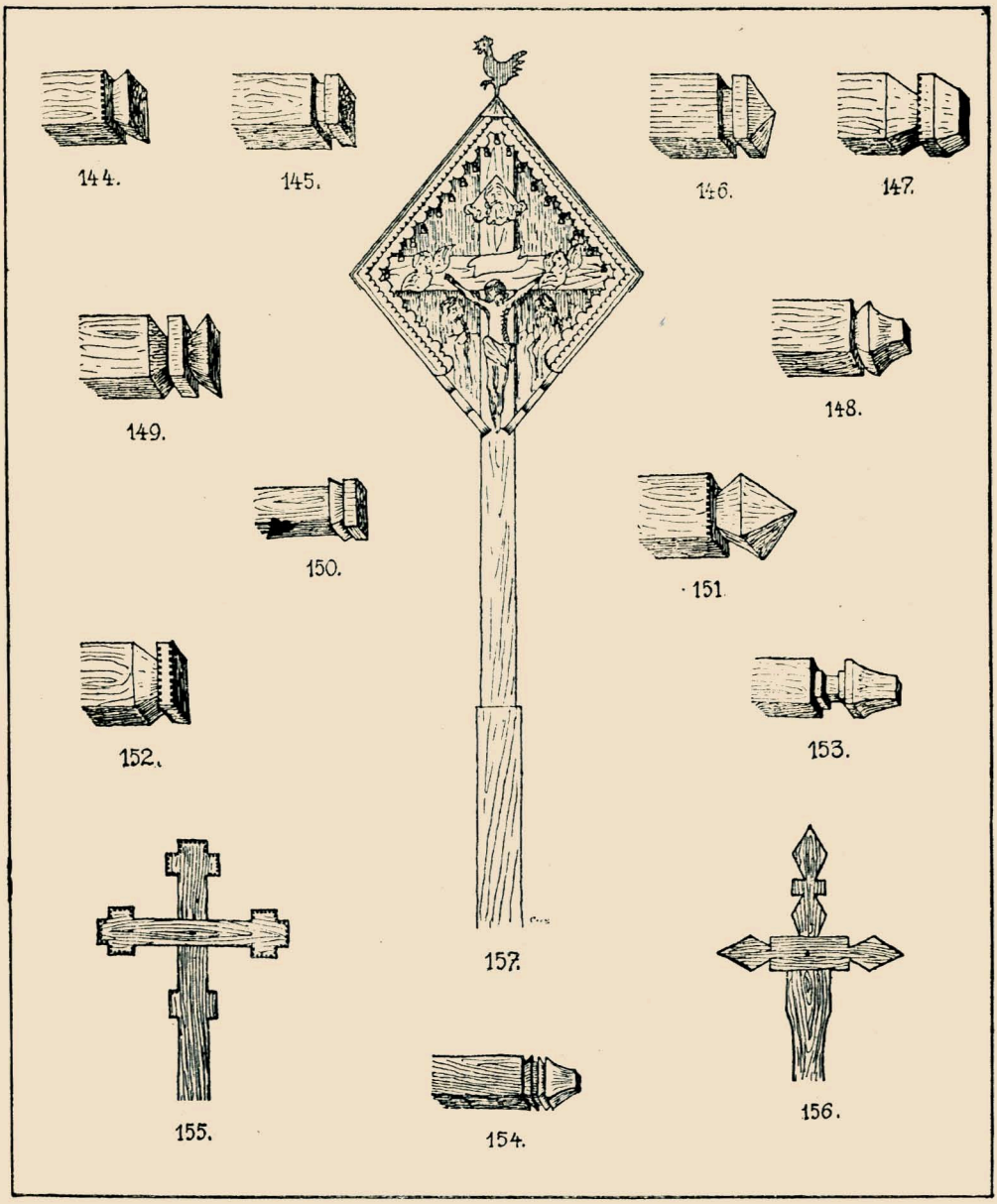

-3-

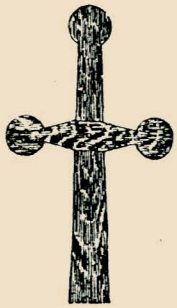

158.

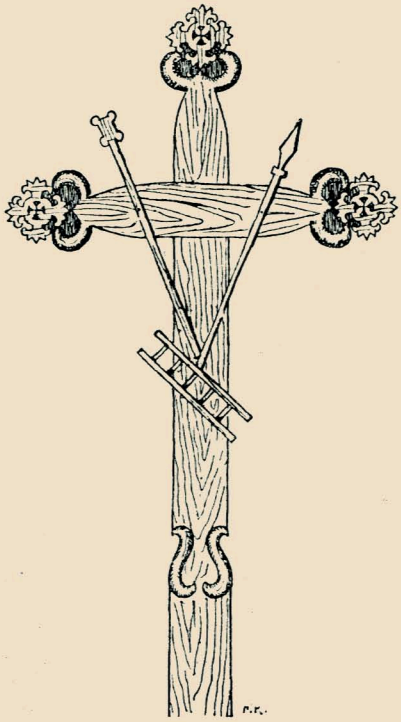

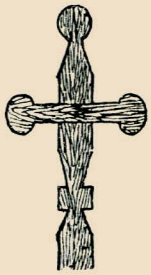

159.

160.

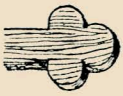

161

162.

163.

168.

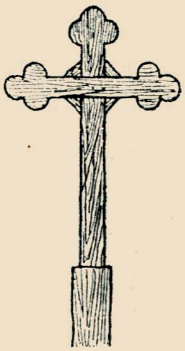

166.

164.

165.

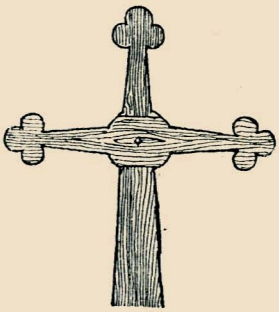

167.

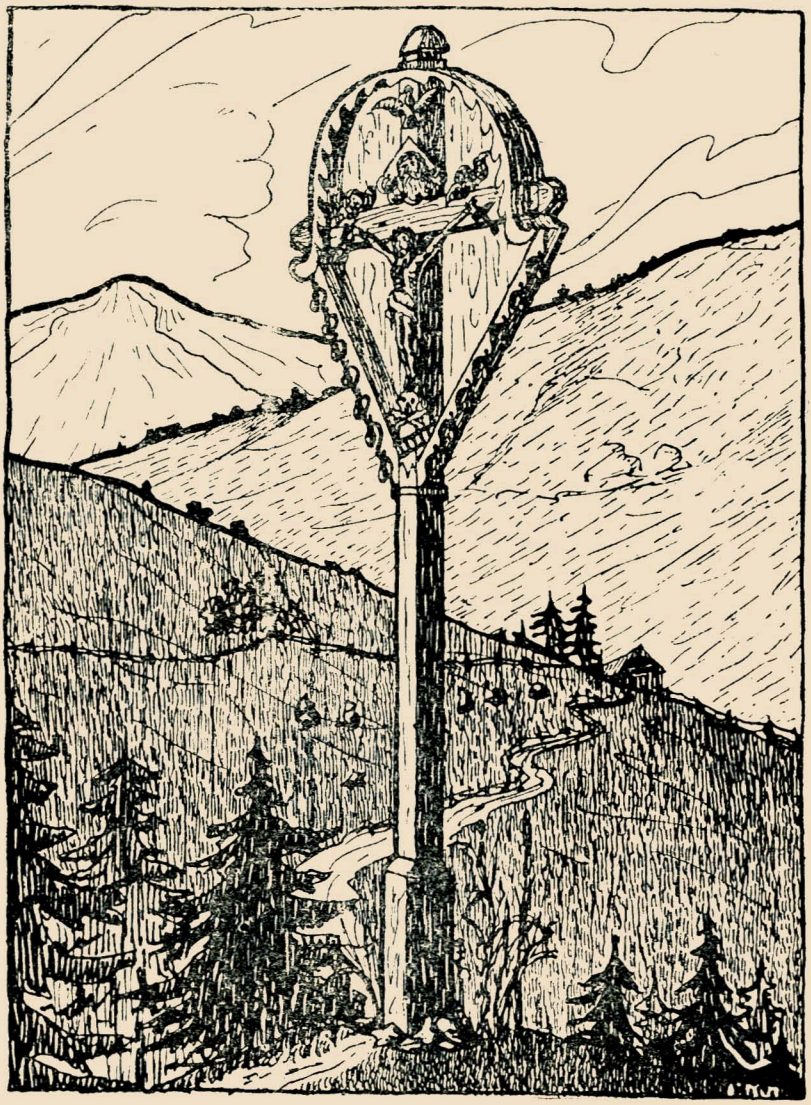

169.

Париж
Республ

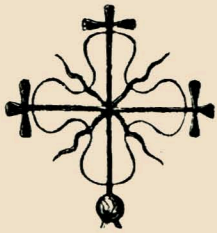

170.

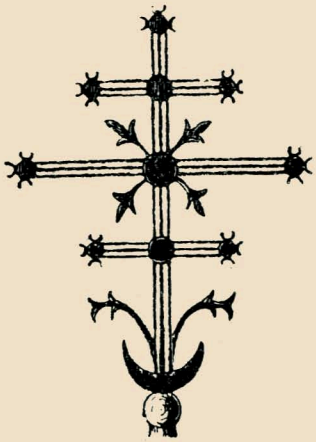

172.

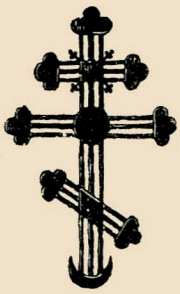

171.

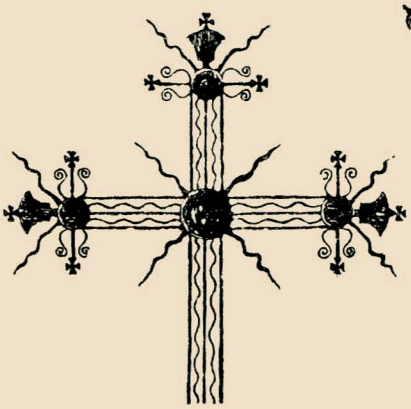

173.

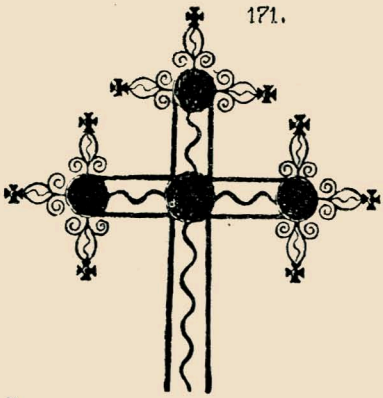

174.

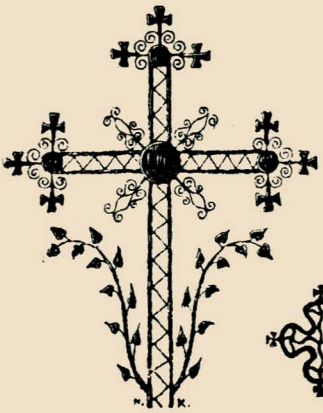

177

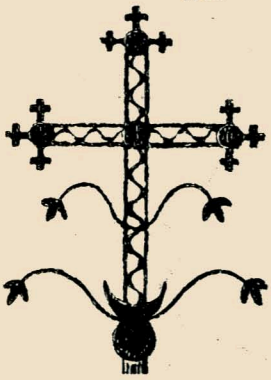

175.

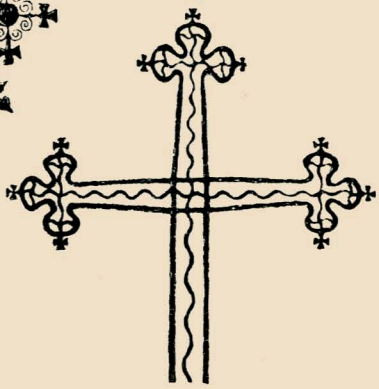

176.

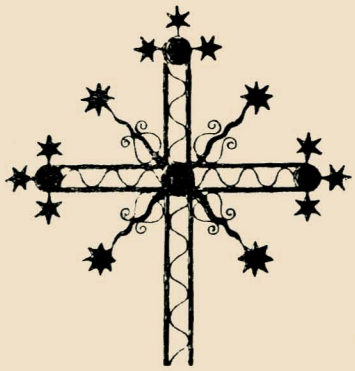

178.

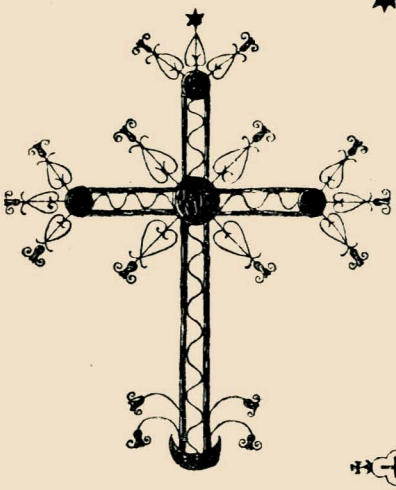

179.

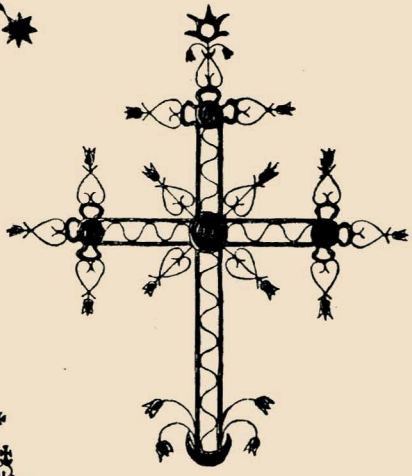

180.

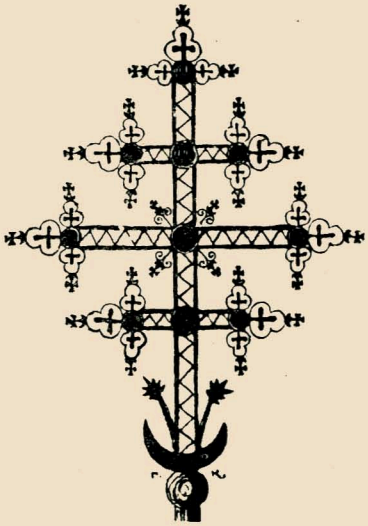

181.

Державна орденна Трудового Червоного Прапора Республіканська бібліотека УРСР імені КПРС
-3-

XX.

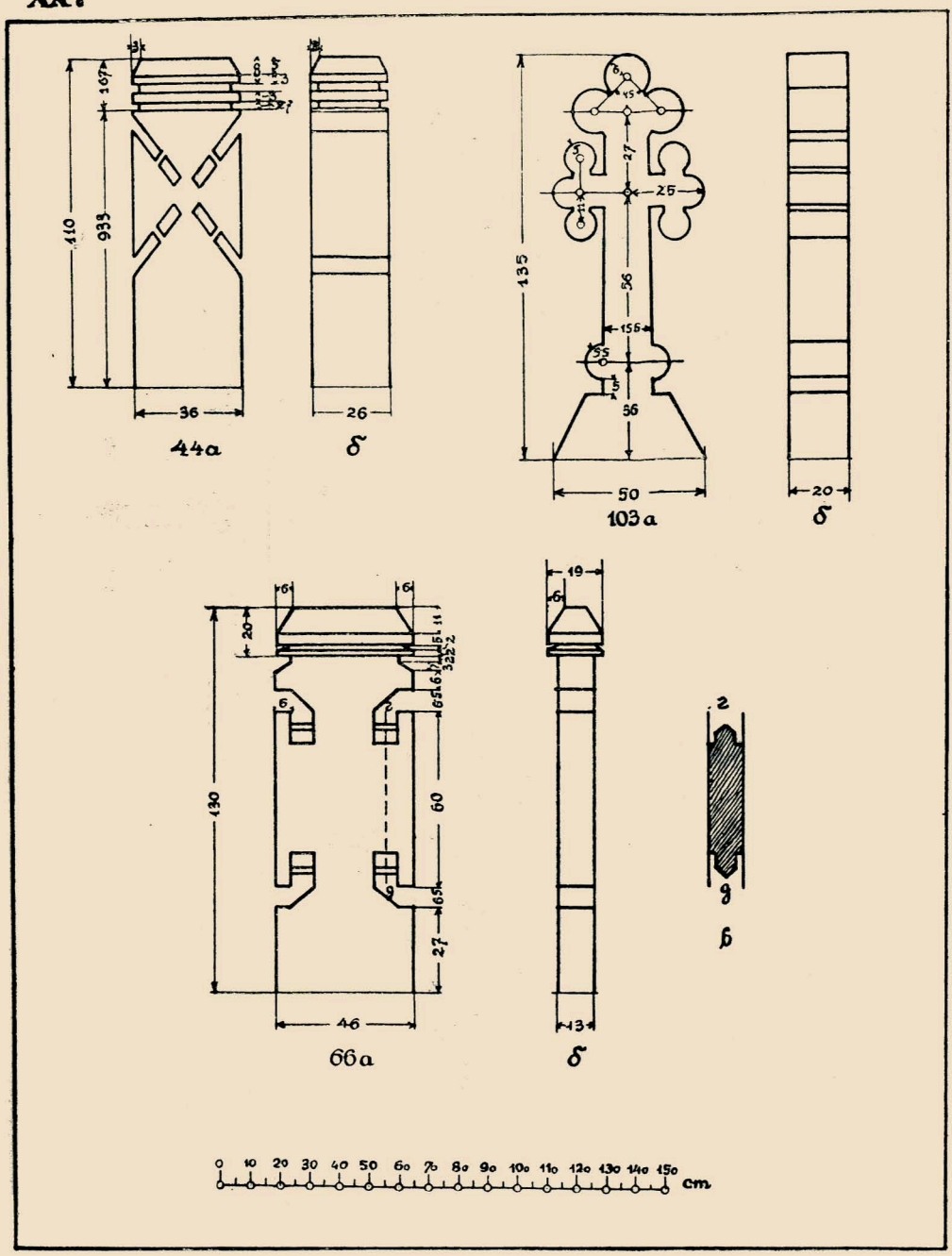
110
93,3
10,7
36
26
44a
б
135
27
25
56
15,5
56
50
103a
20
б
130
20
60
27
46
66a
19
13
б
в
cm

XXI.

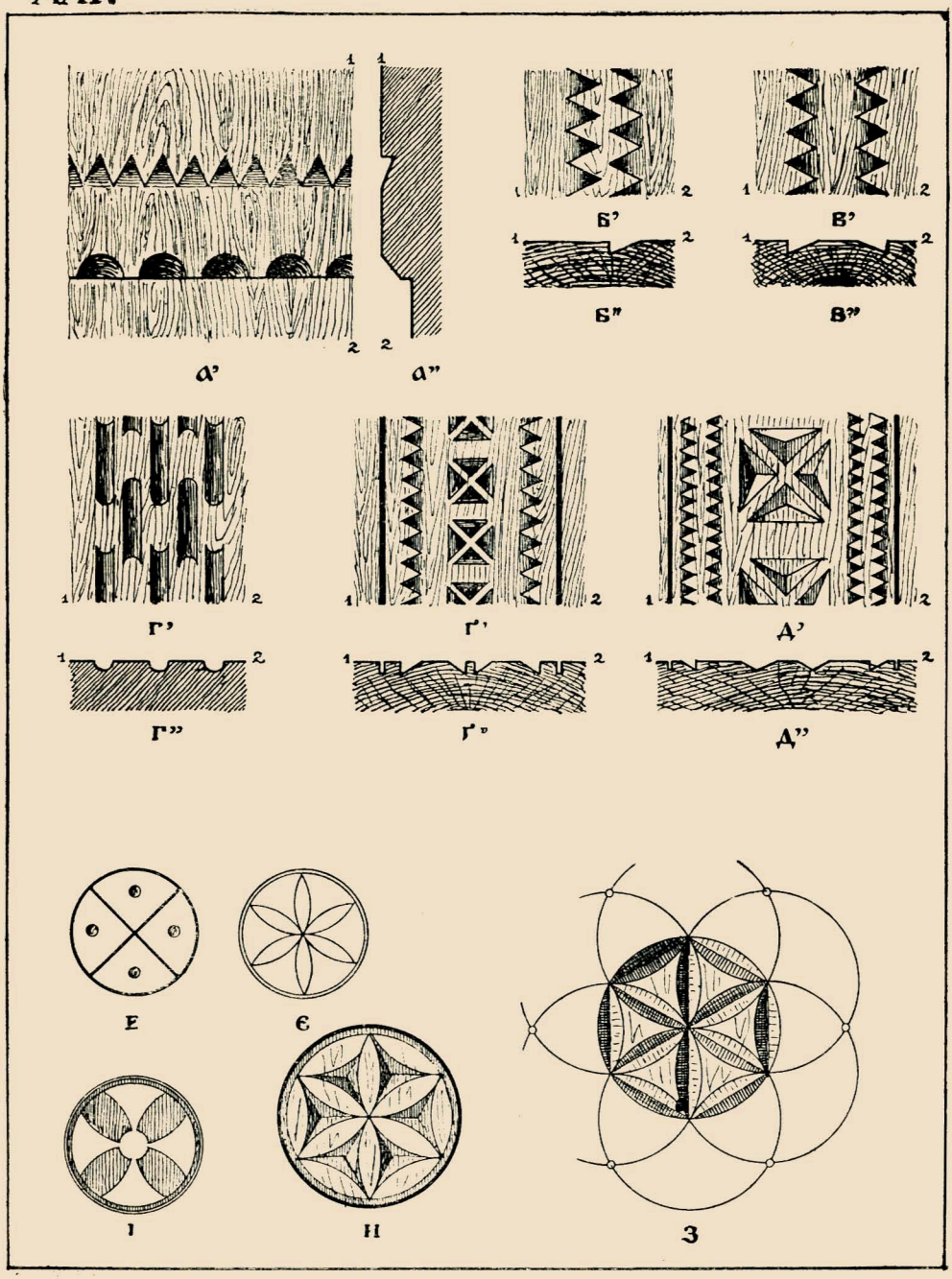

Державна ордена Трудового Червоного Прапора Республіканська бібліотека УРСР імені КПРС
-3-

Антропометричні досліди над українським населенєм полудневої Жовківщини.

Написав *Ярослав Пастернак.*

(Тимчасовий реферат).

В марті 1914 року підняв ся я перевести антропольоґічні поміри на рекрутах при поборі в Жовкві. Дозвіл на веденє їх дістав я на місци від присутної військової власти і уоружений мартінівськими приладами, міряв відтак без перепон серед корисних для вислідів обставин цілих десять днів. Матеріял рекрутів походив із компактної теріторії лиш полудневої части жовківського повіта; рекрути північної Жовківщини ставали до побору в Мостах Великих. Міряні осібняки приходили просто спід військової міри під антропометер і були тому розібрані до нага. Обставина та причиняла ся особливо до великої точности роблених помірів і позволяла з матеріялу під рукою, елімінувати зараз усї деформації орґанічні, яких голим оком під одежею часто годї булоб доглянути.

Загальне число зроблених спостережень виносить припадково круглих 250 помірів, пороблених виключно на українськім сільськім населеню. Та серія творить приблизно 0.7 процент українського населеня, досліджуваної теріторії і уповажнює вже до заключень, що кидають світло на фізичні прикмети населеня такого компактного і розмірно малого простору, як половина одного повіта. На жаль заключеня ті, виведені з помірів на рекрутах, мусять обмежити ся що до полу до самих мущин, а що до віку лиш до 21—23-лїтних; тому вказаним було би

доповнити доконче в будуччині розпочату працю так, аби фізична характеристика населеня обіймала й жінок та взагалі особи дорослі до якого 50-го року житя.

Належить зазначити, що жовківський повіт не був іще доси предметом яких-будь антропометричних дослідів. Коперніцкий подає в 1867 році з Жовківщини лиш поміри одного Жида, а в р. 1885-ім поміри трьох Поляків;*) українського населеня не торкав іще ніхто, на скілько нам відомо з літератури.

Зреферований матеріял, поданий головно табелярними зіставленями, поділив я на отсї ґрупи:

I. Краска волося і очий;
II. Зріст;
III. Головний показчик;
IV. Морфольоґічний показчик лиця;
V. Носовий показчик;
Vi. Довжина рук і ніг у зіставленю із зростом;
VII. Зріст у звязи з головним показчиком і краскою волося та очий.

Львів, в маю, 1916 року.

I. Краска волося та очий.

До можливо точного означеня краски волося послужила таблиця проф. Фішера; її прібки волося з целюльози, означені числами 1—30, надають ся дуже добре до наслїдуваня красок волося европейського і крім неї нема жадної иншої, що могла би її заступити. Волосє руде означене на нїй числами 1—3, темне 4—8 і 27—30, ясне 9—26. Подана низше табелька зложена так, що числом 27 на горі означене найтемнїйше волосє, яке яснїє постепенно до долу аж до найяснїйшого під ч. 26.

---

*) J. Majer i Iz. Kopernicki: Charaktystyka fizyczna ludności galic (Zbiór wiad. do antr. kraj., Kraków, I, 1877 i IX, 1885).

З поданого зіставленя бачимо, що краска волося в повіті заховуєть ся дуже одноманітно; майже половина помірених осібняків (47·6%) має волосє краски шатинової (ч. 5). Побіч неї йде темнійше від попередного волосє брунетове (ч. 4).

Придержуючись поділу проф. Мартіна*) і Льота**) причисляємо чч. 27 і 4—8 до волося темного, а 9—26 до ясного. Після тих двох головних красок обнимає:

волосє темне . . 93·2% помірів,
„ ясне . . 6·8% „

краска волося	число таблиці Фішера	абсолютна скількість	процент помірів
темна	27	1	0·4
	4	53	21·2
	5	119	47·6
	6	14	5·6
	7	28	11·2
	8	18	7·2
ясна	9	8	3·2
	11	2	0·8
	12	3	1·2
	26	4	1·6
		250	100

Волосє руде не виступає цілком між спостереженями, зовсім чорне (ч. 27) всего раз.

Краска очий означена при помочи таблиці проф. Мартіна, яка має 16 склянних очий ріжної краски і якої не можна ніколи заступити друкованою таблицею Топінара і инших. Отсе зіставленє зложене на тій самій основі, що й попередна табличка; найтемнійші очи означені числом 3, найяснійші в долї числом 16.

---

*) R. Martin: Lehrbuch der Anthropologie, Jena, 1914, стор. 188.

**) E. Loth: Wskazówki do badań antropol. na człowieku żywym. Warszawa, 1914.

краска очий	число таблиці Мартіна	абсолютна скількість	процент помірів
пивна	4	3	1·6
	4	32	12·8
	5	28	11·2
	6	17	6·8
мішана	7	12	4·8
	8	17	6·8
	9	14	5·6
	10	21	8·4
	11	9	3·6
	12	31	12·4
голуба	13	10	4·0
	14	17	6·8
	15	25	10·0
	16	13	5·2
		250	100

Як бачимо, занимає краска очий майже цілу ширину скалї, передвидженої для Европейців. Найчисленнїйше заступлені очи ч. 4—5 (краски темно-пивної), відтак очи сиві (ч. 12) і ясно голубі (ч. 15). Поділ на три головні роди краски очий: пивну (braun), мішану (meliert) і голубу (blau)*) виказує такі відносини:

краска очий	абсолютна скількість	процент помірів
пивна (ч. 3—6) . .	82	32·4
мішана (ч. 7—12) .	104	41·6
голуба ч. (13—16) .	64	25·0
	250	100

Мішана краска очий в сути річи ясна. Як злучити її проте з краскою голубою, дістаємо поділ очий на дві засадничі краски, відповідно до якого ясні очи виказують велику перевагу (67·2 %) над темними (32·8 %).

*) R. Martin: op. cit. стор. 194.

II. Зріст.

Поміри зросту, роблені сталевим антропометром Мартіна, означені можливо докладно, бо всї мірені рекрути були босі. Уставленє голови було нормальне, в поземі франкфуртськім, а не як при боборі військовім, де голова, перехилена взад, мусить дотикати ся міри; висота тїла міряна від поземy (підстави) до вершка голови (vertex).

Подане побіч зіставленє зросту після 1-центиметрових кляс виказує велику ріжноманїтність, бо найбільша величина кляси 168,0—168,9) доходить лиш до 7·6% усїх помірів.

Про несталість сеї фізичної прикмети свідчать найлїпше широкі границї індівідуальних її вагань (145,0—184,9 цм.)

Пересїчний зріст дослїдуваного населеня виносить **165,41 цм.**

Дїлячи його на кляси після подїлу Топінара*) і проф. Ф. Вовка**) дістаємо отсю табличку:

зріст:	границї:	абсоль. число	проц. помірів
малий	X—159,9	56	22·4
нижче-середн.	160,0—164,9	69	27·6
вище-середний	165,0—169,9	70	28·0
високий	170,0—X	55	22·0

зріст в центиметрах	число абсолютне	процент помірів
145,0—145,9	1	0·4
149,0—149,9	1	0·4
153,0—153,9	2	0·8
154,0—154,9	2	0·8
155,0—155,9	2	0·8
156,0—156,9	11	4·4
157,0—157,9	11	4·4
158,0—158,9	11	4·4
159,0—159,9	15	6·0
160,0—160,9	13	5·2
161,0—161,9	11	4·4
162,0—162,9	16	6·4
163,0—163,9	11	4·4
164,0—164,9	18	7·2
165,0—165,9	11	4·4
166,0—166,9	11	4·4
167,0—167,9	13	5·2
168,0—168,9	19	7·6
169,0—169,9	16	6·4
170,0—170,9	9	3·6
171,0—171,9	7	2·8
172,0—172,9	7	2·8
173,0—173,9	12	4·8
174,0—174,9	5	2·0
175,0—175,9	2	0·8
176,0—176,9	5	2·0
177,0—177,9	1	0·4
178,0—178,9	1	0·4
180,0—180,9	3	1·2
181,0—181,9	1	0·4
194,0—194,9	2	0·8
	250	100

*) Topinard P.: Etude sur la taille (Revue d'Anthropol., Paris, 1876, V, стор. 66).

**) Ф. Вовк: Антропом. дослїди укр. населеня Галичини, Буковини і Угорщини (Матер. до етнольогії, X, Львів, 1908.).

Взаїмне відношенє поодиноких кляс зросту зображує наглядно низше поданий діяґрам.

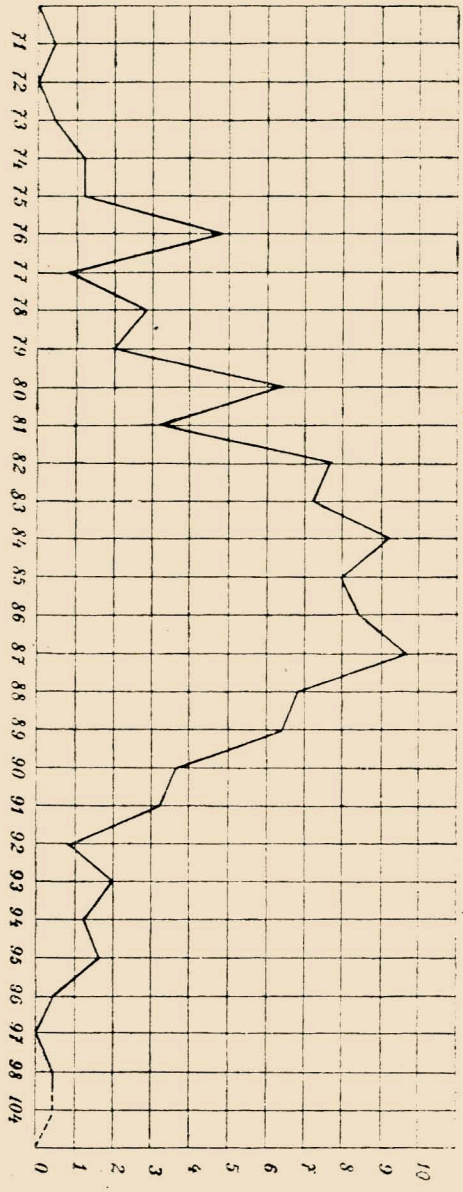

III. Головний показчик.

Ся найменше змінна і тому найбільше цінена в антропометрії ціха, обчислена після відомого взірця, при чім за довжину голови взяте віддаленє nasion - opisthokranion, заховуєть ся в зіставленю по величині ось як:

Найчисленнійше заступлені являють ся показчики 81,0 — 83,9, що творять собою 40·4% усіх спостережень та належать до катеґорії широкоголових типів.

Ділячи їх на кляси після франкфуртської умови (1884 р.), дістаємо такий поділ голов після їх виду:

тип голови	показчики	абсоль. число	процент помірів
довгоголовий (dolichokephal)	X—75,9	2	0·8
середноголовий (mesokephal)	76,0—80,9	46	18·4
широкоголовий (brachykephal)	81,0—85,4	134	53·6
надширокоголовий (hyperbrachykeph.)	85,5— X	68	27·2
		250	100

ПОКАЗЧИКИ	абсолютне число	процент помірів
66,0 — 66,9	1	0·4
75,0 — 75,9	1	0·4
76,0 — 76,9	5	2·0
77,0 — 77,9	2	0·8
78,0 — 78,9	12	4·8
79,0 — 79,9	7	2·8
80,0 — 80,9	20	8·0
81,0 — 81,9	31	12·4
82,0 — 82,9	42	16·8
83,0 — 83,9	28	11·2
84,0 — 84,9	22	8·8
85,0 — 85,9	24	9·6
86,0 — 86,9	21	8·4
87,0 — 87,9	15	6·0
88,0 — 88,9	6	2·4
89,0 — 89,9	8	3·2
90,0 — 90,9	4	1·6
91,0 — 91,9	1	0·4
	250	100

Населенє полудневої Жовківщини виказує проте тип виразно широкоголовий (круглоголовий) з пересічним показчиком **83,41**. Ся величина сходить ся припадково з пересічним показчиком (83,5), який обчислив перед 40 роками Копернїцкий для усіх галицьких Українців.*) Попри широкоголовців є також великий процент надширокоголовців (27·2%) і менший вже середноголовців (18·4%). Тип виразно довгоголовий найшов лише двох представників (показчики 66,33 і 75,79); надширокоголовий виказує найбільший показчик 91,28.

*) Op cit. 1877. стор. 177.

Помірені села Жовківщини, уставлені по величині головного показчика.

Ч. п.	число помірів	с е л о:	довжина голови		ширина голови		головний показчик	тип голови			
			границї	пересїчна	границї	пересїчна		довгоголовий	средноголовий	широкоголовий	понадширокоголовий
1	9	Гутиска (ad Крехів)	167—201	185	141—162	151	81,80		3	4	2
2	9	Крехів	180—199	185,4	144—159	152	82,07		3	5	1
3	12	Глинсько і Воля Висоцька	172—192	183,5	144—156	151,1	82,38		3	7	2
4	10	Дорогошів Вел. і Мал.	181—192	186,7	150-159	153,9	82,45		3	7	
5	12	Нагірцї і Могил.	174-190	184,5	144—157	152	82,46		3	7	2
6	14	Куликів	177—201	184,8	147—158	152,4	82,54		5	8	1
7	22	Кунин і Воля Кунинська	173—195	183,4	146-162	152	82,99		5	11	6
8	32	Жовтанцї	174—199	185	132—162	153,7	83,12	1	3	19	9
9	12	Колоденце	175-194	185,4	148—162	154	83,14		3	6	3
10	16	Колодно і Печихвости	173—190	182,7	143—160	151,9	83,57		4	8	4
11	14	Сопошин і Мачишин	175—195	183	140—158	149,6	83,74	1	4	7	2
12	19	Зїболки	180—195	187	147-165	156,8	83,91		2	12	5
13	6	Уднів і Гребенцї	178—196	184,7	148—164	155	83,94			4	2
14	12	Мокротин і Майдан	172—198	183	144—161	153	84,07		2	5	5
15	7	Смереків	181-196	188	147—168	158,4	84,32		1	3	3
16	9	Передриміхи Вел. і Мал.	172—197	183	150-164	154,8	84,74		2	3	4
17	6	Артасів	178—193	184	151—164	156	84,84			4	2
18	7	Красїчин, Воля Жовт. і Теодорсгоф	175-185	181	146—161	154	85,08			3	4
19	17	Туринка і Вязова	177—197	184,4	147—167	157,4	85,37			10	7
20	5	Кошелїв	175—186	183	154—162	158	86,56			1	4
	250		167—201	184,81	132—168	154,12	83,41	2	46	134	68

Найбільший процент широкоголовости виказує відповідно до поданого низше зіставленя село Жовтанці, де на 32 поміри належить до катеґорії широкоголових 19, надширокоголових 9. Найменший пересїчний показчик має Гутиско (81,80), найбільший Кошелїв (86,56), хоч остров найбільших широкоголовцїв у полудневій части повіту в Кошелеві не дає ся на жаль точно ствердити ізза малого числа (5) помірів. Головний показчик, зближений найбільше до пересїчного в повітї, виказують села Колодно і Печихвости.

Довжина голови приходить у великих границях (167—201 мілїм.), в дещо більших найбільша ширина (132—168 мілїм.). Найбільші голови стрічають ся в Смерекові (довжина 188, ширина 158,4), найменші в Колоднї і Печихвостах (довжина 182,7, ширина 151,9).

Хотячи наглядніїше представити суцїльність висоти головного показчика, подаємо ґрафічне його представленє в діяґрамі.

IV. Морфольогічний показчик лиця.

показчики	абсолютне число	процент помірів
71,0—71,9	1	0·4
73,0—73,9	1	0·4
74,0—74,9	3	1·2
75,0—75,9	3	1·2
76,0—76,9	12	4·8
77,0—77,9	2	0·8
78,0—78,9	7	2·8
79,0—79,9	5	2·0
80,0—80,9	16	6·4
81,0—81,9	8	3·2
82,0—82,9	19	7·6
83,0—83,9	18	7·2
84,0—84,9	23	9·2
85,0—85,9	20	8·0
86,0—86,9	21	8,4
87,0—87,9	24	9·6
88,0—88,9	17	6·8
89,0—89,9	16	6·4
90,0—90,9	9	3·6
91,0—91,9	8	3·2
92,0—92,9	2	0·8
93,0—93,9	5	2·0
94,0—94,9	3	1·2
95,0—95,9	4	1·6
96,0—96,9	1	0·4
98,0—98,9	1	0·4
104,0—104,9	1	0·4

Показчик обчислений після взірця:

$$\frac{\text{висота лиця без чола} \times 100}{\text{ширина лиця}}$$

при чім висота міряна від шва носового (nasion) до підстави долїшної щоки (gnathion), а ширина означена віддаленєм від себе луків ярмових (zygion—zygion).

Показчик сей обнимає широку скалю і в поданім зіставленю являєть ся дуже змінною цїхою, далеко більше, нїж найсталїйший ще показчик головний. Та все таки замітне згуртованє показчиків у тїснїйших границях (80,0 — 89,9), що творить майже $^3/_4$ (72·8 %) усїх спостережень.

Взаїмне відношенє окремих типів лиця, розріжнюваних відповідно до ріжних вартостий лицевого показчика, можна найлїпше прослїдити на таблиці, зложеній після принятого подїлу. *)

R. Martin: op. cit., стор. 179.

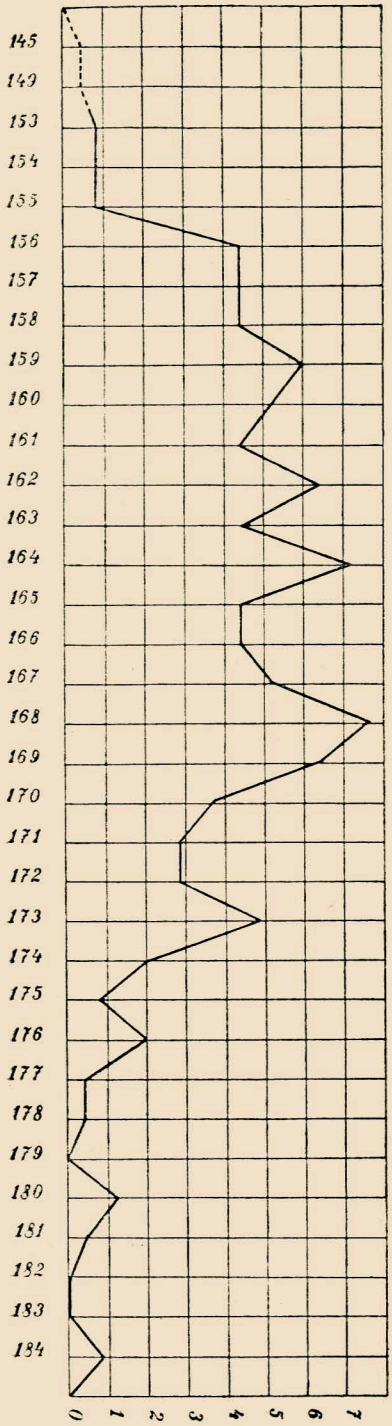

тип лиця:	показчики	абсолютне число	процент помірів
наднизьколиц. (hypereuryprosop)	X —78.9	29	11·6
низьколицевий (euryprosop)	79.0—83.9	66	26·4
середнолицевий (mesoprosop)	84.0—87.9	88	35·2
високолицевий (leptoprosop)	88.0—92.9	52	20·8
надвисоколиц. (hyperleptoprosop)	93.0— X	15	6·0

Тип низько- (широко-) і середнолицевий має отже значну перевагу над високо- (довго-) лицевим, який виступає розмірно рідко. Пересїчним показчиком для цїлої теріторії є **85,09** і належить до типу середнолицевого.

V. Носовий показчик.

показчики	абсоль. число	проц. помірів
46,0—46,9	1	0·4
49,0—49,9	1	0·4
50,0—50,9	3	1·2
51,0—51,9	1	0·4
52,0—52,9	1	0·4
53,0—53,9	3	1·2
54,0—54,9	3	1·2
55,0—55,9	8	3·2
56,0—56,9	4	1·6
57,0—57,9	10	4·0
58,0—58,9	7	2·8
59,0—59,9	3	1·2
60,0—60,9	23	9·2
61,0—61,9	19	7·6
62,0—62,9	18	7·2
63,0—63,9	5	2·0
64,0—64,9	28	11·2
65,0—65,9	7	2·8
66,0—66,9	20	8·0
67,0—67,9	9	3·6
68,0—68,9	18	7·2
69,0—69,9	4	1.6
70,0—70,9	13	5·2
71,0—71,9	4	1·6
72,0—62,9	10	4·0
73,0—73,9	3	1·2
74,0—74,9	4	1·6
75,0—75,9	4	1·6
76,0—76,9	4	1·6
77,0—77,9	1	0·4
78,0—78,9	2	0·8
79,0—79,9	1	0·4
80,0—80,9	4	1·6
83,0—83,9	2	0·8
86,0—86,9	1	0·4
89,0—89,9	1	0·4
	250	100

Поміри носа роблені тупими кінцями пересувного циркля (compas glissière); висота носа міряна від шва носового (nasion) до subnasale, ширина межи обома alaria.

Відповідно до поданого побіч зіставленя являєть ся вигляд носа найбільше змінною ціхою голови, розбитою на 36 ріжних показчиків, чому винна головно дрібна величина обох абсолютних чисел, з яких обчисляєть ся показчик. Та все таки ділячи носовий показчик (після франкфуртської умови) на дещо ширші кляси, дістаємо зовсім ясний і здецидований поділ.

тип носа:	показчики	абсолютне число	процент помірів
дуже вузкий (hyperleptorrhin)	X —54,9	13	5·2
вузкий (leptorrhin)	55,0—69,9	183	73·2
середний (mesorrhin)	70,0—84,9	52	20·8
широкий (chamaerrhin)	85,0—99,9	2	0·8
дуже широкий) (hyperchamaer.)	100,0— X	—	—
		250	100

Довжина рук і ніг у зіставленю зі зростом.

Ч. п.	число помірів	село:	зріст	рука		нога	
				пересічна довжина	процент зросту	пересічна довжина	процент зросту
1	14	Куликів	162,1	75,26	46,43	88,78	54,76
2	9	Передриміхи Вел. і Мал.	162,3	76,14	46,96	89,76	55,30
3	22	Кунин і Воля Кунинс.	163,1	74,70	45,83	89,75	55,02
4	14	Сопошин і Мачишин	163,1	74,70	45,83	89,42	54,82
5	9	Гутиско (ad Крехів)	163,7	75,60	46,18	93,34	57,02
6	12	Нагірці і Могиляни	163,8	75,62	46,16	90,70	55,37
7	12	Глинсько і Воля Висоцька	164,1	74,60	45,46	88,66	54,02
8	12	Колоденце	164,5	77,65	47,20	91,84	55,83
9	7	Смереків	164,6	77,66	47,18	92,37	56,83
10	12	Мокротин і Майдан	165,0	76,64	46,44	91,40	55,39
11	5	Кошелїв	165,2	74,94	45,36	90,60	54,84
12	15	Колодно і Печихвости	165,4	77,90	47,09	91,0	55,01
13	32	Жовтанцї	165,8	76,60	46,20	92,72	55,92
14	9	Крехів	166,0	77,08	46,43	92,55	55,75
15	6	Уднів і Гребенцї	166,2	76,52	46,04	94,30	56,73
16	10	Дорогошів Вел. і Мал.	166,5	76,72	46,79	92,22	55,38
17	6	Артасів	168,4	78,64	46,69	94,47	56,09
18	19	Зїболки	168,5	76,55	45,43	93,46	55,46
19	17	Турпнка і Вязова	168,7	77,55	45,96	92,82	55,02
20	7	Красїчин. Воля Жовтан. і Теодорсгоф.	169,7	79,16	46,81	94,13	55,66
	250		165,41	76,43	46,20	91,55	55,35

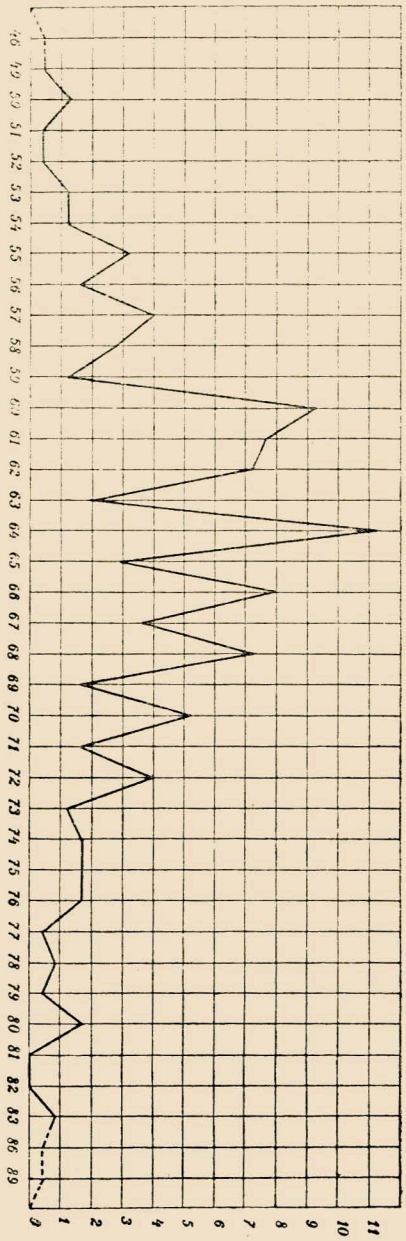

Домінуючим типом є тут проте вузкі носи, що обнимають $^3/_4$ (73·2 %) усїх помірів; остальна частина се головно носи середного типу. Носів зовсїм вузких було дуже мало (5·2 %), зовсїм широких усього 2 випадки.

Пересїчним для цїлої полудневої части повіту є показчик **64,80** (тип вузко-носий); пересїчна довжина носа виносить 52'8 мілїм., ширина 34,2 мілїметри.

Значні індівідуальні ваганя виду носа увидатняють ся наглядно на діяграмі носового показчика.

VI. Довжина рук і ніг у зіставленю зі зростом.

Довжина руки є посередним поміром; дістаємо її з двох инших, відіймаючи від висоти вершка рамени (acromion) висоту кінця середного пальця (daktylion). Довжина ноги рівнаєть ся висоті iliospinale на кости бедровій від позему, поменшеній о 40 міліметрів. *)

Низше подане відношенє довжини рук і ніг до зросту упорядковане по селам відповідно до величини зросту.

Пересічна довжина руки виносить **76,43** цм. у границях від 74,6—79,16 цм. Займає вона 46,20 процент довжини цілого зросту з малими відклоненями від сеї пропорції.

Пересічна довжина ноги виносить **91,55** цм. у границях від 88,66 — 94,47 цм. Побільшаєть ся в парі з загальним зростом дещо правильнійше ніж довжина руки, а у відношеню до зросту творить 55,35 процент його довжини.

VII. Зріст у звязи з головним показчиком і краскою волося та очий.

Зріст, вид черепа і краска волося та очий, се чотири нерозривні ціхи, яких відповідний склад творить головні ціхи поодиноких рас, приступні усім та легкі до розпізнаня, як відмінні фізичні прикмети поодиноких ґруп людности. Тому подаємо низше відповідне зіставленє, аби унагляднити, які саме ціхи у звязи з иншими творять фізичну характеристику досліджуваної частини української теріторії. Зріст поданий центиметрами, при родах волося додані числа таблиці Фішера, при очах числа таблиці проф. Мартіна.

Обчисляючи подані в долї суми процентово випадає:

з волосєм ясним	6·8 %
„ мішаним (шатиновим) . . .	71·6 %
„ темним (брунетовим)	21·6 %
з очима ясними (голубими)	26·0 %
„ мішаними (сивими і зеленавими)	41·6 %
„ темними (пивними)	32.4 %

*) R. Martin: op. cit., стор. 147.

Зріст, головний показчик і краска волося та очий.

Ч. п.	число помірів	село:	зріст	головний показчик	волосє			очи		
					ясне (ч. 9—12, 26)	мішане (ч. 5—8)	темне (ч. 4—27)	ясні (ч. 13—16)	мішані (ч. 7—12)	темні (ч. 3—6)
1	14	Куликів	162,1	82,54		12	2	4	8	2
2	9	Передримікн Вел. і Мал.	162,3	84,74	1	7	1	3	3	3
3	22	Кунин і Воля Кунинська	163,1	82,99		17	5	6	11	5
4	14	Сопошин і Мачишин	163,1	83,74	1	8	5	2	6	6
5	9	Гутиско (ad Крехів)	163,7	81,80	1	5	3	1	3	5
6	12	Нагірці і Могиляни	163,8	82,46	1	8	3	2	5	5
7	12	Глинсько і Воля Висоцька	164,1	82,38	3	7	2	4	2	6
8	12	Колоденце	164,5	83,14		9	3	4	8	
9	7	Смереків	164,6	84,32		5	2		4	3
10	12	Мокротин і Майдан	165,0	84,07	2	10		3	6	3
11	5	Кошелїв	165,2	86,56		4	1		2	3
12	15	Колодно і Печихвости	165,4	83,57	1	11	3	4	4	7
13	32	Жовтанцї	165,81	83,12		21	11	13	11	8
14	9	Крехів	166,0	82,07		5	4	1	4	4
15	6	Гребенцї і Уднїв	166,2	83,94	1	4	1		2	4
16	10	Дорогошів Вел. і Мал.	166,5	82,45		8	2	4	4	2
17	6	Артасів	168,4	84,84		6		2	2	2
18	19	Зїболки	168,5	83,91	1	17	1	3	11	5
19	17	Туринка і Вязова	168,7	85,37	3	11	3	6	7	4
20	7	Красїчин. Воля Жовтан. і Теодорсгоф.	169,1	85,08	2	3	2	2	1	4
	250		165,41	83,41	17	179	54	65	104	81

По зібраню усїх вислїдних із даних спостережень дістаємо отсей образ фізичних прикмет роздивлюваної теріторії:

зріст: середний, у віцї від 21—23 лїт пересїчно 165,41 цм.;

краска волося: темна, з незначною домішкою чисто ясної (6,8 %).

краска очий: темна і мішана, з великою домішкою (26·0 %) чисто ясної;

тип голови: виразно круглоголовий (53.6 %) з пересїчним головним показчиком 83,41;

тип лиця: зглядно середнолицевий (пересїчний показчик 85,09) з великим нахилом до низьколицевого;

тип носа: вузкий, з пересїчним показчиком 64,80;

довжина руки: пересїчна 76,43 цм., занимає 46.20 % зросту;

довжина ноги: пересїчна 91,55 цм., занимає 55,35 % зросту.

При лїпшім розгляненю досліджуваного матеріялу легко можна розпізнати між складовими його етнїчними елєментами визначно круглоголовий, по дослїдам проф. Вовка характеристичний для українського народу, динарський тип. Він творить у приближеню $^1/_3$ часть розглянених осібняків і перекидаєть ся найправдоподібнїйше відтак далеко більше компактною масою на східний (правий) беріг Буга.*) Загальним підложем являєть ся більше довгоголовий тип, схожий у головних начертах із типом „3“ проф. Чекановського, якого присутність достаточно вияснена віковими етнїчними впливами довгоголових сусїдних племен північного заходу. Деякі инші дрібні домішки можна би мабуть доказати й певними історичними подіями, а саме татарською кольонїзацією сих околиць у XVII столїтю.

*) Пересїчний зріст у Струмило - Камінецькім повітї виносить після Коперніцкого 168,1 цм. (op. cit. 1877, стор. 31).

Володимир Гнатюк.

Пісня про покритку, що втопила дитину.

I. Вступні уваги.

Пробуваючи 1900 р. лїтом на Гуцульщинї у Криворівни, записав я там пісню про покритку, що втопила дитину. Пісня звернула мою увагу не тільки своєю трагічністю та сильним чутєм, що могли би дати драматургови підклад до чудового твору, але й своєю побутовою стороною, а особливо старими культурними пережитками. Повернувши до Львова, почав я переглядати збірники пісень, щоби пізнати, чи є багато варіянтів пісні та чи часто вона була друкована. Я переконав ся, що варіянтів є доволї значне число та що вони ріжнять ся між собою у подробицях, але так, що заразом доповняють себе ними. Я вже тодї постановив призбирати ще трохи нових записів пісні і заняти ся опісля її розбором. Та за иншими занятями треба було пісню відложити на бік, а далї й призабув я за неї.

Пісня пролежала так між иншими збірками майже вісїм лїт. У 1908 р. дістав я від пок. Івана Созанського, учителя брідської гімназії, виписаний із актів брідського магістрату документ, який подаю ось тут у цїлости, і який пригадав менї на ново давно сховану пісню, бо порушав таку саму тему:

Actum in Villa Ponikowica die 29 Mensis Aprilis 1726 coram Hiacenthio Dublanski Advocato Martino Dobowski Proconsule Stephano Michałowicz Consule Trembowelski Viceadvocato Ioanne Chylicki Iurato Scabino.

W sprawie i Akcyi nieuczciwey Iewki ante Dziewki a teraz po Zasciu w ciąż Mołodycy ut sola confitebatur na Dobrowolnych

primario a potym..... Confessatach, ktora na obudwuch Confessatach ullo modo nie chciała zeznać cielesnego Nieczystosci grzechu popełnienia tylko zaiedno Zawoiskiego powoływała ze nie skim innym zadnego grzechu tworzyła i nigdy tylko z Zawoiskim z ktorym iako w ciążę zaszedszy dziecię straciła z nim spłodzone ktore to dziecię ad praesens officium nostrum gdysmi kazali przyniesc naocznie widzielismy skorkę około szyi oberwaną. W czym my Urząd ad hoc grave Crimen ziechawszy na affektacyią WIMPana Pułkownika Kommendanta i Gubernatora Fortece Brodzkiey iako Possesora Wsi Ponikowicy wyrozumiawszy z oney Confessat tak dobrowolnych iako i Mistrzowskich tak decyduiemy sentencyą naszą stosuiąc się do prawa Maideburgii gdzie pisze in Articulo Octogesimo: Aby gdy się takowaby osoba pokazac się miała, ażeby swoi płod samochcący traciła ażeby żywcem zakopana była i palem przebita przeto słusznie tą smiercią ginąc by powinna, ale choc iednak tak Saxon naznacza ale my zwazywszy sądu naszego Clementii naznaczamy aby in crastinum mieczem scięta była. Co się zas tycze siostrey iey starszey u ktorey lewka juz wciązy płod i ona wiedziała dobrze o tym iako zamęzna ze nie pilnowała lewki siostry swey ktora płod straciła samochcący luboli naybardziey i ta winnaby bydz powinna ale jednak Sąd nasz naznacza aby za nieostroznosc iey odebrała rozeg sto. Co się zas tycze Zawoyskiego ktorego powoływała tak na Confessatach ut superius expressum iako i iuz idąca na plac i iuz przy ostatnim zycia swego zgonie i słowo w słowo na niego przyznawa w tym punkcie iego reservatur cudzołostwo abo dlatego ze nie iest praesens Sądowi Naszemu ad respondendum obiecuie. Ale potym przed ktorym kolwiek sądem powinen będzie respondere iako przestępca Przykazania Boskiego vigore Decreti Nostri naznaczamy.

Я постановив знов заняти ся піснею, але що до розвідки про неї, яку я плянував, треба менї було ще деяких матеріялів, позаписуваних у ріжних місцях, я звернув ся до деяких інтелїґентів сїльських із просьбою, записати менї вказані матеріяли, бо сам не мав уже змоги збирати їх. На се дістав я коло 5% відповідий із записами, які оголошую низше, на решту просьб не дістав не тілько записів, але й відповіди. В надії, що з часом зберу таки більше матеріялів, я знов сховав пісню між папери і так пролежала вона повних десять лїт. Бачучи тепер, що надія на більше зібранє матеріялу не оправдала ся, використовую те, що маю, а пізнїйшим дослїдникам полишаю доповненє отсеї працї. Завважую при сїм, що полишаю на боцї розбір лїтера-

турної історії пісні, яка може бути предметом окремої студії, а займаю ся тілько розбором культурних пережитків, які мене завсїди притягали до себе.

При приготовлюваню варіянтів пісні до друку побачив я, що побіч двох редакцій пісні, яку я записав, істнує ще чотири окремі і зовсїм незалежні від себе пісні на туж саму тему, що покритка топить дитину. Се вказує на велику популярність теми, на її широке розповсюдненє та може вияснити подекуди, чому в нас не приймила ся чесько-словацька редакція пятої пісні і то не тілько в Галичині, але й на Угорщині, в якій мараморський варіянт належить до східної редакції. Аджеж де було стілько пісень, чи треба було їх іще позичати? А всеж таки не розвинула ся жадна з сих чотирох пісень та не спопуляризувала ся так, як пята. Завдячує вона се зручній композиції та живому схопленю теми і плястичним малюнкам, які пересувають ся перед нами немов у калейдоскопі та піддержують напружену нашу увагу в однаковім степени від початку до кінця. В сїм її висшість над сими иншими, які наводжу тут тепер для порівнаня.

1.

Ой у полї криниченька дильом дильована,
Ой у вдови єдиниця та ще не віддана.
Нехай тая криниченька води набирає,
Нехай вдови єдиниця ще рік погуляє.
Ой гуляла єдиниця рік (та) як годину,
Вигуляла єдиниця маленьку дитину.
Сидить козак конець стола, дрібні листи пише,
А вдовина єдиниця дитину колише.
Іде козак, (2) до коршмоньки пити,
А вдовина єдиниця дитину топити.
Ой дам тобі, єдинице, корову рябую,
Годуй, годуй, єдинице, дитину малую.
(Ой) дам тобі, єдинице, червонця на страву,
Годуй, годуй, єдинице, козацькую славу.

П. Чубинскій, Труды, V, ст. 363, ч. 713.

2.

Ой ходила красна дївка бережком,
Да гонила сїрі гуси батіжком:
Гиля, гиля, сїрі гуси, до дому,
Гореж тому лебедику самому,
Поросло да біле ж піря на йому:
То не піря, то дївочая краса.

І що вчора за неділечка була,
Що дівчина на юлиці не була?
Що дівчина мале дитя вродила,
Я вродивши в китаєчку сповила,
Я сповивши, в Дунай річку однесла:
Пливи, дитя, пливи мале, як утя,
А я піду, погуляю молода.
Через тебе разпроклятеє дитя,
Мене моя рідна мати прокляла.

В. Даниловъ. Пѣсни села Андреевки, Нѣжин. у. (Сборникъ Ист. Фил. Общ-а при Институтѣ кн. Безбородко въ Нѣжинѣ. Т. XV, 1904). Ст. 66, н. 190.

Пор. ще: Малорусскія пѣсни преимущественно историческія, собранныя Я. П. Новицкимъ въ Екатеринославской губ. въ 1874—1894 годахъ. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. VI, 1894, ст. 146).

3.

Ой у баринї за двором,
Ти Арина, Марина, жена, бариня моя![1])
Ой у баринї за двором
Та посїяли дївки льон,
Та не вродив же їхнїй льон,
Та вродили гірчаки:
Білозерські парнї дураки!
Хотять з нами ночувать,
Десяцкїй не велять.
Була дївчина краще всїх,
На вулицю ходила,
Худу славу заробила:
Мале дитя родила,
В Дунай-річкі втопила.

Обряды и пѣсни с. Бѣлозерки, Херсон. губ. зап. Соф. Анд. Чернявской. (Сборникъ Харьк. Ист. Филол. Общества, т. V, 1893, ст. 147, н. 40).

4.

А.

Ой ковалю, коваленьку,
Чом не встаєш зараненько,
Чом не куєш помаленьку?
Чи залїза тай не ймієш,
Чи челядї ти жалїєш?
Я залїза багато ймію
І челядї не жалїю.
В мене дочка Катерина
Родила сина Василина.
В тихий Дунай упустила.
Дунай річку засквернила.
У недїлю пораненьку
Всї дївочки до церкви йдуть,
Ковалївну на цеп ведуть.
Десь узяв ся коваленко:
Що хотїте, те й беріте,
Ковалївни не трубіте!
Що хотїли, те й забрали,
Ковалївну зарубали.

З паперів М. Драгоманова, невідомо, де записана.

---

[1]) Рефрен.

Б.

Ой ти ковалю, коваленьку,
Чом ти не куєш рано пораненьку?
Чом челядоньки ти жалїєш,
Чом ти залїза та не грієш?
Ковальова дочка Катерина,
Вона собі сина породила,
В колодязї його потопила,
Тай за ворота виходила,
З буйним вітром розмовляла,
Що на серцї — те й казала:
Та не вій вітре та тихенький
Та повій вітре та буйненький
Та нажени хмару чорнесеньку
Та спусти дощик дрібнесенький
Та залєй стежки й дорожечки,
Щоб не знати нї трошечки,
Щоб туди люди не ходили,
З колодязя води не носили,
Щоб мого сина не ворушили,
Щоб мого серця не сушили!

Н. Закревскій, Старосв. Бандуриста, I. 1860, ст. 69, ч. 96.

Паралелї: П. Чубинскій, Труды, т. V, ст. 363, ч. 712. — Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego, ст. 182, ч. 34. — В. Милорадовичъ, Народные обряды и пѣсни Лубен. у., ст. 119, ч. 23.

II. Українські тексти.

Друкуючи нові варіянти (пятої з ряду) піснї, повинні ми подати огляд доси надрукованих та розглянути ся в нових. Доси надруковано **29** варіянтів, із чого припадає 10 на Угорщину, Буковину й Галичину, а 19 на східну Україну. Нових варіянтів є **22**; з сього 16 припадає на Галичину, 6 на східну Україну. Разом є всїх **51** варіянтів; із сього припадає **26** (отже більшість) на західну, а **25** на східну Україну. Роздїлені на повіти, ґубернії й краї, варіянти представляють ся так:

Нові варіянти:

Зах. Україна.

Горлиці	2
Сянік	1
Рудки	1
Львів	1
Станїславів	2
Рогатин	1
Сколє	1
Долина	1
Надвірна	2
Косів	1
Снятин	1
Городенка	1
Тернопіль	1
Разом	16

Друковані:

Зах. Україна.

Угорщина	2
Буковина	1
Ж. Павлї	1
Я. Головацький[1])	1
Лїско	1
Стрий	1
Косів	1
Городенка	1
Тернопіль	1
Разом	10

[1]) Сього й попередного не відоме походженє.

Схід. Україна:	
Київщина	3
Херсонщина	1
Полтавщина	1
Харківщина	1
Разом	6

Схід. Україна:	
Полїсє	1
Волинь	2
Київщина	1
Херсонщина	1
Катеринослав	1
Полтавщина	5
Чернигівщина	3
Харківщина	4
Кубань	1
Разом	19

Мала Галичина переважає велику східну Україну не тілько числом, але й якістю варіянтів. Тілько в Галичинї заховали ся найповнїйші та найкрасші варіянти і найчистїйші що до мови; в східній Українї, з виїмкою кількох, варіянти призабуті, попсовані, без видержаного розміру та поперетикані всякими русизмами.

Найстарший друком варіянт появив ся у збірцї Ж. Павлього (1840), другий у збірцї К. Туровського (1846), а дальші три у збірцї Я. Головацького (з того один передрукований з Ж. Павлього). Та хронольогічно найстарші записи Я. Головацького, зібрані у значній части ще в 30-их роках XIX ст. Від нього мав дістати збірку пісень також Ж. Павлї і надрукував їх, не згадавши імени Я. Головацького, що дало тому привід уколоти Ж. Павлього в статї, друкованій як доповненє до статий Ол. Пипіна в „Вѣстнику Европы“ про українську етнографію. З нових варіянтів найстарші записи Ф. Бодянського (1840 р.), Марка Вовчка з 50-их, та Мел. Бучинського з 60-их років XIX ст.

В варіянтї Ж. Павлього подія відбуваєть ся в Берестечку, що вказує на його походженє з Волинї та на вандрівку піснї також зі сходу на захід. Сей факт можна ще сконстатувати на инших варіянтах. Варіянт середно розвинений, а розмір подвійний, зразу йде вірш 14 (8+6), а потім 13 (8+5) складовий.

Варіянт К. Туровського бойківський. Він не розвинений вповнї тай не записаний поправно. Вже перша стрічка звучить:

Ой стала ся тяжка новина.

А повинно бути:

Ой стала ся, ой стала ся тяжка новина,
Марисейка молодейка дитя повила —

як се виходить із розміру другої стрічки. Те саме подибуємо в 3, 6, 7, 8 і инших стрічках. Співак не помилив ся тут, тілько

він не співав пісню, але диктував, а записувач не звертав уваги на розмір, що повинен бути 13 (8+5) складовий. Замітне в сім варіянті, що до громади назганяли 70 дівок, епічне число (так само як 3, 9, 12, 24, 31, 77).

Другий варіянт Я. Головацького зближений до вар. Ж. Павлього, тілько ліпше записаний і розмір видержаний, хоч змінний, 14 і 13 складовий.

Третій варіянт Я. Головацького, угорський, передруковуємо тут, як найліпше захований з тих, що перейшли до нас від Словаків. Його говір був мабуть первістно шароський, але в друку, а може й при записі, підправлений.

Буковинський варіянт Гр. Купчанка представляє тілько відривок із 6 стрічок.

У П. Чубинського є два варіянти, волинський і харківський. Перший покриваєть ся з вар. Ж. Павлього і має тілько незначні відміни. Другий представляє тілько відривок.

Варіянт З. Рокосовської також волинський, але ріжнить ся від вар. П. Чубинського. Він замітний тим, що в нім рибаки заносять мертву дитину до попа, як судії, і там мабуть відбуваєть ся дівочий збір, хоч виразно того не зазначуєть ся.

Варіянт О. Кольберґа відріжняєть ся в подробицях від нового вар. І. Волошинського, також із Городенщини. Виновниця в нім попівна.

Тернопільський варіянт не має початку. У ньому провинницю наперед „перед коршмов бють“ і аж як:

Збили її, взяли її тай кинули в воду.

Херсонський варіянт С. Чернявської та катеринославський Я. Новицького — оба дуже мізерні, неповні й нічим незамітні.

Поліський варіянт М. Довнар-Запольського замітний і мовою і тим, що в нім:

„Адзін панич кралевіч да на новум ганачку пахаджаючі“

підглянув, як провинниця топила дитину, прикликав своїх риболовів і казав їм закидати сіти в воду. Риболови зловили дитину і занесли до світлиці, а самі ударили в дзвони,

„Штоб схадзіли ся пани і панічі“,

чого нема в жаднім иншім варіянті.

Полтавський варіянт В. Милорадовича, доволі добре видержаний і повний, має ту подробицю, що дівчата сходять ся на збір усі почесані, тілько

„Молодая Стеха Штерівна та нечесаная“.

Два инші варіянти В. Милорадовича представляють тілько відривки (оба полтавські).

Київський варіянт А. Хатемкина найпоганійший і сильно зросийщений. Провинниця називаєть ся в нім чудно „разрасєюшка“.

Чернигівський варіянт А. Малинки мотивує просторо, чому провинниця топить дитя (хоче ще гуляти) і тим він замітний. Провинниця приходить на збір дівчат не тілько без вінка, але й нечесана.

Харківський варіянт Б. Грінченка належить до красших і замітний тим, що суд відбуваєть ся тут перед сотником, а провинницею виступає королївна, яка оправдує брак вінка пянством. Провинницю засилають тут на Сибір. — Б. Грінченко наводить іще три инші варіянти, але вони не мають нових річевих відмін.

Угорський варіянт М. Врабля з Мараморошa замітний мовою та тим, що вказує спосіб топленя провинниці. Як судія виступає „біровик“ (війт).

Косівський варіянт В. Шухевича, повний і гарний, сходить ся з моїм криворівським записом. Тут любовник намовляє дівчину втопити дитину. Опісля відбуваєть ся ревізія женщин, засуд провинниці і її викуп із тюрми.

Також стрийський варіянт Ів. Колесси гарно розвинений та викінчений. Нових подробиць не приносить.

Полтавський варіянт В. Данилова та два харківські Д. Яворницького нерозвинені і не подають нічого замітного.

Понизше в паралелях указую, де всї ті варіянти надруковані.

* * *

Нові записи пісні (разом із одним передруком із Я. Головацького) розділюють ся на дві редакції. До першої належать варіянти з Ропиці Руської, Ждині й Волї Мигової (та передрук із Угорщини), запозичені від Словаків. Сю редакцію можна назвати чесько-словацькою. До другої належать усї инші варіянти. Сю редакцію можна назвати українською, бо вона витворила ся на українській теріторії самостійно. Переглянемо по черзї всї оті варіянти.

Варіянт із Ропиці Р. зовсїм не розвинений, а зі Ждині мало що повнїйший. Головні моменти в них такі: Рибаки знаходять дитину, повідомляють власть, дївчата сходять ся і зпоміж них допитують „ріхтарову“, що прийшла без вінка, а кат стинає їй голову. Нїяких подробиць, в яких містять ся культурні пере-

житки та задля яких уся пісня набирає для нас значіня, нема. Найважнійша ще згадка про ката, яка позваляє здогадувати ся, що на лемківській теріторії міг бути й такий варіянт, в якім кат робив пропозицію провинниці увільнити її від смерти, коли вийде за нього за муж, але сей варіянт не попав під запис та у друк.

Варіянт із Волї Мигової виводить перед нас так, як гуцульські, не тільки покритку, але й її любовника, що намовляє її втопити дитину і через те спроваджує на неї нещастє. Та коли в гуцульських варіянтах брат викупляє опісля покритку з неволї, у лемківськім її карають, але як, сього не говорить ся. Зі слів:

Ой йди, Касюню, за Янцьом!

— можна здогадувати ся, що й любовник не уйшов кари.

Варіянт із Роздїлович дуже неповний, але приносить два нові мотиви: Убийство дитини мотивуєть ся тим, що провинниця хоче походити ще рік дївкою. Провинницю за кару бють на помості.

Варіянт із Городиславич можна назвати вже майже повним, бо є в нїм усї найважнїйші мотиви. Замітний він тим, що подія відбуваєть ся в нїм у містї Берездочку, під чим треба розуміти Берестечко, що він прийшов отже сюди з Волинї. Замітний також тим, що дївчата йдуть на ревізію до громади, в чім слїдно останки давного громадського суду.

Варіянт із Русятич також завандрував із Волинї, бо тут місцем події називаєть ся Берестечко, навіть уже з неперекрученою назвою. Провинниця топить дитину у Днїстрі, а її топлять за те у Дунаю. Хто провинницю судить, не знати на певно, бо згадуєть ся і громада і рада і пан. Видно, що варіянт не одностайний, але складаний.

Варіянти з Гринівців і Колинець представляють звичайний тип сеї пісні та підходять найбільше до городиславецького. Ріжнять ся між собою другорядними подробицями, прим. у першім провинниця війтівна, у другім попівна; у першім судить пан, у другім війт; у першім просить провинниця матїр не пускати инших доньок на вечерниці, у другім до коршми.

Варіянт із Козьови повний і замітний тим, що місцем події є Богуслав. Видно отже, що він звідти завандрував аж у скільські гори! Провинниця обвиває в нїм дитину на чорно і пускає на Дунай. Допит провинниці переводить сама мати. Вкинена в Дунай, провинниця випливає сїм разів і виголошує свою промову.

Варіянт із Тростянця має також нові подробиці. У нім вказаний спосіб переводженя ревізії у женщин. Провинницю топлять у Дунаю, але в передсмертній промові до матери вона говорить про море.

Гуцульські варіянти з Зелениці та Криворівні посвоячені з собою та дуже близькі. В обох любовник намовляє дівчину до злочину, в обох провинниця здіймає з себе півкоралї, втикає дитині в ротик, щоби задушила ся, а потому топить. В обох говорить ся про ревізію женщин, хоч вислїду її не подаєть ся. При кінци оба варіянти розходять ся. Зеленицький закінчуєть ся тим, що провинницю забирають жандарми, у криворівськім провинниця сидить у тюрмі, а брат викупляє її звідти.

Варіянт із Волчковець називає війта „сендзьов“, а провинниця йде на переслуханє вже завита.

Варіянт із Вербівця гарно розвитий приносить нову подробицю: Провинницю бють уперед різками, а потому топлять. Провинниця війтівна.

Варіянт із Василькова, що й місцем події визначає Васильків, належить до красших у східній Україні. Провинницею в нім є бурмістрівна, ревізію заряджує отаман, судить сотник (тут перекручений на сотського). Тут отже козацький суд.

Варіянт Марка Вовчка з Київщини, хоч невідомо, з якої саме місцевости, доповняєть ся з попереднім. Провинниця в нім війтівна, її засуджують на оббитє нагаями. З кінцевого двовірша:

Нагаєчка дротяночка з кілка не звисає,
Тонесенький серпаночок з слїз не висихає!

— можна догадувати ся, що на тім кара не скінчила ся та що якась лиха доля повтаряла її й пізнїйше.

В канївськім варіянтї рибаки ловлять рибу в мори і з моря витягають трупика дитини.

В варіянтї з Колодистого провинниця топить дитину у млинівцї (вкинула її „під нові млини“). Кінчить ся варіянт тим, що провинницю звязують і ведуть, а отець і мати йдуть за нею ридаючи.

Варіянт з Ольшани неповний і замітний хиба тим, що провинниця топить дитину в Донї.

Варіянт із Каїр також дуже неповний. Провинниця у ньому топить дитину в мори тому, що не вміла її годувати. Присуду нема і провинницю тілько „під ручки ведуть“ у „перебор“.

Як бачимо з сього огляду, майже кождий добре розвинений варіянт приносить якусь таку подробицю, якої в иншім нема. В сїм і лежить вага записуваня варіянтів.

Згадаємо ще окремо про кілька подробиць. Місцем події в українських варіянтах називаєть ся Берестечко, Богуслав, Васильків, Гуляйполе, Гусятин, Єрківці, Київ, Слуцьк, Харків. Декуди говорить ся загально „у місті на ринку“.

Провинницею буває не хтобудь, але все якась визначнійша особа: Міщаночка, війтівна (ріхтарівна), бурмістрівна, попівна, а навіть королївна. В однім варіянті реальність посунена так далеко, що провинницю називаєть ся в нім по імени: Стеха Штерівна. Ми певні, що якби розпитано у вказаній місцевости за сею провинницею, імя показало би ся правдиве.

Кару виконують на провинници пахолки, хлопці, кат, а в однім варіянті навіть мати. В найбільшій частині варіянтів не вказано одначе, хто виконує кару, тілько говорить ся загально (нагаями тнуть, в Дунай пускають, на помості бють).

Також ріжне число сестер має провинниця, як се виходить із її промови до матери перед карою. Вона вказує їх дві, три, пять або сім. Очевидно, що се число епічне і воно наведене тілько для прикраси.

Перейдім тепер до самих варіянтів.

1.

С тамтой страни яблонї,
Прїїхал Яшо на конї,
А Кася нань волала,
На ручках дїтя трімала,
Касю, Касю, Касенько,
Вруц до води дїтїнку,
Як она вруціла,
За главу ся вхопіла,
Стоял млинар прі водзе,
Злапал дїтятко на водзе:
Дайте дзвонаром, дайте знац,
Хтора паненка єго мац,
Дайте дзвонаром посполу,
Вшиткі дзевечкі до столу!
Кожда дзівочка у вінках,
Вітова Кася в ґайданках,
Взяли Касю за ручку,
Та єй вивели на лучку:
Не вішайте мя на дубі,
Бо мя розедза голубі,
Лем ме завесце над водов,
Там ме гаврани не найду,
Там буде мілий воду брац
Та он ме будзе жаловац.

Я. Головацкій. Народ. пѣсни Галицкой и Угорской Руси, т. III, 1, ст. 245—246, ч. 122.

2.

Пішли рибари на риби,
Аж до губокой долини:
Нашли дїтя пахоля,
Повите бпво в падоля.

Єден гварит: Возмий го!
Другий гварит: Нягай го!
Третїй на то нич не дбав,
Лем до рихтаря знати дав.

Рихтарова не мила,
Дес єс віночок подїла?
Під меджу-м го сховава,
Нерадам го повила.

Рихтарова не мила,
Дес єс перечко подїла?
На водум го шмарива,
Бо-м го нерадо поспва.

Стинай каце, як маш стяц,
Най не плаче отец, мац.
Отец, мати жалями,
Любий фраїр фиґлями.

Зі збірника Т. Перейми в Ропици Руській, Горлицького пов.

3.

Ішли рибари на риби
Аж до глубокой долини,
Ей найшли пахоля
Повите, биво з Подоля.
Єден гварит: Возми го!
Другий гварит: Лиши го!
А третїй на то нич не дбав,
Лем до рихтаря знати дав.
Зараз на бубен вдариви,
Жеби ся дївки сходиви.
Кожда іде в вінечку,
А рихтарова в чепечку.
Леж ти свій вінок подзява?
До гаю лем го вруцїва.
А на што ти го вруцїва?
Бом го не радо носива.
Взяли они єй за ручки,
Вивели єй там на вучки:
Ей стинай, кате, кедь маш стять,
А най не плаче отец, мац.
Ей отец плаче слезами,
Ей а Янїчек фіґлями.
Ей мати плаче сердечнє,
Ей а Янїчек фалечнє.

Записав у Ждини коло Горлиць від Івана Филяка Он. Браташ.

4.

Под Краковом на блонї
Ходзї Янчік на конї:
Касюня за нїм ходзїла,
Дзєцко на ренках носїла.
Ой Касю, Касю, зроб волю,
Кинь тото дзєцко до води!
Касюня волю зробіла,
Дзєцко до води труцїла.
Бил там Штефанко при водзє,
Злапав то дзєцко на водзє:
Ой дзєцко, дзєцко, мож цє знаць,
Кася вітова твоя мацъ!
В недзєлє рано зложоно,
Вшиткі панянкі скликано.
Вшиткі панянки в віночку,
Кася вітова в чепочку.
Вшиткі панянки до танцу:
Ой йди, Касюню, за Янцьом.

Зап. 1906 р. у Волї Миговій, Сяніцького повіта Мир. Капій.

5.

Стала нам сї, стала нам сї в силї нувина:
Мулудая Ганусенька дитє пувила!
Пувила гу, пувила гу в білі пілюшкє,
Кєнула гу, кєнула гу в Дунай глибокій!
Плини, дїтє, плини, дїтє, чистув вудою,
Най жи я си ше пуходжу хоць рік дївкою!
Ой як пішли рибаченькі рибу лувити,
Ни злувили штучкі[1]) рибкі, йно біли дїтє.
Всї дївонькі-панїнонькі ду грумади йдут
І на свої гулувоньцї вінонькі нисут!
Мулудая Ганусенька ду грумади йде
І на свої гулувоньцї вінка ни нисе!

---

[1]) Щучки.

Ой Ганусю, Ганусеньку, чо-с си вінка ни взяла?!
Булїла мі гулувонька, там си звізала!
Всї дївонькі-панїнонькі мід-гурівку пют:
Мулудую Ганусеньку на пумостї бют!
Ой мамуню, мамунцуню, маїш дуньок пєть,
Ни пускай їх на вичіркі, най ти дома спєт!

Від брата Петра в Роздїловичах, Рудецького повіта, записав Петро Рондяк.

6.

В славнім містї Берездочку стала сї новина:
Породила Марисенька сина Василя.
Ой як єго породила, в китай повила,
Повила го в китайочку, в Дунай пустила.
Пішли паньскі рибаченьки риби ловити,
Не зловили анї риби, зловили дитє.
А в недїлю дужи рано у всї дзвони бют,
Всї дївоньки-панєноньки до громади йдут.

Всї дївоньки-панєноньки до громади йдут,
Та на своєх головоньках віночки несут.
Молодая Марисенька сама з заду йде
Та на свої головонцї вінка ни несе.
Молодая Марисенько, чому з заду йдеш,
Тай на свої головонцї вінка не несеш?
Болїла мі права ручка, не могла [я] плести,
Болит мене головонька, не можу [я] нести.

Всї дївоньки-панєноньки ой пют, гуляют,
Молодую Марисеньку в Дунай пускают.

Молодая Марисенька як потапала
Тай на свою стару матїр пальцем кивала:
Мати моя старенькая, маєш дочок пять,
Не пускай їх на вечірки, нехай дома сплять.
На вечірках чужа хата, на земли спати,
Там си може межи ними причина стати.
Мати моя старенькая, маєш дочок сїм,
Не давай їм розпустоньки, як далас менї.
Менїс дала розпустоньку, як в день, так в ночи,
Тепер мине молодую в Дунай тонучи.

Зі зшитка Антона Олїйника з Городиславич коло Львова, передав Ф. Миськ..

7.

А в містечку Берестечку стала ся новина,
Породила Марисенька сина Василя.
Породила, породила, в пелени повила,
Тай на синий Днїпер у воду пустила.
Плини, плини, Василечку, кінець від кінця,
Шукай собі, Василечку, рідного вітця.

Ой як пішли рибаченьки тай рибу ловити,
Не зловили щупаченька, но зловили дитя.
Єден каже рибаченько: Ходім до двора!
Другий каже рибаченько: Буде нам біда.
Третий каже рибаченько: Ходімо до ради!
Скликай, пане, скликай, пане, всїх дївок громади.

Всї дївоньки паненоньки до громади йдуть,
Тай на своїх головоньках віночки несуть.
Лише одна Марисенька до громади йде
Тай на свої головонцї вінка не несе.
Ой чому ти, Марисенько, до громади йдеш
Тай на свої головонцї вінка не несеш?
Болїла мі права рука та не моглам плести,
Болить мене головонька тай не можу нести.

Ой узяли Марисеньку за білїї боки
Тай пустили єї просто на Дунай глубокий:
Плини, плини, Марисенько тай на білий камінь,
Там спочинеш, Марисенько, на вік віков амінь.

Ой як взела Марисенька тай потапати,
Взела свої матїноньки тай прикликати:
Ой маєш їх, моя мати, ще у дома дві,
Не дайже їм розпустонькі, як далась менї.
Ой маєш їх, моя мати, тай ще в дома три,
Як схочуть йти на весїлє, двері підопри!
Ой маєш їх, моя мати, ще у дома пять,
Не пусти їх на весїлє, най у дома сплять.
Ой маєш їх, моя мати, ще у дома сїм,
Не дайже їм розпустоньки, буде доля всїм.

Записав Михайло Верес, учитель у Русятичах, повіт Рогатин, 1905 р.

8.

Ци чули ви, люде добрі, таку новину,
Що стратила вівтівная малу дитину?

Пішли туда рибарчики рибку ловити,
Не зловили рибки-щипки, лиш мале дите,
Не зловили рибки-щипки, нї жадну лину,
Лиш зловили вівтівної малу дитину.

Пішли туда рибарчики до пана в раду,
А збирати всї дївочки нинька в громаду.

Всї дївочки паненочки перед пана йдут,
Та на своїх головочках віночки несут,
А молода вівтівная позаду іде,
Та на своїй головочцї рубочок несе.
Ой молода вівтівная чого ти така?
Болїла мє головочка, я ї звезала.

Ой тай взели вівтівную попід білї боки.
Тай кинули вівтівную у вира глубокі.

Ой молода вівтівная як потапала.
А вна свою матїночку все покликала:
Мамко моя старенькая, маєш доньок сїм.
Не дай же їм розпустоньки, як далась менї.
Менїсь дала розпустоньку, як в день, так в ночі.
А тепер я потапаю в такій глубочі.
Кумо моя старенькая, маєш доньок пять,
Не пускай їх на вечірки, нехай дома спять.

Зап. 1866 р. у Гринівцях, Станїслав. пов. Мел. Бучинський.

9.

Ой у містї в Берездові стала се новина,
Утопила попівная хорошого сина.
Ой пішли бо рибаченьки рибку лапати,
Не найшли бо щуки рибки, лиш мале дитє.

Ударили в дзвін до дзвона, що іє тим робити?
Всї дївочки панєночки до віта скликати.

Всї дївочки панєночки до віта ідут,
Та на своїх головочках віночки несут.
Найкрасшая попівная із заду ішла,
Та на своїй головоньцї вінка не несла.

Ой узели попівную по під білї боки,
Тай кинули попівную у Дунай глубокий.

Ой як вона потапала, та ще промовляла,
Тай вна свою матїночку та наказувала:
Маєш же їх, моя мати, маєш же їх дві,
Не дай же їм таку волю, як далась минї.
Маєш же їх, моя мати, маєш же їх пєть,
Не пускай їх до коршмоньки, нехай дома спєт.
Маєш же їх, моя мати, маєш же їх сїм,
Не пускай їх до коршмоньки, буде доле всїм.

Зап. 1867 р. у Колинцях, Станїслав. пов. Мел. Бучинський.

10.

Ой у містї Богуславі стала ся новина:
Породила Марисечка малейкого сина.
Та якже вна породила, на чорно повила
Тай прийшла нд Дунайови, на Дунай пустила:
Плини, плини, біле дитя, рівно з бережейки
Та би тебе не зловили мої ворожейки.

Пішли, пішли рибарчики рибочку ловити,
Найшли, найшли біле дитя, що почало гнити.
Несїт, несїт, пане брате, панїм на пораду
Та будете избирати дївоцку громаду.

Ой дївочки як панянки до правочка идут.
Кожда собі по вінкови на головці несут.
А Марися молодейка з заду поступала,
Вна на своїй головочці віночка не мала.
А матка її старейка з тиха говорила:
Чому ти си, ма дітинко, віночок не ввила?
Бо я собі, мамко моя, віночка не ввила,
Бо я свій вінок зелений на Дунай пустила.

Ой дївочки, як панянки, из правочка йдут,
А Марисю молодейку під боки берут.
Тай узяли Марисечку попід білі боки
Тай пустили Марисуню на Дунай глубокий.
Марисечка молодейка сїм раз випливала,
А все свою матїночку д собі требовала:
Ой мамко ма старейкая, маєш доньок сїм,
Не пущай їх по вечірках, буде доля всїм.
Мамко моя старейкая, маєш доньок пять,
Не пущай їх по вечірках, нехай дома спят.

Зап. в Козьові, Скільського пов. Марія Ревакович.

11.

Ой як пішли рибаченьки на рибу, на рибу,
Не зловили они риби, лиш малу дїтину.

В недїленьку та сполуднї ударили в дзвін, дзвін,
Щоб сходились панєночки в свій дївоцький ґмін, ґмін.
Як-же они задзвонили в той найбільший дзвін, дзвін,
Посходились панєночки а в дївоцький ґмін, ґмін.
Всї дївочки, панєночки наперед ступають,
А на своїх головоньках віночки тримають.
Лиш вітова Марисенька із заду ступає,
А на своїй головонци віночка не має.
Ой Марисьо, Мариненько, деж ти вінок дїла?
А в сьвітлонци на стїнонци! — Голова болїла.

Подивились Марисуни на білі цицоньки,
Тай пізнали, що вна кормить малу дїтиноньку.

Ой узьили Марисуню попід білі боки,
Розмахали Марисунев та в Дунай глубокий.
Із Дунаю глубокого сїм раз випливала
Й до своєї матусеньки слова промовляла:
„Ой маєш ти, мамуненько, тай ще доньок сїм, сїм,
Не дай же ти, моя мамцю, таку долю всїм, всїм.
Ой маєш ти донечок сїм, щесь їх не віддала,
Не дай же їм таку волю, якусь менї дала.
Як я тобі та не мала, доню, волю дати,
Я гадала, що ти будеш свій розумець мати.

Пиннуй, пиннуй, моя мати, а ще хоть тих пять.
Не пускай їх на вечєрки, най ще дома спять, спять.
Двом найменшим все наказуй Богу ся молити,
Щоб не прийшло їм так само з морем ся вженити.

Зап. в Тростянци, Долинського пов.

12.

А.

Любив Федір[1]) Варворочку цале літо, зимку,
Зробиў Федір[1]) Варвароці[2]) маленьку дитинку.
Ой зачєла Варварочка гадати, гадати,
Як би тоту дитиночку її[3]) годувати?
Ой кобис ту дитиночку понесла втопити,
Не лишу кі, Варварочко, до смерти любити.

Сорок неґіль, сорок неґіль так[4]) як одна дипнка,
Породила Варварочка маленького синка.
Ой як єго[5]) породила тай стала гадати,
Відїзала піўкоралї ротик затикати.
Відїзала піўкоралї, ротик затулила:
Ой Федірку солоденький, том рід утопила![6])

Ой ішла та Варварочка, з легонька ступала,
Куди ишла Варварочка та стешка кірвава.
Ой як тоту дитиночку на[7]) воду пускала,
Дрібненькими сльозоньками тяжко заплакала[8]).
Ой як она ба й пускала, оно сї жіхнуло,
Біленькими рученьками ўвесь рід зачернуло.
Пливи-ж, пливи-ж, дитиночко, на сухе камінє,
Ой Федірку солоденький, тото важко мині[9]).
Ой Федірку солоденький, том сї завинила,
Через тебе, мій миленький, ўвесь рід утопила![10])

Ой ишли рибарчики та рибу ловили,
Варварчину дитиночку у сачок имили.
Ой як они та имили, дали віту знати,
Яби тоту дитиночку пшли[11]) поховати.
Ой не треба, леґіники, ховати, ховати,
Принесете до каплиці, мете вартувати.
Ой ви, хлопці-леґіники, вартуйте, вартуйте,
А ви, баби, з дисєтниками[12]), ґіўки ривідуйте.
Ой уперед діўки, діўки, вітак молодиці,
А на кінци зревідуйте усї удовиці[13]).

Ой ў ниґілю до службоньки дзвони задзвонили,
Два шандарі до Мишина дорогу згубили[14]):
Повеґіт нас, люди добрі,[15]) до того Мишина,
Ой озміт нас, повеґіт нас, де тота дитина.
Відаў[16]) тота дитиночка відаў родом з міста,
Відаў тото издуріла богацька нивіста.

Ой повели Варварочку в гору, то в долину,
Аби знала, памєтала, що згубила дитину[17]).

Зап. в Зеленици, Надвірнянського повіту від Марії Онуфрак А. Онищук.

Б.

Подаю тільки відміни з сього варіянту.

[1]) Фегір. [2]) Варварочці. [3]) Малу. [4]) Та. [5]) Она. [6]) Дальше йдуть строфки:

Ой ішла Варварочка та попід грушечки,
Куди ішла Варварочка, кервава стежечка.

[7]) Як дитину Варварочка. [8]) Тяженько плакала. [9]) Яке в нас сумлїнє. [10]) Сеї строфки нема. [11]) Віте. [12]) З дисїтками. [13]) Вітак уже старі баби, на кінця вдовиці. [14]) Із полудня.

[14]) Ой в недїлю у полудне з полудне звернуло,
Два шандарі с Коломиї в Мишин повернули.

[15]) Ой узміт нас, повиґіт нас. [16]) Ой бо. [17]) Сеї строфки нема.

Зап. у Черинку, присїлку Зеленої, Надвірн. пов. від Федора Оленюка Анг. Онищук.

13.

Любив Федір Варварочку цїле лїто й зиму
Тай ізробив Варварочцї маленьку дитину.
Ей Федоре, Федорочку, що будем робити?
Єк си Дмитрик довідає, буде мене бити.
Ей не бій си, Варварочко, Біг ти на помочи,
Коби ти могла вчинити дитину у ночи.
Кобес могла учинити, а в водї втопити,
Можебих си не лишили нїколи любити!

Сорок недїль тому було, отєк одну днинку,
А Варварка учинила в оплотї дитинку.
Але й она учинила, гатку погадала,
Розвязала коралики, роток затикала.
Она роток затикала тай швитко побігла,
А віттив си завернула, на колїнах лїзла.
Але она єго вергла у студену воду:
Ей Федоре, Федорочку, великого роду!
Але она єго вергла у дрібне камінє:
Ей Федоре, Федорочку, де наше сумлїнє?
Але она єго вергла, вно си зодригнуло
Та маленькими ручками піску зачернуло.

Ішли туда рибарики тай рипку ловили,
Варварину дитиночку між рипки імили.
А єк вони єго ймили, дали віту знати:
Де би сесу, пане віте, дитину сховати?
Понесїт го піт каплїчку тай там повартуйте,
Беріт десїть десєтників та йдїт, верідуйте,
Верідуйте старі баби, віттак молодицї,
Послїт того старі дївки, віттак одовицї.

Тай їхали два шандари з міста до Мишина:
Роскажіт ми, люди добрі, чия то дитина.

Айбо тото дитиночка з великого міста,
Не дивуйти си, вдуріла богацка невістка.

Ей волїла я, Дмитрику, хоріти, болїти,
Єк я мала в студенепькім ка́тушу сидїти.

Продав Дмитро сїрі воли тай ворові конї
Тай вікупив Варварочку с тешкої ниволї.

Зап. в Криворівни, Косівського пов. 22 липня, 1900, від Хрестини Свиридихи.

14.

Ці ви чули, люди добрі, таку новину?
Парасочтя молоденття ма́ла дитину́.
Та якже у́на ма́ла, ма́ла тай так зробила́,
Тай завила в чистий фарту́х, в Дунай пустила́.
Рибарчіки молоденті рибку ловилй,
Парашчіну́ дитиночтю в чікалце імилй.
Та як-же у́ни її ймили, дали віту знати,
Тай ньоби си признавала, котра їго мати.

У недїлю пораненьтьо ударили в дзвін,
Тай сходї си жнитьи, дївки, до сендзї у двір.
У́сї дїу́четка молоденті перед віта йдут
Тай на своїх головóнтях віночтї нисут.
Парасочтя молоденьтя перед віта йде,
Тай на свої головонцї платинтю нисе
Парасочко молоденття, дес вінок дїла́?
Головонтя заболїла, я ї зїзала́.

Як імили Парасочтю попід білї боки
Тай кинули Парасочтю у Дунай глибоньий.
Як зачьила Парасочтя у́ Дунай потапати:
Приклич ти стару матїрь, шос буду казати.
Неньтьо моя рідненьтяя, маєш доньок неть,
Та ни дай їм нїгде спати, най у́ни дома спет.
Неньтьо моя рідненьтяя, маєш доньок сїм,
Та ни дай їм таку долю, як далас минї.

Зап. у Волчківцях, Снятинського повіту від Марії Гавдуник Петро Гавдуник.

15.

Ой в містечку Берестечку сталась новина,
Породила Ганусечка маленьке дитя.
Як вона го породила, в хусти завила,
Сама стала, заплакала, в Дунай впустила.
А там хлопцї риболовцї рибку лапали,
Не злапали рибку щуку, лиш мале дитя.
Як вони єго злапали тай рада в раду:
Скликай, пане отамане, дївок громаду.

У неділю пораненьку ударили в дзвін:
Всї дївочки панєночки перед пана йдїм.
Всї дївочки панєночки перед пана йдут
Тай на своїх головочках віночки несут:
Лиш молода Ганусенька сама з заду йде
Тай на свої головочцї вінка не несе.
За нев, за нев її ненька слїдом ступала:
Чомуж ти сї, Ганусечко, файно не вбрала?
Томуж я сї, моя ненько, файно не вбрала,
Болїла мнї головонька, бом хорувала.
Всї дївочки панїночки ой мід, вино пют.
А молоду Ганусечку каньчуками бют.
Всї дївочки панїночки ой мід, вино пют.
А молоду Ганусечку в Дунай впускают.
Плилаж вона, плилаж вона, на камінь стала
Тай до свої рідной неньки щиро сказала:
Ненькож моя старенькая, маєш доньок дві.
Не дайже їм роспусточки, як далас минї.
Ненькож моя старенькая, маєш доньок пять.
Не дайже їм роспусточки, нехай дома спят.
Ненькож моя старенькая, маєш доньок сїм.
Не дайже їм роспусточки, буде доле всїм.

Зап. у Далешеві, Городен. пов. 1908 р. від Николи Курчака Ів. Голоненький.

16.

Ци чули ви, добрі люди, таку новину:
Вітівная Ганусенька втопила дитину.
Ой як пішли рибаченьки рибу ловити,
Не зловили щипки-рибки, но мале дитьи.
Ой несли го перед пана, пану на раду:
Скликай, скликай, пане віте, дївок громаду.

Ой всї дївки як панянки перед пана йдут,
Ще й на своїх головоньках віночки несут.
Вітівная Ганусенька з заду сумна йде
І на свої головочцї вінка не несе.
Вітівная Ганусенько, чо так сумна йдеш?
Чом на свої головоньцї вінка не несеш?
Болїла мньи сеї ночи дужи голова,
Тай ми мати завинула с тонкого рубка.

Ой всї дївки, як паньинки мід, горівку пют,
Вітівную Ганусеньку різочками бют.
Ой як взьили Ганусеньку за білї боки,
Тай кинули Ганусеньку в Дунай глибокий.

Вітівная Ганусенька в Дунай втонула,
Но червона китайочка на верх сплинула.
Вітівная Ганусенька вже потапає,
І ще свої мамуненьки до себе жадає.

Ей мамунцю, мамуненько, майиш доньок сім,
Не пускай їх на музики, буде дольи всім.
Ой мамуню, мамуненько, майиш доньок пйить,
Не пускай їх на вечірки, най ти в дома спйит.
На вечірках мала хата, нема де спати,
Мусїла сьи межи нами пригода стати.
Ой мамуню, мамуненько, майиш доньок дві,
Не дайже їм розпустоньки, вжес дала минї.
Далас минї роспустоньку як в день, так в ночи,
Тепер мушу потапати я в тім глибочи.

Зап. у Вербівци, пов. Теребовля, від Теклї Підперигори Василь Деркач.

17.

А в нашому Василькові новина стала,
Молодая буймистрівна сина родила.
А вродивши мале дитя, в біле сповила,
А сповивши мале дитя, в Дунай однесла!
Пливи, пливи, мале дитя, з кінця у кінець,
Шукай собі, питай собі, де твій пан отець?

А в нашого отамана болить голова,
Забажалось отаману щуки да лина,
Рибалочки молодії, киньте невода,
Да піймайте отаману щуки да лина!
Рибалочки молодії кинули невода,
Да й піймали рибалочки маленьке дитя.
Йодин каже рибалочка: Це щука да лин!
Другий каже рибалочка: Буймистринин син.
Ой понесли мале дитя к отаману в двір,
Да вдарили в Миколаю у великий дзвін.
Всї дївоньки-паняночки веселенькі йдуть,
Да на своїх головоньках віночки несуть.
Молодая буймистрівна по заду іде,
А на своїй головоньцї вінка не несе.

Ой чогож ти, буймистрівна, смутная ідеш,
На своїй головоньцї вінка ти не несеш?
Ой я вчора із вечора недужа була,
Да на свою головоньку вінка не звила.

Ой став же пан соцький думати да гадати,
Яку цїй буймистрівнї кару загадати?
У недїлю пораненьку в усї дзвони гудуть,
Молодую буймистрівну в три нагайки дмуть.
Ой узяли буймистрівну під білії боки,
Да вкинули буймистрівну у Дунай глибокий,
Пливи, пливи, буймистрівно, пливи, не тони,
До своєї матусеньки з тиха говори.

Ой є в тебе, моя мати, іще дочок пять,
Да не пускай на досьвітки, нехай дома сидять.

Ой є в тебе, моя мати, да ще дочок сім,
Да не пускай на досьвітки, бо те буде всім.

Зап. в Василькові, 1840 р. від робітниці. Зі збірки Ф. Бодянського.

18.

У Києві на риночку стала ся новина,
Молодая війтівночка дитя повила.
А сповивши мале дитя в платок широкий,
Укинула мале дитя у Дунай глибокий.

Молодії рибаченьки рибу ловили,
Не вловили щуки-риби, вловили дитя.
Понесли тее мале дитя перед пана:
Збірай, пане війте, дівок громаду,
А закладай, пане війте, дівоцькі ради.

Всї дївочки, як панночки, перед пана йдуть
І на своїх головоньках віночки несуть.
Молодая війтівночка перед пана йде,
І на своїй головоньцї вінка не несе,
А за нею стара мати плачучи ішла:
А чом же ти, суча дочко, вінка не взяла?
Болить, мамцю, головонька, то я звязала!
Всї дївочки як панночки, перед пана йдуть,
Всї дївочки як панночки мед і вино пють,
Молодую війтівночку нагаями тнуть.

Ой маєш ти, моя мати, єще дома пять,
Не пускай їх на досвітки, нехай дома сплять.
На досвітках чужа хата, та й сплять на землї,
Будеть же їм пригодонька така, як менї.
Нагаєчка дротяночка з кілка не звисає,
Тонесенький серпаночок з слїз не висихає.

З Київщини. Зі збірника пісень М. Вовчка.

19.

Ой у морі три рибакі рибу ловили,
Не зловили щукі-риби, зловили лина,
Взяли єго, росповили, аж біле дитя.
Єдин каже рибалочок: В море пустїмо!
Другий каже рибалочок: Пану несїмо.
Ой ти, пане отамане, давай нам раду,
Всї дївочкі до купочкі, збірай громаду.

Й а в недїлю пораненьку всї дзвони бють,
Всї дївочкі до купочкі на громаду йдуть.
А на своїх голівоньках віночкі несуть.
Молодая войтівночка по заду іде,
А на своїй голівонцї вінка не несе.
Молодая войтівночко, шо по заду йдеш,
Чом на своїй голівонцї вінка не несеш?

Болять мої ручкі-пучкі, що я й не звила,
Болить моя голівонька, то я й не взяла.

Я в неділю пораненьку во всї дзвони бють,
Молодую войтівночку нагаями тнуть.
Ой узяли войтівночку під білі боки,
Й а вкинули войтівночку в Дунай глїбокий.
Й а вже тая войтівночка, вже й потапає,
До своєї матусенькі да й промовляє:
Ой маєш ти, матусеньку, маєш дочок сїм,
Не пускай їх на досвіткі, бо те буде всїм.
Ой маєш ти, матусеньку, маєш дочок пять,
Не пускай їх на досвіткі, нехай в дома сплять.
Ой маєш ти, матусеньку, маєш дочок три,
Не пускай їх на досвіткі, двері подопри.

Зап. Василь Степаненко 1876 р. в Канївськім повітї.

20.

У нашому селенїї нова новина:
Молодая Марусина вродила дитя.
А вродивши мале дитя, сїла і звязала,
А звязавши мале дитя на Дунай несла.
Ой понесла Марусина під нові млини,
Там ловили рибалочки щуки та лини.
Не піймали щуки риби, піймали лина,
Притягають до бережка, аж мале дитя.
Взяли тее мале дитя тай на рученьки,
Понесли те мале дитя д отамана в двір,
Положили мале дитя на тисовий стіл.
А в неділю ранесенько всї дзвони ревуть,
Молодії дївчаточка до присяги йдуть
І на своїх головочках віночки несуть.
Молодая Марусенька нечесана йде
І на своїй головонцї вінка не несе.
Ой чогож ти, Марусино, нечесана йдеш
І на своїй головонцї вінка не несеш?
Ой я вчора із вечера пяненька була
І на свою головоньку вінка не взяла.
Брешеш, брешеш, Марусино, вродила дитя!
Взяли тую Марусину та ізвязали,
За нею йде отець, мати, плаче й рпдає.
Не плач, мати, не журп ся, є у тебе сїм,
Не пускай на вечерницї, бо те буде всїм.
На вечерницях хатка мала, усї долї сплять,
До кажної дївчиноньки женихів по пять.

Зап. В. Доманицький в Колодистім у Київщинї.

21.

Безщасная Марусина дитя зродила,
А зродивши мале дитя, на Дін однесла:
Пливи, пливи, мале дитя, на зрублену річ.

Ой там же та рибалочки рибу ловили,
Не піймали рибалочки ні щуки, ні лина,
Та піймали рибалочки малоє дитя.
Та унесли мале дитя у великий двір:
Звони, звони, отамане, у великій дзвін,
Збирай, збирай, отамане, всю челядь у двір.

Всї дївочки, паняночки, почесані йдуть,
Почесані, поплетені й віночки несуть.
Безщастная Марусина не чесана йде,
Не чесана, не плетена, вінка не несе.

Зап. Іван Манджура в Ольшанї, Бого,духівського пов.

22.

Молодая та Марусенька дитя зродила,
Та не вміла та годувати, в море втопила.
Молодії та рибалочки рибу ловили,
Та не витягли щуку рибу, зловили лина.
Як витягли та на беріжок, аж мале дитя.
Ой узяли та мале дитя на білї руки,
Тай понесли та мале дитя у казенний дом,
Положили та мале дитя на тисовий стол,
Та вдарили та рибалочки у великий дзвон:
Собірайтесь та дївчаточка, буде вам перебор.
Ой которі та дївчаточка в перебор ідуть,
Молодую та Марусеньку під ручки ведуть.
Ой за нею та отець-ненька дрібні сльози ллють.
Ой не плач, батьку, та не плач мати, бо ще дома пить,
Ой не пускайте на досвітки, нехай дома сплять,
Бо на досвітках та чужа мати кладе долї спать.

Зап. у Каїрах, Херсонської губ. Волод. Яблоновський.

Паралелї: Żeg. Pauli, Pieśni ludu ruskiego. Львів, 1840. Т. II, ст. 8—9 — K. J. Turowski, Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego. Львів, 1846. Ст. 18, ч. 18. — Я. Головацкій, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Т. I, ст. 54, ч. 13; т. III, 1, ст. 26—27 (сей варіянт із Ж. Павлього) і ст. 245—246, ч. 122. — Записки юго-западнаго отдѣла Рус. Географ. Общества, т. II, 1874, ст. 428, ч. 102 (відривок із Буковини). П. Чубинскій, Труды, т. V, ст. 890—891, ч. 461 і ст. 1191, ч. 9. — Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego ze wsi Jurkowszczyzny w pow. Zwiahelskim na Wołyniu (Zbiór wiadomości do antrop. kraj., 1883, т. VI, 3, ст. 182—183, ч. 35). — Oskar Kolberg, Pokucie, 1883, т. II, ст. 145, ч. 241. — Зоря, 1883, ч. 7, ст. 144 (статя Ів. Франка: Жіноча неволя в руських піснях народних). — Обряды и пѣсни с. Бѣлозерки, Херсон. губ. запис. С. А. Чернявской. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. V, ст. 156—157, ч. 67). — Малорусскія пѣсни, преимуще-

ственно историческія, собранныя Я. П. Новицкимъ въ Екатеринославской губерніи въ 1874—1894 годахъ. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. VI, 1894, ст. 146). — М. В. Довнаръ-Запольскій, Пѣсни Пинчуковъ. Київ, 1896. Ст. 106—107, ч. 498. — В. П. Милорадовичъ, Народные обряды и пѣсни Лубен. уѣзда. Полтав. губ., записанные въ 1888—1895 г. (Сборникъ Харьк. Истор. Филолог. Общества, т. X, 1897, ст. 120—121, ч. 24, три варіянти. — А. Г. Хатемкинъ, Пѣсни молодежи въ современной деревнѣ. (Кіев. Старина, 1897, кн. IX, ст. 315—316, ч. 69). — А. Малинка, Родыны и хрестыны. Матер. собран. въ м. Мринѣ, Нѣжин. у. (Кіев. Старина, 1898, кн. V, ст. 276—277, ч. 15). — Б. Гринченко, Этнографическіе Матеріалы, собр. въ Черниг. и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Т. III, ст. 272—275, ч. 533 (чотири варіянти). — Угро-русски народны спѣванки. Издалъ Мих Врабель. Т. I. Спѣванки марамарошски. Будапешт. 1901. Ст. 139—140, ч. 447. — В. Шухевич, Гуцульщина, т. III, ст. 192—193, ч. 7. — Галицько-руські народні пісні з мельодиями, зібрав у селї Ходовичах др. Іван Колесса. (Етнограф. Збірник, т. XI, 1901, ст. 293—294, ч. 4). — В. Даниловъ, Пѣсни села Андреевки, Нѣжин. уѣзда. (Сборникъ Истор. Филолог. Общества при Институтѣ кн. Безбородко въ Нѣжинѣ, т. XV, 1904, ст. 66, ч. 189). — Д. Эварницкій, Малорус. народ. пѣсни, ст. 250—251, ч. 267—268 (два варіянти). — А. Бигдай, Матеріалы къ изученію Кубанскаго козачьяго войска, вип. XII, ч. 476.

III. Чужі тексти.

Пісня про покритку, що втопила дитину, не обмежуєть ся на українську етнографічну теріторію. Її знають з одного боку Білорусини та Москалї, з другого Поляки, Чехо-Словаки й Словінцї, а надто Німцї. Найсильнїйше вона розширена в нас, у Поляків і Німців; менше у Чехів і Словінців; найслабше у Білорусинів та Москалїв. Такий стан констатуємо тепер, наскілько він проявляєть ся у друкованих збірниках пісень. Він не мусить одначе покривати ся з фактичним станом і може бути припадковий тим, що в даного народа менше друковано збірників пісень та менше роблено записів. Крім того треба брати на увагу величину етнографічного простору. Відповідно до нього приміром число словінських варіянтів дуже значне і тілько релятивно менше, скажім, від польських.

Розглядаючи варіянти пісні у всїх згаданих народів, бачимо, що вони розпадають ся виразно на три окремі групи. До першої належать українсько-білорусько-російські варіянти; до другої польсько-чесько-словінські; до третьої німецькі. Кожда група має свої окремішности і тілько спільна тема вяже всї варіянти з собою. Про первістне місце повстаня пісні не можемо на основі сих даних, якими розпоряджуємо, видати рішучого осуду. Можемо тілько сконстатувати, що від Чехів перейшла

пісня до Поляків і Словінців, та від Українців до Білорусинів і Москалів. Вправді від Чехів дістала ся пісня через посередництво Словаків на українську етнографічну теріторію (до угорських Українців і галицьких Лемків), але зараз при границі спинила ся. Дві причини могли на се вплинути: Або Українці переробили на свій лад запозичену пісню і вона посувала ся далї на схід уже в новій формі; або що пісня, привандрувавши від Словаків, наткнула ся вже на готову подібну українську пісню та не могла в новій формі її виперти й заняти її місце. Сей другий випадок правдоподібнїйший, особливо коли возьмемо на увагу популярність теми, наслїдком якої витворило ся, як ми бачили, на українськім грунтї більше число окремих пісень про покритку, зовсїм незалежних від себе.

Нїмецькі варіянти стоять окремо і про їх відносини до чесько-словінських не можна також видати рішучого осуду. Ся справа потрібувала би вперед детального розбору.

Про істноване пісні поза вказаними етнографічними теріторіями (прим. у Франції, Анґлії, Італії) ми не найшли нїяких вказівок[1]). Колиб вона одначе там найшла ся, то се значно улекшило би дослїд над нею не тілько в напрямі відносин варіянтів пісні одної етнографічної теріторії до другої, але й що до вандрівки пісні, та місця й часу її повстаня. Ми дотикаємо сї справи тут тілько мимоходом, а головну вагу прикладаємо до виказаня і виясненя культурних пережитків, перехованих у пісни, тому наші висновки не можуть підлягти великим змінам.

Перегляньмо тепер чужі тексти пісні.

Білоруський варіянт пісні доволї повний і тілько мовою ріжнить ся від відповідного українського. Навіть розмір пісні не змінений.

За те російський не визначаєть ся повнотою. Та він замітний двома моментами. Провинницею виступає в нїм монашка. Се зовсїм природна поява в очах російського селянина, який не вважаючи на свою побожність, що аж вганяє його в ріжні секти, монахам та монахиням приписує не дуже божественні вчинки та доказує се ріжними, доволї цинїчними оповіданями.

Як у нашій пісні дївчата, так тут мусять усї монашки йти „къ допросу“. Наші дївчата йдуть у вінках, а що монашки не убирають вінків, то несуть по цвіткови. І „уво всѣхъ цвѣточки

---

[1]) У відомій великій збірцї анґлїйських баляд Чайльда її нема. Так само нема її в сербських збірниках Караджіча, Петрановича, Германа (Hörmann).

цвѣтутъ, въ одной не цвѣтетъ". Що зробили з виновницею пісня не говорить.

Що до Білорусів і Москалів пісня зайшла від нас, про те не може бути сумніву. Про білоруську пісню говорить на нашу сторону ввесь зміст і форма, про російську місце її записаня, Курська губернія, що лежить на етнографічній границі українського й російського народа. На російській теріторії вона мабуть не дуже розповсюднена, коли доси надруковано лиш один її варіянт.

Польські варіянти дуже численні і широко розповсюднені. Видно, що пісня подобала ся народови і стала популярна. Переважне число варіянтів має розмір близький до чеського, що вказує на їх спорідненє. Се й певна річ, що пісня прийшла до Польщі від Чехо-Словаків, але в довгій вандрівці підлягала перерібкам та перемінам, аж у кінци осягнула таку форму, яку бачимо в варіянті С. Удзелї, т. зв. краковякову, що належить до найлюбійших у Поляків. Не виключена можливість, що пісня вандрувала до Польщі ще й з другого боку, з українського. Др. В. Щурат вказав іще 1913 р.[1]), що кс. Еразм Ізопольський, який друкував у журналї „Athenaeum", що видавав Й. Крашевський, „Badania podań ludu" (українського), а в „Bibliotece Warszawskiej" (1857) друкував поему п. н. „Duma z dum ukraińskich", переклав нашу пісню на польську мову. Перша строфка сього перекладу така:

Słyszeliście dobrzy ludzie,
Co się w Lubnach stało?
Tam dziewczyna Marusieńka
Małe dziecię miała.

Та таких перекладів могло бути більше і ще давнїйших. Ми знаємо, що в співанниках XVII—XVIII ст., містили українські пісні й співали дуже радо і Поляки й Москалї. Можливо, що вона там десь відшукаєть ся.

В деяких польських варіянтах маємо нову подробицю, яка не стрічаєть ся деінде. Провинницю виводять на костер, спалюють живцем[2]), а опісля попіл із неї розсївають по поли, з чого виростає „róży kwiat" або „modry kwiat", через що:

---

[1]) Діло з 22 лютого. 1913 р., ч. 40. у статї: „З круга знайомих Шевченка".

[2]) Мотив про спалюванє провинницї і про розсипуванє попелу з неї по поли знаний також в українських піснях. У збірцї Я. Головацького (I. ст. 208—209. ч. 34) читаємо приміром у відомій піснї про Сербина (сестра отроює брата) по сповненю злочину:

Będzie mnie żałował.
Będzie mnie lubował
Cały świat.

В польських варіянтах і так само в усїх инших, крім українських, подибуємо також сцену з катом, який пропонує дївчинї увільнене від кари смерти, коли вийде за нього за муж, але вона відкидає пропозицію.

Більшість чесько-словацьких варіянтів має 8-складовий розмір (як польські). Визначають ся вони доволї великою ріжнородністю. В одних провинниця стратила тілько одну дитину, в других більше (звичайно троє). В одних топить її невідомо хто:

Shod'te ju tam z toho mosta,
Ať je už té hanby zprosta.[1])

У других топлять кати:

Kati ju vzali pod boky,
Hodili v Dunaj hlyboky.[2])

В однім варіянтї мають провинницю вішати:

Stoji, stoji šubenička,
Na ni bila holubička.
Hdo též na ni viset' budě?
Hdo by jiny, lež Anička!

Колиж її взяв кат і вона промовила ще до нього:

Jak to slovo vypustila,
Hned ji hlava odskočila![3])

Замість отже повісити, кат відтинає їй голову. Гине також провинниця невідомою смертю:

Ked' Kačenku utrácali,
Všeci mládenci plakali.[4])

Є варіянти, в яких не виступає кат, нема отже й пропозиції виходити за муж та її відкидуваня.

В однім варіянтї приходить цїкава подробиця, що звязує його з нашими гуцульськими: Провинниця не сама з власної волї тратить дитину, тілько за порадою свого любка:

Zlatu šnůru ukrutila,
Do studnice ho pustila.[5])

Задзвонили на дзвінници,
А сестрици на граници:
Закуйте мя в білий камінь,
Няй не чую дзвонів за ним.

Напальтеж з мя хоч попелу
Тай посїйте мя по полю,
Няй з мя росте білий квіт,
Няй то знає цїлий світ!

Пісня ся походить із Земплинської столицї в Угорській Українї.

[1]) F. Sušil, ст. 156. [2]) Тамже, ст. 157. [3]) Тамже, ст. 158. [4]) Тамже, ст. 157. [5]) Тамже, ст. 158.

Та як у гуцульських, так і в чеськім варіянті не згадуєть ся про кару для співвиновника.

Словінські варіянти хоч стоять у звязку з чеськими, в подробицях ріжнять ся від них. Особливо клєрикально-проповідницька поволока відбиваєть ся на них сильно, що видно з другого подаваного тут варіянту. Цікава також подробиця, що голова провинниці, яку відтинає кат, діставши відмову на пропозицію женячки, покотила ся по земли та ще виголосила промову до ката.

Німецькі варіянти пісні дуже численні і творять окрему групу для себе. Вони не обробляють теми так просторо, як українські. Найбільша увага в них звернена на смерть провинниці. Нова подробиця в німецьких варіянтах ся, що окремий післанець відїздить по засуді провинниці до висших властий з просьбою о помилуванє, та або не привозить його, або приїздить по всім, коли присуд виконано.

1.

Och u naszaj staronca stała nawina:
Maładaja Marysienka syna radziła.
Paradziła jana jaho, ŭziała, spawiła,
A spawiŭszy, maładaja ŭ Dunaj puściła.
Pływi, pływi, moj synoczak, ŭ zialony łuhi.
Nie zadawaj majamu sercu wialikaj tuhi.
Och tam byli rybałoŭcy rybu ławici,
Nia zławili szczuki ryby, zławili dzicia.
Och pryniaśli toja dzicia ŭ zialony dwor,
Ŭdaryli ŭ barabany i ŭ toj wialiki zwon.
Zbirajciasia ŭsie dziaŭczata na toj sudny dzień.
Ŭsie dziaŭczata jduć, pływuć, ŭsie pa pary jduć.
Da na swaich hałowankach wianoczki niasuć.
Adna biedna Marysianka na tyla jdzie,
Na swajoj hałowanca wianka nia niasie.
Och ŭziali Marysianku za biełyja ruczki.
Ŭkinuli Marysianku ŭ Dunaj hłyboki.
Matulanka radniusianka, majasz doczki dwie,
Nia spraŭlaj im takich sukniaŭ, jak spraŭlala mnie.
Matulanka radniusianka na wydańniu dwie,
Nia dawaj im takoj woli, jak dawała mnie.

Dumki białoruskie ze wsi Głębokiego w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej w r. 1885 spisane przez Wład. Weryhę. (Zbiór wiadom. do antropol. kraj. T. XIII, 3). Ст. 97, ч. 29.

2.

Во городѣ во Бѣлградѣ случилась бѣда:
Молодая монашечка дитя родила,

На третій день монашечка на Дунай отнесла.
Тамъ ѣздили рыболовнички, рыбу ловили,
Да поймали жъ они, рыболовнички, щуку да лыня,
А послѣ й того — малаго дитя....
Усѣхъ монашечекъ къ допросу на дворъ...
Усѣ идуть, по цвѣточку несуть,
Уво всѣхъ цвѣточки цвѣтутъ, въ одной не цвѣтетъ.
Позади идетъ родная матушка, горючей слезой льетъ:
Дитё жъ мое, дитё милое, причина твоя!

А. Н. Соболевскій, Великорус. нар. пѣсни, т. I, ст. 249—250, ч. 177.

Сю пісню передрукував А. Соболевський зі збірки М. Халанського. Пор. Русскія народ. пѣсни, записанныя въ Щигровскомъ уѣздѣ, Курской губерніи, М. Халанскимъ (Русскій Филологическій Вѣстникъ, 1879 - 1883 р.), ч. 13.

3.

В О. Кольберга[1]) подано *28* варіянтів сеї пісні. Вона звучить:

А.

Tam pod Krakowem na błoniu.
Wywija Jasio na koniu.
Kasiunia za nim chodziła.
W fartuszku dziecię nosiła.
Wyszła nad rzekę o chłodzie
I puściła je po wodzie:
Płyń że, dzieciątko, do młyna.
Pomożesz ojcu kamienia.[2])
Siedział młynarczyk na kłodzie.
Ujrzał dzieciątko na wodzie.
Drobną siateczkę zarzucił.
Małe dzieciątko uchwycił.
Trzeba to dziecię mianować,
Która to będzie jego mać.
Schodźcie się matki z córkami.
A wy ojcowie z synami.
Wszystkie panienki nad panny.
Kasia wójtówna za drzwiami.
Wszystkie panienki w wianeczku,
Kasia wójtówna w rąbeczku.
Cóżeś to, Kasiu, zrobiła,
Coś się w rąbeczek zwinęła?
Oj bo mnie główka bolała,
W rąbek ją zwinąć kazała.
Weźcież Kasiunię za rączkę,
I wyprowadźcie na łączkę
I zapalcie ją na polu
I naróbcie z niej popiołu.
Wyrosną na niej chojaki.
Będą ją płakać — chłopaki.
Wyrośnie na niej róży kwiat.
Będzie ją płakać cały świat.

В сій пісні не подибуємо багато цікавих подробиць, які приходять одначе в инших варіянтах. Тому звернемо ся до них.

В вар. *12 a* (ст. 151) питають рибаки дитину, зловивши її:

Coś ty tu dziecię robiło.
Coś po tej wodzie płynęło?
„Matka mnie moja puściła.
Sama się panną czyniła".

Тоді рибаки вдарили тревогу:

Tam na ratusie dzwoniono.
Panny do dwora wołano:

---

[1]) O. Kolberg. Pieśni ludu polskiego, ser. I. Warszawa. 1857. ст. 151—168.
[2]) В вар. *12 a* сей стих звучить: Rusz młynarzowi kamienia.

„Do rady, panny, do rady,
Malenkie dziecię u wody".
Wszystkie panienki w rząd stały,
Tylko wójtówna za niemi.

В варіянті *12 b* (ст. 152) провинниця бачучи, що справа вийшла на верх, дає сама вказівки, що з нею мають зробити:

I natnijcie mi smolnych drew
I połóżcie mnie wedle nich.
Napali się tam popiołu.
To rozsiejcie go po polu.
Wyrośnie tamój modry kwiat,
Będzie mnie żałował.
Będzie mnie lutował
Cały świat.

В варіянті *12 g* (ст. 154) констатуєть ся, що її ради послухано

Zaraz stós drzewa złożyli.
Nadobną Kasię spalili.

Не у всїх одначе варіянтах гине провинниця на стосї. В инших визначають їй таку смерть, якої вона допустила ся на дитинї, значить, топлять у ріцї. Вправдї кат робить їй пропозицію, щоби вийшла за нього за муж, а він визволить її від смерти, але вона волить згинути, як бути жінкою ката. Процедура при тім зовсїм проста. Її запитують, чому має голову завязану, а діставши відповідь, що задля болю, заявляють:

Oj nie to to, moja Marysiu, nie to to.
Utraciłaś dzieciątko jak złoto.

Вона не заперечує і тодї виступає майстер церемонії:

Wziął ci ją młody kacik za rączkę.
Wyprowadził na łączkę:
„Chcesz że ty, moja Marysiu, moją być,
Mógłbym ja cię od tej męki wyzwolić".
„Oj nie była moja matka panową
I ja też nie myślę być katową".
I wziął ci ją stary kat pod boczki.
Wtrącił ci ją w Bug głęboczki.

В вар. *12 k* (ст. 156) виступає провинниця як іще більша грішниця, а сам батько дізнавшись про все, віддає її в руки ката:

...Troje dziatek straciła.
Jeszcze się panną nosiła.
Skoro się ojciec dowiedział,
Do kata jej iść kazał.
Przyszedł ci do niej kat młody
I wziął ci se ją w rozmowy:
„Jeżelibyś chciała moją być,
Radbym cię od śmierci wybawić".
„Kiem zasłużyła, niech ginę,
Bo ja tej śmierci nie minę".
Zawiódł ci ją na most wysoki,
Wtrącił ją w Sanek głęboki.

В деяких варіянтах провинницю топить не кат, але брат (старший або молодший), прим. у вар. *12 s* (ст. 162):

Wziął ci ją najstarszy brat pod boczki.
Wrzucił ci ją w ten stawuszek głęboczki.

Розумієть ся, що тодї сцена з увільненєм від смерти відпадає.

В деяких варіянтах провинниця тонучи, стараєть ся бодай частину вини скинути на матір:

Trzy razy Maryś tonęła,
Za czwartym razem ojca-matki żądała.
Toń że, Marysiu, toń do dna,
Jużeś ty światu niegodna.
Jakżeś mnie, matko, kazała,
Raz ci na tydzień bijała.
I kazałaś mi z Jasieńkiem
Koniki pasać da co dzień.

(Вар. *12 n*, ст. 158).

Б.

Pod jednym gaikiem suowiki śpiwają,
Pod drugim gaikiem panny se gádają.
Gádają se wszyćko ᵘo jedny, ᵘo jedny
Szelmie Cysárzownie nadobny, nadobny.
Szelma Cysárzowna zgrzyszyᵘa, zgrzyszyᵘa,
Miaᵘa dziciątecko, w Dunaj go wrzuciᵘa.
A tylko rybarze, co ryby chytali,
I to maᵘe dzieciątecko do saka zᵘapali.
Wszyćkie Krakowianki schodźcie sie do lądu,
A ta szelma Cysárzówna do sądu, do sądu.
Wszyćkie Krakowianki w wiánecku rucianym,
A ta szelma Cysárzowna w cypecku nicianym.
Moje Krakowianki, przecie mie nie zjicie,
Wywieźcie mie w cyrne pole i tam mie spalicie.
Bedzie ci ta ze mnie gástecka popioᵘu,
To go rozsiejecie po tem cyrnem polu.
Urośnie ta ze mnie kalina, malina,
Bedzie mnie pᵘakaᵘa a caᵘá rodzina.
Urośnie ta ze mnie róży kwiat, róży kwiat,
Bedzie mie ta pᵘakaᵘ caᵘy świat, caᵘy świat.
Náświętsza Panienko ratujże mnie, ratuj,
Niechże já nie gine marnie z tego światu.

S. Udziela, Lud polski w powiecie Ropczyckim (Zbiór wiadom. т. XV), ст. 178—179, ч. 7 і 8 (другий варіянт має лише відмінний початок).

Дальші польські варіянти сеї пісні пор. O. Kolberg, Lud, ser. XII, ст. 220—223, ч. 426—429 (4 варіянти). Lud, ser. IV, 1, 18. — Wacław z Oleska, Pieśni polskie i ruskie, ст. 489, ч. 9. — Przyjaciel ludu, II, n. 27. Leszno, 1836. — K. W. Wójcicki, Pieśni ludu, т. I, ст. 91—95 (пісня має походити з над Буга); т. II, ст. 293. — Żeg. Pauli, Pieśni pol. ст. 89. — Jan Świętek, Lud nadrabski, Kraków, 1893, ст. 166, ч. 2 і ст. 180—181, ч. 18 (два варіянти). — Ks. W. Siarkowski, Materyały do etnografii ludu polskiego z okolic Kielc. (Zbiór wiad. do antrop. kraj., т. IV, 3). Ст. 131, ч. 108. — Dr. And. Cinciała, Pieśni ludu sląskiego z okolic Cieszyna (Zbiór wiad., т. IX, 3, ст. 207, ч. 111). — A. Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zb. wiad., т. II, 3, ст. 79—80, ч. 93). — Wisła, 1904, ст. 314—315, ч. 1.

4.

Stála Kačenka u Dunaja,
Ej nohy, ručky umyévala.
Čiernojokého syna mala,
Dołu vodú ho uhodziła:
Jdy ty, synu môj, dołu vodú.
A já môžem byt ešče pannú.
Tam za tú vodú za važínú,
Dzívała sa tam baba na nu:
A tá baba nyšt nemeškała,
Hned rychtárovy žałovała:
Pane rychtári, čo mysľíte,
Ked vy Kačenky nechycíte?
A pan rychtári nyšť nemeškał,
Hned Katerinku svázat nechał:
Ej podývaj sa, Katko, oknom,
Ide-i to tvoja matka s otcom.
Ej to sú moji štyré kaci,
Ony my idú hłavu staci.
Ej Katerinka pekná boła,
Tá sa katovy zaľúbyła:
Sceš, Katerinko, sceš má byty,
Alebo radšéj smrt zkusity?
Ked som neboła Janýčkova,
Nescem byt any, kate, tvoja.

Fr. Bartoš, Národní písně moravské, Praha, 1901, ст. 35—36, ч. 41.

Сей варіянт записаний між угорськими Словаками. Крім нього подає Ф. Бартош іще два: Під ч. 40, в якім мати вбиває не першу вже дитину:

Ten brněnský Štemberk z drobného kamení,
Proč teb'a, Kačenko, dal'i do vězení?
Ja dal'i mňa, dal'i dosť pre małú vinu.
Že sem zahubiła ľenéj sedum synů.
Ľenéj sedum synů, a ósmú děvčinu,
Ja dal'i mňa, dal'i dosť pre małú vinu.

Третій варіянт не замітний нічим.

Паралелї: F. Sušil, Moravské národní písně, ст. 155—158, ч. 158 (чотири варіянти). — Fr. Bartoš, Národní písně moravské, 1889, ст. 9—10, ч. 13. — J. Erben, Písné nár. v Čechach, 1842, вип. II, ст. 34.

5.

Між Словінцями ся пісня доволї популярна, бо К. Штрекель подає її аж 8 варіянтів п. н.: „Ne zakonska mati umori svoje dete“.[1]) Я наводжу з них два, бо вони доповняють себе.

A.

Frajla Urška je šla trgat rožice:
Lepe bele, lepe bele,
Pa tud' rudeče so b'le vmes.
Kaj se je Urški primerilo,
Da je imela sinka.
Kakor hitro ga je imela,
Prec mu je zavila vrat.
Hitro je v Ljubljano tekla,
Do tega mladga frajmona:
„Frajmon mladi, vstani gori,
Da boš Urško v rihto vzel!“
„„Kaj se takšnega zgodilo,
Da si sama v rihto prišla?““
„Enga sinka sem imela,
Prec sem mu zavila vrat“.
Frajmon mladi jo zakliče:
„Če češ moja žena bit',
Jest ti leben šenkal bom“.
„„Jest nočem bit tvoja žena,
Rajši smrt storim:
Sé životom sem grešila,
In z životom smrt storim.““

[1]) Dr. K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, т. I, ст. 247—252, ч. 182—189.

Frajmon je meč zavihtil,
Vrgel Urški glavco preč.
Glavca se je potočila
In ga tak' nagovorila:
„Ko bi bla jaz tvoja žena,
Bi bla večno ferdamana;
Zdaj bom pa nocoj in jutri
S Kristusom večerjala“ (ст. 247, ч. 182).

Б.

„Jaz sem bla lep Marjandel,
Na lepa junfrava,
Pa sem prišla pod tisti fandel,
Ko velika grešnica.
Ke so ljudje v cerkvo hodili,
Tam nesem poleg bila:
Kde so se svete meše deržale,
Tam sem vselé mimo šla;
Kde so se predge imele,
Vsej jih nesem slišala:
Kde so se keršanski nauki deržali,
Nesem hotla nič slišati.
Kder so fantje v kerčme hodili,
Tam sem gotovo poleg bila:
Kder so fantje prav plesali,
Vsej sem ž njimi rajala.
Druga me nič bolj ne žali,
Da sem Boga razžalila,
Da sem Boga razžalila
Ino sinka umorila.
Zdaj šedim na sodnjem stolé
V priéo vseh ljudi,
Da vsak človek vidi,
Ko se zdaj z meno godi“.
Panrihtar ji tako pravi
Ino ji tako govori:
„Hočeš moja žena biti,
Vsej si smerti rešena“.
„Jaz ne hočem tvoja žena biti,
Naj se vse zgodi to:
Kaj si je truplo zaslužilo,
Vsej vse prestalo bo!
Dajte mi pa bělo pere
Ino černo tinto sem,
Da bom pisala no bom brala
Vsem dekličom h nauku. —
Panrihtar meni sodbo bere,
Frajman seka glavo proč.
O le Jezus no Marija,
O le Jezus no Marija,
Prita meni na pomoč!“
(ст. 250—251, ч. 187).

Пор. me: Stanko Vraz, Narodne pěsni Ilirske, I (Zagreb, 1839). — Fr. Š. Kuhač, Južno-slovjenske narodne popievke (Zagreb, 1881), т. IV, ст. 329, ч. 1528: Voznica.

6.

Ach Joseph, lieber Joseph, was hast du gemacht,
Denn du hast ja die schöne Bertha ins Unglück gebracht.
Und die Bertha ward schwanger, sie gebar ein jungen Sohn,
Sie nahm ihn auf die Hände und warf ihn in den Strom.
Ach Joseph, lieber Joseph, mit mir ists bald aus,
Denn ich werde jetzt geführet zum Richtplatz hinaus.
Der Richter kam gegangen, hatt ein Schwert in der Hand,
Und machte der schönen Bertha ihr Unglück bekannt.
Alle Freunde und Verwandten, alle die hier um mich stehn,
Traut ja keinen falschen Männern, wie ich getrauet hab.
All ihr Brüder und Geschwister, die hier um mich sein,
Trocknet ab die Thränen, die ihr um mich geweint.
Ach Richter, lieber Richter, richte fein und geschwind,
Denn ich will ja gern sterben, dass ich komm zu meim Kind.
Der Fähnrich kam geritten, hat ein Tuch in der Hand,
Und wollte der schönen Bertha noch bringen Pardon.

Ach Fähnrich, lieber Fähnrich, schön Bertha ist todt!
Gott gebe der armen Seele in der Ewigkeit Ruh!

Deutsche Volkslieder. Sammlung von Franz Ludwik Mittler. Zweite Ausgabe. Frankfurt a/M., 1865. Ст. 57, ч. 65.

Сей варіянт у Мітлєра походить із Гесії. Крім того подає він іще три варіянти сеї пісні: 1) Ст. 56—57, ч. 64 (передрук із: Reichardts musikalische Zeitung, 1806, N. 10, S. 40). 2) Ст. 57—58, ч. 66 із Бранденбургії. 3) Ст. 58, ч. 67, австрійський (зі збірки: L. Erk, II, 6, 51).

У брандебурськім варіянті (ч. 66) приходять дві строфки, яких нема у наведеній тут пісні. В одній засуджена заявляє, що волить смерть, як довічну вязницю:

Ihr Freunde und Bekannten, weinet nicht um meine Noth,
Zeitlebens ins Gefängniss, viel lieber den Tod!

У другій прощає свойому звідникови, про якого кару, хочби й малу, у пісни не згадуєть ся:

Ach Joseph, liebster Joseph, reich du mir deine Hand,
Ich will dir ja verzeihen, das ist Gott wohl bekannt.

Замітний четвертий варіянт Мітлєра (ч. 67, з Л. Ерка), в якім післанець, висланий очивидно з просьбою о помилуванє засудженої, не привозить його (у трьох инших варіянтах помилуванє приходить за пізно). Подаю закінченє сього варіянта, відмінне від наведеного. Дївчина стоячи „beim Schandthor“ признаєть ся:

Ein Kind hab ich geboren, das hab ich gemordt,
Drum muss ich jetzt sterben, drum muss ich jetzt fort.
Gott wird mirs verzeihen, bin schuldig daran,
Gott hat mirs verziehen, das weiss ich ja schon.
Der Oberrichter sprichts Urtheil ganz billig und recht,
Der Unterrichter brichts Staberl: Mein Leben ist weg!
Da kommt ja ein Reiter geritten daher:
Hau zu, mein lieber Freimann, es hilft kein Bitt mehr.

Дальші паралелї до сеї пісні такі: Erk-Böhme, Liederhort, I, стор. 185—188, ч. 56 (4 вар.). Найдавнїйше записаний варіянт Горстіґа з 1806 р., наведений у Erk-Böhme під ч. 56 а „Kindesmörderin“:

„Joseph, lieber Joseph, was hast du gedacht,
Daß du die schöne Nannerl ins Unglück gebracht.
Ach Joseph, lieber Joseph, mit mir ists bald aus!
Man wird mich bald führen zum Schandtor hinaus.
Zum Schandtor hinaus auf einen grünen Platz,
Da wirst du bald sehen, was Lieb hat gemacht“.
Ach Richter, lieber Richter, richt nur fein geschwind,
Ich will ja gern sterben, dass ich komm zu meinem Kind.
Ach Joseph, lieber Joseph, reich mir deine Hand!
Ich will dir verzeihen, daß ist Gott woll bekannt“.

Der Fähnrich kam geritten und schwenkt seine Fahn':
„Halt still mit der schönen Nannerl! Ich bringe Pardon!"
Ach Fähnrich, lieber Fähnrich, sie ist ja schon todt.
Gute Nacht, mein schön Nannerl, dein Seel ist bei Gott.

Надруковано її в Berlin. musik. Zeitung (Berlin, 1806, II, ст. 40), а передруковувано дуже часто: Wunderh. 2, 203; Erlach, 3, 464; Erk, II, 2, 30; Kretzschmer, I, ст. 84; Wolff, Hausschatz, 186; Talvj, 423; Mittler, 64; Simrock, 61; Vilmar, 143. Цілком подібні варіянти записані і надр. у: Erk, II, 3, 5 (Liederh. N. 7), II, 6, 48 (Lied. 7a), I, 4, 7; Mittler, 65, O. Böckel, N. 34 (відмінний), A. Müller, Volkslieder 1883, 77; Zurmühlen, Des Dülkner Fiedler, Liederbuch, 1875, 26; Jungbrunnen, N. 38.

N. 56 b. (ст. 186). Цілком подіб. до попер., лише трохи обширн. Початок згадує про вчинок Берти (3 стрічка):

Ins Unglück geführet so jung u. so schön
Auf daß sie hat ermordert ihr einziges Kind.

Надрук.: Erk, II, 3, 51; Liederh. N. 7; Mittler, 65, в скороченю у Müller'a, ст. 97.

N. 56 c. (ст. 186—7). Згадує про те, що на засуджену наложать білу одіж „Wie alle armen Sünder zum Hochgericht tun trag'n".

Надрук. Erk, Volkslieder, II, 66, N. 48 і передр. в Liederh. 7 a.

N. 56 d. (ст. 187—8). Згадуєть ся, що смерть завдано мечем.

Надр. Müller, 1883, ст. 97.

N. 56 e. (тут по раз перший)[1]).

Текст німецької пісні перекладено на польську мову, пор. E. Porębowicz, Pieśni ludowe, ст. 85; Dzieciobójczyni.

IV. Вечерниці й досвітки.

Перечитуючи варіянти пісні, бачимо, що провинниця потопаючи в ріці, виголошує ще перед смертю рід промови до матери, або до батька й матери, в якій робить їм докори, що не пильнували її так, як повинні, перестерігає, щоби не поступали з иншими її сестрами так само, коли не бажають і їм такої долі, яка її стрінула, та вказує на жерела, що були посередною причиною її гріха та злочину. Вичислім їх тут зокрема:

Марисенька молоденька та як потопала,
Так до своєї матїноньки вірне спромовляла:
Ой маєш ти, моя мамко, тай ще старших дві.
Не дайже їм таку волю, як далась менї.
Ой маєш їх, моя мамко, іще в дому пять.
Не пускай їх по толоках, нехай дома спять.
А маєш їх, моя мамко, усїх на всїх сїм.
Не пускай їх по музиках, най спять дома всї.[2])

---

[1]) Паралелї з Ерк-Бема, якого я не мав, виписав на мою просьбу др. З. Кузеля, за що йому тут дякую.

[2]) Я. Головацький, Народ. пѣсни, т. I, ст. 54, ч. 13.

Плине, плине Ганусенька та вже й потапає,
Та до свої матусеньки рукою махає:
Ой памятай, стара мати, маєш дочок сїм,
Не пускай їх до коршмоньки, бо так буде всїм.
Ой памятай, стара мати, маєш дочок пять,
Не пускай на вечерницї, бо всїм буде так.
Ой памятай, стара мати, маєш дочок дві,
Не давай їх серцю волю, згинуть обидві.[1])

Попереду батько й мати все плаче, рида,
Не плач, мати, не плач, рідна, бо в тебе ще пять,
Не пускай же на досвітки, нехай дома сплять.
Бо на досвітках чужа мати кладе доню спать,
Та біля кожної подушечки женихів по пять,
Та не хрестившись та не молившись треба з їм лягать,
Та не хрестившись та не молившись треба обнїмать
Та не хрестившись та не молившись треба цїлувать.[2])

Я молода попівная як потопала
Тай на свою макіночку тай покликала:
Мати моя старенькая, маєш доньок сїм,
Не дай же їм розпусточок, буде доле всїм.
Матиж моя старенькая, маєш доньок пять,
Не пускай їх на гулянє, та най дома спят.
Матиж моя старенькая, маєш доньок дві,
Не дайже їм розпусточок, як далас менї.
Далас менї розпусточок, як в день, так в ночи,
Тепер минї жовтий пісок очиньки точит.[3])

За нею йдуть отець-мати, слезно ридають,
Молодая Марусина матїр втїшаїть:
Не плач, мати, не плач, мати, бо дома ще пять,
Не пускайтеж на вулицю, нехай дома сплять.
Не плач, мати, не плач, мати, бо дома ще сїм,
Не пускайтеж на вулицю, бо те буде всїм.[4])

Булож нас там на вечорницях усїх подруг сїм,
Не дивуйте ся минї одную, се буде усїм![5])

Ой маєш їх, моя мати, тай ще в дома три,
Як схочуть йти на весїлє, двері підопри! (Русятичі).

Як бачимо, жерелом лиха вважає провинниця вечерниці, досвітки, вулицю, толоку, коршму, музики, гулянє, весїлє. Приглянь можсь ся, щож се за такі установи, що приводять молоді істоти до упадку, та що в них дїєть ся, коли і при яких обставинах.

---

[1]) Зоря, 1883, ст. 144, ч. 7.
[2]) Б. Грінченко, Этн. матеріалы, т. III, ст. 273—274, ч. 533.
[3]) O. Kolberg, Pokucie, т. II, ст. 145, ч. 241.
[4]) Д. Эварницкій, Малор. нар. пѣсни, ст. 250, ч. 267.
[5]) А. Малинка, Родыны и хрестыны. (Кіев. Стар., 1898, кн. V, ст. 277, ч. 15).

1. Вечерниці.

Вечерниці починають ся на придніпрянській Україні на другий день Покрови і трівають усю осінь, Пилипівку, мясниці і кінчать ся аж тоді, як пічнеть ся піст. Збирають ся звичайно по хатах незаможних людий, дуже часто бездітних, або таких, що вже дітий повідвіновували, у вдовиць, салдаток і инших. Господаря вечерниць називають панотцем, а господиню панїматкою. За те, що пускають до себе вечерниці, платить ся дещо господарям — як до місцевости, — а в першій мірі мусять хлопці старати ся за паливо і за світло. Вони вивязують ся з сеї задачі так, що йдучи вечером на вечерниці, крадуть, у кого можуть, якенебудь дерево і таскають до панотця, рубають і палять. На нафту звичайно роблять складку між собою. Один ходить із тарілкою і говорить: „Жертвуйте на дурного робана на молебень“. Кождий дає по кілька копійок, за які купують нафту і світять, поки не вийде, по чім відбуваєть ся нова складка. Парубки обовязані крім того складати ся на горівку, яку пють не тілько самі, але угощують нею й дівчата та господарів дому. Дівчата мають обовязок, коли буває складка, приносити з дому муку, крупи (пшоно), омасту (солонину, масло, олїй), курий. З принесених матеріялів варять поживу, а як вона готова, угощують усїх присутних. Як часто відбувають ся такі угощеня, на те трудно відповісти, бо правил для того нема нїяких. Треба завважати одначе, що такі угощеня доволї коштовні, тому не можуть повторяти ся кождого тижня.

В кождім селї буває по кількоро вечерниць, кождий кут уладжує їх для себе зокрема. В одних місцевостях можна на вечерниці в однім кутї приходити парубкам і з других кутів, в инших не дозволяєть ся сього. Починають ходити на вечерниці звичайно хлопці від сїмнайцятьох лїт, а дївчата від шіснацятьох. Декуди дївчата можуть і молодші приходити, але як хлопці молодші покажуть ся, говорять їм: „Не ходи сюди, бо пірвемо очкур. Твій очкур пахне нам“. Хто приходить перший раз на вечерниці, мусить відповідно окупити ся. Висота окупу не всюди однакова.

Дївчата приносять зі собою на вечерниці якусь роботу, прим. шитє або куделї прясти, але тої роботи не богато буває, бо звичайно хлопці переривають її. Хлопці не роблять нїчого, хиба — новійшими часами — грають у карти і то в гроші. Дївчата співають звичайно пісні, деколи заводять пісень і парубки,

особливо коли пічнуть у піснях докоряти собі взаїмно або висмівати ся одні з других. Як знайдеть ся добрий оповідач, починає оповідати всякі історії. Казки, байки, леґенди, новелї, анекдоти пересипають ся тодї як на млинськім питли. Приперчені мають особливий відбут, а грімкий сміх та дотепні уваги слухачів переривають їх дуже часто. Приповідки можна тут пригорщами збирати. Всякі ігри та штуки на вечерницях також незвичайно популярні. Колиж трафлять ся між присутними збиточники, то і збиткам нема числа. Нераз бувають вони невинні та викликають тільки веселість, але нераз виходять грубі і викликають не тільки сварки, але й бійки, що закінчують ся аж тяганиною по судах.

Коли вечерниці відбувають ся не в пістний час, тодї хлопцї приводять зі собою якогось музиканта (в новійших часах звичайно такого, що грає на гармонії), грають і танцюють.

Коли стане всїм досить забави, тодї йдуть до стодоли по околоти, вносять їх до хати, розстелюють, гасять світло і лягають попарно спати хлопцї з дївчатами. Звичайно парубок вибирає собі дївчину і з нею спить постійно, а часто кінчить ся таке спанє вінчанєм. Буває одначе й інакше; хлопець поспить із одною якийсь час, потім покидає її і шукає собі другої. Часом приневолюють такого невірного до вінчаня, коли справа посунеть ся занадто далеко, але є й такі, що не хотять женити ся зараз, або женять ся з другою. Очевидно, що тодї результат вечерниць може бути такий, як у нашій піснї.

Деякі учені добачують у попарнім спаню хлопців і дївчат на вечерницях культурний пережиток пробних ночий, в яких хлопець мав переконати ся, чи дївчина надаєть ся до приводженя дїтий і коли переконав ся, женив ся з нею. На мій погляд для такого твердженя нема достаточної підстави і прояв попарного спаня вистане пояснити звичайним потягом одного полу до другого. Се стверджує не тільки забава в притулу[1]), але й инші способи ухиленя запліднення[2]) як раз у тих місцевостях, де відбувають ся вечерницї зі спанєм.

Були також голоси, що попарне спанє — се високо моральна установа, що воно дає нагоду тільки познакомлювати ся близше парам, але не доводить нїколи до утрати дївочої невинности і що якби зайшов де такий випадок, то провинник

---

[1]) Пор. Матеріяли до укр. етнольоґії, т. VIII, ст. 96, 120.
[2]) Тамже, ст. 97—100.

мусїв би зараз женити ся, інакше власні товариші виключилиб його зпоміж себе і він не міг би більше нїде явити ся в товаристві. Проти сього погляду свідчить не тілько наша пісня, яка опираєть ся на дуже реальних основах, не тілько докладні описи вечерниць, що появили ся в останнїх часах, а на які вказую далї, але й житєва практика. Ті, що говорили інакше, були видно слабо поінформовані про справу і тепер вони певно змінили би свій погляд.

В Галичинї, Буковинї й Угор. Українї відбувають ся також вечерницї і менше-більше так само, як я описав висше. Ріжниця є лиш ось у чім: 1) Гостин не буває тут звичайно нїяких, а коли де й бувають, то дуже скромні і тілько тодї, коли починаєть ся сезон вечерничний та коли кінчить ся. 2) На вечерницї приходять не тілько хлопцї й дївчата, але й старші мужчини та женщини. Се впливає сильно на хід вечерниць, бо не одного треба зректи ся, чого не випадає робити перед старшими („належить пошанувати сиві голови"). 3) Вечерницї не протягають ся нїколи поза північ і нїхто з недомашних не ночує в тім домі, де вони відбувають ся, тілько всї розходять ся до своїх домів.

Власти, і то не тілько світські, але й духовні, що виступали нераз проти ріжних народнїх звичаїв, виступали також проти вечерниць. Так приміром київська митрополїтальна духовна консисторія видала в 1719 р. розпорядок до підчиненого духовенства, в якім говорить: „Извѣстно творимъ, ижъ зашолъ къ намъ въ сей консисторіумъ митрополитанской власти духовной премощной ясне велможного его млти пана гетмана, по указу его священнѣйшаго царского величества унѣверсалъ, повелѣваючій, даби везде по городахъ, мѣстечкахъ, и селахъ малороссійскихъ поперестали богомерзскихъ молодыхъ людей зборища на вкулачки, Богу и человѣкомъ ненавистние гулянія, прозиваемия вечурницы, на которые многие люде молодие и неповстягливие отъ родителей своихъ, мужеска и женска полу, дѣти по ночамъ купами собираючися, неисповѣдимия безчинія и мерзскыя безаконія творять, справуючи себѣ игри, танци и всякие пиятики скверная и воздухъ оскверняючая пѣсней восклицанія и козлогласованія, откуду походятъ галаси, зачепки до сваровъ и заводовъ, почему найбарзѣй послѣдуютъ и забойства, а найпаче подъ часъ такихъ нечестивыхъ зборовъ разние дѣлаются ексцесса, яко то блудніе грѣхи, дѣвства растлѣнія, беззаконное дѣтей прижитіе, отчого презъ тихъ же беззаконниковъ, уставуючихъ свое беззаконіе и мерзкія дѣла, частие

стаются дѣтогубства, за каковыя умножившаяся нечестивия беззаконія явственно праведнаго гнѣва Божія чаша на всѣхъ насъ изливаеться, якоже и теперь, коликолѣтніи неурожаи хлѣбние, бездождевная суша, многие падежи скотовъ, въ людехъ тяжкие болѣзни, еще больше моровие губительния язви и страшное повѣтряное время понесла Малая Россия и прочая поноситъ многая злоключенія".[1]) Супроти сього приказує консисторія усїх тих, що не послухали би отсього розпорядку, „отлучати отъ церкви и отъ сообщения вѣрнихъ", що в тих часах було дуже острою карою. На скілько се помогло, бачимо з того, що вже відомий архієрей Йоасаф Горленко писав у поученю до духовенства 1750 р.: „Усмотрѣно во многихъ городахъ и селахъ, что народъ, языческаго празднованія и идолослуженія слѣды храня, дѣлаетъ колыськи, называемыя рѣли, и въ недѣли св. Пасхи, въ день св. апостоловъ Петра и Павла, на нихъ качаются, такожь въ недѣлѣ св. Троицы празднуетъ бѣсовскій праздникъ березы, и въ день св. Іоанна Предтечи — купала и вечерницы, и пѣсни скверныя; вся же слѣды идолопоклонства празднуетъ народъ отъ неразумія своего, а священники, по званію своего пастырства, того имъ не возбраняютъ".

Розумієть ся, що діставши таку цидулку, духовенство бажало показати, що воно не байдужне до слів архієрея і пробувало ділати в указанім напрямі. Які бували одначе нераз результати такого втручуваня, видно хочби з отсього письма свящ. Потапа, з місточка Ольшанни, Харківського пов., до Харківської консисторії:

„Сего 750 года ноября 6 дня указъ Єя И. В. изъ консисторіи мною полученъ, въ которомъ, между прочимъ, въ 8 пунктѣ о искорененіи языческихъ идослуженія слѣдовъ изображено; а понеже въ моемъ приходѣ у дѣвицы Ксеніи Олейниковой вечерницы собирались, то я по должности своей оную дѣвицу о несобираніи оныхъ вечерницъ персонально и чрезъ нарочно посланныхъ многажды увѣщевалъ, и городка Ольшанной сотнику Ивану Ковалевскому, дабы запретилъ оной дѣвицѣ въ свою избу вечерницы собирать, я докладывалъ; но оная дѣвица Ксенія какъ моего совѣта, такъ и сотникова запрещенія не слушала; того ради я, по должности

---

[1]) Кіев. Старина, 1884, кн. IX, ст. 178: Мѣры противъ вечерницъ и кулачныхъ боевъ въ Малороссіи.

моей, сего декабря 26 дня причетниковъ изъ онаго собранія молодцовъ и дѣвокъ разогнать послалъ, что и учинено; и сего жь декабря 27 дня, будучи мнѣ у вышепомянутаго сотника Ивана Ковалевскаго, невѣдомо съ какого умысла, харьковскаго полку подпрапорный Василій Самородскій, напавъ на меня нахально, безъ всякой моей предъ нимъ винности, матерно бранилъ и поносилъ скверными словами и къ грудямъ моимъ съ тростію прискакивалъ и въ глаза и по главѣ ударить замѣрялся, сказуя: „На что ты вечерницы разгоняєшь?“ — и ежели бы я отъ его злаго намѣренія подъ столъ не схоронился, то мнѣ главу бы разбилъ, или глаза бы выткнулъ, отъ чего мнѣ учинилось немалое безчестіе и впредь во исполненіи указовъ опасность; того ради харьковское духовное правленіе покорно прошу сіе мое доношеніе принять и впредь для вѣдома записать“.[1])

Очевидно власти були не зле поінформовані про те, що діеть ся подекуди, бо не всюди так було, на вечерницях, тому хотіли запобігти злу, тілько брали ся до справи не так, як треба. Бо що властиво представляють із себе вечерниці? Сеж не що инше, як сільські касина. Зимові вечери довгі, хатної роботи в вечер мало у рільника, спати більше, як треба, не можна, щоби отже не нудити ся самим, сходять ся сусіди в себе тай говорять на всякі теми і за тими розговорами навіть не чують, як сходить час. Се є рід вечірних шкіл, де молодші прислухують ся всяким оповіданям старших і вчать ся ріжних житєвих практик. Се є місце відпочинку і розривок, що відривають на час присутних від звичайних клопотів та жури і переносять їх в инший, казочний, красший світ, де вони почувають себе людьми та забувають про житєве ярмо, що як воли мусять безнастанно його тягнути. Вечерниці можуть проте стати дуже хосенними установами, коли б сільські інтеліґенти хотіли їх використати та розумно повести. Співи, деклямації, музичні продукції, ігри, яких є велике число, театральні представленя, скіоптикон, читанє легких і цікавих творів, вияснюванє користних народніх звичаїв — отсе все давало би змогу проводити час весело і з хісном та відучувати народ від недобрих навичок. Питє чаю і овочевих вин виперло би алькоголічні напитки та піднесло би домашні доходи. Молодіж не вчила би ся нарушувати чужу власність,

---

[1]) Кіев. Старина, 1890, I, ст. 3—4: А. Лебедевъ, О борьбѣ духовныхъ властей въ бывшей епархіи бѣлогородской съ суевѣріями.

не впивала би ся, а через те зменшили би ся і бійки і процеси і злочини. А все те в нинїшних обставинах не представляєть ся неможливим до переведеня.

Подаю в кінци лїтературу вечерниць. Найдокладнїйші їх описи: Вечерницї й досвітки. (Збірки сїльської молодїжи на Українї. З паперів М. Дикарева. Ст. 193—234. Матеріяли до укр. етнольоґії. т. XVIII. Львів, 1918). — Далї: Основа (петербургська). 1861, кн. X, ст. 54. — Зоря Галицкая яко альбомъ. 1860, ст. 416 (опис О. Торонського лемківських вечерниць). — O. Kolberg. Pokucie, т. I, ст. 76. — П. В. Ивановъ. Жизнь и повѣрья крестьянъ Купянскаго уѣзда, Харьковской губерніи. Ст. 185—216. (Сборникъ Харьков. Историко-Филологическаго Общества. Т. XVII. Харків. 1907). — П. Чубинскій. Труды. т. VII. ст. 352 і 450—451.

2. Досвітки.

Досвітки — се не що инше, як тіж самі вечерницї, тілько з иншою назвою. Назва їх походить очевидно від того, що в деяких місцевостях сидять на вечерницях не до пізної ночи, тілько лягають спати вчаснїйше, а за те встають рано коло третьої години і дївчата забирають ся до роботи (шитя, пряденя) та роблять, поки не розвиднить ся, а хлопцї вставши розходять ся зараз по домах.

До попередного опису вечерниць подам тут іще кілька доповнень.

Хлопцї і дївчата, що сходять ся в своїм кутї на вечерницї або досвітки, вибирають зпоміж себе одного старшого парубка і одну старшу дївчину, і ті всїм заряджують, а инші слухають виданих приказів і виповняють їх. Коли господиня хати, де відбувають ся вечерницї і досвітки, стара, вона не мішаєть ся до розпорядків вибраної „старшини“ з молодїжи і лежачи на печи тілько від часу до часу одобрює або ганить те, що вони роблять. Колиж „паніматка“ ще не стара, то вона сама розпоряджує всїм, а молодїж має її слухати.

Вечерницї й досвітки уладжуєть ся тому в кождім кутї, щоби кождий, хто хоче брати в них участь, міг дїйсно взяти. Перестерігаєть ся при тім дуже пильно, щоби на одних вечерницях не було більше з одної хати, як одна особа; особливо не можуть бути брати або сестри, бо се вважаєть ся неприличним. Не можна на вечерницї й досвітки також ходити жонатим мущинам та замужним молодицям. Їх участь уважалаб ся неморальною розпустою і стрітила би ся з загальним осудом. Деколи, але й то дуже рідко і тілько виїмково, допускаєть ся на досвітки такого молодожона, що оженив ся проти своєї волї

та не находить щастя в подружнім житю, але молодиці навіть такої не допускаєть ся. Так само не буває випадку, щоби чоловік разом зі своєю жінкою брав участь у досвітках.

На досвітки приходять перші дівчата. Вони засїдають до роботи і починають співати. За якийсь час являють ся парубки, стукають у вікно і просять пустити їх до хати. Насильно не вривають ся до хати, хиба що один гурт парубків має на пеньку з другим гуртом і вмисно напастує його, бажаючи викликати бійку. В хатї здоровлять ся і містять ся, де можна: Одні коло дївчат на лавках, другі на соломі, що призначена до спаня, третї стоять коло порога, або коло печі. Починають ся оповіданя новинок, а далї всякі дотепи й жарти, часто дуже масні, але все принимані з голосним сміхом.

Коли прийде пора спати, кожда дївчина стелить для себе і для свого парубка, але сама не кличе його, тілько переказує своїй подрузї, що бажає з тим і з тим лягати. Коли парубок годить ся, лишаєть ся в хатї, коли нї, забираєть ся до дому або на инші досвітки, а дївчина вибирає собі другого парубка. Коли солома розстелена, дївчата заслонюють вікна, лягають і гасять світло. Хлопцї запамятують собі, де котрого дївчина лягла, і лягають коло них аж по згашеню світла.

Кожда дївчина гордить ся тим, як має парубка, що з нею ночує, хоч рідко виходить за нього за муж, бо на селї рішає по більшій части про вінчанє не симпатія молодят, але маєтковий стан обоїх. Буває нераз, що дївчина спить із одним парубком рік і більше, а потім виходить за иншого за муж. Бувають також такі, що міняють парубків одних за другими, та за се часто мстять ся відкинені і на дївчатах і на своїх соперниках Дївчатам мажуть двері, стїни, ворота дегтем, роблять ляльки зі шмат і инше, а парубків бють, при чім дістаєть ся і господарям хати і самій хатї, в якій вибивають вікна, виломлюють двері, розбивають столи і лавки та в кінци кінчать справу в судї.

З кінцем мясниць кінчать ся також вечерницї й досвітки, бо уладжувати їх у піст уважалоб ся дуже великим гріхом. По великодни починаєть ся вже вулиця. У старовірців нема нї вечерниць, нї досвіток, і їх парубки та дївчата ночують усе дома.

Разом із вечерницями й досвітками вяжуть ся ще так звані „складки“, які уладжують ся перед більшими святами та на пущенє. Дївчата приладжують тодї своїм коштом вечерю, якою угощують хлопців, та подають їм чай, а хлопцї приносять горівку, вино, медівники, цукорки та инші солодощі. Крім того

наймають музику, яка приграє на складці. На такі складки запрошуєть ся нераз також хлопців із инших кутків або з сусідних сіл, але дівчат не запрошуєть ся ніколи. Запрошені парубки беруть участь у складці, з ними поводять ся дуже чемно, відступають їм почесні місця за столом і угощують як найкрасше. Як вони лишають ся на ніч, то можуть ночувати з тими дівчатами, що ніким иншим не заняті. Щоби який парубок відступив другому свою дівчину, про те не може бути мови.

Що нарікане у нашій пісні на досвітки має оправдану підставу, се видне не лиш у тім, як вони відбувають ся, але і в отсій невеличкій, та замітній пісенці:

А хоч бо я дзюбатенька на лобу,
Такиж бо я зробляна до ладу.
До матери досвітки ходили,
Такуж мене хорошу зробили![1])

Література досвіток також уже доволі значна. Найдокладнійше вони описані в книжечці: Folklore de l' Ukraine. II. (*Κρυπτάδια*, т. VIII). Réunions, couchée commune des garçons et des jeunes filles, relations conjugales. Ст. 303—359. — Н. Сумцовъ, Досвѣтки и посидѣлки. (Кіев. Старина, 1886, кн. III і окремо). — Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія. Ч. 85: Досвитки. — Збірки сільської молодіжи на Україні. З паперів М. Дикарева: Досвітки в Борисівці. Ст. 234—235 (Матеріяли до укр. етнольогії, т. XVIII). — Тамже про складки, ст. 236—275.

3. Вулиця.

Вулиця ріжнить ся тим від вечерниць і досвіток, що на неї виходять дівчата без робіт та що вся забава не відбуваєть ся в хаті. Вулиця відбуваєть ся весною й літом, докладнійше від Великодня до Семена. По деяких місцевостях буває вулиця тілько в неділї і свята та в вечери перед ними, в инших кождого дня. Беруть у них участь ті самі хлопці й дівчата, що в вечерницях. Старша дівчина, що розпоряджує, зветь ся маткою, старший парубок трутнем, а решта товариства роєм.

Місце на вулицю вибираєть ся при захованю деяких звичаїв. Звичайно крутять веретено на тім місци, де має бути вулиця, щоб так само крутила ся вулиця. Варять у шкаралупі з яйця кашу і закопують, щоб на тім місци молодіж кишіла так, як каша. Проштрикують із середини чобіт голкою з ниткою і так ходять вулицями та тягнуть голку, щоб вулиця ніде не збирала ся, тілько в них. На те забивають у вибранім місци

---

[1]) C. Neymann, Materyały etnograf. z okolic Pliskowa, ст. 227, ч. 298 (Zbiór wiadomości do antr. kraj. т. VIII).

голку острим кінцем у землю. Палять деркач і посипають улиці попелом, щоб на них молодіж дерла ся з чужих кутків. Коли який парубок не хоче ходити на вулицю, тоді дівки палять обручі з діжки і попелом пересипають ворота парубкови, по чім він мусить ходити. Припалюють також ложечки, щоб молодіж не їла дома, але крутила ся на вулици.

Найчастійше вибирають місце на вулицю посеред хутора на перехрестю двох доріг, під вербами або иншою деревиною. Як має починати ся улиця, трутень наказує парубкам виходити в означений день із городниками. Коли всї зберуть ся, обчеркують велике колесо і копають довкола нього такий ровець, щоби можна було вільно сїдати і на лїнії колеса і на противнім березї рівця. Тодї сїдають так, що одні сидять плечима до середини колеса, а другі напроти них очима і так розмовляють. Розумієть ся, що не в кождій місцевости так роблять, а буває й інакше.

На вулицю виносять зі собою насїня з соняшників, гарбузів, динь, кавунів і лузають його. Парубки пригортають ся до дївчат, жартують, а котрі люблять ся, то й поцїлують ся. Викликають парубки дївчат на вулицю тим, що свищуть, співають, або гримають у ворота. Коли знайдуть ся такі дївчата, що не хотять виходити на вулицю, тодї парубки мажуть їм дегтем ворота, хату або инші будинки. Звичайно малюють парубка з великим фальосом, а коло нього дївчину. Виймають також ворота та заносять кудись на вигін, а деколи навіть побивають таких дївчат.

Вибирають собі не все однаково пари. Звичайно богатий вибирає богату, а бідний бідну, але буває і навпаки. Так само поганий вибирає гарну, а гарна, але бідна, поганого. Декуди виходять на улицю в тій одежи, в якій робили увесь день, а декуди прибирають ся гарнїйше, особливо дївчата, що обтикують ся цвітами, чіпляють ленти в коси, закладають пави та гарні пташачі пера. В пазуху кладуть мятку, щоб від них пахло, натирають ся делїкатнїйшим милом, а підмійські скроплюють ся навіть перфумами. Цибулї або чоснику не зїли би перед виходом на вулицю за жадні гроші, бо боять ся, щоб їх не прозвали вонючкою, за те капають на хлїб якісь кроплї, доволї дорогі, що їх роблять буцїм то на Афонї, і їдять. Ті кроплї такі запашні, що як зїдять їх, то ввесь день пахне з уст. Вони гіркі, ті кроплї, і багато не вільно їх їсти, бо можна би від них умерти. Намазують лице оливою з паприкою; воно на холодї

пече і лице румяніє. В чоботи накладають клоча, щоби були висші, а під сорочку намотують шматок, щоби груди видавали ся більші.

Дівчата кличуть одна другу: сестричко або голубочко; до батька та матери говорять: ти, а до парубка: ви, душечко. Парубки, примиляючись до дівчат, говорять їм: Моє сердечко, моя душечко! Я не можу жити без вас ні хвилї, коли вас не бачу. Моя голубочко! Мої оченята карі, мої брівочки гарненькі, личко як калинка, а губочки як струночки! Давайте, душечко, поцїлуємо ся!

На вулиці говорять, співають, грають на скрипки або балалайки, танцюють, а як піст, бавлють ся ігор, яких знають багато, як ось: Ворона, лунька, хрещика, зайчика, раю і пекла, котика, воробчика, стовпа, редькви, креймашки, орішків, латки, панаса, дрібушечки й инших. Як котрий парубок не танцює, того підіймають за волосє в гору. Так навчать кождого танцювати, хто і з роду не вмів.

Коли наговорять ся та набавлять ся досить на улици, починають розходити ся по домах. Кождий парубок відводить свою дівчину до дому і вже ночує там із нею, звичайно в стодолї або в иншім будинку, але не в хатї, де спить родина. Як полягають, шепчуть іще та любують ся, поки не позасипляють. Як зазоріє, парубок пробуджуєть ся, зриваєть ся і біжить до дому так, аби його і не вглядів нїхто. Через таке спільне спанє, кажуть, нема по селах чесних дівчат.

Лїтерарура про вулицю не велика, бо на неї не звертали до недавна уваги. Суцїльні відомости зібрані в посмертних паперах М. Дикарева: Збірки сїльської молодїжи на Українї. Ст. 176—192. (Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XVIII). — П. Чубинскій. Труды. т. VII. ст. 450.

4. Толока.

Толока — се дуже гарна громадська установа і коли вона в піснї попала поміж ті жерела, з яких ширить ся розпуста молодїжи, то хиба тому, що на нїй мають нагоду стикати ся з собою оба поли. Та таких нагод на селї дуже багато і коли вони не доводять до гріху і злочину, то й толока тут як така нї при чім. Тут рішає вже індівідуальність, що знайде всюди нагоду до гріха, коли захоче і сьому трудно запобігти.

Коли має хтось пильну і важну роботу, якої не можна нї відкладати, нї розкладати на довший час, а не має достаточного числа робітників і не може їх дістати за гроші, або як біднїйший,

не має на стілько гроший, щоб усе сплатив від разу, тоді він справляє толоку. На означений день запрошує до себе не тілько рідню й сусідів, але й дальших мешканців села і стає з ними до роботи. Тимчасом жінка варить дома обід, чи вечеру, чи одно й друге, та коли вони готові, виносить або вивозить їх на місце роботи, або коли робота відбуваєть ся коло дому, запрошує до хати і угощує всїх робітників, при чім іде в круг і якийсь напиток. Коли робота більша, господар наймає ще музикантів і по скінченю роботи музиканти грають, а молодїж танцює. Гостина і музиканти притягають більше робітників, нїж притягнула б їх заплата, особливож радо спішить на толоку молодїж. Господар задоволений, що велике число робітників зробить йому в короткім часї таку працю, на яку він сам із родиною мусїв би виложити дуже багато часу, молодїж задоволена, що за недовгий час роботи забавить ся і потанцює, а старші задоволені, що помогли свойому односельцеви в добрім дїлї. Забава протягаєть ся відповідно до принятого звичаю в селї, довше або коротше, по чім усї розходять ся по домах. На самій толоцї не відбуваєть ся отже нїщо таке, що могло би давати привід виступати проти неї. Зазначу одначе, що так відбуваєть ся толока в Галичинї. Можливо, що декуди відбуваєть ся інакше, тому бажано булоб, щоб зібрано описи толоки з ріжних сторін як найдокладнїйші, щоб можна було виробити собі повний образ сеї громадської помочи.

Лїтература про толоку доси дуже бідна. Пор. Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія, ч. 177.

5. Коршма.

Слово коршма подибуєть ся у всїх славянських мовах, що вказує на її старинне походженє. У старинних Славян називало ся так місце, куди збирав ся народ для питя, їди, бесїд і забав із піснями й музикою. У західних Славян передавано в коршмах народови постанови властий, судї відбували суди, розбирали ся справи приїзжих так, що коршми заступали довго ратуші й заїзди. В Чехах, Польщи, Померанії коршми були зразу вільними заведенями, потому ставали князївськими, державними, або переходили до духовенства й монастирів, а народ почав заводити тодї свої тайні коршми. До коршем заходили нарівнї з простими людьми також висші верстви так само, як до грецьких капілєй заходив Сократ, а до римських кавпон Овідій, Горацій, Ціцерон[1]).

[1]) Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія, ч. 17.

На Україні заховав ся ще подекуди отсей первістний характер коршми. Люди сходять ся туди в вільнім часї так, як міщани по містах до каварень або ресторанів, щоби побачити ся з иншими та побалакати. А що Українцї з природи дуже гостинні, то не обійдеть ся без того, щоби одні других не схотїли потрактувати напитком та закускою. Відбуваєть ся се так: Коли збереть ся відповідне товариство, засїдають усї поза столи, або коли се лїто, на дворі десь у холодку, застелюють по серединї обрус і розкладають на них закуску, що в ріжних околицях буває ріжна. Хто угощує горівкою, той випиває сам першу чарку, здоровкаючись із найблизшим сусїдом, а опісля обходить по черзї всїх, що беруть участь у товаристві. Буває й так, що неодин, до котрого звертаєть ся хтось із почесним, силує його пити другу й третю чарку, приговорюючи: „Покажіть путь, як горівку пють“ або: „Прошу перше вас, бо я не бачив, чи ви пили. Бог знає, чим ви частуєте!“ — Коли випють один почастунок, хтось другий розпочинає новий, потім третїй. Через те ті, що гостили ся, виходять часто з коршми підпиті, хоч не пяні, бо пяними бувають тілько присяжні пяницї, що вже пустили ся на те і пропили би навіть рідного батька й матїр, бо для них горівка солодша від житя.

В часї почастунку ведуть ся ріжні розмови на теми родинного житя, загального побуту, ріжних місцевих подій, про минулий ярмарок, хто що на нїм продавав і що купував та по чому, чи не обшахрували того, що купував, Жиди та Цигани, як випав або як виглядає урожай, де є добрі зарібки, де дешеві товари і т. д. Часто можна почути тут також ріжні народнї оповіданя, особливо анекдоти, приповідки і чутки та погляди про найновійші полїтичні події[1]).

З бігом часу характер первістної коршми змінив ся і вона з одного боку під польсько-нїмецьким впливом перемінила ся в шинок, з другого під московським впливом у кабак, тоб то в таке місце, де тілько пють, при чім в інтересї шинкаря є напоїти як найбільше гостя, аж до утрати памяти, та заохочувати його до постійного питя так, щоби він тратив не тілько гроші, майно, але й розум, що шинкар зараз використає. Тому то в піснях говорить ся:

Ой не пийте горівочки, горівка весела,
Бо вже Жиди зза горівки покупили села.[2])

---

[1]) П. Чубинскій, Труды, т. VII, ст. 449.

[2]) В. Гнатюк, Коломийки, т. II, ч. 5713.

Котре село дуже бідне, то все мож пізнати,
Бо там хати так як кучі, коршми як палати.
Бо там хати так як кучі, такі облупані,
Попід коршму люди ходять голодні тай пяні.[1])

Стоїть коршма над болотом
Тай пошита околотом.
Ти коршмонько, ти богине,
В тобі моя праця гине!
Ти коршмонько, мати наша,
Тут пропала праця наша.

Вже б я тебе злотом побив,
Кілько в тобі праці пропив.
Пропив вівці в полонині,
Тисьменицю в полонині.
Ой маю в Бозї надію,
Що пропю ще Отинію![2])

Не диво, що до такої коршми ходити молодежи, особливож дївчатам, уважаєть ся соромом:

Ідуть кози попід лози, а вівцї боками,
Сором дївцї на горівцї межи парубками.[3])

Та потяг до другого полу сильнїйший понад усякі моральні приписи, тому чуємо пісню:

Ой щоби то до вечері, щоби як найборше,
Ой щоби то зобачити любка коло коршми.
А я прийшла до коршмоньки, любко в коршмі сидїв:
Ходи, мила, куплю пива, вжем тя давно видїв.[4])

Якіж думки має при тім парубок? Він зовсїм не криє їх:

Ой як я си вус підкручу, бороду підголю,
Хоч би яка дївчинонька, я її підпою.[5])

Наслїдки сього пізнає швидко дївчина:

Не я пяна, не я пяна, горівочка пяна,
Що я собі наробила, мамуню кохана![6])

І ось тут дійшли ми до того, чому між жерелами гріха покритки з пісні вказуєть ся коршма. У новійших часах по свідомих селах молодїж не заходить до коршми, хиба за покупкою, а сходини і забави уряджує собі по приватних домах порядних господарів та в своїх товариствах, які засновують ся чим раз частїйше і можуть мати великий вплив на поправу злих навичок і звичаїв.

Лїтература про коршму не велика. Пор. П. Чубинскій, Труды, т. VII, ст. 448—449 і Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія, ч. 17.

---

[1]) В. Гнатюк, Коломийки, т. II, ч. 5663.
[2]) Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego, т. II, ст. 85.
[3]) В. Гнатюк, Коломийки, т. II, ч. 5681.
[4]) Тамже, ч. 5757. [5]) Тамже, ч. 5703. [6]) Тамже, ч. 5771.

6. Музики, гулянє, весїлє.

Музики відбувають ся звичайно в святочні днї. На музики йдуть не тілько парубки й дївчата, але й ті молодожони та молодицї, що не давно побрали ся. Подекуди приходять і старі та приглядають ся танцям, але не всюди. Лїтом вибирають місце під танцї на дворі, на майданї, зарінку, левадї, на току або в просторій стодолї, зимою по більших хатах, а що найбільшою хатою буває на селї коршма, то звичайно в коршмі.

Весїля відбувають ся у домах молодят і там танцюють без огляду на простір. Музикантів буває звичайно два, понайбільше скрипки й решето, але також скрипки й цимбали, скрипки й бас. Поважнїйші музики — троїсті: скрипки, цимбали й решето, або скрипки, цимбали, бас. Деколи появляєть ся і флєт або клярнет, але то звичайно тодї, коли грають захожі музиканти, міські (Жиди або Цигани).

Нї музики самі про себе, нї весїлє не можуть мати шкідливого впливу на молодїж, навпаки вони можуть бути дуже користні. Колиж буває інакше, то сьому винні спеціяльні місцеві навички й обставини, на які крім піснї про покритку, вказує й отся:

А музика в коршмі грала, а я не ходила,
Добрий мати розум мала, що мя не пустила,
Добрий матя розум мала, що мене замкнула,
Була б я ся молоденька віночка позбула.[1])

V. Покритка.

Хто прислухував ся судовим розправам, або прочитував карні процеси, той знає, що багато злочинцїв не тілько не запираєть ся свого злочину, але нераз навіть не силкуєть ся його виправдувати. Вони відчувають грижу сумлїня і тому чекають спокійно на кару, вважаючи її експіяцією за злочин, по якій надїють ся душевного облекшеня. Через те вони й не старають ся затирати слїди по злочинї, а нераз уже зверхним виглядом зраджують, що щось провинили. Отсей випадок заходить і в нашій піснї.

Коли рибаки зловили в водї мертве дитя, дали зараз знати до пана (війта, атамана і т. д.). На се:

(Ой) казав пан задзвонити я (в) ратуши в дзвін,
Казав дївок назбирати я великий збір.

---

[1]) В. Гнатюк. Коломийки. т. I. ч. 1358.

Всї дївочки, паненочки, перед пана йдут
(І) на своїх головочках віночки несут.
Лиш молода попівная на задї іде
Тай на свої головонцї вінка не несе.
Ой чомуж ти, попівная, вінка не брала?
Болїла нї головочка, рубком зїзала.[1])

Як бачимо, тут виновниця прийшла перед судію, яким був пан, без вінка на голові, хоч усї її товаришки поприходили в вінках. І хоч вона подає мотив, що прийшла без вінка по причинї болю голови, то судія, обізнаний із народнїми звичаями, знав уже, як сю вимівку треба розуміти. Зазначимо, що в найбільшім числї варіянтів піснї виступає сей мотив, а в трьох додаєть ся ще біль руки:

Болїла мі права рука та не моглам плести,
Болит мене головонька тай не можу нести. (Русятичі).

У двох варіянтах подаєть ся за мотив слабість загально, без близшого означеня:

Ой десь (же) ти, міщаночко, слаба лежала,
Що на свою голівоньку вінка не сплела![2])

В деяких варіянтах провинниця запевняє, що вінок схований:

Під меджу-м го сховала,
Не радам го повила. (Ропиця Руська).

А в світлонци на стїнонци — голова болїла. (Тростянець).

До гаю лем го вруцїва. (Ждиня).

В однім пускає його з водою:

Бо я собі, мамко моя, віночка не ввила,
Бо я свій вінок зелений на Дунай пустила. (Козьова).

В чотирох варіянтах мотивом служить пянство:

Ой учора із вечора пяненька була,
Тим на свою головоньку вінка не звила.[3])

В кількох варіянтах говорить ся, що провинниця йде без вінка, але мотиву не подано нїякого:

Одна панна вайтовночка хмурненько іде
Да на свойой галовци веночка не несе.[4])

В вісьмох варіянтах нема нїякої згадки про вінок. Маємо одначе й такі варіянти, де провинниця виступає вже завита. В однім варіянтї виступає в чепци:

---

[1]) O. Kolberg, Pokucie, т. II, ст. 145, ч. 241.

[2]) Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego, ст. 182—183, ч. 35.

[3]) Б. Гринченко, Этн. Матеріалы, т. III, ст. 272—279, ч. 533.

[4]) М. В. Довнаръ-Запольскій, Пѣсни Пинчуковъ, ст. 106—107, ч. 498.

Вшиткі панянки в віночку,
Кася вітова в чепочку. (Воля Мигова).

В однім варіянті завита в хустку:

Парасочтя молоденття перед віта йде
Тай на свої головонці платинтю нисе.
Парасочко молоденття, дес вінок діла?
Головонтя заболіла, я ї зїзала. (Волчківці).

Розгляньмо ся тепер, чому провинниця приходить перед суд без вінка та яке се має значінє.

* * *

Коли дівчина втратить невинність, тоді може заходити двоякий випадок: 1) Або зносини з мущиною остають без наслідків. 2) Або дівчина стає вагітною. В обох випадках відповідно до народнього погляду вона мусить відпокутувати за се, бо її обовязком є доходити чесною до слюбу, „доносити вінок". Мало одначе є виновників, що самі з доброї волї признають ся до провини. Та нарід має способи відкривати їх.

Перший випадок може уходити довго незамітний та все таки й він викриєть ся, коли провинниця схоче вийти за муж. Для відкриваня провини служить у сїм разї давна установа, відома не тілько у нашого народа (прим. знають її Жиди), під назвою комори. Другий випадок нарід звичайно покмічує швидко, бо фізіольогічні причини не дають укрити відмінного стану і тоді домагаєть ся від провинниці покритя (від чого й назва: покритка). Буває одначе нераз так, що й тут зараз провини не завважаєть ся, як маємо приклад на нашій пісні про покритку та на дальшій про грішну дівчину, яку чорт забирає до пекла. „Трафєєт ци богато, шо вна (дівчина) єк зайде, а дурна дівка, але добре умієт ци увихати, то так си вивихлює, шо нихто тото ни покміти и вна страти дитину, єк си вчіни. Така дитина звет ци стратчє. Або вбє в собі и вно збігне, збігленєм стане. А вна, погана віра, далї возит ци дївков з нипокритов головов тай шукає нової біди собі".[1]) — Коли так станеть ся, а провинниця далї вдає дївчину і виходить за муж, тоді знов зрадить її комора.

Щож се за інстітуція?

Її метою було піддержувати публичну мораль та впливати на те, щоб дївчата доходили чесними до слюбу. Мету сю осягано

---

[1]) П. Шекерик, Родини і хрестини на Гуцульщинї (Матер. до укр. етнольогії, т. XVIII, ст. 93).

в значній части, бож не багато могло бути таких дівчат, що хотілиб собі опоганювати весілє. Коли пізнійше пізнано, що до тої мети можна дійти иншою дорогою, звичай почав виходити з ужитя та ставати культурним пережитком, хоч цілком не вивів ся й до нині.

Комора — се один із весільних епізодів. Коли молодята по слюбі приїдуть від родичів молодої до родичів молодого, їх приймають за столом на посаді, а дружба й свахи йдуть до комори (до другої кімнати, або навіть до сусідної хати) і за той час приготовляють для них постіль, на якій вони мають провести першу ніч. Свахи співають при тім відповідні пісні. На застелену постіль кладуть кожух, котрим молодята мають прикривати ся. В головах постелї кладуть образ та хліб і сіль. Коли все готове, дружба входить у хату і говорить: Старости, пани підстарости! Благословіть молодих на упокой повести!

Бог благословить.

В друге і в третє!

Тричи разом.

Тоді дружба веде молодих до комори, а за ними йде піддружба і свахи та знов співають відповідні пісні.

В коморі роздягають молоду, при чім вона мусить усе скинути, навіть намисто й ковтки. Розчісують її та шукають, аби вона не сховала де протора[1]), шпильки або чогось иншого острого. Одягають її у свіжу білу сорочку та кажуть скидати молодому чоботи, в котрих він ховає звичайно кілька монет, які забирає собі молода. По сім молодята лягають на постіль, їх накривають кожухом і всї виходять, приговорюючи: „Не лїнуйтесь же тут, людий не воловодьте!“ — Коло дверий полишаєть ся тілько дружба або сваха, які пильнують, аби двері зараз отворити, як молодий застукає. Свахи тимчасом співають у хаті, а лїтом і на дворі, відповідні пісні, досить вільного змісту.

Коли молодий застукає, дружба прикликає сваху і отвирає двері. Сваха входить, здоймає з молодої сорочку і оглядає її, шукаючи калини. Вірять, що на молодого можна кинути чари і тоді він не годен молодої лишити невинности. В такім випадку молода мусить помагати собі руками. Нечесні дївчата обманюють нераз своїх недосвідчених женихів, наповнюючи пера з молодих птахів кровю та витискають їх опісля, вложивши потайки перше

---

[1]) Протір — голка без уха.

в ліжко, під руку або деінде. Се одначе не багато поможе їм, бо по звичаю молода мусить проспівати пісню: „А в лузї калина“, колиж би вона як нечесна проспівала її, стягнула би на себе страшну кару від Бога. Тому нечесна не береть ся звичайно співати. — Оглянувши сорочку, сваха дає молодій ту сорочку, в котрій перше вона ходила, закладає їй на голову шапку і заставляє співати:

А в лузї калина
Весь луг прикрасила,
Доброго батька дитина,
Весь рід звеселила.

По молодій проспівують сю пісню кілька разів свахи, причісують їй волосє, закладають очіпок, а поверх нього завязують серпанок або намітку. Молода сїдає коло молодого на постели, а свахи приносять горівку, хлїб і печену курку та гостять ними молодят. По сїм звичайно молодята йдуть спати і їх нїхто не непокоїть.

Тимчасом свахи вишукують кроваву плямку (калину) на сорочцї, що молода скинула, і попадають у великий захват. Несуть сорочку до хати, а по дорозї показують плямку всїм цїкавим. У хатї показують її родичам і старостї. Староста і свахи вискакують на лавки, заслонюють образи і тодї показують усїм присутним сорочку приговорюючи: „Дивіть ся, пани родичі, от на сю кошулю... Дай Боже, щоб усї за своїми дїтьми дождали такої!“ — Коли всї присутні переконають ся, що молода доховала своє дївоцтво, скачуть, танцюють, співають, кричать, навіть розбивають горшки і т. и. Крім того окреме посольство, декуди зложене з кількох осіб, а декуди з усїх гостий, вибираєть ся до родичів молодої, повідомити їх про таку радісну новину. На дорогу беруть зі собою фляшку горівки, обвязану червоною стяжкою, і з заткненою китицею калини, і сорочку молодої. По дорозї співають піснї доволї вільного змісту. Погостившись там, вертають назад до дому молодого, вечеряють і розходять ся по домах (декуди молодїж лишаєть ся і танцює цїлу ніч).[1])

---

[1]) У Галичинї найбільше вільні полові відносини у Гуцулів, але і в них уважаєть ся на те, чи молода чесна: „Зараз по вінчіню можна вже спізнати, якою дївкою княгиня (= молода) була. Як котра зараз по слюбі дуже червона та заплаче, то ся справедлива дївка, а котра не справедлива, тота стане біла, біла, аж попісніє зі страху, або молодий не спізнав“. (В. Шухевич, Гуцульщина, т. III, ст. 37).

На другий день рано молоді встають і входять у хату Молода одягаєть ся так само святочно, як попередного дня, але на голову надївають їй намітку, яку знов перевязують червоною лентою на знак чесности (у Гуцулів завязують перемітку, а на перемітку вкладають вінок). Старший боярин затикає на верху даха довгу жердку, на кінци якої повіває червоний пояс або червона хустка. На воротах вішають червону запаску молодої. Фляшки, з котрих пють горівку, або збанки на пиво, перевязують червоними лентами. Старший боярин дістає від молодої червону ленту, котру перевязує через праве рамя. Дружки підперізують ся червоними поясами, або перевязують ся ними через праве рамя. Свашки перевязують собі також хустки або намітки червоними лентами так, що в тій хвилї весїля кидаєть ся в очи зі всїх боків червона барва.

Зовсїм інакше виглядає отсей епізод весїля, коли молода не чесна, „загубила свій вінок". Тодї веселий настрій весїльної дружини обертаєть ся в незадоволенє і злобу, а молода й її родичі мусять наслухати ся всяких насмішок та обид, висловлених у цинїчних піснях, які співають нераз по кілька разів, щоби більше допекти винуватцям.

Як висше згадано, молодята сидять за столом перед тим, поки мають іти до комори. Коли молода дївуючи „загубила вінок" і не бажає переносити всї насмішки та дотинки, які її чекають, вона встає за столом, признаєть ся публично до гріха і просить у всїх присутних прощеня: „Простїть, люди добрі, я грішна перед Богом і перед вами! Простїть, люди добрі!" — По сїм вона підходить до всїх старших мущин і женщин, цїлує їх у руки, кланяєть ся і повторяє оту формулу. Їй відповідають: „Нехай тобі Бог прощає, не ти одна в світї і по сьому люди будуть!"

Колиж молода не признасть ся до гріха і йде до комори, а опісля гріх виявляєть ся і її питають: „Щож се таке?"

Вона відповідає: „Не знаю, не знаю; я не винна".

Тодї молодий витягає нагайку, яку декуди носить увесь час весїля і бє її приговорюючи: „Ти б зразу признала ся і людий не воловодила. Іди, холявище, і проси людий!"

Тепер вона просить прощеня так, як і попередна.

Коли молода покажеть ся нечесна, тодї не посилають послів до її родичів із повідомленєм. Родичі ждуть, а коли не являєть ся нїхто, висилають когось до сватів на звідини, найчастїйше брата молодої, коли він є. Брат приходить туди,

а дізнавшись про все, бє сестру. Його відтягають від неї і промовляють: „Годї, годї, сього вже не вернеш? Годї тобі бити ся! Що з воза впало, те пропало. Сього вже не можна завернути“. — Потім ведуть молоду в комору і замикають на цїлу ніч, не давши їй вечеряти. В хатї тимчасом співають усякі цинїчні піснї.

Потім вибираєть ся весїльна дружина до родичів молодої. Коли прийде туди, починають ся насмішки. Батькови закидають на шию хомут і підганяють із заду бичем, коли він не йде туди, куди їм хочеть ся. Кажуть йому витягати на хату сани та старе розвезене колесо. Витягають ворота із вставів. Накидують у мазницю саджі, вимішують із дегтем і мажуть стїни хати. Матери закладають на голову решето, а скидають очіпок і т. и. Батько терпить, а нарештї просить прощеня: „Годї вже, люди добрі, глузувати. Простїть мене, коли не вмів дочки научати. Сїдайте лїпше за стіл, я вас пошаную!“

Дружина покидає тодї старих, сїдає за стіл і гостить ся. Розумієть ся, що тодї не видно нїде нї червоних поясів, нї лент, нї запаски, нї загалом червоної барви.

Коли молода втратила дївоцтво з тим, із ким вінчаєть ся, і молодий потвердить се, їй прощають тодї.

Обряд комори описаний докладно: П. Чубинскій. Труды. т. IV, ст. 434—460. — V. Hnatjuk. Die Brautkammer (Anthropophyteia. т. VI, ст. 113—149), з українським і нїмецьким текстом. Поза тим про комору приходять більші або менші згадки у кождім весїльнім описї з придніпрянської України. Пор. хоч отсю книжку „Матеріялів“ на ст. 72—73, 78—79, 96—97 і 150—152.

* * *

Коли зносини з мущиною полишають наслїдки, тодї дївчину належить покрити.

Якже відбуваєть ся покритє?

Маємо один його опис гуцульський, який наводимо тут дословно.

„Єк вже така дївка зведениця уговтаєт ци из тим и привикне до того, шо вна си звела, тогди єї шє перед злогами, а рідко коли по злогах, хіба би ни знали, покривают, завивают голов. Вна приходи до зведениці другої, старшої, и та єї прошєє. Уклєкают обі, подают собі руки и та дївка, що прийшла, каже: „Прошу тебе, покрий мене!“

Зведениця старша, до котрої вна ся прийшла покривати, каже: „Прости мині, шо я твоє дївоцтво покрию и укну твої кіски“.[1])

Тогди вна каже: „Я тобі прошєю раз и другий раз и третий раз. Будь прошєна за то, шо ти мої дївоцкі пархи прикриваєш“.

Тогди та зведениця старшя устає, берет фустку у руки, и ниж, видрізує їй заплїтки вид голови дївочі, виборсує їх, заплїтає по чілїдинцки, в чілїдинцкі (жіночі) заплїтки и мече їй фустку на голов, говорючі: „Єк пречєста дїва без чьоловіка си завила и ни мала гріха, так я тебе покриваю тов фустков, єку випросила пречєста дїва у Бога на зведениці, аби и їм покрити голов, шоби вни ни ходили на публїку ни завиті“.

Берет витак дївка зведениця и устає з земнї з головов, прикритов фустков, сїдає на столец, а старшя зведениця, єка єї покрила, завиває витак єї в ту фустку по чілїдинцки. Зведеници ни можна носити перемітку, хіба фустков пидвєзану попид бороду.

Зведениця, єка си покрила, дуже тогди плачє, шо вна покрила свою голов без зеленого вінка[2]).

---

[1]) Головна вага покритя лежить не в обтинаню коси, тілько в завитю бувшої дївчини по жіноцьки. Обтинають косу покритцї тілько в тих околицях, де обтинають її також молодій при виходї за муж. У Гуцулів, приміром, не обтинають коси, бо гуцульські дївчата не мають її наслїдком специяльного способу заплїтаня волося, яке сягає ледви поза карк, а обтинають тілько „кіски“, тоб то заплїтки з волічки. В инших околицях покриток тілько завивають. Тому то погляд М. Сумцова, немов би обтинанє коси (і загалом волося також у мущин) се тілько злагіднена форма давнїйшого відтинаня голови за перелюбство — нестійний. (Пор. Культур. переживанія. Ч. 93: Покрытка).

[2]) Се відбиваєть ся дуже виразно в окремій пісни:

Нема краю тихому Дунаю,
Нема вину вдовиному сину,
Що звів з ума чужую дитину.
А ізвівши, на коника сївши:
„Прощай, шельмо, вже я не бою ся.
Покаю ся та ще й оженю ся:
Оженю ся, возьму собі дївку,
А на тебе надїнуть намітку!“
Добре тобі, козаченьку, шельмою називати,
Що звів з ума та не хочеш взяти.
В темнім лузї червона калина,
Тепер же я в батька не дитина.
Тепер же я нї дївка, нї жінка,
Тепер же я людська поговірка.
Якби дївка, з дївками б гуляла,
Якби жінка, мужа б собі мала.

(П. Чубинскій, Труды, т. V, ст. 343, ч. 69).

Єк си уже заве, тогди стає, єк кожда инчя молодица. Ни плаче, а продає свої зуби, а люде говоре: „Ади, нова покритка, шо си покрила“. Вид того чєсу, єк стане покритков, ни можна їй вже си ніколи носити по дївоцки з розкритов головов“.[1])

Розумієть ся, що се покрите має відповідати тому, яке відбуваєть ся на весїлю. Та якеж се сумне супроти весїльного, що відбуваєть ся в парадї, з церемонїями, музиками, співами й танцями! Ось пригляньмо ся йому у тих самих Гуцулів.

По повороті від слюбу молоді і весїльна дружина гостять ся, а потім танцюють. У часї танцю викликає тато молодої одного музиканта до комори. Молодий питає його: „Куди йдеш?“

„На двір, минї душно“.

Тодї беруть оба тати й обі мами молоду і ведуть до комори. Коли переступають поріг, музикант грає сумної, від чого молода найбільше плаче, бо їй жаль, що уплїтки пускає, а не знає, яку дружину має!

Скоро молодий почує скрипку, біжить у комору. Скрипка перестає грати. Молодого обступають усї, що є в коморі і питають: „Чого тобі треба?“ — Він відповідає щонебудь та зараз пускаєть ся до голови молодої. Вона тодї плаче, плаче, що аж паде, а молодий відтинає зубами шварку, ту нитку, що тримає бовтиці в уплїтках, і зараз утїкає. Одно з присутних потягне за нитку, з неї розсиплять ся бовтиці та заплїтки, по чім зараз матка завязує молоду у перемітку, верх котрої кладе вінець, в якім молода ходить аж до пропою у молодого. Від тодї вона вже молодиця. Скрипка зачинає грати на ново і молоду виводять із комори. Попереду йде її мама, потім тато, дружба, дружки, мама й тато молодого. Скоро увійдуть у хороми, виривається наперед дружба і починає з молодою танцювати. За ними йдуть усї в танець[2]).

Церемонїя розплїтаня коси та покриваня голови відбуваєть ся в ріжних околицях ріжно[3]). Всюди одначе молода ставить позірний опір при покриваню, в чім висловляєть ся жаль за дївованєм та жура про незнане будуче.

---

[1]) П. Шекерик. Родини і хрестини на Гуцульщинї (Матер. до укр. етнольоґії. т. XVIII, ст. 93–94).

[2]) В. Шухевич. Гуцульщина. т. III. ст. 55.

[3]) Пор. П. Чубинскій. Труды. т. IV. ст. 368—375. — O. Kolberg. Pokucie, т. I. ст. 269—270.

Як бачимо, церемонія покриваня молодої по слюбі представляє символічно перехід дівчини з попередного стану в новий, замужний і вона від тої хвилї починає звати ся новою назвою, молодицею. Те саме значінє має й покриванє зведеної дівчини, але що вона дійшла до нього не тим самим шляхом, що молода, — як пісня говорить:

Ти, дівчино, нї дівка, нї жінка,
Бос не мала на голові вінка!

— то й назва її відмінна. Вона зветь ся не молодиця, не жінка, але покритка, завитка, або зведениця. І як дівчинї, що втратила невинність, не вільно співати пісні „А в лузї калина“, коли вона опісля віддаєть ся, так само не вільно покритцї нїколи більше мати на голові вінка, інакше може одну і другу стрінути велике нещастє та страшна кара. Тому то коли покритка пізнїйше віддаєть ся, їй справляєть ся не таке весїлє, як дівчинї, але таке, як удові, коли виходить у друге за муж. Замість вінка вона може пришпилити собі до хустки на голові для відзнаки тілько квітку, а ввесь церемонїял весїльний скорочуєть ся так, що з нього лишаєть ся тілько те, без чого не можна нїяк обійти ся.

Звичай, що покритцї не вільно було носити на голові вінка, нї спущеної коси, як чесній дівчинї, розповсюднений широко і відомий не тілько в нас. У нїмецькій збірцї пісень Мітлєра подано приміром п. н. „Jägerromanzen“[1]) 6 варіянтів пісні, в якій стрілець здибає в лїсї дівчину і зводить її. Дівчина питає його по всїм:

Ei Jäger, um eins will ich fragen,
Ob ich grün Kränzlein darf tragen
Auf meinen goldgelben Haar?

Grün Kränzelein darfst du nicht tragen,
Ein schneeweiss Häublein sollst tragen,
Wie andere Jägersfrauen thun.

Jetzt lass ich mein Härlein fliegen,
Ein ander schön Schätzlein zu kriegen,
Dem Jäger zum Schimpf und Spott.[2])

На сю тему можна знайти пісні у ріжних народів.
Знеславлена дівчина плаче тому:

Ich weine nicht über Geld und Gut,
Auch nicht um meinen stolzen Muth,
Ich weine um meine Ehre.

---

[1]) F. Mittler, Deutsche Volkslieder, ст. 178—182, ч. 199—204.
[2]) Тамже, ч. 204.

Ich weine um meinen Rosenkranz,
Der liegt zu Strassburg auf der Schantz.
Den darf ich nicht mehr tragen.[1])

На тему про те, що покритка, яка породила дитину, не сміє удавати далї дївчину і носити ся по дївоцьки, а не по жіноцьки, строїти ся в цвіти та вбирати на голову вінки, маємо в нашім фолькльорі окрему пісню. З того, що вона подибуєть ся тілько на Лемківщинї та в угорській Українї, а дальше не спопуляризувала ся, можемо вносити, що вона зайшла до нас від Словаків, а не від Поляків, як думає Ю. Яворський[2]). На се вказує не тілько мова, не тілько такі вислови, як „ріхтарова Гануша, або Катуша“ (ріхтаром у Словаків називаєть ся війт) та такі відсилки, як:

Жеби бил кто з Морави,
Отказала бим до мами:
Має мама дві цури,
Няй ім не дасть потуги![3])

— але й цїлий ряд инших пісень, запозичених від Словаків разом із мельодіями. Та хоч пісня вандрівна і в нас не розширила ся, то звичай заборони покритцї носити вінок — не прийшов до нас аж із піснею. Він давно у нас знаний і розповсюднений, а вага його зосередковуєть ся на відріжнюваню і потребі відріжнюваня дївчат від молодиць та парубків від жонатих уже самим одягом, що практикуєть ся у всїх народів.

Наводимо текст піснї:

Ішло дївче на воду
Пред попову заграду;
Нашло оно златонец. (= злату віц)
Почало віц сой вінец.
Прішол ку ней младенец:
Дївче, дївче, дай вінец!
Як ти мам дац свой вінец,
Кед ти з пекла младенец!
Як єй хопил та єй ніс
Понад гори, понад ліс:
Не несте мя понад млин,
Бо ми гризе очи дим!
Як єй приніс над пекло:
О Боже мій, як тепло!
Мої старші братове,
Отворяйте ми двері!
Што так тяжко несете,
Же отворяц кажете?
Несу тїло і душу,
Ріхтарову Ганушу.
Што Гануся дїлала,
Же ся тут так достала?
Єдно с псома скормила,
Друге в водї втопила,
Третє вергла под меджу,
Што го люде не виджу.
Посадили єй за столи
Та ї дали пити смоли.

---

[1]) F. Mittler, Deutsche Volkslieder, ст. 178—182, ч. 234.

[2]) Ю. А. Яворскій, Духовный стихъ о грѣшной дѣвѣ (Изборникъ Кіевскій. 1904), ст. 327.

[3]) Я. Головацкій, Нар. пѣсни, т. II, ст. 728.

Єдин погар випила.
Аж хусточка збляднула.
Другий погар випила.
Аж стіна сканула.
Третій погар випила.
Аж на землю спаднула.
Винесте мя за двері.
Няй мя вітор проберє!

Вилетіли журавї:
Откажте там матері.
Іще мат дома дївки дві.
Няй їх карат обідві,
Няй до церкви посилат.
А до корчми не пущат:
Бо мене не карала.
До пекла єм ся достала![1])

У другім варіянті сеї пісні зведениця стратила вже троє дітий:

Єдно в пецу спалила.
Друге псома скормила.
Трете в межу закопала.

Крім того знайшла собі вже й четверте:

Іще мала за пасом.
Хцела го скриц за лясом!

Не вважаючи на все те, вона вила собі аж три вінки. Та видно чортам було сього за богато і один із них пірвав грішницю тай заніс до пекла[2]).

У третім варіянті так само пориває чорт зведеницю, коли побачив, що вона в вінку йде по воду. В нім нема одначе згадки про страту троїх дітий, тілько чорт говорить загально:

Несу душу і тїло.
Бо тїло зле творило!

По сїм дає зведеници пити сїрку, а вона знов звертаєть ся з моралїзаторською апострофою до матери[3]).

В бачванськім варіянті зведениця питає чорта, що домагаєть ся вінка:

Які же ті младенец.
Кет ті не маш свой венец?

На те чорт відповідає:

Яка же ті дзівчіна?
Тройо дзеці зродзела.
Тройо дзеці зродзела.
Долу воду пушчела!

По сїм пориває її до пекла[4]).

В пятім варіянті, що найбільше підходить до першого, чорт приносить до пекла провинницю й говорить:

---

[1]) Я. Головацкій. Народ. пѣсни. т. III. 1. ст. 225—226. ч. 95.
[2]) Тамже. т. I. ст. 211. ч. 37.
[3]) Тамже. т. I. ст. 210—211. ч 36.
[4]) Етногр. Збірник. т. IX. ст. 126—127. ч. 16: Покритка в пеклї.

Несу душу і тїло,
Дві душечки зронило,
Дві душечки спалило,
А і третю мислїло,
Все в віночку ходило!
Дайте же му смолу пити,
Няй привикат з нами бити.
Кажте же му ложе слати,
Няй привикат з нами спати.[1])

Инші славянські варіянти сеї пісні знаємо такі: Haupt u. Smoler, Volkslieder der Wenden, т. I, ст. 290, ч. 292. — K. Štrekel, Slovenske narodne pesmi, т. I, ст. 238—247, ч. 171—181. — Fr. Bartoš, Národni písně moravské, 1889, ст. 55, ч. 67. — P. Šafařik, Pjsně swětské lidu slow. w Uhřjch, т. II, ст. 105—107, ч. 69. — K. Wójcicki, Pieśni ludu Biało-Chrobatów, Mazurów i Rusi z nad Bugu, т. I, ст. 99—102 і 291—292; т. II, ст. 301—304. — Ż. Pauli, Pieśni ludu polskiego w Galicyi, ст. 76—78. — O. Kolberg, Lud, т. IV, ст. 52—53, ч. 220. Про сю пісню говорить Ю. Яворський у статї: Духовный стихъ о грѣшной дѣвѣ (Изборникъ Кіевскій, 1904), ст. 316—329.

В наших варіянтах пісня не розвинена так повно, як у нїмецькім, та в лужицькім і словінських, що стоять із ним у близшій звязи. Тут сама дитина являєть ся на вінчаню матери, що як молода засїла межи гістьми у вінку, немов невинна дївчина, і вичисляє їй усї злочини. Мати випираєть ся дитини і кленеть ся, щоб чорт узяв її вінок, коли вона говорить неправду. На те являєть ся чорт і уносить її.

Наводимо текст пісні в цїлости:

Das falsche Mutterherz.

1. Es trieb ein Schäfer oben rein,
   Er hört ein kleines Kindelein schrein.
2. „Mein Kind, ich hör und seh dich nicht".
   Ich bin im hohlen Baum versteckt,
   Und mit den Disteln zugedeckt.
3. „Mein Kind, wer hat dich denn ernährt?
   Haben dich denn nicht die Würmelein verzehrt?"
4. Mich hat der heilge Geist ernährt,
   Er hat mich den Tag dreimal gespeist.
5. Der Schäfer nahm das Kind auf seinen Arm,
   Und gieng mit ihm ins Hochzeitshaus.
6. „Gott grüss, Gott grüss, ihr Hochzeitsgäste mein!
   Die Braut soll meine Mutter sein".
7. Wie kann die Braut deine Mutter sein?
   Sie trägt ein grünes Kränzelein.
8. „Unter ihrem grünen Kränzelein
   Hat sie gezeugt drei Söhnelein;

[1]) Я. Головацкій, Народ. пѣсни, т. II, ст. 727—728, ч. 13.

9. Zwei hat sie im tiefen Meer ersäuft,
Mich hat sie im hohlen Baum versteckt,
Und mit den Disteln zugedeckt".
10. „Mein Kind, sollt ich gleich deine Mutter sein,
So wollt ich, dass der Satan käm
Und mir das grüne Kränzlein nähm".
11. Kaum war das Wort aus ihrem Mund,
So kam er schon zum Fenster herein.
12. Er griff sie bei ihrer schneeweissen Hand,
Er tanzt mit ihr einen höllschen Tanz.
13. Er fuhr mit ihr zum Fenster hinaus,
Er fuhr mit ihr über Dornenstrauch.
14. „O weh, o weh meine klare Haut!
Hätt ich meinem Vater und Mutter getraut,
So dürft ich nicht verloren sein".

Deutsche Volkslieder. Sammlung von F. L. Mittler. Frankfurt am Main, 1865. Ст. 381—384, ч. 487—490.

Мітлєр подає чотири варіянти сеї пісні з ріжних околиць; ми передруковуємо тут перший в цілости, а з 3—4 подаємо деякі відміни; другий — у діялєкті — пропускаємо.

У третім варіянті дитина звернувши на себе увагу пастуха, просить занести себе до дому, бо мати віддаєть ся:

Ach Hirtlein, nimm mich mit zu Haus,
Meine Mutter hat Hochzeit zu Haus.

В дома говорить із матірю впрост, а не з гістьми, як се бачимо в вар. А. Закидає їй також убийство троїх дітий, при чім:

Das erste hast ins Wasser getragn,
Das ander hast in Mist vergrabn.

Чорт являєть ся потім, перетанцьовує з молодою і забирає її до пекла:

Er schenkt ihr einen Hochzeitswein
Und führt sie in die höllische Pein.

У четвертім варіянті кричать усї троє діти, а пастух забирає їх і заносить на весїлє матери, при чім оповідає все гостям. Мати не признаєть ся до злочину, тодї являєть ся чорт і забирає її зі словами:

So komm nur her, du schöne Braut,
Du hast deinen Himmel in die Hölle gebaut.
Er führte sie zu dem Fenster hinaus,
Ihr Haar blieb hangen am Birnenbaum.

До сеї пісні додає Мітлєр такі паралелї: Wunderborn, II, ст. 205. — Erlach, IV, ст. 148. — Meinert, ст. 164. — Erk u. Irmer, I, 5, ч. 7. — Simrock, ч. 37 і 37a. — Kretzschmer, II, ч. 97. — Ditfurth, II, ст. 12. — Pröhle, ч. 9. — Künzel, ст. 578. — Erk, Liederhort, ч. 41—41g. — Пор. також: Fr. James Child, The english and scottish popular ballads, I, ч. 20: The cruel Mother і наведені там паралелї: Wolf, Halle der Völker, I, 11. — Hausschatz, 283.

Поступованє з дївчиною, що втратила невинність, та з покриткою, яке ми бачили доси, носить тілько моральний характер. Та з народньої традиції і з документів, які дійшли до нас, переконаємо ся, що наслїдки гріха для тих, що провинили ся, були ще далеко дїткливійші. Дївчину не тілько покривали і втинали косу, де сього вимагав звичай покриваня, але втяту косу привязували до тички і застромлювали для посміховища на дах дому або коршми, водили її разом із провинником по селї чи містї, били (або коло церкви або на роздорожах), обмазували дегтем та обсипували пірєм, накладали хомут і запрягали до воза. Сього домагали ся не тілько острі моральні приписи, але й давнїйші державні закони. А те, що раз закорінило ся серед народа, не легко викорінюєть ся. Се покажеть ся і з отсих оповідань, які наводимо.

Як карали давнїйше зведениць?

1.

Зведениці не карали буками, хиба парубка того, шьо ґіўку звіў. Єк уже жінки пізнали, шьо уна тїжка, єк то у нас кажут — с черевом, то брали перемітку тай ішли з бабоў[1]) тий завивали тоту ґіўку, тий наказували, аби ни стратила, ни дай Боже, дїтину; а сокотили, аби таку єк найборше пізнати і завити, бо єк ґіўка с черевом ходит розвита, то у тім чисї на село спадают усєкі нишєстя — голод, град, повінь, вогнї, громи, саранчя; а єк завита, то того ни буди.

Єк завивали, то віпитували си, від кого уна кішка́. А ґіўка мусит приповісти, бо єк ни хочіт, то дают знати до віта, а віт віселаї туди присєжних, а присєжні або бют, або берут до арешту.

Єк ґіўка вікаже, котрий парубок, тогди ідут за тим парубком; іде віт і присєжні до него до хати, звикле то си дїєло у ниґілю. Брали того парупка і вели єго на три мости і били, кілько віт казаў, найбільше до двадцїт букіў. На першім мостї дали пєть букіў і при тім кричили: Кайте се, люде, абесте так ни робили, бо й вас таке чікає!

Як люде се чюли, збігали се дивити се, кого бют. Але ведут єго на другий міст і дают зноў пєть, а на третїм мостї дают десїть; закіля дійдут до третого моста, то цїле село збіжит се дивити се на покаяніє. Єк вібют, то пускают до дому. Єк би

---

[1]) Моша, акушерка.

се так трафило, шьо і вітіў парубок таке зробиў, то віт віріжеў по него депутатіў.

У першу нигілю по буках на данци здоймаў їму (тому, шьо звіў ґіўку) з голови кіпелюх тий стїгаў з него бинду і пави тий кидаў парупкам під ноги тий данцуваў на тім кождий, аби їго се таке ни ймило.

Старший парубок кидаючі тото казаў: Оттут твоє парубоцтво, курварю!

Для зведениці найгіршьа кара була, єк її завили у перемітку[1]). Тогди така ґіўка нїгде се ни показувала, бо се устидала, лиш хиба дес у ночі вішла на вулицу; навіть у поли до роботи так ішла, аби людий обминати. Чисом трафєло се, шьо ґіўка зі ўстиду умерла, або утопила се, або завісила се. Чисом зноў зганєла тїготу — брала у аптиці шпілєр, соли-ледіўки, галуну, перцу крамського і то разом пила; але то робила на двої — або стратит тїготу і трохі послабуї тий віде, або умре.

Потому єк уже се дїтина учинит, шьо звикле обходило се без баби, бо так ішла на злоги, єк ни у стодолї, то стайни або у кучі, то під плотом у кропиві, або у курудзах, або у колопнєх, аби нїхто ни видїў.

Боло, шьо у зимі вішла на двір родити тай там від студени застила і она, і дїтина. Або були віпадки, шьо дитину закопала, а сама увішла до хати і нїхто ни знаў і тиждень за то.

Буў раз віпадок, шьо звидиницє вішла у ночі на двірь і у кукурудзах учинила дитину тий вікопала ємку тий закопала дитину і завернула гарбузинє з гарбузом на то місце і пішла до хати; переспала, а рано пішла с хатними у поли на жнива. Аж потому на третий день сусїдский пес приволочиў д свої хатї ту дитину тай зробиў се гамір. Позбігали се люде і віт тий зачили се віпитувати у родичіў звединиці, де уни були і на шьо позволили тото зробити. Потому закликали бабу, баба зревідувала діўку і зараз переконали се, шьо то она. Страчі узєли до трупарнї.

То місце, де страчі було закопане, то уже до суду віку ничисте; єк би там поклаў хату, то там буде цїлу доміўку крутити і то місце с поколїня на поколїнє переказуют родичі дїтем. То навіть і туди ничисте місце, куди пес переніс страчі і де їго розїў; але найдуші там, де звединиці задушила дитину.

---

[1]) Таку перемітку давала охочо кожда ґаздиня, бо котра дасть, то у її роді й хатї нїколи таке не трафить ся.

Бувало, шьо діўка зимі вібрала у стозї сїна таку дучьтю, єк сама і там залїзла і учинила дитину.

Ксьондз таку дитину ни хокіў христити на покаяніє, а то ни дай Боже, аби нихрещена дїтина умерла, бо то на село усєкі нешєстя ішли. То навіть і чужі старали се, ходили чужими селами і просили ксьондзіў. Але ксьондзи ни хокіли хрестити, лиш віпитає се, у кількох уже ксьондзіў були; єк він десєтий, то охрестиў, а єк нї, то каже: Ігіт далї. Єк уже хрестиў, то даваў імє паскудне: Софрон, Нисип, Самоїло, Гарасим, Мартин, Курило, Фірцьо, Тарас, Уласїй, Палїй, Амброзїй, Наєна, Торонь, Карпін, Левонтий; а діўчєтам: Юстина, Харітєна, Марта, Марфина, Аксана, Кіцана, Саўрона, Кікілина, Христина, Фалина, Иўка, Калина, Марина, Магдилина.

Єк найшли страчіну, або піткинену дїтину, то ішли ривідувати цїле село. Віт браў бабу і присєжних і ішли хата від хати і ривідували — присїжні ставали коло хорімних двирий, а баба уходила у хату і вігонила усїх із хати, а ґіўку ривідувала. Єк діўка се бунтувала, то присєжні били. Єк найшли ту ґіўку, то брали ї до міста до мандаторє, але наперед ї завили.

Даўно зведеницє була відлюдоў, через цїле житє — єк ї ни засватаў той, шьо ї звіў. — Копелцє і копелицу нинавиґіли також люде, бо казали, шьо уни ни добрі на перехід і дуже лехко ўрочут.

Така ґіўка (не завита) єк когос перейшла, шьо ішьоў або їхаў, віў ікус худобину на єрмарок, то він уже дуже зле гостиў, тому старали се таку єк найскорше завити. Єк тот парубок, шьо ї звіў, хокіў се з неў уженити, то він так маў весїлє, єк другі: Ішоў просити у село і на шєпцї маў вінок. Але зведеницє не мала нїякого весїлє, лиш обід так, єк удовицї.

Співанка такого парубка, що хотїв звести дївку.

Їдет пани ріпу, ріпу, а попи й шалату.
Єк би, діўчє, на череві збудувати хату?
Та з нас би се, леґінику, люди дивували,
Та єк би ми на череві хати будували.
Ни будут се, діўчинонько, ни будут сміяти,
Лишень тобі перемітку, а мене латати.
Мене будут тай латати ші й на третїм мостї,
А до тебе с переміткоў прийдут жінки ў гоcкі.
Тай бодай ми, лиґінику, того ни діждали,
Шьоби мене завивали, а тебе латали!

Зап. від Василя Павлюка Ф. в Тростянци, Снятинського пов. А. Онищук.

2.

Зопсуті діўчата або молоді жінки карали за розпусту посторонками на лаві, або на драбині, аби жінка з животом не вдушила дитину. Єнакше карали, коли злапали на розпусті. В нашім селї, а може так само і в других селах, були встановлені провізори, кілька чесних людий, і тоті мали пильнувати, аби сї жінки не тїкали з другими чоловіками тай аби сї дївки не псували. Як вони самі взріли де пару в купцї, або їм дали знати, що виділи, як хлопець і дївчина робили щось паскудного, то они мали обовєзок їх укарати. Тогди збирали провізори обоє до купи, єго вбирали в чепец і спідницю, а єї в єго капелюх, і так вели перед канцелярію. Як назбирало ся багато людий, тогди карали їх перед всїми людьми посторонками на лаві, а жінки також на драбинї, як бояли ся, щоби не вдушила в животї дитини.

Записав Ст. Підручний в Славську, Стрийського пов. від Івана Пушкара.

3.

Інакше зовсїм карано дївчата тодї, коли котра з них уродила дитину, не вийшовши перед тим замуж. Кари ті, на так званих покритках, удержали ся в селї Милятичах, Львівського повіта, аж до 70 років минулого столїтя. Ів. Урбан, около 70 лїтний дїд, оповідає про се так: Коли дївка погрубіла тай не віддала ся, тогди на кілька недїль перед тим часом, як вона мала вродити, втинали її косу, привязували до довгого патика тай серед богато народу запихали тоту жердку в верх коршми. Там вона стояла, аж ї вітер розніс, хиба хто тихцем вкрав.

Федь Думанський оповідає так само, а дальше додає:

Тої коси не вольно було нікому рушити, аж ї вітер рознесе. Міг ту косу знєти лиш той, що хотїв з дївчинов жинити ся, а особливо, як вона була груба від него. Деколи як дївка нїчого тому не винна[1]) була, могла сама жидати, щоби ї косу віддали.

Записав в Милятичах, Львівського пов. Ст. Підручний.

4.

Єк уже піде чютка по селу, шьо ікас „така“, то віт браў з собоў мошу і посїпакіў і іде до хати. Єк увідут до хати, то моша ривідує ту діўку і зізнає, шо она „така“.

---

[1]) Се відносить ся до знасилуваня.

Тепер уже каже віт її покрити, бо она ни гідна людий переходити простоволоса.[1]) І бере моша насамперед онучю і кидаї єї на голову, а потім уже ці неня, ці хто бере фустку тай завиют ту діўку, аби так ни ходила. Таку діўку називают уже „покритка“, а єк має дитинє, то то дитинє називає сї „копилє“. Люди дужи сї сокотє, аби така діўка не переходила нікому дорогу, бо чірєки будут сї чинити по кілї, а зноў у торзї зле поведе сї тому, кого она перейшла.

Зап. від Івана Сандуляка, посла з Карлова, Снятин. пов. А. Онишук.

5.

Як дївчина стала матїрю або були вже видні слїди недалекого материнства, люди сходили ся до церкви, а по богослуженю старшина церковна затримувала ся на порозї і жінки ножом відтинали їй косу.

Війт розказував паламареви здоймити шнури з дзвонів, а жінцї казав розібрати ся до половини, привєзати єї шнурами, і тягати наоколо церкви. Коли прийшли на ріг церкви, ставали всї, дєк тримав за голову, а інші за ноги, палямар бив кільканайцять разів тими шнурами („на голу“). Коли так повторили на чотирох вуглах, пускали винну, а жінки називали єї ріжними словами. Косу, котру обтяли, привєзували на високу тичку і вивішували на коршму.

Зап. від Юлїяна Гриневича, що служив у селї Бонишанах, Золочів. пов. і чув там се оповіданє С. Бурко зі Станїславова, 1908.

6.

Стара жінка — она панчіну робила — та росказувала, шо як таке трафило сї, шо дївка звела сї, то ідут ватамани і віт іде, тай оден ватаман бере за праву руку, а другий за ліву, тай ведут до тої панї, шо у неї робили панчіну, а ціле село мітлами вімітают за неў, гонют віниками, аби того не було більше, бо то сором.

---

[1]) Те саме подає О. Кольберґ із тогож Покутя:

Коли притрафить ся, що дївка завагітнїє, тодї запрошує вона собі молодицю сусїдку, аби завила їй голову так, як замужні женщини завивають молодицю при почіпчуваню. Якби котра дївка занехала сей обовязок, війт присилає їй акушерку, щоби немов з уряду сповнила сю церемонїю. Давнїйше обтинано дївцї перед завитєм косу публично перед коршмою на смітю. (Чортовець).[2]) Те саме дїяло ся також у Жукові коло Хотиміра.[3])

---

[2]) O. Kolberg, Pokucie, I, ст. 210. [3]) Тамже, ст. 248.

Та паня, шо у неї робили панчіну, то рубала ті діўці кіску і голову тогди намащували ї дехтем. Потому копали яму на черево і ї клали на землю тай били по 25 різок ватамани.

Єк уже утєті кіски, берут ту діўку тай ведут у місто — усе село віріжєї ї за село мітлами, — а потому провадили ї ватамани таку обмащену дехтем через місто на покаянє. Се оповідала Гандзя Фодчукова.

Запис. від Параски Кузикової в Тулові, Снятинського пов. 1913 р. Ант. Онищук.

7.

Котра скопиличила сї, то карали давно буками, доки ще букі були. Кажут — я тото дес чула — кажут, шо клали на тоту драбину, шо під церквов. И кладут на тоту драбину, аби кьилюх пішов межи щеблї, аби дитина, шо у нї, ни удушила сї, тай били буком. А потому як устала, то мусїла ґєкувати, каже: „Ґєкую вам за науку“. — А як би ни ґєкувала, то ше раз ґістане, так до тої міри, шо мусит ґєкувати за науку.

Але то давно ни трафєло сї, такої пустоти ни бувало дуже; то тими нидавними чєсами таке завело сї.

Зап. в Зеленици коло Зеленої, Надвірнянського повіту від Юлїяни Онуфрак в 1908 р. А. Онищук.

8.

Питав ся я 75-лїтного чоловіка, котрий був начальником в сїм селї, тож думаю, що памятає добре. Казав, що в них покриток не карали, лише панотцї накладали кару за такий проступок і то при хрещеню мусїла така мати заплатити пятку кари, і священник не питав о імя, яке дати народженій дитинї, але сам давав і то звичайно не такі, яких найбільше в селї дають люди, звичайно такі, які видавали ся троха смішні, от пр. Харлампій. Поза сим не поносила жадних наслїдків нї покритка, нї дитина, хиба се, що люди об єї проступку говорили селом. Покритка по народженю дитини не сміє, як іде до слюбу, золотити собі на голову цвіти.

Зап. у Руськім Банилові на Буковинї, 1913 р. О. Комарницький.

9.

Давно карали, як котра сї спокритчила; і то не то, шо карали тогди ґіўку, але навіть і ўдовицю.

Як побачили люди, шо уже „з черевом“ котра, то клали на драбину (коло церкви), аби черево пішло між ціпки, аби собі не змєцкала, і карали ріскамн.

Або, котра сї ґіўка спокритчила, то карали ї рісками і такий чепец мусїла носити на голові; мусїла носити, бо зноў карали: Якьис собі постелила, так спи.

То жони старі кажут: Було біле таке, як би криси обрізаў з капелюха, тото таке було, і називало сї „чепец“.

То приказуют у нас таке: Лишила сї удовиці по мелнику, тай провадила той млин далї. Але прибиў сї ід нї оден чоловік, шо провадиў, помагаў ї, розумієте, бо розуміў тому лад, і поволеньки-поволеньки підійшов, шо баба єму позволила сї...

Як уздріли люди, шо она „при надії“ і зараз мали росказ ї заскаржити.

І віїхаў якис пан, ци то комісар, ци як уже, аби ї засудити на кару.

Але зачєў він людий просити: „Подаруйте ї, каже, тим чєсом, нїм она буде мати дитину“. „Як буде мати хлопці, то абисти ї подарували цалком; як буде дївчина, она свою кару мусить відібрати“. „Не маєте, виджу, ковалє, нї мельника, може як буде хлопец, то буде ковалем, або мелником, все здасть сї у селї“. — Люди пристали.

І так трафило сї, шо буў хлопец, і буў ковалем.

Мала щістє!

Запис. 1908 р. в Пасїчній. Надвірнянського пов від Петра Федоришина А. Онищук.

10.

То як ґазда извиде ґіўку, такі такий, шо має жінку — ну, то як запізве у суд, то є кара; бирут и присуґі на ту дитину „кавалїчок“ — и уже. Цирез тото зле, бо така, за припрошінєм, курва сама дивіт ці, аби котрого доброго ґазду закігнула, тай потому у суд. А ти берут та відбирают від ґазди ґрунт и дают на дитину ї, на того, ни дивуйте, „копила“, як у нас кажут, и кривґє їго ґіти.

Але як лиґінь скопиличит яку, то кари за то нима жадної. Онди у Пасїчнім ґіўка запізвала була лиґінє до суду — такі цирез отике, тай присудиў сендзє два ґрейцирі на позлїтку. Тике, ни дивуйте, на сьміх.

Питає сї сендзя: „А на шо ти, каже, дала сї намовити до того?“

„А, бо він, каже, мене силуваў, намоўєў до того“.

А сендзя узєў тогди иглу и каже: „Тримай“. И узєў нитку и каже: „Ану мигай типер иглоў, а я буду силєти, але мигай, аби я ни знати шо тобі казаў“.

Тота мигає, а сендзї хоче ўсилити, и усе каже: „Та чикай, бо я ни можу нитку ўсилити“. — А тота мигає: „Та чикай, нибого“... Але де...

Тай так каже: „А видиш, так і з тим: Як би ти ни хокіла, то він би сам ни узєў“.

— „Праўда?“

„Праўда“.

„Ну, то дістаниш від него два ґрейцирі на позлїтку до вінка“.

И присудили два ґрейцирі дати єму для тої.

То для ґазди є кара, але для лиґінє нима жадної. Тай жадна такі ни позиваї, бо знаї, шо ґістани на позлїтку, а білше нїц.

То тими роками — такі жадної кари ни було — хіба типер; буде так 7—8 рокіў, як нїби ксьондз ни хочи ирстити, виводити, а як уже уерстит, то заўжди даськь таке имє, шо стидно: Адам, Єва, Мойсей, Давид, Ізак — от тике — на сьміх.

Запис. 1908 р. в Чернику к. Зеленої. Надвірнянського пов. від Василя Дердюка Ант. Онищук.

11.

Оден туй чоловік як зловиў лиґінє коло жінки, то узєў і обстрєг оттак піў голови, оден бік, а з другого боку лишиў. Той відтак обстрєг і решту, али доўго ни показуваў сї між люди.

А даўно то за усьо буками карали коло церкви і за то певно также так карали.

Запис. 1908 р. в Зеленій, Надвірнянського пов. від Андрія Борисюка Ант. Онищук.

12.

Раз ми зговорили ся у Волчківцях, відки взяли ся у нас ті „лаціннїки“, а оден ґазда так оповідав:

Як котра діўка служила у дворі і там з тим паном дійшло до того, що була кєшка і ї ся зараз цурала рідня. І як она мала дитину, то ї ся цурали і нїхто не хотїў піти ї у куми, аби ту дитину увести у хрест, бо наші ксьондзи не приймали до хресту. Она радила ся тої сторони, з ким собі зайшла; радила ся, що має робити. А они радили ї іти до польского ксьондза, а польскі ксьондзи приймали дуже радо і с тої причини маємо богато тих т. зв. лаціннїків. Потому і назвиско так ішло: Она була Чорней, а дитину записали Чернявский. А котра не хотїла іти на польски, аби дитина ї була Поляком, то ішла такі до нашого ксьондза, а за кару давали дитинї нефайне імя, а ї рубали кіски

і прибивали на брамі коло церкви і то так під сьвято, під неділю, аби усї люди, а найбільше дївчата, аби ся на то дивили і того ся страхали.

Запис. від д. Николая Кузика в Тулові, Снятинського пов. Ант. Онищук.

13.

На конець подаємо ще запис нашого пок. етнографа В. Милорадовича про публичне покаранє перелюбцїв на селї.

В селї Хитцях, Лубен. пов. був не так давно ось який випадок покараня сїльської кокетки:

Знюхав ся чоловік із чужою молодицею та став до неї так, як до вінчаної ходити. Схопили його мужики нічної доби, пірвали на нїм штани, а на нїй запаски, і повязали їх обоїх мотузками. Одні знайшли коробку, другі ушкоджене відро, бють у них і співають погані піснї так, як тодї, коли буває негарне весїлє. Їх вели на полїцію. По дорозї повернули до Жида. Той звязаний чоловік купив людям пів відра, а потому ще з четвертину. Дали тій молодици пять різок і простили. Вона побігла зараз до дому лаючись, а він пив далї з чоловіками. Та баба не покаяла ся, приманила до себе другого. Тодї знов їх водили. Її привязали до нього і сорочку їй підняли та закрутили висше пояса, висїкли, всипали їй зо три десятки, — а він купив мужикам четвертину[1]).

* * *

В старинї перелюбцїв прилюдно водили по селї, били різками, обмазували дегтем або медом та посипали потім пухом і пірєм. В Англїї та Нїмеччинї водило ся се загально в середновічу. Отвіновський оповідає навіть про І. Мазепу, що його за перелюбство вибили різками, вимазали голову дегтем та обсипали пухом. Дещо з того перейшло до найновійших часів. У лубенськім окружнім судї розбирали справу ще в 1899 р. про те, що одній женщинї вимазали голову дегтем за перелюбство[2]). В цїкавій книжцї Ор. Левицького, що представляє збірку судових присудів[3]), наведений цїлий ряд справ за перелюбство в сїмнайцятім столїтю (подібних старших документів у нас доси не знайдено). Деякі з них підходять і до нашої теми.

---

[1]) В. Милорадовичъ. Лѣсная Лубенщина (Кіев. Старина. 1900. кн. IX, ст. 262).

[2]) Тамже.

[3]) Ор. Левицкій. Очерки народной жизни въ Малороссіи во второй половинѣ XVII ст. Кіевъ. 1902.

Найострійше очевидно карало ся насильство. В 1687 р. розбирав полтавський полковий суд справу дівчини Пазьки, що служила у „славетного“ міщанина в Новім Санжарові Сенька Шапочника, та яку він знасилував. Пазька ставила ся в суді разом зі своїм дідом і тіткою, яких оповістила того самого дня про „ґвалт“, що їй наніс Сенько, та які принесли з собою на доказ „лице“, т. є. сорочку своєї своячки зі знаками „позбулого панянства“. Суд переслухав Пазьку і свідків та заяву „зацних“ жінок, що оглянули „лице“ та признали, що на сорочці дійсно „знаки позбитя панянства“. Обвинений не хотів зізнавати. Тоді судї заглянули до Статута Литовського і до Права маґдебурського та „прихиляючись до ради товариської і до суду приналежних персон“ видали присуд, що Сенько Шапочник за свій „незбожний“ проступок має бути „скаран на горлї“. Та скоро проголошено присуд, почув ся з усїх боків плач, стогін та просьби. Насамперед розплакав ся сам засуджений і почав горячо просити „над собою змилованя, чи не мог би он бути волним от смертелної карности“. Почали за ним просити також „многіе зацние персони, мещане и купцї полтавскіе“, а далї й його жінка. На стілько просьб не міг суд остати глухим, тому змінив свій присуд, дарував обвиненому житє, але приказав відшкодувати Пазьку, та заплатити „навязку ведле єї стану“[1]).

Таку саму справу розбирав той же полковий суд 1684 р. Жалувала ся „служебница“ Марія Луциківна на новосанжарівського козака Івана Божка, що її „панянства позбавив“. Обвинений признав ся і просив помилуваня: „Панове, змилуйте ся надо мною! Я уже і сповіди святої вислухалєм. Гріх то мене споткав, що я міючи жону, тогом ся гріху смертелного допустив“.

Судії вглянувши до Права маґдебурського, признали, що „той зброденъ Іван Божко по сповіди мієт на горлї скаран бити зтятєм шиї. А поневаж усиловне просил нас Божко над собою змилованя, даровавши єго смертелною карностю приказуєм, аби Марії нагородил слушне за збавенє панянства єї, з нагороженєм вини панскої і нам, врядови, належної“.

До присуду доданий також реєстр заплати, що мала дістати „дївчина Марія“ від Івана Божка: „Корова єдна, якую сама сподобаєт; овець пятеро; курта шиптуховая, барашками подшитая; ложник (перина) і подушка; плахта єдна, сорочок жоночих три, наміток дві; чоботи чирвониї; пояс штучковий; хлїба на Бож-

---

[1]) Ор. Левицкій, Очерки, ст. 113—118.

кових нивах сама собі нажнет; а що рок служила, за тоє особливо платити повинен"[1]).

Так недорого викупив І. Божко свій „смертелний" гріх, завдяки милосердному українському судови.

Тому що за насильство грозила кара смерти, треба було судови дати певні докази, а не сумнівні, що се було насильство. В 1698 р. розбирав суд справу Олекси Яковенка, що мав знасилувати молоду жінку козака Павла Набоченка в Кереберді, Любку, як той виїхав на довший час із дому. Суд переслухав Любку, сестру її мужа, а далї Яковенка. Сей почав розповідати: „Щож, панове уряде, як перше духовному отцеви розказав, так і вам мовлю. Рано в неділю прийшов я з Клименком до Павлової хати тютюну тягти і потягнувши, Клименко вийшов з хати і стояв на воротах, а я Любку до того приводив і вона менї повинилась, вчинив їй на постели гріх тїлесний, тількож не ґвалтом; сама вона пішла до хижі. А Клименко того не відає. По істинній самій правдї мовлю. А що в день і в ночи приходив і тому єсть правда, бо сама менї приходити казала".

Судї здивовані переглянули ся і запитали Любку: „Чомуж ти по тім ґвалтї людїм не оповідала?"

„Щож, панове — відповіла Любка — по істинній самій правдї в той час не стямила ся, єдно із страху, в друге — що беремінна, а в третє за встид; аж за приїздом мужови своєму сказала".

Судї не рішали справи, але відіслали її до полкового суду (з сотенного). Полковий суд розібравши справу, не узнав признак насильства, бо Любка „ґвалтом не волала і стало ся єй тоє в день, а не в ночи, межи людьми", що могли чути її „воланє", а признав тілько „самоє їх обох порубство (перелюбство) і самоволное призволенє ся", тому постановив, „аби ониє вшетечники Яковенко і Павлиха були виною піняжною скарані і вязеням долгим принужені, що ся і стало". Так легко покарав суд Любку мабуть тому, що вона була ще дуже молода[2]).

Гірше вийшла „служебка" Оришка, що в 1700 р. обжалувала в судї полтавського горожанина Кузьму за насильство. Суд переслухав сторони, а для експертизи „кошулї" завізвав „старий невісти, добре на том знаючіи ся". Ті розглянувшись заявили: „Не єсть то, панове, слушний знаки ґвалту, бо і не на тім містци, де б належало, і крови немає".

---

[1]) Тамже, ст. 118—119. [2]) Тамже, ст. 124—129.

Після того суд видав присуд: „Поневаж Оришка ґвалту не волала, і жадних знаков певних не показала, і свідків не поставила, і перед людьми таїлась, і вже по трьох днях, коли їй нагороди не дано, тогдї до суду з злости обявила за побудкою тїтки своєї“, тому за неправдиве обжалуванє повелїв „тую дївку Оришку скарати канчуками“. „А помовленний Кузьма от ґвалту любо і волен зостав, однак не згола, але маєт за тоє, як сам признав ся, що тую дївку за живот пощупав, виною звиклою скаран бути“, то значить заплатити звичайні судові кошти[1]).

Звичай караня смертю за знасилуванє дївчини, був загальний в давній Европі. Ф. Мітлєр наводить у своїй збірцї пісню п. н. „Schuld“[2]), в якій хлопець вийшовши до лїса, здибає вісїмнацятьлїтну дївчину і знеславлює її:

Er nahm das Mädel gefangen:
Gefangen musst du sein!
Er zog ihr aus ihre Kleider,
Und schlug sie also sehr,
Hat ihr genommen die Ehr.

За те швидко прийшла кара:

In Augsburg in dem Wirthshaus
Sass er bei Speis und Trank,
Da kam dasselbige Mägdlein,
Griff ihn an seine Hand,
Schloss ihn in Ketten und Band.

Провинник пішов до вязницї, а швидко впав засуд:

Der Kopf gehört an Galgen,
Der Körper auf das Rad,
Weil du's verschuldet hast.

Та не тілько знасилуванє, але й звичайне перелюбство підпадало в давних часах під кару смерти. Слїд сього остав ся також у наших народнїх піснях. Ось одна з них:

Пішов Джумило лугами, лугами!
Серденько моє! лугами! лугами!
За ним громада с панами.
Ой як Джумила злапали:
— Тепер, Джумило, признай сьи,
Кількос дївочок я зрадив?
„Ой зрадив я їх дванацїть,
А тринацїту Марію,
А штирнацїту Ганусю,
А пйитнацїту Горпину.

---

[1]) Тамже, ст. 123—124.

[2]) F. Mittler, Deutsche Volkslieder, ст. 173, ч. 192.

Тим дванацїтьом дам гроші,
А за Марію — зімлїю,
А за Ганусю — дам душу,
А за Горпину — загину.
Не везїт мене попри млин,
Щоб мньи не зайшов гиркий дим.
Но везїт мене попри гай,
Щоб моя душенька пішла в рай!

Записав у Вербівци, пов. Теребовля, від Марії Деркач Василь Деркач.

Особливо перелюбство між кумами карано остро, та все таки не бракувало нїколи охочих коштувати заборонені овочі. Ось які думки прошибають голову одного такого джигуна:

В славнім містї Гусятинї на високім замку
Ой лежит кум окований за куму коханку.
Ой за що він окований? За біленькі ноги,
А щоби він тай не ходив до куми небоги.

В славнім містї Гусятинї на тім самім замку
Ой лежит кум закований за куму коханку.
А за що він закований? За біленькі руки!
Ще тра куму раз любити, хоть прітерпю муку.

В славнім містї Гусятинї на високім замку,
Там лежит кум закований за куму коханку.
А за що він закований? За біленьку шию.
Ще тра куму раз любити, хоть марне загину!

Зап. у Гринівцях, Станїславівського пов. 1869 р. М. Бучинський.

Полові зносини між кумами уважають ся також великим церковним гріхом, тому то простий народ вірить, що наслїдком сього гріха куми можуть поперемінювати ся в камінє. Такий камінь (Баба) стояв приміром у Камінцї Великій (в Коломийщинї) і нарід називав його кумами та вірив, що в нього обернув ся кум із кумою, що вертаючи від хресту згрішили[1]).

Про гріх між кумами маємо й документ. У маю 1688 р. вніс до полтавського суду атаман із села Івашок із товаришами таку жалобу:

Милостивий добродїю наш, пане полковнику полтавський! Под сумленєм душ наших повідаємо, що Петро, зять Дмитров, содомский і Богу мерзкий учинок через многіє часи з Тетяною Павловною, кумою єго, пополняючи, строїли, о чім давно відомо нам було. А тепер Бог обявив його, Петра, з кумою його Тетяною гріх, которих піймано на горищу і взяли ми признак —

---

[1]) O. Kolberg. Pokucie. т. I. ст. 7.

з Петра кожух, а з Тетяни плахту, обох давши до вязеня сільского. А тепер того вшетечника і вшетечницю перед вами становимо.

Обвинені не заперечували вини, наслідком того судії оголосили присуд: „Чужоложник мечем аби бил каран, а чужоложница у пронґа аби бита була і од права малженского одсужена“. Та тут счинили численні діти Петрові голосний плач. Почувши гіркий плач, судії призадумали ся: З ким же остануть ся ті бідні сироти, в котрих не було матери, а тепер хотять забрати їм і батька? Зглянувшись на діти, вони винайшли инший параґраф: „Убогшіє вигнанєм з поспольства, а богатшіє виною піняжною карані бити міют“ і приложили його до „Петра вшетечника з кумою його вшетечницею“[1]).

Числячи на таку лагідність українського суду грішив певно з кумою і той кум, про якого співаєть ся в иншій пісни:

Ой піду я та у город фасулї садити.
Й-а мій милий чорнобривий йде до коршми пити.
Я фасулї посадила, най фасуле сходит.
Сама піду, подивю сї, шо мій милий робит.
Ой прийшла я до коршмоньки, на порозї стою,
Жиґівочка медок носит, милий мій с кумою.
Я поріг переступила та стала в куточку.
А мій милий правов ручков кумі під сорочку.
Кумкож моя, любкож моя, шо ти віробяєш,
Шо ти з моїм чоловіком медок попиваєш?
Кумкож моя, любкож моя, скажу тобі в очи:
Ни псуй менї мешканєчко, с ким я жити хочу!
Лиши, жінко малоумна, пусте говорити,
Руш до дому, пильнуй борзо вечерю зварити!
Ой пішла я та до дому, двері отворила,
Сирі дрова порубала, вечерю зварила.
Ой вечерюм ізварила тай скіл застелила.
А мій милий прийшов с кумов, дверім й-утворила.
Ой якже він с кумов прийшов тай приніс горівки,
Й-а сїв собі коло куми, якби коло жінки.
Як горівку та розпили, стали вечерати:
Постелиж ми білу поскіль, іду с кумов спати.
А я поскіль застелила, двері утворила.
Ой побіглам та до віта тай заголосила:
Пане війте, начальнику, дай же минї раду,
Бо я з своїм чоловіком на віки пропаду.
Ой прийшов війт із присїжним, стали на порозї,
Закували кума с кумов та за обі нозї.

---

[1]) О. Левицкій, Очерки, ст. 153—155.

Та якже їх закували, в фурдиґу замкнули
Та шоби си кума с кумом в купі сї набули.
А мій милий чорнобривий плаче та голосит,
Щире він сї із арешту до домочку просит.
Пане війте, начальнику, візволиж мнї с того,
Покий в свікі жити буду, вже ни буде того![1])

Сей варіянт записаний в Іспасї, коло Коломиї. Є ще другий (під ч. 430) з Гарасимова, але той не повний, має лиш 5 строф. Ц. Найман надрукував також один варіянт сеї пісні, з якого наводжу тут конець:

Ой дала я вечерати, положила спати,
Сама пішла та до двора, дала панам знати:
Паниж мої, сенатори, дайтеж менї раду,
Бо я з своїм милесеньким на віки пропаду.
Прийшов соцький з атаманом, стали на порозї,
Тай забили куму з кумом по єдинї нозї.
Жінкож моя, любкож моя, визволь мене з цього,
Доки буду жити в сьвітї, вже не буде цього![2])

Хоч українські суди судили лагіднїйше, як вимагали приписи незвичайно острого середновічного права, то все таки й вони не гладили по головцї, особливо коли за судженим не було кому промовити. Супроти сього стане нам зрозуміла пісня, в якій парубок жертвує ріжне добро зведеній дївчинї, просячи тілько, аби не признавала його батьком дитини:

В зеленому гаю Василь сїно косить,
До нього Марія дитину приносить:
Василю, Василю, на цюю дитину,
Як її не возьмеш, на покіс покину.
В зеленому гаю Василь сїно косить,
Васильова мати обідать приносить:
Марійо, Марійо, чого тутай блудиш,
Ой десь ти, Марійо, сина мого любиш?
Якби не любила, тоб тут не ходила,
За твоїм Васильком бистру річку брила.
А в недїлю рано ще сонце не сходить,
Васильова мати до коршми приходить:
Василю, Василю, ой іди до дому,
Забрала Марія всю твою худобу.
Не повинна она всей худоби брати,
Що люде осудять, то то треба дати.
Ой взяла Марія штири воли сиві,
Зостав ся Василько по вік нещасливий.

[1]) O. Kolberg, Pokucie, т. II, ст. 232—233, ч. 431.

[2]) Materyały etnograf. z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim, zebrane przez p. Z. D. (Zbiór wiadom. do antr. kr. т. VIII), ст. 201—2, ч. 205.

Штири воли сиві, а пяту корову,
За біленьке личко, за чорнії брови.
Ой люлю, люлю, ти маленький враже,
Тепер Васильова вся худоба ляже.
Ой люлю, люлю, маленький чорточку,
Здеремо з Василя остатню сорочку.[1])

Наводжу варіянт З. Рокосовської, хоч він і неповний, задля дуже плястичного зображеня клопоту Василевого, що через любов зістав майже цілковито зруйнований матеріяльно. В збірці пісень Я. Головацького є два повні варіянти[2]), з чого другий записав О. Павлович в угорській Україні тай по тодішним звичаям „прикрасив“ його, додавши до нього своє закінченє. Воно одначе таке характеристичне і так віддає народні погляди, що я вважаю не зайвим навести його тут. Зведениця докоряє невірному любкови і він зрезигновано годить ся на вінчанє, а автор висловлює при тім свої уваги:

Штос посїяв, штос посїяв, то будеш збирати,
Ти дїтинї грішний отец, а я грішна мати.
Ти обіцяв, ти шлюбував за жену мня взяти,
Вера Боже, присям Богу, то ся мусит стати.
Уж ся стало і не даст ся стати премінити,
Не годен я уж інакше собі порадити.
Нестаточнї, ах нечесно ми враз учинили,
Краси, вінка зеленого ми ся позбавили.
Кед ми сміли перед Богом злі скутки зробити,
А мусиме перед світом стид, ганьбу терпіти.
Поберме ся, а будеме богобойно жити,
Бог нам рачит наші гріхи тяжкі отпустити.
Ах жалосне, прежалосне стояло весїля,
Нїт барвінку, розмарії, нї жадного зїля.
Плачут, руки заламуют бідний отец, мати,
Било, било їм дїточки лїпше дозирати.
Било, било дозирати, як цвіток дївицу,
Жеби мотиль не засїяв до ней гусеницу.
Бо хоц мотиль позлатистий, красні крилця має,
Але з єго серця червак квітки пожирає.
Треба, треба мотиликів бити, отганяти,
Та дївочки, як цвіточки, будут проквітати.

Повний варіянт сеї пісні має такий вигляд:
Дївчина заблудила в лїсї, здибала гільтая і просить пока-

---

[1]) Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego ze wsi Jurkowszczyzny w pow. Zwiahelskim na Wołyniu (Zbiór wiad., т. VII, 3, ст. 193, ч. 21).

[2]) Я. Головацкій, Народ. пѣсни, т. I, ст. 106—108, ч. 19 і т. II, ст. 707—708, ч. 11.

зати їй дорогу. Гільтай буцїм то шукає за дорогою і задержує дївчину до ночи, а тодї заявляє:

Куплюж тобі коровочку сиву,
А нароблю всьому гаю диву.
Куплю тобі коровочку руду,
Такиж тебе із розуму зведу.
Куплю тобі кватирку горілки,
Випробую, який розум в дївки.

Дївчина опираєть ся:

Шоб я мала ще нічку блудити,
А не дам ся з розуму зводити.

Опір видно не поміг, бо колись пізнїйше:

В темнім гаю козак сїно косить,
Аж дївчина дитину приносить:
Ой не коси, козаченьку, сїна,
Возьми собі та свойого сина.
Ой наж тобі конька в нарядї,
Но не кажи панови, громадї.
Возьми собі ще й семеро овець,
Но не кажи, що я йому отець.
Ой наж тобі ще й семеро хлїба,
Та ти скажи на старого дїда.
Ой дївчина все теє забрала,
На козака всю правду сказала.[1])

В иншім варіянтї бачимо, як козак колише покинену дитину та приспівує їй:

Люлї, люлї, мій маленький синку,
Дадуть менї сто палок на спинку.
Люлї, люлї, дитино малая,
А деж твоя мати молодая?[2])

Переходячи до дальших документів, бачимо справу межи нежонатим „винником“ (горальником) Григором та замужною полтавською міщанкою Настею Цимбалїстою, жінкою Мартина. Настя привела на світ дитину від Григора і за те мусїли обоє відповідати перед полковим судом 1691 р. Обоє винні признали ся до гріха. Суд справив ся з „правом посполитим“ і видав декрет: „Чужоложник на горлї маєт бути каран, а чужоложниця аби била у пренгера бита і од права малженского оддалена“. — Та тут почали вставляти ся за Григором „люди зацниї“ і судії змякшили присуд ось як: „Чужоложника Григора любо за

---

[1]) B. Popowski, Pieśni ludu ruskiego ze wsi Zalewańszczyzny (Zbiór wiad. т. VIII), ст. 12—13, ч. 19.

[2]) П. Чубинскій, Труды, т. V, ст. 346, ч. 673.

прозьбою людей зацних каранєм на горлї даровалисьмо, однак приказуєм урядовне, аби він од сього часу куда хотя з міста пішов і не тілько в самім городї Полтаві, але і в селах полтавских не мів свого житла. А Настю Мартиниху, чужоложницю, не в пренгера, тілко на ринку, пред народом посполитим, публице кіями пробивши добре, даємо на волю Мартинови: Коли не хоче, респектуючи на дїти з нею спложенії, приняти оної Настї за жону, тодї, як доложено у „Порядку" на листї вишей написаном, од права малженского і ми оддаляєм. А коли в наступуючії часи він могл би приняти оную Настю за жону, то о тім вперед в суду духовного, потім нам, врядови, повинен оповістити ся".[1])

Як при попередних присудах бачили ми, що український суд змякшував приписи Магдебурського Права або Литовського Статута, так і тут се бачимо. Магдебурське Право вимагало безумовного розводу при перелюбстві одної подружної сторони, тимчасом український суд полишає до волї невинної сторони, чи вона хоче розводу, чи нї.

В 1688 р. розбирано в полтавськім полковім судї справу Педора Панченка, жонатого, і Гапки Панасихи, замужної, за перелюбство. Обвинені признали ся і суд видав такий присуд, як повисше, „аби чужоложник Педор Панченко мечем був каран, а чужоложниця Гапка Панасиха у пронга аби бита була і од права малженского оддалена". Та тут стало ся щось незвичайне. Перед судіїв виступив Панас, муж Гапки, і Зїнька, жінка Педора, і почали просити, щоби виновникам пробачили „той злий учинок вшетеченства". Судіям не лишало ся нїщо инше, як прихилити ся до просьби і змінити присуд: „І ми на жаданя їх ізволивши, карностю ганебною оних проступцїв даруєм, єднак вину панскую і врядовую за проступство їх мают платити".[2])

В 1694 р. розбирано в полтавськім судї справу нежонатого козака Василя Кибаленка і вдови Педори Пилипихи. Їх приловлено на вчинку і на доказ обрізано поли. В Магдебурськім Праві нема згадки про такий доказ, але в звичаєвім українськім праві він мав велику вагу і коли обвинувач предложив його, мусїв усе виграти справу. Обвинені признали ся до гріха, тілько вдова оправдувала ся тим, що хотїла за козака вийти за муж. Суд видав дуже лагідний присуд: „Запобігаючи, аби вперед Кибаленко і Пилипиха були од злого повстягнені і до спросно-

---

[1]) О. Левицкій. Очеркп. ст. 73—80. [2]) Тамже. ст. 80—82.

стей злих не удавались, наказуєм оних значною публїкою, то єсть столповим вязеням обох скарати, при заплаченю вини належитої панскої і врядової".[1])

В 1691 р. внесла полтавська шинкарка Хвенна до суду жалобу на якогось пройдисвіта Грицька Бондаренка: „Панове! Любо той Грицько менї ґвалту жадного до чужолозтва не чинив, однак уже зайшов третїй місяць, як зійшлисьмо ся на той гріх, бо він підняв ся був взяти мене за жону. Которими словами єго я упевнивши ся, була йому поволна і через немалий час мешкав він, Грицько, зо мною не без того, щоб і дитини менї не приплодив. А тепер, як бачу, сміх той з мене учинивши, нї на що мене зводить. Прошу з оного Грицька, як милость ваша уважите, святої справедливости". Грицько не запирав ся, тому суд видав присуд: „Повскромляючи тоє, аби ся люди спросними і так нестатечними поступками обходити не сміли, приказуєм декретом нашим, аби оний Грицько Бондаренко посеред міста смертне кіями був битий за такеє своє значноє проступство". — Та коли і за Грицьком стали просити „зацні персони", суд дарував йому житє з тим, що „панская (полковникова) і наша вина врядовая плачена маєт бити конечне". Хвенна на диво лишила ся чомусь зовсїм непокарана.[2])

Не будемо наводити подібних присудів більше, що були все острі, а потім звичайно злагіднювані на просьбу рідні або знакомих, зазначимо ще тілько присуд молодиці Педори Іванихи, яку суд приказав вибити добре на мостї[3]) за перелюбство та присуд священником пономарки Явдохи за теж саме на посадженє в куну[4]). Через те маємо зібрані майже всї відміни кар, на які присуджували українські суди перелюбців. З них бачимо, під як сильним впливом народнїх звичаїв стояв український суд у XVII ст. та як ті звичаї трівалі, коли багато з них переховало ся до XX ст., не вважаючи на величезну еволюцію, яку за той час перебув народ.

З лїтератури про утрату дївочої невинности, перелюбство та їх наслїдки у ріжних народів пор. Dr. H. Ploss, Das Weib (особливо перший розділ). У нас: Н. Сумцовъ, Культурныя пережиданія. З того розділи: Ч. 93. Покрытка. — Ч. 94. Остриженіе волосъ, какъ наказаніе. — Ч. 95. Обмазываніе дегтемъ головы и воротъ. — Ч. 96. Обычай запрягать въ телѣгу или надѣвать хомутъ. — Ч. 97. Свободный разводъ.

---

[1]) Тамже, ст. 135—137. [2]) Тамже, ст. 146—150. [3]) Тамже, ст. 182.
[4]) Тамже, ст. 184.

VI. Ревізія женщин.

Коли в якійсь місцевости знайдено мертву дитину, а не відомо було, хто її стратив, тоді на приказ начальника села, чи якоїсь иншої урядової особи скликувано в означене місце або всї женщини за покотом, або тілько підозрілі, і заряджувано їх ревізію. В нашій пісни маємо в пятьох варіянтах згадку про ревізію, з того чотири варіянти гуцульські. Наведемо тут дотичні місця.

Коли рибаки зловили дитину:

. . . . . Дали в село знати,
Де би тоту дитиночку малу поховати?
Покладіт ко під каплицу, трохи повартуйте,
Беріт десєт десєтників, ідіт, ревідуйте.
Ревідуйте старі дївки, тай і молодиці,
Ревідуйте малі дївки тай і зведениці.[1])

Оба варіянти з Зеленицї мають се місце ідентичне:

Ой ішли рибарчики та рибу ловили,
Варварчину дитиночку у сачок імили.
Ой як они та імили, дали віту знати:
Як би тоту дитиночку, віте, поховати?
Ой ни треба, лиґіники, ховати, ховати,
Принисети до каплиці, мети вартувати.
Ой ви, хлопці-лиґіники, вартуйте, вартуйте,
А ви, баби, з десїтками ґівки ривідуйте.
Ой у перид ґівки, ґівки, відтак молодиці,
Вітак уже старі баби, а вітак вдовиці.

В Криворівськім варіянтї се місце сходить ся дуже близько з варіянтом у В. Шухевича.

Коли в обох наведених відривках бачимо, хто йде переводити ревізію (вартівники разом із десятниками; у другім баби з десятниками), а не знаємо способу переводженя, то в Тростянецькім варіянтї бачимо спосіб переводженя ревізії, а не знаємо, хто її переводить:

Подивились Марисуни на білі цицоньки
Тай пізнали, що вна кормить малу дїтиноньку!

Що такі ревізії не перевели ся до наших часів, на се вказує отся часописна новинка:

Щось неймовірне. В одному селї Бузулуцького пов., Самарської губ., знайдено мертву дитину. Заявлено старостї. Чиє воно? — Нїхто не міг відповісти на це старостї. — Ну, то ми

---

[1]) В. Шухевич. Гуцульщина, т. III, ст. 192—193, ч. 7.

оглянемо всїх чисто дївчат, салдаток та молодиць. — Так і зроблено. Покликав староста в розправу баби повитухи, сїльського писаря, 6 соцьких та десяцьких: Ідїть по хатах, обдивляйтесь! — І от ця „комісія“ почавши з одного краю села оглянула всї дївчата та молодиції, не минаючи й одної хати, пробуючи кожну „на молоції“. Було й так, що „комісія“ оглядала не самі тілько груди женщин. В одній хатї селянин не дозволяв соромити свої дочки, тодї староста сам оглянув їх. Так обійшла „комісія“ усе село.[1])

Менї вдало ся зібрати ще пять оповідань із недавної минувшини про ревізію женщин і я наводжу їх тут, а може сїльські інтелїгенти звернуть на них увагу, та запишуть їх більше. У всякім разї вони стверджують істнованє такого звичаю між нашим народом та вказують на ще один культурний пережиток, що переховав ся в пісни.

1.

Ту в Золотім Потоцї є Стефан Головецкий і він мав дївку, що зайшла в цєнжи з одним хлопцем. Аби ни набрати собі стиду, пішла до ріки і там мала дитину в водї тай сховала її під камінь. Люди знали, що вона була груба, а тепер не видко по нїй того, дали шандарам знати і тії завели її до касарнї і там комісія ревідувала її і пізнала, що вона мала дитину. „А де тая дитина?“ — питають пани. — Вона видит, що не скриє сє і не викрутит сє і признала сє, що сховала дитину під камінь. — Дохтори потєли дитину і казали, що то було нездале і тую дївку увільнили, а тепер вже вона віддала сє за того самого хлопцє, з котрим зайшла в цєнжи. Се правдива пригода з перед двох чи трох лїт.

Зап. від Гриця Гука в Золотім Потоцї, Бучацького пов. М. Боднар.

2.

То було у Красноставцех під Заболотовом. Дївка стратила дитину і вітак єї ревідували, віт, шандер, тай баба (повитуха) і найшли, шо то вна дитину мала. Теперечки вна сидїла інквізитом до признанї три місїцї в Коломиї, а потому пішли акта до Станїслава, тай вна таїла сї, шо нї, тай нї. Тай прийшло і брак довóду. Теперечки сказав сендик, шо брак доводу і ти вже собі підеш до дому, але скажи ми ще, ци то був хлопець,

---

[1]) Рада, 1908, ч. 273, ст. 2.

ци дівчина? — А вна сказала, шо то був хлопець. — Як сказала, шо хлопець, так ї засудили на два літа декрету в Станіславі.

Зап. від Василя Гоянюка в Існасї, пов. Коломия, М. Приймак.

3.

То було у Воскресінцех. Ми їхали з міста, а її зревідували тай вже вели. Тай привели ї там, де сї жовнєри зицирували, а вна там дитину запрєтала, тай ї взєли до криміналу до Коломиї. Вже був суд, а не мандатор, сендик Сярпінцький. А з дитинов не знати, шо зробили, бо ми поїхали до дому. А в криміналї держєли ї три роки і віпустили.

Зап. від Юрихи Чубанючки в Кропивищу, пов. Коломия, М. Приймак.

4.

Може з 50 років тому, в тот час я був ще хлопцем, відбувала сї ревізия в нашім селї. Як знайшли де підкинену живу або вбиту дитину, то скликали і дївок і жінок перед урєд громацкий і тогди ревідувала баба, така Kreis-баба, що то ходила на породини до кількох селїв. Як знайшли, котра то вродила, а не мала дитини дома, а до того як ще і не кликала баби, то зараз пізнали і тогди карали буками, а найбільше посторонками. Били на лаві. У нас трафляло ся то рідко.

Записав Ст. Підручний у Славську, Стрий. пов. від Луки Губілїша Гриньового, лїт около 74.

5.

Іван Урбан, дїд близько лїт 70, оповідає, що в їх селї відбували ся ревізії досить часто. Послїдна така ревізія відбула ся лїт тому трицять кілька. „Тогди, оповідає Урбан, знайшли дитину в горшку під мостом, що сї через него їде коло кузнї. Тогди віт і присяжний скликали на другий день всї молодї жінки, вдовиці і старші дївки до коршми тай там прийшла комісия з радних і при них ревідувала баба така, що її кличут до породу. Переревідували всї жінки і дївки, але не знайшли“. — На питанє, чому не знайшли, відповів менї Урбан, що він не знає, чому тогди не знайшли, але він думає, що або перекуплена баба затаїла, або дитину підкинув хтось з иншого села, бо і таке трафляло ся. „От, говорить оповідач, буде тому лїт до 20, єдна жінка з нашого села пішла до лїса аж коло Жиравки тай там вродила дитину і лишила. Тай було би про-

пало, якби не органїстий з Вовкова (сусїдне село). Він щось робив в поли коло лїса, тай лежачи чекав до пізна в вечер на фуру і тото всьо видїв тай дав знати до села. Але тогди вже так не били, лише жандарі забрали до Львова. — Урбан каже, що розпустні дївчата карали буками коло коршми на лаві.

Записав Ст. Підручний у Милятичах, Львів. пов. від Ів. Урбана. Те саме оповідав Федь Думанський тамже.

VII. Суди.

Коли рибаки зловили утоплену дитину, мусїли звернути ся до власти і повідомити її про знахідку, щоб вона могла віднайти провинницю та укарати її. Пригляньмож ся, до кого вони звертають ся.

В однім варіянтї звертають ся до ради:

Єден каже рибаченько: Ходїм до двора!
Другий каже рибаченько: Буде нам біда!
Третий каже рибаченько: Ходїмо до ради!
Скликай, пане, скликай, пане, всїх дївок громади. (Русятичі).

В однім варіянтї звертають ся видно до громади, бо туди збирають ся дївчата на переслуханє, зглядно на ревізію:

А в недїлю дужи рано у всї дзвони бют,
Всї дївоньки-паненоньки до громади йдут. (Городиславичі).

У пятьох варіянтах звертають ся до пана:

Як вони го[1]) уїмили, на ручки знели,
Понесли го перед пана, на стіл[2]) положили.
Ой казав пан задзвонити я в ратуши в дзвін,
Казав дївок назбирати я великий збір.[3])

В деяких варіянтах компетенції властий помішані (війт і пан). Се походить звідти, що пісня наверствовуєть ся елєментами з ріжних часів та відмінних країв:

Витягли ту дитиночку та на беріжочок,
Пішла слава на все село, ой на всїх дївочок.
Ой ви, пани, ой ви, віти, скликайте громаду,
Щоби сесїй дитиночцї найти рідну маму.
А вдарили ранесенько у голосний звін:
Ой сходїть ся та до двора паняночки всї![4])

---

[1]) Спна.
[2]) В оріґіналї стоїть у сїм місци: тай.
[3]) O. Kolberg, Pokucie, т. II. ст. 145, ч. 241.
[4]) Я. Головацкій, Народ. пѣсни, т. I. ст. 54, ч. 13.

В найбільшім числї варіянтів звертають ся рибаки до війта (в Угорщинї бірова):

Ішли, ішли рибачейки риби ловити,
Не зловили щуку рибку, ано то дитя.
Стали собі, стали собі в велику раду:
Пане війте, пане війте, зганяй громаду!
Назганяли, назганяли сїмдесять дївок.[1])

В однім варіянтї війт називаєть ся навіть судією:

Та якже вни її ймили, дали віту знати
Тай шьоби си признавала, котра їго мати.
У недїлю пораненьтьо ударили в дзвін,
Тай сходї си жинтьи, дївки до сендзі у двір.
Всї дївчєтка молодентї перед віта йдут
Тай на своїх головонтях віночтї нисут. (Волчківцї).

В шістьох варіянтах йдуть рибаки до отамана:

Взєли тоє дитятенько до пана на раду:
Збирай, пане атамане, всїх дївок громаду.[2])

В однім варіянтї сей отаман дістає ще титул старшини:

Іповили те мале дитя в тонку крамину
Тай понесли те мале дитя перед старшину.
Положили те мале дитя на тисовий стіл,
Тай вдарили у Єрківцях у великий дзвін:
Збирай, збирай, пан отаман, всю челядь на двір.[3])

У двох варіянтах звертають ся рибаки до сотника:

Ой дзвони, дзвони та сотничку у великий дзвін,
Та збирай молоду челядь до себе у двір.[4])

В однім варіянтї (волинськім) приносять дитину до попа:

Взяли його тай занеєли до попа на двір,
Задзвонили ой всї дзвони на дївоцький збір.[5])

В пятьох варіянтах приносять дитину на „казьонний двір, або дім“ (на Угорщинї до табли), під чим треба розуміти судовий будинок:

Взяли дитя, взяли мале на казьонний двір,
Положили дитя мале на тисовий стіл
Тай ударили рибалочки в большой колокол:
Собирайтесь, красні дївки, всї на перебор![6])

---

[1]) K. J. Turowski, Dodatek, ст. 18, ч. 18.
[2]) Ż. Pauli, Pieśni ludu ruskiego, т. II, ст. 8—9.
[3]) В. Милорадович, Народ. обряды, ст. 120, ч. 24.
[4]) Б. Гринченко, Этногр. Матеріалы, т. III, ст. 272—274, ч. 533.
[5]) Z. Rokossowska, Wesele i pieśni ludu ruskiego, ст. 182—183, ч. 35.
[6]) С. Чернявска, Обряды и пѣсни с. Бѣлозерки, ст. 156—157, ч. 67.

В шістьох варіянтах не несуть рибаки дитини ні перед кого, у двох дівчата збирають ся невідомо перед ким, у двох самі рибаки скликають дівчат. Тут очевидно пісня вже не повна.

З перебігу пісні, хоч не зі всїх варіянтів, видно, що той, хто каже скликати дівчат на ревізію, видає опісля присуд на віднайдену провинницю. Значить, усї названі повисше особи мають судейську власть. Щоби сконстатувати, на скілько в сїм правди, мусимо приглянути ся, які були суди на українській етнографічній теріторії в XVI—XVII ст. та який був їх склад.

Перед повстанєм Б. Хмельницького найбільша частина українських земель належала до Польщі, тому й орґанїзація судівництва була польська, що розтягала ся й на лївобережну Україну. В Польщі-ж було середновічне, станове судівництво і воно протрівало аж до розбору Польщі. Окремі суди мали шляхтичі, окремі міщани, окремі селяни, а по части й духовні мали окремий суд.

Шляхоцькі суди були так уладжені: Карні справи шляхтичів судили городські (grodzkie) суди, де урядниками були шляхтичі з судового округа, а предсїдателем воєвода, або його заступник. Цивільні справи шляхтичів судили ся в земських повітових судах, де урядниками й возними були також шляхтичі, вибирані шляхтою повіта. Спори за межі і границї судили ся в підкоморських судах, де урядниками були підкоморій, вибираний шляхтою повіта і коморник, вибираний підкоморієм із місцевої шляхти. Апеляція від усїх тих судів ішла в Люблинський трибунал, де судіями були також шляхтичі, вибирані поодинокими воєводствами.

Міщани судили ся судіями, вибираними з міщан, але тут становий прінціп не був уже проведений так строго, як при шляхоцьких судах і на них видний був нераз вплив старостинської власти. При апеляції прінціп становий зовсїм не йшов під увагу. Міщанські суди дїлили ся на маґістратські і ратушеві.

В деяких випадках підлягали і козаки вже в XVI ст. своїм становим судам, як про се свідчить признанє сього права в королївській грамотї з 1582 р. Докладнїйших відомостий одначе про них не маємо[1]).

Духовенство користувало ся також подекуди правом станового суда. До половини XVI ст. розтягало в Польщи духо-

---

[1]) Д. Миллеръ, Очерки изъ исторіи и юридическаго быта старой Малороссіи, ст. 63—64 (Сборникъ Харьков. Истор. Филол. Общества, т. VIII).

венство своє судівництво і на світські справи, але сойми з 1562 і 1565 р. відобрали їм се право[1]) і полишили тілько юрісдікцію в чисто церковних справах[2]).

Селяни підлягали двояким судам: 1) Ті, що жили в королївських маєтках, підлягали судам старостів, або їх заступників, підстаростів та намісників. 2) Ті, що жили в панських маєтках, підлягали панському, так званому патрімонїяльному судови. Пан судив не тілько своїх підданих, але й чужих, на скілько вони жалували ся на панських підданих. Юрісдікція пана розтягала ся аж до права смертної кари, а від 1518 р., в якім Жигмонт I зрік ся права розглядати жалоби селян проти їх панів, від слова пана не було нїякого відклику до висшої власти[3]). Коли пан сам не судив із якої причини (виїзду, занятя в службі і ин.), полишав також свого заступника[4]).

---

[1]) Dr. St. Kutrzeba. Historya ustroju Polski w zarysie. ст. 73.

[2]) Що духовенство не вирікало ся одначе ще довго юрісдікції у світських справах, і хоч незаконно, сповнювало її, на се дає доказ Ор. Левицький (Очерки. ст. 49), добрий знавець історії XVII—XVIII ст. В 1692 р. убив священик Іван Терпило чоловіка. Се викликало в Полтаві сензацію. Коли перше слїдство випало на некористь І. Терпила, духовенство зажадало нового слїдства. Тому, що убийник був духовною особою, його повинен був судити духовний суд і справу належало передати київському митрополитови. Тимчасом її полагоджено таки в Полтаві на спільнім засїданю „суда духовного и свъцкого". Суд світський — се полковий, але без звичайної участи в нїм війта і бурмістрів: суд духовний — се ігумен місцевого монастиря і всї міські священики. Такого суду не знали нї церковні, нї литовсько-українські закони і він був виключним винаходом української юстіції. Крім того духовні могли тілько тодї вважати ся законним церковним судом, коли мали би для того спеціяльне уповноважненє митрополита. Та в сїм являла ся давна традиція українського духовенства узурпувати собі право духовного суду, що належало епархіяльній власти. „І в попереднім польсько-литовськім періодї — пише О. Левицький — в XVI—XVII ст. стрічаємо часто на Волинї і загалом у правобережній Українї випадки, що протопопи, а часто й прості приходські священики, самовільно дають розводи, удїляють дозволів на заборонені канонами вінчаня, судять перелюбцїв і т. п., а епископи протестують безуспішно проти такої узурпації. Те саме дїяло ся і в гетьманщинї, поки нова синодальна управа не завела в Українї загальноросійських церковних порядків". — Розуміє ся, що сей складаний полтавський суд увільнив Ів. Терпила.

[3]) Dr. S. Kutrzeba. op. cit.. ст. 81.

[4]) Про се судівництво висловляєть ся ось як польський історик та добрий знавець XVII—XVIII ст.:

Do ważnej a mało znanej kwestyi sądownictwa chłopskiego, do wyjaśnienia, jakiej procedury trzymał się starosta, dzierżawca, ekonom lub dziedzic, kiedy chodziło o kryminał popełniony przez chłopa, i czy w ogóle była przytem jakaś procedura choćby tylko zwyczajowa, akta województwa ruskiego bardzo

В дрібн х справах судили ся селяни своїм власним, народнїм, громадським судом, що відповідав давному „копному“ судови, який істнував іще тодї на Волинї і в Київщинї, але державна власть ігнорувала сей громадський суд, хоч „копний“ по части признавала[1]).

Коли Україна визволила ся і почала витворювати собі нові форми житя, мусїла зорганїзувати також відповідно суд, бо давний не відповідав уже новим умовам. Тодї то зникли городські і земські суди, старостинські і панські, а намість них були заведені козацькі: по селах — сїльські, по с тнях — сотенні, по полках — полкові, а при гетьманській управі — найвисший суд генеральний.

Магістратські і ратушні суди, що істнували до того часу в Українї, не тілько не зникли, але осягнули ще більше розширенє. Тепер позасновувано їх по всїх містах і місточках, де тілько людність займала ся торговлею і ремеслами. Та що становий міщанський характер магістратських і ратушних судів не міг

---

skąpego dostarczają materyału. Z nielicznych i przygodnych tylko wzmianek wypływa, że odgrywali w tem rolę w ziemi halickiej atamanowie, w przemyskiej tywunowie, w lwowskiej wójtowie, w ekonomii samborskiej kniaziowie, we wsiach t. zw. wołoskich nad Strwiążem krajnicy, że w starostwach odbywały się peryodyczne zbory, na których odbywały się sądy, że szlachta odsyłała swoich chłopów-zbrodniarzy często przed sąd ławniczy najbliższego miasta, częściej do grodu, jeśli był także w pobliżu — spotykamy jednak także przykłady, że dziedzic sam z własnej mocy jest i stroną i sądem i wykonawcą wyroku, że sam prowadzi inkwizycyę, sam woła kata, sam skazuje na śmierć winowajcę w pierwszej i ostatniej instancyi. Gdzie głowę niewinnie zabitego chłopa opłacano 30 grzywnami, tam oczywiście nie wiele sobie robiono ceremonji z osądzeniem i straceniem takiego, który się dopuścił ciężkiego występku. Oczywiście nie mamy tu na myśli pospolitych wykroczeń przeciw posłuszeństwu dziedzicowi, zwykłych przewinień przeciw jego powadze lub jego interesom materyalnym: z tego, co już przytoczyć mieliśmy sposobność pod tym względem, łatwy wniosek, że sąd bywał doraźny, kara bezzwłoczna, a wymiar jej często surowy, zawsze dowolny (Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVIII. wieku przez Wł. Łozińskiego, т. I. ст. 395, Львів, 1904).

Z zapisków, rzucających nieco światła na tę czarną stronę ówczesnego wymiaru sprawiedliwości wypływa przecież, że sądy na chłopów-winowajców nie odbywały się bez pewnej prawnej procedury, że bywała w nich zachowywana t. zw. figura iuris. Najzwyklejszą formą był rodzaj ławy sądowej, złożonej z przysiężnych, wziętych z gromad sąsiednich, pod przewodnictwem „sędziego“, a w asystencyi kilku szlachty. W Dwerniku n. p. sądzi chłopa „zasadzone prawo zupełne, w którym siedzi przysiężnych dwanaście, a trzynasty sędzia, które prawo zgodnie zasiadszy zagajono“. Liczba przysiężnych bywa rozmaita (Тамже, ст. 396).

[1]) О. Левицкій. Очерки, ст. 5.

удержати ся в безстановій Україні, тому сї суди злучили ся з козацькими[1]), в сотнях із сотенними, в полкових містах — із полковими, хоча в старих маґістратах у менше важних справах судили також без участи козацької старшини.

Очевидно, що для нових судів не можна було зараз виробити юридичного кодексу; звід „Малороссійскихъ правъ“ почали складати аж у XVIII ст., тому при розправах треба було послугувати ся давнїйшими кодексами. В першій мірі стояв тут Литовський Статут і Маґдебурське Право. Крім того покликують ся ще українські суди на Порядок, Саксон, права Цесарскії, а в XVIII ст. починають відкликати ся подекуди і до російських законів. Та як видно з судових розправ усї ті кодекси служили тілько нормою для орієнтації судіїв, але не були невідклично обовязкові і підлягали частим і значним змінам, головно впливови місцевого звичаєвого права та місцевому розуміню справедливости.

Судові засїданя були все публичні, як і в давнїйших судах, а публика радо відвідувала їх. Але та публика не йшла туди тілько з цікавости, як нинїшня; вона йшла до суду, бо вважала судівництво загальнонароднїм актом, якому старала ся також прийти в поміч по мірі своїх сил. Поважнїйші особи („зацныя персоны“) зпоміж присутних козаків та міщан були запрошувані до складу судів і разом із „урядовыми персонами“, себто присяжними судіями брали участь у складаню присудів. Крім того кождий з присутних міг без окремого взиваня сказати судови все, що йому відоме в розбираній справі. Колиж присутні почули присуд і вважали його занадто острим, могли просити зараз про його змякшенє, що суд звичайно сповняв. Порядок і форми судівництва визначали ся великою простотою і патріярхальністю. Всякий формалїзм і казуїстика Литовського Статута та Маґдебурського Права не мали в українських судах місця, за те багато практикувало ся таких звичаїв, яких ті кодекси не знають і які не були нїде записані[2]).

Пригляньмо ся тепер складови нових судів.

Сїльський суд у козацьких селах складав ся з отамана і 2—3 козаків. Він розбирав дрібні справи, головно обиди і спори. В разї якогось непорозуміня або поважнїйшої справи повинен

---

[1]) Значить, між мійських членів суду увійшли члени козацької старшини.

[2]) Ор. Левицкій, Очерки, ст. 6—7.

був звертати ся за поясненями до сотенного суду і на його бажанє, або коли сього вимагала справа, віддавати йому цілу справу. В сільськім суді великий вплив на справу мала сама громада. Вона робила перше слідство, переводила „опыть“ і „пилное ошуканье“, допитувала разом із отаманом і членами сільського суду обвиненого, рішала разом із ними про кару і сповнювала присуд. В XVIII ст. виповненє присуду належало до обовязків отамана, що бував також предсїдателем суду[1]).

Для мужиків був по селах окремий суд, зложений із війта і 2—3 „мужей“. Коли справа дотикала не тілько мужиків („посполитыхъ“), але й козаків, тоді збирав ся складаний суд, так званий „зуполный урядъ“, тоб то отаман із козаками і війт із посполитими. Під сільський суд належали тілько прості козаки; козацькі урядники належали під суд висших інстанцій. Сільським судам належало право актованя всяких договорів та умов і записуванє в свої книги протестів, контрактів та тестаментів, при чім мали підписувати ся: священник, дяки, війт, отаман і инші віродостойні особи. Постійних місць для урядованя сільських судів не було, але вже гетьман Данило Апостол видавав інструкцію, щоби вони не відбували ся в шинках.

Найблизшою судовою інстанцією був сотенний суд. У XVII ст. складав ся він звичайно з сотника, городового отамана, війта і бурмістрів[2]). Були одначе й відміни у сїм складі, бо судівництво в тодїшній Україні виробляло ся не наказаною реґляментацією, але під впливом ріжних місцевих умов. До компетенції сотенного суду належали не тілько карні й цивільні справи, але й межеві процеси. В сотеннім суді можна було обжаловувати сотенних урядників і козаків, що належали до сотні.

В XVII ст. міг сотенний суд засуджувати в певних випадках на смерть. Так Гоголївський сотенний суд „всказалъ на горло“ якогось Грицька, спійманого третїй раз на крадїжи. Бориспольський уряд (городовий отаман із кількома

---

[1]) Д. Миллеръ. Очерки. ст. 69—70.

[2]) В 1689 р. в часї кримського походу застрілила козачка Палажка Плющенко з пяна в Борзнї свою наймичку. Тому, що сотник пішов у похід, зібрав ся зараз „козацкій сполне и мѣйскій судъ“ під проводом городового отамана: засїдали в нїм іще: войтъ, значное товариство (козаки), бурмістр і деякі поважні міщани. Суд переслухав обвинену і свідків, але признав себе некомпетентним судити справу і відіслав її до полкового суду. (Ор. Левицкій. Очерки, ст. 59—60).

козаками та з війтом і бурмістрами) по триразових допитах присудив Юська Баюрченка та його зятя Яроша, обжалованих за крадїж коний, „ведлугъ права посполитаго, въ статуте земскомъ и порядке права майдебурскаго описаннаго, на муки и на смерть, абы ведлугъ роботы плату взяли и с тимъ на Божій судъ стали“.

І в сотеннім суді, як у сільськім, мала в XVII ст. велике значінє громада. Сотенний суд актує ріжні справи та розбирає в присутности „зацныхъ и вѣры годныхъ людей“ із козаків та міщан. Громада бере участь і тут в „опытѣ“ та „пилномъ ошуканьи“, а навіть у рішаню вини та кари провинника.

Побіч чисто судових функцій мали сотенні суди також справи, що нинї належать до нотаріятів. Всякі договори, купна, тестаменти і т. и. довершувано по містах у магістратах і то не тілько між міщанами й духовенством, але й між козаками та шляхтою. Одначе в таких містах, де не було магістратів, актувало ся все те в сотенних судах.

Довгий час сотенний суд не відріжняв ся від мійського, урядував звичайно в ратуши, а його діловодство вів навіть мійський писар, поки не установлено окремих сотенних писарів[1]).

Дальшою висшою інстанцією був полковий суд. В XVII ст. він не був постійною інстітуцією. Він збирав ся тодї, коли являла ся потреба. Як що в одній-другій сотнї призбирало ся більше справ, що вимагали порішеня, тодї „по виразной волѣ пана полковника“ виїздив до тої сотнї полковий судія, судовий писар і ще хтось із полкової старшини та „засѣвши на мѣстѣ судовомъ звыкломъ“, звичайно в ратуши, разом із місцевим сотенним урядом, розпочинали розправи. Деколи замість судії „по росказанью пана полковника“ вибирав ся хтонебудь инший із полкового товариства, звичайно дві особи; часом вибирав ся знов полковник сам, або в товаристві.

В XVII ст. полковий суд, так само як сотенний, не відокремлював ся строго від мійського суду. В 1657 р. приміром розбирала ся в Ніжинї жалоба селянки Шовкоплясихи проти козака Нечипора Яцковича за убийство її мужа. Хоч ся справа належала виключно до полкового суду, то при її розборі бачимо не тілько козацьких урядників — наказного полковника й инших козаків, але й представників міщан (лендвійт, старший бурмістр, райци, лавники). Те саме бачимо в справі Фенки Си-

---

[1]) Д. Миллеръ. Очерки, ст. 70—73.

дорихи та Гаврила Тарасенка „о сколоте мужа Сидоришиного“. Хоч тут сторони належали до козаків, у суді засідають крім козацьких представників (судія, обозний, городовий отаман й инші козаки), ще представителї магістрата (війт, бурмістр, райцї, лавники). Також у справі знатного військового товариша Ів. Сулими з козаком Романенком засідає „урядъ обополній“, полковий і магістратський (обозний, сотник, городовий отаман, війт, бурмістр, старший райця й инші райцї та лавники).

В XVII ст., поки полкові суди не були постійні, не було визначеного постійного місця та часу для їх засідань. Вони збирали ся в міру потреби та засідали, де попало, в ратуши, „на мѣстѣ судовомъ звыкломъ“, або „въ дому судѣномъ“. В XVIII ст. засідає полковий суд у полковім городї, в полковій канцелярії, і має визначений постійний час засідань.

До полкового суду належали всї карні і цивільні справи та граничні козаків, сотенної старшини, сотників, полкової старшини і значкових товаришів. Для простих козаків був полковий суд третьою інстанцією, для сотенної старшини другою, а для сотників і полкових урядників першою. Крім козацьких справ належали до полкового суду у другій інстанції справи міщан та селян, що перейшли вже через ратуші й магістрати тих міст, що не були виняті з під юрісдікції полкових судів. В XVII ст. компетенція полкового суду була дуже широка. Він міг „сказывать на горло“ підсудні особи і виконувати присуд, не повідомляючи про те висшої власти. З початком XVIII ст. відобрано се право сотенним судам цїлковито, а полковим на стілько, що вони не могли виконувати смертних присудів, доки не надійшла конфірмація від ґенерального суду, до якого вони мусїли відсилати зі справою своє „мнѣніе“.[1])

Найвисшою інстанцією для всїх справ і для всїх жителїв держави був ґенеральний суд[2]). В XVII ст. та з початком XVIII ст. він був іще менше постійною інстітуцією, як полковий суд. Збирав ся звичайно там, де був у данім часї гетьман, котрий передавав на розгляд військових судїів жалоби, що вплинули до нього, а в разї потреби виїздив на порученє гетьмана в сей або той полк для полагоджуваня справ. Звичайно вибирав ся туди

---

[1]) Тамже, ст. 74—78.

[2]) Ґенеральний суд був те саме, що в Польщи „sąd królewski“ і навіть подібно був уладжений. Пор. Dr. St. Kutrzeba, Historya ustroju Polski w zarysie, ст. 132—133.

один ґенеральний судія з кимось зі знатних військових товаришів, та писар ґенеральних судів. Засївши „на публѣчномъ мѣстцу городовомъ, т. е. въ ратушу“ і зміцнивши свій склад представниками місцевої полкової старшини, суд приступав до розбору справ. Від часів гетьмана Ів. Скоропадського ґенеральний суд осїдає постійно в Глухові, а за гетьманованя Данила Апостола починаєть ся в ньому вже російський вплив, коли назначено членами суда трьох Москалїв і трьох Українців. В 1760 р. (зглядно 1763 р.) почала ся реформа судівництва, якій підпали всї інстанції, та ми вже тут нею не будемо займати ся[1]).

Коли порівнаємо тепер цитати пісні, наведені на початку сього розділу, з відомостями, до яких ми дійшли на підставі розбору складу судів, що функціонували на українських землях[2]), то можемо поробити ось які висновки:

Всї уряди й урядники, до яких звертають ся у пісни рибаки з домаганєм слїдства в справі знайденої мертвої дитини, не видумані, але зовсїм реальні та дійсно сповняли судові функції.

Під радою і громадою належить розуміти не що инше, як громадський суд, так званий копний. Слїди його істнованя на Україні подибують ся вже в XV ст., перший відомий акт відносить ся до 1553 р., а остатнїй до 1773 р. і містить у собі осуд на смерть за крадїж пчіл[3]). Се тим замітнїйше, що як ми бачили висше, козацькому сотенному судови відобрано вже при кінци XVII ст. право судити на смерть, а навіть польський закон із 1768 р. відбирав се право шляхтї, хоч у дійсности воно протягло ся дальше. Копний суд задержав ся найдовше на Волинї та в Київщинї. Скликав його війт.

---

[1]) Д. Миллеръ, Очерки, ст. 79—81.

[2]) Подібне судівництво, як у Польщі, було й на Буковинї: „На поли судівництва передержав ся в Молдавії середновічний лад аж до прилученя Буковини до Австрії. Кождий стан мав окремих судіїв і окремі суди. Для підданих мужиків був першим судією двірник, для шляхти, боярів і резешів староста або ісправник, для духовенства епископ. Від рішеня тих судів можна було вносити відклик до воєводи, що рішав справу при співучасти бояр; але такий відклик був дуже небезпечний, бо програючий не лише мусїв платити подвійні кошти, але й поносив тїлесну кару. По судах діяли ся великі надужитя, підкупства, навіть у воєводськім суді, були річию зовсїм звичайною. До того самі воєводи не дуже то берегли справедливости і часто кривдили своїх підданих“. (Ілюстрована історія Буковини. Написав др. М. Кордуба, ст. 54. Чернівці, 1906).

[3]) Іван Новицький, Начерк історії селянської верстви в правобічній Україні XV—XVIII вв., ст. 62 (Руська Історична Бібліотека, т. XXI. Львів, 1901).

У патрімоніяльних або домініяльних судах головним судією, що видавав смертні засуди, був дідич (пан) або його заступник, якого він установив і то без огляду, чи оселя, яка належала до дідича, була селом, чи містом, і то навіть зі статутом Маґдебурського Права, яке одначе називало ся тоді неповним Маґдебурським Правом. В панських оселях були також війти, які виступали одначе як панські функціонарі. Можливе, що в пісни, де мішаєть ся разом пана й війта, належить розуміти власне такого панського війта, хоч се не конечне. Що пан не тілько міг свого підданого засудити на смерть, але й убити без суду на смерть, не поносячи за те або ніякої кари[1]), або тілько малу грошеву, се загально відома річ.

Відклики до війта у пісни, як до судії, що має робити справу, можна відносити також до мійських війтів, які належали до маґістратських судів, що мали право судити на смерть, та які нераз проводили розправам. Вони засїдали також у спільних карних судах козацько-маґістратських, як ми бачили висше, а як обізнані з правом не тілько теоретично, але й практично, мали там певно важке слово. До них може також відносити ся у пісни титул „сендзї“.

Відклики до сотника й отамана відносять ся до козацьких сотенних судів, що до кінця XVII ст. мали право судити на смерть, хоч не все мабуть користували ся тим правом і часом відсилали справи до полкових судів. На таких судах проводив

---

[1]) Що пани не поносили ніякої кари за вбийство хлопа, на се багато доказів у народнїх піснях. У пісні про Боднарівну і Каньовського бачимо, що Каньовський убиває дївчину і справляє їй похорон, але до відповідальности не потягає його ніхто (пор. Голов. I, ст. 65—68, ч. 21—23). У пісні про Петруся (з Джулина) пан каже утопити його, дізнавшись, що він коханок його жінки, але про ніякий суд над паном нема згадки (пор. Гол. I, ст. 62—64, ч. 20). У пісні про Настю, що служила чотири роки невіддана у пана і полюбила його, пані дізнавшись про небезпечну конкурентку, зробила собі зараз справу без усякого намислу:

Дала пані вечеряти,
По вечері лягли спати.
Пані встала тай ся вбрала,
Вірні слуги побудила,
В праву ручку зажгла свічку,
В ліву ручку мечик взяла,
Вивела ю на улоньку,
Стяла єї головоньку (пор. Голов, I, ст. 70—72, ч. 26).

І знов ніякого слїду про потягнене пані до відповідальности; видно, що се в народї вважало ся за щось зовсїм звичайне.

сотник, а коли він був перешкоджений, городовий отаман. Вони проводили також звичайно на спільних комбінованих козацько-магістратських судах та засїдали в полкових судах, коли ті зїздили до сотнї.

Відклик до попа має також свою основу в тім, що до половини XVI ст. істнували духовні суди в Польщи, а пізнїйше протягли ся як культурний пережиток у далеких від центрів місцях. Вправдї Ор. Левицький говорячи, що попи „судять перелюбцїв“ у тих часах, не наводить на се факту, але можемо бути певні, що він не видумав сього, тілько бачив якийсь документ, перестудіовуючи богаті київські архіви. Та коли б навіть не найдено такого документу, то суд попа над провинницею у пісни, котра стілько заховала нам пережитків, не може тілько з сеї причини підлягати запереченю.

В кінци звернемо увагу ще на один цікавий пережиток. В богатьох варіянтах пісні рибаки, зловивши мертву дитину, несуть її перед пана, чи иншу урядову особу, та кладуть на „тисовий“ стіл. Се має також своє узасадненє в тодїшних звичаях. У марті 1689 р. прийшов до полтавського суду бідний міщанин Панас Тесля з жалобою на свого свата Леська Матїєнка, по прозвищу Виноградного (бо він у своїм хуторі розводив виноград) і в доказ правдивости жалоби привіз мертве тїло свого сина Федора. Судї оглянули труп убитого, переслухали обжалуваного і засудили його на смерть. Але що за обжалуваним „наступили прозьбы людскіи“, судії змінили попередний присуд: „Даровавши ёго смертелною карностью, наказуемъ, абы Лесько той трупъ зятный ведле звычаивъ христіянскихъ поховавъ, зъ нанятыми сорокоустами, во всемъ слушне, якъ того звычай вказуетъ, при заплаченю поголовщины, тутже и вины панскои и врядовои“.[1])

Се ще один доказ більше великої реальности та правдивости пісні.

VIII. Кара.

Страченє дитини[2]) уходило в очах українського народа все за великий злочин, тому і найтяжша кара за нього не вважала ся

---

[1]) О. Левицкій. Очерки. ст. 96—97.

[2]) В V роздїлї подали ми огляд кар, на які була наражена дївчина, що утратила невинність або прижила незаконно дитину. В отсїм роздїлї розглянемо карп, на які засуджувано покритки, коли вони стратили неправесну дитину. Одні і другі карп мають багато подібного, бо і перелюбство і трачене

несправедливою. Очевидно, що в пісні, присвяченій сій темі, мусів сей погляд знайти свій вислів. І ми бачимо, що дійсно в усіх повних варіянтах пісні провинниця поносить заслужену кару, що одначе не однакова і в ріжних варіянтах представляєть ся ріжно. Се відповідає вповні дійсности. Мусимо взяти на увагу, що пісня істнує пару століть, подібні випадки траченя дитини трафляли ся за той час нераз у ріжних місцевостях, судили ся в ріжних судах, на основі ріжних законів, і в ріжних епохах. По випадку знана пісня відживала в даній місцевости і висувала ся на перед инших, при чім роблено в ній дрібні зміни, що відповідали місцевим подіям. Так витворив ся ряд варіянтів пісні. Розходить ся тепер про те, на скілько пісня віддає такі подробиці вірно та на скілько вони годять ся з історією. На основі цінної праці проф. М. Слабченка: „Опыты по исторіи Малороссіи XVII и XVIII вв.“, що подає історію судових кар в Україні, констатуємо понизше, що українські суди видавали дійсно всї згадані кари в пісні, та що побіч кари смерти, присуджуваної за страченє дитини, були инші, на які присуджувано провинницю беручи увагу на всї обставини, що товаришили страченю.

Зробимо огляд усїх сих кар.

1. Утопленє.

У найбільшім числї варіянтів пісні западає присуд утопити провинницю, себ то зробити їй таку саму смерть, яку вона зробила своїй дитині. Читаємо в них:

Всї дївоньки паняноньки ой пют, гуляют,
Молодую Марисеньку в Дунай пускают. (Городиславичі).

Ой дївочки, як паняпки, из правочка йдут,
А Марисю молодейку під боки берут.
Тай узяли Марисечку попід білі боки,
Тай пустили Марисуню на Дунай глубокий. (Козьова).

Всї дївойки паняпойки від пана ідут,
Марисейку (красну) панну пахолки ведут.
Привели її, кинули її в Дунай глибокий:
Плинь же, (плинь же), Марисейко, як твоє дитя.[1])

дїтий підтягано в давнім праві під однакові або дуже близькі до себе карні параграфи. Від волї суду залежало змякшенє незвичайно острих кар і треба зазначити, що українські суди користували ся сею обставиною широко та заміняли острі кари лекшими, хоч неоднаковими. Звідси така ріжнородність у присудах.

[1]) K. J. Turowski. Dodatek. 1846. ст. 18. ч. 18.

Ой узяли Терезочку понуд білі боки.
Розгойдали, розмахали у Дунай глибокий.[1])

Документи XVII—XVIII ст. не потверджують, щоби українські суди видавали часто присуди на утопленє. М. Слабченко наводить тілько один приклад, але й той не був сповнений. В 1696 р. розбирав прилуцький полковий суд справу „дѣвки Вувди Таценковой". Вувдя мала дитину від Юхима, що стояв постоєм в її хаті. На суді запевняла, що дитина родила ся нежива. Але суд не повірив і казав „мистрови, взявше живую, у воду втопити". І кат певно був би виконав присуд, але тут зараз вставили ся за провинницею перед судом міщани, а судії „на прошение мещан, душею даровавши, казали іти в монастир".[2])

М. Слабченко підтягає ще під сю кару топленє відьм, яке практикувало ся нерідко, отже збільшувало би значно випадки сеї кари. На наш погляд купанє або плавленє відьм має зовсїм инший характер, тому сюди не належить, а то ось чому: 1) Купанє відьм носило форму самосуду. Коли довго тягнула ся посуха, збігали ся селяни, зганяли над ріку баби й молодиці і купали їх, аби пізнати, котра затримала дощ. Як дощ пустив ся припадково, пускали всїх до дому. Ніякого формального суду над ними не відбувано. 2) Спосіб купаня був також такий, якого певно не уживано при судовім присуді. Звичайно виставлювано на березї ріки бльок, молодици звязувано навхрест великі пальцї рук із великими пальцями ніг, привязувано до шнура на бльоку, підтягано в гору, а потому спускано на воду і пробовано, чи молодиця не потапає. Коли потапала, признавано її невинною, підтягано в гору і відпускано свобідно. Коли держала ся на верху, вважано її винною і коли не признавала ся, що задержала дощ, але його пустить, нерідко топлено її силою. Де не роблено бльока, там спускано в воду молодиць на звичайних шнурах.

Як топлено засуджених судом, невідомо напевно. М. Слабченко припускає, що засудженому насипувано за пазуху піску, або вкладано камінь, як на Донї, і тодї вкидано в воду[3]). В піснї говорить ся тілько, що „розгойдали, розмахали" тай вкинули у Дунай глибокий, під чим розумієть ся кожду глибоку

---

[1]) М. Врабель, Угро-русски нар. спѣванки, ст. 139—140, ч. 447.

[2]) М. Слабченко, Опыты, ст. 104.

[3]) Тамже.

воду. Не виключено одначе, що могли робити й так, як на Донї, коли не було доволї глибокої води, з якої засуджений не міг би власними силами виратувати ся.

2. Стинанє голови.

Про стинанє голови маємо згадку у двох варіянтах, обох із Горлицького повіту (Ропиця Руська і Ждиня). Подаю відривок ждинського:

Взяли они ей за ручки.
Вивели ей там на вучки:
Ей стинай, кате, кедь маш стять.
А най не плаче отец, мац.
Ей отец плаче слезами.
Ей а Янїчек фіґлями.
Ей мати плаче сердечнє.
Ей а Янїчек фалєчнє.

Українське право приписувало кару смерти через стинанє голови за дуже багато злочинів, особливо полїтичних, далї за перелюбство подругів „доподлинна изобличенныхъ"; вона спадала також на тих женщин, що мали неправесне дитя і „оное стида ради либо боясь наказанія" стратили; тодї також „тотъ чрезъ кого тое здѣлалось, имѣетъ бить казнений отсѣченіемъ голови"[1]), і т. д. Та се було тілько на папери і в теорії, а в практицї прикладало ся — коли поминемо полїтичні справи — дуже рідко. М. Слабченко наводить тілько три випадки зітненя голови за нарушенє семої заповіди[2]). В 1693 р. відрубано голову великому розпустникови Москалеви; в 1698 р. Клїтенкови, що був обвинений за кровосумішку зі своєю невісткою, удовицею Параскою; в 1706 р. Павлови Никитенкови, що знасилував удову Галку Каленичку.

В 1657 р. був присуджений на відрубанє голови козак Ничипір Яцкович за те, що убив обухом винника Мартина. Одначе на просьбу змінили судії свій присуд на наличкованє (відрізанє) уха і вигнанє[3]). Хочби проте віднайдено більше присудів зітненя голови, то все процентово до инших кар вони будуть нечисленні.

Як відбувало ся відтинанє голови, видно з опису смерти Кочубея й Іскри. Для них збудовано поміст і поставлено на нїм ковбок. Засуджені повклякали перед ковбком із завязаними за плїчми руками і позгинали на нього голови. Тодї шиї відслонено

---

[1]) Тамже, ст. 108.

[2]) У православних сема заповідь: Не чужолож.

[3]) М. Слабченко, Опыты, ст. 111.

їм і кат стинав голови[1]). Чим стинано голови, про се нема вказівки. Говорить ся про меч, але се не був меч, тілько шабля або сокира. Не кожде відтинанє голови відбувало ся так, як при смерти Іскри й Кочубея. Один народнїй переказ, що записав у Суботові Марко Грушевський[2]), подає, що там відтинано голови на камінній бабі, якій виновник клав на плече свою голову так, що вона виставала поза плече. Тодї її відрубувано.

3. Повішенє.

Про повішенє говорить ся тілько в однім варіянтї з Угорської України:

Взяли Касю за ручку
Та єй вивели на лучку:
Не вішайте мя на дубі,
Бо мя розедза голубі:
Лем ме завесце над водов,
Там ме гаврани не найду,
Там буде мілий воду брац
Та он ме будзе жаловац.[3])

Вішанє приписувало ся за ріжні злочини, але ніяка система не практикувала ся при тім. Вішано і за релїгійні проступки і за перелюбство і за бунт і за підпал і за крадїж. Найчастїйше вішано злодіїв, в инших випадках вішанє практикувало ся дуже рідко[4]).

Про вішанє за перелюбство знаємо отсї випадки: Величко оповідає, що „Тимошъ Чаплинскую, мачеху свою, на воротахъ обвѣсилъ“, коли довідав ся, що вона зраджує Б. Хмельницького з якимось вандрівним годинникарем. У 1683 р. повішено А. Колмика „за срокгий грѣхъ кгвалтовання“, знасилуваня девятилїтньої дївчинки, а 1691 р. „по вказу его милости пана полковника... за свои злие дѣла повис на щибеницѣ“ лукомський житель Іван Безсмертенко[5]).

Засуджених на шибеницю вішано публично, а місця для того вибирано ріжні. Дуже часто уставлювано шибениці на торгових площах, на роздорожах, то знов за містом. Ті засуджені, що бояли ся смерти, пробували ще чарувати під шибеницею, хрестячись вузликами, в яких була завязана земля і мак, та инше. Шибениця виглядала як друкована буква П, або як її половина,

---

[1]) Тамже, ст. 113.

[2]) Записки Н. Т. ім. Ш., т. 91, ст. 17.

[3]) Я. Головацкій, Народ. пѣсни, т. III, ст. 245—246, ч. 122.

[4]) М. Слабченко, Опыты, ст. 117. [5]) Тамже, ст. 118.

тоб то як друкована буква Г. Деколи висаджували засудженого на коня, підвозили під шибеницю, і коли заложено йому на шию петлю, підганяно коня далї, а засуджений зависав у повітрю. Другий спосіб вішаня був той, що прикладано до шибеницї драбину, на яку виходив засуджений. Коли йому заложено петлю на шию, тодї відіймано драбину, а засуджений зависав у повітрю. На се вказує також термін стояти „на остатнемъ стопню“, на якім ще раз засудженого допитували[1]). Вішано також просто на найблизшім дереві. Сей випадок маємо і в нашій піснї, де засуджена просить, аби не вішати її на дубі, де її роздрапають птиці (тут голубам приписано таку ролю, хоч відомо, що голуби живлять ся тілько ростинним покормом; видно поетови треба було сього слова тілько для риму).

Вішали звичайно за голову, але є слїди, що деколи вішано за ноги. Се видно й на образку, що представляє козака Мамая. За ним на дереві висить повішений за ноги Жид. Кому завдавано таку смерть, за які злочини та як часто її практиковано, се незвісне. Зазначимо ще, що деколи вішано на шибеници й мертвих, а навіть портрети (портрет І. Мазепи). Знаний також спосіб вішаня провинників за ребро на гаку, де такий повішений мучив ся коло трьох день. Такою смертю мав згинути відомий з піснї Байда-Вишневецький. В 1679 р. Запорожцї осліпили Юрія Хмельницького, залили розтопленим оловом та повісили за ребро на гаку[2]).

В однім варіянтї піснї не подаєть ся рід смерти, тілько зазначуєть ся, що засуджену ведуть до ката:

Ю Харкові на риночку всї дзвони ревуть,
Молодую Марисину к палачу ведуть.[3])

Можна припускати, що пісня мала тут на думцї або повішенє, або зітненє голови, бо в обох випадках тілько кат міг виконувати присуд.

Український суд замінював часто кару смерти лекшою. В 1696 р. приміром судив прилуцький суд покритку, що вбила свою дитину. На підставі закона чекала її смерть. Провинниця признала ся і заливаючись слезами, просила судіїв дарувати їй житє. Судії прихилили ся до просьби: „Але запобѣгаючи того, абы нецнота не важилас такого окрутенства надъ дѣтками своими допускати, на пострахъ казали мистромъ обрѣзати тамтую

---

[1]) Тамже, ст. 120—123. [2]) Тамже, ст. 125.
[3]) Д. Эварницкій. Малор. нар. пѣсни, ст. 250, ч. 267.

нецноту"[1]). Обрізувано звичайно руку, ногу, ніс або ухо. Що тут обрізано провинниці, невідомо.

4. Буки (киї).

У двох варіянтах пісні, однім полтавськім і однім галицькім, уся кара осаджуєть ся на битю, при чім близше не означуєть ся, ні чим саме бють, ні кілько. Зазначимо одначе, що в українськім праві знана кара убитя буками. На основі того, що в обох варіянтах провинниця виголошує прощальну промову до матери і остерігає її, щоби инші доньки ліпше пильнувала, як її, можна догадувати ся, що її мали бити буками доти, доки не убють.

В полтавськім варіянті говорить ся:

Всї дївочки коханочки до церковцї йдуть,
Молоду Стеху Штерівну посеред села бють.[2])

В галицькім:

Всї дївонькі панїнонькі мід-горівку пют,
Мулудую Ганусеньку на пумості бют! (Роздїловичі).

Буками послугували ся як самостійною карою, а також лучили їх і з иншими карами, переважно з вигнанєм та з плаченєм „вини". Карали буками переважно за крадїж, коли вона була невелика, за незаконне побитє та за ріжні проступки проти семої заповіди. З ріжних присудів можна тут навести отсї. В 1717 р. розбирано справу Василя Долонка, що позбавив невинности дївчину в Монастерищах. По розглядї справи, що пішла від полковника аж до гетьмана, ясновельможний приказав Долонка „вибить кіями"[3]). В 1688 р. був засуджений козак Яким Третяк у Пирятинї на буки за знасилованє Химки Жилихи. Компанїєць Лебедь жив незаконно з жінкою Дмитра Малого, а їм обоїм помагав отець Ганни Дмитрихи. Пирятинський суд увільнив усї троє від „горлового караня", але „декретовалъ, абы на тѣлѣ своемъ киевим биттям всѣ срокго были скарани". В 1701 р. була засуджена на буки молодиця Єлисавета, що жила незаконно з Дмитром Чайченком; так само Ганна Василиха з Ємченком; у 1716 р. Тетяна Цибівна зі Ст. Ільцем. У 1714 р. була покарана „кіевымъ боемъ нецнота Татьяна Самуйленкова, которая роспутне

---

[1]) М. Слабченко. Опыты, ст. 138.
[2]) В. Милорадовичъ, Народ. обряды и пѣсни. ст. 120, ч. 24.
[3]) М. Слабченко. Опыты, ст. 145.

и вшетечне жиючи, байстра добула и оное зстратила; укинула дитину у воду, а сама пошла до господи и нѣкому того не освѣдчила"[1]).

Буки (киї) се були палиці з твердого дерева, подібні до біяків при ціпах, якими молотять. З ними носили ся все пани, коли робили справи своїм підданим. У гетьманщині уживали їх до тілесних кар, а на запорожу до смертної кари.

В першім разї екзекуція відбувала ся так: Засудженого клали на землю, на руках і ногах сїдали козаки, а сторожі починали бити. Коли судія закричав: „Годї!", сторожі підіймали палиці і держали їх на плечах так, як рушниці. Козаки ж тілько тодї пускали засудженого, коли кара відбула ся цілковито.

Смертна екзекуція відбувала ся інакше. Засудженого привязували на площи до стовпа. Довкола стовпа стояли напитки, закуски і вязки буків. Кождий прохожий підходив до напитків, випивав чарку, закусував, брав бук у руки і бив ним засудженого. Так били засудженого доти, доки не умер.

Числа буків не означувано докладно у присудах, тілько загально: „Добре киями выбити", „скарать киями", „срокго скарать кіями", „мало не до смерти", „нещадно киями бити". У практиці виносило число буків 50—100. Кара відбувала ся все публично, а місцем кари бував звичайно ринок, але карано і в инших місцях. Зі слів прилуцького сотника Гуленка з 1708 р. видно, що били буками на мостї — що маємо і в нашій піснї та в однім оповіданю, наведенім висше — і серед улиці, а на запорожу навіть під шибиницею, при чім бував присутний і священник[2]).

5. Канчуки.

В однім варіянтї піснї бють провинницю канчуками, а потім топлять. Значить, тут кара смерти зміцнена битєм:

Всї дївочки панїночки ой мід, вино пют,
А молоду Ганусечку каньчуками бют.
Всї дївочки панїночки ой мід, вино пют,
А молоду Ганусечку в Дунай пускают. (Далешів).

В писанім українськім праві нема згадки про канчуки, а тимчасом каранє канчуками було дуже популярне, особливо за переступленє семої заповіди. В 1700 р. розбирала ся в Прилуцї справа „нецноты молодицы Пазьки Березовской з жидом Оврасем". Пазька заявила судови, що вона від Оврася Іцкова „до-

[1]) Тамже, ст. 146—147. [2]) Тамже, ст. 148—150.

була дитину". Оврась оженив ся потім і порадив молодици зіпхати гріх на якогось харківського челядника. В суді Оврась випер ся всього, а Пазька настоювала на своїм. Не знаючи, кому вірити, суд приказав обоїм відприсягнути ся. Вони відприсягнули ся. Тоді признали, що Пазька збрехала і Оврася увільнили, а Пазьку „за беззакону дитину" казали вибити канчуками[1]).

В падолисті 1701 р. станули перед судом молодиця Пазька і бражник Федір, що зійшли ся „до вшетечного грѣха прелюбодѣянія". Наслїдком того була у Пазьки дитина, що по її словам у тиждень умерла. Суд присудив Пазьку на канчуки. — Того самого дня розбирала ся справа Гапки Іванихи, „бабы, о вчиненню дитини, грѣхолюбне зийшедшойся з нѣякимсь человѣкомъ варвинскимъ, въ сусѣдствѣ в еи будучимъ". За таке „богобридкое дѣло" Гапку засудили на канчуки. — В 1707 р. судили Веклу Борисиху Трембачиху „о прижитю беззаконно дитини". Батьком дитини був по запевненю Векли компанїйський товариш Михайло Чоп, що обіцяв оженити ся з Борисихою. На суді Чоп випирав ся, але Векла „тое в очи ему твердила". Суд предложив компанїйцеви відприсягнути ся. Чоп присягнув, а Борисиху приказано „скарать добре канчуками".[2])

В 1714 р. явила ся в полковий суд Хвеська Петриха і оповіла „о нажитю беззаконно дитини отъ старости Левка", що „схиляючи еи до грѣха" обіцяв висватати її за доброго чоловіка. Хвеська згодила ся і дійсно віддала ся за Петра Передерія. Передерій очевидно знав се, але мовчав. Тимчасом до села Расок приїхав полковник, а люди почали звертати ся до нього з жалобами. Пішла і Хвеська та на суді мусїла признати ся, що її дитина не від Левка, але молодого Юска. Тоді „за сполкованье" з одного боку, а за „потвару" на старосту з другого полковник приказав Хвеську відчесати канчуками[3]).

Канчуками били отже за незаконне пожитє, за незаконне плодженє дїтий, а далї за неправдиве обжалуванє, за многоженство і многомужство та за дрібну крадїж.

Канчуком називав ся бич із ременем. Ручку до канчука роблено з калини, черемхи, або куросліпа. Вона була, здаєть ся, доволї довга. Канчуків уживали також дїдичі для домашньої кари.

При караню канчуками засудженого роздягали до гола і били „у два канчуки ременнихъ по голому телу безмилосердно".[4])

[1]) Тамже, ст. 152—153. [2]) Тамже, ст. 153—154.
[3]) Тамже, ст. 154—155. [4]) Тамже, ст. 155—156.

6. Нагайки, нагаї.

У двох варіянтах пісні бють провинницю нагайками, а потім топлять:

Всї дївочки паненочки мід-горівку пют.
А молоду попівную нагайками бют.
Всї дївочки паненочки я пют, гуляют.
А молоду попівную в Дунай пускают.[1])

У недїлю пораненьку в усї дзвони гудуть.
Молодую Буймистрівну в три нагайки дмуть. (Васильків).

Так само у двох варіянтах пісні бють провинницю нагаями і топлять:

Всї дївочки як панночки перед пана йдуть.
Всї дївочки як панночки мед і вино пють.
Молодую війтівночку нагаями тнуть. (Збірка М. Вовчка).

Я в недїлю пораненьку во всї дзвони бють.
Молодую войтівночку нагаями тнуть.
Ой узяли войтівночку під білі боки.
Й а вкинули войтівночку в Дунай глїбокий. (Збірка В. Степаненка).

Розходило б ся тепер про означенє, чи нагайка і нагай се один інструмент, чи два. Наші словарі не вдають ся в такі подробиці і Б. Грінченко перекладає слово „нагай“ = нагайка, плеть, а при слові „нагайка“ відкликаєть ся на попереднє (= нагай). Докладнїйше вже означує М. Комар. Під словом „плеть“ подає такі значіня: 1) З прядива — плїть, батіг, батіжок, пуга, пужка; з реміня — карбач, малахай, канчук; товста і коротка — нагай, нагайка; з трьома кінцями — тройчатка. Але зараз із наведеного цитату бачимо недокладність у перекладї:

Та взяв милий дротяную плїть.
Тай став милу у плеченьки гріть.

В перекладї отже плїть із прядива, а в цитатї з дроту! А тимчасом про дріт М. Комар навіть не згадує.

З иншої пісні знаємо, що й нагайка буває з дроту:

Ой там за горою, там за кремяною,
Не по правдї жиє чоловік з жоною.
Вона йому стелить білую постїлку,
А він їй готує дротяну нагайку.
Біла постїлонька порохом припала.
Дротяна нагайка біле тїло рвала.
Біла постїлонька порохом присїла.
Дротяна нагайка кровю обкипіла.

---

[1]) O. Kolberg, Pokucie, т. II, ст. 145, ч. 241.

Йдучи за М. Слабченком приймаємо, що нагай = бич (і рос. бичъ), а нагайка = пліть (рос. плеть), що се отже два окремі інструменти[1]).

Нагайка, як дротяний сплетений канчук, перейшла до нас від Татар і була доволї розповсюднена на Україні. Нею послугували ся при лекших карах, при переслуханях та допитах. Били публично на базарі, а деколи перед церквою по Службі Божій. Били так: Засудженого привязували до драбини городські слуги або осаулці, і вони також виконували кару. Довкола них стояла варта. Побитого треба було здоймати з драбини, бо били все „нещадно и безмилосердно". Ударів було більше як 25, бо нераз биті млїли і треба їх було відливати водою. Одягав ся і роздягав ся караний сам. Деколи били до смерти, тому на бажанє провинника допускано до нього священника для сповіди. Били нагайками все тїло від ніг до голови. Деколи били по підошвах, але се була дуже варварська кара і мало хто міг її витримати[2]).

Нагаями послугували ся при легких проступках, але припису не було нїякого, коли їх належить уживати і в якім числї ударів. Доходило воно до сотки або й висше. Ми знаємо два присуди на битє нагаями. В 1697 р. розбирали в Прилуцї справу злодіїв і двох присудили на шибеницю, трьом повтинати носи, а три їх помічниці вибити нагаями. — В 1713 р. розбирали знов справу 15-лїтньої дївчини Федорки, що йшла зі своїм слїпим братом на службу. Її перейшов на дорозї Лукіян Дїденко і позбавив невинности. Дїденка арештували і засудили на смерть, але на просьбу громади помилувано його і покарано тілько нагаями[3]).

7. Різки.

В однім варіянтї піснї бють дївчину різками:

Ой всї дївки, як паненки, мід-горівку пют,
Вітівную Ганусеньку різочками бют. (Вербовець).

Різки не мали широкого ужитя в гетьманщинї. „Права" приписували їх за багато проступків меншої ваги, як за дрібну крадїж, особливо коли хто на крадїжи попав ся перший раз;

---

[1]) Варто було би, щоби хтось описав докладно отсї всї інструменти та подав їх рисунки, тодї ми знали би, котрі саме з них ріжнять ся від себе й чим, а котрі тілько відповідно до околицї мають відмінну назву.

[2]) М. Слабченко, Опыты, ст. 158—159.

[3]) Тамже, ст. 160—161.

за звідництво; за проступки неповнолїтних (хлопцї до 16, дївчата до 13 лїт) і ин. На практицї визначувано їх знов за що инше. В 1712 р. вибили різками Марію Гуленкову з Ічнї, що мала дитину від жонатого Івана Лихвяра. В 1708 р. знов Яцько Коваль із Прилуки, жонатий, зійшов ся з Мариною Литовкою і обоє „абы впредъ того поперестали“ були покарані, він „швурками“, а вона різками. У злуцї з нагаями різки замінювали наличкованє. Се видно зі справи Михайла Сахненка, що розбирала ся 1707 р. у прилуцькім полковім судї. За крадїж присудили йому і нагаї і різки[1]).

Вигляд різки неописаний. Се був або прут, або жмут тонких прутів, сплетених до купи, переважно з берези. Звідти назва „березова каша“, якою в давних школах карали учеників у кожду суботу.

8. Вигнанє.

В однім варіянтї піснї читаємо про вигнанє провинницї з родинного місця:

У недїлю та раненько всї дзвони ревуть,
Ужеж тую королївну на Сибір ведуть.[2])

Вигнанє практикувало ся на Українї дуже широко. В „Правах“ воно приписане тілько для перелюбцїв, особливо таких, що грішили будучи спорідненими з собою, та для звідників. Але в практицї розтягало ся вигнанє і на убийників і на злодіїв, при чім вигонюваним утинано ще часто ніс або уха та бито публично при стовпі.

В 1699 р. розбирала ся в прилуцькім полковім судї справа „нецноти дѣвки Гапки Минувни Дѣвицкой“, що породила дитину і стратила. Гапку взяли „до вязеня“ і почали бити канчуками. Вона запевнювала, що дитина родила ся мертва. Та суд не повірив тому і постановив, „абы оную мистръ вибилъ з мѣста, а вививши нос врѣзалъ“[3]). — В 1714 р. розбирано подібну справу. Обжаловувано молодицю „Ганну з Монастирищ въ беззаконномъ нажитю дитини и страченю оной“. Ганна запевнювала, що її дитину загризла собака, а вона не убивала. Відповідно до „Порядку“ Ганну належало „скарать на горло“, але суд змякшив кару, змінивши її на вигнанє з міста і утненє носа. — В 1716 р. розбирала ся знов подібна справа. Була обжалувана

[1]) Тамже, ст. 162—164.
[2]) Б. Гринченко, Этногр. Матеріалы, т. III, ст. 272—274, ч. 533.
[3]) М. Слабченко, Опыты, ст. 197.

молодиця „нецнота, родимка прилуцкая“, що також придбала байстря і стратила. Вона покинула чомусь свого мужа і пішла на службу до лубенського осаула. На Різдво „кгди панѣ поехали колядовати, пасинокъ учинилъ (із молодицею) насилно грѣхъ вшетечный“. Коли осаулиха дізнала ся про те, прогнала молодицю. Та вибрала ся на прощу до Київа, а по дорозї в Прилуках у Горленкової родила дитину і кинула „въ федронъ“. Горленкова почала на другий день допитувати ся, де поділа ся дитина. Молодиця признала ся і попала в тюрму, „толкож оная нецнота в килка недел не вѣдати якимъ способомъ утекла з вязеня“.[1])

Крім страти дїтий вигнанє розтягало ся на всї ті проступки, з яких можна було висновувати „беззаконное житте“. В 1699 р. конотопський музикант Хвесько і шинкарка „мѣшкорѣзка всегосвѣтня“ Гапка були обжалувані, що жили невінчані. Суд приказав вигнати обоїх із города, а „мѣшкорѣзцѣ“ і ніс урізати, втягаючи сюди мабуть і якусь її злодїйську провину. — В 1703 р. молодиця Гапка „нецнота журавская, за смертелный грѣхъ тѣлесный“ була вигнана з города і наличкована на носї. Співвиновник, компанїєць Товпига, що „сполковалъ“ з нею був би також дістав таку кару, якби не те, що його як військового передано „п. полковникові комономy“. — Того самого року вигнано з Сокиринець нецноту Уляну, котру також наличкували на носї, а співвинний парубок Шульженко виратував ся тілько відприсяганєм[2]).

При вигнаню розріжнювано три його роди: Вигнанє з села, з міста і з полку. Відбувало ся воно дуже поважно. Вперед судії видавали приказ, „бы ни еден не тилько неприятеловъ и кревънихъ ихъ не держали и приймовали въ доми, але и кождому приказали, бы сусѣдъ сусѣда престерегалъ такихъ зломыслъных надъзвычай преступцовъ и злодѣевъ не держати, але цѣле и в уизду нашомъ и по селахъ не мѣти и не приймовати“. Сей приказ оголошував по містї мійський слуга, який також довершував вигнаня ще з иншими особами. Деколи сповняв сю функцію кат, але не завсїгди. При вигонюваню засуджених обнажувано і так гонено на більший сором[3]).

Провинника вигонювано тілько з околиці. По злуцї гетьманщини з Росією почали ся вигонюваня на Сибір, головно за полїтичні справи. Звичайно полїтичні противники віддавали одні

---

[1]) Тамже, ст. 198. [2]) Тамже, ст. 198—199. [3]) Тамже, ст. 202—203.

других московським властям, а ті вивозили арештованих на Сибір, позбуваючись тим способом впливового елєменту на Україні та рівночасно заселяючи незалюднені простори. По знесеню гетьманщини почала ся загальна висилка на Сибір також звичайних злочинців, перед тим непрактикована.

9. Тюрма.

Про тюрму маємо згадку у чотирох варіянтах. У волинськім читаємо:

Всї дївоньки паняноньки до церкви ідуть.
Молодую Оленочку до тюрми ведуть.
Всї дївоньки паняноньки таночок ведуть.
Молодую Оленочку перед двором бють.[1])

В гуцульських варіянтах читаємо:

Ой волїла я, Дмитрику, хоріти, болїти.
Як я мала арештами темними сидїти.[2])

У другім:

Ей волїла я, Дмитрику, хоріти, болїти.
Як я мала в студененькім катушу сидїти. (Криворівня).

Тюрма, як самостійна кара, не часто визначувала ся. За те сидїли в нїй усе інквізити, а що справи не судили ся швидко, то тюрми все були переповнені, бо арештовано за найріжнороднїйші справи.

Тюремний режім був дуже тяжкий. Увязненими нїхто не журив ся. Кайдани вїдали ся в тїло і заражували кров. У ранах плодили ся черваки. Поживу діставали увязнені звичайно дорогою жертв від добрих і милосердних людий, але бували випадки, що начальство заборонювало приносити милостиню і то не тілько старшим, але й дїтям. Дуже часто тюремні начальники саджали увязнених на хлїб і воду і не дозволяли нїкому відвідувати їх. Через те вязнї сильно вимирали. Бували одначе й такі начальники, що на чиюсь просьбу або і з власного милосердя випускали вязнїв „в господу к лучшему присмотру“.

На запорожу були тюрми зовсїм страшні. Се були викопані в земли доволї глибокі ями, нїчим ненакриті. Туди спускали провинників линвами і вони сидїли там без огляду чи дощ, чи погода. Поживу спускали їм також на посторонку. Очевидно,

[1]) П. Чубинскій, Труды, V, ст. 890—891, ч. 461; тамже, ст. 1191, ч. 9 згадуєть ся в харківськім варіянтї також про тюрму.

[2]) В. Шухевич, Гуцульщина, т. III, ст. 192—193, ч. 7.

що така тюрма мусїла сильно відбивати ся на здоровлю, хоч були такі, що видержували по кілька лїт. Між останнїми був і Ів. Мазепа, якого зловили були Запорожцї й увязнили, коли він їхав до Турків із порученями від гетьмана П. Дорошенка.

Крім тюрми був знаний також арешт, якого було кілька родів: Звичайний арешт, тюремний арешт і арешт на гарматї, що був також дуже тяжкий. Був знаний ще домашнїй арешт, яким послугували ся рідко. Вязнїв приковувано за шию (прим. до гармати), накладано на них кайдани, иншим накладано колодки та скрипицї. Колодки були дуже прикрі, бо вони складали ся з дощок із отворами, в які всувано руки й ноги увязнених так, що вони паралєльно лежали, а тїло було скорчене під острим кутом. Увязнений не міг у такім положеню рушити нї одним членом.

В тюрмах гетьманщини, що лишили ся по Польщі, були звичайно два відділи, верхний і спідний. У верхнім приміщували ся інквізити, у спіднім засуджені. На свічки, дрова, замки, за якими їх стерегли, мусїли давати вязнї окремі оплати, що звали ся „потюремним“. Приковані ланцом мусїли платити „ланцове“, а ті, що мали кайдани на руках і ногах, платили „колодноє“. Коли засуджений утїк, сторожі і дозорцї мусїли зараз повідомити суд, який висилав за втїкачами гончі листи. Сторожі мусїли доказати і заприсягнути, що вони не завинили втечі, тодї були вільні, колиж показало ся, що вони помагали при втечі, тодї мусїли відпокутовувати ту кару, яка була наложена на втїкача. Вязнїв під сторожею воджено на публичні роботи, що й до нинї практикуєть ся[1]).

В деяких варіянтах піснї не вказано виразно роду кари, визначеної провинницї. Говорить ся загально, що її ведуть під „наказ“, „надзор“ або просто, що її „повели“, Треба догадувати ся, що ведуть до тюрми. У Катеринославськім варіянтї читаємо:

Та в недїленьку та пораненько всї дзвони гудуть,
Та ужеж тую та красавицю під наказ ведуть.[2])

Се місце повторяєть ся ще в кількох варіянтах.

У полтавськім варіянтї:

У городї у Київі усї дзвони бють,
Уже тую красавицю под надзор ведуть.[3])

---

[1]) Докладний опис тюрми й її режіму у М. Слабченка, Опыты, ст. 170—176, звідки й беру найважнїйші відомости.

[2]) Я. П. Новицкій, Малор. пѣсни, ст. 153.

[3]) В. Даниловъ, Пѣсни с. Андреевки, ст. 66, ч. 189.

У гуцульськім варіянті:

Ой повели Варварочку в гору, то в долину,
Аби знала, паметала, що згубила дитину. (Зелениця).

В однім варіянті ведуть провинницю в кайданах:

Кожда дзівочка у вінках,
Вітова Кася в гайданках.[1])

У другім ведуть її в ланцюшках:

Всї дївочки Верміночки перед пана йдут,
А молоду попівную в ланцушках ведут.[2])

Публичне веденє закованих осіб улицями села або міста уходило за велику ганьбу, тому вони силкували ся всякими способами вивинути ся від того, звертаючись нераз навіть до підкупу.

Зазначимо ще в кінци, що в деяких варіянтах (двох галицьких і сїмох із наддніпрянської України) не згадуєть ся нічого про кару, яка стрінула провинницю. Та се переважно нерозвинені варіянти, тому не тілько сей один дефект спостерігаєть ся в них. В галицьких обох варіянтах є одначе бодай натяки на те, що провинницю таки не обмине якась кара.

IX. Викуп від кари смерти.

У двох гуцульських варіянтах пісні про покритку, обох записаних у Косівськім повіті, стрічаємо ся з дуже цікавим культурним пережитком, викупом провинниці від кари. Яка саме була та кара, з пісні не видно ясно. Бачимо тілько, що провинниця сидить у кримінали, де відвідує її Дмитрик, правдоподібно брат. Вона жалуєть ся перед Дмитриком на свою недолю, а се має такий вислїд, що він рішаєть ся її викупити (мабуть тілько з криміналу, а не від смерти). В криворівськім варіянті звучить се місце так:

Ей волїла я, Дмитрику, хоріти, болїти,
Єк я мала в студененькім катушу сидїти.
Продав Дмитро сїрі воли тай вороні конї,
Тай вікупив Варварочку с тешкої ниволї.[3])

У головськім варіянті:

Ой волїла я, Дмитрику, горіти, болїти,
Єк я мала арештами темними сидїти.
Продав Дмитрик білї воли, голубі телицї,
А сам пішов вікупати Варвару з темницї.

---

[1]) Я. Головацкій, Народ. пѣсни, т. III, 1, ст. 245—246, ч. 122.
[2]) Записки ЮЗО. т. II, ст. 428, ч. 102.
[3]) Пор. висше між варіянтами ч. 13.

Продав Дмитрик сірі воли тай вороні коні,
Та аж тогди він вікупив Варвару з неволї.[1])

Звичай викупу практикував ся доволї широко, коли його слїди подибуємо також в инших народнїх піснях. Ось приміром:

Ой у містї в Будзанові
Сидит легінь у неволи
Гей у синїм зелїзячку
Тай у білім ремінячку.
Сидит тай до батька листе пише.
Так до батька промовляє:
Чи меш, батьку, за мнов дбати,
Чи мя будеш викупяти,
Чи в неволи поминати?
Щож би, синку, за тя дати?
Штири конї воронії
Тай сїдла їм золотії.
Волїю тя, синку, в неволенцї поминати,
Нїж так дорого за тя дати!

Легінь пише далї листи до матери і жадає в неї: „Штири коровки риженькії із теляти маленькії“, до брата, в якого жадає: „Штири воли сивенькії тай яремця новенькії“, до сестри, в якої жадає: „Штири стрижки (вівцї) чорненькії із ягняти маленькії“, але нїхто з родини не годить ся дати такого окупу і легінь мусить гріх уповнї відпокутувати[2]).

У другій піснї сидить так само гільтай у неволи і пише даремно листи до батька й матери, в кінци до милої. Мила запитує:

Шо би, милий, за тя дати?
Не мож, мила, тілько ізложити,
Мене відси викупити!
Буду, милий, зарабляла,
Чужу кужіль запрядала,
Буду усе продавала...
Волїю все пострадати,
Тебе звідти викупяти,
Нїж маю тя в неволенцї поминати.
Від тепер я буду знати,
Як миленьку шанувати.[3])

Тут отже викупляє мила гільтая з неволї.

Так само в иншій пісни проба викупу від смерти вдаєть ся. Два парубки, попович і вдовин син, кохають ся в одній дївчинї; поєдинок має порішити, котрого вона буде. Попович

[1]) Матеріяли до укр. етн., т. V, ст. 193, ч. 7.
[2]) Я. Головацкій. Народ. пѣсни, т. I, ст. 46—48, ч. 7.
[3]) Тамже, ст. 48—49, ч. 8.

стріляє і схибляє, вдовин син стріляє і поцілює поповича в саме серце. Тоді:

Ой за поповичом дзвони ся розщибают,
А вдовин синонька тратити гадают.

Але вдовин син не тратить духа. Він звертаєть ся до панів із просьбою:

Стійте, панове, стійте, ще мене не губіте,
Та пишіте листоньки, до матінки шліте.
Матінка читає, ще борше відсилає:
Най ми панове хоть годинку зачекают!
Матінка їде, хусточков махає.
Свого сина миленького червінцями обсипає.

І се не полишило ся без наслідків, бо далї читаємо, що:

В вдовиного сина на весїлю скачут.
А поповичеви у головках плачут.
Вдовиного сина та до шлюбу ведут.
А поповича під мураву везут.
Вдовин син буде тай на світї жити,
А попович під муравою гнити[1].....

З иншої пісні бачимо, що хоч окуп предложено, суд не приняв його і провинників страчено.

Молода поповичова жінка Текля убиває свого чоловіка при помочи любка Яненька і втїкає з ним. Убийство викриваєть ся одначе завчасу, піп наробив крику, а бурмістр міста висилає за убийниками погоню; їх ловлять і приводять перед пана Замійського на суд:

Ой привели Теклю перед Замійського пана,
Аж тогдї вже Текля та уся зівяла.
Ой на молодій Текли та високії брижі,
Та що на ню погляне Замійський пан, аж му серце дриже.
Ой на молодій Текли черчатая плахта,
Ей сподобала Теклю вся Замійського шляхта.
Ой у четвер рано та почали судити,
Та якби мали Теклю з Яненьком губити.
А Теклин батенько кошиком гроші носит,
Пана Замійського низьким уклоном просит:
Ой рач же, паноньку, тії таляри взяти,
А мою дочку Теклю від смерти ратувати!

От ужеж бо осуджено, щоби Теклю нї сїчено, нї рубано,
Але щоби Теклю горлом даровано.

---

[1]) Тамже, ст. 60—62, ч. 19.

Поповичів батько кошиком червоні носит,
Пана Замійського йще пилнїйше просит:
Ой поберн, пане, та червоні золотії,
Ох тілько ти не губи тії люде недобрії!

Ой у четвер вже к вечеру та почали судити,
Ой як мают Теклю з Яненьком згубити.
Та хочай на Текли та черчатая плахта,
Ой не помогла Текли та препишная шляхта.
Та хочай на Текли та брижі хороші,
Не помогли єї анї батеньковії гроші.
От ужеж бо осуджено, щоби Теклю не пущено,
Та щоб єй головку під меч положено.
Ой в пятницю вивели вже Теклю губити [1])

В пісни не вияснено, чому пропонований викуп не мав наслїдків, можна лише здогадувати ся, що справа була занадто голосна, бож тут ходило про убийство визначнїйшої особи, поповича, та що в разї увільненя убийців піп був би не засипляв справи і вів її дальше аж до осягненя корисного для себе результату. Тому суд мусїв тримати ся строго приписів закона і не признавати нїяких облекшуючих обставин, яких зрештою могло й не бути. Другий можливий здогад був би такий, що старий піп предложив більшу суму судіям, як його противники, аби лише стало на його та щоби убийники його сина понесли заслужену кару без нїяких полекш. У тім разї текст: „Поповичів батько кошиком червоні носит“ — мав би рацію, але тодї просьба його не звучала би: „Ой тілько ти не губи“, а хиба: „Ой тілько ти погуби тії люди недобрії“, бож він не мав причини вставляти ся за убийниками свого сина і ще гроші доплачувати до убийства. Котрий з тих здогадів правдоподібнїйший, не беру ся рішати і се зрештою не має значіня, бо нам залежить лише на зазначеню факту можливости викупу від смерти, що й зроблено. Коли одначе другий здогад не має підстави, тодї в текст треба вставити замість „Поповичів батько“ — „А Яненьків батько кошиком червоні носит“, бо лиш йому могло залежати на увільненю сина, як Теклиному батькови на увільненю доньки. На кождий випадок текст пісні у сїм місци попсований і його треба в однім або другім напрямі справити.

Викуп від смерти практикував ся давно і в західній Европі, хоч так само не завсїгди з добрим результатом; слїди того полишали ся також у тамошнїй народнїй поезії.

---

[1]) Тамже, ст. 51—54, ч. 12.

В одній бретонській пісні читаємо приміром, що коли ведено на шибеницю дівчину, посуджену невинно за вбийство дитини і засуджену на смерть, тоді її нанашка:

Die Edelfrau kam her und bat
Für ihre Pathin noch um Gnad'.
„Die Pathin ihr mir geben sollt,
Ich wiege sie euch auf mit Gold:
Und ist genug euch dieses nicht,
So zahl' ich meines Pferd's Gewicht;
Ich zahl' so schwer der Zelter mein,
Das Mädchen und ich selbst mag sein!"

Та суд не пристав:

Die Pathin rettet kein Gebot,
Wie sie getödtet, sei sie todt![1])

Коли той, хто потерпів шкоду, вставляв ся за провинником, йому суд зменшав кару або й дарував зовсім, як се ми бачили вже з ріжних присудів висше. Сліди сього звичаю маємо також у народнїх піснях. Як відомо, чари належали до тих карних справ, за які накладано найвисші кари. Але на се не зважала Парасочка і очарувала свого любка Івана. Лежачи на смертній постели, Іван запитує її, чи се правда і дістає потверджуючу відповідь:

Парасочко солоденька, кобись ми сказала,
Ци ти зїлєм, ци корінєм мене счирувала? —
Ой нї зїлєм, нї корінєм тебе счирувала,
Лиш єм тобі коло коршми дві яблучцї дала...

Вина дївчини була тут очевидна і про присуд, який випаде, не міг нїхто сумнївати ся:

Присудили Парасочку на штуки рубати,
Але впросив Іваночко тоє дарувати.[2])

І присуду очевидно не виконано.

Розгляньмож ся тепер, чи мав і на скілько сей звичай викупу від кари, наведений у народнїх піснях, правну основу в писанім, державнім праві. Послужать нам до сього отсї дві працї:

1) Przemysław Dąbkowski, Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej[3]) w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI. (Львів, 1898).

---

[1]) Volkslieder aus der Bretagne. Ins deutsche übertragen von A. Keller und E. v. Seckendorff. Tübingen. 1841. Ст. 94—99: Unsere Frau von Folgoat.

[2]) Я. Головацкій. Народ. пѣсни. І. ст. 68—69. ч. 24.

[3]) Звертаємо увагу, що до Rusi halickiej належали за Польщі землї: Галицька, львівська, перемиська і сяніцька (отже нинїшня Лемківщина) та що їх українського характеру самі Поляки аж до остатнїх часів не заперечували.

2) М. Е. Слабченко, Опыты по исторіи права Малороссіи XVII и XVIII вв. Розділ VII: Имущественныя взысканія. (Одеса, 1911).

В середновічнім праві убийство вважало ся приватною справою, якої могли доходити близше або дальше пошкодовані і довільно з нею поступати: наставати на покаранє злочинця смертю і на умови з ним у справі матеріяльного відшкодованя, отже брати окуп і дарувати йому житє. Можна се було робити через посередників обох сторін, що звали ся по польськи yednacze, а по латинськи boni homines, domini, amici, arbitri і т. д., які звичайно мали над собою суперарбітра, званого barman або borman (з німецького Obermann). Ініціятива до переговорів могла виходити або від обох заінтересованих сторін, або й від зовсім посторонних осіб. Нераз робив злагоду якийсь висший урядник королївський, прим. староста, або инші достойники, або міські урядники німецького права. Полагодженє ними справи мало таку саму силу, як судовий присуд. Суд опісля сповняв ролю нинїшнього нотаріяту і вписував довершену угоду в судові книги. Можна було одначе віддавати справу судови і тодї суд не годив сторони, тілько судив. Звичайно засуджував провинника на зложенє викупу[1]).

Як бачимо отже, пошкодованій сторонї прислугувало першенство при доходженю справи убийства. Коли одначе нїхто з родини не виступав із обжалуванєм, тодї робив се староста і забирав викуп на річ короля. В сїм випадку брав суд сам у свої руки ініціятиву і не чекав на візванє пошкодованого або третїх осіб[2]).

Висота викупу в Польщі була означена законом. За голову хлопа викуп виносив 10 гривен, за голову шляхтича або Жида 60 гривен, але можливі були модифікації і відповідно до засобів та обставин часом сї числа були висші, а часом низші. Коли пошкодований натискав сильно, викуп підвисшувано, а коли провинник опирав ся, викуп обнижувано. Коли провинник був можною особою, викуп усе знижувано до половини, або й ще низше[3]).

В гетьманщинї означувано звичайно розмір викупу відповідно до вказівок пошкодованої сторони, яка домагала ся поголовщини „для дѣтей и найма попа для отбутя за душу“. Суд

---

[1]) P. Dąbkowski, Zemsta, okup i pokora, ст. 12 - 14.

[2]) Тамже, ст. 16. [3]) Тамже, ст. 21—22.

наказував усе затягнути в книги і тим закінчував свою діяльність, не заявляючи своїх прав до покараня злочинця. Тілько коли провинник не міг заплатити, тоді карано його по постанові закона.

Від властивого викупу належить відріжнити кару за убийство, що звала ся poena regalis і виносила постійно без огляду на висоту викупу 14 гривен, могла отже раз бути висша, другий раз нижша від властивого викупу. Викуп був заспокоєнєм приватно-правної претенсії, а кара за убийство була винагородою за шкоду, що повстала через нарушенє публичного ладу, відповідала отже вимогам державної ідеї. Її оплачувано не тілько тоді, коли справу полагоджено судово, але й тоді, коли полагоджувано приватно через посередників. Королївську кару належало складати окремо від викупу[1]).

Щоби зрозуміти, чи грошева оплата приносила доволї значне уменшенє майна убийника та давала якусь ґваранцію здержаня злочинця перед сповнюванєм злочину, треба знати вартість гроша в данім часї. З одної записки перемиської довідуємо ся, що в 1460 р. кінь представляв вартість одної гривни, віл пів гривни, корова 16 шагів, вівця і ягня 3 шаги (grosze). Нормальна плата за голову убитого шляхтича (60 гривен) представляла отже вартість 60 коний, або 120 волів, або 180 коров, або 950 штук овець і ягнят. Нормальна плата за голову убитого хлопа (10 гривен) представляла в грошах вартість 10 коний, або 20 волів, або 30 коров, або 160 овець і ягнят[2]).

Правда, вартість гроша не все була однакова, та хоч вона і знижувала ся, то всеж оплата поголовщини (викуп за голову) і оплата королївської кари були такі високі, що зложенє їх мусїло відбити ся дуже сильно на майнї убийника, осягали отже вповнї свою задачу здержуваня від сповнюваня злочинів. Оплата приносила також значну матеріяльну користь родинї убитого, що впливало додатно на помиренє сторін та занеханє ворогованя. З огляду на значну високість викупу, не сплачувано його майже нїколи від разу в цїлости, тілько ратами. Умови сплати укладали обі сторони разом за спільним порозумінєм. Коли хтось не дотримав умовленого речинця, можна було брати в нього застав і доти держати, доки оплата не була зложена в цїлости[3]).

Звідкиж пішов звичай кару смерти, або яку иншу заміняти

---

[1]) Тамже, ст. 26. [2]) Тамже, ст. 26—27. [3]) Тамже, ст. 25.

викупом? Головну ролю відгравали тут економічні відносини. Коли провинника скарали „на горлї“, то пошкодовані мали задоволене почутє пімсти, але поза тим не було їм нї красше, нї лїпше. Коли приміром убитий був батьком родини і полишив її незабезпеченою матеріяльно, родина могла з його смертю зійти цїлковито на жебраків. На те звертано увагу і вже вчасно „горловоє каранє“ заміняно викупом, до якого додавано ще звичайно для більшої памяти тїлесну кару. Ілюстрацією сього можуть послужити ріжні присуди. Ось приміром 1698 р. розглядала ся в прилуцькім судї „справа прелюбодїянія“ Тимка Яблоновицького. Як багато инших, так і Тимко, маючи жінку, зійшов ся з „дївкою Шираю“ і став батьком її дитини. Обоє в судї признали ся до гріха і суд укарав Тимка за той гріх „виною пінязжною“[1]). За ушкодженє чужого майна наказувано повернути причинену шкоду[2]). За убийство бачимо ось які присуди того самого суду: В 1701 р. Кіндрат Пасенко убив Білана, бувшого десятника прилуцького. Кіндрата присудили на „горловоє каранє“. „Лечъ жона Бѣланова и брат и иние кревние, не инстигуючи на него, жебы былъ горломъ караный, просили, жебы (за) душу небожчиковскую обряди хрістіанскіе з убозства своего поотправлялъ и дѣтей уконтентовалъ за поголовщину даткомъ, которий ихъ упросилъ на 8 копахъ и поминки звичайніе и сорокоустъ позволился отправити“[3]). — В січни 1703 р. ставав перед судом різник Антон, що убив коваля Василя. Суд присудив його „скарать на горло“, але вдова „даровала єго горлом“ і просила тілько заплатити головщину тай довги покійного. Суд згодив ся на се, а Антін затягнув зараз позичку в Івана Зеленого і пішов разом із жінкою до Зеленого на відробок. Сей відробок міг тягнути ся нераз цїлі лїта. Так приміром якась Прокопиха, що вкрала була у Максима Швеця гроші, на присуд пирятинського суду була віддана йому на вислугу на цїлих сїм лїт[4]). — Того самого року в лютім судили убийника Феська Пинчуненка, що підчас піятики так ударив Каленика Полещенка, що той на четвертий день віддав Богови душу. Феська засудили на смерть, але він утїк. Тодї присудив суд, щоби Феськів батько заплатив жінцї убитого 66 золотих, „чимъ жона и уконтентована была, а справа конецъ приняла“. — В 1710 р. мамаївський житель Мартин Логвиненко, дуфаючи в свою силу, визвав на ку-

---

[1]) М. Слабченко. Опыты. ст. 211.

[2]) Тамже. ст. 212. [3]) Тамже. ст. 213. [4]) Тамже. ст. 217.

лачний бій братів Щербаненків, що його убили. Мартинисї не стало би легше від смерти убийників. Вона хотїла мати щонебудь для свого прожитку й дїтий. Суд розумів се, тому присудив братам заплатити порівно вдові „якъ реестръ, з ратуша нашего Лонгвинцѣ виданій, показуетъ“. — В лютім 1715 р. розбирали в прилуцькім судї справу Кирика Ющенка. Йому доїдав Грицько Руденко, приговорюючи, що Кирикови „не слѣд козакувать“. Розсерджений Кирик так побив Грицька, що той на другий день помер. „Забойцу по правнымъ артикуламъ“ присудили „мечемъ стяти, а поневажъ жона на него не инстиговала, ижби горломъ каранъ (былъ), только требовала, жеби поголовщину той заплатилъ, теди судъ наказалъ поголовщину з навязкою 67 золотих и 5 шаговъ дати юй“[1]).

Бувало й так, що оплату лучено з засланєм до монастиря. В грудни, 1717 р., розбирано в прилуцькім судї справу Василя Рогуженка, що вбив свойого брата Омелька, який заступав ся за братову, коли її брат Василь лаяв. Такий злочин вимагав кари смерти, але суд замінив її оплатою поголовщини, а що поголовщини не було кому платити (бо Омелько видно був парубком), то суд присудив, щоби Василь наймив сорокоусти за брата і „всяки церемонѣи церковние“ та три роки робив у Густинськім монастири[2]).

Отсей випадок замітний для нас тим, що в нїм маємо деяку анальогію що до оплати з оплатою в пісни. В нїй покритка топить дитину, тому нема пошкодованого, який домагав би ся викупу. Навпаки брат Дмитрик платить іще сам, аби тілько видобути провинницю з неволї. Сей викуп належить отже вважати за poena regalis, котра в гетьманщинї йшла в користь судіїв. А що полкові судії утратили, як знаємо, з кінцем XVII ст. право видавати смертні присуди і через те маса справ повинна була перейти до ґенерального суду, до ґенеральної канцелярії і до гетьмана, то полковники, щоби удержати при собі право судити всякі справи, почали накладати грошеві кари й там, де властиво не належало їх накладати[3]).

Викуп усе мусїв припасти пошкодованій родинї і пан не мав нїколи права брати його за свого підданого, навіть тодї, коли виступав як заступник підданого в судї.

---

[1]) Всї присуди тамже, ст. 214—215.
[2]) Тамже, ст. 215. [3]) Тамже, ст. 222—224.

X. Увільнюванє від кари смерти.

Як ми бачили повисше, в неукраїнських варіянтах пісні приходить одна звичаєва подробиця, якої нема в українських варіянтах та яка відома добре в українськім звичаєвім праві. Про неї маємо згадки і в документах і в устних переказах, а навіть в одній пісни заховав ся її відгомін, хоч правда — слабий. Маю на думці увільнюванє злочинця або злочинниці від кари смерти, коли вони були вільного стану, а хтось із публики зробив їм на місци траченя пропозицію — піти зараз до церкви і повінчати ся. Мали право чи привілей дівчата (і очевидно удовиці) випрошувати від смерти хлопців (і вдівців) і навпаки хлопці (вдівці) дівчат (удовиць). Крім того міг визволити від смерти дівчину також кат і повінчати ся з нею. Та права ката не можна мішати з правом парібка, бо кати у всїх краях із нїмецьким правом мали окремий привілей увільнювати часом засуджених, отже могли з нього користати не титулом свого парубоцтва.

Звичай випрошуваня від смерти був доволї популярний не тілько в нас, але і в цїлій Европі. Звідки одначе він узяв ся та як повстав, сього не можна виказати на певно задля браку відповідних жерел. Про сей звичай на українській і польській теріторії маємо отсї окремі розвідки й матеріяли:

1) St. Estreicher, Wypraszanie od kary śmierci w obyczaju naszego ludu (Lud, 1904, кн. 3, ст. 241—258).

2) Орестъ Левицкій, Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья. Страничка изъ исторіи обычнаго права въ Малороссіи (Кіевская Старина, 1905, кн. 1, ст. 89—97).[1])

3) Др. Вас. Щурат, Увільненнє злочинця дївчиною в Бродах 1727 р. (Записки Н. Т. і. Ш., 1907, т. LXXV, ст. 96—103).

4) Fr. Giedroyć, Casus notabilis (Przegląd Historyczny, Warszawa, 1905, т. I, ст. 143—144).

5) М. Е. Слабченко, Casus notabilis (Опыты по исторіи права Малороссіи XVII и XVIII вв., ст. 239—256. Одесса, 1911).

6) H. Łopaciński, Zwyczaj ocalania skazanego na śmierć przez dziewicę (Wisła, 1904, ст. 274—290 і додаток ст. 441—443).

Перший автор наводить у своїй розвідці вісїм документів про звичай випрошуваня від смерти, другий один (але він є також між документами першого автора), третїй також один,

---

[1]) Пор. мою рецензію: Записки, т. LXXIII, ст. 214—217.

четвертий три, а я подаю ще один за А. Бєльовським понизше так, що разом маємо вже тринайцять документів.

Перший документ дотикає села Загорян (Zagórzany: чи не лемківське?), Горлицького повіта і походить із 1604 р. Валєнти Дигоньчик засуджений за злодійство, був помилуваний і оженив ся з Катериною Родзичкою з Войнарової, Грибівського повіта, що за ним просила.

Другий документ з Олики, із 1606 р., се той сам, про який говорить також Ор. Левицький. Тут засуджений на смерть за убийство товариша Михайла Венгрина Януш Кобринець приняв пропозицію дівчини і повінчав ся з нею в Олицькім костелї у присутности „людей вѣры годныхъ“ та судового возного, який на другий день зложив Луцькому городському судови реляцію про се.

Третїй документ із городської книги з Бєча походить із 1622 р. Мацєй Подкуфка, засуджений на смерть за злодійство, був помилуваний, бо його випросила якась Яґнєшка. Він оженив ся вправдї з нею, але швидко убив її і його віддали на ново під суд.

Четвертий документ із 1634 р. (у Ґедройця) трохи непевний. Автор говорить: „В церковній метриці Радома записано мабуть (pono) під днем 31 грудня 1634 р. потвердженє подружа без заповідий Осипа Конинського, засудженого на смерть, із удовою Катериною Козловською, що визволила його з рук ката, закинувши йому на шию хустку у хвили, коли мало наступити сповненє засуду“. Я подаю його тут, бо для нас і сама традиція про визволюванє від смерти має вартість, а тим більше, що тут визволює засудженого вдовиця.

Пятий документ із 1660 р. (у Ґедройця). Подія мала місце в Варшаві і записана в книгах Старого Міста. Якийсь Дубович забив Мойшевича, за що засуджено його повісити. Засудженого виведено на місце страченя і кат почав приготовляти ся до екзекуції, коли нараз виступила зпоміж юрби Аґнєшка Маковщанка з Ґарволина, стягнула швидко з себе хустку і закинула на шию засудженого. Юрба піднесла зараз крик, а вояки не сміли їй противити ся, і не перешкодили, аби Аґнєшка з засудженим пішла зараз до костела Домінїканів та повінчала ся.

Шестий документ відносить ся до 1669 р. С. Естрайхер цитує його за кс. Сиганським, але не подає змісту.

Семий документ походить із 1670 р. (у Ґедройця), з Вар-

шави, і має для нас особливу вагу, бо в нім парубок увільняє дівчину, що стратила була свою дитину, тому наводжу його у перекладі в цілости: Дорота Колодзєївна мала на засуд мійського суду віддати шию під меч ката за вбийство новонародженої дитини. Коли прийшов день і година, визначена для сповненя засуду і коли засуджену, передану катови, ведено на місце страченя серед великої юрби людий, якийсь вояк пішого полку викликав у юрбі замішанє. Користаючи з нього, вояк висмикнув ся з засудженою, щоби з нею повінчати ся. Вбігли зараз до варшавської катедри, де присягли собі досмертну вірність. Тим способом засуджена з вини виповнювачів присуду, а радше з волї всесильного Бога, заміняла смерть на житє і замість похорону, дрожачи ще від передсмертного ляку, весїлє відбула".

Осьмий документ походить із 1684 р. з Живця і замітний тим, що був безрезультатний, бо хоч дївчина закинула засудженому хустку на шию, кат не випустив його з рук, а гайдуки відорвали від нього дївчину, по чім кат відтяв йому голову. Видно судії не хотїли признати тут місцевого звичаю.

Девятий документ із 1689 р., записаний у вісніцькій книзї злочинців, знов цікавий тому, що обжалуваною виступає дївчина Тереса Концка, суджена за підпал. За нею „zaszły wielkie instancye tak duchownych, jako y mieyskich osób tudziesz całego miasta", тому подаровано їй житє, „z tą iednak condycyą, iżeby poszła zaraz do kościoła z tym młodziencem, ktory ją odprosił y o iey dozywotnią przyjazn concurował, azeby z sobą w kosciele swiętym szlub wzięli".

Хронольогічно йде тепер десятий документ А. Бєльовського, що звучить так:

„Martyn ze wsi Radczy (Станїслав. пов.), Hrehora Jewkowego syn, wdawał się z ludźmi swywolnymi. Należał do rabunku żydów Buczackich pod Zawałowem, i schwytany razem z sześcią żydami, którzy do téjże zbrodni należeli, skazany został na gardło. Prowadzono go na śmierć. Z pomiędzy tłumów przeciska się ku skazanemu dziewczyna, rzuca nań chustkę, oznajmując, że gotowa jest pójść za niego. I darowano mu życie. Ożenił się z nią, osiadł w Radczy, i gospodarował. Po niejakim czasie znalazły się u niego byki kradzione; wzięty więc znowu do stanisławowskiego sekwestru, gdzie z nim surowe śledztwo przedsiębrano. Wina jego okazała się nie wielka, a gdy gromada wsi Radczy dała porękę za

jego dalsze sprawowanie się, skazano go, aby przez rok jeden czyścił rynek Stanisławowski w kajdanach, i pogrożono ucięciem ucha prawego, skoroby dalszem postępowaniem swojem ściągnął na siebie najmniejsze podejrzenie".[1])

Дальше йде справа Мартинового батька, Григорія Євкового, обжалуваного о вороженє, але увільненого. Переслухувано його в станїславівськім судї 19 лютого, 1723 р., значить, перша справа Мартина була значно вчаснїйше. А. Бєльовський не подає її дати, бо можливо, що вона в протоколах при справі за бики навіть не приходить.

Одинайцятий документ буде той, який надрукував др. В. Щурат і який відносить ся до 1727 р., а якого місцем події були Броди. Суд засудив за крадїж на шибеницю Антона Завадського та Костя Поповича. Коли їх виведено на місце страченя, счинило ся між юрбою замішанє, яке викликав Возницький, що їздив підпитий на кони і викрикував: „Reus nemine instigante absolvitur". Бийте Ляхів, не дайте губити кров християнську! — З замішаня скористала якась дївчина, закинула А. Завадському рушник на шию і з усею юрбою пішла до церкви вінчати ся з ним. К. Попович утїк тимчасом у лїс і його спіймали аж по трьох роках та таки повісили, щож стало ся з А. Завадським — незвісно.

Дванайцятий документ із 1747 р. говорить, що в костелї в Сїдлисках повінчали ся Войцєх Кучка з Камєнїци, якому присуджено втяти голову, а потому спалити його, з Ельжбітою Кушоскою звідтиж, що випросила собі його „secundum consuetudinem regni", закинувши йому на шию хустку зі своєї голови.

Тринайцятий і останнїй документ походить із 1769 р. В ньому жалуєть ся пошкодований, що доходив справи в красноставськім судї за убийство на Бартошу Хвалї, видав коло 1000 золотих і довів до того, що виновника засуджено на смерть. Та коли засуд мали виконати, якась дївка кинула на нього хустку, по чім їх обоїх, дївку й засудженого, заведено до костела і повінчано, а пошкодований полишив ся з видатками без нїякої сатисфакції.

Поза сими документами є ще й перекази, що потверджують істнованє звичаю увільнюваня від смерти. Не багато їх вправдї, бо видно нема аматорів, що пошукали би за ними в народнїй традиції, але й сї, що є, свідчать про се наглядно. Ось вони:

---

[1]) Aug. Bielowski, Pokucie (Czas, 1857), ст. 701—702.

1. Тадей Чацький подає в 1834 р. звістку, що перед сімома роками, значить у 1827 р., трачено на угорській границї кількох опришків. Нараз вибігла з юрби дївчина і вкрила рантухом одного гарного опришка, якого мали зараз стинати, бажаючи його тим способом уратувати від смерти. Але її інтервенція не мала сим разом успіху[1]).

Сю вістку зачерпнув Т. Чацький мабуть у К. Вуйціцького[2]), який говорить, що 1828 р. трачено „в коломийськім циркулї" трьох опришків; двом із них закинули Гуцулки рантухи на голови, але не виратували їх від смерти. Я подаю сю вістку між переказами, а не документами тому, що на слова К. Вуйціцького не можна на певно покладати ся. Се зазначує навіть Є. Лопацінський: „Pisze Wójcicki, którego podaniom jednak wierzyć trudno, bo okazało się już nieraz, jak niewiarogodnemi bywały jego świadectwa".[3])

2. Через те подаю тут і другу вістку К. Вуйціцького: „В 1832 р. я сам був свідком, як трачено спійманих опришків. Один молодий, двайцятьлїтнїй Гуцул ішов із такою байдужністю на місце кари, що навіть не випустив люльки з зубів. Заки підійшов під шибеницю, вибігла з юрби гарна Верховинка, закинула йому на голову рантух та обіймила його руками. То була його любка. Думала, що тим способом виратує свого судженого, але дарма, бо в короткім часї побачила його на шибеници.[4])

3. А. Бєльовський пише: „Огляд на подруже був деколи дуже важною причиною до злагідненя або повного дарованя кари. Злочинця, веденого на смерть, милувано, коли дївчина заявила прилюдно, що піде за нього за муж Так само злагіднювано кару злочинницї, коли подибував ся такий, що готов був оженити ся з нею".[5])

Дальші два перекази подає О. Левицький у цитованій уже статї. Перший записаний у першій четвертинї XIX ст. від відомого запорожця Коржа. Оповідаючи про запорожський побут, Корж говорить:

---

[1]) Tadeusz Czacki, O Litewskich i Polskich Prawach. Краків, 1861, ст. 8, нотка 3.

[2]) K. W. Wójcicki, Szczególny starożytny zwyczaj w Polsce (Tygodnik ilustr., 1860, II, ч. 55, ст. 519).

[3]) Wisła, 1904, ст. 283.

[4]) Тамже.

[5]) August Bielowski, Pokucie (Czas, 1857), ст. 690.

4. Раз вели в місті Самарі (тепер Новомосковську) на місце страченя засудженого на смерть козака. Юрба народу йшла за ним мовчки. Нараз показала ся на дорозї дївчина під білим покривалом. Вона підійшла до засудженого і прилюдно заявила, що хотїла би вийти за нього за муж. Юрба пристає і чекає на відповідь засудженого. Козак зажадав, аби дївчина піднесла покривало. Коли вона піднесла, козак подивив ся і сказав: Як мати таку дзюбу (і) вести до шлюбу, лїпше на шибеницї дать дубу! — І зажадав, щоби його швидше вішали[1]).

Другий переказ подає О. Левицький за „Волын. Епарх. Вѣдомостями“ (з 1872 р., ст. 561). Його записав о. Ф. Думицький в Крупци, Дубен. пов., на Волинї. Він звучить:

5. Молодого гарного козака засудили за щось на смерть. Коли його вели на місце страченя, вибігла з юрби дївчина і накрила йому хусткою голову, зазначаючи, що хоче взяти його за мужа і тим способом визволити від смерти. Судії пристанули, чекаючи, що скаже засуджений. Та коли той зісунув із голови хустку і подивив ся на свою ізбавительку, усміхнув ся гірко, плюнув і сказав до ката: Е, рубай краще, а жити з такою поганою не хочу! — Присуд виповнено, козака поховали на цвинтари і висипали над ним високу могилу[2]).

6. Відомий етнограф Я. Новицький надрукував 1894 р. в однїй збірцї народнїх пісень пісню про „Янчура“, яка також указує на сей звичай, а ще більше пояснене співака, додане до пісні. Зазначу, що пісня відносить ся до словацького опришка Яношіка, на що вказує не тілько імя Янчур, але й деякі місця з пісні про Яношіка[3]). Наводжу її в цїлости:

Янчур.

Ой сніг іде і зима буде,
А на тобі, левенце[4]), та біда буде.
Ой в Київі та всї дзвони дзвонять,
Вже Янчура Нїмцї ловлять.
Ой в Київі вже й передзвонили,
Вже Янчура Нїмцї уловили
Та ведуть його вулицею,
Ізвязали руки сирицею.

---

[1]) О. Левицкій, op. cit., ст. 89—90.
[2]) Тамже, ст. 90.
[3]) Пор. В. Гнатюк. Словацький опришок Яношік, ст. 50.
[4]) Гультай, поясн. співака.

Та вивели в чистоє поле,
Та поставили на могилї:
Та дивись, Янчуре, в чисте поле,
Що заглянеш[1]), то все твоє!
Ой бачу ж я шибиницю
Ще й мальовану кобилицю[2]).
Та коли б я знав, що смерть моя,
Велїв би талярами обсипати
І шовкові стяжки[3]) почепляти.
Ой хто б ішов, таляр найшов
І левенця спомянув[4]),
Що хорош парень левенець був.
Хорош парень, уродливий,
Уродливий і справедливий.
Пришло к йому дві дївчини.
Одна каже: Я буду сестрою!
Друга каже: Я буду женою!
Та тобі, сестро, не бути сестрою,
А тобі, шеймо, не бути женою.

Зап. 6. XII, 1887 від Оксентія Орла в Кушугумієві, Александр. пов.

Пояснене співака. Нїмцї піймали Янчура за те, шо він убив Нїмкиню. Вона чимсь піддурила його. Як вели його катувать, назустріч вийшло дві дївчини. Одна каже: Будь братом, а я тобі сестрою! А друга каже: Забери мене (оженись) — буду жінкою! Подививсь він на їх, аж вони старі, таранкуваті та скверні. Цур вам, пек — каже, тай пішов на шибеницю. Спрежду у Запорожцїв був звичай, шо як ведуть холостого на шибеницю, то виходять дївки і обявляють, котра согласна заміж. Як шо сподоба козак, женить ся і його простять; як згербує, закатують.

Малорус. пѣсни, собр. Я. П. Новицкимъ (Сборникъ харьков. истор. филол. общества, т. VI, 1894), ст. 78, ч. 24.

М. Слабченко зовсїм справедливо завважує в цитованій висше працї[5]), що відповідь засудженого в родї: „Коли б я мав сю дзюбу вести до шлюбу, то краще дать дубу“ належить до вандрівних мотивів і наводить подібну із Бірлїнґера: „O spitzig Nase, spitzig Kinn! Da sitzt doch der Teufel drinn! Mach lieber Gingerl, Gangerl!“

Подібне польське оповіданє наводить Є. Лопацїнський: Коли одному засудженому на смерть предложила свою руку

---

[1]) В оріґ.: заглядеши (!).
[2]) Дошка, на якій били кнутом.
[3]) В оріґ. кепсько: Стежкы.
[4]) В оріґ.: спомняти.
[5]) Опыты, ст. 245, увага 6.

стара й погана баба, він поглянувши на відьму, крикнув до ката: Panie Jakóbie, wieszaj waćpan![1]) — І засудженого повісили.

Є також білоруське оповіданє: Одного парубка присудили посадити на деревлянного коня і дати йому двайцять ударів бичем, в якім був всунений зелїзний прут, що по боках мав острі колючки. Кат ударив його раз, але легко, бо жалував хлопця. В тій хвили катова донька накинула йому на голову хустку, бажаючи його визволити. Та парубок не хотїв женити ся з донькою ката. Тодї кат потягнув його так сильно бичем, що він від разу згинув[2]).

Таке саме бичованє знане й на Українї. Про нього згадує Криволучко з Ольгопольського повіту на Подїлю[3]).

Коли цїлий звичай, як побачимо з дальшого, є вандрівний, коли й пісня є вандрівна, то чому й один епізодик звичаю не міг би мати такого характеру? Та всеж та вандрівність не виключає можливости, що епізод мав дїйсно місце і в нас і в Нїмцїв і ще в кого иншого, бо для того могли всюди істнувати відповідні дані.

7. Ще як гімназист чув я в Бучацькім повітї, що коли вели на смерть у Станїславові опришка В. Баюрака, бажала одна дївчина випросити його від смерти та повінчати ся з ним, але судії не вислухали сеї просьби. Про смерть відомого опришка Василя Баюрака, що мала місце на веснї 1754 р. в Станїславові, маємо надрукований документ[4]), в якім одначе не згадуєть ся про подібну подїю. Можливо, що імя В. Баюрака було вложене в оповіданє замість иншого, що часто буває в народнїх оповіданях і піснях.

Подаю ще один переказ із того самого повіту.

8. То ще було в ті часи, як Татари ходили. Прийшов пан до Золотого Потока і заложив сильний замок над ставом. Він мав їдного козака Стаха, чи як там його звали. І той Стах за щось провинив сї, а той пан гнївний був дуже (з того назвали його Гнєвош) і засудив Стаха на смерть. Инші козаки провадє його, а піп йде коло нього з хрестом. В тім заступає дорогу походови одна дївка і каже: „Гов! То мій Стах“ і кинула сї йому на шию. Піп зараз дав їм слюб на тім місци і замість сумних пісень затяг всьой нарід весїльних. Пан не міг нїчо проти того

---

[1]) Wisła, 1904, ст. 290. [2]) Тамже. [3]) Тамже, ст. 443.

[4]) Др. Ю. Целевич, Дальші вісти про опришків. (Руська історична бібліотека, т. XIX, ст. 239—242).

діяти, мусів згодити сї, а козак з тою дївкою пішов на Україну і десь там купив собі Слободу і жив щисливо по нинїшний день[1]).

Зап. у Золотім Потоцї, Бучацького пов. 1908 р. від Гриця Гука Мих. Боднар.

9. В російській повісти з українського житя „Запорожецъ Подкова“ Н. И. Брешко-Брешковського[2]) оповідаєть ся, як козак Ігнат Підкова забив у гнїві осавула Сухого. Відповідно до запорожських звичаїв мав убийник згинути на пали. Та козаки пригадали собі про звичай увільнюваня від смерти, тому порозбігали ся по недалеких селах і наказали дївчатам, аби в означений день приходили до Січи. Вони любили Гната, тому бажали виратувати його. Дївчат назбігало ся дїйсно багато, та коли кошовий звернув ся перед екзекуцією до Гната з візванєм: „Вибирай собі жінку, козаче. Бачиш, які то гарні квіточки, одна красша від другої!“ — Гнат Підкова відповів: „Не хочу женити ся, не треба. Піду лїпше на паль!“ — Не помогли намови і Підкова згинув на пали.

10. Про звичай увільнюваня злочинця від смерти через оженок є згадка також у пєсї П. Барвінського (Ізраільтенка) п. н. „Антось Дукат“. Антось Дукат, курінний отаман, убиває в сварцї свойого ворога Суходолю, за що засуджують його на смерть. Коханка Дукатова хоче стати з ним до шлюбу і через те випросити йому житє, але її батько не позваляє на те; на Дукатї виконують присуд, а коханка вбиває себе[3]).

Якіж висновки можемо поробити на основі наведених документів і переказів?

Всї перекази, взяті з української теріторії і з ріжних околиць, свідчать, що звичай визволюваня від смерти через оженок не тілько був у нас знаний, але й доволї широко розповсюднений. Документи знов, яких маємо три з нашої теріторії (з Олики, Радча і Бродів), потверджують, що звичай істнував дїйсно на Українї як юридична установа, та що переказів не виссав собі народ із пальця, як дехто міг би думати, тілько опер їх на ре-

---

[1]) Польський нар. переказ про увільнюванє від смерти пор. S. Ciszewski, Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa, ст. 34. ч. 10 (Zbiór wiadomości do antrop. krajowej, т. XI). Другий: Wisła, 1904, ст. 442.

[2]) Домашняя Библіотека, 1897, XII; також місячний додаток до „Живописнаго Обозрѣнія“, 1897, XII (за грудень).

[3]) Павло Барвінський (Ізраільтенко). Драматичні твори. Полтава, 1908. Друга пєса з ряду: Антось Дукат.

альних житєвих подіях. Дальший висновок із сього такий, що наші учені не повинні легковажити фолькльору при таких розслідах, що мають якийнебудь звязок із народнім житєм, як се робили нераз доси, бо багато питань із минувшини можна вияснити докладно тілько при помочи фолькльору.

Наведені документи стверджують також, що не тілько дївчина могла увільнювати засудженого, але й удова, та що й навпаки парубок (отже анальоґічно й удовець, хоч такого документу доси ще не оголошено) міг увільняти засуджену дївчину (чи вдову). Супроти сього не може удержати ся твердженє д. О. Левицького, що: „Те право (увільнюваня) не прислугувало якійбудь женщинї (прим. удові), що бажала вибрати собі за мужа чоловіка, засудженого на шибеницю, тілько дївчинї і при тім, як висловлено в документї 1606 р., учтивой, тобто чесній, невинній“[1]). Навпаки, маємо вказівки, що в західній Европі, де сей звичай істнував довше, могли засудженого злочинця визволювати повії. Про такі випадки в Еспанії та Франції згадує в своїй праці проф. М. Слабченко[2]) та додає, що навіть мав бути якийсь розпорядок у сїй справі, хоч дехто заперечує тому. С. Естрайхер поясняє знов, чому повія могла увільнити засудженого: „Złoczyńca, uwolniony z pod szubienicy, uchodził w ogóle za pozbawionego czci (ehrlos); wszetecznica była przeto osobą równą mu stanem, a równości stanu przestrzegano ściśle przy małżeństwie w społeczeństwach średniowiecznych“.[3])

Вихід за ката за муж або оженок із проституткою не можна вважати за увільненє від кари, тілько за злагідненє кари, а то ось чому: Професії ката й проститутки рівнали ся горожанській смерти. Коли хто оженив ся з проституткою, того уникали як чуми. Навіть один із можновладних Сфорців, що мав проститутку за конкубіну, мусїв усунути ся від суспільности, не вважаючи нї на свої богацтва, нї на свої впливи. Жінцї Юстиніяна нїколи не могли простити її артистичної минувшини. Те саме належить сказати і про катів. Таким чином оженок із проституткою або вихід за муж за ката являли ся простою заміною смертної кари і в дїйсности рівнали ся їй[4]).

В кількох переказах згадуєть ся про те, що засуджений не приймив пропонованого подружа, побачивши негарну спасительку,

---

[1]) Ор. Левицький, op. cit., ст. 92.

[2]) Опыты, ст. 248.

[3]) S. Estreicher, op. cit., 249, 250.

[4]) М. Слабченко. Опыты, ст. 250.

та волів піти на смерть. Хоч сей мотив вандрівний, як я вже зазначив висше, то всеж таки він не позбавлений реальности. М. Слабченко наводить за Льоазелєром такий факт: „Одна молода дівчина з Анжера була засуджена на шибеницю за зігнанє плоду. Тому що вона була дуже гарна і мала тілько 18 літ, кат приобіцяв їй добути помилованє, коли вона схоче вийти за нього за муж. Дівчина воліла одначе піти на шибеницю, як за ката“[1]). Се оповіданє зовсім ідентичне з польським варіянтом нашої пісні. Воно стверджує, що засуджений (засуджена) міг відмовити ся дійсно від пропонованого подружа і тоді засуд виповнювано без ніякої задержки. Певно, що такі випадки не мусіли бути часті, бо всеж інстинкт самозахованя в чоловіці сильнійший від почутя відрази до другої людини, але тим більше надавали ся до перехованя в народній памяти своєю героїчною траґічністю.

Право визволюваня від смерти звязує С. Естрайхер із правом помилуваня в модерних державах та з правом азиля в давних зорґанізованих суспільностях Греків, Римлян, Жидів і инших. Азилем називано місце, в якім міг сховати ся злочинець перед властями або пошкодованим та міг сидіти там безпечно. Таким місцем міг бути храм, цвинтар, гріб, або инше посвячене місце. Побіч такого азилю р і ч и й, були в деяких народів о с о б и с т і азилї. Деяким катеґоріям людий, прим. достойникам, духовним, чарівникам, у Римі Вестальнам, признавано привілей, що їх дотик до злочинця, або його втеча під їх опіку, хоронила його на якийсь час, або на все від відповідальности. Азиль був отже коректурою занадто суворих або недокладних правних уладжень[2]). З бігом часу сей привілей зміняв ся й розширював ся. По засуді могли відпрошувати в суді засудженого не тілько можновладці, що опікували ся ним, але й близша і дальша родина, сусіди, а навіть ті, що прислухували ся розправі[3]). З поміж родини особливо жінка мала привілей випрошувати мужа, а муж засуджену жінку. Звідти знов розвинув ся привілей, що засудженого міг увільнити судія від смерти, коли з ним хотів хтось із присутних на місци страченя повінчати ся. Звичайно кат, або його помічник, ішов тоді як свідок до церкви на вінчанє. Дозвіл на слюб рівнав ся дозволови увійти до храму, можливо отже, що тут сплели ся оба моменти: Права жінки до відпрошуваня

---

[1]) М. Слабченко. Опыты, ст. 249.

[2]) S. Estreicher, op. cit., ст. 242—243.

[3]) Тамже, ст. 245.

засудженого та пробуванє його в азилю (церкві) і на них виробив ся згаданий звичай[1]).

Отсе вияснене повстаня звичаю доволї принадне і не стоїть у суперечности також із висновками, до яких дійшов М. Слабченко: 1) Casus notabilis в своїй основі римського походженя і приймив ся там, де приймило ся римське право. 2) Ріжні місцеві умови витиснули на нїм свій вплив і розширили його зміст, наслїдком чого в casus notabilis віднаходимо ріжнородні причини та ріжнородні основи[2]).

Завважу при сїм тілько, що нї в документах, нї в народнїй традиції не переховали ся слїди азилю річий — по номенклятурі С. Естрайхера — за те переховали ся в судівництві численні згадки про особистий азиль. Як у Римі Весталька, кинувши частину своєї одежі на засудженого, спасала його від смерти, хоч не виходила за нього за муж — увільненє відносило ся тут отже до високоповажаних осіб, якими були дійсно Вестальки, так у нас подібною пошаною тїшило ся духовенство і своїм впливом спасало житє не одному буйному характерови. Виставала проста записка духовної особи, щоби справа приймила несподїваний оборот. В 1708 р. привели були із Ярошевки в Прилуку злодія Кучерявого. Разом із ним привели були „родимця“ Харківського полку Ярофієвича, котрий не признавав ся до нїякої вини і на доказ предложив якусь карточку мгарського ігумена. Сього вистало, щоб Ярофієвича увільнили. Увільнюваний заходами духовенства мусїв робити на монастир. Таким способом пішов на монастирські роботи підросток Яцько 1717 р., що був убив дитину. Та навіть коли увільнювали кого заходами громади, такого увільненого відсилано на монастирські роботи. Так приміром 1699 р. увільнено від шибеницї „по просьбѣ людской“ Д. Сильченка, що украв був гроші, але вислано „поработать“ до монастиря. Так само в 1708 р. „даровали горломъ Ганну Лесковку, нецноту, неумислно убившую“ свою дитину і вибивши канчуками, вислали в ладинський монастир. Таких випадків можна навести більше[3]).

Справедливість каже признати, пише д. М. Слабченко, що сповненє такого гуманного дїла не все було викликане вимогами й мотивами чоловіколюбности. Монастирі потрібували робучих рук для оброблюваня своїх земельних посїлостий, тому радо

---

1) S. Estreicher, op. cit., ст. 249.

2) М. Слабченко, Опыты, ст. 256.

3) Тамже, ст. 230—231.

просили про помилуванє грішників. Суспільність мала право надіяти ся поправи злочинців у монастирській тишині. А суд, як такий, не тратив нічого через те, що злочинці приміщували ся не в криміналах, але в монастирях, тому йшов радо на стрічу просьбам і громад і монастирів. Та висиланє злочинців до монастирів знайшло наслїдуванє серед світських землевласників, що так само потрібували робучих рук, як і монастирі. Тому то богаті землевласники почали так само вставляти ся за помилуванєм злочинців і за висилкою їх до них на роботи. В 1710 р. просив М. Аврамович „прилѣжно, а иле силно“ дарувати житє його підданій Пазьці Сангачівній, що мала двоє незаконних дїтий із Гарасимом. І він добив ся свого. Той сам Аврамович визволив таким способом і сестру Пазьки, Ганну. Що дїдичі вступали ся за помилуванєм злочинців не безкористно, видно ясно зі справи Вуцьки Семенихи, яку судили в Прилуках 1716 р. за беззаконно придбану дитину. За гріх покарано Вуцьку канчуками, а її „спільника“ забрано до панського двора.

Такому становищу приходила в поміч система побираня кари. Вперед дійшли до такого роду помилуваня полковники й судї, а за ними пішли ті, що були інтересовані та причиняли ся до виплати кари. За ними поволи стали просити про помилуванє й инші, але й то мабуть не без якоїсь оплати урядови, хоч про те в актах ясно нїчого не говорить ся. Звідси недалеко вже було до вмішуваня загалом впливових осіб, навіть коли вони були чужі Українї. В прилуцькій книзї справ наведені приклади вмішуваня графа Шереметєва в присуди прилуцького полкового суду. Ріжниця межи вмішуванєм українських панів і російських ґенералів була в тім, що українські пани могли опирати ся в своїм поведеню на Литовський Статут, що дозволяв своїм на такі вставлюваня, а в Росіянів такої юридичної основи зовсїм не було[1]).

В якій стадії справи відбувала ся інтервенція, чи пропозиція вінчаня засудженим? І документи й перекази вказують, що се мало місце або в дорозї на місце страченя, або вже на самім місци в часї, коли кат робив приготованя до екзекуції. Роблено се в такій формі, що женщина здіймала з себе хустку і закидала на засудженого, звичайно на голову, а мужчина засудженій заявляв словами бажанє повінчати ся. Закиданє хустки було звичайно таке несподїване, що засуджений не мав часу придивити

[1]) Тамже, ст. 231—233.

ся перед тим своїй спасительці, як вона виглядає, тому буде нам зрозуміле, чому в переказах бажає засуджений перше приглянути ся спасительці, а потім заявити свою волю. Факт, що в оповіданю Коржа дівчина стоїть сама під білим покривалом, належить пояснити або недокладним записуванєм, або помилкою оповідача. Се було би можливе хиба в магомеданських народів, а в звичаях українського народа не має анальоґії.

С. Естрайхер поясняє, що киданє хустки — се символ, відомий у цілій Европі, перебраня під свою опіку або свою власть. Хустка заступає тут уживаний деінде плащ або жіночу заслону[1]). М. Слабченко згадує також про те, що набутє на власність якоїсь річи, а так само й женщини, відбувало ся при помочи якоїсь річи, прим. нитки або шнурочка. Киданє хустки можна би отже поясняти правом набутя на власність, або переходом під власть мужа — останнє й доси відоме в звичаях деяких народів. „Та при визволюваню дівчиною, чи загалом женщиною засудженого на смерть мужчини хустка ледви може мати таке значінє. Вона відграє тут зовсім иншу ролю тому, що випливає з инших причин. Се вже звичай цілком римського походженя. Він лежав ось у чім: Коли засудженого на смерть стрітила по дорозі на місце страченя Весталька, вона спасала йому житє, накинувши на нього частину своєї одіжи або ленту зі свого убору голови. Очевидно, про вінчанє не могло тут бути мови. Самий звичай містив мабуть у своїй основі ту думку, що чисте освячує нечисте, святе очищає грішне“[2]). На мій погляд се поясненє не може устояти ся. Колиб киданє хустки мало щось спільного з римським звичаєм, тоді кидалаб хустку не тілько женщина, але й мужчина, чого в дійсности нема. Деж шукати жерела звичаю? На се вказав уже О. Левицький. Він зазначує, що киданє хустки можна поставити в анальоґію з перевязуванєм хусткою руки жениха на змовинах, що означає з боку дівчини акт добровільного вибору парубка на мужа[3]). Таке значінє має хустка в весільних обрядах також инших народів[4]) і се треба приймити як поясненє звичаю. Тоді й стане зрозуміле, чому мужчина не кидає хустки, тілько словами заявляє охоту повінчати ся з засудженою.

---

[1]) S. Estreicher, op. cit., ст. 250.

[2]) М. Слабченко, Опыты, ст. 252—253.

[3]) О. Левицкій, op. cit., ст. 93.

[4]) Пор. Н. Сумцовъ, Культурныя переживанія, ч. 190: Обрядовое употребленіе хустки.

Де повстав сей звичай і звідки розширював ся по Европі — не знати. В жерелах згадуєть ся на початку XV ст., але без сумніву мусів істнувати давнійше, коли нараз виринув на ріжних місцях західної й полудневої Европи. Правдоподібно він і повстав там, коли маємо звідти про нього найвчаснійші і найчисленнійші згадки, хоч безпосередних доказів на се нема. В кождім разї се замітне, що ні в Литовськім Статуті, ні в инших наших кодексах нема про нього згадки. На Україну занесли його мабуть німецькі й чеські кольоністи в XVI ст.[1]) Так само й до Польщі — по думці С. Естрайхера — дістав ся він разом із німецькою кольонїзацією, на що вказував би факт, що звичай був розповсюднений між міщанами та селянами, а не знало його властиве польське право (шляхоцьке). Не знають сього звичаю також Росіяни, Серби й Болгари, в котрих німецька кольонїзація не відгравала ніколи поважнійшої ролї[2]). З сим мабуть лучить ся й факт, що в Сербів і Болгарів не подибуєть ся нашої пісні, хоч уже в Словінців вона доволї популярна. Так само в Росіянів знайдено її тілько в етнографічно пограничній ґубернії, куди вона завандрувала з України, але не спопуляризувала ся на російській етнографічній теріторії.

В XVIII ст. звичай вигибає і то не тілько в західній Европі, але і в нас, як на се вказують деякі наведені висше документи й перекази, в яких відмовляєть ся вже увільненя засудженому, хоч кандидатки до вінчаня є. Найвчаснійші звістки про поборюванє звичаю походять із Німеччини, а останній випадок увільненя засудженого на німецьких землях мав мати місце в Швайцарії 1725 р.[3]) Я наведу ще один документ, який свідчить про вигибанє звичаю на початку XVIII ст. також у краю, висуненім на найдальшу північ Европи, в Норвеґії.

В книжці Норвежця: O. Øverland, Fra en svunden tid (Kristiania, 1888) наведене таке оповіданє на підставі актів про убийницю дитини:

Убийницю засуджено на смерть і 3 січня 1702 р. мав бути сповнений присуд у Карльзе. Коли ніякі рекурси не помогли і убийниця мусїла віддати шию катови, виступив з між присутних на місци страченя місцевий парох і запитав сильним голосом, чи нема кого, що оженив би ся з засудженою і так увільнив її

---

[1]) М. Слабченко. Опыты, ст. 254.
[2]) S. Estreicher, op. cit., ст. 249.
[3]) Тамже, ст. 251.

від смерти? Один парубок пароха заявив охоту, а що парох переймив на себе за все відповідальність, пристав і судія на проєкт; присуд відложено, засуджену повінчано на місци і відведено на приходство. Та коли опісля справа дістала ся до відомости правительства, пароха суспендовано зразу, але потому привернено йому парохію; за те проти убийниці виточено на ново процес і по ріжних переходах таки виконано на ній присуд, але десь аж 1715 або 1716 р.[1])

Належало би ще вияснити, чому в українських варіянтах пісні нема згадки про звичай увільнюваня від смерти. Коли приймемо, що українська пісня не витворила ся зовсім самостійно, тілько за основу взяла собі чужий взірець і вже на тій основі розвивала ся далї, тодї може заходити дві можливости: Або той взірець був такий неповний, як приміром оба наші варіянти з горлицького повіта, переняті від Словаків, і в нім не було згадки про пропозицію ката провинниці, зовсім припадково, через неповне віддане взірця; або коли той взірець був повний, належав до такої ґрупи варіянтів, що мали инше закінчене, можливо навіть без смертної кари, бо й такі бачимо на чесько-словацькій теріторії.

Та хочби канва нашої пісні була чужа, то тканє на ній було вже цілком українське, і тут розвертали ся всякі можливости для її викінченя. Коли приміром мотив злочину провинниці був такий:

Плини, плини, дитяточко, плини враз з водою,
Чейже я си погуляю ще з рік дївонькою![2])

Отже злочин не з сорому, не з біди, не сповнений в хвили якогось умового забуреня, тілько з жадоби удавати дальше дївчину і гуляти свобідно, доки не нагуляєть ся в волю, то се не тілько на погляд українського народу, але й писаного давного права, такий злочин, за який не може бути ніякого помилуваня так, що й згадувати про нього не можна. Збільшує його ще обставина, що провинниця по злочині дальше ходила по дївоцьки, до чого не мала права, а не по жіноцьки, що в очах народа вважаєть ся за сильний проступок. Колиж не можна було говорити про помилуванє, не диво, що про нього й пісня не згадує нічого і каже провинниці відпокутувати вповні за свої гріхи.

---

[1]) R. Köhler, Klein. Schriften. III. ст. 595.
[2]) Ż. Pauli, Pieśni ludu ruskiego. т. II. ст. 8.

Подаю в кінци бібліографію мотиву про увільнюванє від смерти в західно-европейських літературах.

Мотив, про увільнюванє злочинця від смерти дівчиною, яку він обіцяє посватати, пор. F. Liebrecht, Zur Volkskunde, ст. 433. — Böckel, Volkslieder aus Hessen, ст. XLVII—LII. — Kaufmann, Mtschr. f. d. Gesch. West-Deutschland, 7, 257—270. — Archiv f. sächs. Geschichte, 1863, 1, 236. — M. Zeiller, Centuria III var. quaestionum, 1659, ст. 137, ч. 30. — Abegg, Versuch einer Geschichte der Strafgesetze, ст. 115, 129. — Notes and Queries, 1869, 417 і 524. — Wright-Halliwell, Reliquiae antiquae, 1, 288. — Cintio dei Fabrizi, Antiche novelle in versi, 1893, 67. — Lonandre, Conteurs fr. avant La Fontaine, 314. — H. Sachs, Der Student liess sich henken (в рукописи). — Lyrum Larum, ч. 330. — Duportus, Musae subsecisivae, 1696, ст. 199: In furem, qui suspendi maluit quam deformem uxorem ducere. — Grässe, Sächs. Sagenschatz, 2, 372. — Gredt, Sagenschatz des Luxemburger Landes, 1883, N. 975.[1])

Мотив, про увільненє засудженої на смерть, коли віддасть ся за ката, відомий також широко. Пор. Erk Böhme, Deut. Liederhort, N. 65. — Deut. Museum, 1854, 2, 287 (чеська пісня). — A. Waldau, Böhmische Granaten, 1, 271 (чеська п.). — F. Liebrecht, Zur Volkskunde, ст. 434. — Böckel, Volkslieder aus Hessen, 1885, ст. LII—LIV. — Nigra, Canti popolari del Piemonte, N. 11. — Överland, Fra en svunden tid, 1888, ст. 65. — Das neue Blatt, 1889, N. 39, ст. 623.[2])

XI. Кінцеві уваги.

Ми дійшли до кінця і повинні ще коротко порушити кілька загальних питань.

Чи можна означити місце повстаня пісні?

З одного боку ми бачили, що пісня має вандрівний характер і розповсюднена не тілько на українській теріторії. З другого боку вона виказує стілько культурних пережитків і то й чисто українських, яких инші вандрівні пісні не мають і не можуть мати. Звідси може бути тілько один висновок, що пісня розвивала ся на нашій теріторії зовсім незалежно від її сестер на инших національних теріторіях. Із того, що найкрасші варіянти пісні заховали ся в Галичині і то в горах та на підгірю, можна припускати, що там було її первістне гніздо в нас та що звідти почала вона вандрівку на північ і на схід, що не виключає можливости пізнійшої поворотної міграції. Се повтаряєть ся ненастанно в фолькльорі і не представляє нічого незвичайного.

А чи можна означити час повстаня пісні?

Деякі дані, якими розпоряджаємо, дозволяють се зробити, але тілько приблизно і тілько в нас, на українській теріторії.

---

[1]) R. Köhler, Klein. Schriften, III, 251.

[2]) Тамже.

Возьмім насамперед вандрівний характер пісні. Вона знана у більшости славянських народів та в Німців. Щоби розширити ся на такім просторі, на якім бачимо пісню тепер, на те треба доволї довгого часу. Пісня не переходить із одної етнографічної теріторії на другу так легко, як проза, бо мусить поборювати не тілько язикові трудности, але ще й инші. Тому то коли між прозовими творами бачимо таке велике число вандрівних (усї казки, багато леґенд, байок, мітів, новель, анекдотів), між піснями процент вандрівних дуже незначний тай то заступає тілько майже один рід поезії: Баляди. Розумієть ся, що в кождім окремім випадку треба прикладати иншу міру до часу вандрівки та повстаня пісні. Що до нашої пісні, бачимо, що вона вже мусїла істнувати на тій теріторії, що нинї, в XVIII ст., бо у всїх перших збірниках пісень XIX ст. її вже маємо. Німецький варіянт видрукувано вже 1806 р., польський варіянт В. Залеського 1833 р., український у Ж. Павлього 1840 р., чеський у Я. Ербена 1842 р. Належить зазначити одначе, що збірка пісень Я. Головацького, з якої користав і Ж. Павлї, була зібрана на початку 30-их років, а рукописний варіянт Ф. Бодянського записаний також 1840 р. Коли визначимо на окупацію теріторії, яку пісня займає тепер, тілько два століття, що обчислене дуже скупо, то дійдемо до XVI ст., в якім пісня мусїла вже істнувати на певно.

Чужі, неукраїнські тексти пісні, мають при кінци сцену провинниці з катом, який пропонує їй увільненє від смерти, коли вона згодить ся вийти за нього за муж. Сей звичай вигибає вже в XVII ст. в західній Европі, а з початком XVIII ст. устає зовсїм, як ми бачили повисше. Ми не можемо припускати, що пісня повстала тодї, коли звичай почав уже хилити ся до упадку, тілько коли він був що найменше в повній силї (як не тодї, коли тілько появив ся і був новістю для народа, тому й закріпив його народ у пісни), а се знов каже нам посунути ся до XVI ст.

Так стояла би справа що до варіянтів пісні на всїм терені, занятім нею. Перейдїм тепер до української теріторії.

Найбільший процент смерти, на яку засуджують провинницю, припадає в українських варіянтах на утопленє. З праці М. Слабченка бачимо, що в XVII—XVIII ст. сей спосіб смерти практикував ся вже дуже рідко та що він основував ся на середновічній максимі: „Око за око, зуб за зуб“. Се дає нам змогу думати, що провинницю топлено тодї, коли сей звичай був іще популярнїйший серед громадянства, як у XVII—XVIII ст., а се переносить нас знов до XVI ст.

В однім волинськім варіянті виступає як судія піп. На Волині, як відомо, обовязували польські закони аж до розбору Польщі. До 1565 р. мало духовенство в Польщи, отже й на Волині, юрісдікцію над селянами не тілько в духовних, але і світських справах. Опісля її знесено, але вона удержувала ся ще якийсь час силою призвичаєня. Колиж у пісні се призвичаєнє відбиваєть ся, то знак, що воно ще сильно було закорінене між народом, а се дає нам змогу знов посунути ся до XVI ст.

У двох варіянтах пісні виступає як судія сотник. Вправді в васильківськім варіянті перекручено вираз „сотник“ на „сотський“, що не покриваєть ся значінєм, і „сотський“ не мав ніколи судової власти. Тимчасом у пісні читаємо виразно:

Ой став же пан соцький думати да гадати,
Яку цій буймистрівні кару загадати?

Значить, тут має стояти таки сотник. Сотник бував предсідателем козацького сотенного суду, що від свого початку до кінця XVII ст. (отже 1650—1700) мав право судити також на смерть, міг отже й судити провинницю пісні. Вправді в другім варіянті, де виступає сотник як судія, провинниця засуджена на Сибір. Та висилка на Сибір з України в карних справах розпочала ся на підставі царського розпорядку з 19 жовтня, 1760 р., коли сотенний суд не мав права вже судити таких справ, за які могла грозити кара смерти, злагіднювана на висилку на Сибір. Сотник не міг тоді бути предсідателем суду і не міг видавати навіть злагідненого присуду. Значить, другий варіянт є контамінацією двох варіянтів із двох ріжних періодів. Не можна одначе заперечити факту, що сотник таки судив провинницю, та се могло бути тілько в другій половині XVII ст. До сього часу отже треба би відносити повстанє обох варіянтів пісні. Розумієть ся, що пісня могла й швидше істнувати, а в тім часі вставлено тілько нові факти в старі рамки. Коли б на лївобічній Україні записано такі варіянти, де судією виступав би пан, то сей факт указував би нам на повстанє варіянту в часі перед повстанєм Б. Хмельницького, коли й на лївобічній Україні істнували патрімоніяльні суди.

З усього наведеного можна вважати місцем повстаня і розвою українських варіянтів пісні гірські й підгірські околиці Карпат, а часом повстаня конець XVI та початок XVII ст. Для означеня місця і часу повстаня пісні на инших етнографічних теріторіях (поза сказаним уже висше) та вказаня її первістного жерела не маємо доси достаточних даних і за ними треба слідити у кождого народа, що знає сю пісню, з окрема. Так само

про взаїмні відносини пісні на всїх етнографічних теріторіях можна буде рішучо тільки тодї висловити ся, коли будемо мати лїтературну історію пісні.

Надіємо ся, що хто прочитає отсю студійку, зрозуміє значінє варіянтів усякої пісні та потребу їх збираня. На сїй пісни можна виразно побачити, як один варіянт доповняє другий та як на основі всїх виробляєть ся повний образ пісні. Без варіянтів його не було би. Без них не мали би ми в отсїй студійцї роздїлу про ревізію женщин, про викуп від кари смерти та про увільнюванє від смерти, що заховали ся тільки в деяких варіянтах (увільнюванє тільки в чужих). Без них не могли би ми говорити про ріжні причини, що потягнули провинницю до гріха (вечерницї й досвітки, улиця, весїлє й музики, толока, коршма), нї про ріжнородні кари, які вона на себе стягнула (утопленє, повішенє, зітненє голови й инші), анї про ріжних судіїв, що їх судили. Варіянти мають незвичайно велике значінє для історії пісні. Тому погляд деяких учених, буцїм би то друкованє варіянтів було пустим задруковуванєм паперу та що красший результат можна осягнути реконструкцією всїх варіянтів в один, зовсїм фальшивий. Поминаючи те, що кожда реконструована пісня буде зовсїм довільним і особистим твором реконструктора та що колиб одну пісню віддано десятьом реконструкторам, усї реконструкції були би відмінні, алеж багато важних уступів реконструктор мусїв би елїмінувати зі свого твору, бо інакше їх не можна би погодити в реконструованім текстї задля суперечностий. Такими реконструованими текстами не міг би послугувати ся нїякий фолькльорист і загалом нїякий учений, а через те вони розминули би ся з цїлею, задля якої переводжено реконструкцію.

Кождий, хто перегляне варіянти нашої пісні, переконаєть ся, що найкрасші та найчистїйші що до мови переховали ся в Галичинї. Сей факт сконстатував я вже при видаваню „Колядок і щедрівок“ і се може кождий справдити, хто порівнає хочби збірники пісень Я. Головацького й П. Чубинського. Кождий про те, що хоче добре простудіювати народню українську поезію та мову, повинен звертати ся до сих першорядних жерел, бо лиш тодї осягне найкрасші висліди.

Львів, 1 – 21. XI. 1918.

ЗМІСТ.

ст.

Від редакції . . . . . III—IV

I. Українські весільні обряди й звичаї . . . . . 1—193

1. І. Волошинський. Весїлє в Далешеві. Городен пов. . . . 2—34
2. Зах. Ганюченко. Весїлє в Гордашівцї. Уман. пов. в Київщинї 34—51
3. Маркил Брижко. Весїлє в містечку Дубовій. Уман. пов. в Київщинї . . . . . 51—74
4. Ів. Брюховець. Весїлє з Прилуць. пов. в Полтавщинї . . . 74—81
5. П. Коломийченко. Весїлє в селї Прохорах. Борзен. пов. в Чернигівщинї . . . . . 81—118
6. П. Тарасевський. Весїлє в Борисівцї. Валуй. пов. в Воронїжчинї . . . . . 118—158
7. П. Тарасевський. Весїлє в міст. Богучарі в Воронїжчинї . . 158—162
8. Вас. Неїжжалий. Весїлє в Хитрівцї. Мелїтоп. пов. в Таврії . 163—172
9. Федір Півень. Весїлє в станицї Шкуринській. Єйського відділу. на Чорноморщинї . . . . . 172—177
10. Олена Голубовичева. Весїлє в Єлинцях. Снятин. пов. . . . 177—193

II. Ів. Волошинський. Похоронні звичаї і голосїня в Городенщинї . . . . . 194—213

III. Гнат Колцуняк. Народнї хрести в Коломийщинї . . 215—230 (з 21 табл.)

IV. Ярослав Пастернак. Антрометричні дослїди над українським населенєм полудневої Жовківщини . 231—247

V. Волод. Гнатюк. Пісня про покритку, що втопила дитину . . . . . 249—389

VI. Зміст 390

Записки, т. I—CXX, — містять богату бібліоґрафію по етноґрафії, огляди часописий і чимало статий і матеріялів.

Збірник фільольоґічної секції. т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV.

— Т. VI. Посмертні твори Митрофана Дикарева з поля фолькльору й мітольоґії.

Зубрицький М. Про рекруччину.

— Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст.

Клоустон, Народні казки і вигадки.

Колесса Філ. Ритміка українських народних пісень.

Кузеля З. Слав. баляди на тему: хлопець перебирає ся в жіночу одіж.

— Угорський король Матвій Корвін в слав. устній словесности.

— Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст.

— Про студії над дітьми.

Матеріяли до укр. етнольоґії. т. I. Містить: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Київі; Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі; М. Могильченко, Гончарство у с. Олешні у Чернигівщині; В. Гнатюк, Кушнірство у Галичині; М. Могильченко, Будівля на Чернигівщині; В. Гнатюк, Народня пожива і спосіб її приправи; Он. Гриша, Весїля у Гадяцькому пов. у Полтавщині; М. Максимович, Сороміцькі весільні пісні; М. Кордуба, Писанки на Галицькій Волині; Програми (нар. побутова техніка).

— т. II. Містить: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. I. Зміст: Фізіоґрафічний, етнольоґічний, статистичний огляд; гуцульське село; гуцульський оседок; гуцульська церков; гуцульська ноша; гуцульський харч.

— т. III. Містить: Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Веремєм і Стретівкою і біля Трепіля; В. Гнатюк, Ткацтво у східній Галичині; А. Веретельник, Рубане і виготовлюване дерева; М. Зубрицький, Народній календар (бойківський); В., Житє на віру у сибірських селян; П. Литвинова-Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Землянці в Чернигівщині; Проґрами (вулиця, вечерниці, досвітки, складки).

— т. IV. Містить: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. II. Зміст: Звичайні занятя Гуцулів: Праця в оседку, сїнокосп, бутини, сплавачка, вівчарство, рибарство, стрілецтво. Домашний промисл: Лижкарство, коритарство, боднарство, столярство, кушнїрство, ткацтво, гончарство, мосяжництво, римарство, різбярство.

— т. V. Містить: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. III. Зміст: Родини. Гуцульське весїля. Гуцульські струменти. Гуцульські танцї. Гуцульські пісні. Смерть і похорони.

— т. VI. Містить: Хв. Вовк, Вироби передмікенського типу у неоліт. становищах на Україні; М. Зубрицький, Годівля, купно і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Гончарство у с. Опошні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Грунї у Полтавщині; М. Русов, Гребінництво у с. Грунї у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олїйниця у с. Землянці; А. Веретельник, Олїйні у півн. східній Галичині; М. Шишкевич, Виріб олїю на Волині в Галичині; В. Доманицький, Народ. медицина у Ровен. пов.; М. Дикарів, Народ. календар Валуйського пов.

— т. VII. Містить: В. Шухевич, Гуцульщина, ч. IV. Зміст: Церковні обряди.

— т. VIII і IX. Містить: Мр. Г. Дитина в звичаях і віруваних укр. народа.

— т. X. Містить: Ф. Вовк, Антропометричні досліди українського населеня Галичини, Буковини й Угорщини; М. Зубрицький, Верхня вовняна ноша укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весїлє в Мшанци; В. Гнатюк, Весїлє в Керестурі (в полуд. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весїлє в Гвіздци; В. Левинський, Бойківське весїлє в Доброгостові; Др. З. Кузеля, Бойківське весїлє в Лавочнім.

— т. XI. Містить: Статї М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанци і про ходаки, обув селян Старосамб. і Турч. пов. та статю А. Онищука: Матеріяли до гуцульської демонольоґії.

— т. XII. Містить: Гаївки. Зібрав В. Гнатюк. Мельодії схопив на фоноґраф О. Роздольський, списав і зредаґував Ф. Колесса.

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XIII і XIV. Містить: Мельодії українських народніх дум. Серія I—II. Списав по фоноґрафу і зредаґував Ф. Колесса.
— т. XV. Містить: А. Онищука: Народний календар у Зеленици: Останки первісної культури у Гуцулів: З народнього житя Гуцулів (родини і хрестини: рекруччина: як Гуцули правують ся: баї й ворожіня Анд. Шумиляка, й ин.). — В. Доманицького: Народний календар із Волині. — В. Гнатюка: Купанє й паленє відьм у Галичині.
— т. XVI. Містить: Мельодії українських народніх пісень з Поділя і Холмщини, зібрані Л. Плосайкевичом і Я. Сенчиком, під редакцією Ст. Людкевича, з передмовою Філ. Колесси, випуск 1.
— т. XVII. Містить: Др. Іван Раковський. Кости Черемісів з давних гробів у Тоншаєві, Костромської ґубернії. Частина I.
— т. XVIII. Містить: Др. Ів. Франко. Моя вітцївська хата. — Народня пожива в Галичині. Описи О. Яворського, Ан. Чичули, Д. Великановича, А. Онищука, Б. Заклинського, Ів. Голубовича, П. Коненка з повітів: Горлиці, Дрогобич, Турка, Надвірна, Косів, Снятин, Скалат. — Петро Шекерик Доників. Родини і хрестини на Гуцульщині. — Федір Коломийченко, Сільські забави в Чернигівщині. — Той сам, Різдвяні обряди в Чернигівщині. — Олекса Ріпецький. Парубочі й дівочі звичаї в селї Андріяшівці на Полтавщині. — З паперів М. Дикарева, Збірки сільської молодіжи на Україні I. Парубоча громада. II. Вулиця. III. Вечерниці й досвітки. IV. Складки.

Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Житєписи і характеристики українських етноґрафів).

Олехнович В. Раси Европи і їх історичні взаємини.

Онищук Ант. Останки первісної культури у Гуцулів.

Охримович В. Останки комунїзму у Бойків.

Руська історична бібліотека, т. XIX. Праці Ю. Целевича про опришків.

Томашівський Ст. Причинки до пізнаня етноґр. теріторії Угор. Руси.
— Угор. Русини в світлї мадяр. урядової статистики.
— Етноґрафічна карта Угорської Руси.

Франко Ів. Варлаам і Йоасаф, старохрист. роман.
— Лукіян Кобилиця.
— Наливайко в мідянім бицї. Причинок до історії леґенди.
— Пісня про Правду і Неправду.
— Притча про сліпця і хромця.
— Слово про збуренє пекла.
— Козак Плахта.
— Слово о Лазаревѣ воскресеніи.
— До історії українського вертепа XVIII в.
— Нові матеріяли до історії українського вертепа
— Студії над народніми піснями.

Широцький Кость. Надгробні хрести на Україні.

Щербаковський Вадим. Деревляні церкви на Україні і їх типи.

Щурат Василь. Увільненє злочинця дівчиною в Бродах 1727 р.